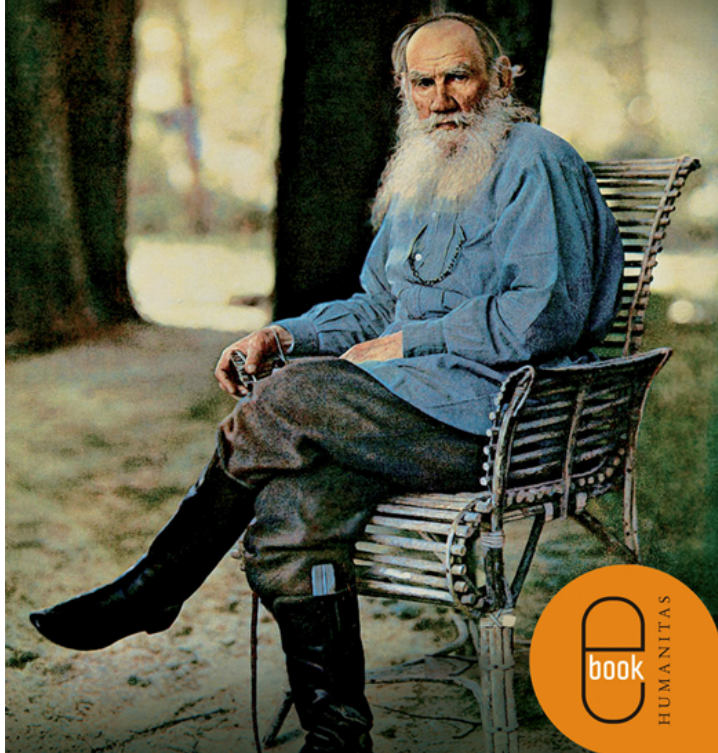

ConvorbiriCorrespondențăPortrete

Pavel Basinski
LEV TOLSTOI
Fuga din rai

Pavel Basinski s-a născut în 1961 în Frolovo, lângă Volgograd. După studii la Universitatea Saratov și la Institutul de Literatură Maxim Gorki din Moscova, își începe cariera de ziarist și se dedică, totodată, scrisului, excelând în mai multe genuri, de la monografii și critică literară la romane experimentale. Printre cele mai importante volume publicate amintim: *Teme și personaje* (1993), *Literatura rusă de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX până la prima emigrare* (1998), *Scriitor par excellence* (2002), *Prizonier la Moscova* (2004), *Aristocratul umil* (2006), *Familia ca formă de misticism* (2006), *O poveste rusească sau Viața și aventurile lui John Polovnik* (2008), *Maxim Gorki: mit și biografie* (2008), *Patimile după Maxim Gorki: nouă zile după moarte* (2011). Având un doctorat în literatură comparată, Pavel Basinski a făcut parte din juriile care acordă cele mai prestigioase premii pentru literatură rusă, ca de pildă premiile Booker, Aleksandr Soljenițîn, Iasnaia Poliana. Volumul *Lev Tolstoi: Fuga din rai*, publicat în 2010, a fost desemnat între cele mai populare cărți ale anului, s-a vândut în numeroase tiraje, se bucură de traduceri în mai multe limbi și a fost recompensat cu premiul Big Book. De-a lungul activității sale, Basinski s-a numărat între câștigătorii sau nominalizații unor importante premii literare: AntiBooker pentru critică literară, în 1998, Big Book, în 2008, Book of the Year, în 2010.

Pavel Basinsky

Lev Tolstoy: Begstvo iz raya

© Pavel Basinsky 2010 by agreement

with OKNO Literary Agency, Sweden

Photographs provided courtesy of Leo Tolstoy Museum –

Estate „Yasnaya Polyana“

Pe copertă: Tolstoi în 1908 la Iasnaia Poliana, foto de Serghei Prokudin-Gorski

© Humanitas, 2014 (ediția print)

© Humanitas, 2014 (ediția digitală)

ISBN: 978-973-50-4627-9 (epub)

EDITURA HUMANITAS

Piața Presei Libere 1, 013701 București, România

tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51

www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro

Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro

Comenzi telefonice: 0372.743.382; 0723.684.194

Pavel Basinski

LEV TOLSTOI
Fuga din rai

Traducere din rusă de
ADRIANA LICIU

Cuprins

FUGA DIN RAI

Capitolul I. Plecare, sau fugă?

Capitolul II. Raiul pierdut

Capitolul III. Soniecika și diavolul

Capitolul IV. Capul cu bonetă

Capitolul V. Noul rus

Capitolul VI. Dragul prieten

Capitolul VII. A cui e vina?

Capitolul VIII. Un idol frumos

Capitolul IX. Excomunicarea și testamentul

Capitolul X. Ploaie înghețată

Epilog

Bibliografie

Coliță foto

*Noi facem pe curajoșii unul față de altul și uităm
că, dacă nu iubim, suntem cu toții vrednici de
milă, cât se poate de vrednici de milă. Într-atât
facem pe curajoșii și ne prefacem că suntem răi și
siguri de noi, încât cădem singuri în cursă și
luăm niște pui pricăjiți de găină drept lei
fieroși...*

Dintr-o scrisoare a lui Lev Tolstoi către V.G. Certkov

CAPITOLUL I

Plecare, sau fugă?

În noaptea de 27 spre 28 octombrie 1910, în districtul Krapivna din gubernia Tula a avut loc un eveniment incredibil, cu totul ieșit din comun chiar și pentru un loc atât de neobișnuit ca Iasnaia Poliana, moșia părintească a scriitorului și gânditorului celebru în întreaga lume, contele Lev Nikolaevici Tolstoi. În acea noapte, contele, în vârstă de optzeci și doi de ani, a fugit de acasă, într-o direcție necunoscută, însoțit de medicul său personal, Makovițki.

PRIN OCHII ZIARELOR

Spațiul informațional din acel timp nu se deosebea foarte mult de cel actual. Vestea despre acest eveniment, care va face mare vâlvă, s-a răspândit într-o clipă în Rusia și în întreaga lume. Pe 29 octombrie, de la Tula au început să sosească la agenția de telegraf din Petersburg (PTA) telegrame urgente, preluate de ziare în ziua următoare. „S-a primit știrea, care a produs o consternare generală, că L.N. Tolstoi, însoțit de doctorul Makovițki, a părăsit pe neașteptate Iasnaia Poliana și a plecat. Înainte de a pleca, L.N. Tolstoi a lăsat o scrisoare în care face cunoscut că părăsește Iasnaia Poliana pentru totdeauna.“

Despre scrisoarea lăsată de Lev Nikolaevici soției sale, care dormea și care a primit-o în dimineața următoare din mâna fiicei mai mici, Sașa, nu a știut nici măcar însoțitorul lui Tolstoi, Makovițki. Și acesta a aflat despre ea din ziare.

Cel mai operativ s-a dovedit a fi ziarul *Russkoe slovo* (Cuvântul

rusească). Pe 30 octombrie, în acest ziar a apărut un reportaj al corespondentului său la Tula, cu informații detaliate despre ceea ce se petrecuse la Iasnaia Poliana.

„Tula, 29, X (*urgent*). Întors de la Iasnaia Poliana, vă comunic detaliile plecării lui Lev Nikolaevici.

Lev Nikolaevici a plecat ieri, la ora 5 dimineața, când nu se luminase încă.

Lev Nikolaevici s-a dus la vizită și le-a poruncit să înhame caii.

Vizita Andrian a îndeplinit porunca.

Când caii au fost gata, Lev Nikolaevici, împreună cu doctorul Makovițki, luându-și lucrurile necesare, împachetate încă din timpul nopții, a plecat la gara Șekino.

În față mergea Filka¹, luminând drumul cu o făclie.

La Șekino, Lev Nikolaevici a luat bilet până la o stație de pe ruta Moscova–Kursk și a plecat cu primul tren sosit în gară.

Dimineața, când la Iasnaia Poliana s-a aflat despre plecarea inopinată a lui Lev Nikolaevici, s-a stârnit o panică îngrozitoare. Disperarea soției lui Lev Nikolaevici, Sofia Andreevna, nu poate fi descrisă.“

Aceste informații, despre care a doua zi vorbea toată lumea, au apărut nu pe prima coloană, ci pe a treia. Cum se obișnuia pe atunci, prima coloană era rezervată reclamelor pentru tot felul de mărfuri:

„Cel mai bun prieten al stomacului este vinul Saint-Raphael“

„Nisetru și pește mărunt. 20 copeici funtul“

Primind noaptea telegrama de la Tula, *Russkoe slovo* și-a trimis imediat corespondentul la casa Hamovniki a familiei Tolstoi (astăzi, Casa-muzeu L.N. Tolstoi, aflată între stațiile de metrou Parcul de cultură și Frunzenskaia). În ziar era exprimată speranța că, poate, contele fugise de la Iasnaia Poliana la reședința sa din Moscova. Dar, scria ziarul, „în vechea casă boierească a familiei Tolstoi era pace și liniște. Nimic nu lăsa să se întrevadă că Lev Nikolaevici ar putea să vină la vechiul cămin. Poarta este

zăvorâtă. Toți cei din casă dorm.“

Pe urmele presupusului drum al fugii lui Tolstoi a fost trimis un tânăr jurnalist și cronicar de teatru, Konstantin Orlov, fiul discipolului lui Tolstoi, învățătorul și narodovolețul Vladimir Fiodorovici Orlov, înfățișat în povestirile „Visul“ și „Nu-s pe lume vinovați“. Acesta l-a descoperit pe fugar, ajuns deja la Kozelsk, și l-a însoțit pe ascuns până la Astapovo, de unde le-a comunicat printr-o telegramă Sofiei Andreevna și copiilor lui Tolstoi că soțul și tatăl lor e grav bolnav și se află la nodul de cale ferată Astapovo, în casa șefului de gară, I.I. Ozolin.

Dacă Orlov nu avea această inițiativă, rudele nu aflau locul unde zace, bolnav pe moarte, Lev Nikolaevici, decât după ce ziarele îl făceau cunoscut. Ce să mai vorbim de durerea familiei. De aceea, spre deosebire de Makovițki, care a catalogat activitatea ziarului *Russkoe slovo* ca „detectivistică“, fiica cea mare a lui Tolstoi, Tatiana Lvovna Suhotina, i-a fost recunoscătoare „până la moarte“ jurnalistului Orlov, după cum afirmă ea însăși în amintirile sale.

„Tata moare undeva prin apropiere, iar eu nu știu unde se află. Și nu pot să am grijă de el. Poate că nici n-am să-l mai văd. Oare îmi vor îngădui măcar să-l văd pe patul de moarte? Noapte albă.“ Un adevărat chin, își amintea după aceea Tatiana Lvovna prin ce stare sufletească trecuse ea și întreaga familie după „fuga“ (expresia îi aparține) lui Tolstoi. „Dar s-a găsit un om necunoscut nouă, care a înțeles și a avut milă de familia Tolstoi. El ne-a telegrafiat: «Lev Nikolaevici este la Astapovo, la șeful gării. Febră 40°C.»“

În general, trebuie să recunoaștem faptul că ziarele au fost mai rezervate și mai prevenitoare față de familie și, în special, față de Sofia Andreevna, decât față de fugarul de la Iasnaia Poliana, căruia i-au urmărit necruțătoare fiecare pas, deși toți ziariștii știau că în biletul de adio Tolstoi rugase să nu fie căutat! „Te rog... nu veni după mine, chiar dacă afli unde sunt“, îi scrisese el soției sale.

„La Belev, Lev Nikolaevici a ieșit la un bufet și a mâncat ouă jumări“, savurau gazetarii o biată abatere a vegetarianului Tolstoi. Ei i-au chestionat pe vizitiul lui și pe Filka, pe lacheii și pe țăranii de la Iasnaia Poliana, pe casierii și pe bufetierii din gări, pe birjarul care l-a dus pe Lev Nikolaevici de la Kozelsk la mănăstirea Optina, pe călugării care l-au primit și pe toți cei care puteau spune ceva despre drumul bătrânului de optzeci și doi de ani, a cărui unică dorință era să fugă, să se ascundă, să se facă nevăzut.

„Nu-l căutați! – exclama cinic ziarul *Odesskie novosti* (Știri din

Odessa), adresându-se familiei. El nu-i al dumneavoastră, e al tuturor!“

„Este de la sine înțeles că noul său domiciliu va fi descoperit foarte curând“, anunța rece ziarul *Peterburgskaia gazeta* (*Gazeta de Petersburg*).

Lev Nikolaevici nu îndrăgea ziarele (deși le urmărea) și nu ascundea acest lucru. Nu la fel stăteau lucrurile cu Sofia Andreevna. Soția scriitorului înțelesese cât se poate de bine că renumele soțului său și propriul său renume erau legate de ceea ce scriau ziarele. De aceea comunica bucuroasă cu jurnaliștii și dădea interviuri, explicând o ciudățenie sau alta din comportamentul lui Tolstoi sau din declarațiile lui, fără a uita (aceasta era slăbiciunea ei) să scoată în evidență propriul său rol pe lângă marele om.

Așa se explică atitudinea mai degrabă cordială a ziariștilor față de Sofia Andreevna. Tonul general l-a dat *Russkoe slovo* cu foiletonul lui Vlas Doroșevici „Sofia Andreevna“, publicat în numărul din 31 octombrie. „Bătrânul leu a plecat să moară în singurătate, scria Doroșevici. Vulturul a zburat sus de tot, cum să-i mai urmărim zborul?!“

(L-au urmărit, și încă cum!)

Pe Sofia Andreevna a comparat-o cu Yashodhara, tână soție a lui Buddha. Era un compliment, desigur, căci Yashodhara nu fusese vinovată cu nimic de plecarea soțului ei. În același timp, gurile rele o comparau pe soția lui Tolstoi nu cu Yashodhara, ci cu Xantipa, soția filozofului grec Socrate, care i-ar fi scos sufletul soțului cu arțagul și lipsa ei de înțelegere față de concepția lui despre lume.

Doroșevici arăta pe bună dreptate că fără soția sa Tolstoi nu ajungea la anii aceia și nu scria operele sale târzii. (Ce legătură avea însă cu Yashodhara?)

Concluzia foiletonului era următoarea: Tolstoi este un „supraom“, iar fapta sa nu poate fi judecată după normele obișnuite. Sofia Andreevna este o simplă femeie pământească, care a făcut tot ce-a putut pentru soțul ei, atâta timp cât el a fost un simplu om. Tolstoi „supraomul“ i-a fost însă inaccesibil, și în aceasta rezidă tragedia ei.

„Sofia Andreevna este singură. Nu-l mai are pe copilul ei, pe bătrânul ei copil, pe titanul-copil la care trebuie să se gândească și să-i poarte de grijă clipă de clipă: i-o fi cald, o fi sătul, s-o simți bine? Nu mai are cui să-și dăruiască viața picătură cu picătură.“

Sofia Andreevna a citit foiletonul și i-a plăcut. A fost recunoscătoare ziarului *Russkoe slovo* pentru articolul lui Doroșevici și pentru telegrama lui Orlov. Pentru asta puteau fi trecute cu vederea unele lucruri mărunte, cum ar fi descrierea supărătoare a înfățișării soției lui Tolstoi, făcută de

aceiași Orlov: „Ochii rățăciți ai Sofiei Andreevna exprimau chinul lăuntric. Capul îi tremura. Era îmbrăcată într-un capot aruncat în grabă.“ Putea fi iertată și supravegherea pe timp de noapte a casei din Moscova, menționarea lipsită de decență a sumei cheltuite de familie pentru chiria trenului cu care călătorise Tolstoi de la Tula la Astapovo, 492 de ruble și 27 de copeici, și aluzia transparentă a lui Vasili Rozanov la faptul că Lev Nikolaevici fugise de familie: „Prizonierul a plecat din plăcuta temniță.“

Parcurgând titlurile din presă legate de plecarea lui Tolstoi, descoperim ca fiind rar folosit cuvântul „plecare“. Se vorbește despre „BRUSCA PĂRĂSIRE...“, „DISPARIȚIA...“, „FUGA...“, „TOLSTOY QUITS HOME“ (Tolstoi își părăsește casa).

Nu era vorba aici despre dorința jurnaliștilor de a-și „încălzi“ cititorii. Evenimentul în sine era un prilej de a agita spiritele. Împrejurările dispariției lui Tolstoi de la Iasnaia duceau cu gândul mai degrabă la o fugă decât la o plecare onorabilă.

NOAPTE DE COȘMAR

În primul rând, evenimentul a avut loc noaptea, în timp ce contesa dormea adânc.

În al doilea rând, traseul lui Tolstoi a fost ținut secret cu atâta grijă, încât ea a aflat pentru prima dată unde se află soțul ei abia pe 2 noiembrie, din telegrama lui Orlov.

În al treilea rând, traseul sau, în orice caz, destinația finală (pe care nu le știau nici ziariștii, nici Sofia Andreevna) nu-i erau cunoscute nici măcar fugarului. Lui Tolstoi îi era limpede de unde și de ce anume fuge, dar încotro se îndreaptă și unde are să-i fie ultimul refugiu nu numai că nu știa, dar chiar se străduia să nu se gândească la asta.

În primele ore după plecare, numai Sașa, fiica lui Tolstoi, și Feokritova, prietena ei, au știut că Lev Nikolaevici intenționa să-și viziteze sora, călugărița Maria Nikolaevna Tolstaia, la mănăstirea Șamordino. Dar, în noaptea fugii, și acest lucru stătea sub semnul întrebării.

„Tu rămâi, Sașa, mi-a spus el. Am să te chem peste câteva zile, când o să hotărâsc definitiv unde o să mă duc. Cel mai probabil, am să mă duc la Mașenka, la Șamordino“, își amintește A.L. Tolstaia.

Doctorului Makovițki, primul pe care l-a trezit în noaptea aceea, Tolstoi nu i-a dat nici măcar această informație. Dar și mai important e

faptul că nu i-a spus doctorului că pleacă din Iasnaia Poliana pentru totdeauna, așa cum îi spusese Sașei. În primele ore, Makovițki a crezut că se duc la Kocetî, moșia ginerelui lui Tolstoi, M.S. Suhotin, la hotarul dintre guberniile Tula și Oriol. Nu o dată se dusesese acolo Tolstoi în ultimii doi ani, singur sau cu soția, pentru a scăpa de puhoiul de vizitatori de la Iasnaia Poliana. Își lua „concediu“, după cum se exprima el. La Kocetî locuia fiica sa cea mare, Tatiana Lvovna. Aceasta, spre deosebire de Sașa, nu era de acord cu dorința tatălui de a-și părăsi soția, deși era de partea lui în conflictul dintre ei. În orice caz, nu la Kocetî s-ar fi ascuns Tolstoi de Sofia Andreevna. Posibilitatea să apară la Șamordino era și mai puțin de luat în calcul. Venirea lui Tolstoi, cel excomunicat, la o mănăstire pravoslavnică era tot atât de bulversantă ca și plecarea de acasă. Numai că acolo Tolstoi putea conta într-un tot pe sprijinul și tăcerea surorii sale.

Bietul Makovițki n-a înțeles la început că Tolstoi se hotărâse să plece de acasă pentru totdeauna. Crezând că aveau să plece pentru o lună la Kocetî, Makovițki nu și-a luat cu el toți banii. Nu știa nici că tot ce avea asupra lui Tolstoi în momentul fugii erau cele cincizeci de ruble puse în carnetul de note și ceva mărunțiș în portofel. Abia în clipa când Tolstoi și-a luat rămas-bun de la Sașa, Makovițki a auzit de Șamordino. Și, abia când erau amândoi în trăsură, Tolstoi a încercat să se sfătuiască cu el: unde să plece cât mai departe?

A știut Tolstoi bine pe cine anume să ia ca însoțitor. Trebuia să ai firea imperturbabilă și devotamentul lui Makovițki ca să nu te pierzi într-o situație ca aceasta. Makovițki a propus imediat să meargă în Basarabia, la Gusarov, om muncitor care trăia împreună cu familia pe bucata lor de pământ. „L.N. n-a răspuns nimic.“

S-au dus la gara Șcekino. În douăzeci de minute urma să vină un tren pentru Tula, și un altul peste o oră și jumătate în direcția Gorbaciovo. Drumul spre Șamordino e mai scurt prin Gorbaciovo, dar Tolstoi, dorind să i se piardă urma și temându-se că Sofia Andreevna avea să se trezească și să-l prindă, a propus să meargă prin Tula. Makovițki a obiectat, făcându-l să se răzgândească: la Tula îi va recunoaște cu siguranță lumea! Au plecat spre Gorbaciovo...

Veți fi de acord că tot ce se întâmpla nu prea semăna a plecare. Chiar dacă n-o luăm la propriu (a plecat mergând pe jos), ci la figurat (a abandonat totul). Dar tocmai imaginea plecării lui Tolstoi, luată în sens propriu, încălzește și azi inimile filistinilor. Negreșit pe jos, prin noaptea neagră, cu desaga în spinare și cu bățul în mână. Și cine? Un bătrân de

optzeci și doi de ani, fie și vânjos, dar bolnav, având stări de leșin, cu pierderi de memorie, bătaii neregulate ale inimii și vene umflate la picioare. Ce să fie minunat la o astfel de „plecare”? Dar filistinului îi place să-și închipuie, nu se știe de ce, că marele Tolstoi a plecat pur și simplu.

În cartea lui Ivan Bunin *Eliberarea lui Tolstoi* sunt citate cu entuziasm cuvintele scrise de Tolstoi în scrisoarea de rămas-bun: „Fac ce fac de obicei bătrânii de vârsta mea. Pleacă din viața lumească pentru a-și trăi în izolare și liniște ultimele zile ale vieții.“

Așa fac de obicei bătrânii?

Sofia Andreevna a atras și ea atenția asupra acestor cuvinte. Abia revenindu-și din primul șoc provocat de plecarea nocturnă a soțului ei, s-a apucat să-i scrie scrisori prin care îl ruga să se întoarcă, contând pe terțe persoane pentru a i le trimite. Și iată că în a doua scrisoare, pe care Tolstoi n-a mai avut când s-o citească, Sofia Andreevna îl contrazice: „Scrii că bătrânii se retrag din lume. Unde ai văzut tu asta? Bătrânii țărani își trăiesc ultimele zile pe cuptor, înconjurați de familie și de nepoți, și la fel e și în viața boierească și în oricare alta. E oare firesc pentru un bătrân slăbit să părăsească grija, atenția și dragostea copiilor și nepoților din jurul lui?“

Nu avea dreptate Sofia Andreevna. Plecarea bătrânilor și chiar a bătrânelor era ceva obișnuit în casele țăranilor. Plecau în peregrinare sau, pur și simplu, își căutau altă izbă. Plecau să-și încheie zilele, ca să nu stea în calea tinerilor, să nu li se reproșeze că sunt o gură în plus, atunci când nu mai puteau lua parte la munca câmpului și la treburile casei. Plecau când în casă „se aciuia păcatul”: beția, dezbinarea, relațiile sexuale nefirești. Dar nu fugeau noaptea ca să scape de soția bătrână, cu acordul și sprijinul fiicei.

Să ne întoarcem la noaptea de 27 spre 28 octombrie și să urmărim pas cu pas cum a plecat Tolstoi.

Din însemnările lui Makovițki:

„Dimineața, la ora 3, L.N. în halat și în papuci pe piciorul gol, cu o lumânare; m-a trezit; față suferindă, tulburată și hotărâtă.

— Am hotărât să plec. Dumneata vii cu mine. Mă duc sus, și vino și dumneata, numai să n-o trezești pe Sofia Andreevna. Nu luăm lucruri multe – doar cele strict necesare. Sașa o să vină peste vreo trei zile după noi și o să aducă ce trebuie.“

Fața „hotărâtă” nu însemna sânge-rece. Era hotărârea dinaintea aruncării în prăpastie. Ca medic, Makovițki remarcă: „Nervos. I-am luat pulsul – 100.“ Ce lucruri sunt „strict necesare” pentru întreținerea unui bătrân de optzeci și doi de ani? Tolstoi se gândise mai puțin la treaba asta.

Grija lui era ca Sașa să ascundă de Sofia Andreevna manuscrisele jurnalelor lui. A luat cu sine un toc rezervor și carnete de note. Lucrurile și proviziile au fost lăsate în grija lui Makovițki, Sașa și Varvara Feokritova, prietena Sașei. A reieșit că se strânseseră destule lucruri „strict necesare“, a fost nevoie de un geamantan mare de voiaj, care nu putea fi scos din casă fără zgomot și fără a o trezi pe Sofia Andreevna.

Între dormitorul lui Tolstoi și cel al soției sale erau trei uși. Sofia Andreevna le ținea deschise noaptea, pentru a se trezi la orice zgomot alarmant venit din camera soțului ei. Ea justifica acest lucru prin faptul că nu putea auzi prin ușile închise dacă el are nevoie de ajutor în timpul nopții. Principalul motiv era altul: se temea ca el să nu fugă în timpul nopții. De la o vreme această amenințare devenise reală. Se poate spune cu exactitate data când ea apăruse în atmosfera casei de la Iasnaia Poliana. Acest lucru se întâmplase pe 15 iulie 1910. După o explicație furtunoasă cu soțul ei, Sofia Andreevna petrecuse o noapte de nesomn și dimineața îi scrisese o scrisoare:

„Liovocika, dragule, îți scriu, nu-ți spun prin viu grai, pentru că mi-e greu să vorbesc după o noapte de nesomn, mă tulbur prea tare și pot să dau din nou totul peste cap, iar eu vreau teribil să fiu calmă și rațională. În timpul nopții mi-am tot frământat mintea și iată ce mi-a devenit dureros de limpede: tu cu o mână m-ai mângâiat, iar cu cealaltă mi-ai arătat cuțitul. Încă de ieri am simțit cumva că acest cuțit mi-a rănit deja inima. E o amenințare foarte serioasă că-ți vei lua înapoi cuvântul dat și mă vei părăsi plecând pe furiș dacă voi fi așa cum sunt acum... Înseamnă că în fiecare noapte, așa cum s-a întâmplat și noaptea trecută, am să stau cu urechea la pândă, să văd dacă nu cumva ai plecat. Orice absență a ta, fie ea și una de mai lungă durată, mă va face să sufăr la gândul că ai plecat pentru totdeauna. Gândește-te, dragă Liovocika, o plecare a ta și amenințarea ta că pleci sunt totuna cu amenințarea morții.“

Când Sașa, Varvara și Makovițki au strâns lucrurile (au acționat „ca niște complotiști“, își amintea Feokritova, au stins lumânările, trăgând cu urechea la fiecare zgomot venit din odaia Sofiei Andreevna), Tolstoi a închis bine toate cele trei uși care duceau la dormitorul soției, dar tot a avut grijă să nu facă zgomot cu geamantanul. Acesta s-a dovedit însă neîncăpător, au mai apărut o legătură cu un pled, paltonul și coșul cu provizii. De altfel, Tolstoi n-a mai așteptat sfârșitul operațiunii. S-a dus degrabă la odaia vizitiilor ca să-l trezească pe vizitiul Andrian și să-l ajute să înhame caii.

Plecare sau fugă?

Din jurnalul lui Tolstoi:

„...mă duc la odaia vizitiilor să dau poruncă să înhame caii la trăsură; Dușan, Sașa și Varia termină de strâns. Ce noapte, să-ți scoți ochii nu alta, pierd poteca spre aripa casei, nimeresc într-un desiș, mă înțep, mă izbesc de un copac, cad, îmi pierd căciula, n-o găsesc, ies cu chiu, cu vai, mă duc în casă, iau o căciulă și răzbat cu un mic felinar până la odaia vizitiilor, dau poruncă să înhame caii. Vin Sașa, Dușan, Varia...Tremur așteptând potera.“

Ceea ce luase drept „desiș“, din care ieșise „cu chiu, cu vai“, scriind aceste rânduri după o zi și o noapte, era de fapt livada lui de meri, pe care o străbătuse în lung și în lat.

Așa fac de obicei bătrânii?

„Am împachetat lucrurile timp de vreo jumătate de oră, își amintește Aleksandra Lvovna. Tata începuse deja să se agite, ne grăbea, dar ne tremurau mâinile, curelele nu se strângeau, geamantanele nu se închideau.“

Aleksandra Lvovna a remarcat și expresia hotărâtă pe care o avea chipul tatălui ei. „Mă așteptam să plece, mă așteptam zi de zi și ceas de ceas și, cu toate astea, când el a zis «plec de tot», m-a luat prin surprindere, ca și cum era ceva nou, neașteptat. Nu-i voi uita niciodată silueta în ușă, în cămașă, cu lumânarea și cu chipul luminos, minunat, plin de hotărâre.“

„Un chip hotărât și luminos“, scria și Feokritova. Dar să nu ne amăgim. Era în toiul unei nopți de octombrie, când în casele de la țară, fie ele țărănești sau boierești, nu-ți vezi nici mâna dacă ți-o duci la ochi. Un bătrân în straie deschise la culoare, cu fața luminată de lumânare, apărut pe neașteptate în prag. Oricine rămâne surprins.

Sigur, forța spirituală a lui Tolstoi era fenomenală. Dar acest lucru vorbește mai mult despre capacitatea lui de a nu se pierde cu firea în nici un fel de împrejurări. Un prieten al casei de la Iasnaia Poliana, muzicianul Alekssandr Goldenweiser amintește de o întâmplare cu Tolstoi. Într-o iarnă s-au dus cu sania într-un sat, la zece verste distanță de Iasnaia, spre a veni în ajutorul unei familii de țărani aflate în nevoie.

„Când ne-am apropiat de stația de cale ferată Zaseka, a început un mic viscol care s-a făcut pe urmă tot mai puternic, așa că am încurcat drumul. După ce am rătăcit puțin, am zărit căsuța pădurarului aflată în apropiere și ne-am îndreptat spre ea, ca să-l întrebăm pe pădurar cum să ieșim la drum. Când ne-am apropiat de căsuță, au sărit la noi vreo trei-patru câini ciobănești uriași și au înconjurat cu lătrături turbate calul și sania. Pe mine,

mărturisesc, m-a apucat groaza... L.N. mi-a pus în mână hățurile cu un gest hotărât și a zis «ține!», iar el s-a ridicat în picioare, s-a dat jos din sanie, a chiuیت tare și, cu mâinile goale, s-a dus curajos direct la câini. Și, brusc, câinii înspăimântători au amuțit, s-au dat în lături și i-au făcut loc în semn că el e cel puternic. L.N. a trecut liniștit printre ei și a intrat în căsuța pădurarului. În clipa aceea, cu barba lui căruntă fluturând, aducea mai mult a erou de poveste decât a bătrân de optzeci de ani...”

Iată că nici în noaptea de 28 octombrie 1910 nu l-a părăsit stăpânirea de sine. Și-a întâmpinat ajutoarele, care veneau cu lucrurile, la jumătatea drumului.

„Era noroi, alunecam, înaintam cu greu prin întuneric, își amintește Aleksandra Lvovna. Lângă o aripă a casei pâlپا o luminiță albăstrie. Tata ne venea în întâmpinare.

— A, voi sunteți, a spus el, de data asta am ajuns cu bine. Ni se înhamă caii. Bun, am să merg înainte ca să vă fac lumină. O, de ce i-ați dat Sașei lucrurile cele mai grele? i-a reproșat el Varvarei Mihailovna.

A luat coșul din mâna ei și l-a dus singur, iar Varvara Mihailovna mi-a ajutat să car geamantanul. Tata mergea înainte, apăsând din când în când butonul felinarului electric și dându-i imediat drumul, am avut senzația atunci că e și mai întuneric. Tata făcea întotdeauna economie, și acum, ca întotdeauna, îi părea rău să consume curent.”

Sașa își convinsese tatăl să ia felinarul, după ce el se rățacise în livadă.

Totuși, când Tolstoi l-a ajutat pe vizitiu să înhame calul, „mâinile îi tremurau, nu-l ascultau, și nu izbutea deloc să prindă hamurile“. Apoi „s-a așezat pe geamantan într-un colț al droșcăriei și imediat și-a pierdut curajul“.

Variațiile bruște ale stării de spirit îl vor însoți pe Tolstoi pe tot drumul de la Iasnaia până la Astapovo, unde avea să moară în noaptea de 7 noiembrie 1910. Lipsa voinței și sentimentul foarte puternic de vinovăție vor lua locul acțiunii hotărâte și convingerii că procedase cum nu se poate mai corect. Oricât se pregătise pentru această plecare, și se pregătise pentru ea douăzeci și cinci (!) de ani, este limpede că nu era pregătit nici sufletește, nici fizic. Putea să-și reprezinte mult și bine cum va arăta plecarea lui, dar primii pași făcuți, cum au fost cei din propria livadă, unde s-a rățacit, au adus surprize pentru care nici Tolstoi, nici însoțitorii săi nu erau pregătiți.

De ce oare în droșcărie depresia luase brusc locul dorinței ferme de a pleca pe care și-o manifestase în casă? După cât se pare, lucrurile fuseseră

strânse (în două ore – pur și simplu, uluitor!), caii erau aproape gata și până la „eliberare“ mai erau doar câteva minute. Iar el cade în apatie.

În afara cauzelor fiziologice (nu dormise suficient, era agitat, se rătăcise, ajutase la dusul bagajelor pe poteca alunecoasă, în întuneric), mai este o cauză a cărei înțelegere e posibilă numai având o imagine clară a situației în ansamblul ei. Dacă Sofia Andreevna se trezea în timp ce ei făceau bagajul, urma un război asurzitor. Era totuși un război în casă. O scenă între cei „implicați“. Astfel de scene nu erau ceva neobișnuit, ele avuseseră loc continuu în ultima vreme în casa de la Iasnaia Poliana. Dar, pe măsură ce Tolstoi se îndepărta de căminul familiei, plecarea lui antrena tot mai multe persoane. Se petrecea tocmai ce nu-și dorea deloc. Tolstoi era ca bulgărele mic de zăpadă care, rostogolindu-se, se transformă cu fiecare minut într-un bulgăre uriaș.

Nu putea pleca fără să-l trezească pe vizitiul Andrian Bolhin. Mai avea nevoie și de Filka, grădinarul în vârstă de treizeci și trei de ani, care încăleca pe cal și lumina cu făclia drumul în fața trăsurii. Cât timp stătuse Lev Nikolaevici în droșcărie, bulgărele începuse să crească, să tot crească, și devenea de neoprit cu fiecare minut ce trecea. Deocamdată dormeau liniștiți jandarmii, jurnaliștii, guvernatorii, preoții... Deocamdată Tolstoi nu putea să-și imagineze câți oameni aveau să devină, cu sau fără voia lor, părtași la fuga lui, mergând până la miniștri, la cele mai înalte fețe bisericești, la Stolîpin și Nikolai II.

Își dădea seama, desigur, că nu va reuși să dispară pe neobservate de la Iasnaia Poliana. Să dispară pe neobservate nu putuse nici măcar Fedia Protasov din *Cadavrul viu*, care își înscenase sinuciderea, dar fusese demascată până la urmă. Să nu uităm însă că, în afară de *Cadavrul viu*, Tolstoi a scris și *Părintele Serghi* și *Însemnările postume ale starețului Feodor Kuzmici*. Iar dacă în momentul plecării îl încălzea un gând, iată care era acela: un om ajuns celebru dispare în lume și devine unul dintre cei mărunți, nu-l mai observă nimeni. Legenda lui există de sine stătătoare, iar el este de sine stătător. Și nu are importanță cine a fost înainte: țar al Rusiei, vestit făcător de minuni sau mare scriitor. Important este că aici și acum e omul cel mai simplu și mai obișnuit.

În timp ce ședea pe geamantan în droșcărie, îmbrăcat într-un suman vechi pus peste o podiovkā³ vătuită, cu o căciuliță tricotată, veche și ea, Tolstoi părea întru totul pregătit pentru a-și duce la îndeplinire visul drag inimii lui. Dar momentul ales... Era ora 5 dimineața, când se crapă de ziuă. Sfârșitul acela de octombrie, umed, vreme de cumpănă între anotimpuri,

cea mai neplăcută pentru ruși. Și insuportabila oboseală a așteptării, când plecarea e hotărâtă, când căldura căminului e de domeniul trecutului și când, în general, nu mai există cale de întoarcere, dar... Caii nu sunt încă gata, Iasnaia Poliana n-a fost încă părăsită... Iar soția... Stătuse patruzeci și opt de ani cu aceea care îi născuse treisprezece copii, dintre care șapte trăiau și de la care avea douăzeci și trei de nepoți, pe umerii ei lăsase întreaga gospodărie de la Iasnaia Poliana și tot ce ținea de editarea operelor sale literare, ea copiasse de câteva ori părți întregi din principalele două romane și din multe alte scrieri ale sale, ea petrecuse nopți întregi de nesomn în Crimeea, unde el fusese pe moarte cu nouă ani în urmă, fiindcă nimeni în afară de ea nu-i putea asigura îngrijirea cea mai intimă. Omul acesta atât de apropiat se putea trezi în orice clipă, putea descoperi ușile închise, dezordinea din odaia lui și putea să-și dea seama că s-a întâmpnat lucrul de care se temuse cel mai mult pe lume.

Oare era o întâmplare? Nu trebuie să ai o imaginație debordantă ca să ți-o închipui pe Sofia Andreevna apărând în droșcărie în momentul când soțul ei încheia cu mâini tremurânde catarama hamului. Situația n-ar mai fi tolstoiană, ci gogoliană. Nu în zadar lui Tolstoi îi plăcea și nu-i plăcea povestirea lui Gogol *Caleașca*, în care un aristocrat de provincie, Pifagor Pifagorovici Certokuțki, se ascunde de musafiri în droșcărie, dar este descoperit într-un chip cât se poate de penibil. Tolstoi o considera scrisă magistral, dar o socotea o glumă ridicolă. De fapt *Caleașca* nu are nimic comic. Apariția generalului în droșcărie, unde micul Certokuțki se ghemuise pe banchetă sub pologul de piele, este chiar apariția Sorții care prinde omul exact în clipa când este cel mai puțin pregătit. Cât de jalnic și de neajutorat este el în fața ei!

Din amintirile Sașei:

„La început, tata l-a zorit pe vizitiu, dar pe urmă s-a așezat pe geamantan într-un ungher al droșcăriei și pe dată și-a pierdut curajul:

— Simt că acuși ne prind și s-a dus totul. N-o să mai pot pleca fără scandal.“

SLĂBICIUNEA LUI TOLSTOI

O mare parte din starea de spirit a lui Tolstoi, și în momentul fugii, și înaintea ei, și după aceea, se mai explică, simplu de tot, prin delicatețea sa. Scriitor, filozof, „creator de lumi“⁴, Tolstoi rămâne prin natura sa un vechi

boier rus, în cel mai frumos sens al cuvântului. Intrau aici calități sufletești, vai, de mult pierdute, precum integritatea morală și fizică, incapacitatea de a minți pe cineva în față, de a vorbi de rău un om în absența sa, teama de a nu aduce atingere sentimentelor cuiva printr-un cuvânt neatent sau, pur și simplu, de a te face neplăcut prin ceva celorlalți. În tinerețe, din cauza minții și firii sale neînfrânate, Tolstoi păcătuiise mult în raport cu aceste calități sufletești înnăscute și modelate în familie și suferise chiar el din pricina lor. Dar spre bătrânețe, pe lângă principiile însușite ale iubirii și compasiunii pentru oameni, el s-a manifestat din ce în ce mai deschis împotriva ticăloșiei, abjecției, împotriva a tot ce este scandalos.

Pe tot parcursul conflictului cu soția sa Tolstoi s-a purtat aproape ireproșabil. A menajat-o, a curmat orice încercare de a o vorbi de rău, chiar și atunci când știa că era ceva adevărat în vorbele acestea. S-a supus pe cât era posibil pretențiilor ei uneori absurde, i-a suportat răbdător toate ieșirile, uneori oribile, cum ar fi șantajul cu sinuciderea. Dar esența acestui comportament, care îi mira și chiar îi irita pe discipolii săi, nu erau niște principii abstracte, ci caracterul minunat al bătrânului boier, căruia orice ceartă, orice discordie ori scandal îi provocau o mare durere.

Și iată că acest bătrân săvârșește, pe ascuns, în timpul nopții, fapta cea mai îngrozitoare cu puțință pentru soția sa. N-o lovește cu cuțitul pomenit în scrisoare. O lovește cu toporul!

În droșcărie Tolstoi simte că frica pune stăpânire pe el, că soția sa are să se trezească, să iasă în fugă din casă și să-l găsească stând pe geamantan lângă trăsura care nu e încă gata... Și el nu poate evita scandalul, scenele care îi sfâșie inima, sporite acum în intensitate, mai zgomotoase față de ceea ce se petrecuse la Iasnaia Poliana în ultima vreme.

El nu fugise niciodată de greutatea... Dimpotrivă, în ultimii ani îi mulțumea lui Dumnezeu când îl pune la încercare. Primea cu sufletul smerit orice „neplăceri“. Se bucura când îi erau judecate purtările. Dar acum dorea din tot sufletul „să treacă acest pahar, ca să nu-l bea“.

Ce se petrecea era însă mai presus de puterile sale.

Da, plecarea lui Tolstoi a fost nu numai o manifestare a puterii, ci și a slăbiciunii lui. Și-a recunoscut-o în fața prietenei și confidentei sale Maria Aleksandrovna Schmidt, fost pedagog, care credea în Tolstoi ca într-un nou Cristos, cea mai sinceră și mai consecventă „tolstoiană“, care locuia într-o izbă la Ovsianiki, la șase verste distanță. Tolstoi se ducea deseori s-o vadă când se plimba călare, știind că vizitele lui o bucurau mult și, în plus, reprezentau chiar sensul vieții ei. Se sfătuia cu ea în privința problemelor

sufletești, iar pe 26 octombrie, cu două zile înaintea plecării, i-a vorbit despre decizia lui încă nedefinitivă de a pleca. Maria Aleksandrovna și-a lovit palmele:

— Suflețelul meu, Lev Nikolaevici! i-a zis ea. Asta e slăbiciune, o să treacă.

— Da, e slăbiciune, a răspuns el.

Discuția cu Maria Aleksandrovna e reproducă întocmai de Tatiana Lvovna Suhotina în amintirile sale. În jurnalul lui Makovițki, care l-a însoțit pe Lev Nikolaevici în plimbarea din 26 octombrie, acest dialog nu există. Și chiar Maria Aleksandrovna, într-o discuție cu corespondentul de la *Russkoe slovo*, a afirmat că în ziua aceea Lev Nikolaevici nu i-a spus „nici un cuvânt“ despre plecarea lui. Era un neadevăr evident, care se explică prin faptul că ea n-a dorit „să-și usuce rufele din casă pe gardul vecinului“ și să dea în vileag conflictul din familia Tolstoi. În *Jurnal numai pentru mine* al lui Tolstoi există o însemnare din 26 octombrie: „Tot mai mult și mai mult simt povara acestei vieți. Maria Aleksandrovna îmi poruncește să nu plec, și apoi nici conștiința nu mă lasă.“

Makovițki observa și el pe 26 octombrie că „L.N. e slab“ și distrat. În drum spre Maria Aleksandrovna Schmidt, Tolstoi face o faptă „rea“, cum se exprimă el însuși: trece călare peste „ogoarele verzi“ (semănături de toamnă), lucru ce nu trebuie făcut atunci când terenul e noroios, deoarece calul lasă urme adânci și asta dăunează culturilor plăpânde.

Îți vine să exclami: îi e milă de „ogoarele verzi“, iar de bătrâna sa soție nu! Din păcate, aceasta este calea urmată de cei care îl judecă pe Tolstoi. Așa judecă oamenii care văd în fuga lui fapta unui „creator de lumi“ și o leagă de concepțiile lui „omenești, prea omenești“ despre familie. Puternicul Tolstoi a părăsit o soție mărginită, care nu era pe măsura spiritului lui. Lucru de înțeles, de vreme ce el este un geniu, iar Sofia Andreevna e o ființă de plâns! E de-a dreptul periculos să te căsătorești cu un geniu.

Acest punct de vedere atât de răspândit coincide, oricât ar fi de ciudat, cu cel cultivat în mediul intelectualilor, ajuns la modă odată cu Ivan Bunin.

Tolstoi a plecat să moară. A fost actul de eliberare al unui titan al gândirii dintr-o chinuitoare captivitate în sens propriu. „Eliberarea lui Tolstoi.“ Ce frumos! Simplificând lucrurile: așa cum animalul puternic, simțind apropierea morții, pleacă din turmă, așa și Tolstoi, simțind apropierea sfârșitului iminent, părăsește Iasnaia Poliana. Este o altă frumoasă versiune idolatră, căreia i-a dat glas în ziare, în primele zile ale

fugii, Aleksandr Kuprin.

Facta lui Tolstoi n-a fost însă acțiunea unui titan al gândirii care a decis să facă un frumos gest simbolic. Și cu atât mai puțin impulsul animalului bătrân, dar puternic. A fost facta unui bătrân slab și bolnav, care visa la plecare de douăzeci și cinci de ani, dar, atâta timp cât a avut putere, nu și-a îngăduit acest lucru, considerându-l prea dur pentru soția sa. Iată însă că atunci când n-a mai avut putere, iar tensiunile din familie au atins paroxismul, n-a văzut altă soluție nici pentru el, nici pentru cei din jur. A plecat în momentul când nu era deloc pregătit fizic. Într-un târziu sfârșit de octombrie. Când nu era nimic pregătit, și chiar și cei mai înflăcărați susținători ai fugii, precum Sașa, nu-și imaginau ce înseamnă pentru el să nu aibă un acoperiș deasupra capului. Tocmai atunci când plecarea lui era aproape egală cu moartea, Tolstoi n-a mai avut puterea să rămână la Iasnaia Poliana.

A plecat să moară? Ideea a fost avansată de profesorul V.F. Sneghiev, cunoscutul doctor mamoș care a îngrijit-o pe Sofia Andreevna și a operat-o de urgență chiar în casa de la Iasnaia Poliana. Acesta era nu numai un medic excepțional, ci și un om de o mare inteligență și delicatețe. Dorind să-și încurajeze și consoleze pacienta, copleșită, după moartea soțului ei, de învinuirile că și-a împins soțul să fugă și să moară, el i-a scris pe 10 aprilie 1911, în Duminica Luminată, o lungă scrisoare în care a încercat să-i arate cauzele obiective și extrafamiliale ale plecării lui Tolstoi. El a văzut două asemenea cauze.

Prima. Plecarea lui Tolstoi a fost o formă complicată de sinucidere. În orice caz, o grăbire subconștientă a procesului morții.

„Pe aproape tot parcursul vieții, având o energie de nestăvilit și o mulțime de talente, el și-a modelat și educat în aceeași măsură spiritul și trupul, le-a legat strâns unul de altul, le-a contopit: unde sfârșea trupul și unde începea spiritul – este imposibil de spus. Cine s-a uitat atent la mersul lui, la felul cum întorcea capul, la felul cum se așeza, acela i-a fost limpede că era conștient *întotdeauna* de mișcărilor pe care le face: cu alte cuvinte, fiecare mișcare a lui era elaborată, modelată, înțeleasă și avea un sens... Nemaexistând această potrivire până la contopire a spiritului cu trupul, ruptura lor n-a fost și nu putea fi una liniștită, ca în cazul celor la care ea s-a petrecut în timp. Ca să se ajungă la o asemenea ruptură, presiunea asupra trupului trebuie să fie *covârșitoare*...”

Cealaltă explicație a lui Sneghiev a fost de ordin strict medical. Tolstoi a murit de pneumonie. „Infecția este însoțită uneori de crize

maniacele – scrie Sneghirev. Oare n-a fugit el în timpul nopții fiind într-o astfel de criză? Căci infecția se manifestă uneori înaintea bolii cu câteva zile, adică organismul e agresat până ce boala se instalează într-un anumit loc. Graba și rătăcirea din timpul călătoriei se potrivesc cu acest diagnostic...”

Cu alte cuvinte, Tolstoi era bolnav în noaptea plecării, iar otrava infecției acționa asupra creierului său.

Nu ne propunem să ghicim în ce măsură Sneghirev scria ca doctor și în ce măsură dorea s-o consoleze pe sărmana Sofia Andreevna. Un lucru este evident: în ajunul și în noaptea fugii, lui Tolstoi îi slăbiseră puterile trupului și sufletului. Acest lucru este confirmat și de însemnările lui Makovițki și de jurnalul lui Lev Nikolaevici. Avusese vise „rele”, încâlcite... Într-unul se visase „luptând cu soția”, într-altul îi apăruseră eroii romanului lui Dostoievski *Frații Karamazov* pe care îl citea atunci, alături de persoane reale, dar decedate, precum N.N. Strahov.

Cu nici o lună înainte de plecare fusese la un pas de moarte. Ceea ce se întâmplase pe 3 octombrie semănase cu ultimele clipe din viață, mergând până la spasmele morții și la mâinile care se agață (mișcări caracteristice ale mâinilor înaintea morții). Iată cum descrie acest episod Valentin Bulgakov, ultimul secretar al lui Tolstoi:

„Lev Nikolaevici a dormit mai mult și, după ce l-am așteptat până la ora șapte, ne-am așezat la masă fără el. După ce a turnat supa, Sofia Andreevna s-a ridicat și s-a dus încă o dată să asculte dacă nu cumva Lev Nikolaevici s-a sculat. Revenind, ea a anunțat că în momentul când s-a apropiat de ușa dormitorului, a auzit hârșăit de chibrit aprins. A intrat la Lev Nikolaevici. El ședea pe pat. A întrebat cât e ceasul și dacă s-au așezat la masă. Sofia Andreevna a avut impresia că ceva nu e în regulă. Ochii lui Lev Nikolaevici i s-au părut stranii:

— Ochii fără expresie... Asta se întâmplă înaintea unei crize. Cade în inconștiență... Eu știu deja. Înaintea unei crize are întotdeauna ochii așa.”

În scurt timp s-au adunat în camera lui Tolstoi fiul său, Serghei Lvovici, servitorul Ilia Vasilievici, Makovițki, Bulgakov și primul biograf al lui Tolstoi, P.I. Biriukov.

„Culcat pe spate, strângând degetele mâinii drepte ca și cum ar ține tocul, Lev Nikolaevici a început să-și miște încet mâna pe plapumă. Ochii îi erau închiși, sprâncenele încruntate, buzele fremătau ca și cum ar mesteca... Pe urmă... pe urmă au început una după alta crize convulsive, care fac ca tot corpul bolnavului neputincios să se zbată și să tremure.

Omul dă cu putere din picioare, cu greu pot fi ținute. Dușan [Makovițki – *n.a.*] l-a luat pe Lev Nikolaevici pe după umeri, eu și Biriukov i-am fricționat picioarele. În total au fost cinci crize. Deosebit de puternică a fost cea de-a patra, când s-a așezat de-a curmezișul patului cu corpul bine întins, cu capul alunecându-i de pe pernă, cu picioarele atârând în partea cealaltă.

Sofia Andreevna s-a lăsat în genunchi, i-a strâns picioarele în brațe, și-a lipit capul de ele și a rămas mult timp așa, până când noi l-am pus din nou pe Lev Nikolaevici așa cum trebuie în pat.

Sofia Andreevna te umplea de milă. Ridica ochii, se închina repede, făcându-și semnul crucii cu gesturi mici și șoptind: «Doamne! Fă să nu fie de data asta, să nu fie de data asta!»... Și n-o făcea de față cu alții: intrând în tâmplător în [camera] «remingtonă», am găsit-o rugându-se astfel.“

După ce treceau spasmele, Lev Nikolaevici începea să delireze, exact așa cum avea să delireze la Astapovo înainte să moară, rostind cifre fără nici un sens:

— Patru, șaizeci, treizeci și șapte, treizeci și opt, treizeci și nouă...

„Comportamentul Sofiei Andreevna în timpul acestei crize a fost înduioșător, își amintește Biriukov. Îți făceau milă spaima și umilința ei. În timp ce noi, bărbații, îl țineam pe Lev Nikolaevici pentru ca spasmele să nu-l arunce din pat, ea s-a prăbușit în genunchi lângă pat și a început să se roage fierbinte cam așa: «Doamne, scapă-mă, iartă-mă, Doamne, nu-l lăsa să moară, eu l-am adus aici, dar să nu fie de data asta, nu mi-l lua, Doamne.»“

Faptul că Sofia Andreevna s-a simțit vinovată în timpul crizei lui Lev Nikolaevici l-a recunoscut chiar ea în jurnal:

„Când, îmbrățișând picioarele soțului meu, am simțit disperarea aceea fără margini la gândul că-l pierd, regretele, muștrările de conștiință, dragostea ne bună și rugăciunea mi-au cuprins toată ființa cu o putere teribilă. Totul, totul pentru el – numai să rămână în viață de data asta și să-și revină, ca să n-am muștrări de conștiință pentru toate frământările și emoțiile pe care i le-am pricinuit din cauza nervilor și agitației mele morbide.“

Nu cu mult înaintea acestui moment, ea se certase îngrozitor cu Sașa și cu Feokritova, își gonise fiica din casă. Sașa se mutase la Teliatinki, lângă Iasnaia Poliana, în propria ei casă. Tolstoi a fost foarte afectat de despărțirea de Sașa, o iubea mult și, dintre toți, în ea avea cea mai mare încredere. Ea era ajutorul lui de neprețuit, îi era și secretar, la fel ca

Bulgakov. Ruptura dintre mamă și fiică a fost una dintre cauzele crizei. Când au înțeles acest lucru, ele s-au împăcat imediat.

Din amintirile Sașei:

„Coborând în antreu, am aflat că mă caută mama.

— Unde e?

— În pridvor.

Ies, mama era doar în rochie.

— Voi ai să vorbești cu mine?

— Da, voiam să mai fac un pas spre împăcare. Iartă-mă!

Și a început să mă sărute repetând: iartă-mă, iartă-mă! Am sărutat-o și eu și am rugat-o să se liniștească.

Stăteam afară și vorbeam. A trecut cineva, s-a uitat mirat la noi. Am rugat-o pe mama să intrăm în casă.“

Să ne gândim: oare versiunea că Tolstoi a plecat ca să moară nu este cumva o poveste nu numai neîntemeiată, ci și plină de cruzime? De ce să nu schimbăm perspectiva, să punem problema normal, s-o privim așa cum a privit-o Lev Nikolaevici? A plecat ca să *nu* moară. Iar dacă avea să moară, asta să nu se datoreze crizei următoare.

Frica să nu fie cumva prins de Sofia Andreevna nu era numai o suferință morală, ci și frică pur și simplu. Pe măsură ce s-a îndepărtat de Iasnaia Poliana, i-a mai trecut din frică, deși muștrările de conștiință au continuat să nu-i dea pace.

Când, în sfârșit, a ieșit cu Makovițki la șosea, lăsând în urmă conacul și satul, „Lev Nikolaevici, scrie doctorul, până atunci tăcut, trist, tulburat, a spus cu voce întretăiată, parcă plângându-se și scuzându-se, că nu suportă să plece ascunzându-se de Sofia Andreevna“. Și imediat a urmat întrebarea:

— Încotro s-o iau ca să fiu cât mai departe?

Când au luat loc în compartimentul vagonului de clasa a doua și trenul a pornit, el a fost probabil sigur că Sofia Andreevna n-are cum să-l mai prindă; a spus bucuros că „se simte bine“. Dar, după ce s-a încălzit și a băut o cafea, a zis:

— Ce-o fi cu Sofia Andreevna? Mi-e milă de ea.

Întrebarea aceasta îl va chinui până în ultimele lui momente conștiente. Cei care au în minte profilul moral al lui Tolstoi la bătrânețe înțeleg foarte bine că el nu avea argumente cu care să-și justifice plecarea. Moral era să-și poarte crucea până la capăt, și, cu toate acestea, plecarea lui arăta ca o eliberare de povara crucii. Tot ce s-a spus despre el, cum că a plecat ca să moară, ca să fie una cu poporul, ca să-și elibereze sufletul nemuritor, este

valabil pentru visul lui de la douăzeci și cinci de ani, și nu pentru morala practică. Aceasta nu admite îndeplinirea cu orice preț a unui vis egoist în detrimentul celor rămași în viață.

Gândul acesta l-a torturat tot drumul de la Iasnaia Poliana la Șamordino, când putea să-și schimbe decizia și să se întoarcă. Nu numai că nu și-a schimbat decizia și nu s-a întors, dar a fugit tot mai departe, zorindu-și însoțitorii. Purtarea lui e o adevărată enigmă.

Găsim o explicație în cele trei scrisori scrise soției în timpul călătoriei. În prima, „de rămas-bun“, el pune accent pe motivele morale și spirituale: „...nu mai pot trăi în luxul în care am trăit, și fac ce fac [în original: „face“ – *n.a.*] de obicei bătrânii de vârsta mea: pleacă din lume ca să-și trăiască ultimele zile în singurătate și pace.“

Este o explicație menită s-o cruțe pe soția lui. În aceeași scrisoare el spune: „Îți mulțumesc pentru cei patruzeci și opt de ani de viață cinstită trăită cu mine și te rog să mă ierți pentru tot ce m-a făcut vinovat față de tine, după cum și eu te iert din tot sufletul pentru tot ce te-a putut face vinovată față de mine.“

În afara faptului că scrisoarea e înduioșătoare sub aspect personal, fiecare cuvânt al ei este bine cântărit pentru cazul în care ea ar fi publicată. Nu întâmplător Tolstoi scrisese în ajun două variante în ciornă ale scrisorii. Forma ei finală a fost un fel de „garanție“ pentru soția sa. Ea o putea arăta fără nici o reținere corespondenților de presă (a și arătat-o). În mare, sensul celor scrise era următorul: Tolstoi n-a plecat de la soția sa, ci de la Iasnaia Poliana. El nu mai poate trăi boierește, acest lucru nu corespunde concepției sale despre lume.

Este posibil ca Tolstoi să fi crezut că pe Sofia Andreevna o va fi mulțumi explicația, că nu-l va urmări și nu va săvârși fapte neцуgetate. După ce-a aflat că ea încercase să se înece în heleșteul parcului de la Iasnaia Poliana și a primit scrisoarea ei de răspuns: „Liovocika, puiule, întoarce-te acasă, salvează-mă de la a doua sinucidere“, a înțeles că amenințările din partea ei vor continua. A decis atunci să-i spună pe șleau ce trecuse sub tăcere în scrisoarea de adio.

N-a trimis prima variantă a celei de a doua scrisori, scrisă la Șamordino. Era prea tăioasă: „Așa cum ți-am scris, revederea noastră ar înrăutăți situația ta, așa cred toți, așa cred și eu, iar în ce mă privește, nu mai spun ce ar însemna revederea, nu, întoarcerea la Iasnaia e de-a dreptul imposibilă, ar fi ca o sinucidere.“

În scrisoarea trimisă tonul e atenuat: „Scrisoarea ta e sinceră, o știu,

dar nu-ți stă în putere să duci la îndeplinire ce voiești. Și nu e vorba de dorințele sau pretențiile mele, ci numai de purtarea ta ponderată, calmă și rațională. Cât timp n-o ai, viața mea cu tine e de neconceput. Să mă întorc la tine când ești într-o asemenea stare ar însemna să renunț la viață. Iar eu nu consider că am dreptul s-o fac. Rămâi cu bine, dragă Sofia, Dumnezeu să te ajute. Viața nu-i o glumă, nu avem dreptul s-o părăsim din voia noastră, și a o măsura cu timpul care trece este la fel de nechibzuit. Poate că lunile câte ne-au rămas sunt mai importante decât toți anii trăiți până acum, și ele trebuie trăite frumos.“

A plecat să moară? Da, dacă prin aceasta se înțelege frica de o moarte absurdă, în stare de inconștiență, a cărei acceptare, în concepția lui, era egală cu sinuciderea.

Tolstoi a fugit de o asemenea moarte. El a vrut să moară cu mintea limpede. Lucrul acesta a fost pentru el mai important decât renunțarea la traiul boieresc și unirea cu poporul.

Când Sașa l-a întrebat la Șamordino dacă nu regretă că s-a purtat astfel cu mama ei, el i-a răspuns cu o întrebare: „Poate un om să regrete că n-a putut proceda altfel?“

Tolstoi a dat o explicație mai exactă a faptei sale într-o convorbire avută cu sora sa, călugăriță la mănăstirea Șamordino, la care a fost martoră fiica acesteia, Elizaveta Valerianovna Obolenskaia, nepoată și, oricât ar părea de ciudat, cuscă a lui Tolstoi (Mașa, fiica lui Lev Nikolaevici, era căsătorită cu Nikolai Leonidovici Obolenski, fiul Elizavetei Valerianovna Obolenskaia). În amintirile foarte interesante lăsate de E.V. Obolenskaia despre mama sa, unul dintre pasajele importante se referă la întâlnirea lui Lev Nikolaevici cu măicuța Maria Nikolaevna în chilia acesteia, pe 29 octombrie 1910:

„Era de-ajuns să te uiți la el ca să vezi cât e de chinuit și trupește, și sufletește... Vorbindu-ne despre ultima sa criză, a spus:

— Încă una la fel – și gata; o moarte plăcută, fiindcă ești absolut inconștient. Eu aș vrea să fiu conștient când mor.

Și a început să plângă... Măicuța și-a exprimat părerea că Sofia Andreevna este bolnavă; după ce s-a gândit puțin, a zis:

— Da, da, bineînțeles, dar ce era să fac? Trebuia să recurg la forță, dar n-am putut, și uite că am plecat; acum vreau să profit de asta ca să încep o viață nouă.“

Cuvintele lui Tolstoi redată în amintirile și jurnalele celorlalți trebuie privite cu multă circumspecție și chiar deosebit de critic, când e vorba

despre persoane apropiate, implicate într-un fel sau într-altul. Numai confruntând diferite documente găsim „punctul de intersecție“ unde putem admite că se află adevărul. Dar și în acest caz nu trebuie să uităm că nici Tolstoi însuși nu știa care este adevărul. Iată o însemnare din jurnalul său la data de 29 octombrie, făcută după discuția cu Maria Nikolaevna:

„...m-am tot gândit la o ieșire din situația mea și a ei [a Sofiei Andreevna – n.a.] și n-am găsit nici una, deși, vrei, nu vrei, va fi una, și nu aceea pe care o prevezi.“

UNIREA CU POPORUL

Chiar din primele zile ale plecării lui Tolstoi, ziarele au avansat versiunile lor privind acest eveniment, una dintre ele fiind următoarea: Tolstoi a plecat pentru a se uni cu poporul. Cu alte cuvinte: pentru a *trăi simplu*.

Versiunea aceasta s-a impus în perioada sovietică, a fost popularizată în rândul elevilor: Tolstoi s-a răzvrătit împotriva condițiilor sociale în care trăiau el și întreaga pătură a nobilimii. Dar, neavând o concepție marxistă despre viață, a procedat ca un anarhist-narodnic: a plecat în popor, în sensul strict al cuvântului.

Faptul că era versiunea oficială îmbrățișată de ideologia comunistă, care-l venera pe Lev Tolstoi, eroul articolului lui V.I. Lenin *Lev Tolstoi ca oglindă a revoluției ruse*, nu înseamnă neapărat că ea este lipsită de adevăr. În orice caz, în ea este mult mai mult adevăr decât în toate poveștile romantice, cum ar fi aceea că Tolstoi a fugit în întâmpinarea morții. Dorința de a fi una cu poporul, de a fi după chipul și asemănarea lui, era într-adevăr visul tainic al lui Tolstoi. Cât de fericit se simțea când, în plimbările sale, se ducea pe drumul mare al Kievului, care trecea pe lângă Iasnaia Poliana, și înceta să mai fie conte, se pierdea în mulțimea de pelerini care-l luau drept un țăran bătrân, un fel de „unchiaș“. Câte ore și minute prețioase petrecea vorbind cu țăranii din Iasnaia, Kocetî, Pirogov, Nikolaevsk și din alte locuri pe unde se întâmpla să se afle. Socotea că prima lui îndatorire e să stea de vorbă cu bătrânii din partea locului.

În secolul XX, în mediul intelectualității a devenit o modă, din păcate, să se facă haz de „traiul simplu“ al lui Tolstoi. Circula un banc prost de care eram sătui ca de mere acre: „Luminăția Voastră, plugul este tras la intrarea principală! Binevoiți să arați?“ De fapt munca la câmp (aratul, seceratul, strângerea recoltei) avea pentru Tolstoi un sens profund. Se

străduia să-și deprindă copiii, și nu fără succes, să muncească la câmp (cele mai receptive erau fiicele). Munca aceasta făcea parte din procesul complex al autoeducării, fără de care n-ar exista fenomenul Tolstoi de mai târziu. Imaginea marelui înțelept și a artistului de geniu, care umblă smerit în straie țărănești în urma plugului, este deosebit importantă dacă vrem să înțelegem esența existenței umane, nu mai puțin importantă decât imaginea piramelor egiptene sau a unui simplu cimitir de țară. Nu întâmplător această imagine nu are nevoie de „interpretare“, ea este înțeleasă la fel în orice cultură națională, căci nu exprimă un capriciu al boierului rus, ci legătura omului cu glia ca întruchipare a adevărului biblic: „în sudoarea feței să-ți dobândești pâinea cea de toate zilele“.

„...un scriitor de o mare puritate și sfințenie trăiește printre noi..., scria Aleksandr Blok în articolul «Soare deasupra Rusiei», la aniversarea a optzeci de ani ai lui Tolstoi. Deseori îți vine în minte gândul că deocamdată toate-s bune și frumoase și că, relativ vorbind, nimic nu-i de speriat atâta timp cât trăiește Lev Nikolaevici. Căci un geniu, prin simplul fapt că există, ne arată că mai sunt pe lume fortărețe cu piloni de granit: el pare a ține pe umeri țara și poporul, și le dă bucuros de băut și de mâncat... Câtă vreme Tolstoi trăiește și merge pe brazdă înapoia plugului și a calului alb, dimineața e înrourată, aerul proaspăt, nimic nu te înspăimântă, strigoi picotesc, slavă Domnului. E soare când Tolstoi se arată. Dacă soarele apune, moare Tolstoi, se duce ultimul geniu pe drum neîntors, ce va urma atunci?“

Aceste cuvinte au fost scrise cu doi înainte de plecarea și moartea lui Tolstoi, dar există în ele o vagă presimțire a morții. Apus – plecare – moarte, așa îi apărea lui Blok sfârșitul vieții lui Tolstoi. El nu avea cum să știe că plecarea și moartea se vor petrece noaptea, când „strigoi nu dorm“. Interesant e însă faptul că, reflectând la moartea lui Tolstoi, Blok nu și l-a putut reprezenta altfel decât așa cum apare în tabloul lui Repin *Tolstoi mergând după plug*.

Cu atât mai puțin știa Blok că, inițial, Tolstoi s-a pregătit să plece într-o direcție deloc necunoscută. În prima variantă, plecarea avea o destinație cât se poate de precisă. O izbă țărănească...

Între 20 și 21 octombrie 1910, la Iasnaia Poliana poposisse un cunoscut al lui Lev Nikolaevici, țăranul Mihail Petrovici Novikov, din gubernia Tula. Se cunoscuseră în 1895 la Moscova, când Novikov, pe atunci în vârstă de douăzeci și șase de ani, era furier la statul-major. Drumul său de la entuziasmul revoluționar la ideile tolstoiene nu era, în general vorbind,

ieșit din comun pentru acea vreme. Dar pentru Tolstoi n-a trecut neobservată, fiind consemnată în jurnal, vizita înflăcăratului și temerarului tânăr. Cândva acesta îi adusese lui Tolstoi de la statul-major un dosar secret referitor la împușcarea unor muncitori de la fabrica lui Korzinkin din Iaroslavl. Tolstoi îl convinsese să ducă dosarul înapoi, acolo de unde îl luase. Cu toate acestea, mai târziu Novikov fusese arestat, dar nu pentru furtul documentelor secrete, ci pentru același lucru pentru care avea să fie arestat Soljenișin exact cu o jumătate de secol mai târziu: păreri prea liber exprimate în corespondența privată despre „prima persoană” în stat, pe atunci țarul Nikolai II. Pe urmă Novikov fusese eliberat, muncise peticul lui amărât de pământ, scrisese proză și articole și se întâlnise de câteva ori cu Tolstoi. După revoluție, el le-a trimis niște scrisori îndrăznețe lui Stalin și lui Gorki despre situația grea a țăranilor, a fost arestat din nou, iar în 1937 a fost împușcat. În ciuda curajului său nemăsurat, era un om cu o judecată uimitor de sănătoasă, cumpătat și deosebit de muncitor, unul dintre cei care s-au încumetat să tragă foloase din reforma agrară a lui Stolîpin, și-a mărit lotul de pământ și și-a hrănit familia din munca lui.

Pe omul acesta a găsit de cuviință Tolstoi să se bizuie.

Vizitându-l pe Tolstoi pe 20 octombrie, după ce au stat de vorbă (în timpul discuției Novikov și-a exprimat părerea de rău că Tolstoi nu-i face o vizită), Novikov i-a cerut îngăduința să rămână acolo peste noapte, temându-se de bețivii pe care i-ar putea întâlni pe drum. I s-a făcut patul în odaia lui Makovițki. Se culcase deja când, pe neașteptate, a intrat la el Lev Nikolaevici. În primul moment, Novikov s-a gândit că e o închipuire a lui, „atât de ușoare și de neuzite îi erau mișcărilor”. În timpul vizitei la Iasnaia Poliana l-a frapat înfățișarea lui Tolstoi: „... arăta atât de rău, încât m-am mirat în sinea mea cum poate un om să trăiască, să gândească și să se miște când e așa de slăbit și de uscat?” Tolstoi s-a așezat pe marginea patului și a început să discute cu Novikov, discuția lor fiind relatată de Mihail Petrovici în amintirile sale, reeditate nu demult. Ea poate părea ciudată unui cititor neavizat, dar nu trebuie uitat că Lev Nikolaevici se străduia să-i vorbească pe limba lui, așa cum a făcut întotdeauna când vorbea cu țăranii și cum a vorbit chiar și cu Gorki la prima întâlnire în casa de pe Hamovniki, gândindu-se că este „un om din popor în adevăratul sens al cuvântului”.

— Dacă în tinerețe, i-a spus Tolstoi în noaptea aceea lui Novikov, aș fi strigat măcar o dată la soția mea și aș fi bătut din picior, cu siguranță că s-ar fi smerit cum fac nevestele voastre, dar eu, din pricina slăbiciunii mele, n-am suportat sfada în familie, mi-am zis întotdeauna că vinovatul sunt eu și,

cum n-am dreptul să-l fac să sufere pe omul care mă iubește, am dat înapoi.

„De fiecare dată îmi spunea, își amintește Novikov, care a fost de nenumărate ori la Iasnaia Poliana, cât îi e de greu să trăiască în casă boierească, unde toți îl socotesc că trăiește ca unul care mănâncă mâncarea degeaba, ca un trândav, pentru că nu dă familiei nimic din ce câștigă.“

Mai trebuie oare spus că nimeni din familie nu-l socotea nici „trândav“, nici unul „care mânca mâncarea degeaba“? Ar fi ridicol; ca să nu mai vorbim că, deși el renunțase la drepturile pentru operele sale, îi lăsase Sofiei Andreevna procură pentru editarea operelor scrise până în anul 1881 (*Copilăria, Adolescența, Tinerețea, Povestiri din Sevastopol, Război și pace, Anna Karenina* erau de fapt, tot ce scrisese mai bun), lucru care aducea familiei un real venit. E puțin probabil să fie o invenție a lui Novikov. Cel mai plauzibil e că Lev Nikolaevici dorise să se facă înțeles de mujicul Novikov, care se spetea muncind peticul lui amărât de pământ, explicându-i simplu și fără a intra în subtilități motivul plecării sale de la moșie.

— Mă perpelesc ca-n iad în casa asta, i s-a plâns el, ai mei mă pizmuiesc, zic că trăiesc ca boierul, dar cum mă chinuiesc aici nu vede și nu înțelege nimeni.

În aceeași noapte Tolstoi i-a vorbit ce intenții are.

— N-am să mor în casa asta. M-am hotărât să plec într-un loc neștiut, unde să nu fiu cunoscut. Poate că o să vin să mor în casa dumată. Numai să știu dinainte că n-o să mă ocărăști, căci pribeagul nu-i îndrăgit nicăieri. Am văzut asta prin familiile voastre, ale mujicilor, și uite că am ajuns și eu la fel, să nu fiu de nici un ajutor, de nici un folos... N-aș face decât să vă stingheresc și să vă cicălesc cum fac bătrânii.

„Cu mare greutate mi-am stăpânit lacrimile la cuvintele astea... își amintește Novikov. Îmi era rușine că-l făcusem cumva să mi se spovedească și, în același timp, eram bucuros că omul ăsta, uitând diferențele dintre noi, nu și-a ascuns slăbiciunile și amărăciunile sufletului, lucru pentru care l-am iubit, m-am legat sufletește de el... Unchiașule drag, ce să cred acum, că-ți trăiești ultimele zile în casa asta, în viața asta?“

Dacă admitem că Novikov reproduce destul de exact cuvintele lui Lev Nikolaevici, nu putem să nu vedem în ele ironia ascunsă (bietul bătrân pe care-l vor ocări țăranii) și, iarăși, jocul nevinovat de-a „mujicul“. Este grăitor faptul că, atunci când i-a redat fiicei sale, Sașa, discuția cu Novikov, Lev Nikolaevici râdea amuzat.

„Când am venit la el după scrisori în salon, el, vesel și un pic șiret, m-a

dus în cabinet și de acolo în dormitor.

— Hai, am să-ți spun un mare secret! Un mare secret!

M-am dus după el și, privindu-l, mi-am simțit inima mai ușoară.

— Așa, uite la ce m-am gândit. I-am povestit lui Novikov câte ceva despre situația noastră, cât mi-e de greu aici. O să plec la el. Acolo n-o să mă mai găsească. Novikov mi-a povestit că nevasta fratelui e alcoolică și, dacă ea o să fie necuviincioasă, o să aibă grijă frate-său de spinarea ei, s-o facă să fie cum trebuie. Că ajută.

Tata a răs cu bunătate... Am izbucnit și eu în răs și i-am povestit cum în timp ce Ivan vizitiul o ducea cu șareta pe Olga [nora lui Lev Nikolaevici, prima soție a fiului său Andrei – *n.a.*], ea l-a întrebat ce se întâmplă la Iasnaia. El i-a răspuns că e rău, după aceea s-a întors către ea și i-a zis:

— Să mă iertați că vă spun, înălțimea voastră. La noi, la țară, dacă muiera începe să se îndărătnicească, bărbatul pune șaua pe ea! Mătasă se face!“

Desigur, nu este ceva de luat în serios. Dar atmosfera din casa de la Iasnaia Poliana era prielnică pentru astfel de „glume“.

Despre întâlnirea cu Novikov, Lev Nikolaevici scrie sec în jurnal: „A venit Mihail Novikov. Am vorbit mult cu el. Chiar e un mujic deștept.“

De la un timp Tolstoi s-a temut să scrie în jurnal adevărul gol-goluț, știind că Sofia Andreevna, folosind chei potrivite pentru biroul lui, îi citea însemnările zilnice. El ținea un caiet special de însemnări, în care începuse să scrie jurnalul intitulat „Jurnal pentru mine însumi“, pe care îl ascundea în carâmbul cizmei. Pe 24 septembrie el notează: „Am pierdut jurnalul mic.“ Nu-l pierduse. Soția lui îl găsisese în carâmbul cizmei și i-l luase. Potrivit versiunii ei, lenjeria de pat îi căzuse peste cizmă și... Dar nu asta e important aici. Important e faptul că în casa familiei Tolstoi era o atmosferă atât de încărcată, încât se minunau până și servitorii, și țărani, iar Lev Nikolaevici era nevoit să iasă din încurcătură recurgând la „glume“.

Decizia lui de a pleca la Novikov n-a fost deloc o glumă. Pe 24 octombrie el îi trimite o scrisoare:

„Mihail Petrovici,

La cele câte ți le-am spus înainte de plecarea dumitale, mai adaug o rugămintă: dacă s-ar întâmpla într-adevăr să vin la dumneata, ai putea să-mi găsești în sat o casă, una mică de tot, dar izolată și călduroasă? Ca să vă stânjenesc cât mai puțin pe dumneata și familia dumitale. Îți mai comunic că dacă se va întâmpla să-ți telegrafiez, n-o voi face cu numele meu, ci cu

numele de T. Nikolaev.

Aștept răspunsul dumitale și-ți strâng mâna prietenește.

Lev Tolstoi

Ai în vedere că toate astea nu trebuie să le știi decât dumneata.“

Astea nu-s glume! În scrisoare e menționat pentru prima oară numele codificat pe care-l vor folosi Tolstoi, Sașa și Certkov în timpul fugii scriitorului, pentru a-i induce în eroare pe Sofia Andreevna și pe ziași. Marele Tolstoi, care disprețuia pseudonimele și nu se temea să semneze cu numele său scrisori cutezătoare adresate capetelor încoronate, lui Stolîpin și lui Pobedonostev, se ascundea acum în umbra lui T. Nikolaev.

Primind scrisoarea, Novikov s-a pierdut cu firea. Una era să se spovedească unul altuia „cum fac mujicii“ în plăcuta casă de la Iasnaia Poliana, și cu totul altceva era să-și asume în fața întregii lumi fapta de a-l fi ascuns pe fugarul Tolstoi.

„Nu-mi iert încetineala – scrie Novikov în amintirile sale – cu care am răspuns la scrisoarea pe care, cum s-a dovedit după aceea, Lev Nikolaevici a așteptat-o două zile, după care a hotărât că nu poate veni la mine, de vreme ce n-am răspuns, și s-a îndreptat spre sud, la niște cunoscuți, iar răspunsul meu l-a primit la Astapovo, când era deja bolnav. Cine știe, poate că asta i-ar fi prelungit viața cu câțiva ani, fiindcă nu avea cum să-i dăuneze drumul de două ore de la Iasnaia Poliana până la stația noastră, cu atât mai mult cu cât izba cerută, caldă și curată, stătea goală și chiar aștepta locatari. Și în casa mea era o odăiță potrivită, unde putea să se adăpostească o vreme fără să-l vadă nimeni.

N-am să-mi iert niciodată această greșeală!“

Novikov se învinuia degeaba. Tolstoi nu era acul din carul cu fân. Cu înfățișarea pe care i-o cunoștea o lume întreagă, în condițiile rețelei de corespondenți și de urmărire polițienească de stat și particulară de la acea dată, Lev Nikolaevici nu avea nici o șansă de scăpare.

Curios este altceva. Izba „curată și călduroasă“ a apărut în amintirile lui Novikov mai târziu, după moartea lui Tolstoi. În scrisoarea lui de răspuns nu numai că nu e vorba de nici o izbă, dar nici scrisoarea ca atare nu e, de fapt, decât o formă politicoasă de refuz. Dacă scrisoarea nu întârzia și Tolstoi o primea la Iasnaia Poliana, și nu la Astapovo, când era bolnav pe moarte, acest lucru nu schimba nimic. Novikov încerca de fapt să-i explice că nu avea unde să fugă.

„Dragă Lev Nikolaevici, am primit scrisoarea dumneavoastră și sunt foarte mișcat că sunteți atât de apropiat și de sincer cu mine. Dar nu vă pot răspunde pe loc, ca să nu procedez nechibzuit. Am fost întotdeauna deschis cu dumneavoastră și v-am spus tot ce-am avut pe inimă, sunt hotărât să vă spun și acum ce-mi dictează inima în legătură cu rugămintea dumneavoastră: dacă să vă fac sau să nu vă fac pe voie. A trecut vremea când trebuia să vă schimbați condițiile de viață în folosul cauzei pentru care luptați având conștiința trează. Nu are nici un rost să le schimbați acum pe termen lung... Oricât aș dori să vă văd liber, împărțind traiul cu oamenii simpli, n-am temei s-o fac. Vă spun asta ca să vă îngrijiți viața, cât v-a mai rămas în trupul slăbit de bătrânețe, în folosul celor cărora le e drag să comunice cu dumneavoastră. Îmi doresc numai ca, atât cât mai aveți de trăit, condițiile de viață să nu vă stânjenească în relațiile cu cei care vă iubesc. Izba mea nu e însă deloc potrivită pentru vizita prietenilor dumneavoastră de o zi, o săptămână, două, o lună. Avem o odăiță luminoasă pe care cei din familia mea v-o cedează cu plăcere și vă vor servi cu drag, cu atât mai mult cu cât n-am copii foarte mici care să facă gălăgie când nu trebuie. Cel mai mic are 5 ani. Așa gândesc eu, dacă dumneavoastră gândiți altfel, atunci să fie cum ziceți, odăița mea e la dispoziția dumneavoastră când doriți. Mai ales din aprilie până în octombrie puteți locui la mine fără să ne incomodăm deloc. Nu ne temem că ne incomodați, dimpotrivă...

Țăranul care vă iubește, Mihail Novikov“

Post-scriptumul conținea o lămurire în legătură cu o izbă separată:

„Socot că într-o izbă separată vă va fi imposibil să locuiți din pricina slăbiciunii dumneavoastră. Iar case cu totul separate țăranii nu au. Dacă au a doua casă, aceea e friguroasă, și, chiar dacă o aranjează să fie locuită, dacă fac ceva reparații, ea nu e separată, e un loc de trecere dintre o casă și alta. Așa o izbă, de 6 arșini, are un vecin al meu care n-o să refuze să v-o închirieze. Sau uite, o mătușă a mea foarte bătrână își face la primăvară tot o izbă de 6 arșini, ea e singură și o să fie bucuroasă să vă găzduiască și să vă slujească, doar e femeie deșteaptă.“

E de la sine înțeles că Tolstoi, cu firea lui extrem de independentă și cu delicatețea lui, n-ar fi acceptat asemenea condiții. Lucru pe care-l înțelegea și Novikov... După cum era curată nebunie să-i schimbe locul bătrânului bolnav pe vreme de toamnă târzie! Trebuia așteptat până la primăvară.

Tolstoi nu putea să aștepte.

Abia pe 3 noiembrie, Certkov, ajuns la Astapovo, a citit cu voce tare scrisoarea lui Novikov. Lev Nikolaevici a ascultat cu atenție și a rugat să fie scris pe plic: „Mulțumiri. Plecat în cu totul altă parte.“

„DOR DE DUCĂ, DRUM DE FIER...”⁵

De la Șekino la Gorbaciovo, au mers în compartimentul unui vagon de clasa a doua. Rămăseseră în urmă conacul și satul Iasnaia Poliana, străbătut de ciudatul cortegiu cu două ore înainte. În trăsură cu doi cai ședea bătrânul conte, cu o scurtă vătuită și armiac, cu două căciuli (îi era foarte frig la cap); lângă el stăteau Dușan Petrovici, imperturbabilul doctor, cu veșnic aceeași expresie pe față, îmbrăcat într-un cojoc maroniu, ros și cu o scufie împletită, galbenă; în față, pe un al treilea cal, era grăjdarul Filia cu o făclie aprinsă (potrivit Sașei) sau cu un felinar (potrivit lui Makovițki). Cei care trăiesc la țară se trezesc devreme, în câteva izbe văzuseră lumină la ferestre și focul aprins în cuptoare. Văzuseră și căruțele scoase la capătul de sus al satului. Makovițki coborâse din trăsură ca să caute capătul căpăstrului și să se uite dacă Tolstoi are picioarele învelite. Acesta era atât de grăbit, încât strigase la el. Strigătele lui îi scosese afară pe mujicii din casele aflate în apropiere.

Când Makovițki a luat la Șekino biletele de tren, mai întâi i-a venit în minte să le ceară pentru o altă destinație decât Gorbaciovo, ca să li se piardă urma. Și-a dat seama însă că nu se cădea să mintă și că oricum nu avea nici un rost.

Ajunsă la Astapovo, Sofia Andreevna avea să-l asalteze cu întrebările pe Makovițki:

— Unde vă duceți?

— Departe.

— Bine, dar unde?

— Întâi la Rostov-pe-Don, acolo voiam să ne luăm pașapoarte pentru străinătate.

— Bun, și mai departe?

— La Odessa.

— Și mai departe?

— La Constantinopol.

— Și pe urmă unde?

— În Bulgaria.

- Aveați bani?
- Suficienți.
- Câți?
- ...

Convorbirea este redată de medicul-șef al spitalului de plasă, A.P. Semionovski, chemat prin telegrama din 1 noiembrie, din orașul Dankov, capitala județului aflată în apropiere. Acesta scrie în memoriile sale cât de impresionat a fost de convorbirea pe care a avut-o cu doctorul care-l însoțea pe Tolstoi. Makovițki a recunoscut că ar fi spus la casă că ia bilete pentru Tolstoi, în loc să dea banii pe bilete. Că ar fi adăugat „ne socotim pe urmă“. Și i-au dat biletele.

Tolstoi nu avea talent de conspirator. Intrând primul în clădirea gării din Șcekino, l-a întrebat imediat pe bufetier dacă există o legătură de la Gorbaciovo la Kozelsk. Pe urmă i-a cerut aceeași informație impiegatului de mișcare. (Chiar a doua zi, Sofia Andreevna afla cu aproximație de la casier încotro se îndreptase soțul ei.) În timp ce Makovițki muta lucrurile, punând să fie duse înapoi cele de care nu mai era nevoie, la patru sute de pași mai încolo, Tolstoi se plimba cu un băiețel care se ducea la școală. Trenul a oprit în gară.

— Mergem cu băiețelul, a cerut Tolstoi.

În tren Lev Nikolaevici s-a liniștit, a dormit o oră și jumătate, apoi l-a rugat pe Makovițki să-i dea „Lecturi“ sau „Pentru fiecare zi“, niște culegeri de gânduri înțelepte. Nu le-au găsit.

Una dintre cele mai mari amărăciuni ale lui Tolstoi din această ultimă călătorie o constituiau deprinderile de ani de zile, atât erau de neavenite în noile condiții cu totul neobișnuite pentru bătrânul scriitor. Lăsa impresia că se mulțumește cu foarte puțin, într-atât de mult își simplificase traiul la Iasnaia Poliana. Dar, poftim, și puținul acela îi lipsea mai tot timpul...

În acest context exclamația Sofiei Andreevna nu stârnește deloc râsul:

— Bietul Liovocika! Cine o să-i mai dea unticul?

Și mai înduioșător este faptul că, ducându-se la soțul ei la Astapovo, Sofia Andreevna n-a uitat să ia pernuța cusută de ea, pe care obișnuia să doarmă Lev Nikolaevici. Tolstoi a recunoscut pernuța. Dar despre acest lucru, mai târziu.

Pierderea căciulii și alte neplăceri mărunte, dar supărătoare îl chinuiesc pe fugarul de la Iasnaia Poliana; pentru toate acestea e făcut răspunzător Makovițki.

De la Gorbaciovo la Kozelsk, Lev Nikolaevici a ținut neapărat să

meargă într-un vagon de clasa a treia, cu oamenii de rând. Așezându-se pe banca de lemn, a zis:

— Ce bine e! Slobod!

Makovițki s-a alarmat pentru prima dată. Trenul de la Suhinici la Kozelsk era un tren de marfă amenajat pentru persoane, avea un singur vagon de clasa a treia, supraaglomerat și îmbâcsit de fum. Din pricina înghesuiei, pasagerii treceau în vagoanele de marfă adaptate pentru transportul de persoane. Fără a mai aștepta plecarea trenului și fără să-i spună nimic lui Lev Nikolaevici, Makovițki a alergat la șeful gării, cerându-i să pună un vagon suplimentar. Acesta l-a trimis la un alt funcționar, care, la rândul lui, l-a îndrumat la impiegatul de mișcare. Acesta se afla în vagonul cu pricina și își holba ochii la Tolstoi, așa cum făceau și pasagerii ceilalți. S-a arătat bucuros să-l ajute, dar nu el era cel care se ocupa de vagoane. Impiegatul responsabil de vagoane se afla și el acolo și-l examina cu atenție pe Tolstoi. Makovițki și-a repetat cererea.

„Cumva în silă și șovăielnic (strecurând câteva cuvinte printre dinți) i-a spus, scrie Makovițki, unui lucrător de la căile ferate să transmită șefului de tren dispoziția de a mai atașa un vagon de clasa a treia. După șase minute, o locomotivă căra un vagon trecând pe lângă trenul nostru. Șeful de tren, intrând să controleze biletele, a anunțat publicul călător că va mai fi atașat un vagon și toată lumea va avea loc, fiindcă mulți stăteau în picioare sau pe platforme. S-a auzit cel de al doilea semnal și, după o jumătate de minut, al treilea semnal, și vagonul nu era încă atașat. Am dat fuga la impiegat. Acesta a răspuns că nu este nici un vagon în plus. Trenul a pornit. Am aflat de la conductor că vagonul fusese adus pentru transportul școlarilor.“

„Vagonul nostru era cel mai prost și mai neîncăpător vagon cu care mi-a fost dat să merg vreodată în Rusia, își amintește Makovițki. Ușa nu era dispusă simetric față de culoar. Cel care intra risca să dea cu capul de colțul unui spătar ridicat exact vizavi de mijlocul ușii; trebuia să-l ocolești. Compartimentele vagonului erau strâmte, între bănci era prea puțin loc, bagajele nu încăpeau nici ele. Lipsea aerul.“

Makovițki i-a propus lui Tolstoi să-i pună un pled sub el. Tolstoi a refuzat. „Accepta cu mare neplăcere servicii pe care înainte le acceptase.“

Curând a început să se sufoce din pricina lipsei de aer și a fumului, pentru că jumătate dintre pasageri fumau. Punându-și paltonul, căciula de blană și galoșii de iarnă, a ieșit pe platforma din spate. Dar și acolo erau fumători. A trecut pe platforma din partea opusă, unde vântul îi bătea în

față, în schimb nu fuma nimeni, erau acolo doar o bătrână cu un copilaș și încă un țăran...

Cele trei sferturi de oră petrecute de Tolstoi pe platformă vor fi numite de Makovițki mai târziu „fatale“. N-a fost nevoie de mai mult ca să răcească.

Întorcându-se în vagon, potrivit obiceiului său de a intra în vorbă cu oamenii, Tolstoi a stat de vorbă cu un mujic de cincizeci de ani – despre familie, gospodărie, căraușie și meșteșugul fabricării cărămizilor. Pe Lev Nikolaevici îl interesau toate amănuntele. „*Ein typischer Bauer*“ („Un țăran tipic“), i-a spus el lui Makovițki în germană.

Mujicul era vorbăreț. Și-a spus cu îndrăzneală părerea despre comerțul cu vodcă și s-a plâns de moșierul B., cu care obștea nu împărțise pădurea, drept care autoritățile au aplicat satului o „execuție“. Un arpentor care ședea lângă el a intervenit în favoarea lui B. și a dat toată vina pe țărani. Mujicul a ținut-o pe-a lui.

— Noi muncim mai mult decât voi, mujicii, a zis arpentorul.

— Nu se compară una cu alta, a obiectat Tolstoi.

Țăranul i-a ținut isonul, arpentorul s-a lansat într-o discuție aprinsă. Nu l-a tulburat deloc faptul că acela cu care se contrazicea era chiar Tolstoi. „L-am cunoscut pe frățiorul dumneavoastră, pe Serghei Nikolaevici“, a spus arpentorul. După părerea lui Makovițki, „el era gata să discute la nesfârșit, și nu pentru a ajunge la adevăr“, ci pentru a arăta cu orice preț că are dreptate. Disputa s-a extins cuprinzând probleme mai generale: despre sistemul impozitului unic, așa cum era văzut de Henry George, despre Darwin, despre știință și educație. Tolstoi s-a înfierbântat, s-a sculat în picioare pentru o clipă, s-a așezat iar și a vorbit mai bine de o oră. Lumea s-a strâns buluc din amândouă părțile vagonului: țărani, târgoveți, muncitori, intelectuali. „Doi evrei“, a remarcat Makovițki, care avea o aversiune maladivă față de evrei încă din vremea tinereții sale austro-ungare. O elevă de liceu s-a arătat a fi de partea lui Lev Nikolaevici, apoi a renunțat și a început să-l combată și ea.

— Oamenii știu deja să zboare!

— Lăsați păsările să zboare, i-a răspuns Tolstoi, oamenii să se miște pe pământ.

T. Tamanskaia, absolventă a liceului din Belevo, a fost singura martoră a călătoriei lui Tolstoi spre Kozelsk despre care a scris în ziarul *Golos Moskvî* (*Glasul Moscovei*.) Ea își amintește că Tolstoi era „...într-o cămașă neagră, care-i ajungea până aproape de genunchi și cu niște cizme înalte. Pe

cap, în locul pălăriei rotunde de postav, avea o tichie neagră de mătase“.

Makovițki, care îl diviniza pe Tolstoi și era îngrijorat pentru starea acestuia, s-a arătat nemulțumit de atitudinea prea familiară a fetei față de el. Când Tolstoi și-a scăpat mănua și a aprins lanterna s-o caute pe jos, liceana n-a pierdut ocazia să remarce:

— Vedeți, Lev Nikolaevici, știința se dovedește de folos.

Când Tolstoi, istovit de dispută și de fumul de țigară, s-a dus iar pe platformă ca să ia aer, arpentorul și liceana l-au urmat cu „noi obiecții“. Coborând la Belev, liceana l-a rugat să-i dea un autograf. El a scris: Lev Tolstoi.

Auzind de la Lev Nikolaevici că vrea să meargă la mănăstirea Șamordino, iar înainte să viziteze Optina Pustîni, țăranul l-a sfătuit:

— Apăi, tăicuță, intră la mănăstire. Matale îți trebuie să lași treburile lumești și să-ți izbăvești sufletul. Rămâi la mănăstire.

„Lev Nikolaevici i-a răspuns cu un zâmbet bun.“

Într-un capăt al vagonului câțiva cântau din gură acompaniați de armonică. Tolstoi i-a ascultat cu plăcere și i-a lăudat.

Trenul mergea încet, a făcut puțin peste o sută de verste în aproape șase ore și jumătate. Lev Nikolaevici „a obosit să șadă“. „Mersul încet pe căile ferate rusești a contribuit la moartea lui Lev Nikolaevici“, scrie Makovițki.

În jur de ora 5 după-amiază au coborât la Kozelsk.

Urmau să meargă la Optina Pustîni și la Șamordino. Tolstoi nu știa nimic din ce s-a petrecut la conac după plecarea sa. Sofia Andreevna a încercat de două ori să se sinucidă. Prima oară a fost scoasă din heleşteu, iar a doua oară au oprit-o în timp ce se ducea într-acolo. După aceea s-a lovit în piept cu un prespapier greu ca un ciocan, strigând: „Fărămă-te, inimă!“ S-a înțepat cu cuțite, cu foarfece, cu ace. Când i le-au luat, a amenințat că se aruncă pe fereastră, că se îneacă în fântână. În același timp a trimis la gară pe cineva să afle pentru ce direcție fuseseră cumpărate biletele. Aflând că Lev Nikolaevici și Makovițki au plecat la Gorbaciovo, a poruncit unui servitor să trimită acolo o telegramă, dar nu în numele ei: „Întoarce-te imediat. Sașa.“ Servitorul i-a spus Sașei și aceasta a trimis telegrama folosind un ton neutru: „Nu-ți face griji, sunt valabile numai telegramele semnate Aleksandra.“

Mama a încercat să-și păcălească fiica, iar fiica – mama.

— Am să-l gălesc! striga Sofia Andreevna. Chiar credeți că o să mă păziți? Sar pe fereastră și mă duc la gară. Ce vreți să-mi faceți? Numai să

aflu unde e! Nu-l mai las, o să stau de pază zi și noapte, o să dorm la ușa lui!

În seara zilei de 28 octombrie a ajuns o telegramă pe numele lui Certkov: „Înnoptăm la Optina. Măine Șamordino. Sănătos. T. Nikolaev.“

Note

1. Filip Borisov, grăjdar la gospodăria familiei lui Tolstoi. (N.t.)
2. Membru al organizației clandestine *Narodnaia volia* (Voința poporului) (N.t.)
3. Haină bărbătească plisată în talie, purtată în vechea Rusie. (N.t.)
4. Cuvinte spuse despre Tolstoi de Lenin, reproduse de M. Gorki într-un text al său din anul 1924. (N.t.)
5. Din poezia lui Aleksandr Blok *Pe drum de fier* (1910). (N.t.)

CAPITOLUL II

Raiul pierdut

Pe 28 octombrie, la 4:50 după amiază, au coborât la Kozelsk. Lev Nikolaevici a coborât primul din vagon. În timp ce Makovițki ducea împreună cu hamalul bagajele la sala de așteptare, Tolstoi a dispărut, dar a revenit repede și a spus că a tocmit doi birjari până la Optina Pustîni. A luat coșul cu provizii și i-a condus pe Makovițki și pe hamal la birje. Întâmplarea a făcut ca surugiul să fie Fiodor Novikov, rudă cu țăranul la care avusese de gând să se ducă Lev Nikolaevici. Nu peste mult timp, acest Novikov avea să dea ziaristilor primul interviu din viața sa. Avea să spună următoarele despre clientul său:

— Mare lucru nu știu despre dânsul, dar simt că inima n-o are cum o au toți. Am dat să desfac învelitoarea birjei, dar dânsul nu m-a lăsat, o dau singur, Fiodor, a spus, am și eu mâini. La biserică nu merge, dar la mănăstire se duce.

În cealaltă birjă erau lucrurile. Pe drum Novikov i-a cerut boierului îngăduința să fumeze. (La început l-a luat drept boier pe Makovițki, iar pe Tolstoi l-a luat drept un mujic bătrân.) Tolstoi i-a îngăduit, dar s-a interesat câți bani i se duc pe tutun și pe vodcă. A reieșit că porția anuală de tutun face cât jumătate de cal, iar vodca – cât doi cai întregi. „Nu-i bine deloc!“ a oftat Tolstoi. „Da, nu-i bine“, a fost de acord mujicul.

În drum spre Optina, pe bacul peste Jizdra, a stat de vorbă cu podarul-călugăr și i-a spus lui Makovițki că podarul acela e neam de țăran. Pe călugărul Mihail, cu părul și barba roșcovane, aproape roșii, care slujea la hanul mănăstirii, Lev Nikolaevici l-a întrebat: „Contele Tolstoi, excomunicat de biserică, poate fi găzduit aici?“ Călugărul Mihail a făcut o figură mirată și i-a dat cea mai bună odaie, spațioasă, cu două paturi și cu

un divan lat.

— Ce bine e aici! a exclamat Tolstoi.

ÎN VIZITĂ, CA ACASĂ

— Mă perpelesc ca-n iad în casa asta, i se plânsese Tolstoi țăranului Mihail Novikov înainte să plece de la Iasnaia Poliana.

Era vorba despre casa în care își petrecuse cea mai mare parte a vieții și, cu siguranță, cea mai frumoasă și fecundă. Pe moșia asta se născuse el, acolo se născuseră frații și sora sa, cei mai mulți dintre copiii săi și câțiva dintre nepoți. În casa asta scrisese *Cazacii*, *Război și pace*, *Anna Karenina*, *Sonata Kreutzer*, *Puterea întinericului*, cele mai multe dintre operele sale clasice, peste două sute de scrieri. Văzute de la Iasnaia Poliana, chiar și patriarhală Moscova, ca să nu mai vorbim de Petersburg, i se păruse un iad zgomotos și agitat.

Plecarea din Iasnaia Poliana a fost, de fapt, o fugă din Rusia! „Fără Iasnaia Poliana mea, scria Lev Tolstoi, mi-e greu să-mi imaginez Rusia și relația mea cu ea. Poate că fără Iasnaia Poliana o să văd mai bine legile de care are nevoie patria mea, dar n-o să ajung s-o iubesc pătimaș.“

Cât de mult a trebuit să se schimbe viața la Iasnaia Poliana sau Tolstoi însuși, pentru ca șederea la conacul său să ajungă să i se pară un „iad“?

După vizita la Optina Pustîni, ajuns la Șamordino, Tolstoi i-a spus surorii sale că ar fi bucuros să se așeze la Optina și să se supună canoanelor drastice cu o singură condiție: să nu meargă la biserică.

Viața monahală i s-a părut de preferat vieții de acasă. Bătrânul de optzeci și doi de ani a găsit că viața într-o izbă țărănească, sau la o mănăstire, sau într-un han modest, îi oferă mai mult confort sufletească decât căminul familial.

Începând din vara anului 1909, s-a simțit mai bine în vizită decât acasă. La Kocetî, la Tatiana, fiica sa cea mare și la soțul acesteia, M.S. Suhotin, Tolstoi își odihnea sufletul și nu numai că nu se grăbea să se întoarcă la Iasnaia Poliana, dar chiar amâna cât putea întoarcerea. Atunci când în 1910 s-a dus în vizită la V.G. Certkov, în satul Meșcerskoe din împrejurimile Moscovei, l-a părăsit cu greu și s-a întors acasă numai după a doua telegramă alarmantă despre starea îngrijorătoare a Sofiei Andreevna.

„Lev Nikolaevici se simte, pare-se, foarte bine, scrie la 16 iunie 1910, la Meșcerskoe, în jurnalul său, secretarul Valentin Bulgakov. Arată înviorat

și pus pe vorbă. Cred că aici se odihnește după veșnica agitație de acasă. Și, pe deasupra, modul de viață mult mai simplu din casa lui Certkov se potrivește, după cum mi se pare, mult mai bine cu felul de a fi al lui Lev Nikolaevici decât se potrivește «luxul» de care i s-a făcut lehamite și, mai important, decât închistarea aristocratică, chiar dacă nu totală, dar evidentă, care domnește în casa de la Iasnaia Poliana.“

Valentin Bulgakov era la vremea aceea prea tânăr și prea „tolstoian“ pentru a putea aprecia în mod obiectiv situația. Dar nu întâmplător pune cuvântul „lux“ în ghilimele, făcând aluzie la faptul că „luxul“ acela era mai mult în mintea lui Tolstoi decât în realitate. Nici pomeneală de lux la Iasnaia Poliana. Mitul despre „luxul“ în care a trăit Tolstoi până la plecarea sa există și acum și e bine fixat în mintea rușilor. Între altele, specialistul canadian în economie politică, James Mavor, care s-a născut și și-a făcut studiile în Marea Britanie, a scris după ce a fost în vizită la Iasnaia Poliana în 1899 și 1910: „Nivelul de trai la Iasnaia Poliana, exceptând scurtimea intervalelor dintre mese, caracteristică pentru Rusia, era mai degrabă scăzut decât nivelul unei familii cu venit mediu din Anglia.“

Mavor n-a pomenit nimic despre „închistarea aristocratică“ de la conac. Acesta semăna mai mult cu un loc de pelerinaj. Orice om nevoiaș, beat ori nebun avea ușa deschisă la conacul Tolstoi. Este de mirare că, în babilonia de acolo, nici unul dintre oamenii aceia n-a atentat la viața lui Tolstoi sau nu l-a agresat fizic. Deși Tolstoi primea destule scrisori, telegrame de amenințare și colete cu frânghii (ca să se spânzure) etc. Felul deschis și farmecul personalității lui Lev Nikolaevici erau mai eficiente decât poliția în a-i dezarma pe potențialii huligani și teroriști.

Numai în timpul prădăciunilor și incendiilor comise de țărani în anii 1905–1908 Sofia Andreevna s-a adresat guvernatorului Tulei cu cererea de a detașa câțiva polițiști la Iasnaia Poliana. Chiar și gestul acesta a provocat o puternică împotrivire din partea soțului și a fiicei mai mici.

La Kocetî și la Meșcerskoe, Lev Nikolaevici a răsuflat ușurat că scăpase nu de „închistarea aristocratică“, ci, dimpotrivă, de libertățile democratice prea mari de la Iasnaia Poliana, de care era vinovat el însuși cu învățătura lui, care răscolise conștiințele a mii de oameni, mulți dorind să stea de vorbă personal cu învățătorul lor. Ba încă și mai mulți, care nu citiseră nici o carte a lui, dădeau năvală din curiozitate, să-l vadă pe omul atât de vestit și primitor. Alții voiau să-i arate cât sunt de deștepți. Unii veneau să se plângă de viață, alții să ceară bani.

Cu prilejul întâlnirii sale personale cu Alexandru III, mătușa lui

Tolstoi, Aleksandra Andreevna Tolstaia, i-a spus suveranului: „La noi, în Rusia, numai doi oameni sunt cu adevărat populari: contele Lev Tolstoi și părintele Ioan din Kronstadt.“ Amuzat, suveranul a fost de acord cu ea. Renumitul predicator Ioan din Kronstadt, așezat acum în rândul sfinților, ținea însă predicile în imensa catedrală a Sfântului Andrei, iar pentru întâlnirile personale avea o casă de primire a pelerinilor. Nu se închidea într-o chilie ca stareții de la schitul Optina, punându-l pe unul dintre călugări să se ocupe de vizitatorii care stăteau la coadă.

„Astăzi pleacă dragul meu socru, scrie pe 3 iulie 1909, la moșia Kocetî, M.S. Suhotin, ginerele lui Tolstoi. Subliniez «drag», pentru că viața îmi pare mai ușoară, mai îngăduitoare și mai plăcută alături de el. Sunt sigur că Lev Nikolaevici ar sta mai mult aici dacă n-ar fi soacra mea geloasă când nu e cazul, dacă nu și-ar înțepa tot timpul bărbatul în scrisori pentru că a găsit la Kocetî un loc unde îi place mai mult să trăiască decât la Iasnaia Poliana.“

„Papă a plecat de la Kocetî pe 3 iulie, scrie în jurnalul său Tatiana Suhotina, fiica lui Tolstoi. Am impresia că i-a fost bine la noi: n-am avut mulți vizitatori, nu s-a amestecat nimeni în lucrul lui, nimeni nu l-a zorit și nu i-a făcut programul. A fost cu desăvârșire liber, iar în jurul său a simțit dragostea, tandrețea și dorința fiecăruia de a-i face pe plac.“

Iată cum arată o însemnare a lui Makovițki din 26 iulie 1909, când Tolstoi era deja la Iasnaia Poliana: „Vizitatori. Un vagabond tinerel i-a povestit lui L.N. cum a dat foc la casa popii, cum a lovit cu pumnalul pe cineva. Îl paște ocna. Se ascunde, umblă pribeag. Astăzi, mulți vagabonzi interesanți...“

„Să socoți că doar viața ta e viață, asta e o absurditate, o nebulie“, scrie Tolstoi în jurnal cam tot pe atunci. Iar la Astapovo rostește o frază care a devenit un fel de mesaj-testament: „Un singur lucru vă sfătuiesc să țineți minte: sunt o mulțime de oameni pe lume, iar voi nu-l vedeți decât pe Lev.“

Trebuie să recunoaștem că tocmai „mulțimea de oameni“ veniți la Iasnaia după anul 1900 a complicat foarte mult viața lui Tolstoi și a apropiaților săi.

Printre cei din „mulțimea de oameni“ erau, fără îndoială, și persoane apropiate spiritual, și chiar oameni care nu nimereau acolo din întâmplare, ci veneau cu un scop anume, așa cum a făcut tânărul Aleksei Peșkov, viitorul Maxim Gorki, care a venit în anul 1889 pe jos de la gara Krutaia Griaze-Țarișnskaia, pentru a cere, în numele tovarășilor lui de idei, un lot

de pământ și bani pentru o comună agricolă. Printre pelerinii veniți la Iasnaia Poliana erau și unii, solitari, care își căutau un îndrumător în ale spiritului, alții aparțineau unor secte religioase, socotite primejdioase și urmărite de autorități; veneau liceeni, studenți, muncitori și funcționari care își pierduseră speranța că vor afla sensul vieții; veneau mușici care duceau un trai cumpătat și aveau tot respectul pentru Tolstoi, știind cât de mult îi îndrăgește pe oamenii de la țară.

Mai erau și altfel de vizitatori:

7 aprilie 1910. O domnișoară învățătoare care nu și-a terminat studiile, dar dorește să deschidă o școală „particulară“. Zice că e o nimica toată să termine studiile. Îi mai trebuie bani ca „să fie de folos poporului“. L.N. vorbește cu ea despre altele, „dar nu de astea are ea nevoie“. Cere bani de drum. A refuzat-o.

18 aprilie. Un colonel bătrân, tot numai decorații, pravoslavnic, monarhist. Merge pe la unități, îi învață carte pe soldați. L.N. stă îndelung de vorbă cu el. Ieșind de la L.N., colonelul îi spune Tatiane Liovna că are un secret și că mult timp s-a mândrit cu el. Ajunge până la urmă să-i povestească că a scris versuri împotriva lui Tolstoi, pentru că a renegat credința pravoslavnică și orânduirea de stat a Rusiei. „Ce să fac acum cu ele? Va trebui să le ard, și abia am publicat două mii...“

19 aprilie. Au venit doi japonezi.

30 aprilie. A venit Ivanov, un locotenent de artilerie în rezervă, ajuns pe drumuri, ajută uneori la transcrierea operelor lui Tolstoi, împreună cu unul care face propagandă revoluției, un țesător (în jur de 55 ani) care și-a pierdut mințile. Țesătorul turuie timp de o oră și jumătate în limbi străine și în limba rusă. L.N. îl înregistrează la fonograf.

1 mai. L.N. a povestit despre un mușic orb din Svinki care venea uneori să ceară ajutor. Lucrează pământul ajutat de un băiat, are șase copii, sărăcie.

22 mai. Un student de la Universitatea din Moscova. Se duce pe jos în Caucaz. A trecut după broșuri. L.N. a vorbit cu el. Seara l-a lăudat: „E original.“ Și a povestit că la Eleț e un negustor care se duce călare la Moscova și vorbește cu dispreț despre calea ferată: „Nu-s cățel să alerg, gudurându-mă, când mă cheamă fluierul locomotivei“.

28 mai. După-masă a venit un țăran tânăr de la 110 verste, a adus niște versuri: agramate, întrece orice măsură. L.N. i-a spus, după cum îi e obiceiul în asemenea cazuri, că nu mai trebuie să scrie. „Eu pot să inventez și proză, a răspuns țăranul. Kolțov cum a putut? Eu am geniu, inspirație.“

29 mai. Doi osetini din satul Hristianski din districtul Vladikavkaz. Exaltați, entuziaști... L-au citit puțin pe Tolstoi, dar au încredere în el ca în Dumnezeu.

12 iunie. Două domnișoare. Una – cu rugămintea de a-i găsi de lucru, a doua a adus manuscrisul unei povestiri despre un schilod. E nefericită, n-are pic de vlagă, dar vrea să trăiască din muncă folositoare în sensul creștinesc al cuvântului. Prima e șchioapă, vine din gubernia Orenburg, pune întrebări generale despre viață. Amândouă fetele scriu...

Iată câteva însemnări luate la întâmplare din jurnalul lui Makovițki despre întâlnirile de la Iasnaia Poliana din primăvara-vara lui 1910. Nu trebuie să uităm că Makovițki nu s-a aflat permanent în preajma lui Tolstoi. Mare parte din timpul lui și-l consacra îngrijirii țăranilor de la Iasnaia Poliana și din satele dimprejur.

Tolstoi nu era însă Cehov, ca să folosească în arta sa toată această infinit de pestriță paletă de caractere. La sfârșitul vieții renunțase practic la scris. Gândul lui era numai la Dumnezeu și la moarte. Îi plăcea să fie singur. Tot acest fluviu uman cu „mâlul“ aferent nu mai punea în mișcare roata creației, însă „mâlul“ rămânea, se depunea în strat gros în sufletul său. Nu avea cum să-i ajute pe oamenii aceștia. Adevărul său, obținut prin suferință, era de neînțeles pentru ei. Nici ei nu veneau la Tolstoi să afle adevărul, veneau la el ca la un duhovnic. Lev Nikolaevici nu era duhovnic, avea viața lui privată, avea probleme familiale complicate, care îi măcinau sănătatea și-i grăbeau moartea.

9 iulie 1908, însemnare din jurnalul lui: „Nenumărați oameni și totul ar fi spre bucurie, dacă n-ar fi totul otrăvit de conștiința nebuniei, a păcatului, de mârșăvia luxului, a servitorilor și sărăciei, de supraîncordarea muncii. Sufăr din cauza aceasta îngrozitor, fără încetare, și sunt singur. Nu pot să nu-mi doresc moartea...”

Aceste cuvinte au fost scrise cu o lună și jumătate înaintea aniversării a optzeci de ani. A întâmpinat aniversarea într-un fotoliu cu rotile, avea dureri mari de picioare, asta l-a scutit să stea mult cu vizitatorii.

A ajuns uneori să-și iubească boala, sau cel puțin să și-o prețuiască, alteori i s-a împotrivit găsind-o sâcâitoare. Boala îl apropia de moarte, iar moartea era singurul eveniment care mai avea importanță pentru el. Dar nu numai atât. Fiind fără putere, bolnav și chiar ținuit la pat, avea formal dreptul de a nu se întâlni cu lumea, de a nu răspunde la scrisori (veneau câte treizeci – treizeci și cinci pe zi), încredințând treburile acestora Sașei și secretarului. Când slăbiciunea trecea, trupul și sufletul căpătau putere, și

atunci năvăleau, ca muștele la miere, ființele acelea care vorbeau în dodii, băteau drumurile fără rost, socotind că au dreptul să-l „încarce“ pe Tolstoi cu micile lor păcate, cu patimile și îndoielile lor mărunte, cu tot soiul de reziduuri sufletești pe care un om sedentar, muncitor și familist, cum era el, se jenează să le dea în vileag.

19 aprilie 1910, însemnare din jurnalul lui: „Ieri, vizitator un spion cu slujbă la poliție și care trage în revoluționari; a venit așteptându-se la asentimentul meu. Și încă unul care pe deasupra dorea evident să mi se bage sub piele, înjurându-i pe popi. E foarte greu că nu pot, că nu sunt adică în stare să mă port cu fiecare omeneste, adică întru Dumnezeu, cu dragoste și rațional.“

JUPITER ȘI BOUL

Când Bulgakov vorbește despre „democrația“ instaurată de Certkov la Meșcerskoe, opunând-o „închistării aristocratice“ de la Iasnaia Poliana, nu amintește un fapt cât se poate de curios. Tolstoi a venit la Certkov pe 12 iunie 1910. Pe 13 iunie Certkov trimetea ziarelor moscovite o „Scrisoare către redacție“, în care anunța că „Lev Nikolaevici nu dorește să fie vizitat de persoane necunoscute, care nu vin la el cu probleme punctuale, stabilite clar dinainte“, și „înainte de a întreprinde călătoria, persoanele să stabilească cu mine prin corespondență ziua de vizită cea mai convenabilă pentru Lev Nikolaevici“.

Scrisoarea a fost publicată și a stârnit mânia Sofiei Andreevna. „Am citit astăzi cererea lui Certkov ca oamenii care doresc să te vadă să aibă încuviințarea lui. Pentru ce? Doar vrei să te întorci pe 24; iar asta mai degrabă o să fie un semnal ca vizitatorii să vină“, îi scrie ea de la Iasnaia Poliana lui Lev Nikolaevici.

„Scrisoarea către redacție“ a „executorului testamentar“ al lui Tolstoi, cum și-a spus Certkov, este de două ori ciudată. În primul rând, dacă Certkov voia cu adevărat să-l scutească pe Lev Nikolaevici de vizitatorii sâcâitori la Meșcerskoe, nici nu putea proceda mai neinspirat decât trimițând-o spre publicare. De fapt, ea redirecționa fluxul de pelerini de la Iasnaia Poliana la Meșcerskoe.

În al doilea rând, scrisoarea a lezat-o serios pe Sofia Andreevna. Ce-i este îngăduit lui Jupiter nu-i este îngăduit boului. Boul, în cazul de față, e soția lui Tolstoi, care nu-și putea permite, indiferent de împrejurări, să

trimită un asemenea anunț, deși era mai îndreptățită s-o facă. Iasnaia Poliana îi aparținea formal ei. Ea răspundea ca lucrurile să fie în ordine la conac, ca să nu mai vorbim că veghea la liniștea soțului. Spre deosebire de Certkov, ea nu era o adeptă a învățaturii lui Tolstoi și nu-i agreea pe „suspecți“, cum îi numea ea pe discipolii soțului. Dar n-a îndrăznit niciodată să ceară public ca vizitatorii de la Iasnaia să se înscrie în prealabil la ea și să primească bilet de voie pentru întâlnirea cu Tolstoi.

Soția lui Tolstoi trebuia să știe care îi este locul. Iată o însemnare din jurnalul ei din data de 13 septembrie 1908:

„A venit la Lev Nikolaevici un țăran roșcovan, desculț, au discutat îndelung despre religie. L-a adus Certkov și l-a tot lăudat că are o influență bună asupra celorlalți, deși e foarte sărac. Aș fi vrut să ascult discuția, dar, când am dat să rămân în odaia cu vizitatorii, el s-a uitat întrebător la mine, fără să scoată un cuvânt, încât eu, pricepînd că nu dorește să-l deranjez, am fost nevoită să ies.“

Firește că scrisoarea a lezat-o. Trei zile mai târziu, ea se plînge în jurnal: „...deștept și fericit mai e L.N. A muncit când a poftit, nu de nevoie. A vrut – a scris, a vrut – a arat. I-a venit să facă cizme – s-a încăpățânat să le facă. Și-a pus în minte să învețe copiii – i-a învățat. S-a saturat – a renunțat. Să fi încercat eu să trăiesc așa, ce s-ar fi ales de copii și chiar de L.N.?”

Revoluția din anii 1905–1908 a provocat nu numai un val de revolte armate în ambele capitale, ci și răzmerițe țărănești, pe care V.G. Korolenko le-a numit „prădăciuni“. „Prădăciuni“ au fost și la Iasnaia Poliana, dar nu la scara la care au fost la alte moșii, printre care cea din gubernia Tula, unde țăranii au dat foc caselor moșierilor. Familia Bers, din care provenea Sofia Andreevna, a avut și ea de suferit: pe 19 martie 1907, fratele ei mai mic, Viaceslav Bers, inginer la căile de comunicație, a fost ucis de teroriștii socialiști-revoluționari. Moartea fratelui ei a făcut-o să sufere mult, dar și mai mult a zdruncinat-o soarta propriei familii, a familiei Tolstoi. Nu era o fire fricoasă, nu demult suferise o operație cât se poate de grea chiar în casa de la Iasnaia Poliana, dând dovadă de un curaj ieșit din comun. Avea însă datoria să apere Iasnaia Poliana, unde locuia soțul ei. Celebritatea lui trezea nu numai dragoste și admirație, ci și ură. Astfel, la jubileul său din anul 1908, Tolstoi a primit felicitări și „daruri, scrisori și telegrame dușmănoase“, scrie în jurnalul său Sofia Andreevna. De pildă, împreună cu o scrisoare semnată „O mamă“, i s-a trimis frînghie într-o cutie cu următoarele cuvinte: „Tolstoi nu are de ce să aștepte să-l spânzure

guvernul, o poate face singur.“ Probabil mama își pierduse copilul din pricina revoluției sau a propagandei, și ea pusese totul pe seama lui Tolstoi.

Tulburări au fost și la Iasnaia Poliana. Despre acestea scrie Makovițki pe 5 septembrie 1907: „Țăranii de la Iasnaia Poliana sunt de câteva zile în grevă; cinci-șase ațăță, ceilalți se supun. Au plecat de la lucru și de atunci n-au mai venit; nu plătesc arenda, dau drumul cailor în parc, noaptea vin cu căruțele după legume, în două nopți au tras în paznici (să fie adevărat?), e o dezordine totală... Sofia Andreevna a chemat paza înarmată să-i sperie cu revolve și puști... L.N. e resemnat...”

E resemnat, dar nu-și ascunde enervarea că soția sa pune pază polițienească la Iasnaia Poliana trimisă de guvernatorul de la Tula, D.D. Kobeko: doi paznici înarmați care au ca sarcină, printre altele, să controleze actele celor care vin în vizită.

„Am avut o discuție dură cu Sonia“, scrie Tolstoi pe 15 septembrie în jurnal, și nu era prima. Pe Tolstoi l-a nemulțumit purtarea brutală a paznicilor față de țărani și vizitatori. Și cu el s-au purtat necuviincios: când i-a rugat să nu mai controleze actele, i-au răspuns impertinent: „Contesa dorește să fie protejată de persoanele dubioase.“ Putem să-i înțelegem pe polițiști: fuseseră chemați de contesă, nu de conte.

Dacă Tolstoi era nemulțumit, Sașa, fiica lui în vârstă de douăzeci și trei de ani, era de-a dreptul revoltată.

— Oare papă trebuie să fie păzit? Cât de greu îi vine! Dacă n-ar fi papă, aș pleca imediat!

Putem s-o înțelegem și pe Sașa... Era tânără, avea principii și împărtășea din tot sufletul convingerile tatălui privind „neîmpotrivirea la rău“, pe care acesta le rezuma în jurnalul său chiar în acele zile:

„Asasinatele și faptele săvârșite cu cruzime sunt din ce în ce mai multe. Ce se va întâmpla? Cum să le stăvilești? Oamenii sunt închiși, trimiși la ocnă, torturați. Faptele rele nu se împlinesc, dimpotrivă. Ce-i de făcut? Un singur lucru: fiecare să-și dea toată silința să trăiască întru Domnul. Ei lovesc, jefuiesc. Iar eu ridic brațele în sus, mă supun, nu mă împotrivesc, îi implor să înceteze să trăiască făptuind răul. Ei n-o să-mi dea ascultare, o să facă la fel. Ce să fac atunci? Mai mult de atât n-am ce să fac.”

N-a făcut mai mult. Hrănit cu ideea de a îndura suferința, i-a rămas doar să nu accepte violența, să nu-i opună rezistență. Fiindcă tot veni vorba, ideea tolstoiană a „neîmpotrivirii“ este înțeleasă adesea ca acceptare a violenței. Este o greșeală împotriva căreia Tolstoi a protestat întotdeauna.

A nu accepta, dar și a nu te împotrivi. Orice împotrivire este violență, iar violența naște violență.

Sofia Andreevna nu este însă Lev Tolstoi. Ea e stăpâna moșiei. Poate nu cea mai bună, dar simte răspunderea pe care soțul a trecut-o asupra ei și știe bine un lucru: să nu îngăduie țăranilor să-și facă de cap. Ea, de una singură, nu poate face nimic. Are nevoie de paznici. Soției lui Tolstoi îi aparține vorba potrivit căreia neputința femeii slabe are legătură cu experiența ei în administrarea gospodăriei în vremurile rele dinaintea revoluției: „Să lupți ca să ții gospodăria înseamnă să înfrunți norodul.“

Ea mai știe că un om fără act de identitate este fie un vagabond, fie un infractor evadat, de la care te poți aștepta la orice. N-o iartă nimeni dacă i se întâmplă ceva soțului ei. De ce nu și-a păzit soțul? Doar i-a fost încredințată viața marelui Tolstoi! Și nu numai a lui, ci și a Sașei, a Taniei Suhotina, venită cu fetița la Iasnaia Poliana. Lev Nikolaevici și Sofia Andreevna erau topiți după Tanecika, nepoțica lor.

Problema era cu atât mai delicată cu cât nu aveau acte nici „tolstoenii“ cei mai intransigenți, pentru că a avea act de identitate însemna a recunoaște legile statului bazat pe violență.

Toate aceste probleme dispăreau când Lev Nikolaevici pleca într-o vizită. Acolo era considerat un lucru normal să i se poarte de grijă, să i se asigure liniștea, să fie păzit de vizitatorii pisălogi. La Iasnaia Poliana nu era așa. Nici vizitatorilor, nici măcar țăranilor nu le păsa că stăpânul moșiei e soția lui Tolstoi, și nu contele. În schimb la el veneau cu jalbe „tolstoenii“ fără acte, insultați de paznici, lui i se adresau țăranii din partea locului, arestați că au tăiat din pădure sau că au furat din grădinile de zarzavat. Era un chin și pentru el, și pentru Sofia Andreevna. Nodul gordian trebuia tăiat, sarcina fiind dusă la îndeplinire de soția lui Tolstoi, fie că voia sau nu. Treaba asta i-a schimbat firea, a tensionat relațiile cu fiica ei cea mică, Sașa, care nici așa nu erau prea călduroase, a împărțit familia în partizani ai mamei și partizani ai tatălui.

„...mama nu numai că n-a împărtășit atitudinea dezaprobatoare a tatii față de proprietate, din contră, a continuat să creadă că ne va fi mai bine, nouă și ei, dacă vom fi mai bogați. Ea a fost și soție, și mamă, iar pentru o mamă e firesc să viseze la bunuri pământești pentru urmașii săi“, scrie în *Însemnări despre trecut* fiul cel mare, Serghei Lvovici Tolstoi.

A mai existat o situație foarte delicată care a înveninat ultimii ani ai vieții lui Tolstoi.

DE CE A FUGIT PĂRINTELE SERGHI?

Povestirea *Părintele Serghi* este una dintre cele mai personale opere ale lui Tolstoi. A scris-o fără grabă, cu mari pauze, pe parcursul a aproape zece ani, așa cum a scris și *Hagi-Murad*. Ambele povestiri au fost publicate după moartea scriitorului, și pe baza acestui criteriu, deși e un criteriu formal, ele pot fi privite ca un fel de „testamente” artistice ale lui Tolstoi.

Părintele Serghi este o povestire despre retragerea din lume. Aceasta e tema principală, și, curios lucru, ideea ei nu s-a încheiat dintr-odată, ci pe măsura acumulării propriilor suferințe, pe care Tolstoi nu s-a grăbit să le aștearnă pe hârtie și cu atât mai puțin să le publice.

El i-a relatat lui Certkov pentru prima dată subiectul – până la pasajul în care frumoasa Makovkina, femeie petrecăreață, vine la părintele Serghi, în urma pariului făcut, cu gândul să înnopteze în chilia lui – în scrisoarea din februarie 1890. Era cam o treime din întreaga povestire.

Datorăm mult lui Certkov pentru faptul că povestirea a fost scrisă. Temându-se că ea nu va fi pusă pe hârtie și dorind să-l determine pe Tolstoi să lucreze în continuare la subiect, Certkov a copiat scrisoarea primită, lăsând spații mari între rânduri pentru completări, apoi i-a dat copia scrisorii împreună cu originalul. Nu o dată a procedat în acest fel, stimulându-l pe Tolstoi să scrie. Procedul lui contrazice opinia des vehiculată că Certkov a fost interesat exclusiv de partea didactică a activității lui Tolstoi, în dauna geniului său literar.

Dar, cum se întâmplă deseori la Tolstoi, ideea care-l preocupa a depășit subiectul. El mută centrul povestirii de la ispitirea părintelui Serghi, fostul prinț Kasatski, de către cele două femei, frumoasa Makovkina și Maria, fiica negustorului, la întâlnirea cu cea de-a treia eroină, Pașenka, la care s-a dus Serghi după părăsirea chiliei. Fără îndoială că nu subiectul cu impact la public era important pentru Tolstoi, ci povestea Pașenkăi, care nu ocupă decât câteva pagini la sfârșit.

După ce iese biruitor în lupta cu diavolul întruchipat de Makovkina, cu prețul pierderii degetului arătător al mâinii stângi, Serghi nu rezistă unei ispite mai mici: „cade în păcat” ispitit de o fată cu mintea slabă și rotunjimi de femeie.

Contrastul dintre două ispite: una subtilă, rafinată, cealaltă grosolană, nerușinată („Ce faci, Mario! Ești diavolul, i-a zis el. Ei lasă, nu-i nimic, i-a răspuns ea”) – constituie intriga, dar nu sufletul povestirii.

Sufletul povestirii, adică ideea ei centrală, nu e motivul de suprafață al

fugii părintelui Serghi, ci cauza profundă a retragerii lui din lume.

După cele întâmplate cu Maria, Serghi n-a mai avut altă soluție decât să fugă. Se gândise să se retragă din lume cu mult timp înainte, iar episodul cu Maria a fost doar pretextul. Dacă nu era Maria, Serghi avea nevoie de un alt pretext, urmând eventual să-și explice fapta. Pentru ca retragerea din lume să nu fie percepută ca o nouă treaptă a sfințeniei, ci ca o probă a păcătoșeniei lui.

„Într-o vreme hotărâse chiar să plece, să-și piardă urma. Ba chiar chibzuise în amănunt tot ce avea de făcut în acest scop. Își pregătise o cămașă țărănească, ȋtari, un caftan și o căciulă, spunând că toate acestea îi erau de trebuință pentru a le dăruî săracilor. Păstra aceste veșminte la dânsul, chibzuind în toate felurile cum să se îmbrace, cum să-și taie părul și să plece, mai întâi cu trenul, cale de vreo trei sute de verste, pentru ca apoi să coboare și s-o pornească pe jos din sat în sat. Descusu pe un bătrân, fost soldat, ca să afle cum umblă el cu cerșitul, cum i se dau milostenii și cum e primit. Soldatul îi spuse cum și pe unde sunt oamenii mai milostivi și mai primitori, și părintele Serghi era hotărât să facă întocmai. Ba într-o noapte a îmbrăcat straiile țărănești și a vrut să plece, dar nu știa cum e mai bine: să rămână, ori să fugă. Dintru-ntâi a stat nehotărât, apoi nehotărârea a trecut, s-a deprins cu situația sa și s-a supus Diavolului, iar straiile țărănești au rămas doar ca o amintire a gândurilor și simțămintelor sale.“

Diavolul apare înainte să vină Maria, fuga părintelui Serghi e fuga de diavol, iar Maria nu face decât să-l ajute. Diavolul e păcatul laudei și gloriei lumești. Să plece pur și simplu înseamnă să-i întărească gloria, să-i facă diavolului jocul și să i se supună definitiv. Iată de ce părintele Serghi nu se grăbește să plece și pare că așteaptă să-l ispitească Maria, fata prostuță, pentru că e o pradă ușoară, fiind de mult pregătit pentru asta.

„Cu fiecă zi veneau tot mai mulți oameni să-l vadă și îi rămânea tot mai puțină vreme ca să-și întărească sufletul și să se roage. Câteodată, în clipele de seninătate, se gândea că ajunsese ca un pământ din care altădată țâșnea un izvor. «A fost cândva în mine un slab izvor de apă vie, care curgea lin din făptura mea, prin făptura mea... Dar de atunci nu apucă să se adune bine apa, că au și venit cei însetați, îmbulzindu-se și îmburcându-se care să răzbată întâi. Ei au secătuit izvorul, n-a mai rămas decât mълul...»“

Pe părintele Serghi îl chinuia faptul că „se vedea aidoma unei făclii aprinse, lumioase, și cu cât creștea simțământul acesta, cu atât mai deslușit simțea că pălește, că se stinge lumina dumnezeiască a adevărului, ce ardea în inima lui. «Din toate cele ce săvârșesc, câte sunt oare pentru Dumnezeu

și cât e pentru oameni?» – aceasta era întrebarea care îl chinuia neîncetat și în fața căreia își dădea seama nu doar că n-ar fi fost în stare să răspundă, dar nu avea destulă hotărâre ca să-și dea un răspuns. El simțea în străfundul sufletului său că Diavolul înlocuise toată munca sa întru Domnul Dumnezeu, prin fapte în folosul oamenilor. Și simțea lucrul acesta, fiindcă, după cum odinioară îi era greu când era smuls din singurătatea sa, tot astfel acum singurătatea aceasta îl apăsa. Vizitatorii erau pentru el o povară, îl oboseau, totuși în adâncul sufletului îi plăcea să-i vadă și să audă laudele cu care îl înconjurau.“

Diavolul acesta nu poate fi personaj de film. El nu are un chip anume, are o mulțime de chipuri. La urma urmei, acesta este mulțimea, „gloata“. Tolstoi a anticipat în *Părintele Serghi* că va avea parte de chinurile diavolului la sfârșitul vieții precum și că singura lui salvare era fuga spre nicăieri, în anonim. Să fugi de mulțime poți numai pierzându-te în ea. Altfel, mai devreme sau mai târziu, oamenii te prind și-ți cer să le răspunzi la întrebări. Și nu te poți salva dacă le spui „Cărați-vă de aici!“. Iar în cazul lui Tolstoi, situația era și mai disperată, fiindcă în concepția lui nu-și avea locul noțiunea de „gloată“ așa cum o înțelegea Pușkin.

„Judecă-i pe alții așa cum te-ai judeca pe tine, scrie Tolstoi în jurnal pe 13 februarie 1907. Pentru că ești una cu ei. Fii la fel de îngăduitor față de faptele lor rele cum ai fost și ești față de ale tale. Și tot așa, găsește căință și îndreptare pentru păcatele lor, așa cum găsești pentru ale tale.“

Este un gând profund creștinesc, dar, în viața de zi cu zi de la Iasnaia Poliana, îi era imposibil să se identifice cu mulțimea de oameni care îi scriau și veneau acolo cu convingerea că sunt singurii pentru care el există pe acest pământ. Majoritatea covârșitoare a solicitărilor în scris și verbale erau cereri de bani. Zadarnic trimisese în câteva rânduri scrisori la ziare prin care amintea că renunțase la proprietate și la drepturile asupra operei sale. Acest lucru n-a făcut decât să-i irite pe solicitanți și să-i facă să creadă că ditamai contele umblă cu șiretlicuri.

În a doua categorie de solicitări intrau, după numărul lor, cele „de aducere pe calea cea bună“: oamenii încercau fie să-l readucă în sânul ortodoxiei și al statalității, fie, arătându-i greșelile și contradicțiile, să-l îndrepte pe drumul cu adevărat „tolstoian“, așa cum îl înțelegeau ei.

Și numai solicitanții din a treia categorie, puțini la număr, îi scriau sau veneau cu întrebări sincere și serioase despre viață și despre Dumnezeu, pe care el le numește simplu „bune“. Aici intră și cei care nu vin cu idei, ci doresc sincer să-i spună ce au pe suflet sau să-i semnaleze, fără nici un

gând ascuns, că există și ei pe lume; așa cum Bobcinski și Dobcinski îi cer lui Hlestakov să-i aducă la cunoștință țarului simplul fapt că ei există. La „bune“ Tolstoi încadrează scrisori ca aceasta:

„În numele Tatălui, al Fiului și al Sfântului Duh amin. Îndrăznesc să cer mila Domnului, pentru ca Domnul să-mi trimită mie, păcătosului, priceperea să scriu scrisoarea asta către răsunătorul Dumneavoastră nume, mult stimat de popoarele pământului rusc, auzit chiar și în străinătate – atunci și eu, om păcătos și neînsemnat ca o găză, vreau să ajung târâș măcar cu o scrisoare până la numele dumneavoastră, Lev Nikolaevici, dl Tolstov.“

La astfel de scrisori naive Tolstoi răspundea întotdeauna. Chinul îi venea de la un alt fel de oameni. Aceștia îi scriau și veneau la el cu convingeri ferme, tolstoieni și antitolstoieni deopotrivă. Aceștia erau adevărații agresori, aici intra el în impas cu „neîmpotrivirea“ sa.

Valentin Bulgakov povestește un vis al lui Tolstoi din februarie 1910. „A visat că ia de undeva un drug de fier și se îndreaptă undeva. Și hop, vede cum un individ se furișează în spatele lui și le zice celor din jur pe un ton defăimător: «Uitați, vine Tolstoi! Cât rău ne-a adus, ereticul!» Lev Nikolaevici se întoarce și-l omoară cu drugul. În clipa următoare individul pare că învie, fiindcă mișcă din buze și spune ceva.“

Nu, Tolstoi n-a plecat de la Iasnaia Poliana numai ca să scape de tensiunile din familie și să ducă o viață simplă. A plecat sau a fugit de diavolul gloriei pământești, a vrut să scape de oamenii care își manifestă prea strident dragostea și ura, făcându-l să sufere și să-și dorească să ajungă un bătrân nebăgat în seamă. În povestirea *Părintele Serghi*, terminată în 1898, cu mai mult de zece ani înainte ca el să dispară de la Iasnaia Poliana, se gândise la o faptă ieșită din comun, își imaginase o dispariție foarte originală la prima vedere, dar, de fapt, experimentată de secole, care să nu-i sporească gloria, ci să-i anuleze fosta măreție și falsa sfințenie.

Din păcate sau din fericire, pentru Tolstoi modelul acesta era imposibil de urmat cum era și simularea sinuciderii (*Cadavrul viu*) sau înlocuirea trupului său în mormânt (*Însemnările postume ale starețului Feodor Kuzmici*). Pentru dispariția lui Tolstoi din lume nu existau modele de-a gata.

Și ce bine era dacă se întâmpla așa! „Kasatski bătu astfel drumurile timp de opt luni; în luna a noua, ajungând în capitala unei gubernii, fu arestat într-un azil, unde își petrecuse noaptea împreună cu alți pelerini; neavând nici un act de identitate, fu dus la secția de poliție. Când îl

Întrebare unde-i erau actele și cine este, răspunse că n-are acte și că e robul lui Dumnezeu. Fu trecut pe lista vagabonzilor, judecat și deportat în Siberia.

În Siberia s-a așezat pe pământul unui mujic avut și acolo trăiește și astăzi. Muncește la grădina de zarzavat a stăpânului, îi învață pe copii carte și îngrijește de bolnavi.“

PĂCĂTOS VRÂND-NEVRÂND

Fusese însă o vreme când Tolstoi nu numai că nu se gândea să plece de la Iasnaia Poliana, dar simțea orice plecare de acolo ca pe o obligație neplăcută, ca pe o întrerupere supărătoare în curgerea firească a vieții sale. Fusese o vreme când el pleca pe jos de la Moscova la Iasnaia, făcând un fel de pelerinaj la moșia sa, așa cum făcea pelerinaj la mănăstirea Troița-Serghiev, la schitul Optina și la Peciorskaia Lavra din Kiev.

Când, în anul 1847, frații Tolstoi, rămași orfani de mici, și-au împărțit moștenirea părintească, lui Lev, ca frate mai mic, i-a revenit Iasnaia Poliana. A fost nespus de fericit... Este greu să ne imaginăm ce s-a petrecut în sufletul tânărului de optsprezece ani când a devenit stăpânul moșiei părintești, de care erau legate cele mai curate și mai scumpe amintiri.

„Fericită, fericită și pe veci pierdută vreme a copilăriei! Cum să nu o iubești, cum să nu o dezmierzi când îți amintești de ea! Amintirile acestea îmi înviează și îmi înalță sufletul, sunt pentru mine izvorul celor mai plăcute plăceri...”

După rugăciune te-nvelești uneori în plăpumioară; inima ți-e ca fulgul: numai lumină și bucurie; visurile vin unele după altele, dar despre ce anume? Sunt insesizabile, dar pline de dragoste curată și de speranțe într-un viitor luminos. Îți amintești câteodată de Karl Ivanîci și de soarta lui amară – era singurul om pe care îl știam nefericit – și te cuprinde o asemenea milă, simți atâta iubire pentru el, încât îți vin lacrimi în ochi și te cugești: dă-i, Doamne, fericire, dă-mi și mie puțină să-l ajut, să-i alin amarul; aș da totul pentru asta. Apoi iei jucăria îndrăgită, de porțelan, un iepuraș sau un cățel, o vâri sub colțul pernei de puf și te miri cât de bine e, cât de cald și plăcut îi e lui să doarmă acolo. Încă te mai rogi ca Domnul să dea fericire tuturor, ca toți să fie mulțumiți și a doua zi să fie vreme frumoasă de plimbare, te întorci pe partea cealaltă, gândurile și visele se împăienjenesc, se-ncurcă și adormi liniștit, ușor, te cufunzi încet în somn, liniștit, cu obrazii

încă umezi de lacrimi.

Întoarce-se-vor vreodată acea prospețime, acea lipsă de griji, acea nevoie de a iubi și putere a credinței pe care le ai copilărie? Ce vremuri pot fi mai fericite decât cele când două neasemuite virtuți – veselia nevinovată și nevoia fără margini de a iubi – erau singurele îndemnuri ale vieții?

Unde sunt rugăciunile fierbinți? Unde-i neprețuitul dar: lacrimile curate ale duioșiei? Venea-n zbor îngerul cel bun, îți ștergea lacrimile cu un zâmbet și porunca vise dulci închipuirii tale nevinovate de copil.

Nu cumva a lăsat viața urme atât de grele în inima mea, încât s-au îndepărtat pe veci de mine aceste lacrimi și bucurii? Nu cumva au rămas doar aducerile aminte?“

Minunate rânduri din prima scriere a lui Tolstoi, *Copilăria!* Ele sunt imaginea a ceea ce a însemnat pentru el începutul de drum, dar și sfârșitul lui, adică felul în care visa să și-l încheie. Aici este prezentată traiectoria dezvoltării lui spirituale.

Viața înseamnă fericire. La sentimentul înălțător al fericirii ajungi prin credință în Dumnezeu și iubire de oameni. Credință și iubire – ele nu sunt chiar virtuți, sunt cerințe imperioase și, dacă vrei, egoiste ale sufletului. Dacă ai parte de o copilărie minunată, nevoia de iubire și credință se împlinesc de la sine. Pe măsura maturizării, nevoile egoiste ale trupului acoperă și iau locul celor mai importante nevoi sufletești: setea de credință și de iubire. Cu cât omul e mai satisfăcut trupește, cu atât e mai nefericit. Și cu cât merge mai departe în satisfacerea nevoilor egoiste ale trupului, cu atât este mai departe de izvoarele fericirii.

Întoarcerea la izvoare cere să faci un efort colosal, epuizant, cere să fii pretențios și chibzuit cu tine însuși, și toate acestea pentru a dobândi ceea ce în copilărie ți-e dăruit.

Iată prezentat în chip concis modul de gândire al lui Tolstoi, acela care i-a determinat regulile de viață spirituală. Paradoxul a constat în faptul că, pe cât de simplu era rezultatul la care voia să ajungă cu ajutorul rațiunii, pe atât de incredibil de complicat a fost să aplice în practică ideile sale. „Viața înseamnă fericire – scria Tolstoi. Bucură-te de cer, de soare, de stele, de iarbă, de copaci, de animale, de oameni. Și ai grijă ca bucuria să nu fie tulburată de nimic. Dacă se tulbură această bucurie, dacă bucuria e distrusă înseamnă că ai greșit undeva, caută greșeala și îndreapt-o.“ „Totul e în tine și totul e acum“, îi plăcea lui Lev Nikolaevici să repete cuvintele țăranului-filozof Vasili Kirilovici Siutaiev. Dar ce uriaș travaliu cerea atingerea acestei stări. Întreg jurnalul lui Tolstoi, începând din 1847 și până la

moarte, este de fapt cronica neîntreruptă a acestui travaliu anevoios.

Este ceva asemănător încercării de a te întoarce în rai. Mai exact spus, în acea stare paradiziacă a sufletului care este descrisă în *Copilăria*. Prima mențiune despre lucrul la *Copilăria* datează din ianuarie 1851; povestirea a fost terminată în vara lui 1852. Tolstoi începuse să țină jurnal în martie 1847, în clinica universității din Kazan, unde se trata de gonoreea pe care „se înțelege, am luat-o așa cum se ia de obicei“. Așadar, prima însemnare din jurnal dovedește cât de departe era de starea „paradiziacă“ a sufletului, cea din copilărie. Rușinoasa maculare fizică este doar o manifestare exterioară a unei îngrozitoare amortiri a sufletului, dar și un semnal că trebuie, până nu este prea târziu, să începi lucrul asupra ta. Și acestui principal travaliu îi și închină el întreaga sa viață, ale cărei țel și menire le va arăta în *Copilăria*.

Nevoia de dragoste a trăit în Tolstoi întotdeauna. Dar forța credinței și neprihănirea au fost pierdute foarte curând după ce el a părăsit raiul copilăriei, Iasnaia Poliana. „Am fost botezat și educat în credința creștină pravoslavnică – scrie el în *Spovedania* la sfârșitul anilor 1870. Am primit învățătura ei din copilărie și în tot timpul adolescenței și tinereții mele. Dar când, la 18 ani, am terminat anul doi de universitate, nu mai credeam în nimic din ce mă învățasera...

Doream din tot sufletul să fiu bun; dar eram tânăr, aveam pasiuni, eram singur, absolut singur atunci când căutam binele. De fiecare dată când încercam să spun ceea ce constituia cele mai intime dorințe ale mele, faptul că vreau să fiu moralmente bun, eram întâmpinat cu dispreț și batjocură; dar cum mă dedam unor patimi josnice, eram lăudat și încurajat. Ambiția, setea de putere, cupiditatea, amorul propriu, trufia, mânia, răzbunarea – toate astea se bucurau de stimă. Dedându-mă acestor patimi, deveneam asemenea majorității și simțeam că sunt mulțumiți de mine.“

Aceste rânduri au fost scrise de Tolstoi în vremea când conștiința lui trecea de la un pol la celălalt: tot ce considerase înainte alb devenea negru, și invers. De fapt, el nu fusese chiar atât de singur în tinerețea lui. Cei trei minunați frați mai mari, Nikolai, Serghei și Dmitri Tolstoi, au absolvit aceeași universitate Kazan, la care învăța el. Era și sora mai mică, Maria, pe care o iubea cu duioșie. Erau cele două mătuși: Pelagheia Ilinicina Iuškova și Tatiana Aleksandrovna Ergolskaia. Aceasta din urmă a ținut loc de mamă copiilor mai mici, Dmitri, Mașa și Lev. Pelagheia Ilinicina i-a primit pe frații Tolstoi la Kazan.

Singurătatea tânărului Lev Nikolaevici consta mai degrabă în faptul că,

deși se „deda patimilor“ cu totul, dorința de a nu deveni „asemenea unuia mare“ devenea tot mai puternică. Adoptând regulile exterioare ale jocului adulților, rămânea „pe dinăuntru un copil“. Și nu întâmplător prima scriere care i-a adus faimă s-a numit *Copilăria*.

Jurnalul lui Tolstoi din perioada când a început lucrul la *Copilăria* descrie într-adevăr o stare sufletească deprimată, în contrast cu starea de spirit copilărească, „paradiziacă“ din *Copilăria*. Cititorul neavizat poate avea impresia că acest lucru a fost scris nu de un tânăr sănătos, cu o înfățișare înfloritoare, care avea să plece în scurt timp ca voluntar în Caucaz pentru a lua parte la operațiunile de luptă contra cecenilor, ci de un om fără voință, răzgâiat, „decadent.“

7 martie 1851: „...lipsă de Energie.“

9 martie: „... lipsă de Energie.“

13–14 martie: „Ceva orgoliu... lăcomie... lene... înșelare de sine... minciună...“

16 martie: „Lene... lașitate... împrăștiere... moliciune...“

3 aprilie: „Vanitate... înșelare de sine... slab... indolent...neglijent...“

Impresia este însă înșelătoare. Precizia necruțătoare cu care Tolstoi trece în jurnal cele mai neînsemnate manifestări ale lipsei de voință și sărăciei de spirit arată contrariul. Încă de când începuse să țină jurnalul, începuse și acel travaliu consecvent asupra lui însuși, al cărui rezultat a fost fenomenul Tolstoi de mai târziu. Fenomenul, despre care profesorul V.F. Sneghirev scria: „Cine se uită cu atenție la mișcările lui, la ținuta lui, la felul cum întoarce capul, acela vede clar *întotdeauna* o conștientizare a mișcărilor, cu alte cuvinte, fiecare mișcare a fost elaborată, prelucrată, a avut un sens și a exprimat o idee...“

Tolstoi a comparat acest travaliu asupra sa cu antrenamentele unui sportiv: „Da, așa cum un atlet se bucură în fiecare zi ridicând greutăți tot mai mari și privindu-și mușchii (bicepsii) tot mai dezvoltăți și mai puternici, exact așa poți, numai să-ți propui asta în viață și să începi munca asupra sufletului tău, să te bucuri pentru că acum în fiecare zi ai ridicat o greutate mai mare decât ieri, ai rezistat mai bine ispitei“ (*Jurnal*, 9 noiembrie 1906).

De forța sufletească și fizică putea fi mulțumit. Dar adevărata credință, iubirea, sentimentul curat al fericirii de a comunica neîncetat cu Dumnezeu, cu lumea și cu oamenii nu mai erau deja. Rămâneau doar amintirile, pe care le-a reprodus atât de liric în *Copilăria*. În realitate era însă cu totul altceva.

„Când mă scol din somn, mă simt precum câinele fricos în fața

stăpânului, atunci când e vinovat...“, scrie el în jurnal în Caucaz.

În răstimpul dintre intrarea în drepturile de proprietar al Iasnei Poliana și fuga (da, da, fuga!) în Caucaz, Tolstoi duce modul de viață obișnuit pentru tânărul nobil, cu o bună stare materială și necăsătorit. Asta înseamnă băutură, joc de cărți, țigani și prostituate (vom spune lucrurilor pe nume).

„Nu m-am putut stăpâni, am făcut semn la ceva roz care de la depărtare mi s-a părut foarte frumos și am deschis ușa din dos. Ea a venit. Nu pot s-o văd în ochi, mi-e neplăcut, mi-e scârbă, o urăsc chiar, pentru că din cauza ei îmi calc regulile“, scrie el în jurnal pe 18 aprilie 1851.

Ce însemnau regulile acelea? Dar iată: „Potrivit legii religiei, să nu am femei“ (însemnarea din 24 decembrie 1850).

Cei ce caută cu excesivă curiozitate în jurnalele lui Tolstoi dovezi ale modului său de viață, chipurile, teribil de depravat n-au pe deplin imaginea modului de viață al nobilimii din acel timp. În mare parte acest lucru i se datorează lui Tolstoi cu romanele sale *Război și pace* și *Anna Karenina* și cu atât mai mult transpușilor cinematografice. Noi vedem nobilul latifundiar cu chipul lui Konstantin Levin, iar pe desfrânatul de la oraș – cu chipul simpaticului Stiva Oblonski. Dar Tolstoi cunoștea și alte figuri pe care mâna sa refuza să le descrie. De pildă, el cunoștea bine viața vărului său de-al doilea, soțul surorii sale bune, Valerian Petrovici Tolstoi. Cumnata lui Tolstoi, Tatiana Kuzminskaia, îi scria în anul 1924 literatului M.A. Țiavlovski despre Valerian Tolstoi: „Soțul ei [al Mariei Nikolaevna – n.a.] era de nesuportat. O înșela chiar și cu doicile din casă, cu servitoarele etc. În cerdac la Pokrovskoe o dată sau de două ori au fost găsiți nou-născuți morți.“

Jurnalul din tinerețe al lui Tolstoi lasă într-adevăr impresia unei dezagreabile necurătenii sufletești și chiar fizice. De fapt el, același care a scris jurnalul, avea o imagine foarte clară despre puritate, pe care a redat-o în povestirea *Copilăria*. Tânărul Tolstoi, așa cum se vede el din paginile jurnalului său din tinerețe, era păcătosul care se căiește. De aici imaginea de câine în fața stăpânului, prin stăpân trebuind să înțelegem Dumnezeu.

7 martie 1851: „Dimineața, vreme îndelungată nu m-am dat jos din pat, m-am scâlâmbăit, într-un fel m-am păcălit pe mine singur. Am citit romane când aveam altă treabă; mi-am spus: trebuie să-mi beau cafeaua, ca și cum nu te-ai putea apuca de nimic până când nu-ți bei cafeaua.“

3 iulie 1851: „...m-am lăsat antrenat și am pierdut la cărți 200 ai mei, 150 ai lui Nikolenka și am rămas dator 500, în total 850. Acum mă abțin și trăiesc în chip conștiincios. Am fost la Cervlennaia, m-am îmbătat, m-am

culcat cu o femeie; toate astea mă chinuie tare rău, cumplit... Ieri am avut din nou chef. Bine că n-a vrut ea. Abjecție.“

26 august 1851: „Începând de dimineață scris la roman, djighitat, învățat tătara și târfe.“

Doar câteodată îi revine sentimentul „paradiziac“, cum se întâmplă în Caucaz, în satul Starîi Iurt:

„Ieri-noapte n-am dormit aproape deloc; după ce am scris în jurnal, am început să mă rog lui Dumnezeu. Dulceața simțământului încercat în rugăciune nu poate fi redată. Am spus rugăciunile pe care le fac de obicei: Tatăl nostru, Sfânta Născătoare de Dumnezeu, Sfânta Treime, Deschide nouă ușa milei Tale, Doamne, Îngerul păzitor – și apoi am rămas pe mai departe în rugăciune. Dacă rugăciunea e definită ca o cerere sau ca o mulțumire, atunci înseamnă că nu m-am rugat. Eu mi-am dorit ceva înălțător și bun; ce anume, nu pot explica, deși am simțit limpede ce doresc. Voiam să mă contopesc cu Ființa cea atotcuprinzătoare. Am rugat-o să-mi ierte păcatele; dar nu, nu asta m-am rugat, fiindcă am simțit că, devreme ce mi-a dat o clipă de beatitudine, înseamnă că m-a și iertat. M-am rugat și în același timp am simțit că n-am ce să cer și că nu pot și nu știu să cer. Da. I-am mulțumit, dar nu prin cuvinte, nu prin gânduri. Am contopit într-un singur sentiment, și ruga, și recunoștința. Senzația de frică îmi dispăruse cu totul. N-aș fi putut desprinde din sentimentul acesta general nici unul din sentimentele credinței, speranței sau iubirii. Nu, simțământul încercat ieri de mine e iubirea de Dumnezeu. O iubire înaltă, reunind în ea tot ce e bun și respingând tot ce e rău...“

„Dimineața mi-am petrecut-o destul de bine, menționează detașat Tolstoi mai departe, am lenevit un pic, am și mințit, dar fără păcat.“ Dar după câteva zile mărturisește: „M-am dus la Cervlennaia, m-am îmbătat, m-am culcat cu o femeie... Abjecție...“

„Fericirea veșnică nu e posibilă *aici*, ajunge el la concluzia deloc consolatoare. Suferințele sunt indispensabile. De ce? Nu știu.“

UN CONTE PE CARE NU-L PRINDE LOCUL

Împărțirea moștenirii între frați are loc pe 11 aprilie 1847, și chiar a doua zi, Tolstoi înaintează o cerere de retragere de la universitatea din Kazan, pentru ca pe 1 mai să se ducă la Iasnaia Poliana, care acum îi aparține. Ea devine pentru el nu numai conacul părintesc, unde se născuse

și își petrecuse copilăria, nu numai proprietatea lui de drept, ci pământul făgăduinței, unde se va întoarce de fiecare dată după perioadele în care e încercat de îndoieli și de ispite. De fiecare dată va fugi precipitat la Iasnaia, nerăbdător ca un copil, lăsând baltă totul: universitate, armată, viață mondenă, cercuri literare și chiar propria familie cu mulți copii, atunci când aceasta se va muta la Moscova.

Exceleței Sale,
Domnului rector al Universității Imperiale din Kazan
consilier titular de stat și cavaler
Ivan Mihailovici Simonov
din partea contelui Lev Nikolaevici Tolstoi,
student solvent în anul doi
al Facultății de Drept

CERERE

Din motive medicale și familiale, nedorind să continui cursurile la universitate, rog preaplecător pe Excelența Voastră să dea dispoziția pendinte de dumneavoastră de a fi scos din evidența studenților și de a mi se elibera toate actele.

Această cerere este semnată de
studentul conte Lev Tolstoi
12 aprilie 1847

Înainte de a se retrage de la universitate, Tolstoi primise o pedeapsă administrativă: carceră pentru absențe nemotivate de la cursurile de istorie. Din acea clipă, Tolstoi începe să trateze cu dispreț istoria ca știință, socotind-o drept o culegere de anecdote absurde despre oameni imorali, recunoscuți, nu se știe de ce, ca mari personalități și chiar sfinți. Stând la carceră împreună cu studentul Nazariiev, el ia în răs istoria ca știință:

— Istoria nu e nimic altceva decât o culegere de povești și de fleacuri inutile, presărate cu o mulțime de cifre și nume proprii de prisos. Moartea lui Igor, șarpele care l-a mușcat pe Oleg – ce sunt astea dacă nu povești, și cine are nevoie să știe că a doua căsătorie a lui Ioan cu fiica lui Temriuk a avut loc pe 21 august 1563, iar a patra, cu Anna Alekseevna Koltovska, în anul 1572, dar mie mi se cere să tocesc toate astea, iar dacă nu știu, mi se pune [nota] unu.

Este semnificativ faptul că acest discurs demolator, redat în amintirile lui Nazariev și confirmat de Tolstoi biografului Biriukov, a fost ținut într-o carceră. Începând de la acel episod, Tolstoi își va ieși mereu din fire, va fi literalmente apucat de furie până și la ideea de pedeapsă administrativă, de îngrădire a propriei libertăți.

Tot aici, la carceră, are cuvinte de ocară pentru întreaga știință universitară:

— Cu ce plecăm din universitate? Gândește-te și răspunde cu mâna pe inimă. Cu ce plecăm noi din acest sanctuar când ne întoarcem acasă, la țară? La ce vom fi buni, cine va avea nevoie de noi?

Primăvara anului 1847 e o perioadă de cotitură în viața lui Tolstoi. Începe jurnalul, devine stăpânul Iasnei Poliana și părăsește universitatea. Dar cel mai important lucru este fuga ca o primă experiență de abandonare a ceva. Cu o fugă începe drumul său conștient în viață și tot cu o fugă se va sfârși.

„Lev Nikolaevici și-a grăbit plecarea de la Kazan, scrie în amintirile sale istoricul N.P. Zagoskin, n-a mai așteptat nici ca frații săi, Serghei și Dmitri, să-și dea examenele de absolvire a studiilor universitare. A venit ziua plecării lui Lev Nikolaevici la Moscova, după care urma să plece la Iasnaia Poliana sa. În apartamentul conților Tolstoi dintr-o aripă a casei Petondi, s-a adunat un mic grup de studenți care voiau să-l conducă pe Lev Nikolaevici, dat fiind drumul lung și greu în condițiile în care se călătorea la vremea aceea... Cum se obișnuiește, au băut pentru cel care pleca și i-au făcut tot felul de urări. Colegii l-au condus pe Lev Nikolaevici până la locul pe unde se trece peste Kazanka, revărsată peste maluri în momentul acela, și aici l-au îmbrățișat de rămas-bun pentru ultima oară.“

Toate astea amintesc teribil de...

Este chiar începutul povestirii *Cazacii*!

„La una dintre ferestrele hotelului Chevalier, pe după oblonul închis se vede lumină, contrar ordinelor date. La intrare așteaptă, înghesuite una într-alta, trăsura, săniile și birjele. Tot acolo e trasă și o troică a poștei. Portarul, înfășurat strâns în șubă și zgribulit, pare că se ascunde după colțul casei...”

— Surugiul nu vrea să aștepte, Dmitri Andreici, zise intrând tânărul fecior, îmbrăcat în șubă și înfășurat cu un șal. Caii îs de la ora douăsprezece, și acuma e patru.

Dmitri Andreici se uită la Vaniușa al său. Cum arăta în șalul cu care era înfășurat, în cizmele lui de pâslă și cu fața adormită, în toate astea i se păru că aude chemându-l glasul unei alte vieți – o viață trudnică, plină de

privațiuni, de fapte energice.

— Chiar așa, cu bine! zise el căutând dacă mai avea vreun loc neîncopiat.

Uitând că-l îndemnase să-i mai dea de-o vodcă surugiului, Dmitri, în picioare în mijlocul odăii, își puse căciula pe cap. Se sărutară o dată, de două ori, se opriră și iar se sărutară a treia oară. Cel cu șuba se apropie de masă și bău un pahar...“

Dmitri Olenin, înglodat în datorii și prins în mrejele femeilor, fuge în Caucaz. Tolstoi fuge în Caucaz din aceleași motive. Dar tânjește în sufletul lui după „viața trudnică, plină de privațiuni, de fapte energice“, care îl gonește mai întâi de la Kazan la Iasnaia. Visul său cel mai ascuns e să caute pământul făgăduinței, „raiul“ care i se par a fi Iasnaia Poliana și Caucazul nestricat de civilizație. Înainte să fugă în Caucaz, a fost la un pas de-a fugi în Siberia, unde își va trimite eroii unul după altul: părintele Serghi, starețul Fiodor Kuzmici și Stepan Pelagheiușkin din *Bancnota falsă*.

Vom puncta începutul tinereții lui Tolstoi. Clinica în care se află cu o boală rușinoasă și... începe să țină un jurnal care va deveni un model cunoscut de muncă neobosită pentru propria desăvârșire morală... Carcera unde stă pentru un banal chiul de la cursuri și... ține discursuri îndrăznețe despre istoria omenirii... Refuzul de-a învăța la universitate... și acceptarea bucuroasă de-a lua asupra sa povara gosopdăririi moșiei...

În fine, fuga ca modalitate de rezolvare a tuturor problemelor.

Este absolut evident că Tolstoi aparține genului de oameni pentru care este importantă nu atât libertatea, cât *voința*.

Aceștia sunt gata să ia asupra lor orice fel de obligații, dintre cele mai grele, numai să nu fie presați din afară. Imediat ce presiunile din afară sunt mai mari decât forțele lor proprii, îngrădindu-le *voința*, ei recurg la fugă.

Printre cele dintâi însemnări ale lui Tolstoi în jurnal este una foarte importantă: „Voi ajunge oare vreodată să nu depind de nici un fel de împrejurări din afară? După părerea mea, acest lucru este o imensă perfecțiune, deoarece, în omul care nu depinde de nici un fel de influență străină, spiritual, prin înseși cerințele sale, întrece necesarmente materia, și atunci omul își atinge menirea.“

Când primul biograf al său, P.I. Biriukov, l-a întrebat despre cele mai timpurii impresii din viața sa, răspunsul lui Tolstoi a fost următorul:

„Primele mele amintiri... Iată-le: sunt legat, vreau să-mi eliberez mâinile și nu pot, și țip, și plâng, și mă supără țipetele mele; dar nu pot să mă opresc. Aplecat deasupra mea stă cineva în picioare, nu-mi amintesc

cine. Și toate astea în semiîntuneric. Îmi amintesc totuși că erau două persoane. Țipetele mele au efect asupra lor; intră în panică, dar nu mă dezleagă, și eu asta vreau, și țin și mai abitir. Lor li se pare că așa trebuie (ca eu să fiu legat), pe când eu știu că nu trebuie și vreau să le dovedesc asta, și încep să țin din răspuțeri, nu-mi place nici mie, dar nu mă pot stăpâni. Simt nedreptatea și cruzimea, nu ale oamenilor, fiindcă lor le e milă de mine, ci ale soartei, și mi-e milă de mine.“

Iată încă o amintire de când era copil: „Vizita cuiva, nu știu exact, cred că a unui văr al mamei, prințul husar Volkonski. Vrea să mă mângâie și mă așază pe genunchii lui, și, cum se întâmplă adesea, mă ține în timp ce continuă să vorbească cu cei mari. Eu mă smucesc, dar el mă ține și mai strâns. Asta durează vreo două minute. Sentimentul că sunt captiv, că nu sunt liber, că sunt constrâns, mă revoltă în asemenea măsură, încât încep să mă smucesc, să plâng și să mă zbat“.

Și încă o amintire: preceptorul francez St.-Thomas îl încheie pe micul Lev în cameră și-l amenință cu vergile. „Am fost îngrozitor de mânios, de revoltat, am simțit aversiune nu numai față de St.-Thomas, ci și față de forma de constrângere prin violență folosită împotriva mea. Poate că această întâmplare a fost cauza groazei și aversiunii față de orice formă de violență pe care am simțit-o în întreaga mea viață“.

Data fiind lipsa părinților (mama îi murise când Lev nu împlinise doi ani, iar tatăl a murit subit, când el nu avea nici nouă ani), mătușile au jucat un rol imens în viața lui. După moartea tatălui, tutore al copiilor a devenit sora acestuia, Aleksandra Ilinicina.

Lev Nikolaevici spune o poveste interesantă despre soțul ei, contele Osten-Saken, originar din țările baltice, care era gelos fără nici un temei. Contelui nebun de legat i s-a năzărit la un moment dat că „dușmanii lui, care vor să-i ia soția [ea era însărcinată în acel moment – *n.a.*], l-au împresurat și că singura salvare pentru el era să fugă. Lucrurile s-au petrecut într-o vară. Sculându-se cu noaptea-n cap, el și-a anunțat soția că singura posibilitate de a se salva era să fugă, că dăduse poruncă să se înhame caii la trăsură și că dușmanii aveau să vină dintr-o clipă în alta, așa că ea trebuie să se pregătească. Într-adevăr, au adus trăsura, a urcat-o pe mătușă și a poruncit să se mâne caii cât mai repede. Pe drum a scos din cutie două pistoale, le-a ridicat trăgaciul și, dându-i un pistol mătușii, i-a spus că, îndată ce dușmanii vor prinde de veste că el a fugit, îl vor ajunge din urmă, iar ei doi vor muri, și că singurul lucru care le rămâne e să tragă unul în altul... Ghinionul a făcut ca pe drumul de țară, care dădea în

drumul mare, să se ivească o trăsură; el a strigat că s-a sfârșit cu ei și i-a poruncit soției lui să tragă în el, iar el a tras drept în pieptul ei. Dându-și seama ce-a făcut și văzând că trăsura, care îl speriasse, o ia în cealaltă parte, el s-a oprit, a scos-o pe soția lui plină de sânge din trăsură, a lăsat-o în mijlocul drumului și a fugit. Spre norocul mătușii, la scurt timp s-au apropiat de ea niște țărani, au luat-o și au dus-o la pastor, care i-a bandajat cum s-a priceput rana și a trimis după doctor“.

În această istorie aproape de necrezut, atrage atenția nu atât subiectul propriu-zis, cât detaliile poveștii redată în amintirile lui Lev Nikolaevici, de parcă el fusese în trăsură alături de contele nebun și de nefericita lui soție însărcinată.

Interesant e faptul că sora lui Lev Nikolaevici, Maria Nikolaevna, care auzise și ea această istorie de la mătușa lor, a redat-o cu totul altfel. Nici vorbă să fugă contele „de dușmani“. Soțul gelos își ademenise soția într-o noapte în parc și trăsese în ea. Sperându-se de ce făcuse, contele își dusesse soția rănită la pastor.

Dacă presupunem că neverosimilul subiect al fugii a fost rodul fanteziei micului Lev și adăugăm varianta mătușii, nu este greu să înțelegem cum a lucrat imaginația lui.

Fanteziile lui Liovocika erau dintre cele mai neașteptate. De exemplu, intra în salon și saluta stând cu spatele, aplecându-și capul tot spre spate și lipindu-și călcâiele.

„Altă dată, i-a povestit Maria Nikolaevna lui P.I. Biriukov, mergeam cu troica de la Pirogov la Iasnaia. În timpul uneia dintre opriri, Liovocika a coborât și a plecat pe jos. Când să plece trăsura, am început să-l căutăm, dar nu era nicăieri. Vizitiul a văzut de pe capră silueta lui în depărtare; am pornit, presupunând că o luase înainte ca să se așeze puțin până îl ajungeam din urmă, dar n-a fost așa. Pe măsură ce trăsura se apropia, el grăbea pasul, și, când a ajuns în dreptul lui, a luat-o la fugă, nevrând probabil să se urce. Trăsura mergea foarte repede și el alerga din răspuțeri, și a alergat astfel vreo trei verste, până când, în sfârșit, n-a mai avut putere și s-a dat bătut. L-am urcat în trăsură; se sufoca, era tot o apă și nu mai putea de oboseală.“

Dacă Maria Nikolaevna nu povestea acest episod din copilăria lui Tolstoi cu câțiva ani înaintea fugii lui de la Iasnaia Poliana, episodul povestit fiind apoi introdus în primul volum al biografiei scrise de Biriukov, apărută în anul 1906, se putea bănui că ea și l-a amintit sub impresia acestei fugi. A mai fost un episod povestit tot lui Biriukov:

„Ne adunaserăm într-o zi pentru dejun, era la Moscova, mai trăia

bunica și încă se mai respecta eticheta, trebuia să venim toți la timp, înaintea bunicii, și s-o așteptăm. Ne-am mirat că Liovocika nu era acolo. Ne-am așezat la masă, bunica, observând lipsa lui, l-a întrebat pe preceptorul St.-Thomas de ce lipsește Leon, nu cumva e pedepsit?; acesta s-a fâstăcit și i-a spus că nu știe, dar că e sigur că Leon avea să apară într-o clipă, că probabil întârzie în camera lui, se pregătește pentru masă. Bunica s-a liniștit, dar în timpul prânzului s-a apropiat *diadka*⁶ al nostru și i-a șoptit ceva lui St.-Thomas, care a sărit de la locul lui și a plecat în fugă...

Treaba s-a lămurit curând și am aflat următoarele: Liovocika, nu se știe din ce cauză (cum spune el acum, numai pentru a face ceva neobișnuit și a-i uimi pe ceilalți), s-a gândit să sară pe fereastră, de la primul etaj, de la o înălțime de câțiva stânjani... La subsol era bucătăria, bucătăreasa l-a văzut când a aterizat. Neînțelegând ce se întâmplă, i-a spus majordomului ce-a văzut și, când s-au dus în curte, l-au găsit pe Liovocika zăcând pe jos fără cunoștință. Nu-și rupsesse nimic, din fericire, a avut doar o ușoară comoție cerebrală; i-a trecut starea de inconștiență în somn, a dormit neîntrerupt optsprezece ore și s-a trezit bine sănătos..."

La povestea surorii lui, Lev Nikolaevici a adăugat de la el că n-a sărit în jos, ci în sus. Mai povestea că pe la șapte-opt ani „voia grozav să zboare. Își imagina că poate s-o facă dacă se așază pe vine și își cuprinde genunchii cu mâinile, era încredințat că, dacă își strânge mai tare genunchii, putea să zboare și mai sus”.

Se pot da destule exemple de ciudățenii ale lui Tolstoi legate de aspirația lui la libertate personală și la independență, ca și de durerea pe care i-o provoca orice agresiune din afară. Dar mai bine să vedem care sunt acele obiceiuri ciudate pe care le-a păstrat până la sfârșitul vieții..

În primul rând, obiceiul s-o ia pe jos fără să aștepte trăsura, obicei pe care nu și l-a schimbat nici după fuga de la Iasnaia: când a părăsit împreună cu Makovițki sihăstria Optina, Tolstoi a plecat înainte.

În al doilea rând, plimbările lui zilnice, pe jos sau călare, încurcând cărările prin pădure, rătăcindu-se, ca un fel de repetiții sau, dacă vreți, simulări ale plecării. Impredictibilitatea itinerariilor lui Tolstoi îi uimea pe toți cei care l-au însoțit în ultimul an de viață, când a-l lăsa singur la vârsta sa înaintată nu era deloc lipsit de pericol. Despre acest lucru au scris și secretarul Bulgakov, și muzicianul Goldenweiser, și doctorul Makovițki. Se poate chiar presupune că *plecarea* și *rătăcirile* au fost pasiunea lui Tolstoi, la fel de puternică și de neînvinș pe cât sunt pentru alți bărbați femeile, alcoolul sau jocul de cărți.

Ce însemna această pasiune? Știm că el își petrecea destul timp în rugăciune solitară, adresându-se lui Dumnezeu prin cuvinte numai de el știute. În ultimii ani de viață, timpul petrecut în afara casei însemna un repaus luat ca să scape de vizitatori și de scenele din familie. Chiar și atunci când nu mai era lăsat singur, când îl însoțeau Bulgakov, Makovițki, Goldenweiser sau vreunul dintre oaspeții agreați de el, chiar și atunci alegea cărări neștiute, râpe abrupte, parcă vrând cu tot dinadinsul să se rătăcească și el, și însoțitorul său, să caute împreună ieșirea din situația dificilă.

— Am umblat așa de bine cu dragul de Bulgakov pe cărările din pădure; ne-am rătăcit amândoi, povestea el bucuros la masă.

Chiar și în preziua plecării, pe 27 octombrie, s-a plimbat călare împreună cu Makovițki, l-a făcut să gonească până au ajuns amândoi la o râpă adâncă.

Doctorul s-a speriat că Tolstoi avea să încerce să treacă prin râpă călare, cum făcea de obicei, și l-a rugat să coboare de pe cal.

„...el a ascultat, lucru rar la el. Râpa era foarte adâncă, am vrut să duc pe rând fiecare cal, dar, temându-mă că până îl duc pe primul, L.N. îl va lua pe al doilea (lui L.N. nu-i plăcea să fie servit), am luat frâiele ambilor cai... Așa am coborât și am trecut pârâul. L.N. a strigat alarmat, temându-se ca nu cumva vreunul din cai să-mi vină peste picioare. Fără să mă opresc, am urcat pe partea cealaltă a râpei. Am așteptat mult acolo. L.N. a coborât și el, suflecându-și poalele mantalei sub cingătoare și ținându-se cu grijă de crengile copacilor și tufișurilor. S-a apropiat de pârâu, s-a așezat și s-a lăsat să alunece pe gheață, a urcat în patru labe malul, apoi, ajungând la povârnișul abrupt, s-a ridicat ținându-se de crengi și a stat mult să se odihnească, fiindcă se sufoca. M-am întors la el ca să nu se grăbească să mă ajungă. Am vrut să-l ajut, dar m-am temut să nu-l tulbur...”

Doctorul a înțeles că nu trebuia să intervină! Că nu reușea decât să-l supere pe marele, bătrânul Tolstoi. Era un sacrilegiu la fel de mare ca acela de-a intra în cabinetul lui dimineața și de-a încerca să-l ajuti să lucreze. Și, cine știe, poate că, văzându-l pe cel mai mare dintre scriitorii lumii târându-se în patru labe pe marginea râpei, Makovițki și-a amintit de cuvintele lui rostite cu două luni înainte, la masă:

— Mă uitam la furnici cum merg în sus și-n jos pe copac. Nu-mi dau seama ce puteau să ia de acolo. Numai cele care se duceau în sus aveau burtica mică, normală, cele care coborau o aveau plină, grea. Pesemne adunaseră ceva înăuntru. Și fiecare cobora ca și cum își știa drumul.

Copacul nu e neted, are umflături: furnica le ocolește și merge mai departe... Mă apucă mirarea acum la bătrânețe, ce curioasă lume furnicile și copacii ăștia. Ce înseamnă aeroplanele în comparație cu ea! Cât de grosolane și de prost gust sunt!

În numeroasele fotografii făcute lui Tolstoi la bătrânețe nu-i vedem mișcările. Fotografiile nu le puteau prinde în cele câteva secunde de expunere. Din fericire, filmul ni l-a adus să-l vedem mișcându-se. Impresionează în mod deosebit cadrele în care se plimbă de unul singur pe „preșpekt“⁷, alea cu mesteceni care duce de la conac la drum. Sunt mișcările cuiva obișnuit cu mersul. Picioarele sunt relaxate, puțin îndoite de la genunchi, pare că merge cu pas apăsător. Tălpile sunt aruncate brusc într-o parte și-n alta. Ai impresia că picioarele se bălăbănesc separat de trup, ca la o păpușă de cârpă.

Dar așa merg adevărații drumeți. Caraghios, tăragănat, împleticit, călcând strâmb. De fapt, folosesc la maximum inerția piciorului în mișcare.

Neștiința de a merge, fără a ține seama de cât îl țin puterile, l-a pierdut pe țăranul Pahom, eroul povestirii *Cât pământ îi trebuie unui om?*. Bașkirii i-au oferit să-și ia atât pământ cât poate bate cu piciorul până la apusul soarelui. Lacom cât cuprinde, Pahom face verstă după verstă, silindu-se să înconjoare cât mai mult pământ, iar când ajunge la sfârșit, cade mort. Morala povestirii este aceea că pe Pahom l-a pierdut lăcomia și că omului îi trebuie, de fapt, exact atât pământ cât pentru mormântul său. Dar există în această povestire și o privire șireată aruncată țăranului care a hotărât să măsoare cu pasul bucata de pământ: e o treabă de nimic, e cu totul altceva s-o muncești. Tolstoi, care timp de zeci de ani făcuse aproape zilnic înconjurul moșiei de la Iasnaia Poliana și, în plus, rătăcise drumul de atâtea ori, știa cât de mult te poți înșela în privința spațiului dacă vrei să-l cuprinzi cu ochii, și cât de ușor poate asta să-l zăpăcească și chiar să-l piardă pe drumețul neîncercat.

Mai știa și că fuga (Pahom, înainte să ajungă în Bașkiria, fuge dintr-un loc într-altul căutând un loc mai bun) nu rezolvă problemele. Cu toate astea, foarte mulți dintre eroii lui pleacă mereu undeva și fug de undeva.

VÂNTURĂ-LUME

Olenin fuge în Caucaz, iar tânărul Nehliudov din *Dimineața moșierului* fuge de la universitate la țară. Contele Turbin din *Doi husari* apare pe

neașteptate în orașul-capitală de gubernie K. și, tot pe neașteptate, dispare. Eroul povestirii *Viforul* rățăcește prin stepă. Bolkonski fuge în armata operativă. Natașa Rostova fuge cu Anatol Kuraghin. Pierre Bezuhov rățăcește pe câmpul de luptă și prin Moscova devastată. Anna Karenina fuge de la soțul ei, iar Vronski nu găsește altă soluție după moartea ei decât să fugă la războiul sârbilor. Celălalt Nehliudov, cel din romanul *Învierea*, pleacă după convoiul cu care este deportată Katia Maslova. Părintele Serghi fuge de gloria lumească, iar împăratul Alexandru se ascunde sub chipul unui sihastru în Siberia. Ticălosul din *Bancnota falsă* cutreieră pământul și ajunge în Siberia. Țăranii din povestirea *Doi bătrâni* se duc pe jos la Ierusalim. Negustorul Vasili și sluga Nikita din povestirea *Stăpânul și sluga* se pierd în stepă. Eroul din *Însemnările unui nebun* se rățăcește la vânătoare și e speriat de moarte. Hagi-Murad pierde răzbătând din încercuire. Și lista personajelor care se vântură dintr-un loc într-altul e mult mai lungă.

Mai există o ultimă formă de fugă: sinuciderea. Calea aceasta e aleasă de Nehliudov, cel din *Însemnările unui marcher*, de Fedia Protasov din *Cadavrul viu* și de Evgheni din povestirea *Diavolul*. Anna Karenina se aruncă sub tren, iar Konstantin Levin se gândește la sinucidere în cea mai fericită perioadă a vieții.

Fuga are un final fericit într-o singură scriere a lui Tolstoi. Aceasta e *Prizonierul din Caucaz*, povestirea scrisă pentru copii. În celelalte scrieri, plecarea și fuga nu rezolvă problemele, ci doar deschid o nouă pagină goală. Nici soluția sinuciderii nu scutește personajele de probleme. În *Însemnările unui marcher*, Nehliudov, înainte să se sinucidă, își dă seama uimit că moartea nu rezolvă nimic.

„Până acum am crezut că apropierea morții îmi va înălța sufletul. M-am înșelat. După un sfert de ceas eu nu voi mai fi, dar simt că nu m-am schimbat deloc. Văd la fel, aud la fel, gândesc la fel; aceeași ciudată inconsecvență, versatilitate și ușurătate în gânduri, atât de opuse unității și limpezimii ideilor pe care, Dumnezeu știe de ce, îi este dat omului să și le închipuie. La fel de mult mă chinuie și acum gândul că nu știu ce va fi pe lumea cealaltă și ce zvonuri despre moartea mea vor ajunge mâine la urechile mătușei Rtișceva.“

În *Polikușka*, sinuciderea eroului principal, care a pierdut banii stăpânei, este un episod intermediar, după care evenimentele cu banii pierduți iau amploare. Moartea lui Protasov nu rezolvă problemele soției sale și ale noului ei soț. Deși bigamia a fost dovedită în fapt, moartea de

bună voie a lui Protasov nu este un argument pentru anchetatori că bigamia n-a existat ca act conștient. De fapt, nu se înțelege în ce-a constat „binefacerea“ lui Protasov pentru soția lui și în ce fel o va salva moartea lui de rușine și, poate, de o deportare în Siberia.

Dacă nici fuga definitivă din viață nu rezolvă problemele, ce să mai vorbim despre fuga din loc în loc? Lipsit de o concepție „paradiziacă“ despre lume, omul este condamnat la „inconsecvență, versatilitate și ușurătate în gândire“ și, drept urmare, la rătăcire prin viață. El e un fel de ciulin de stepă: se rostogolește încotro îl duce vântul, până găsește un loc liniștit, ferit de vânt, unde se agață de pământ.

Evident, numai Iasnaia Poliana putea fi un astfel de loc ferit, și nu întâmplător aici s-a dus Tolstoi când și-a început fuga. Dar cea dintâi experiență de gospodar la țară a fost nereușită. Cauzele nereușitei le-a arătat în *Dimineața unui moșier*. Dată fiind firea lui iubitoare de libertate, Tolstoi n-a putut ajunge un bun stăpân de iobagi, iar înainte de eliberarea țăranilor, în 1861, nici nu putea fi vorba de edificarea unui rai al țăranilor în Rusia feudală.

Și încercările următoare de administrare chibzuită a treburilor gospodărești s-au soldat aproape toate cu eșecuri. Cu excepția parcurilor și a plantațiilor forestiere. Era un gospodar prea pasionat, și, dacă se apuca de o treabă (apicultură, crescătorie de porci, distilerie de alcool, crescătorie de cai), i se dedica trup și suflet poetizând o activitate strict prozaică; gospodăria cerea însă calcul rece și o dozare judicioasă a efortului.

În mai 1847, Tolstoi vine de la Kazan la Iasnaia, iar în toamna lui 1848 îl vedem fugind la Moscova, unde trăiește „foarte dezordonat, fără slujbă, fără preocupări, fără țel“. În februarie 1849 pleacă la Petersburg, mânat de o „vagă sete de cunoaștere“. Avea de ales între două variante: să se facă militar sau funcționar. „Setea de cunoaștere“ a învins ambiția, și la începutul lui 1849 a susținut două examene, la drept penal și drept procesual, la Universitatea din Petersburg. Dar, după cum spunea, „a venit primăvara, și splendoarea vieții la țară m-a atras din nou la moșie“.

Așa se scurge trei ani de viață dezordonată, plină de ezitări. Ba visează la o slujbă la Ministerul de Externe, ba se pregătește să se facă iuncher în regimentul de cavalerie ca să ia parte la campania ungurească, ba fuge odată cu venirea primăverii la „splendorile vieții la țară“, ba intenționează să ia în arendă o stație de poștă...

În timpul ăsta nu se mai ocupă de jurnalul început la Kazan. Dar, grație scrisorilor către fratele său Serghei, putem cunoaște starea lui de spirit din

acea perioadă.

13 februarie 1849: „Îți scriu această scrisoare din Petersburg, unde am de gând să rămân pentru totdeauna... Știu că n-ai să crezi deloc că m-am schimbat, o să spui: «e a douăzecea oară și tot n-o să iasă nimic din tine», «nu-i nimic de capul tău», dar nu, acum m-am schimbat, e o altfel de schimbare; înainte îți spuneam: «lasă că mă schimb eu», acum văd că m-am schimbat și spun: «m-am schimbat».”

1 mai: „Serioja! Te și aud spunându-mi că «nu-i nimic de capul tău», și ai dreptate. Naiba știe ce-am făcut. M-am dus fără motiv întemeiat la Petersburg, n-am făcut nimic folositor acolo, am cheltuit o groază de bani și m-am îndatorat. Mare prostie! Insuportabilă prostie!”

11 mai: „În ultima mea scrisoare ți-am scris tot felul de fleacuri, dintre care cel mai important e că aveam de gând să intru la regimentul de cavalerie; dar acum las planul ăsta doar pentru cazul când nu trec examenul și războiul devine treabă serioasă.”

În aceeași primăvară, „fără o lețcaie și înglodat în datorii”, Tolstoi se întoarce la Iasnaia Poliana cu un muzicant neamț care are patima băuturii, pe nume Rudolf, și se consacră cu pasiune muzicii. Chiar începe un articol, fără să-l termine, despre „Principiile de bază ale muzicii și reguli pentru studierea ei”. Să reținem cuvintele *de bază* și *reguli*.

În 1851, înainte să plece împreună cu fratele său, Nikolai, în Caucaz, Lev Nikolaevici își împarte viața între Moscova și Iasnaia Poliana. La Iasnaia – plimbări, gimnastică, muzică, limba engleză, Goethe, plănuiește să scrie *Copilăria*. La Moscova – joc de cărți, chefuri, țigani, femei și datorii, datorii... La Iasnaia – îngerul păzitor, mătușa Tatiana Aleksandrovna Ergolskaia, o fată bătrână, evlavioasă, de care fusese cândva îndrăgostit tatăl lui Lev Nikolaevici, dar ea refuzase să se mărite cu el, dedicându-se totuși educației copiilor lui. Serile – discuții la ceai cu ea despre viața de odinioară. La Moscova – o viață „ca de animal”, pe care încearcă s-o pună în ordine cu ajutorul unor „reguli”.

24 decembrie 1850: „Reguli. De jucat cărți numai în cazuri extreme. De povestit cât mai puțin despre mine. De vorbit tare și clar. De făcut în fiecare zi o plimbare pe jos. Fără femei, conform normelor religiei.”

17 ianuarie 1851: „Regulă... 1) Să nimeresc într-un cerc de jucători și, având bani, să joc. 2) Să ajung în cercurile sus-puse și, în anumite condiții, să mă însor. 3) Să găsesc o slujbă avantajoasă.”

Visul lui să-și facă o carieră s-a încheiat cu intrarea în administrația guberniei Tula ca registrator de colegiu, gradul civil cel mai mic din

„Tabelul rangurilor“ cu 14 clase ale lui Petru. Gradul era numit ironic „nu mă pocni“, pentru că li se acorda statutul de cetățean de onoare, moștenit prin apartenența la aristocrație, unor persoane care nu erau de viță nobilă, scutindu-le de pedepse corporale. „Și va face rele ca un simplu registrator de colegiu, nicidecum ca un om cu stea pe piept...“, scrie Gogol în *Suflete moarte*.

Cu toate acestea, tânărul Tolstoi este teribil de ambițios. Nu degeaba în *Spovedanie* pune ambiția pe primul loc între viciile tinereții sale. Dar cum și-a realizat practic ambiția, în afara unor vagi pretenții de-a face carieră și a pornirii deloc clare pentru el de a pleca la război? Firește că nu cu prilejul fugii în Caucaz

Într-o scrisoare din Tiflis către T.A. Ergolskaia, el numește această călătorie „o fantezie venită pe neașteptate în minte“. Vedem cât de neașteptată era o asemenea fantezie după felul în care fusese la un pas să plece în Siberia cu viitorul său cumnat, Valerian Tolstoi, în toamna anului 1848: sărise în trăsura acestuia numai în cămașă, fără căciulă și, dacă nu plecase, se pare că fusese numai din pricină că-și uitase căciula. (Vai, căciulile astea! O jumătate de secol mai târziu, plecând pentru totdeauna din casa de la Iasnaia Poliana, își pierde din nou căciula și trebuie să se întoarcă să-și ia alta. A fost semn rău, iar Lev Nikolaevici, care nu recunoștea ritualurile religioase, credea în semne.)

Interesant e faptul că fuga în Caucaz a avut legătură tot cu desfrânatul Valerian Tolstoi, însurat la vremea aceea cu Maria Nikolaevna, sora lui Lev Nikolaevici. La moșia acestuia, Pokrovskoe, de lângă satul Cern, de Anul Nou 1851, s-au întâlnit cei doi frați, Nikolai și Lev, după o despărțire de patru ani. Nikolenka își făcea serviciul militar în Caucaz. Exasperat că-și trăiește viața împărțit între zbucium lăuntric și ușurătate, înglodat în datorii, dezamăgit în administrarea gospodăriei și în carieră, fratele mai mic decide să-l urmeze, fără vreun plan anume, poate doar acela de-a se vântura prin lume, de-a se face nevăzut. Cu atât mai mult cu cât veșnic inventivul Nikolenka plănuise să meargă pe un traseu neobișnuit: să ajungă la Saratov, iar de acolo să facă drumul cu barca până la Astrahan. Călătoria a fost minunată. Tolstoi a reușit să se îndrăgostească la Kazan de Zinaida Molostvova, a scris câteva versuri despre iubire cât se poate de ușurele: „Abia aproape de Sîzran mi-am pipăit rana...“ A ajuns pe 30 mai la stanița Starogladkovskaia și a scris cu oarecare uimire în jurnal: „Cum am nimerit aici? Nu știu. Pentru ce? Nici atât.“

De la Starogladkovskaia se duce cu fratele său în satul Starîi Iurt;

admiră munții și izvoarele cu apă termală, în care ouăle fierb trei minute și ies tari și tot acolo tătăroaicele pitorești spală rufele cu picioarele. Fuga în Caucaz a fost atât de pripită, încât s-a trezit acolo fără actele necesare, a așteptat patru luni să-i parvină, după care s-a prezentat generalului-maior Eduard Vladimirovici Brimmer, șeful artileriei armatei ruse din Caucaz. Actele de la Tula n-au fost suficiente, a trebuit să aștepte documentele de la Petersburg. Oficial, Tolstoi a intrat în serviciul militar în februarie 1852. Nu așa se construiește o carieră. El n-a plecat în Caucaz să-și facă o carieră.

Cu toate acestea, tocmai ambiția l-a salvat pe Tolstoi, l-a oprit să alunece în prăpastie, să ducă viața de „animal“ de la Moscova. Potrivit înaltelor lui criterii morale, cei trei ani petrecuți în Caucaz i-a trăit tot ca „animalul“. Jocul de cărți, datoriile, fetele de moravuri ușoare – din toate s-a înfruptat cu asupra de măsură, cu un adaos de vulgaritate cazonă: „Un ofițer a zis că știe el știe ce chestii vreau să le arăt eu damelor, și-a închipuit doar, el fiind scund de statură, că deși a lui e de dimensiuni mai mici, le va arăta ce poate“ (*Jurnal*, 4 iulie 1851).

În schimb natura Caucazului, aerul curat de acolo, relațiile și ele curate dintre oameni, împreună cu dorința ambițioasă de a-și dovedi sieși și familiei că e ceva de capul lui, au fost un minunat stimul pentru creație. Tolstoi s-a născut ca mare scriitor în Caucaz, ca autor al *Copilăriei* și *Adolescenței*.

Judecându-și cu asprime tinerețea, Tolstoi a recunoscut că a „început să scrie din vanitate, dorință de câștig și mândrie“ (*Spovedania*). Orice scriitor serios recunoaște, cu mâna pe inimă că scrie primele lucrări nu mânat de înalte considerente spirituale sau că, în orice caz, înaltele considerente sunt stimulate de setea de glorie și de bani. Dar așa cum Caucazul s-a impus în fața bravadei copilărești a lui Lev Nikolaevici, tot așa actul creației s-a dovedit mai profund și mai presus de ambiția sa. Important e însă faptul că acesta e locul unde s-a oprit „ciulinul“ și și-a înfipt primele rădăcini...

Note

6. Unchiaș, moș; aici – persoană care avea grijă de copiii familiilor nobiliare. (*N.t.*)

7. Așa numea Tolstoi această alee, de la *prospekt* – bulevard în rusă. (*N.t.*)

CAPITOLUL III

Soniecika și diavolul

— Ce bine e aici! a exclamat Tolstoi văzând odaia pe care i-a pus-o la dispoziție fratele Mihail, arhondarul de la Optina Pustîni.

Spațioasă, cu trei ferestre, cu perdele de muselină, cu ghivece cu ficuși, cu o icoană mare a Mântuitorului într-un colț, cu un divan bătrânesc și cu o masă rotundă alături, cu un al doilea divan, moale, cu paravane galbene din lemn prinse în podea, ascunzând patul comod – aceasta era cea mai bună odaie a sihăstriei. La culcare, Tolstoi a rugat să i se aducă o măsuță și o lumânare. Înainte să adoarmă a băut ceai. Fratele Mihail i-a adus mere Antonovka. Lev Nikolaevici a lăudat merele și a întrebat:

— N-ai cumva niște miere, frate Mihail? N-ai îmbrăcat încă rasa de călugăr, am să-ți spun „frate“.

Mihail i-a adus miere.

Dar s-a bucurat prea devreme... Noaptea petrecută la Optina a fost foarte agitată. Makovițki, dorind să nu încalce obiceiul lui Tolstoi de-a dormi singur în cameră, s-a dus să doarmă în odaia de vizavi.

Pe coridor s-au fugărit toată noaptea niște pisici sărind pe mobila așezată lângă peretele camerei lui Tolstoi. O femeie a ieșit urlând pe coridor: în ziua aceea îi murise fratele, un călugăr-prăvăliaș. Ea a venit în zorii zilei la conte și l-a implorat să le facă un rost micuților ei. I-a căzut în genunchi. Tolstoi nu suporta să se stea în genunchi în fața lui. Când vizitatorii de la Iasnaia Poliana îngenuncheau, se așeza și el în genunchi în fața lor ca să anuleze importanța obiceiului lor.

La ora șapte, ieșind din odaie, s-a întâlnit pe coridor cu Alioșa Sergheenko, secretarul lui Certkov și fiul, în vârstă de douăzeci și patru de ani, al cunoscutului scriitor Piotr Alekseevici Sergheenko. Alioșa făcea

parte din cercul privilegiaților de la Iasnaia Poliana, era la curent cu ultimele evenimente, mai puțin cunoscute, din viața lui Tolstoi, inclusiv cu istoria conflictelor dintre el și soție. Lui Aleksei îi revenise onoranta, dar neplăcuta misiune de a-l informa pe Tolstoi despre ce s-a întâmplat la moșie după dispariția lui.

De unde știa Alioșa Sergheenko că el se află la Optina? Foarte simplu. Lev Nikolaevici i-a trimis Sașei o telegramă de la Șcekino cu următoarele cuvinte: „Plecăm, probabil, la Optina... Te rog, drăguța mea, cum afli unde sunt, și ai să afli foarte curând, anunță-mă cum a fost primită știrea plecării mele, cu cât mai amănunțit, cu atât mai bine.“

Ce mai conspirație! Și fără telegrama asta... Despre plecarea lui Lev Nikolaevici și Makovițki la Kozelsk știau toți cei de la gara Șcekino, de la șef până la casier. Nu era greu de ghicit că de la Kozelsk se va duce la sora sa la Șamordino, că pe drum nu va ocoli Optina, unde fusese în perioada maturității de trei ori și unde erau înmormântate mătușile sale, Aleksandra Ilinicina Osten-Saken și Elizaveta Aleksandrovna Tolstaia. Este posibil să fi ghicit și Sofia Andreevna, care a trimis un om la gară ca să afle pentru ce destinație cumpărase bilet Lev Nikolaevici.

Hotărârea luată de Sașa, fiica sa, și de Certkov, de a-l trimite pe Sergheenko în vizită la fugarul Tolstoi, n-a fost înțeleaptă în ce-o privește pe Sofia Andreevna. De la bun început Tolstoi se înconjurase de oameni care n-o agreau pe soția lui și din gura cărora el afla ce se petrece în lipsa lui la Iasnaia Poliana.

Tatăl lui Alioșa Sergheenko era autorul unei „cronici dramatice în 4 părți“, *Xantipa*, despre soția arțăgoasă a lui Socrate, care-i otrăvise viața mai rău decât cucuta băută. În piesa publicată pentru prima dată în suplimentul revistei *Niva* (*Țarina*) în anul 1899, personajele te duceau cu gândul la Lev Nikolaevici și Sofia Andreevna, cum scrie în jurnalul său M.S. Suhotin, ginerele lor. Dacă publicul larg n-a înțeles acest lucru, în familia Tolstoi el a fost bine înțeles.

Nu știm în ce termeni, ce expresii și nici ce comentarii a făcut Sergheenko despre încercarea Sofiei Andreevna de a se îneca în heleșteu. Știm numai că această relatare l-a impresionat teribil pe Tolstoi, provocându-i nu numai milă, ci și gânduri rele.

„Am dormit agitat, scrie Tolstoi în jurnal pe 29 octombrie, dimineața Alioșa Sergheenko... Eu, neînțelegând, l-am întâmpinat bucuros. Știrile aduse de el sunt însă îngrozitoare. Au ghicit unde mă aflu, și Sofia Andreevna l-a rugat pe Andrei [fiul lor – *n.a.*] să mă găsească cu orice preț.

Iar acum, în seara de 29, aștept sosirea lui Andrei... Mi-a fost toată ziua foarte greu, și sunt și fizicește slăbit.“

Jurnal numai pentru mine: „A venit Sergheenko. Totul e la fel, ba mai prost. Numai de n-aș păcătui. Și de n-aș avea răutate. Acum n-am.“

Gândul rău cu care s-a luptat și pe care, după cum a crezut, l-a învins, era mânia față de soția sa.

„...dacă trebuie să se înece cineva, în nici un caz nu ea trebuie, ci eu“, se plânge el într-o scrisoare către Sașa Tolstaia.

„...vreau un singur lucru – să mă eliberez de ea, de minciuna, prefăcătoria și răutatea de care e pătrunsă ființa ei... Vezi, draga mea, ce rău sunt. Nu mă ascund de tine.“

La Șamordino, intrând în chilia surorii sale Maria Nikolaevna, l-a podidit plânsul pentru prima oară după fuga de la Iasnaia Poliana. Sora lui s-a bucurat să-l vadă, dar s-a mirat că venise pe vreme rea.

— Mă tem că la voi acasă nu e bine.

— Acasă e îngrozitor.

Discuția lor a fost întreruptă de câteva ori de hohotele lui de plâns. „Gândește-te ce cumplit: în apă...“ Fiind prezentă la discuția lor, E.V. Obolenskaia, nepoata lui, l-a îndemnat să bea puțină apă... Tolstoi a refuzat...

TENTATIVA DE SINUCIDERE

După plecarea tatălui ei, Sașa a rămas mult timp în fotoliu, înfășurată într-un pled. Părea scuturată de friguri. Socotea minutele și orele. Trenul plecase de la Șcekino la ora opt. La ora opt dimineața, ea a început să umble dintr-o cameră în alta. Ieșindu-i în cale, bătrânul servitor Ilia Vasilievici, înțelegând ce se întâmplă, i-a spus:

— Lev Nikolaevici mi-a spus că se pregătește să plece, am ghicit după haine că nu e...

Ceilalți servitori șușoteau, făceau presupuneri, iar Sofia Andreevna dormea încă. S-a sculat târziu, la ora unsprezece și, simțind după purtarea slugilor că s-a întâmplat ceva rău, a alergat la Sașa.

— Unde e papă?

— A plecat.

— Unde?

— Nu știu.

Saşa i-a dat scrisoarea de adio a tatălui ei. Sofia Andreevna a citit-o în fugă... Clătina din cap, mâinile îi tremurau, faţa i s-a acoperit cu pete roşii.

Fără să citească scrisoarea până la capăt, a aruncat-o pe jos şi, strigând „A plecat, a plecat de tot, adio, Saşa, o să mă înec!“, a alergat la iaz.

Aşa e redat momentul în memoriile Aleksandrei Lvovna. În jurnalul lui Valentin Bulgakov, episodul e descris mai detaliat.

„Când, la ora unsprezece dimineţa, am sosit la Iasnaia Poliana, Sofia Andreevna abia se sculase şi se îmbrăcase. S-a uitat în camera lui Lev Nikolaevici şi nu l-a văzut. A fugit în «remingtonă», pe urmă în bibliotecă. Acolo i-au anunţat plecarea lui Lev Nikolaevici şi i-au dat scrisoarea.

— Doamne! a şoptit Sofia Andreevna.

A rupt plicul scrisorii şi a citit primul rând: „Plecarea mea te va mâhni...“ Nu a putut continua, a aruncat scrisoarea pe masa din bibliotecă şi a fugit la ea în cameră tot spunând în şoaptă:

— Doamne!... Ce face cu mine!...

— Citeşte scrisoarea, poate e ceva acolo! au strigat în urma ei Aleksandra Lvovna şi Varvara Mihailovna, dar ea nu le-a ascultat.

Una dintre slugi a venit imediat în fugă şi a strigat că Sofia Andreevna aleargă prin parc la heleşteu.

— Du-te după ea, eşti încălţat cu cizmele! mi-a zis Aleksandra Lvovna şi s-a repezit să-şi pună galoşii.

Eu am fugit afară, în parc. Rochia cenuşie a Sofiei Andreevna se zărea în depărtare printre copaci: mergea repede pe aleea cu tei, în jos, spre heleşteu. M-am dus după ea ascunzându-mă după copaci. Pe urmă am început să alerg.

— Nu fugi! mi-a strigat din urmă Aleksandra Lvovna.

M-am uitat înapoi. Din spate veneau câţiva: bucătarul Semion Nikolaevici, lacheul Vania şi alţii.

Iat-o pe Sofia Andreevna, coteşte, o ia tot spre heleşteu. Dispare după tufişuri. Aleksandra Lvovna trece în goană pe lângă mine foşnindu-şi fustele. O iau şi eu la fugă după ea. Nu putem încetini: Sofia Andreevna e chiar lângă iaz.

Ne apropiem în fugă de pantă. Sofia Andreevna se uită în urmă şi ne vede. Ocoleşte panta. O ia pe scândura (lângă scăldătoare) podeţului de clătit rufe. Se vede că iuţeşte pasul. Brusc alunecă şi cade cu zgomot pe podeţ, direct pe spate... Ținându-se cu mâinile de scânduri, se târăşte spre capătul podeţului şi se rostogoleşte în apă.

Aleksandra Lvovna e deja pe podeţ. Cade şi ea în locul alunecos, chiar

în capăt... Sunt și eu pe podeț. Aleksandra Lvovna sare în apă. Fac și eu la fel. Am văzut de pe podeț corpul Sofiei Andreevna cu fața în sus, cu gura deschisă în care intra apa, dădea neputincioasă din mâini, în timp ce se scufunda... Iat-o, apa a acoperit-o aproape cu totul.

Din fericire, Aleksandra Lvovna și cu mine simțim fundul apei sub picioare. Sofia Andreevna a avut noroc că a alunecat și a căzut. Dacă se arunca direct de pe podeț, nu mai dădea de fund. Iazul e foarte adânc la mijloc, s-au înecat oameni acolo... Lângă mal apa e până la piept.

Aleksandra Lvovna și cu mine o tragem la suprafață pe Sofia Andreevna, o punem pe scândură, chiar pe podeț. Sosește la timp lacheul Vania Șuraev. O ridicăm amândoi cu mare greutate pe Sofia Andreevna, udă toată, și o ducem pe mal.

Aleksandra Lvovna pleacă în fugă să se schimbe, îndemnată de Varvara Mihailovna, care ieșise din casă după ea.

Vania cu mine și cu bucătarul o ducem încetișor pe Sofia Andreevna spre casă. Ea se văicărește că am scos-o din apă. Merge greu. La un moment dat se lasă fără putere la pământ:

— Doar puțin să stau!... Lăsați-mă să stau puțin!...

Nici vorbă de așa ceva: Sofia Andreevna trebuie să se schimbe cât mai repede...

Vania și cu mine facem din mâinile noastre scăunelul, o așezăm cu ajutorul bucătarului și al altora și o ducem așa. La puțin timp după aceea ne roagă s-o lăsăm jos.“

O supravegheau după prima tentativă. I s-au luat opiumul, briceagul, prespapierul. Ea a tot spus că va găsi un mijloc să se omoare. După o oră a reușit să fugă din casă. Bulgakov a ajuns-o pe drumul spre heleşteu și a adus-o cu forța în casă.

— Ca un fiu, ca fiul meu!... îi spunea ea.

Istoria cu cele două tentative de sinucidere nu poate să nu trezească milă. Trebuie să ai inimă de piatră ca să le tratezi ca simple impulsuri de a impresiona și de a-i speria pe cei din jur, iar prin ei – pe soț, pentru a-l face să se întoarcă.

Ce mai însemnau acum pentru ea cuvintele lui, chiar și cele mai frumoase, mai binevoitoare și mai la locul lor? Ce mai însemnau ele în comparație cu fapta lui, pe care o va afla întreaga lume și care (ea își dădea prea bine seama de acest lucru) avea să intre în istorie? Va intra însă și ea în istorie, ca fiind soția celui plecat.

Chiar și pentru o femeie obișnuită, căsătorită cu un om obișnuit și el,

plecarea soțului e dureroasă nu numai pentru că a părăsit-o, dar și pentru felul cum o privesc cei din jur. Înseamnă că n-a fost o soție bună? Chiar toți anii cât au fost împreună? Ori, poate, s-a făcut rea la bătrânețe? A fost o soție cum trebuie cât a fost o tânără zdravănă, sănătoasă și atrăgătoare?

Conflictul dintre soț și soție e și o rivalitate pentru dreptatea pe care sunt dispuși să le-o acorde ceilalți. Oricât de mare scriitor era Tolstoi, și el era dependent de părerea celorlalți. Ce să mai vorbim despre soția sa.

După plecarea lui Lev Nikolaevici, ea s-a văzut singură și „fără a avea dreptate, după opinia celor din jur“. Toți cei din casă, inclusiv propria ei fiică, erau de partea nefericitului fugar. S-a simțit jignită ca femeie, ca om s-a simțit de-a dreptul lezată. Ca bărbat, soțul ei procedase fără șovăire și frumos, după părerea lui (de vreme ce nu-l văzuse nimeni tremurând în droșcărie, cu excepția a doi-trei oameni). Ca om, el făcuse ultima alegere din viața sa, optând să fie independent, să trăiască fără constrângeri (Tolstoi nu ajunsese încă la Astapovo, susținut de ambele brațe, ca să caute un pat pe care să se culce, atât și nimic altceva).

Înainte de-a o judeca pe Sofia Andreevna pentru încercarea prea ostentativă de a se sinucide (da, poate că treaba asta trebuie făcută altfel, dar cine își ia îndrăzneala să facă pe judecătorul!), trebuie văzut cât de singură era. De partea soțului erau toți cei din casă și toți oamenii cultivați. De partea ei erau fiii lor, dar nu toți, absenți în momentul acela. Au venit a doua zi, chemați prin telegramele trimise de Sașa. De dragul fiilor ei înglodați până peste cap în datorii, se certase Sofia Andreevna cu Lev Nikolaevici pe tema moștenirii. Singurul din casă care îi putea da o mână de ajutor era Bulgakov, dar acesta îi era străin, la fel ca toți secretarii lui Tolstoi, aduși în casa lor de Certkov, pe care ea îl detesta.

Noi nu suntem în măsură să judecăm ce se petrecea în sufletul Sofiei Andreevna, cum se împăcau la ea isteria cu viclenia. Firește, scena cu fuga la iaz și căzutul în apă a fost într-o oarecare măsură jucată (nu întâmplător scrie Bulgakov că ea s-a uitat în urmă la cei care veneau după ea). De data asta însă ea nu avea de gând să simuleze sinuciderea, așa cum făcuse nu o dată înainte, când trăsesese cu pistolul cu dopuri în odaia ei, sau când spusese că a băut toată sticluța cu opium, sau când se culcase numai în rochie pe pământul rece. De data asta nu simularea o preocupa. Trebuia să ducă la bun sfârșit fapta cu care speria toată casa când se certa cu soțul ei, n-o făcuse până atunci, dar e posibil să fi dorit mult s-o facă în momentul acela. Dacă se îneca înainte ca el să plece, cum îl amenințase de atâtea ori? În acest caz, el era în culpă. El și-a nenorocit soția, el a dus-o la moarte pe

aceea care îl slujise cu devotament timp de patruzeci și opt de ani, îi crescuse copiii, îi copiasc manuscritele și-l hrănise cu lingurița când fusese bolnav. El e *mișelul*, iar ea, *martira*.

Unul dintre capitolele ample ale memoriilor Sofiei Andreevna, intitulate *Viața mea*, se numește „Martirul și martira“. Era mai corect să pună „sau“ în loc de „și“. Într-adevăr, cine e victima? Ea, o femeie obișnuită, căreia i-a fost dat să slujească un geniu, sau el, geniul, căruia i-a fost dat să trăiască cu o femeie obișnuită? Nu prin vorbe, ci prin fapte se răspunde la această întrebare. Numai fapta putea să-i convingă pe toți. Și primul care a trecut la fapte a fost Lev Nikolaevici. Ce-i rămânea ei de făcut? Să se împace cu înfrângerea și să intre în istorie „învinuită“ de toți? Era prea mândră pentru asta. Să se plângă, să se justifice? Până la urmă, asta a și făcut la Astapovo, înconjurată de corespondenți. Dar în primul moment, în stare de șoc, a încercat și ea să introducă fapta ei ca subiect de sine stătător în romanul vieții trăite împreună cu Tolstoi. Să se înece, dacă nu sub privirile soțului ei, atunci sub privirile celor care l-au susținut pe el și au condamnat-o pe ea.

Să nu uităm că ea a fost soția celui mai mare romancier al lumii, autorul *Annei Karenina*. Dacă linia de cale ferată Kursk ar fi trecut, nu la câteva verste, ci prin fața casei de la Iasnaia Poliana, putem să nu ne îndoim că subiectul cu încercarea de sinucidere ar fi fost altul. O luase și ea într-o zi spre calea ferată, ca Anna Karenina, o măcina gândul că „totul este minciună, totul este înșelătorie, totul este răutate“, dar se întâlnise întâmplător cu cumnatul ei, Kuzminski, care o întorsese din drum.

După plecarea soțului ei multe lucruri supărătoare s-au văzut și s-au auzit. În general nu e nimic de plăcut în stilul adoptat de cei angrenați în conflicte familiale. Oare au ele un stil?

(IM)POSSIBILITATEA RAIULUI

Dar să ne întoarcem în trecut.

Nu are rost să stăruim asupra amănuntelor din perioada petrecută de Tolstoi în armată, în Caucaz, în România și Crimeea, între anii 1851–1855. Tolstoi a fost un soldat și un ofițer bun, dar nu remarcabil și, într-o oarecare măsură, un om ciudat. Era curajos, puternic din punct de vedere fizic, un om minunat ca tovarăș de companie, jucător pătimaș de cărți și puțin poet. A scris versurile satirice din *Cântecul despre băătălia de pe râul Ciornaia*,

pe care soldații îl cântau cu plăcere la popasuri și care au intrat, în diferite variante, în folclorul militar. Era un om ciudat fiindcă deseori cădea pe gânduri, avea opinii originale și nu voia să folosească banii statului, chiar și atunci când codul nescris al ofițerilor îi permitea acest lucru. Era însă *neiubit*, ca să folosim expresia lui Eroșka din *Cazacii*. *Neiubit* de cine? De femei, de soartă? De toate la un loc! Tolstoi era stângaci cu femeile, fără succes în carieră și la jocul de cărți. Dar cu asta nu s-a epuizat sensul complicat, mult mai cuprinzător al cuvântului „*neiubit*“, pe care cazacul Eroșka, om simplu, și prințul Olenin îl înțelegeau cât se poate de bine.

Tocmai datorită acestui fapt tânărul Tolstoi s-a manifestat ca scriitor, realizând în literatură ceea ce-i lipsea în viață. Lui, rămas orfan la o vârstă fragedă, îi aparține cea mai poetică scriere din literatură despre copilărie. El, care era departe de-a fi un adept al războiului, a cântat eroismul soldaților și ofițerilor ruși din Sevastopolul asediat, și a adus-o din condei atât de bine, încât au vărsat lacrimi împărăteasa, literatul exigent Ivan Turgheniev și tânărul moștenitor al tronului (viitorul Alexandru III) când au citit *Sevastopolul în decembrie*, iar tânărul țar Alexandru II a dispus traducerea povestirii în limba franceză și, din câte s-a zvonit, a trimis un curier special în Crimeea pentru a-l detașa pe talentatul ofițer-scriitor într-un loc lipsit de pericol.

Tolstoi a fost, după cum s-a spus, un ofițer bun, dar nu mai mult decât atât. Nu l-au atras nici îndoielnicul spirit eroic al războiului, nici cariera de ofițer și mai îndoielnică din campania de cucerire a Caucazului și din campania eșuată împotriva turcilor. Sau, în orice caz, nu l-au acaparat cu totul. Or, Tolstoi era un om dintr-o bucată: când voia ceva, voia să aibă totul, nu admitea jumătățile de măsură.

Dar ce dorea tânărul Tolstoi? Dragoste și fericire. Era hotărât să se instaleze la Iasnaia Poliana și să se căsătorească. Scrisul nu-l atrăgea la fel de mult pe cât îl atrăgea viața de moșier împărțită cu o soție devotată în ambianța plăcută a conacului, cu portretele strămoșilor atârinate pe pereți. Succesul literar îi potolea ambiția, dar nu-i monopoliza puterile sufletești. Cariera literară cerea un compromis – cu redactori, editori, cenzură, iar asta nu corespundea imaginii pe care o avea despre idealul de viață, despre perfecțiune și, la urma urmelor, despre „rai“.

Iasnaia Poliana + căsătorie erau cel mai aproape de ideal. Acesta era „raiul“ concret, palpabil, descris de el într-o scrisoare din ianuarie 1852, adresată din Mozdok rudei sale T.A. Ergolskaia:

„Trec anii și iată că nu mai sunt tânăr, dar nici bătrân la *Iasnîi* –

treburile îmi sunt în ordine, n-am nici zbucium, nici neplăceri; dumneata trăiești încă la *Iasnîi*. Ai îmbătrânit puțin, dar ești încă proaspătă și sănătoasă. Viața merge ca înainte; dimineța sunt ocupat, dar aproape toată ziua suntem împreună; după amiaza și seara citesc cu voce tare ceea ce pe dumneata nu te plictisește să ascuți; pe urmă începe discuția. Eu îți povestesc despre viața mea în Caucaz, dumneata – amintirile duminicale despre trecut, despre tatăl și mama mea; dumneata povestești *înpăimântătoarele istorii* pe care noi le ascultam câteodată cu spaima în ochi și cu gura căscată. Ne amintim despre cei care ne-au fost dragi și care nu mai sunt; dumneata plângi, și eu la fel, dar cu lacrimi potolite... Eu sunt căsătorit – soția mea e blândă, bună, iubitoare și te iubește cum te iubesc și eu. Copiii noștri te numesc „bunica”; dumneata trăiești într-o casă mare, sus, în odaia unde stătea odinioară bunica; totul în casă e ca înainte, aranjat cum era când trăia papă, și noi continuăm aceeași viață, doar schimbând rolurile; dumneata iei rolul bunicii, dar dumneata ești și mai bună decât ea, eu – rolul lui papă, dar nu trag nădejde să-l merit vreodată; soția mea e mama...”

În acest tablou idilic la prima vedere, Tolstoi repartizează despotice rolurile pe care trebuie să și le ia în primire viitorii locatari de la Iasnaia, sau *Iasnîi*, cum obișnuiau să numească moșia, folosind masculinul cu sonoritatea lui patriarhală. El are rolul lui papă, adică al lui Nikolai Ilici Tolstoi, care a dus la bun sfârșit ceea ce făcuse socrul său, Nikolai Sergheevici Volkonski, ca să ridice tot complexul de atenanțe ale conacului de la Iasnaia Poliana. Rudei de departe, T.A. Ergolskaia, îi oferă locul de onoare al „bunicii”, adică al mamei tatălui, Pelagheia Nikolaevna, născută prințesă Gorceakova, autoritară, capricioasă, disprețuitoare față de slugi, dar care îl adora pe Nikolai, fiul ei, nesupraviețuind morții lui. Soției îi oferă rolul mamei, Maria Nikolaevna Tolstaia, născută Volkonskaia.

Acest loc din scrisoare este foarte important. Dacă Sonia Bers ar fi citit scrisoarea înainte să devină contesa Tolstoi, ea ar fi ghicit ce rol îi pregătește viitorul ei soț. Acela de a fi deopotrivă soție și mamă.

Tolstoi își amintește de tatăl său, îl iubește, se mândrește cu el, vrea să fie ca el; pe mama sa, deși aproape că n-o cunoaște, o divinizează, ea ia chipul prințesei Maria din *Război și pace*. Tolstoi a avut un cult pentru mama lui, a purtat-o în suflet toată viața, iar la bătrânețe și-a manifestat și mai intens iubirea pentru ea. Faptul că nu-și amintește chipul ei, că nu există portrete ale ei întărește și mai mult acest cult, transformând-o din pământească în Madonă. Nu întâmplător, o reproducere a tabloului *Madona*

Sixtina a lui Rafael, de la Dresda, s-a aflat din anul 1862 în dormitorul său, apoi a trecut în cabinetul său, unde a rămas până în ziua de azi, conacul fiind transformat în muzeu.

Mama întruchipa idealul lui feminin, și iată că, fără să-și dea seama, Tolstoi îl pretindea viitoarei sale soții. În același timp, ea trebuia să devină și mamă în sensul propriu al cuvântului. După cum și copiilor li s-a stabilit rolul lor în „raiul“ domestic. Ei trebuiau să repete copilăria copiilor Mariei Nikolaevna și ai lui Nikolai Ilici. „...copiii noștri sunt rolurile noastre“ – îi scrie el mătușii sale Ergolskaia. Iar soția lui trebuia să fie în plus și o minunată gospodină. „Îmi imaginez... cum soția mea va trebălui...“ Și multe altele... Ce mai aștepta el de la viitoarea soție aflăm din povestirea *Dimineața unui moșier*:

„Eu și soția mea, pe care o iubesc așa cum nimeni pe lume n-a iubit vreodată pe cineva, trăim tot timpul în sânul acestei naturi rurale, poetice și liniștite, cu copiii și, poate, cu o mătușă bătrână; avem dragostea noastră reciprocă, dragostea pentru copii, și amândoi știm că menirea noastră este binele. Ne ajutăm unul pe altul să mergem spre acest țel. Eu dau dispozițiile generale, împart ajutoare echitabil, pentru toți, înjgheb ferme, case de economii, ateliere; ea, cu căpșorul ei drăgălaș, într-o rochie simplă, albă, pe care și-o ridică puțin deasupra gleznei subțiri, se duce prin noroi la școala din sat, la infirmerie, la mujicul necăjit, care, dacă e după dreptate, nu merită să fie ajutat, și peste tot alină, ajută... Copiii, bătrânii, muierile o adoră și se uită la ea ca la un înger, ca la providență. Pe urmă ea se întoarce și ascunde de mine că a fost la mujicul necăjit și că i-a dat bani, dar eu știu tot, și o îmbrățișez tare, și sărut tare și duios ochii ei minunați, obrajii ei care roșesc sfios și buzele ei rumene și zâmbitoare.“

Sofia Andreevna avea să întruchipeze multe dintre trăsăturile imaginate în povestire. În tinerețe a purtat rochii simple și modeste, a tratat femeile din sat. A fost o mamă și o gospodină minunată. În visurile lui Nehliudov din *Dimineața unui moșier* este ușor de descoperit și subtextul erotic. Soția trebuie să fie un înger, dar cu „picioruș zvelt“, „căpșor drăgălaș“, „buze rumene“. Sofia Andreevna nu era o frumusețe, dar era atrăgătoare în tinerețe, iar la bătrânețe toată lumea îi remarcă înfățișarea tinerească.

În scrisoarea către Ergolskaia, Tolstoi distribuie roluri și fraților săi. „Trei noi figuri vor apărea din când în când pe scenă – frații și, în special, unul dintre ei, Nikolenka, el va fi deseori cu noi. Bătrânul holtei, chel, în retragere, bun și nobil cum era și înainte. Îmi imaginez că le va povesti

copiilor basme născocite de el cum făcea odinioară. Copiii îi vor săruta mâinile zdravene (dar care merită acest lucru), el se va juca cu ei...”

Și în sfârșit, surorii lui, Maria Nikolaevna, Mașenka, îi atribuie rolul ambelor surori ale tatălui, Aleksandra Ilinicina și Pelagheia Ilinicina. Numai că ea nu va fi „nefericită ca ele.”

Apare însă întrebarea: în ce măsură au fost serioase toate aceste gânduri? Poate că, oprindu-se la Mozdok, Tolstoi, care fugise în Caucaz, s-a lăsat pradă visurilor? Sau dorea s-o consoleze pe bătrâna sa mătușică și să se consoleze și el?

Cinci ani mai târziu îi scria fratelui său Serghei: „Degeaba crezi tu că dragostea asta pentru viața de familie e un vis care nu se potrivește cu mine. Eu sunt din fire familist, am avut aceleași gusturi și în tinerețe, iar acum cu atât mai mult. Sunt la fel de sigur de asta pe cât sunt că trăiesc.”

Dintre cei patru frați Tolstoi (Nikolai, Serghei, Dmitri și Lev), numai ultimul a cunoscut fericirea în familie. Această fericire s-a sfârșit printr-o catastrofă, dar catastrofa a avut un preludiu de patruzeci și opt de ani, dintre care, cel puțin primii cincisprezece au fost fericiți. Nikolai și Dmitri au murit celibatari. Serghei a trăit toată viața cu Mașa, o țigancă răscumpărată de la o șatră și cu care, deși a iubit-o în felul lui, a trăit mai degrabă dintr-un simț al onoarei decât din dragoste. Nefericită în căsătorie a fost singura soră a fraților Tolstoi, Maria, care a plecat de la soțul ei luându-și copiii cu ea și a născut în Europa un copil nelegitim, pentru ca în amurgul vieții să se călugărească. Toți copiii lui Lev Tolstoi, cu excepția celor care au murit de mici, au devenit oameni remarcabili, talentați și originali. Astăzi trăiesc în diferite țări peste trei sute cincizeci de persoane care sunt urmași direcți ai lui Tolstoi și țin legătura între ei. Oare nu este aceasta o dovadă că proiectul soților Tolstoi privind familia s-a realizat?

Dar se putea realiza un rai familial?

Citind cu atenție scrisoarea către Ergolskaia, este imposibil să nu te mire cu câtă măiestrie a descris Tolstoi acest rai din perspectivă reală și mistică. Dumnezeu-tatăl ia, din perspectivă reală, înfățișarea bărbaților Volkonski-Tolstoi din trei generații: bunicul Nikolai Sergheevici (chipul bătrânului Bolkonski din *Război și pace*), tatăl Nikolai Ilici (Nikolai Rostov) și fiul Lev Nikolaevici. În ochii fraților mai mari, deocamdată „nu e nimic de capul” lui Lev. Dar Iasnaia îi aparține lui, iar acest lucru îi dă dreptul legal să continue a judeca lucrurile din perspectiva Dumnezeului-tată. Sfânta Fecioară este mama lui din perspectivă mistică, iar din cea reală este o femeie încă necunoscută, dar ideală. Sfântul Duh este, desigur,

mătușica Ergolskaia, sufletul casei, păstrătoarea tradițiilor familiei. Îngerii sunt copiii. Iar arhanghelii sunt frații mai mari.

Din acest tablou lipsește o singură figură. Acea a lui Isus Cristos. Atitudinea lui față de Cristos era încă nedefinită în anul 1852. În *Spovedanie*, el dă asigurări că la vremea aceea era cu desăvârșire ateu, dar nu este adevărat. Jurnalul caucazian spune că uneori se adresa fierbinte, cu înflăcărare, lui Dumnezeu-tatăl, Creatorul lumii. În ceea ce privește creștinismul, aici totul era încă nedefinit.

Pe 7 iulie 1854, aflându-se în România, Tolstoi scrie în jurnal: „Ce sunt eu de fapt? Unul dintre cei patru fii ai unui locotenent-colonel în retragere, rămas de la vârsta de 7 ani fără părinți, sub tutela unor femei și a unor străini, care n-a primit nici educație mondenă, nici una științifică și care la 17 ani a ieșit în lume fără o mare avere, fără nici un fel de situație socială și, cel mai important, fără reguli; un om care și-a distrus afacerile până la ultima limită, care și-a petrecut cei mai buni ani din viață fără un scop și fără plăcere, care, în sfârșit, s-a autoexilat în Caucaz, pentru a fugi de datorii și, în special, de obiceiuri, iar de acolo, agățându-se de mai știu eu ce legături dintre tatăl său și comandantul armatei, a trecut în armata Dunării sublocotenent la 26 de ani, în afară de soldă aproape fără mijloace (pentru că acele mijloace de care dispune trebuie să le folosească pentru plata datoriilor ce i-au rămas), fără protectori, fără iscusința de a trăi în înalta societate, fără cunoștințe privind slujba sa, fără nici un fel de capacități practice; dar – cu un uriaș amor propriu!“

Această imagine e completată peste șase zile cu o mărturisire importantă: „Rugăciunea mea. Cred doar în Dumnezeu cel atotputernic și bun, în nemurirea sufletului și în răsplata veșnică după faptele noastre; vreau să cred în religia străbunilor mei și s-o respect.“

În Dumnezeu-tatăl crede, iar creștin și pravoslavnic vrea să fie. Înainte de orice, pentru că aceasta este religia străbunilor lui. Este un principiu, nu o credință din suflet. După treizeci de ani, în 1881, va ține un jurnal pe care îl va numi *Însemnările unui creștin*. Atitudinea lui față de Cristos se precizează întru totul. Dar tocmai acest lucru va însemna și ruperea de „religia străbunilor“.

SINDROMUL PODKOLESIN

Cercetând istoria pețirii și căsătoriei lui Tolstoi cu Soniecika Bers, nu poți

să nu-l compari pe eroul ei cu personajul comediei *Căsătoria* de Gogol, consilierul civil de gradul 7 Podkolesin. Graba cu care s-a pregătit nunta, iar pe de altă parte, lipsa de hotărâre a logodnicului gata să fugă înainte de cununie amintesc de subiectul piesei *Căsătoria*, în care Podkolesin fuge de logodnică pe fereastră, înainte de plecarea la biserică.

Dar poate fi comparat marele Tolstoi cu insignifiantul Podkolesin?! Să aruncăm o privire pe rândurile din scrisoarea surorii lui Tolstoi, Maria Nikolaevna, scrisă din stațiunea franceză Hyères.

Aflându-se la Hyères, Maria Nikolaevna s-a gândit să-l căsătorească pe fratele ei, Lev, cu nepoata vicepreședintelui Academiei de Științe, M.A. Dondukov-Korsakov, cunoscut dintr-o epigramă a lui Pușkin:

La Academia de știință

Dunduk ține ședință.

Se pune întrebarea, oare

Cu ce-a meritat Dunduk această onoare?

Să țină tocmai el această ședință?

Păi... pentru că există.

În acel moment Tolstoi era la Bruxelles și, vizitând familia prințului, a făcut cunoștință cu nepoata acestuia, Ekaterina Aleksandrovna Dondukova-Korsakova. Prințesa i-a plăcut. Cum la vremea aceea era preocupat de căutarea unei logodnice, Maria Nikolaevna a hotărât că nu putea găsi o logodnică mai bună.

Primind de la fratele ei, de la Bruxelles, o scrisoare (care nu s-a păstrat), în care, după cât se pare, o ruga să lămurească prin intermediul prințesei, mătușa Katenkăi, care era situația fetei din punct de vedere sentimental și dacă nu cumva inima îi era ocupată de un anume Gardanne, după cum era el informat, aceasta i-a scris:

„Pentru numele lui Dumnezeu, nu fugi de norocul tău; o fată mai bună n-ai să găsești; și viața de familie te va lega definitiv de Iasnaia Poliana și de treburile tale.

Vino, Liovocika, în treburile inimii, noi (adică femeile) ne pricepem mai bine – dacă o să începi să chibzuiești, s-a dus totul... Măcar cineva din familia noastră să fie fericit! Nu te mai gândești, vino... Îți scriu cu frică această scrisoare, mă tem că ai plecat în Rusia.“

De ce se temea Maria Nikolaevna, încât să scrie „cu frică“? De ce-și implora fratele să nu fugă de fericirea lui?

„Dar eu mă tem tocmai de *plămada de Podkolesin* din tine. Dacă

lucrurile se aranjează, vei înțelege imediat de ce fac eu toate astea. K.A., dacă nu se îndrăgostește de tine, ceea ce nu cred, cu siguranță că te va iubi devenind soția ta, și, la anii ei, se poate spune, desigur, că nu-i va trece dragostea, și are toate datele pentru a fi o soție bună, înțelegătoare, un ajutor și o mamă bună. Probabil că dinspre partea asta va fi bine. Oare simți tu că vrei serios să te căsătorești și să ai grijă de soție, să dorești ce va dori și ea, adică să nu faci exclusiv ce ai tu poftă, să fii mai puțin egoist; că n-o să te apuce într-o bună dimineață o *ură calmă* față de soție și gândul că, uite, dacă n-aș fi însurat, atunci... uite de ce mi-e frică! Pentru numele lui Dumnezeu – nu analiza prea mult, pentru că tu, dacă vei începe să analizezi, vei găsi negreșit în orice întrebare banală o piedică și, neștiind cum să răspunzi la ce și de ce, vei recurge la *fugă*.”

Sindromul Podkolesin nu este o maladie ce ține de superficialitate. Este o maladie a cerebralității. Pentru Tolstoi, ca și pentru Podkolesin, căsătoria este un „proiect” prea serios. Atât de serios, încât, atunci când ajungi să-l pui în practică și începi să cântărești toate câte sunt „pentru” și „contra”, apar atâtea întrebări, încât îți vine să fugi.

„P o d k o l e s i n: Pentru toată viața, pentru tot veacul, cum ar veni, să mă leg, și după aia nici tu scuză, nici tu părere de rău – s-a zis, nu mai ai ce face... Hei, birjar!”

„După moarte ca importanță și înainte de moarte în timp, nimic nu e mai important și mai ireversibil decât căsătoria, scrie Tolstoi în jurnal pe 20 decembrie 1896. Și tot așa ca moartea, care e bună numai atunci când e inevitabilă – orice moarte cu dinadinsul e proastă – la fel și căsătoria. Numai atunci căsătoria nu e ceva rău, când e de neînlăturat...”

Acesta e un gând al lui Tolstoi din perioada târzie, îi plăcea să-l repete, așa cum făcea și cu cuvintele apostolului Pavel, că e mai bine să trăiești în căsătorie decât „să te aprinzi”.

Dar acest gând are și o altă componentă: *ireversibilitatea* căsătoriei. Căsătoria este pentru toată viața. Soția nu poate fi decât una, ceea ce corespunde într-un tot al stării de spirit a lui Podkolesin și celei a tânărului Tolstoi.

UN LOGODNIC DIFICIL

După dragostea absolut copilărească pentru Soniecika Koloșina, Tolstoi a făcut prima încercare de declarație de dragoste la Kazan. În anul 1851, în

drum spre Caucaz, Tolstoi a întâlnit-o la bal pe Zinocika Molostvova, o cunoștință a lui, prietenă și colegă la institutul Rodionov cu sora sa, Mașa. Zinocika nu era o frumusețe, dar era o fată grațioasă și visătoare. Când Tolstoi a sosit cu fratele său Nikolai la Kazan, Zinaida era aproape logodită cu N.V. Tile, funcționar cu însărcinări speciale pe lângă guvernatorul Kazanului. Cu toate acestea, la balul dat de mareșalul nobilimii, ea a dansat (*dănțuit*, cum se zicea pe atunci) toate mazurcile cu Tolstoi. E puțin probabil că a fost îndrăgostită de el, după cum e la fel de puțin probabil că el a fost îndrăgostit de ea. Ea avea să mărturisească după aceea că era „interesant, dar dificil“ cu el. Dar în viața lor existase un eveniment nevinovat, cel mai probabil încă în vremea studenției lui Tolstoi.

„Îți amintești, Zinaida, parcul Episcopiei, aleea din margine? Ca și ție, declarația de dragoste îmi stătea pe limbă. Ar fi trebuit să încep; cred că știi însă de ce n-am spus nimic. Eram atât de fericit, încât nu mai aveam ce-mi dori, mă temeam să nu stric fericirea... nu a mea, ci a noastră. Îmi era frică să nu-mi stric fericirea...nu a mea, a noastră.“

Aceasta nu e o scrisoare adresată unei fete, cum ne putem gândi, ci gânduri consemnate în jurnalul lui Tolstoi, când era în Caucaz, la Starîi Iurt. Tot în jurnal Tolstoi se întreabă: „Oare am s-o mai revăd vreodată?... Să nu-i scriu oare? Nu-i cunosc numele după tată și s-ar putea ca din cauza asta să fiu privat de fericire. Ridicol!“

Sunt trăirile unui tânăr care s-a simțit pentru prima oară „om mare“, capabil să-și hotărască singur soarta. Nu trebuie luate prea în serios. În serios trebuie luată o altă însemnare, făcută cu un an mai târziu tot în Caucaz, când Tolstoi a aflat despre căsătoria Molostvovei cu N.V. Tile: „Mi-e ciudă, dar și mai ciudă îmi e că acest lucru nu prea m-a tulburat.“

Aici se manifestă egocentrismul spiritual al lui Tolstoi, care aprecia oamenii și evenimentele nu după importanța lor intrinsecă, ci după felul cum le simțea el, după sentimentele pe care ele i le trezeau. Îi e ciudă nu pentru că Zinaida nu s-a măritat cu el, ci pentru că acest lucru îl lasă indiferent. Înseamnă că în el nu există o plenitudine a sentimentelor? Că este o persoană rece? Înseamnă că nu este capabil să iubească?

De comparat acest loc din jurnalul timpuriu cu o însemnare mai târzie, făcută în 1909: „După-masă m-am dus la Sașa [fiica sa – *n.a.*], e bolnavă. Dacă Sașa nu citea, i-aș fi scris ceva plăcut. I l-am luat pe Gorki. Am citit. Foarte prost. Dar, principalul, partea proastă, e că această apreciere falsă mi-e neplăcută.“

Următoarea „victimă“ (de această dată, cu adevărat victimă) a

„proiectului“ familial al lui Tolstoi a devenit o domnișoară provincială, Valeria Arsenieva. Moșia acesteia, Sudakovo, se afla la opt verste de Iasnaia Poliana. După moartea lui V.M. Arseniev, vecinul familiei Tolstoi, Lev Nikolaevici a fost desemnat tutore al copiilor lui. Când, la sfârșitul lui mai 1856, Tolstoi a plecat de la Moscova la Iasnaia și s-a dus în vizită la Sudakovo, cea mai mare dintre copii, Valeria, avea douăzeci de ani. „E foarte drăguță“, scrie el în jurnal. „O iubesc oare serios? Și poate oare ea iubi multă vreme? Iată două întrebări la care aș vrea, dar nu sunt în stare să-mi răspund.“

„Pețitoare“ a fost un camarad al lui Tolstoi, moșierul D.A. Diakov din Tula. Era mai în vârstă decât Tolstoi cu cinci ani. Căsătorit, om cu scaun la cap și un gospodar minunat. Dar și Tolstoi era mult schimbat la vremea aceea. Nu mai era un băiat tânăr, ci un bărbat trecut prin două războaie, un scriitor renumit care reușise să fie dezamăgit și de război și de scriitori.

Venind în calitate de curier din Crimeea la Petersburg, în noiembrie 1855, Tolstoi nu s-a mai întors în armată și, după un an, și-a dat demisia. Din toamna lui 1855 până în vara lui 1856, a făcut cunoștință cu cei mai buni scriitori ai Rusiei și a intrat în cel mai prestigios cerc literar de la vremea aceea, cercul revistei *Sovremennik* (*Contemporanul*), condusă de Nekrasov. La Petersburg, el a locuit în apartamentul lui Turgheniev, a fost în legătură cu Nekrasov, Panaev, Drujinin, Ostrovski, Maikov și cu alte personalități, dar s-a împrietenit numai cu Ostrovski și cu Fet, simțind în ei aceeași independență de curente la modă ale timpului și aceeași fire încăpățânată pe care le avea și el. Relațiile cu Turgheniev au fost din capul locului destul de proaste și conflictuale. Cei doi coloși simțeau că nu au loc împreună în literatură. După câțiva ani, n-a lipsit mult ca totul să se termine cu un duel...

Pe scurt, până la urmă Tolstoi a fugit de la cercul revistei *Sovremennik*, de la adunarea „necromanților“, cum s-a exprimat el. *Cazacii* și cele două romane, *Război și pace* și *Anna Karenina*, au fost publicate la revista *Russkii vestnik* (*Vestitorul rus*) a lui M.N. Katkov, mai întâi liberal, apoi publicist și editor reacționar, despre care Turgheniev a scris o „poezie în proză“ intitulată *Canalia*. Tolstoi a recurs însă la Katkov nu în virtutea convingerilor sale, ci din considerente practice. De exemplu, i-a vândut anticipat *Cazacii*, pentru că pierduse o mie de ruble la biliardul chinezesc.

Gândul de a se căsători cu Arsenieva pusese stăpânire pe el atât de serios, încât legătura lor amoroasă s-a prelungit mai bine de o jumătate de an și s-a reflectat în povestirea *Fericirea în căsnicie*, în care Tolstoi a creat

modelul vieții conjugale cu Valeria, înainte să aibă loc căsătoria lor.

În remarcabila carte a lui V.A. Jdanov *Dragostea în viața lui Tolstoi* (1928), care a primit o înaltă apreciere din partea unui judecător atât de sever precum Ivan Bunin, este arătată evoluția relației lui Tolstoi cu Valeria. Trebuie recunoscut că Tolstoi nu apare în cea mai bună lumină: este un om lipsit de bunătate, rațional și care nu se sfiește să încerce rezistența obiectului dragostei sale. Da, obiectul dragostei, dar nu al dragostei lui personale, ceea ce ar fi fost de înțeles și de necondamnat. Valeria era o domnișoară de provincie ca oricare alta, educată la țară. Lev Nikolaevici era pentru ea un logodnic de invidiat – conte, militar, scriitor renumit, a cărui *Copilărie* era citită de toate domnișoarele...

La sfârșitul verii, Valeria s-a dus la o mătușă de-a sa la Moscova și a participat la încoronarea lui Alexandru II. Fastul solemnității a uimit-o și i-a scris despre acest lucru mătușii Ergolskaia, la Iasnaia Poliana, fiind sigură că scrisoarea va fi citită de nepotul acesteia. Tolstoi îi dă imediat a înțelege, pe un ton cât se poate de aspru, karamzinienei Liza cu ce fel de Erast are ea de-a face.

„Pentru ce ai scris asta? Ai știut cât mă irită. Pentru mătușă? Crede-mă, cea mai proastă cale să-i dai de înțeles cuiva că «uite cum sunt eu» este să vii și să-i spui «uite cum sunt eu!»... Cred că arătai îngrozitor cu coacăza *de toute beauté* și, crede-mă, e de o mie de ori mai bine într-o rochie de voiaj obișnuită.

A iubi *haute volée*⁸, iar nu omul, nu e cinstit și pe urmă este și periculos, pentru că dai mai des de ticăloși decât în orice alt *volée*, iar pentru dumneata este chiar neavantajos, fiindcă dumneata însăși nu ești *haute volée* și pentru că relațiile dumitale, bazate pe o fețișoară drăguță și pe o coacăză, nu trebuie luate neapărat ca fiind agreabile și respectabile... Cât privește fligel-adjutanții⁹, sunt vreo 40 de oameni, pare-se, iar eu știu sigur că doar doi nu sunt ticăloși și proști, adică nici aici nu-i nici o bucurie. Ce bucuros sunt că ți-au strivit coacăza la paradă, și ce prost e acest baron necunoscut care te-a salvat! În locul lui, eu, ca să mă delectez, m-aș fi făcut una cu mulțimea și aș fi strivit coacăza dumitale pe rochia albă... De aceea, deși aș fi vrut foarte mult să vin la Moscova, n-am să vin, ca să nu mă mâniî uitându-mă la dumneata, dar, dorindu-ți toate bucuriile vanitoase cu putință, cu obișnuitul lor sfârșit amar, rămân cea mai plecată și mai dezagreabilă slugă a dumitale, Conte L. Tolstoi.“

Părea că dragostea trebuie să se sfârșească înainte de a începe. Dar Tolstoi își stabilise o sarcină: să se însoare! El scrie în jurnal: „Am hoinărit

cu Diakov. Mi-a dat multe sfaturi despre cum să amenajez galeria, dar, mai cu seamă, m-a sfătuit să mă însor cu V. Ascultându-l, mi se pare și mie că e tot ce pot face mai bun...”

Sindromul lui Podkolesin, pe care un camarad îl poate convinge să se căsătorească, se suprapune peste dorința lui Tolstoi de a-și construi viața după reguli. Timp de câteva luni, el o studiază pe Valeria, notându-și în jurnal impresiile, în care rațiunea rece, pecioriniană, se combină cu nehotărârea lui Podkolesin.

16 iunie: „V. e drăgălașă.”

18 iunie: „V. a trăncănit despre toalete și încoronare. Frivolitatea pare a nu fi trecătoare la ea, dar pasiune constantă.”

21 iunie: „Am vorbit puțin cu ea, cu atât mai mult cu cât avea efect asupra mea.”

26 iunie: „V. în rochie albă. E foarte drăgălașă. Am petrecut una dintre cele mai plăcute zile din viață...”

28 iunie: „V. este îngrozitor de prost educată, e incultă, dacă nu cumva e proastă.”

30 iunie: „V. e o fată drăgălașă, dar hotărât lucru, nu-mi place. Dar dacă te vezi așa de des, tocmai bine te însori.”

2 iulie: „Iar în scârbosul ei capot, dichisit... I-am făcut mult rău ieri, dar ea și-a spus părerea deschis, și, după ce m-am întristat puțin, a trecut totul... Foarte drăgălașă.”

25 iulie: „Pentru prima dată am găsit-o fără *toalete*, cum spune Serioja. Așa e de zece ori mai bine, și e firească... Se pare că e o fire iubitoare, activă. Am petrecut o seară *fericită*.”

30 iulie: „V. cu totul în neglijeu. Nu prea mi-a plăcut.”

31 iulie: „V. pare, pur și simplu, proastă.”

1 august: „V. a fost într-o stare de spirit confuză și grozav de afectată și proastă.”

10 august: „Am vorbit cu V. despre căsătorie, nu e proastă și e deosebit de bună.”

12 august: „A fost deosebit de simplă și de drăgălașă. Aș vrea să știu dacă sunt îndrăgostit sau nu.”

16 august: „Toate zilele astea mă gândesc tot mai mult și mai mult la Valerinka.”

24 septembrie: „V. mi-e antipatică.”

Pentru a-și verifica relația cu Valeria, Tolstoi pleacă la Petersburg și, în noiembrie–decembrie 1856 îi scrie lungi scrisori în care nu găsim

pasiune, ci numai sfaturi amestecate cu declarații de dragoste neconvingătoare.

„Nu pierde, te rog, serile... Nu atât pentru că-ți vor folosi ca să înveți, cât pentru a te deprinde să învingi înclinațiile proaste și lenea... Principalul dumitale neajuns e firea slabă, de aici provin toate celelalte neajunsuri. Educă-ți puterea voinței. Impune-ți și luptă-te perseverent cu deprinderile rele pe care le ai... Pentru numele lui Dumnezeu, plimbă-te și nu sta seara târziu, cruță-ți sănătatea.“

„Spui că pentru o scrisoare de la mine ești gata să sacrifici *tot*. Ferească Dumnezeu să gândești așa, dar și s-o spui. În acest *tot* intră și *virtutea*, pe care nu trebuie s-o sacrifici pentru asemenea nimicuri, cum fac eu, dar și mai mult, nu trebuie s-o sacrifici pentru nimic în lume. Gândește-te la asta. Fără respect față de *bine*, mai presus de orice, nu poți să trăiești frumos pe lume... Lucrează-te, întărește-te, ai curaj.“

În aceste scrisori sunt consemnate două momente foarte „tari, cu efect puternic și rapid“. Primul – Tolstoi îi mărturisește c-o iubește: „...pur și simplu te iubesc, *sunt îndrăgostit de dumneata*...“ Iar al doilea, și mai important... El inventează o pereche de tineri îndrăgostiți: Hrapovițki și Dembițkaia. Ei „par a se iubi“ și se pregătesc de căsătorie, dar sunt oameni „cu înclinații opuse“. Descrie viitorul lor fel de viață cu amănunte, cu cifre ale veniturilor și cheltuielilor, cu numărul camerelor din casa imaginară etc. De fapt, el o invită pe Valeria să-și joace puțin rolul în „proiectul“ său de familie. Prilej pentru a analiza minuțios nu numai imperfecțiunile ei, dar și deficiențele fostei sale pasiuni – pianistul francez Mortier de Fontaine, de care fusese atrasă la Moscova. Tolstoi scrie: „Nu pierde speranța de a te perfecționa.“ O sfătuiește să-și pună ciorapii și corsetul fără ajutorul servitoarelor. Și multe lucruri de acest fel, despre care poți scrie numai unei logodnice.

La începutul anului 1857, Tolstoi pleacă în străinătate și-i scrie Arsenievei o scrisoare de rămas-bun, punând capăt „romanului de dragoste“: „Că sunt vinovat în fața mea și îngrozitor de vinovat în fața dumitale – aici nu încapе îndoială. Dar ce să fac?... Rămâi cu bine, scumpă Valeria Vladimirovna, Cristos cu dumneata; în fața dumitale, ca și în fața mea, se află un drum mare, minunat, și să-ți dea Dumnezeu ca pe el să ajungi la fericire, pe care o meriți de 1 000 de ori. Al dumitale, conte L. Tolstoi.“

Un an mai târziu, Valeria s-a măritat cu căpitanul de cavalerie Talîzin, căruia i-a născut patru copii, după aceea a divorțat și s-a căsătorit a doua

oară. A murit în anul 1909 la Basel, unde a și fost înmormântată.

„De Tiutceva, Sverbeeva, Șcerbakova, Cicerina, Olsufieva, Rebinder – de toate am fost îndrăgostit“, scrie Tolstoi la un an după despărțirea de Arsenieva, dar nu prea crede în această dragoste. E îndrăgostit și de alte femei: surorile Lvov, baroneasa Mengden, prințesa Dondukova-Korsakova, prințesa Trubețkaia...

După Arsenieva, cel mai mult i-a ocupat gândurile Ekaterina Feodorovna Tiutceva, fiica poetului iubit de el.

29–31 decembrie 1857. „Tiutceva începe încetișor să-mi placă.“

1 ianuarie 1858: „K. foarte drăguță.“

7 ianuarie: „Tiutceva – fleacuri!“

8 ianuarie: „Nu, nu-i un fleac. Încetișor, dar mă prinde temeinic și cu totul.“

19 ianuarie: „Tiutceva. Mă preocupă fără încetare. Mi-e chiar ciudă, cu atât mai mult cu cât nu e o dragoste, nu are deliciile ei.“

20 ianuarie: I-am vorbit lui M. Suhotin cu sarcasm despre K.T. Și nu încetez să mă gândesc la ea. Ce mizerie! Știu totuși că doresc dragostea ei doar din patimă, fără tandrețe pentru ea.“

21 ianuarie: „K.T. iubește oamenii numai pentru că i-a poruncit Dumnezeu. În general e rea. Dar mie nu mi-e indiferent, mi-e necaz.“

26 ianuarie: „La Tiutceva m-am dus cu dragoste pregătită. E rece, meschină, artistocratică. Prostie!“

1 februarie: „Cu Tiutceva e deja ceva involuntar, deprinderi.“

8 februarie – 10 martie: „Am fost la Tiutceva. Nici laie nici bălaie, fuge.“

28 martie: „Vai, T. mă lasă rece. Tot restul îmi e chiar respingător.“

31 martie: „Tiutceva nu-mi place în mod sigur.“

În septembrie 1858, Tolstoi întreprinde ultima încercare sufletească de a se căsători cu Tiutceva. „Mai că sunt gata să mă însor liniștit cu ea, chiar fără dragoste; dar ea m-a primit stăruitor de rece.“

La sfârșitul aceluiași an, cu Tolstoi s-a întâmplat ceva care nu avea legătură cu dorința lui de a se căsători, dar care ilustrează foarte bine încercările lui de a-și găsi fericirea căminului familial împotriva tuturor normelor acceptate într-o societate normală. În decembrie el pleacă la Vîșnii Volocek la vânătoare de urși. Cum n-a bățătorit zăpada în locul desemnat lui, așa cum era obiceiul, puțin a lipsit să plătească acest lucru cu viața. O ursoaică, fugind în poiană, s-a năpustit direct la el. El a ratat primul foc; cu al doilea a nimerit-o în bot, glonțul oprindu-i-se în dinți.

Ursoaica a zburat pur și simplu peste el, pe urmă s-a întors și s-a năpustit la capul lui, smulgându-i o bucată de piele de pe față. A împușcat-o un vânător de meserie, care a reușit să ajungă acolo la timp. Blana ursoaicei a ajuns în casa lui de la Iasnaia, pe urmă la Hamovniki.

INSTINCTUL CERBULUI

După cum era de așteptat, pe drumul spre fericirea familială, spre raiul pământesc, a apărut o întreagă serie de ispite.

Cu una dintre aceste ispite, despre care scrie în *Spovedanie*, și anume vanitatea, n-a scos-o la capăt prea lesne, dar până la un anumit moment, păcatul acesta n-a intrat în contradicție cu imaginea idilică a familiei așa cum și-o închipuia el. Nu făcuse o carieră militară strălucită; avusese prima dezamăgire legată de experiența gospodăririi moșiei, dar se contura o a doua încercare, ca o promisiune de succes, alături de o stăpână a casei de la Iasnaia Poliana. Succesul literar era sigur și, pe lângă niște bani cât se poate de palpabili, îi oferea garanția unei vieți la țară extrem de atractive, scutită de nelipsita plictiseală sezonieră. O îmbinare a activității gospodărești la țară cu munca literară, ba încă și cu rezultate profitabile – ce putea să-și dorească mai mult?

Principalul obstacol în drumul spre „rai“ era un alt păcat: senzualitatea. I se părea că păcatul în care căzuse îl va face să-și piardă mințile, tema devenind constantă în jurnalul său.

După cât se pare, sentimentul că este excesiv de senzual era foarte dezvoltat la el, dar e puțin probabil că-l depășea pe cel al oricărui tânăr sănătos și necăsătorit. Țărăncile neveste de soldați, cameristele din hotelurile europene și, în sfârșit, prostituatele îi stăteau la dispoziție, dar aceste legături nu-i aduceau nimic altceva decât regrete și chinuri morale. Senzualitatea nu numai că nu putea să-i fie un scop în viață, dar chiar îl împiedica să trăiască. „Târfele m-au zăpăcit“, „târfele mă împiedică“, „din pricina târfelor... îmi omor cei mai buni ai vieții“ – acesta e refrenul din jurnalul anilor de tinerețe. În ce privește natura lui morală, Tolstoi a fost fără îndoială un „monah“ care n-a văzut în pasiunea carnală nici măcar un moment luminos. De patima aceasta nu avea însă unde să fugă, îl prindea oriunde se afla: la Iasnaia Poliana, la Moscova, la Petersburg, în Caucaz, în străinătate, și există chiar bănuiala că starea lui de spirit aproape fericită în Sevastopolul asediat se explică în mare parte prin faptul că ghiulelele și

obuzele au avut cea mai mare eficiență în a-i alunga gândul de la târfe. Frica de moarte a fost mai tare decât „instinctul cerbului“.

„Instinctul cerbului“ este o expresie a lui Tolstoi folosită în jurnal. Este o definiție foarte sugestivă a poftei trupești! Dar tocmai faptul că a definit-o atât de exact dovedește că instinctul sexual nu-i acapara toată simțirea și că putea să vadă și să judece la rece „cerbul“ din el. Cerbul nu este capabil să judece nici în timpul rutului și nici după aceea, în schimb reflecțiile lui Tolstoi despre poftele trupești îl istoveau mai tare decât „rutul“ propriu-zis.

Jurnalul lui din străinătate, din anul 1857, poate lăsa impresia că Tolstoi era obsedat sexual. Întâi se duce la Paris, apoi în Elveția, Geneva, Clarent, Berna... Despre frumusețea locurilor și despre ceea ce este de vizitat scrie cu parcimonie. La Paris îl impresionează puternic spectacolul morții prin ghilotinare. „Frumușelele fete“ reprezintă însă o atracție constantă pentru el.

„Aprigă cuconiță, am încremenit de fâstâceală.“ „Tot în zadar am cochetat cu o englezoaică.“ „O elvețiancă splendidă cu ochi albaștri.“ „O slujnicuță grăsană și veselă mă tulbură.“ „Frumoase peste tot cu pieptul alb“. „Iar frumoase...“ „O frumoasă cu pistrui. Vreau teribil o femeie. Frumoasă.“ „O frumoasă la plimbare – grăsuță“. „*Fetițe. Două fetițe* din Stans au început să cânte, și una are niște ochi minunați. Am gândit rău și imediat m-a cuprins timiditatea. O biserică remarcabilă cu orgă, plină de *frumușele*. O grămadă de *fete sociabile* și *frumușele pe jumătate*... Întâlnire cu un neamț tânăr și frumos la casa veche de la răspântie, unde sunt două *frumușele*.“ „Am întâlnit o micuță, dar am fugit de ea.“

Să stăm și să judecăm drept lucrurile. Paris, Elveția, lacul Geneva... Și primăvară – primul jurnal din străinătate datează din martie, aprilie și mai. Fuga lui Tolstoi în străinătate amintește cumva de fuga lui în Caucaz cu șase ani mai devreme și tot primăvara. În Rusia rămăseseră datoriile și „romanul de dragoste“ cu Arsenieva, de care îi e rușine. Visurile de căsătorie nu-l părăsesc, la Dresda este gata să se îndrăgostească de prințesa Ekaterina Lvovna („frumoasă, deșteaptă, o fire cinstită și simpatcă“), dar ceva îl nemulțumește la ea. „De ce-oi fi așa un monstru?“ La Geneva este periculos de aproape de a se îndrăgosti chiar de mătușa lui bună Alexandrine, Aleksandra Andreevna Tolstaia, domnișoară de onoare, care corespondează mai mult decât orice altă femeie idealului său. Și dacă ea nu ar fi fost mai în vârstă decât el cu zece ani...

Acesta nu este încă Lev Tolstoi, bătrânul de la Iasnaia Poliana, care va atrage atenția întregii lumi cu fiecare gest și fiecare cuvânt al său. Dar are o

natură complicată, despre care Turgheniev, cu care s-a întâlnit la Paris, îi va scrie lui P.V. Annenkov: „...e un om straniu, n-am mai întâlnit astfel de oameni și nu-l înțeleg întru totul. Un amestec de poet, calvinist, fanatic, cuconas – ceva ce amintește de Rousseau, dar mai onest decât Rousseau –, o ființă de o înaltă moralitate și în același timp deloc simpatică.“

„Frumușele“, „micuțe“, „fermecătoare“ – acestea adaugă o culoare nouă la imaginea complexă și multicoloră, atât de deosebită, pe care și-o construiește Tolstoi despre lume. Aici nu mai e vorba despre „rut“. Tolstoi însuși vede în asta o capcană a diavolului, de aceea o și consemnează cu atâta scrupulozitate în jurnal. Ajuns la bătrânețe, recitind jurnalul și gândindu-se că va fi editat după moartea lui, el propune la început să fie scoase pasajele cu pricina, dar pe urmă hotărăște să-i fie totuși păstrate, ca dovadă că până și un om atât de păcătos și de nimic ca el n-a fost părăsit de Dumnezeu.

Dumnezeu avea să-i amintească însă de existența sa foarte curând. În iulie 1857 Tolstoi pierde la Baden-Baden la ruletă „până la ultima copeică“, așa încât e nevoit să-i scrie lui Turgheniev și să-l roage să-i trimită neîntârziat cinci sute de franci. Nu după mult timp însă, primește din Rusia vestea că sora sa Mașa și-a luat copiii și a fugit de la soțul ei după ce a aflat despre viața desfrânată a acestuia. „Vestea asta m-a lăsat fără suflare“, scrie Tolstoi în jurnalul său.

În același jurnal, la sfârșitul lui iulie, începutul lui august, el se plânge de o „indispoziție“ suspectă. Era aceeași „indispoziție“ cu care începuse să țină un jurnal la Kazan în primăvara lui 1847: o boală venerică.

Turgheniev, venit degrabă la Baden-Baden, l-a găsit într-o stare îngrozitoare. Bolnav, cu toți banii pierduți la joc, rănit în demnitatea lui din pricina surorii. Unde mai pui că soțul acesteia, Valerian, administra moșia de la Iasnaia Poliana în lipsa lui Tolstoi, pentru că Serghei, fratele său, refuzase. Neliniștit, zdrobit, Tolstoi pleacă în Rusia.

Și aici diavolul pune definitiv mâna pe el.

DIAVOLUL

Povestirea cu același nume a fost scrisă de Tolstoi dintr-un foc, în zece zile din luna noiembrie 1889. N-a încercat s-o publice și a ascuns-o de soția lui în căptușeala fotoliului. Este o scriere a lui Lev Nikolaevici despre sine însuși. Mai personală chiar decât *Copilăria*.

„Scheletul din dulap“ (mai exact, din fotoliu), a stat neatins timp de douăzeci de ani până a fost descoperit de soție.

„Sofia Andreevna a fost cuprinsă azi de răutate, scrie Makovițki pe 13 mai 1909, i-a reproșat cu furie, cu ură lui L.N. o povestire... pe care el nu și-a amintit că a scris-o și când a scris-o.“

Nu și-a amintit? Pe 19 februarie al aceluiași an, Tolstoi scrie în jurnal: „Am revăzut *Diavolul*. Apăsător, neplăcut.“

Povestirea *Diavolul* este legată de una dintre cele mai intime și mai dureroase pagini ale vieții lor de familie. Este vorba despre legătura lui Tolstoi cu o țărăncă măritată de la Iasnaia Poliana, Aksinia Bazîkina, cea mai lungă și chinuitoare legătură a lui cu o femeie înainte de căsătorie. Rezultatul a fost un fiu nelegitim, despre care Sofia Andreevna știa.

Pe 26 aprilie 1909, Suhotin, ginerele lui Tolstoi, scrie în jurnal:

„M-am dus cu L.N. la Certkovi. Pe drum am trecut pe la o femeie, la care murise în noaptea aceea un pelerin necunoscut. Mortul era întins pe podea, pe paie, iar fața îi era acoperită cu o cârpă. L.N. a poruncit să i se descopere fața și s-a uitat mult timp la ea. Fața era plăcută, liniștită. Tot acolo ședea câțiva mujici. L.N. i s-a adresat unuia dintre ei:

— Tu cine ești?

— Starostele, Luminăția Voastră.

— Cum te cheamă?

— Timofei Anikanov¹⁰.

— A, da, da, a spus L.N. și a ieșit în tindă.

În urma lui a ieșit stăpâna casei.

— Dar cine e Anikanov ăsta?

— Păi e Timofei, fiul Aksiniei, Luminăția Voastră.

— A, da, da, a spus dus pe gânduri L.N.

Ne-am așezat în trăsură.

— Voi aveați alt staroste, pe Șukaev, a zis L.N. adresându-i-se vizitiului Ivan.

— Nu l-au mai ținut, Luminăția Voastră.

— De ce nu l-au mai ținut?

— Începuse să fie molău de tot, Luminăția Voastră. Bea prea din cale-afară.

— Și ăsta nu bea?

— Bea și el, Luminăția Voastră.

M-am uitat tot timpul la L.N. și n-am observat nici o tulburare. Problema este că acest Timofei, fiul nelegitim al lui L.N., semăna uimitor

cu el, doar că era mai înalt și mai frumos. Timofei era un vizitiu minunat, care trăia pe rând la cei trei frați ai lui, frați buni între ei, dar nu-l ținea locul nicăieri din pricina patimii pentru vodcă. Să fi uitat L.N. dragostea sa pasionată pentru femeia Aksinia, despre care își amintește atât de deschis în vechile sale jurnale, sau a considerat necesar să-și arate totala indiferență față de trecutul său, să-și arate hotărârea lui: nu-mi asum treaba asta.“

Timofei Bazîkin s-a născut în anul 1860, cu doi ani înainte de căsătoria lui Lev Nikolaevici cu Sofia Andreevna. Era un prunc când tinerii căsătoriți s-au instalat la Iasnaia. Tocmai despre acest prunc scrie Sofia Andreevna în jurnal, povestindu-și visul avut la patru luni după nuntă:

„Era o grădină imensă și au venit la noi fete și femei din sat, de la Iasnaia, dar erau îmbrăcate toate ca niște domnișoare. Ies de undeva una după alta, ultima a ieșit Aksinia, într-o rochie neagră de mătase. Am început să vorbesc cu ea și m-a apucat așa o răutate, că i-am luat de undeva pruncul și am început să-l rup în bucăți. A venit Liovocika, îi spun că o să fiu trimisă în Siberia, dar el adună picioarele, mâinile, toate părțile și zice că nu e nimic, că asta e o păpușă.“

Acesta a fost doar un „vis neplăcut“. Dar cât de sugestiv! Sofia Andreevna era foarte geloasă. Aici nu este vorba însă numai de gelozie. Însemnarea din jurnal a fost făcută în ianuarie 1863, când era deja însărcinată. Se gândiseră și la numele primului lor copil: dacă va fi băiat, se va numi Serghei, dacă va fi fată – Tatiana. Gândul la primul copil al ei, dar nu și al lui, nu avea cum să nu sfâșie inima tinerei femei și viitoarei mame.

Zvonurile că la Iasnaia Poliana trăiește un fiu nelegitim al contelui s-au răspândit printre țărani și au ajuns la Sofia Andreevna. Când copiii ei și ai lui Lev Nikolaevici au crescut și au început, după exemplul tatălui lor, să ia parte la muncile câmpului, au auzit și ei acest lucru.

„Raiul“ de la Iasnaia Poliana a fost din capul locului profanat. Se vedeau urmele lăsate de diavol, nu puteau fi șterse.

Tolstoi a început legătura cu Aksinia la un an după ce s-a întors din străinătate. S-a întâmplat de Sfânta Treime, în mai 1858. „O splendidă zi a Sfintei Treimi. Liliac ce se ofilește în mâini aspre, muncitoare; glasul înecat al lui Vasili Davîdkin. Am zărit-o în treacăt pe Aksinia. Foarte frumoasă. Toate zilele astea am așteptat în zadar. Azi – nora, în pădurea mare și bătrână, sunt un prost. O vită. Rumeneala roșie a cefei... Sunt îndrăgostit cum n-am mai fost nicicând. N-am alt gând. Mă chinuie. *Toate forțele – mâine.*“

Vara lui 1858 a fost una dintre cele mai grele din viața lui Tolstoi.

„Am îmbătrânit îngrozitor, am obosit să trăiesc în vara asta“, scrie el în jurnal. Legătura lui cu Aksinia s-a prelungit doi ani și l-a distrus moral mai mult decât toate legăturile anterioare. Această legătură a devenit „exclusivă“ și a făcut ca el să simtă pentru prima dată într-o țărancă măritată ceea ce nu găsise la domnișoarele din provincie și din capitală – nu numai o femeie, ci o soție. Și nu o soție a altuia, ci a sa.

Dacă după un an de la începutul legăturii sale „își amintește“ de Aksinia „cu scârbă, de umerii ei“, în octombrie, când se întâlnește cu ea, „totul e excepțional.“ După încă o jumătate de an înțelege că este prins definitiv. „Ea nu e nicăieri, am căutat-o. Asta nu mai e instinctul cerbului, ci al soțului față de soție. Ciudat, încerc să reînnoiesc vechea senzație de saturație și nu reușesc.“

Aceasta era o descoperire gravă pentru Tolstoi și prima lovitură teribilă dată „proiectului“ său privind familia.

Ce anume se petrecuse? Un boier tânăr păcătuisese cu o țărancă, al cărei soț muncea la oraș ca să aibă cu ce să-și țină familia și să-și plătească dijma boierului. Nu era frumos, dar era ceva obișnuit.

Tolstoi nu iubea pentru prima dată o femeie simplă. Faimoasa cazacă Mariana din povestirea *Cazacii* a avut mai mult ca sigur un prototip real, pe nume Solomonida. Despre ea scrie Tolstoi în jurnalul său caucazian: „Beat, Epișka [în povestire – moș Eroșka – n.a.] a spus ieri că treaba cu Solomonida merge bine. Aș vrea s-o am.“

Întorcându-se de la Sevastopol și stând ba la Iasnaia Poliana, ba la Moscova, el face următoarea remarcă în ceea ce-l privește: „nu mai e vorba temperament“, ci de „obișnuința desfrâului“. „O dorință cumplită, care merge până la durere fizică.“ „Am umblat prin parc cu speranța vagă, voluptuoasă, de a prinde pe cineva într-un tufiș. Nimic nu mă împiedică mai mult de la lucru. De aceea m-am hotărât, unde o fi și cum o fi, să îmi fac rost pentru astea două luni de o ibovnică.“ „O țărancă tare drăguță, de o frumusețe foarte plăcută. Sunt insuportabil de josnic prin această atracție neputincioasă spre viciu. Mai bine ar fi chiar viciu.“

Și iată că a acceptat și „viciul“, și o ibovnică constantă, și nu pentru două luni, ci pentru doi ani.

De ce pofta neînfrânată ca s-o aibă pe cazaca Solomonida a dat naștere atât de poeticei povestiri *Cazacii*, în timp ce legătura cu țăranca de la Iasnaia Poliana a dat naștere teribilei povestiri *Diavolul*?

Cauza a fost „proiectul“ de familie al lui Tolstoi. În scrisoarea către Ergolskaia și în *Dimineața unui moșier*, el expune întregul program al

viitoarei sale vieți de familie, iar la sfârșitul anilor 1850 era foarte conștient că se află în căutarea unei candidate pentru locul de stăpână a raiului de la Iasnaia Poliana. Dacă își construia proiectul ca un om calculat, normal... dar nu avea cum s-o facă, el era un artist de geniu. În imaginația lui, și-a schițat raiul familial atât de clar și de transparent și, totodată, atât de concret, încât trăia deja în el. Legătura cu Aksinia a privit-o la început ca pe o situație vremelnică.

Și deodată a reieșit că ea e chiar soția. Dorința trupească și satisfacerea ei nu mai erau ceva vremelnic, ca „fluxul“ și „refluxul“, nu mai erau o problemă de fiziologie, ci temeiul și însuși „miezul“ vieții de familie.

În *Diavolul*, moșierul Evgheni Irteniev (numele lui este aproape identic cu cel al lui Nikolenka Irteniev din *Copilăria*) este, fără îndoială, în cea mai mare parte însuși Tolstoi. Tolstoi nu se ostenește să ascundă acest lucru. Evgheni a terminat Facultatea de Drept. Tolstoi a încercat să obțină o diplomă de jurist la Petersburg, ca extern. Evgheni a primit o moștenire după împărțirea averii cu frații; s-a întâmplat întocmai și cu Tolstoi. Evgheni a început cu o slujbă la un minister (al afacerilor interne), intenție pe care a avut-o într-o vreme și tânărul Tolstoi. Evgheni s-a instalat la țară, visând să „facă să renască modul de viață din vremea bunicului său, nu din vremea tatălui său, tatăl fusese un prost gospodar.“ Tatăl lui Tolstoi nu fusese un prost gospodar, dar prin ce făcuse la Iasnaia continuase linia socrului său, prințul Volkonski, pe care, după cum rezultă dintr-o scrisoare către Ergolskaia, a dorit s-o continue fiul și nepotul Lev. Evgheni era un om voinic, „de statură mijlocie, cu o constituție robustă, cu mușchii dezvoltati datorită gimnasticii, avea temperament sanguin, obraji îi erau rumeni și dinții strălucitori, și buzele la fel“. Tolstoi era un împătimit al gimnasticii. Din tinerețe și până la bătrânețe a ridicat haltere și a făcut exerciții la bara fixă.

Acestea sunt însă lucruri mărunte. Importantă e pofta trupească a lui Evgheni, care îl chinuie și-l împiedică să se ocupe de gospodărie. „Nu era un desfrânat, dar nu era nici, cum spunea el, un călugăr. Și se deda la asta numai în măsura în care era necesar pentru sănătatea fizică și libertatea spiritului, cum spunea el...“

Dar cui îi spunea el acest lucru? Lev Nikolaevici însuși scria în jurnal: „Nimic nu mă împiedică mai mult de la lucru ca pofta trupească.“

Evgheni, ca și Tolstoi, este un om al programului, al „proiectului“. El și-a fixat ca scop să transforme moșia într-o gospodărie-model și să se însoare cu o fată virtuoasă, nu din calcul material, nu dintr-un sentiment

întâmplător, ci în concordanță cu convingerile și imaginea proprie despre raiul familial.

Dar, nenorocire! „Abstinența aceasta fără voie începuse să aibă urmări proaste asupra sa. Oare să se ducă la oraș pentru asta? Și unde?“

În viața lui Evgheni apare Stepanida. Chiar și numele ei e o combinație între Solomonida și Aksinia. Este un nume simplu, din popor, dar nu foarte răspândit. Și are în el o evidentă rezonanță „masculină“.

La sfârșitul povestirii, când Evgheni începe să vadă limpede cum stau lucrurile, el spune despre Stepanida: „Ea e dracul. Chiar dracul. A pus stăpânire pe mine împotriva voinței mele.“ Într-o altă variantă a povestirii, acest lucru sună așa: „Doamne! Nu există nici un Dumnezeu. Există diavolul. Și diavolul este ea. El a pus stăpânire pe mine. Și eu nu vreau, nu vreau. Diavolul, da, diavolul.“ În prima variantă a povestirii, Evgheni se împușcă. În a doua, o omoară pe Stepanida. În ambele cazuri e văzut ca unul care și-a pierdut mințile pentru o vreme. În ambele variante sfârșitul povestirii e aproape identic: „Într-adevăr, dacă Evgheni Irteniev a fost nebun, atunci toți oamenii sunt la fel de nebuni, dar cei mai nebuni sunt fără îndoială cei care văd la alții semnele nebuniei și n-o văd pe a lor.“

Așadar, în istoria lui Evgheni, ca și în istoria cu Aksinia, Tolstoi a văzut o situație universal valabilă. Este vorba de soarta tuturor bărbaților. Iar aceia dintre ei care nu înțeleg acest lucru sunt cu mult mai bolnavi decât Irteniev.

Povestirea *Diavolul* a fost scrisă mai târziu decât *Sonata Kreutzer* (1888), dar în același timp cu „Postfața la *Sonata Kreutzer*“, în care Tolstoi condamnă moral nu numai dragostea carnală, ci și căsătoria: „Căsătorie creștinească nu poate exista și n-a existat niciodată...“

Sonata Kreutzer a fost scrisă înainte, dar este o continuare a *Diavolului* în ce privește subiectul. După ce Evgheni o ucide pe Stepanida, i se recunoaște nebunia și e condamnat la pocăință. După ce se termină ancheta penală și după ce petrece un timp la mănăstire, el se întoarce, dar e un alcoolic irecuperabil. Pozdnîșev, eroul din *Sonata Kreutzer*, care își ucide soția, este eliberat tot datorită sentinței juraților. În timpul discuției cu tovarășul său de călătorie, Pozdnîșev bea un ceai cât se poate de tare, „ca berea“. Acest om e distrus psihic, dar e convins că sufletește e mult mai sănătos decât cei din jur. Pozdnîșev înțelege (prea târziu) că, în principiu, nu există o deosebire între a trăi cu soția și a trăi cu orice altă femeie. Căsătoria este o crimă camuflată.

La o vârstă mai înaintată, Tolstoi avea față de căsătorie o atitudine nu

totalmente negativă. Dar avea convingerea că prima femeie cu care bărbatul „a căzut“ trebuie să fie soția lui. Această idee a exprimat-o nu o dată, fără a se jena de prezența Sofiei Andreevna, și n-a abandonat-o până la sfârșitul vieții.

Iată în ce a constat descoperirea lui Tolstoi–Irteniev–Pozdnîșev. Și, dacă la sfârșitul anilor 1850, Tolstoi și-ar fi dus această idee până la capăt, n-ar mai fi existat mariajul de cincizeci de ani cu Sofia Andreevna, după cum n-ar mai fi existat nici *Anna Karenina*, nici *Război și pace*.

Dar, deocamdată, sperându-se poate de această idee, scrie înfrigurat în jurnal pe 1 ianuarie 1859: „Trebuie să mă însor anul ăsta – sau niciodată.“

FAMILIA BERS

La sfârșitul lui mai 1860, Tolstoi mărturisește în jurnal: „Ea [Aksinia – *n.a.*] nu e nicăieri, am căutat-o. Dar ieri... chiar m-am îngrozit cât îmi e de apropiată“. În același timp îl încearcă o nouă dezamăgire: agricultura. „Gospodăria, la dimensiunea la care se face la mine, mă strivește“ (scrisoare către Fet).

În iulie, Tolstoi pleacă împreună cu sora sa Maria în străinătate, la Soden. Pe drum, la Moscova, face o scurtă însemnare în jurnal: „Moscova. Familia Bers.“ La Soden se afla bolnav de tuberculoză Nikolenka, fratele lor. Acesta a murit în Franța, la Hyères, pe 20 septembrie. Evenimentul l-a marcat teribil pe Tolstoi.

„Pentru ce să mă agit, să mă silesc, dacă din cel ce-a fost N.N. Tolstoi... n-a rămas nimic“, îi scrie el lui Fet.

În fața fatalității morții și a imposibilității de a o explica rațional rămâne atât de uluit, încât decide să renunțe la creația literară. La ce bun? Doar „măine vor începe chinurile morții cu toată mizeria josniciei, minciunii, autoînșelării și se vor sfârși cu nimic, cu un zero pentru tine.“ Singurul lucru care rămâne este „dorința prostească de a ști și de a spune adevărul“, „numai nu sub forma artei. Artă e minciună, iar eu nu mai pot iubi minciuna frumoasă“.

Începe să fie convins că e bolnav de tuberculoză. Hoinărește prin Europa, încercând parcă să fugă de boală. Hyères–Paris–Nisa–Florența–Livorno–Napoli–Roma–Londra–Bruxelles–Frankfurt-pe-Main–Eisenach–Weimar–Dresda–Berlin, aceasta e harta fugii lui Tolstoi, în timpul căreia nu pierde timpul în zadar, ci studiază practica europeană a predării în școli.

În mai se întoarce la Iasnaia Poliana și se dedică unei noi pasiuni – pedagogia, pe care o numește „ultima amantă“.

Dar cum se prezintă Tolstoi în ajunul căsătoriei cu Sofia Bers în septembrie 1862?

1) Se consideră bolnav, deși este pe deplin sănătos și în putere.

2) Îi e frică de moarte.

3) Se teme de legătura fizică cu femeile, fiind stăpânit în același timp de o și mai accentuată senzualitate.

4) Este recunoscut ca al doilea mare nume al literaturii ruse după Turgheniev, dar este gata să se lase de scris de dragul unei noi pasiuni: pedagogia.

5) N-a ajuns un moșier destoinic.

6) Este un om pasional, dar nu spontan, este omul „proiectului“.

7) Este egocentric, are privirea îndreptată numai spre adâncul sufletului său, fiind însă foarte receptiv la lumea din afară, stăpânit de curiozitate avidă.

8) Crede în Dumnezeu, fără să fie creștin.

9) Dorește foarte mult să se căsătorească.

Iată ce „bucet“ extraordinar avea de primit aleasa lui. Nu e de mirare că nu s-a grăbit să-l pună în cele dintâi brațe. Până la urmă privirea i s-a oprit asupra familiei Bers...

Toate bune și frumoase și totodată practice. Mama viitoarei soții a lui Tolstoi era o prietenă a sa din copilărie, de care fusese aproape îndrăgostit și, potrivit unor zvonuri dezmințite de viitoarea soacră, o cam îmbrâncise pe Liubocika, într-un acces de gelozie, pe balconul casei de la Iasnaia Poliana.

Aleksandr Mihailovici Isleniev, tatăl lui Liubov Aleksandrovna Bers, care se numise ca fată Islavina, era vecin cu Nikolai Ilici Tolstoi. Era un adevărat boier rus, care a și servit ca model, mai mult decât tatăl lui Tolstoi, pentru tatăl din *Copilăria*.

Moșia Krasnoe a Islenievilor se afla la treizeci și cinci de verste de Iasnaia Poliana. Nikolai Ilici și Aleksandr Mihailovici vânau mereu împreună, fiind pe rând gazdă unul altuia, împreună cu familiile lor timp de săptămâni întregi, aducându-și cu ei bucătarii, lacheii și slujnicele. Tot acest personal se aciuia prin odăi și coridoare, dormind direct pe jos, pe bucăți de pâslă și de rogojini.

Liubov Aleksandrovna era fiica nelegitimă din cea de a treia căsătorie

neînregistrată oficial a lui Isleniev cu prințesa Kozlovskaia, care fugise de la primul soț și se cununase în taină cu Isleniev în satul Krasnoe. Povestea a făcut mare vâlvă în lumea bună, pentru că prințesa Kozlovskaia fusese domnișoară de onoare la curte. În urma plângerii prințului Kozlovski, căsătoria n-a fost recunoscută oficial, iar copiii lui Isleniev de la cea de a treia soție au trebuit să poarte numele „corectat“ de Islavin.

Istoria neamului soției lui Tolstoi are, dinspre partea mamei, multă poezie în ea, e o adevărată poveste rusească, cu iz de vremuri demult apuse, și nu avea cum să nu încălzească inima autorului povestirii *Copilăria*, povestire în care familia Bers–Islavin și-a recunoscut rudele fără putință de tăgadă, având pentru ea o adorație care mergea până la extaz religios. Soniecika Bers învățase pe de rost pasaje întregi din povestire.

Așadar Tolstoi s-a înrudit cu o familie în care exista deja cultul pentru el ca scriitor. Pe de altă parte, să nu uităm că se tutuia cu mama viitoarei sale soții, îi spunea Liubocika, iar ea îi spunea lui Liovocika. Acest lucru a exclus de la bun început posibilitatea unor relații tensionate între ginere și soacră. Și pentru mătușa Ergolskaia, persoana cea mai importantă la Iasnaia Poliana, după Tolstoi, Liubov Aleksandrovna Bers era o cunoștință apropiată, o știa din fragedă copilărie. Așa că aceasta din urmă era încredințată că fiica sa avea să se înțeleagă bine cu Tatiana Aleksandrovna Ergolskaia.

În casa familiei Bers lumea se simțea bine, era un loc plăcut. Tolstoi nu era un om cu care să comunici ușor, se considera urât, „îngrozitor“ de urât (cu nasul mare, urechile mari, sprâncenele stufoase, ochii mici, de un albastru spălăcit, foarte adânciți în orbite).

La familia Bers totul era însă simplu.

Ca prieten din copilărie al stăpânei casei, Tolstoi venea la ei la masă când se afla la Moscova, venea călare sau pe jos la vila lor de la Pokrovskoe, rămânea la ei peste noapte, iar dimineața, soțul cumsecade al Liubocikăi, Andrei Evstafievici Bers, plecând la Kremlin, îl ducea cu trăsură lui la Moscova.

Andrei Evstafievici lucra ca doctor la Kremlin. Și el provenea dintr-o veche familie germană. După mamă, aparținea unei familii numeroase de nobili westfalieni. Tatăl său fusese un bogat farmacist moscovit, care se ruinase în timpul incendierii Moscovei în anul 1812, dar apoi revenise la o relativă bunăstare. Cei doi fii ai acestuia, Aleksandr și Andrei, absolviseră cel mai bun pension particular german din Moscova, Schletzer, iar după aceea, Facultatea de Medicină a universității din Moscova. După absolvirea

facultății, Andrei Evstafievici Bers a plecat la Paris, ca doctor de casă al familiei Turgheniev, compusă din Serghei Nikolaevici, Varvara Petrovna și fiul lor Vaniecika, viitorul clasic al literaturii ruse. Întorcându-se de la Paris, Bers a intrat în serviciul Senatului, primind o locuință într-o clădire a palatului Kremlin. Sub domnia împăratului Nikolai Pavlovici a primit titlul de *hofmedicus*¹¹. După aceea a solicitat reconstituirea titlului nobiliar și a blazonului (toate documentele arseseră în incendiul din 1812), acestea fiind reprimite de ambii frați, fără a mai avea însă ursul¹² pe blazon.

Andrei Evstafievici fusese în tinerețe un adevărat donjuan. Varvara Petrovna Turghenieva a avut cu el o fiică nelegitimă, aceasta devenind sora vitregă a lui Turgheniev și a soției lui Tolstoi. Varvara Jitova a lăsat niște memorii cât se poate de interesante. Potrivit unor zvonuri, conducătorul anarhiștilor ruși, prințul Piotr Alekseevici Kropotkin, era și el fiul lui Bers, doctorul familiei Kropotkin.

Andrei Evstafievici era un om practic și sentimental. Această caracteristică profund germană s-a transmis și fiicei sale mijlocii, Soniecika, la care spiritul practic făcea casă bună cu o mare sensibilitate, transformată nu o dată în isterie. Era un om încăpățânat, uneori greu de suportat de către cei ai casei, dar extrem de iubitor, un tată grijuliu pentru „fetițele lui” și, după cum s-a dovedit mai târziu, un socru minunat, ale cărui scrisori trimise la Iasnaia Sofiei Andreevna și lui Lev Nikolaevici, după căsătoria acestora, nu pot fi citite fără să zâmbești înduioșat.

24 septembrie 1862: „Cum ați ajuns scumpii și dragii mei prieteni? Îmi închipui ce întâmpinare ați avut. Rog să prezentați omagiile mele Tatianei Aleksandrovna și salutările mele prietenești lui Serghei Nikolaevici [fratele mai mare al lui Tolstoi – *n.a.*]. Pe tine, dragă Sonia, te îmbrățișez, sărută-l din partea mea pe soțul tău. Mama vă sărută și vă îmbrățișează. Toată ziua am vorbit despre voi. Cu bine, *batka*¹³ al vostru iubitor.”

27 septembrie: „Îl săruți tare pe bunul și dragul tău soț? – Pupă-l mult și din partea mea și trage-l binișor de barbă”.

Imediat după plecarea tinerilor la Iasnaia, el îi cheamă stăruitor la Moscova, dar fără să-i sâcâie, promițând să le pună la dispoziție o locuință la Kremlin sau să le caute unul dintre apartamentele ieftine, dar confortabile, de lângă Kremlin. Este gata să se ducă la Ohotnîe Riadî să-i aprovizioneze, nu e greu deloc pentru el, pentru că face acest lucru și pentru familia lui. Fiind doctor, își dă primul seama, din descrierea indispozițiilor Soniei, că e însărcinată, și nu pe ea o liniștește, ci pe Lev Nikolaevici. Pe Soniecika o sfătuiește însă insistent să nu se dea cu săniuța,

să nu mănânce lucruri grele care apasă uterul, iar contra grețurilor să ia un medicament franțuzesc care nu dă greș, numit *tranche de citron*, ceea ce înseamnă simplu „o feliuță de lămâie“. Dar – ferească Dumnezeu! – să n-o mănânce cu coajă.

Luând-o pe fiica mijlocie din sânul familiei Bers și mutând-o de la Kremlin la Iasnaia Poliana imediat după cununie, Tolstoi i-a lăsat pe aceștia cu o grea povară: fiica cea mare, Liza, care s-a considerat până la sfârșitul zilelor sale logodnica lui Lev Nikolaevici, convingându-se singură că este îndrăgostită de el.

În familia Bers erau trei fete: Liza, Sonia și Tania. Și toate trei erau, firește, îndrăgostite de Tolstoi! Faptul că e „îngrozitor“ de urât, cu nasul, urechile și sprâncenele sale, asta era doar părerea lui. Pentru fetele din modesta familie a *hofmedic*-ului, fiu de farmacist, după care fusese dată bastarda Liubocika Islavina, pentru „copilele drăguțe“, cum se exprima Tolstoi în treacăt despre ele în jurnal, el era cel mai interesant bărbat pe care și-l puteau imagina. Familia își călcase pe inimă când i-o încredințase pe Liubocika lui Bers ca să-i fie nevastă („Tu, Aleksandr, o să-ți dai în curând fiicele după muzicanți“, îi spusese supărată tatălui acesteia, rostind cuvântul „muzicanți“ ca pe timpuri, bunica Daria Mihailovna Islenieva, amintind de înrudirea ei cu Șeremetievii¹⁴).

Pe vremea aceea Tolstoi nu purta încă celebrele „tolstovci“, pe care i le va lucra după aceea Sofia Andreevna, odată cu pantalonii largi, ci își lucra hainele la cei mai buni și mai scumpi croitori din Moscova și din Petersburg. Tânărul ofițer era un scriitor renumit care ar fi putut intra în grațiile familiei imperiale dacă firea lui ar fi fost alta. Familia doctorului de curte avea un adevărat cult pentru familia imperială. Sofia Andreevna nu s-a lecut de el nici când a devenit soția lui Tolstoi, cel mai înverșunat dușman al autocrației. Pentru „drăguțele copile“ farmecul porucikului¹⁵ Tolstoi nu stătea în aura lui de om din înalta societate. Atunci în ce? Poate în faptul că el cânta minunat și se ocupa de muzică? Că, deși era de vârsta mamei lor, dansa cu fiicele ei ca și cum ar fi fost ditamai domnișoarele? Că Taniecika, sora cea mai mică, îl folosea pe post de cal, călărindu-l cu chiote victorioase prin cameră?

„Tocmai se face călărie la noi în salon, le scria Andrei Evstafievici Bers soților Tolstoi la Iasnaia, vrând să-i înduplece să vină la Moscova. Tanka atâta așteaptă, să se cațere pe spinarea soțului tău.“

Bineînțeles că Tolstoi a devenit idolul celor trei surori cu sufletelele lor nevinovate, care nu semănau una cu alta, dar împărtășeau același entuziasm

pentru minunatul Lev Nikolaevici, fiecare vizită a lui la Kremlin sau la Pokrovskoe, înainte de plecarea în armata activă sau în străinătate, fiind un eveniment incredibil de fericit, despre care continuau să-și amintească până la următoarea lui vizită.

Tolstoi se simțea bine în această atmosferă de iubire și tandrețe, fără de care s-ar fi sufocat ca orice alt om înzestrat cu talent artistic.

Și cum să nu-i facă plăcere când primea de ziua lui de naștere o astfel de „scrisoare de invitație“:

„În fruntea celor ce vă scriu, vă felicit din suflet, drag Conte Lev Nikolaevici, cu prilejul zilei de naștere și vă rog să veniți astăzi la noi la masă și să dormiți la noi. Miercuri dimineată mă oblig să vă duc la Moscova, dacă vă aranjează să mergeți cu mine. Sper că bunul Lev Nikolaevici nu va refuza să ne bucure pe toți, mai ales într-o astfel de zi, care i-a bucurat pe mulți cu faptul că v-ați născut și existați pe lumea asta. Și-mi pun mare nădejde că veniți, încât vă spun la revedere.

Al dumneavoastră care vă iubește sincer, Bers.“

Pe dosul foi era un post-scriptum, cu un alt scris, care nu prea putea să-i facă plăcere viitorului logodnic:

„Pe timpuri, Liovocika și Liubocika dansau în această zi, dar acum, la anii bătrâneții, nu e rău să luăm masa împreună mai în tihnă, la Pokrovskoe, și să ne amintim de tinerețe și copilărie în sânul familiei mele. L. Bers.“

Faptul că viitoarea soacră îi amintea de vârsta lui nu avea cum să-i facă plăcere lui Lev Nikolaevici. Cu atât mai mult în august 1862, când *soarta lui era hotărâtă*. Și hotărâtă nu în favoarea fiicei celei mari, Liza, ci a celei mijlocii – Sofia.

Tolstoi a intrat în familia Bers cu drepturile legitime ale unui vechi cunoscut, dar în ce le privește pe fetele din familie, a produs un dezastru, asemenea unei comete distrugătoare.

În istoria peșitului Sofiei Andreevna, atât de încurcată la prima vedere, chiar cu accente de „vodevil“, se pot distinge câteva etape. În mai 1856, pe drumul de la Sevastopol la Iasnaia Poliana, el se oprește la Moscova, o vizitează la Pokrovskoe pe prietena sa din copilărie, Liubov Aleksandrovna Bers, și observă pentru prima dată că are trei fete minunate. Cum momentan lipsea servitoarea, li s-a încredințat fetelor (Liza – doisprezece

ani, Soniecika – unsprezece, Taniecika – nouă) sarcina de a-i servi la masă pe dragii oaspeți (Tolstoi și unchiul lor, Konstantin Aleksandrovici Islavin) și de-a avea grijă de ei. Cât de fericite au fost!

Cel mai mult se agita sora mijlocie. Potrivit unei repartizări a rolurilor convenite de comun acord, surorii mijlocii îi reveneau cele mai multe lucruri de făcut. Cea mare era deșteaptă, citită, „cum trebuie“, dar, cum se întâmplă, nu era cea mai iubită. Cea mică era o cochetă, un „mic monstru“ alintat și adorat de toți. Cea mijlocie trebuia să întrunească vivacitatea celei mici cu seriozitatea celei mari, fără să conteze nici pe o stimă deosebită, nici pe adorație. Cele mai multe treburi cădeau, firește, pe umerii ei, căci cea mare stătea veșnic cu cărțile ei, iar cea mică stătea în cap.

Familia Bers era o familie clasică din toate punctele de vedere. Pe fetele le răsfăța papă, se-nțelege, iar mama le educa să devină femei așa cum trebuie și viitoare soții. Pe Taniecika o răsfățau cel mai mult, iar pe Liza și pe Sonia le deprinseseră din fragedă copilărie cu gospodăria. „Pe lângă lecții, își amintea Sofia Andreevna, noi, cele două surori, trebuia să lucrăm și să cârpim singure lenjeria, să brodăm... Gospodăria era în parte tot în grija noastră, a mea și a surorii mele Liza. Încă de la vârsta de unsprezece ani, trebuia să ne sculăm devreme și să-i facem tatii cafeaua. Pe urmă îi dădeam bucătăresei alimentele din cămară, după care, spre ora 9, pregăteam totul pentru lecții... Tata ne răsfăța și-i plăcea să ne ofere nu numai lucrurile strict necesare, ci și din cele luxoase. Mama avea vederile ei destul de originale. Ea se temea să ne ofere lux, să ne deprindă cu el, ne punea să ne lucrăm lenjeria, să brodăm, să cârpim, să facem gospodărie, să facem curat... În același timp, nu putea concepe ca noi, fetele, să ne plimbăm fără lacheu în livrea sau să mergem cu birja.“

„Am luat dejunul la Liubocika Bers, notează Tolstoi pe 26 mai în jurnal. Ne-au servit copiii. Ce copile vesele, drăguțe.“

Cu zece zile mai devreme, în jurnal era următoarea însemnare: „Nu scăpa niciodată prilejurile de a te desfăta și nu le căuta niciodată. Îmi impun ca regulă să nu mai intru niciodată în vreo cârciumă sau bordel...“ Dar în februarie al aceluiași an, aflându-se la Petersburg ca să-și rezolve ceva treburi administrative și literare, el scrie: „M-am certat cu Turgheniev, și am la mine o muier.“

Este de remarcat ce distanță psihologică enormă era între bărbatul experimentat și „copilele vesele, drăguțe“, care îl serveau la masă. Șase ani mai târziu, una dintre aceste copile va deveni soția lui. Pentru a ne face o idee despre firea Sofiei, să recurgem la un episod din memoriile ei:

„Când aveam 15 ani, a venit la noi în vizită verișoara Liuba Bers, căreia tocmai i se măritase sora, Natașa. Această Liuba ne-a spus în mare secret, mie și surorii mele Liza, toate tainele relațiilor conjugale. Această dezvăluire făcută mie, o copilă idealistă, a fost pur și simplu îngrozitoare. Am făcut o criză de nervi, m-am aruncat pe pat și am început să plâng cu așa niște hohote, încât mama a venit în fugă, iar la întrebările ei, ce e cu mine, n-am putut răspunde decât: «Mamă, fă ceva ca să uit...»“

„...atunci am hotărât, continuă Sofia Andreevna, că, dacă mă voi mărita vreodată, nu va fi decât cu un bărbat tot atât de neprihănit ca mine...”

Nu putem să n-avem ceva îndoieli în legătură cu subiectul acesta. Sofia Andreevna a început să-și scrie memoriile în anul 1904, când cunoștea totul despre soțul ei, inclusiv jurnalul lui din 1856, în care „drăguțele copile” stăteau bine mersi alături de femeile ușoare. Tot în vremea aceea fusese scrisă *Învierea*, în care eroina proslăvită de soțul ei fusese o prostituată. Romanul nu i-a plăcut Sofiei Andreevna, nu din cauza deficiențelor sale artistice, ci anume din această cauză: „...îmi e neplăcut să citesc amănunte despre viața prostituatelor, aceste fapte pe care le frecventau soții, fiii și tații noștri și, în general, bărbații. Iar noi, fetele curate, neprihănite, eram moștenitoarele acestor fapte decăzute; și descrierea lor de către L.N. mi-a amintit în chip dureros de nenumăratele lui vizite la casele de toleranță, lucru despre care mi-a vorbit chiar el și despre care a scris în jurnalele lui de tinerețe. Iar eu la vremea aceea, [când era scrisă *Învierea* – n.a.] tocmai transcriam cu osârdie jurnalele lui L.N., pentru ca un exemplar să se păstreze la muzeu, iar celălalt la Iasnaia Poliana. Acest lucru a fost o mare tortură pentru sufletul meu.”

Dar atunci, la Pokrovskoe, în primăvara anului 1856, în fața exaltatei Soniecika ședea nu autorul „jurnalelor de tinerețe” și al *Învierii*, ci autorul *Copilăriei*. Și al „articolelor” patriotice din *Sovremennik* despre apărătorii Sevastopolului, care îi plăcuseră atât de mult suveranului.

Acesta a fost începutul primei etape. După doi ani, în septembrie 1858, Tolstoi vine la Liubov Bers la moșie și scrie în jurnal reluând întocmai însemnarea din 1856: „Drăguțe copile!” Dar, din nou, lucrurile nu-s prea clare. Cele trei surori sunt privite doar ca „drăguțe copile”. Apare însă un semn al exclamării, lucru nu prea des întâlnit în jurnalele lui Tolstoi. Sonia avea pe atunci paisprezece ani, la vremea aceea însemna că e o adevărată domnișoară, dar Tolstoi n-o vede încă desprinsă din „drăguța” troică. Între timp se îndrăgostise nu de Sonia, ci de cei din familia Bers.

Să aruncăm o privire în jurnalul din 1858, pentru a ne face o idee asupra stării lui de spirit:

„Tiutceva... rece, meschină, aristocratică. *O prostie!*“ „Alexandrine Tolstaia a îmbătrânit și a încetat să fie pentru mine femeie.“ „Am fost la Tiutceva, nici-nici...“ „Minunată zi. Muieri în grădină și la săpat. Sunt înnebunit...“ „Nadejda Nikolaevna a fost singură. E supărată pe mine, dar zâmbetul e draguț. Dacă n-ar fi mâinile alea de păun.“ „Mătușica și cu mine trăim ca pe timpuri, minunat“. „Am zărit-o în treacă pe Aksinia. Tare frumoasă... Sunt îndrăgostit ca niciodată în viață. Nu am alt gând.“ „Am avut-o pe Aksinia...; dar îmi repugnă.“ „Turgheniev procedează scârbos cu Mașenka“. „Am văzut-o pe Valeria – chiar nu-mi pare rău de sentimentul meu.“

În aceste însemnări pot fi urmărite trei momente importante. În primul rând, scrie despre dragostea adevărată și chiar duișia, care se aprind numai față de oamenii apropiați lui – mătușica Ergolskaia, sora sa Mașenka, îndrăgostită la vremea aceea de Turgheniev și sperând cu disperare la o legătură de dragoste cu el. Dar duișia devine repede răutate față de aceia care îi offensează rudele. „Om de nimic“ scrie Tolstoi despre Turgheniev, căruia îi găsește o singură vină, aceea că e veșnic nehotărât în privința iubirilor sale. În al doilea rând: sentimentul viu, puternic, ca de animal, pentru țărânci în general și pentru Aksinia Bazıkina în special. Și în al treilea rând: atitudinea distantă și rece față de posibilele logodnice – Ekaterina Tiutceva și Valeria Arsenieva.

Tolstoi a iubit femeile? Complicată întrebare!

Pe de o parte, este cunoscut „misoginismul“ lui din perioada târzie, lucru de care se făcea haz în familie și care o supăra foarte tare pe Sofia Andreevna. Sunt cunoscute cuvintele lui tăioase despre emancipare, despre moda răspândită printre fete de a se face învățătoare sau moașe. A devenit proverbială fraza lui că va spune adevărul despre femei numai pe marginea gropii: va sări în sicriu, va spune adevărul și va trânti capacul. Pe de altă parte, Tolstoi și-a iubit cu pasiune fiicele, pe Tania, Mașa și Sașa, fapt care le-a creat destule probleme în viață în pofida clipelor fericite petrecute cu tatăl lor: tatăl era gelos pe ginerii săi tocmai pentru că își adora fetele.

Singur „misoginismul“ nu poate defini atitudinea lui Tolstoi față de femei. Și ar fi și ciudat să vorbim de „misoginism“ în cazul celui care le-a creat pe Natașa Rostova, Maria Bolkonskaia, Kitty Levin, Katiușa Maslova...

Și cu toate acestea, atitudinea lui Tolstoi față de femei nu poate fi

numită dragoste. Din tinerețe și până la sfârșitul zilelor el a avut un sentiment amestecat de frică, dorință fierbinte și gânduri apăsătoare despre natura diavolească a dragostei între sexe.

„Misoginismul“ lui Tolstoi nu putea să nu dea naștere în secolul XX unei asemenea fantasmagorii cum a fost homosexualitatea lui ascunsă. Din păcate, el singur a dat prilejul unor astfel de indivizi dornici să-i mânjească pe clasici.

Este vorba despre însemnările lui din jurnal, pe care le reproducem în întregime, pentru că sunt mărturisirea lui Tolstoi însuși.

„Niciodată n-am fost îndrăgostit de femei. Un sentiment puternic, asemănător dragostei, am încercat numai când aveam 13 sau 14 ani; dar nu vreau să cred că asta era dragoste; pentru că obiectul era o servitoare grasă (ce e drept, o fețișoară tare drăguță), și pe deasupra avea între 13 și 15 ani – perioada cea mai bezmetică pentru un băiat (adolescența): nu știi pe ce să taberi, și senzualitatea lucrează în această perioadă cu deosebită putere. De bărbați m-am îndrăgostit foarte des, iubirea numărul 1 au fost doi bărbați Pușkin, apoi numărul 2 – Saburov, apoi numărul 3 – Zîbin și Diakov, numărul 4 – Obolenski, Blossfeld, Islavin, plus Gotier și mulți alții... M-am îndrăgostit de bărbați înainte de-a avea habar de *pedrastie* [*sic!* – *n.a.*]; dar, și când am aflat, gândul posibilității actului sexual nu mi-a venit niciodată în minte. Un exemplu curios de simpatie care nu poate fi explicată prin nimic e Gotier. Fără să am cu el absolut nici un fel de relații, în afară de cumpărarea unor cărți. Mă lua cu cald când intra în cameră. Dragostea pentru Islavin mi-a stricat 8 luni de viață la Petersburg. Deși inconștient, nu aveam altă grijă decât să-i plac lui. Toți oamenii pe care îi iubeam au simțit asta, și observam că le era greu să se uite la mine. Deseori, când nu găseam acele condiții morale pe care rațiunea le pretindea obiectului dragostei, sau după vreo neplăcere cu el, simțeam ostilitate față de el; dar această ostilitate se baza pe dragoste. Față de frați n-am simțit niciodată o astfel de dragoste. Eram foarte des gelos pe femei. Eu înțeleg idealul dragostei ca pe o deplină jertfă de sine adusă obiectului dragostei. Am iubit întotdeauna oamenii care erau reci cu mine și mă apreciau doar. Cu cât devin mai bătrân, cu atât mai rar încerc acest sentiment. Și chiar dacă îl încerc, nu pun atâta pasiune, și mă manifest față de acei oameni care mă iubesc, adică e invers decât era înainte. Frumusețea a avut întotdeauna o mare influență în alegere; exemplul cu Diakov; dar nu voi uita niciodată noaptea când am plecat [în trăsură – *n.a.*] cu el din Pirogovo și mie îmi venea, ferindu-mă pe sub învelitoare, să-l sărut și să plâng. Era în acest sentiment și voluptate, dar de

ce m-am trezit într-o situație ca asta mi-e imposibil să înțeleg; pentru că, așa cum am spus, imaginația nu mi-a pictat niciodată tablouri lubrice, dimpotrivă, am o repulsie îngrozitoare.“

Această mărturisire datează din 1851. Este uluitor cât de necruțător își analizează Tolstoi trăirile la cei douăzeci și doi de ani ai săi.

În 1858, același an în care scrie despre surorile Bers „Drăguțe copile!“ cu semnul exclamării, notează în jurnal un vis ciudat, în care apare fratele său, Nikolai Tolstoi, încă în viață pe atunci: „...se făcea că Nikolenka într-o rochie albastră de femeie cu o floare se duce la bal.“ Tolstoi lua în serios visele, le nota permanent în jurnalele sale, le-a inserat într-unele dintre scrierile sale (*Somnul unui tânăr țar, Ce am visat...* ș.a.).

Visul „albastru“ din 1858 trebuie interpretat potrivit esteticii Veacului de Argint, la fel ca și visul de la începutul anului 1859: „Am avut un vis: căpșuni, o alee, recunoscută dintr-odată, deși n-am mai văzut-o, și Cepîjul¹⁶ cu frunzele lui proaspete de stejar, fără nici o rămurică sau frunzuliță uscate...“

Aceasta este Necunoscuta „recunoscută“ cu o jumătate de secol înainte de-a apărea în poezia lui Blok. Acest fapt ne determină să privim într-un fel nou imaginea lui Tolstoi ca logodnic.

Când vizitele lui Tolstoi la familia Bers au devenit prea frecvente și au căpătat în mod evident amprenta unei intenții, sora mai mare și-a spus că ea este aleasa lui Lev Nikolaevici. Și nu este de mirare. Căci în momentul când el abia începuse să le perceapă pe cele trei „drăguțe copile“ ca pe niște persoane distincte, Elizaveta Bers era singura soră bună de măritat. Potrivit uzanțelor vremii sora mai mare trebuia să se mărite prima.

Totuși, nu degeaba bunica surorilor Bers, mătușă bună a tatălui lor, Maria Ivanovna Wulfert, spunea despre Soniecika, pe care o iubea cel mai mult, „*Sophie a la tête abonnée*“. Un joc de cuvinte care însemna „Sonia are boneta pe cap“, adică Soniecika avea să se mărite prima.

Lizei, surorii celei mari, îi lipsea ceva. Era o fată drăguță, serioasă, dar necomunicativă. Era văzută tot timpul cu o carte în mână.

— Vino să te joci cu noi, Liza, o chemau surorile mai mici și fratele lor, Sașa, încercând s-o desprindă de la citit.

— Așteptați, vreau să ajung la sfârșit.

„Dar acest sfârșit nu se mai termina, își amintește T.A. Kuzminskaia, și începeam jocul fără ea. Pe ea n-o interesa viața noastră de copii, ea avea lumea ei, felul ei de a visa, care nu semăna cu al nostru, copilăresc. Cărțile erau prietenii ei, citea tot ce era cât de cât accesibil vârstei ei.“

Am zice că seriozitatea ei trebuia să-l atragă pe Tolstoi. Ce-l enervase mai mult la Arsenieva? Cochetăria, pasiunea pentru toalete și baluri și vidul intelectual. Liza era exact contrariul ei. Lucru pe care Tolstoi l-a apreciat la început și chiar a atras-o pe tânără să colaboreze la revista sa pedagogică *Iasnaia Poliana*. Totul părea să arate că în persoana surorii mai mari avea deja o soție și o colaboratoare pentru viața de scriitor. Așa începe o a doua etapă a intrării în familia Bers, când se produce un fel de delimitare a atribuțiilor celor trei surori. Cu Liza colaborează, cu Sonia face muzică criticându-i fără milă notele false, iar cu Tania cântă și face năzbâtii.

Este momentul când Tolstoi îi declară surorii sale Maria, bună prietenă cu Liubov Bers:

— Mașenka, familia Bers îmi e simpatică, dacă mă voi însura vreodată, va fi doar cu cineva din familia lor.

Încă nu știa cu cine, dar știa deja *unde anume*. Aceste cuvinte pe care le-a auzit, trăgând cu urechea, guvernanta copiilor Mariei Nikolaevna și le-a transmis surorii ei bune, guvernanta copiilor Bers, au fost interpretate în familia Bers de către fiecare în felul său. Singura logodnică din casă era Liza. Sonia era încă o simplă „fetiță sănătoasă, rumenă, cu ochi căprui-închis și cu [părul într-]o coadă negricioasă“, cum și-o amintește sora ei Tatiana. Cât despre Taniecika, ea era doar un copil.

Judecând după jurnale, Tolstoi le urmărea cu atenție pe toate cele trei surori, observând cu interes și chiar cu o anumită surprindere cât de repede cresc: ieri încă un copil cu rochiță scurtă, iar azi deja logodnică. Această tinere sub observare n-a încetat nici după căsătoria cu Sonia în ce-o privește pe Tania, care a fost principalul model pentru Natașa Rostova. Tocmai figura Natașei Rostova reflectă cel mai bine toată complexitatea relației lui Tolstoi cu surorile Bers. „Am luat-o pe Tania, am fărâmițat-o în Sonia și a ieșit Natașa“, glumea Lev Nikolaevici. La fel glumea și în prezența soției și a cumnatei lui: „Dacă ați fi fost cai, s-ar fi dat bani grei pe o asemenea pereche la herghelie; vă îngemănați teribil, Sonia și Tania.“ Artiștilor li se iartă multe. Dar este puțin probabil ca Sonia Andreevna să se fi bucurat citind în jurnalul soțului său o mărturisire făcută la trei luni după căsătoria lor: „O tot studiez pe Tania.“ Și după trei zile: „Sensibilitatea Taniei – de temut.“

Tatiana Andreevna Kuzminskaia n-a fost fericită în viața de familie. Se prea poate ca principala cauză să fi fost cei din familia Tolstoi. Erau bărbați charismatici, interesați, pe lângă care toți ceilalți păreau niște figuri șterse. Lev Nikolaevici era Tolstoi nr. 1. El o alesese pe Sonia. Dar remarcabil era

și fratele său cel mare, Serghei Nikolaevici, de care se îndrăgostise Tania la un an după căsătoria surorii ei, când devenise și ea domnișoară de măritat. Serghei Nikolaevici, prototipul lui Andrei Bolkonski, avea însă o legătură cu o țigancă, Mașa, cu care trăia la Pirogovo și cu care avea copii nelegitimi. Deși era îndrăgostit de Tania („A dăruit un milion unui sărman“, scria el despre dragostea ei), el nu se hotărâse să-i părăsească pe Mașa și pe copiii, le chinuise pe amândouă cu „nici da, nici nu“, și până la urmă rămăsese cu țiganka Mașa, răbind-o pe Tania chiar în momentul când își lua zborul în viață.

Vizitând atât de des familia Bers și spunându-i surorii lui că vrea să-și găsească o soție în familia lor, Tolstoi i-a dat Lizei motive de speranță că se va logodi cu ea. Guvernanta familiei Bers și guvernanta Mariei Nikolaevna, care erau surori, „au început să-i cante Lizei despre cât de mult o place Lev Nikolaevici“. La rândul său, Maria Nikolaevna, dorind să-și vadă fratele înșurat, „îi cânta“ despre Liza, despre ce minunată soție va deveni.

Liza a fost la început indiferentă, dar pe urmă, potrivit spuselor Tatiane, „în ea a început să vorbească parcă amorul propriu, parcă inima... S-a înviorat, s-a făcut mai bună, acorda mai multă atenție toaletelor. Stătea îndelung în fața oglinzii, parcă o întreba: «Cum arăt? Ce impresie fac?» Își schimba pieptănătura, ochii ei serioși priveau uneori visători în depărtare“.

Tania o compătimea, Sonia râdea de ea. Știa prea bine că în rivalitatea dintre ea și sora ei mai mare, farmecul și puterea de seducție erau de partea ei. De ea se îndrăgosteau băieții de paisprezece ani și bărbații de treizeci și cinci de ani care treceau pragul ospitalierei case a familiei Bers. A fost și o întâmplare nostimă la Pokrovskoe. La familia Bers veniseră prietenii lor, Perfilievii, însoțiți de Sașa, un băiat de paisprezece ani „nedezvoltat și naiv“, și de mama acestuia. „Ședea lângă Sonia, scrie Kuzminskaia, și se uita rușinat la ea. Deodată i-a luat mâneca rochiei și i-a mângâiat-o cu degetele. Sonia a zâmbit confuz, neștiind ce însemna asta.

— *Pourquoi touchez la robe de Mlle Sophie?*¹⁷ s-a auzit deodată vocea tăioasă a Anastasiei Sergheevna, mama lui Sașa.

— Sunt îndrăgostit.

Toată lumea a izbucnit în râs, cu privirile îndreptate spre Sonia, mai emoționată decât adoratorul ei.“

Nimic de genul acesta nu se putea întâmpla cu Liza. De Soniecika era îndrăgostit profesorul în vârstă de treizeci și cinci de ani Nil Aleksandrovici Popov, bărbat „serios, cu mișcări încete și cu ochi cenușii, expresivi“. Îndrăgostit de ea a fost și profesorul de rusă, Vasili Ivanovici Bogdanov,

din care pricină a trebuit să renunțe să mai vină în casa lor. Și fiul farmacistului de la curte. Și fiul renumitului partizan și poet Denis Davîdov. Și Ianihin, fiul unui cunoscut obstetrician.

Sonia avea în ea ceva care atrăgea bărbații de toate vârstele. Acest „ceva“ se numește cu un singur cuvânt „feminitate“. O combinație de fire vioaie, tristețe de-o clipă și instinct matern trezit de timpuriu. Soniecika era femeie *par excellence*. Era o minunată actriță în reprezentațiile din casa lor, putea interpreta și roluri de bărbați, le simțea slăbiciunile.

„Liza a avut întotdeauna, nu știu de ce, un ușor dispreț față de grijile zilnice, scria Kuzminskaia. Copiii mici, alăptatul și scutecele păreau uneori s-o îngrețoseze, alteori s-o plictisească. Sonia, dimpotrivă, stătea des în camera copiilor, se juca cu frații mai mici, îi distra când erau bolnavi, a învățat pentru ei să cânte la muzicuță, o ajuta pe mama la treburile casnice.“

În același timp, Sonia avea ceva care putea să-l pună în gardă pe orice bărbat, nu era și cazul lui Tolstoi cu visurile lui despre soția ideală.

„Sonia avea o fire vioaie, cu un ușor accent de sentimentalism care se transforma brusc în tristețe, scrie Kuzminskaia. Ea nu se deda total veseliei sau fericirii cu care o răsfăța viața ei tânără... Părea că nu crede în fericire, nu știa să se bucure de viață. I se părea mereu că o să apară o piedică dintr-o clipă în alta... Tata îi cunoștea această trăsătură a firii ei și spunea: «Biata Soniușka nu va fi niciodată pe deplin fericită.»

Nu numai firea ei complicată îl mulțumea pe Tolstoi. Să nu uităm că la vremea aceea, dar și după aceea, el a fost foarte atras de muzică. Sonia avea „muzicalitate“, deși urechea ei muzicală și talentul interpretativ lăsau de dorit. „Muzicalitatea“ era în firea ei, în tot ce făcea, în umorile ei.

Iată o întâmplare care pare a nu avea importanță, dar care arată în chip sugestiv „felul în care erau dispuse forțele“ drăgălașei troici, așa cum le vedea Lev Nikolaevici. Pokrovskoe, primăvară. Liza, Sonia, Tania și fratele lor Petea se duc să se plimbe cu Lev Nikolaevici, cu profesorul Popov și cu profesorul de franceză Georges Pascault. Potrivit obiceiului său, Tolstoi îi duce pe o cărare neumblată și îndată nimeresc la ceva ce pare un pârâu sau o băltoacă adâncă. Ce e de făcut? Tania sare în cărca lui Lev Nikolaevici, acesta o trece pe partea cealaltă pe „madame Viardot“ a lui, cum o numea în glumă pentru vocea ei frumoasă. Liza trece seriosă peste apă, ridicându-și puțin rochia, călcând pe crengile puse de Pascault. Taniecika, uitându-se la ea, își spune: „Ia uite, nimeni nu se oferă s-o treacă. De ce? Ea e cu totul altfel.“ Dar Sonia? Popov își oferă serviciile

Soniei:

— Păreți nehotărâtă, Sofia Andreevna, tot căutați un loc pe unde să treceți. Vă ajut eu să treceți.

— Nu! strigă Sonia roșindu-se toată, speriată de intenția lui.

Intră repede în apă împrôșcând stropi în toate părțile și traversează în fugă.

„Popov nu simte diferența, remarcă Taniecika, cum s-o cari pe Sonia, e grea, el a vrut s-o care cum a făcut Lev Nikolaevici cu mine. Pe mine da, mă poate căra.“

Ce concluzie să tragem de aici? Pare că nici una. Totuși, înainte să se culce, Sonia și Tania (fără Liza, ea stă deoparte) discută cu aprindere despre „eveniment“. Din discuție reiese că „evenimentul“ l-a tulburat și pe Tolstoi.

— Mi-a dat multă dreptate că nu l-am lăsat pe Popov să mă treacă peste apă, a zis Sonia. Chiar asta am așteptat din partea dumitale, mi-a spus Lev Nikolaevici. Pe urmă m-a întrebat ce-am făcut în tot timpul ăsta și ce m-a pasionat.

Sunt lucruri care nu pot fi explicate. De exemplu, de ce argumentele „pentru“ au fost de partea Soniei în opinia lui Tolstoi, iar argumentele „contra“ de partea Lizei. Micuța Taniecika a înțeles bine acest lucru: ea a fost „în joc“, iar Liza „în afara jocului“.

— *Tu aimes le comte*, Sonia? a întrebat-o odată Taniecika pe sora ei.

— *Je ne sais pas*, a răspuns ea încet, fără să arate deloc mirată. A, Tania, a spus ea după o scurtă tăcere, doi frați ai lui au murit de tuberculoză...

Acesta a fost începutul celei de a treia etape a intrării lui Tolstoi în familia Bers, care n-a putut avea alt final decât căsătoria cu Sonia.

Tolstoi nu era încă îndrăgostit și nici Sonia. Ea era mai degrabă îndrăgostită puțin de altcineva, de cadetul Mitrofan Polivanov, un prieten al fratelui ei Sașa. „Era un tânăr blond, înalt, deștept, drăguț, foarte cum trebuie“. Sonia era „logodită“ în secret cu Polivanov, la fel cum era Tania cu vărul ei Sașa Kuzminski.

Erau legături nevinovate, dar cât se poate de serioase și foarte promițătoare, care într-o altă situație (adică fără Tolstoi, ca s-o spunem deschis) s-ar fi terminat, bineînțeles, cu niște istorii reușite de familie. Sașa Kuzminski le era rudă, era unul de-al casei în familia Bers. Mitea Polivanov, fiu de general, responsabil cu grajdurile imperiale, ulterior va avea și el aceeași ocupație, se potriveau mai bine ca poziție socială cu

familia Bers, având în vedere că printre strămoșii lor erau „burghezi“ și „farmaciști“. Căsătoria lui Tolstoi cu Sonia a fost o mezialianță. Sonia nu era contesă și n-a primit nici un ban ca dotă.

După eșecul catastrofal al legăturii ei de dragoste cu Serghei Nikolaevici, Tania s-a măritat cu Kuzminski, care a lucrat mai întâi în justiție, iar apoi a devenit senator. Mariajul lor n-a fost unul fericit. Încă de la început, viața le-a fost otrăvită de gelozia lui Kuzminski față de familia Tolstoi. Era gelos nu numai pe Serghei Nikolaevici, pe care Tania îl va iubi toată viața, era gelos pe toată familia Tolstoi, pe neamul lor care prea ieșea din comun, prea era talentat, o gelozea pe soția lui care iubea prea mult Iasnaia Poliana și nu concepea să-și ducă traiul departe de ea, de familia Tolstoi, o gelozea pentru Natașa Rostova, personajul de care Tania nu se mai putea despărți.

Sonia și Tania au mirosit dragostea contelui pentru Sonia înaintea părinților și a Lizei. Liubov Aleksandrovna și Andrei Evstafievici au fost siguri la început că Liza va fi cerută în căsătorie, dacă va exista o cerere în căsătorie din partea contelui. Prin Moscova se vorbea deja despre apropiata căsătorie a lui Tolstoi cu Liza Bers. Cât despre Tolstoi, el nu numai că nu simțea că e îndrăgostit, dar era convins că nu se va căsători niciodată cu Liza.

Pe 22 septembrie 1861 Tolstoi scrie în jurnal: „Liza Bers mă ispitește; dar nu va fi.“ După aceea întrerupe jurnalul o jumătate de an și-l reîncepe în mai 1862, când fuge în stepele Samarei să se trateze cu cumâs. Este într-adevăr grav bolnav, slăbește, chiar se „veștejește“ văzând cu ochii. Îl urmărește spectrul tuberculozei, de care muriseră doi frați ai săi, în ciuda asigurărilor lui A.E. Bers că nu e tuberculoză, ci doar „spută cu sânge“.

Fuga în Bașkiria din primăvara lui 1862 amintește de fuga lui de Arsenieva la Petersburg. Pe vapor Tolstoi „se trezește din nou la viață și la conștiința ei.“ „Mi-au dat puțin drumul“, scrie el, avea în vedere relațiile încordate cu Liza, care aștepta să i se ceară mâna și inima. Și din nou simte că e aproape gata să se însoare, așa cum simțise în relația cu Tiutceva. Dar ideea nu-l încălzește, simte că nu e dragoste. „Dumnezeule! Ce îngrozitor de nefericită ar fi dacă ar fi soția mea“, scrie el cu o săptămână înainte de a-i cere mâna Soniei. „Încep s-o urăsc din tot sufletul pe Liza“, scrie după două zile, când atitudinea sa față de Sonia se lămurește definitiv: „Sunt îndrăgostit cum nu credeam că se poate iubi.“

Dar ce știm despre Sonia? Ea nu mai e fetița care roșea de rușine și de admirație atunci când îl servea la masă pe autorul *Copilăriei*. Sonia înțelege

acum foarte bine că, dacă Lev Nikolaevici este într-adevăr bolnav de tuberculoză, o poate lăsa văduvă înainte de-a apuca să se bucure de fericirea conjugală. Îi cunoaște acum și-i judecă viciile, de pildă, patima pentru jocul de cărți.

Ce se întâmplă cu Lev Nikolaevici? În zilele care precedă cererea în căsătorie a Soniei, nu doarme noaptea și este îngrozitor de chinuit. I se face frică pentru prima dată. Nu că face o alegere nepotrivită, ci că va fi refuzat. Se simte și îngrozitor de bătrân, și „băiat de 16 ani“. Poartă cu el o scrisoare-declarație de dragoste, o mototolește în buzunar și nu se hotărăște să i-o dea Soniei. Este gata să recurgă la bunele oficii ale Taniecikăi. Da, sunt bătrân, zice, „dar sunt minunat prin dragostea mea“. Mai simplu spus, își iese din minți. „Sunt nebun, mă împușc dacă mai continuă așa.“

DA, BINEÎNȚELES

Noi găsim firesc faptul că povestea de dragoste a lui Lev Nikolaevici și a Soniei Bers a trecut în romanul *Anna Karenina* „fără eforturi de redactare“. Într-adevăr, peșitul și căsătoria lui Levin cu Kitty seamănă în cele mai mici detalii cu ce s-a întâmplat între Tolstoi și Soniecika în viața reală.

Tocmai în asta constă marea enigmă a scriitorului Tolstoi, aici se află „secretul“ geniului său. În ce fel viața, fără a-i fi schimbate datele esențiale, trece în substanța romanului și rămâne acolo pentru secole. Este aceeași enigmă ca și nașterea omului dintr-o banală împerechere, cu deosebirea că în cazul lui Tolstoi noi nu vedem un proces lung în care se realizează trecerea de la o stare la alta. La el totul se petrece brusc și dintr-odată. E ceva de nestăvilit.

Secretul constă probabil în faptul că istoria peșitului și a căsătoriei lui Levin ca și alte pagini dedicate familiei din *Anna Karenina* și din *Război și pace* au fost imaginate de Tolstoi *înainte* ca ele să fie așternute pe hârtie. O jumătate de secol mai târziu, simbolisții, futuriștii și alți reprezentanți ai curentelor radicale din arta rusă vor visa la artistul-demiurg care contopește arta și viața. Tolstoi a reușit acest lucru cu mult mai devreme. Istoriile reale pe care el „le-a jucat“ în viață sau care „au fost jucate“ sub supravegherea lui sunt chiar mai consistente și mai ample decât versiunile „pe hârtie“. Spre exemplu, celebra scenă din *Anna Karenina* când Levin scrie pe masa de joc primele cuvinte ale declarației sale de dragoste pentru Kitty a avut în viața reală o serie de detalii care nu au intrat în roman.

În primul rând, în roman nu există Liza și rivalitatea surorii mijlocii cu aceasta. Nu există momentul emoționant al concurenței între femei, miza fiind nimeni altul decât Tolstoi...

În al doilea rând, din această scenă lipsește un al treilea personaj: omniprezenta, zburdalnică Taniecika, viitoarea Natașa Rostova. Când, în sătucul Iviți al lui Isleniev, bunicul surorilor Bers, Tolstoi a scris pe măsuță: „T.d.ș.n.d.f.î.a.p.c.b.m.ș.i.f.“ („Tinerețea dumitale și nevoia de fericire îmi amintesc prea clar bătrânețea mea și imposibilitatea fericirii“), ei nu erau singuri în salon. Sub pian se afla Tania, care se ascunsese de cei mari pentru că o puneau să cânte. Această iscoadă neavenită a devenit martorul a ceea ce Tolstoi a ascuns în romanul său. Și anume: Sonia, spre deosebire de Kitty, n-a putut descifra prescurtarea complicată. „Sora mea a citit după inspirație... Unele cuvinte i le-a suflat Lev Nikolaevici“, scrie T.A. Kuzminskaia. Și dacă e să respectăm întru totul adevărul, Sonia a recunoscut după aceea față de sora sa că n-a înțeles deloc ce-a scris *le comte* pe măsuță.

Tolstoi nu și-a propus să pună la încercare perspicacitatea Soniecikăi. El avea nevoie ca ea să-i împărtășească *secretul*. Să o facă să se aplece împreună cu el deasupra mesei și să o facă complice la complotul împotriva surorii celei mari. Da, complot! Spre deosebire de Levin cel bun la inimă, Tolstoi este departe de a se fi purtat ireproșabil ca logodnic. După ce i-a dat Lizei prilejul să viseze la o căsătorie cu el, a înțeles că a cere mâna surorii mijlocii nu era *comme il faut*. A fost o traumă sufletească pentru sora mai mare, în plus, i-a afectat serios reputația de logodnică.

În realitate Tolstoi a scris pe masa de joc nu numai înălțătoarele cuvinte despre „imposibilitatea fericirii“, a mai scris că familia Bers și-a făcut o idee greșită despre relațiile lui cu Liza. Și o ruga pe Sonia ca, împreună cu Taniecika (ea era chiar acolo, fără ca ei să știe), să-l ajute să iasă din această situație delicată.

Așa încât, dacă Soniecika ghicea după litere că e vorba de o modalitate ocolită de a face o declarație de dragoste, ea trebuia să ghicească și propunerea de a intra într-un complot împotriva surorii ei.

S-a purtat dur cu Liza? Bineînțeles. O lună mai târziu, devenită stăpână la Iasnaia Poliana, contesa Tolstaia se căiește în jurnal: „Iar pe sărmana Liza am chinuit-o, mă macină mult asta, e așa de trist, e îngrozitor...“

Înainte să ajungă la Iviți, familia Bers s-a oprit la Iasnaia Poliana. Era în august 1862. Fetelor li s-a dat „odaia cu boltă“, unde era camera înainte, iar acum era cabinetul lui Tolstoi. Fiind necesar încă un loc de dormit,

gazda a propus un fotoliu extensibil.

— Aici am să dorm eu, a anunțat imediat Sonia.

— Îți pregătesc acum, a spus gazda.

Și Tolstoi s-a apucat să-i aștearnă patul Soniei. În amintirile sale, T.A. Kuzminskaja descrie cu umor cum Tolstoi „a început să întindă cearșafurile cu mâini nedeprinse și nepricepute, să pună pernele, arăta înduioșător cu preocuparea lui casnică“. În amintirile Sofiei Andreevna scena are un cu totul alt sens.

„Făceam paturile împreună cu Duniașa, camerista mătușicii, când deodată a intrat Lev Nikolaevici, și Duniașa i s-a adresat spunând că pentru trei persoane are sofale pregătite, dar pentru a patra nu. «Se poate pe fotoliu», a spus Lev Nikolaevici și, împingând un fotoliu lung, a lipit de el un taburet. «Dorm eu pe fotoliu», am spus eu. «Îți fac patul» a zis Lev Nikolaevici și a început cu mișcări neîndemânatică să întindă cearșaful. Mi s-a făcut rușine, dar era și ceva plăcut, intim, pregăteam împreună culcușul...“

Când Tolstoi a ieșit, Liza i-a făcut Soniei o scenă. Dar era prea târziu.

Se prea poate ca Sonia să nu se fi așteptat la o astfel de întorsătură a soartei. În vara lui 1862, ea scrie povestirea *Natașa*, pe care, după mari șovăieli, i-o arată lui Tolstoi. Din păcate povestirea a fost distrusă după nuntă, ca și jurnalele ei de față. E păcat pentru că *Natașa* a produs o puternică impresie asupra lui Tolstoi și l-a inspirat în privința unor trăsături și nume ale Rostovilor din *Război și pace*. Fără a fi încă logodnica scriitorului, Sofia Andreevna scria pentru el ciorna viitoarelor pagini cu scenele de familie din operele sale.

Cunoaștem conținutul povestirii ei din amintirile Tatianei Kuzminskaja.

Povestirea are doi eroi: Dublițki și Smirnov. Dublițki este de vârstă mijlocie, neatrăgător ca înfățișare, energic, inteligent, inconsecvent în concepțiile lui despre viață. Smirnov este tânăr, în vârstă de vreo douăzeci și trei de ani, are idealuri înalte, e o fire calmă, serioasă, își face o carieră.

Eroina povestirii, Elena, este o fată frumoasă, cu ochi mari și negri. Are o soră mai mare, Zinaida, o blondă antipatică, rece, și o soră mai mică, Natașa, o fetiță subțiratică și zburdalnică.

Dublițki vine în casa lor fără gânduri de dragoste.

Smirnov este îndrăgostit de Elena și ea este atrasă de el. El o cere în căsătorie, ea șovăie să-și dea consimțământul. Părinții sunt împotriva căsătoriei din pricina vârstei ei prea fragede. Smirnov pleacă cu serviciul.

Urmează o descriere a chinurilor lui sufletești. Apar multe personaje secundare. Zinaida e atrasă de farmecul lui Dublițki, Natașa e pusă pe năzbâții, se îndrăgostește de un văr al ei etc.

Dublițki continuă să frecventeze familia Elenei. Ea nu-și poate defini sentimentele, nu vrea să recunoască faptul că-l iubește. O chinuie gândul la sora ei și la Smirnov. Se luptă cu propriile ei sentimente, dar lupta este peste puterile ei. Dublițki este atras de ea, nu de sora ei, lucru care, firește, sporește atracția pe care o simte pentru el.

Ea își dă seama că vederile lui schimbătoare despre viață o obosesc. Inteligența lui cercetătoare o stânjenește. Îl compară cu Smirnov și își spune: „Smirnov mă iubește pur și simplu, sincer, fără să ceară nimic de la mine.“

Vine Smirnov. Văzându-i chinurile sufletești și simțindu-se totodată atrasă de Dublițki, ea se gândește să plece la mânăstire.

În finalul povestirii Elena aranjează căsătoria Zinaidei cu Dublițki, iar ea se mărită cu Smirnov.

Autoarea *Natașei* a aranjat din prudență căsătoria lui Dublițki cu sora cea mare, preferând pentru ea varianta mai ușoară a destinului – Smirnov. Sofia Andreevna cea reală a distrus-o pe *Natașa*, alegând pentru sine slujirea geniului. Dar n-a uitat sacrificiul său. Căsătoria cu un geniu este întotdeauna o mezalianță, o inegalitate, dar cine este „mai egal“ în această inegalitate în ce privește sacrificiul? Problema a fost pusă pe nevăzute la temelia raiului domestic al familiei Tolstoi încă înainte de căsătorie. N-a fost nevoie de prea mult timp pentru ca din germenii ei să ia naștere un adevărat conflict.

Reacția lui Tolstoi față de *Natașa* a fost una complicată. Pe de o parte, povestirea l-a nedumerit, iar pe de alta, i-a stimulat sentimentele față de Sonia, acestea devenind ireversibile din acel moment.

Nu există mijloc mai bun „să zgândărești gelozia“ decât să ațâți flacăra pasiunii, să faci să ardă nuielușa ce abia pâlpâie.

Sofia Andreevna și-a amintit că Lev Nikolaevici i-a înapoiat cu răceală povestirea *Natașa*. O rugase insistent să-i arate jurnalele, dar ea refuzase, și atunci se învoiseră asupra povestirii. „Ce energie a adevărului și a simplității“, scrie Tolstoi în jurnal.

Mai trebuie oare spus că figura lui Dublițki l-a afectat pe Tolstoi? „Am citit totul fără să încremenesc, fără umbră de gelozie sau invidie, dar «înfățișarea lui neatrăgătoare la culme» și «inconsecvența părerilor» m-au afectat grozav. M-am liniștit. Toate astea nu sunt pentru mine...”

„Nu este pentru el“ posibilitatea fericirii conjugale cu Sonia. El este bătrân și urât, ea este tânără și foarte frumoasă. „Prostule, nu pentru tine e scris...“ „Nu e pentru tine, drac bătrân – tu să scrii articole critice!“ „Nu te băga, Dublițki, unde e tinerețe, poezie, frumusețe, dragoste – acolo, frate, sunt cadeții.“ „Mânăstire, muncă – o prostie –, treaba ta asta e, de la înălțimea ei poți să te uiți liniștit și bucuros la dragostea și fericirea altora...“ „O, Dublițki, nu visa!“ „Doamne, ajută-mă, învață-mă. Sfântă Fecioară, ajută-mă.“ „Sunt îndrăgostit cum n-aș fi crezut că se poate iubi.“

Uimitor! Tolstoi a visat la căsătorie aproape douăzeci de ani, de la vârsta de cincisprezece ani. Cu soția sa a stat aproape o jumătate de secol. Dar iată că logodnicul face curte unei femei doar o lună. Și ce fel de curte? Nimeni din familia Bers, nici chiar Sonia, n-a știut decât în ultimul moment pe cine alege Lev Nikolaevici. Pe 16 septembrie Tolstoi face cererea în căsătorie, pe 23 septembrie e nunta. Tinerii pleacă la Iasnaia în aceeași seară.

Nici Tolstoi n-a avut timp să se simtă cu adevărat logodnic, nici Soniecika logodnică.

N-a semănat deloc cu felul în care tatăl ei o pețise pe mama. Fusesse multă poezie în obiceiurile de odinioară, slujnicele puseseră sub patul Liubocikăi Islavina farfurioara cu apă și cu bețișoarele așezate „punte“ peste ea. Trebuiau să-i apară fetei în vis „puntea“ și logodnicul Andrei Evsatfiev și, bineînțeles, i-au apărut. Despre visele de logodnică ale Soniei nu se știe nimic. Singurul vis notat de Tolstoi în jurnal în acea perioadă nu prevestește nimic bun: „Vis cu un ogar bolnav, vrednic de milă.“

Sofia Andreevna își amintește fără entuziasm săptămâna petrecută ca logodnică. „M-au dus prin magazine și am probat indiferentă lenjerie, rochii, podoabe pentru cap. A venit Lev Nikolaevici, și agitația lui, sărutările, îmbrățișările și atingerile bărbatului petrecăreț, necurat, cu viață deocheată m-au tulburat și mi-au provocat un sentiment rău. Eram ca zdrobită; m-am simțit bolnavă, nu eram în apele mele. N-am putut să mănânc decât castraveți murați și pâine neagră...“

Pe 16 septembrie Tolstoi vine la familia Bers cu scrisoarea de cerere în căsătorie în buzunar. „Cererea în căsătorie era scrisă pe un sfert de hârtie murdară, Lev Nikolaevici o purtase în buzunar o săptămână întreagă, fără să se hotărască să mi-o dea“, scrie Sofia Andreevna.

„Sofia Andreevna!

Nu mai pot să suport. De trei săptămâni îmi spun în fiecare zi: «acum îi spun» și plec cu același dor, căință, teamă și fericire în suflet. Și în

fiecare noapte, ca și acum, trec în revistă trecutul, mă chinuiesc și-mi zic: de ce n-am spus, ce să spun și cum. Iau cu mine scrisoarea ca să ți-o dau dacă iarăși n-o să pot, n-o să am tăria să-ți spun tot. Părerea falsă a familiei dumitale în ce mă privește este, după cât mi se pare, că sunt îndrăgostit de sora dumitale Liza. Nu e adevărat. Povestirea dumitale mi-a rămas în minte, m-am convins citind-o că eu, Dublițki, n-am încetat să fiu molipsit de visul la fericire, că minunatele dumitale cerințe poetice în privința dragostei... că nu l-am invidiat și nu-l voi invidia pe cel pe care îl iubești. Mi s-a părut că pot să mă bucur de dumneata ca de un copil. La Iviți am scris: «Prezența dumitale îmi aduce aminte prea clar de bătrânețea mea și de imposibilitatea fericirii, și tocmai dumneata...»

Dar m-am mințit pe mine și atunci și după. Încă de atunci aș fi putut s-o rup cu toate și să mă duc la mănăstirea mea, la munca în singurătate, pasionată. Acum nu pot nimic, simt că am încurcat lucrurile în familia voastră, că am pierdut legătura aceea simplă și dragă cu dumneata, legătura cu un prieten, cu un om sincer. Nu pot să plec și nu îndrăznesc să rămân. Dumneata, care ești atât de sinceră, spune-mi cu mâna pe inimă ce să fac, pentru Dumnezeu, fără să te grăbești. Cine râde la urmă râde mai bine. Aș fi murit de răs dacă acum o lună mi s-ar fi spus că pot să mă chinuiesc așa cum mă chinuiesc acum, și chinurile sunt de fericire. Spune-mi sincer, vrei să fii soția mea? Dacă nu poți să spui «da» din tot sufletul, cu curaj, atunci mai bine spune «nu» dacă există în dumneata vreo umbră de îndoială.

Te rog să te întrebi serios. Va fi îngrozitor pentru mine să aud «nu», dar prevăd răspunsul și voi găsi în mine puterea să suport; dar dacă nu voi fi niciodată iubit ca soț așa cum iubesc eu, va fi și mai îngrozitor.“

Soniecika, fată atât de practică și de înțeleaptă, mai avea o calitate care îi lipsea surorii mai mari. În afară de înțelepciune, avea elanul tinereții, punea pasiune în ce făcea, era capabilă să ia decizii importante cu iuțea fulgerului. După primirea scrisorii contelui, ea s-a dus în camera fetelor și s-a încuiat cu cheia. Sora mai mare s-a dus după ea și a început să bată în ușă.

— Sonia! a strigat ea. Deschide ușa, deschide-o imediat!

Ușa s-a deschis. Ea tăcea ținând în mână scrisoarea.

— Spune, ce-ți scrie *le comte*! a tipat Liza.

— *Il m'a fait la proposition.*¹⁸

— Refuză-l! Chiar acum!

Sonia a trecut în camera mamei lor, unde Tolstoi îi aștepta răspunsul.

— Da, bineînțeles! a spus ea.

După câteva minute au început felicitările. Liza plângea în hohote în camera fetelor.

După ce-a aflat de „trădarea“ Sonieciikăi, cadetul Polivanov a făcut o criză de isterie în camera fetelor. Îi era rușine, dar nu se putea stăpâni. Când Sonia și Lev Nikolaevici s-au cununat la biserica de la Kremlin, Polivanov a ținut cununa deasupra capului miresei. „Polivanov a băut cupa până la fund“, își amintește Sonia Andreevna.

Toată familia Bers a condus-o pe Sonia în hohote de plâns. Cu excepția lui Andrei Evstafievici, care era bolnav și prost dispus. Nu i-a plăcut figura pe care i-o făcuse contele căsătorindu-se cu fiica mijlocie în detrimentul celei mari. Tinerii au trebuit să se ducă în camera lui ca să-și ia rămas-bun.

Tolstoi a cumpărat special o *dormeuse* pentru călătorie, adică o trăsură imensă în care puteai sta culcat. Să cităm din jurnalul lui Lev Nikolaevici:

„Ziua nunții, frică, neîncredere și dorință de fugă. Ceremonia. Ea e plânsă. În trăsură. Ea știe tot și e simplu. La Biriulevo. Spaima ei. Ceva suferință. Iasnaia Poliana. Serioja [frate – *n.a.*] înduișat, mătușica e gata să compătimească. Noaptea, somn greu. Nu este ea.“

Nu este ea? Nu e cea pe care a visat-o la Cepîj, „imediat recunoscută, deși niciodată văzută“? Dar ce-i cu Sonia? „E ca o pasăre împușcată“, scrie Tolstoi despre impresia pe care i-a făcut-o logodnica după ce și-a dat consimțământul să se căsătorească cu el.

Mai scrie Tolstoi în jurnal că o vedenie ciudată a apărut între ei când au rămas singuri, erau doar logodnici. „Nu-mi dau seama cum a trecut săptămâna. Nu-mi amintesc nimic; doar un sărut lângă pian și apariția satanei...“

În seara de 24 septembrie 1862, contele Lev Nikolaevici Tolstoi și contesa Sofia Andreevna Tolstaia au sosit în raiul lui de la Iasnaia Poliana.

Note

8. Rangurile înalte (fr.). (*N.t.*)

9. Persoană care îndeplinea funcția de aghiotant pe lângă țar (din germ. *Fluegeladjutant*). (*N.t.*)

10. „Anikankin“. Așa era numit la Iasnaia Poliana fiul lui Tolstoi și al Aksinie Bazîkina. „Un mujic foarte isteț, vorbea bine, cu vorbe de duh și semăna cu fiii lui Tolstoi. În sat stătea puțin, slujea ca vizitiu la fiii lui Tolstoi...“, își aminteau țăranii. (*N.a.*)

11. Medic la palatul imperial. (*N.t.*)

12. *Băr* (germ.) – urs. (*N.a.*)

13. Formă veche pentru „tată“, „tăicuț“. (*N.t.*)

14. Una dintre cele mai vechi și mai distinse familii din Rusia. (*N.t.*)
15. Locotenent în armata țaristă. (*N.t.*)
16. Pădure de stejari pe domeniul de la Iasnaia Poliana. (*N.t.*)
17. De ce atingi rochia domnișoarei Sophie? (*fr.*) (*N.t.*)
18. M-a cerut în căsătorie (*fr.*). (*N.t.*)

CAPITOLUL IV

Capul cu bonetă

Tolstoi n-a stat mult la Optina Pustîni – doar până la ora trei a zilei de sâmbătă 29 octombrie, dacă nu socotim seara zilei precedente și noaptea petrecută la hotel între 28 octombrie și 29 octombrie. Să nu uităm că Tolstoi avea socoteala lui cu timpul.

El s-a sculat devreme, la 7 dimineța. Așadar, timpul petrecut la mănăstire a fost practic de opt ore – o zi întreagă de lucru. În acest interval el a încercat să ajute o femeie cu copii, Daria Okaemova, văduva unui țăran, i-a dat o scrisoare prin care ruga familia fiului său, Serghei Lvovici, s-o ajute; i-a dictat lui Aleksei Sergheenko, tânărul secretar al lui Certkov, un articol despre pedepsele cu moartea, *Un mijloc eficient*, ultimul din viața sa, scris la rugămintea lui Kornei Ciukovski; a încercat de două ori să se întâlnească cu călugării de la sihăstria Optina.

Se vorbește de călugări la plural, nu știm din ce motive. E vorba despre un singur călugăr – Iosif, discipol al preacuviosului Ambrozie. Ambrozie (după moarte – Iosif) a fost duhovnicul surorii lui Tolstoi, călugărița Maria Nikolaevna Tolstaia, a cărei chilie la mănăstirea de lângă satul Șamordino fusese construită după proiectul personal al lui Ambrozie.

E lucru de mirare! Scriitorul care a avut cele mai mari conflicte cu biserica rusă era legat de ea în modul cel mai trainic, îi era dedicat trup și suflet. Spune multe faptul că Tolstoi a fugit de la Iasnaia Poliana și l-au dus pașii la Optina și Șamordino. A fost alegerea lui.

A ales pentru că așa l-a îndemnat inima, și nu rațiunea. De unde atâta rațiune, care orgoliu? El fuge. E încurcat în conflicte familiale. Este hărțuit de Certkov, de Sofia Andreevna, de „tolstoieni“, de moștenitori, de solicitori de tot felul... Este slab, plin de păcate, bolnav, și o știe prea

bine. Disperat la culme Tolstoi face singura alegere pe care i-o dictează sufletul. La sora sa, la mănăstire! La Șamordino nu poate sta, e mănăstire de maici. E gata să închirieze o izbă în sat. Chiar e mai bine, doar a visat atât de mult să trăiască laolaltă cu poporul! Să judecăm lucrurile la rece. La țară, într-o izbă, la optzeci și doi de ani?

După moartea lui Tolstoi, corespondentul jurnalului *Novoe vremia* (*Timpuri noi*), Aleksei Ksiunin, i-a întrebat pe țăranii de la Șamordino unde încercase fugarul să închirieze o casă.

— Iarna o să vină iute cu zăpadă, i-au spus țăranii contelui, plângându-se de viața lor nenorocită, până la oraș sunt optsprezece verste, și nu mai răzbești.

— Cu zăpada nu-i supărare, nu-i păcat că vine, i-a liniștit Tolstoi pe țărani. La primăvară se topește.

Dar până în primăvară trebuia trecut peste iarnă. Iar el era răcit după ce stătuse pe platforma descoperită a trenului, cu vântul înghețat în față.

Oricum am lua-o, oprirea la Optina a fost soluția cea mai la îndemână pentru el în momentul acela. Măcar pentru un timp, măcar pentru a-și aduna gândurile și a lua o hotărâre. Să mai spunem că era la voia întâmplării după plecarea de la Iasnaia. Era obișnuit de zeci de ani cu o viață sedentară, nu prea știa ce înseamnă peregrinarea. Nu există nici un fel de îndoială că a vrut să se oprească la Optina. A discutat cu sora lui la Șamordino în prezența fiicei ei E.V. Obolenskia. Iată ce spune ea:

„La ceai mama l-a întrebat despre Optina Pustîni. Lui îi plăcea foarte mult la Optina (nu o dată fusese acolo). Iată ce-a zis:

— Aș rămâne bucuros acolo. Aș suporta cele mai grele canoane, doar să nu mă pună să mă închin și să mă duc în biserică.“

Discuția cu sora sa este consemnată și de starețul mănăstirii Șamordino în raportul său către episcopul Kalugăi, Veniamin:

„La ora 6 seara contele a sosit la Șamordino, la chilia surorii sale; întâlnirea a fost impresionantă: el și-a îmbrățișat sora, a sărutat-o și a plâns în hohote pe umărul ei cel puțin cinci minute; apoi au rămas doar ei doi mult timp; i-a împărtășit durerea lui: neînțelegerile cu soția. A urmat masa. Au fost invitați la ea doctorul și maica N... Au mâncat toți patru: cartofi, ciuperci, cașă și supă, le-au fost date toate odată; el a mâncat mult, a vorbit mult; iată cuvintele lui:

— Soră, am fost la Optina; ce bine e acolo, cu ce bucurie aș îmbrăca acum sutana și aș trăi îndeplinind cele mai de jos și mai grele treburi; aș pune o condiție: să nu mă pună să mă rog, asta nu pot.

Sora a răspuns:

— Asta e bine, frate, dar și ție ți s-ar pune o condiție: să nu propovăduiești și să nu înveți nimic pe alții.

Contele a răspuns:

— Ce să învăț? Acolo trebuie să învăț eu; în oamenii care mi-au ieșit în cale am văzut numai învățători. Da, soră, mi-e greu acum. Pe când la voi? Ce, nu-i Edenul aici? Și aici m-aș închide în sălașul meu și m-aș pregăti de moarte; că la 80 de ani mai trebuie să și mori!“

Maria Nikolaevna, într-o scrisoare către Sofia Andreevna, scrisă la câțva timp după moartea lui Lev Nikolaevici, e mai rezervată în privința dorinței lui de a se opri la Optina sau la Șamordino:

„Când Liovocika a venit la mine, mai întâi a fost foarte abătut, și, când a început să-mi povestească cum te-ai aruncat în heleşteu, a plâns în hohote, nu m-am putut uita la el fără să-mi dea lacrimile; despre el nu mi-a spus nimic, mi-a spus numai că a venit aici pentru mult timp, că s-a gândit să închirieze o izbă de la un mujic și să trăiască aici. Mi se pare că a vrut să se izoleze, îl apăsa viața de la Iasnaia Poliana (mi-a spus asta ultima dată când am fost la voi) și toată situația potrivnică credințelor lui; n-a vrut decât să-și facă viața după gustul lui, să trăiască în singurătate, să nu-l stingherească nimeni.“

În scrisoarea din 16 ianuarie 1911 către traducătorul francez al lui Tolstoi, Charles Salomon, Maria Nikolaevna scrie însă următoarele: „Ați vrea să știți ce-a căutat fratele meu la sihăstria Optina? Un sihastru-duhovnic sau un om înțelept care trăiește singur cu Dumnezeu și cu conștiința lui, care să-l înțeleagă și să-i poată alina puțin marea lui durere? Cred că nici una, nici alta. Durerea lui era prea complicată; a vrut pur și simplu să se liniștească și să trăiască într-un loc care să-i asigure pace sufletească.“

E limpede că Tolstoi a vrut să se oprească la Optina. Îi plăcea la Optina. Dar, în ce-l privește, nu poate fi vorba nici de căință față de biserică, nici de o întoarcere formală la biserica pravoslavnică.

Buddha cel bătrân a venit la mănăstirea pravoslavnică. Sună straniu, dar să nu uităm că e un Buddha rus. La mănăstirea vecină, un fel de „filială“, trăiește sora lui Buddha, omul cel mai drag și chiar singurul om care îl poate accepta așa cum este.

— Ce bine mi-e aici! i-a spus Tolstoi lui A.P. Sergheenko la Șamordino. Sora mea m-a înțeles pe deplin.

Bătrânul Buddha nu vrea să învețe pe nimeni. A obosit, e dornic de

liniște, de singurătate. Și de discuții înțelepte, pe îndelete, cu oameni înțelepți ca schimnicii de la Optina, dacă va fi să fie. Așa îi vede el.

Era posibil așa ceva?

„Nu!“ – au strigat ieri și strigă și astăzi cei care apără cu zel biserica pravoslavnică de contele Tolstoi „cel cumplit“. „Ia te uită ce i-a venit în minte! Să trăiască la mănăstire, dar să nu meargă la biserică! Cine este el la urma urmelor? În genunchi trebuia să se târască în fața schimnicilor de la Optina!“

Să-i ascultăm pe ierarhii bisericii, așa cum s-au făcut auziți la vremea aceea. Jurnalul *Russkoe slovo* (*Cuvântul rus*) din 31 octombrie 1910, la două zile după plecarea lui Lev Nikolaevici de la Optina, publica părerile episcopilor ortodocși privind posibilitatea sau imposibilitatea ca Lev Nikolaevici să stea la mănăstire.

Episcopul Macarie: „Trebuie aflat unde a plecat, unde a ajuns la ortodoxie ori la budism. Dacă la ortodoxie, biserica îl va primi cu bucurie pe fiul răătăcitor, deși pentru aceasta va fi nevoie ca Tolstoi să se dezică de învățătura lui anticreștinească, și decizerea să fie la fel de solemnă, pe cât de solemnă a fost îndepărtarea de credință.“

Episcopul Arseni: „Recunoașterea de către Tolstoi a bisericii oficiale și plecarea lui la mănăstire aduc, fără îndoială, un folos uriaș bisericii.“

Episcopul Nikon: „Tolstoi nu e numai împotriva bisericii, e împotriva lui Cristos.“

Episcopul Evloghi: „Potrivit convingerii mele profunde, mănăstirea îl poate primi pe Lev Nikolaevici, chiar dacă s-a dus acolo nu pentru a se căi, ci pur și simplu ca să caute odihnă pentru sufletul său.“

După cum vedem, n-a existat un punct de vedere comun nici măcar la cei mai înalți ierarhi ai bisericii. Episcopul Macarie de Tomsk și Altai a fost categoric, iar arhiereul Evloghi de Holmsk și Liublin (pe numele său, Vasili Gheorghievski, viitor mitropolit al Bisericii ruse occidentale, mort în 1946 la Paris și înmormântat la cimitirul Sainte-Geneviève-des-Bois) a fost mai onest. Era un admirator al lui Pușkin și Leskov, îi iubea pe Melnikov-Peciorski și pe Tolstoi.

E de mirare cât de mult a coincis opinia luminatului episcop cu aceea a călugărului Mihail, arhondarul mănăstirii. În *Letopisețul schitului cu numele Sfântului Ioan Înainte-mergătorul Botezătorul lui Isus, aflat la Schitul Optina Kozelsk* sunt date detalii ale convorbirii lui Tolstoi cu fratele Mihail:

„Și au venit în doi – povestește părintele Mihail. Au bătut. Am deschis.

Lev Nikolaevici întreabă: «Pot să intru?» Eu am spus: «Poftiți.» Dar el spune: «Poate eu n-am voie: sunt Tolstoi.» «Dar de ce, zic eu, suntem bucuroși de oricine dorește să vină la noi.» Atunci el zice: «Ei, bună ziua, frate.» Eu răspund: «Bună ziua, Înălțimea Voastră.» El zice: «Nu te-ai supărat că te-am numit frate? Toți oamenii sunt frați.» Eu răspund: «Nicidecum, iar asta e adevărat că toți oamenii sunt frați.» Și s-au oprit la noi. Eu le-am dat cea mai bună odaie. Iar dimineața devreme am trimis un paslușnic¹⁹ la starețul schitului, părintele Varsonofi, să-l anunțe că Tolstoi vine la noi la schit.“

Mihail s-a purtat precum Marta din Evanghelie: întâi i-a dat adăpost, iar apoi toate celelalte. Dacă Tolstoi e în primul rând Tolstoi pentru Evloghi arhiereul, pentru Mihail el este contele Tolstoi. Nu trebuie uitat că la începutul secolului XX, deși mănăstirea Optina era vestită în rândul pelerinilor, de la cei săraci până la cei bogați, ea arăta ca o mănăstire obișnuită de provincie. Ca să ajungi la ea trebuia să traversezi Jizdra cu bacul, iar primăvara, când se revărsa râul, lăcașul era rupt de lume pentru o vreme. În 1910 schitul număra vreo cincizeci de oameni: starețul egumen Varsonofi, schimnicul Iosif, 6 ieromonahi, 8 stavrofori, 17 rasofori²⁰ și 17 novici. Orașul apropiat, Kozelsk, era o simplă capitală de județ. Apariția neașteptată a lui Tolstoi „cel excomunicat“ era un eveniment extraordinar pentru mănăstire.

A fost o vreme când pe Tolstoi l-au primit la Optina ca oaspete de onoare. De la arhimandrit la simplu călugăr, toți s-au arătat dornici să-l întâlnească pe renumitul scriitor și să stea de vorbă cu el.

Amintirile lui Serghei Arbuzov, servitorul lui Tolstoi, cu care el mersese pe jos la mănăstirea Optina în anul 1881, precum și cele ale Sofiei Andreevna, care a preluat probabil spusele soțului ei și pe cele ale servitorului, sunt mărturii grăitoare ale atitudinii ierarhilor de la mănăstire față de pelerini în general.

Arbuzov își amintește cum Lev Nikolaevici s-a pregătit de drum: „... cu ajutorul meu contele s-a încălțat cu opinci din coajă de tei după toate regulile meșteșugului țărănesc, cu obiele, și le-a legat pe picioare cu sfoară... După aceea ni s-au potrivit pe spate desagii cu lucruri; în desaga contelui era lenjeria pentru noapte, două perechi de șosete, două prosoape, câteva batiste, două cămăși de pânză, un cearșaf, o pernă mică și cizme de piele.“

Pe drum s-a legat de Lev Nikolaevici un țăran amețit de băutură dintr-un sat, însărcinat cu paza, a sperat să primească șperț de la un pelerin de

rând fără acte ca să-i dea drumul, s-a gândit că poate nu le are, dar văzând din acte că e contele Tolstoi, s-a speriat îngrozitor și n-a știut cum să-l slujească mai bine.

La mănăstire au ajuns pe înserat la masa de seară. „A sunat clopoțelul pentru cină, noi cu traistele pe umeri am intrat în trapeză; nu ne-au lăsat în sala curată, ne-au așezat să cinăm cu săracii... După cină ne-am dus la un loc de dormit de clasa a treia... Călugărul a văzut că eram încălțați în opinci și nu ne-a dat odăi, ne-a trimis la o izbă unde se dormea la comun, plină de murdărie și de insecte.“

În relatarea Sofiei Andreevna, acest episod este și mai neplăcut. „La locul de dormit de la mănăstire Lev Nikolaevici, îmbrăcat în cămașă albastră de țaran, cu podiovcă și în opinci, a fost luat drept om de rând și călugărul arhondar Efim i-a vorbit cu grosolănie:

— Aici primim pelerinii, uite, dormi aici. Te-ai îndopat, eu n-am pus nimic în gură. Șezi aici!

Până și lacheul Serghei, care avea o pălărie tare, un fel de gambetă, s-a bucurat de mai mult respect.“

Pentru o rublă i s-a dat o odăiță murdară, cu ploșnițe, în care mai dormea un al treilea, un cizmar care sforăia tare.

„Contele a sărit speriat, scrie Arbuzov, și mi-a zis:

— Serghei, trezește-l pe omul ăsta și roagă-l să nu mai sforăie.

M-am apropiat de divan, l-am trezit pe cizmar și-i spun:

— Drăguțule, sforăi tare rău, îl sperii pe unchiașul meu; îi e frică dacă doarme în odaie cu un om care sforăie.

— Adică cum, îmi poruncești mie, adică să nu dorm toată noaptea din cauza moșului tău?“

După două zile s-au schimbat lucrurile.

Un călugăr de la Optina, fost iobag la Iasnaia Poliana, l-a recunoscut pe Tolstoi și a rămas uimit văzându-l pe conte astfel:

— Înălțimea Voastră, v-ați smerit chiar așa?

Din ordinul arhimandritului și al starețului Ambrozie l-au găsit pe Tolstoi. „Au venit doi călugări, își amintește Arbuzov, ca să ia lucrurile contelui și să-l poftască la un hotel de clasa întâi, unde totul era îmbrăcat în pluș. Contele a refuzat o vreme să meargă, dar la urmă s-a hotărât.“

Primirea la arhimandrit a ținut trei ore. După aceea Tolstoi s-a dus la părintele Ambrozie și a stat la el în chilie patru ore. În tot acest timp, își amintește Arbuzov, lângă chilia starețului au așteptat vreo treizeci de oameni. „Unii spuneau că sunt aici de cinci sau șase zile, și în fiecare zi vin

la schit la chilia părintelui Ambrozie și nu pot să-l vadă și să primească binecuvântarea. Am întrebat de ce nu poate să-i primească părintele Ambrozie? Spun că asta nu vine de la părintele Ambrozie, asta e pentru că nu-i spune de ei chielnicul, cel care îngrijește de chilii.“

Ambrozie l-a primit și pe servitorul Arbuzov și s-a arătat întristat: nu și-a ros contele picioarele de atâta umblet? La hotel îi aștepta o primire la cel mai înalt nivel. „Se deschide ușa, intră un călugăr și întreabă dacă nu poștește Înălțimea Sa să ia masa... Călugării întrebară cu mirare dacă am făcut tot drumul pe jos...” Iar de această dată, au luat masa într-un „hotel de clasa întâi, unde pe dânsul [pe Tolstoi – *n.a.*] l-au servit călugării“.

Respectul față de rang era ceva obișnuit la mănăstire. De pildă, în anul 1887 mănăstirea a fost vizitată pentru prima dată de marele cneaz Konstantin Konstantinovici Romanov. Acest eveniment este redat în *Letopisețul schitului Optina* în felul următor: „Întâmpinat de toți frații la Sfintele porți ale lăcașului, Marele Cneaz i-a urmat în odăile starețului, oferite de părintele stareț Excelenței Sale. Era seara dinaintea sărbătorii. Înaltului oaspete i s-a dat cina după obiceiul mănăstiresc, la care a fost poftit și starețul. Dar acesta, în simplitatea sa, a refuzat înalta cinste, spunând că a doua zi are slujbă și că nu obișnuiește să ia cina în cazuri din acestea. Simplitatea părintelui Isaak i-a făcut o impresie plăcută Marelui Cneaz, care a spus nu o dată că nu i se mai întâmplase să vadă asemenea oameni.“

Primiriile mănăstirești urmau niște reguli de comportare politicoasă. Starețul putea să-și permită să refuze cina cu un mare cneaz invocând faptul că nu poate mânca înainte de slujbă. Dar cina avea loc în odăile sale, pe care el le elibera pentru înaltul oaspete.

În mai 1901 mănăstirea a fost vizitată și de copiii marelui cneaz Konstantin. Starețul era în acel moment la moșierul Kașkin, în satul Prîski; pereții casei fuseseră zugrăviți pentru sosirea sa cu model de marmură. „La dorința Înălțimilor Lor, spune *Letopisețul*, nu li s-a făcut o primire solemnă nici la mănăstire, nici la schit. N-a fost decât că au bătut toate clopotele...” Pe 21 mai a fost ziua de nume a cneazului, și „părintele egumen cu ierodiaconul superior, părintele Feodosie, s-au dus în satul Prîski ca să-l felicite pe augustul purtător al numelui, căruia părintele egumen i-a adus icoana Intrării în biserică a Preasfintei Născătoare de Dumnezeu în veșmânt argintat și cartea *Descrierea Optinei Pustîni*.

Tratamentul vizitatorilor pare uneori nedrept la prima vedere, dar avea rostul și tradiția lui. Pentru mănăstire purtarea contelui Tolstoi „deghizat“

era ieșită din comun și jignitoare. Înaintea lui Dumnezeu toți sunt egali, dar nu și înaintea starețului, care răspundea în primul rând de ordinea internă a vieții mănăstirești destul de complicate, inclusiv de îndrumarea vizitatorilor care veneau în număr mare în special în timpul verii.

Tolstoi „deghizat“ încălcase în chip nepermis eticheta mănăstirească, atentase la reguli.

Situația din 1881 repeta întocmai sosirea lui la mănăstire din anul 1877, când, deși venise aici anunțându-și titlul de conte, fiind însoțit și de prietenul său, cunoscutul critic N.N. Strahov, dorise să stea la un loc cu ceilalți pelerini. Era, firește, dreptul său. Dar vestea a făcut într-o clipă înconjurul mănăstirii, iar Tolstoi și însoțitorul său au fost rugați stăruitor să se mute la un hotel bun. Tolstoi a fost primit de starețul Ambrozie cu care a stat mult de vorbă; după propria sa mărturisire, Tolstoi a rămas foarte mulțumit de convorbire.

De ce Tolstoi, reîntors la mănăstire după patru ani, face spectacolul acesta ciudat? De ce se chinuiește într-o odaie cu ploșnițe, cu un cizmar care sforăie, cerând tăcere prin mijlocitorul Figaro-Arbuzov, care la câțiva ani după aceea va publica niște amintiri vădit ironice despre vizita stăpânului său la Optina? De ce pune într-o situație dificilă conducerea mănăstirii?

Motivele au fost multe. Tolstoi a vrut într-adevăr să fie una cu poporul și să vadă mănăstirea prin ochii oamenilor simpli, și nu cum o vede un nobil de vază. Nu-i plăcea să locuiască în condiții de lux și să primească mâncare din mâinile unor călugări servili. Și-au spus cuvântul și firea lui vestită de „sălbatic“, care nu voia să se conformeze normelor unanim acceptate, și încăpățănarea lui, dar nicidecum „trufia“, cum e judecat de obicei. A fost mai degrabă curiozitatea autorului povestirii *Părintele Serghei* și al *Însemnărilor postume ale starețului Feodor Kuzmici*. Tolstoi a vrut să simtă cu toată ființa sa viața care va fi cuprinsă în operele sale viitoare.

Tolstoi era un corp străin în mănăstire. Iar organismul mănăstiresc simțea, firește, acest lucru și-l constrângea să procedeze conform regulilor sale, iar nu potrivit „scenariului“ scriitoricesc.

Să fi fost măcar un boier mai ciudat. El era însă un mare scriitor, și nu numai fiecare cuvânt, dar și fiecare gest al său făcea înconjurul Rusiei și al întregii lumi. Iată-l dând cu ochii la magazinul mănăstirii de o băbuță care caută și nu găsește o evanghelie ieftină. Tolstoi îi cumpără una scumpă. Bun, și ce dacă? Dar nu i-a cumpărat-o boierul doar pentru că e generos, ci omul care și-a făcut o datorie din a salva învățătura evanghelică de dogma

bisericească. Și un gest cât se poate de obișnuit devenea imediat un simbol.

În octombrie 1910 la mănăstire apare nu numai contele și scriitorul Lev Tolstoi, ci și „cel excomunicat de biserică“. Astăzi putem să deslușim nuanțele hotărârii sinodului din 1901, conform căreia Tolstoi devenea *persona non grata* pentru biserica pravoslavnică, putem discuta dacă a fost „excomunicare“ sau nu. La vremea aceea Tolstoi era însă perceput la mănăstire ca un „excomunicat“.

Așa cum se întâmplă într-o familie... Soțul a plecat de la soție și trăiește în altă parte. Soția rabdă ce rabdă și pe urmă ajunge la divorț, care e formulat în termenii corespunzători. Soțul se poate întoarce la soție, dar nu ca soț, ci ca amant. Și pot ajunge din nou la căsătorie, dar va fi stânjenitor, complicat și chinuitor.

Se simte stânjeneala în fiecare pas făcut de Tolstoi la Optina în toamna lui 1910, în fiecare cuvânt pe care îl spune, în fiecare gest.

Trebuia să fie alungat, asta simțea el. Dar Mihail, bucuros de oaspeți, îi deschide larg ușa celei mai bune odăi din mănăstire. „Sunt Lev Tolstoi, cel excomunicat de biserică, am venit să stau de vorbă cu schimnicii voștri, mâine plec la Șamordino“, turuie el grăbit o explicație pentru orice eventualitate. Mihail îi aduce mere, miere, aranjează totul în odaie ca să-i fie pe plac.

Și lui Tolstoi i se topește inima... Își amintește cu siguranță că la Optina își trăise anii bătrâneții, se sfârșise și fusese înmormântată sora bună a tatălui său, mătușa Aleksandra Ilinicina Osten-Saken, devenită după moartea fratelui ei, Nikolai Ilici, tutore al minorilor din familia Tolstoi. Făcuse parte din lumea bună, strălucise ca o stea la curtea imperială. Dar... avusese o căsătorie nefericită, suferise din pricina bolii psihice a soțului... „Mătușa era o femeie cu adevărat religioasă. Ocupațiile ei favorite erau lectura vieților sfinților, discuțiile cu pelerinii, cu cei sărmani cu duhul, cu călugării și călugărițele... Mătușa Aleksandra Ilinicina era religioasă nu numai la suprafață, înțelegând prin asta ținerea posturilor și mulțimea rugăciunilor... ci ducea o viață cu adevărat creștinească, străduindu-se să evite orice lux, precum și să fie slujită de alții, dar încercând, pe cât era cu putință, să slujească ea pe alții“, scrie Tolstoi.

Tolstoi a vizitat pentru prima dată Optina în 1841, când a fost înmormântată Aleksandra Ilinicina. Liovocika împlinise atunci treisprezece ani. Mai târziu, nepoții au așezat pe mormântul ei un monument modest, cu următorul epitaf emoționant:

*Adormind pentru viața pământească,
Ai trecut un drum necunoscut,
În lăcașurile din viața cerească
Îți ai odihna dulce, de râvnit.
În speranța unei dulci revederi
Și cu credința vieții dincolo de mormânt,
Nepoții ei în semn de amintire
Înălțară spre a rămășițelor celei duse cinstire.*

Tot aici a trăit, s-a sfârșit și a fost înmormântată Elizaveta Aleksandrovna Ergolskaia, sora bună a iubitei „mătușici“ a lui Tolstoi, Tatiana Aleksandrovna Ergolskaia. Cele două mătuși, Aleksandra Ilinicina și Elizaveta Aleksandrovna, au trăit la mănăstire fără să fie călugărițe și tot aici și-au găsit locul de odihnă veșnică.

Pe drumul spre schit Tolstoi s-a întâlnit cu un călugăr, părintele Pahom, fost soldat într-un regiment de de gardă. Părintele Pahom, știind de sosirea lui la mănăstire, i-a ieșit în întâmpinare.

— Ce clădire e asta?

— Casă de dormit.

— Parcă m-aș opri aici. Cine răspunde de chilio?

— Eu, părintele Pahom păcătosul. Chiar dumneavoastră sunteți, Înălțimea Voastră?

— Eu, Tolstoi Lev Nikolaevici. Uite că mă duc la părintele Iosif, starețul, și mă tem să nu-l stingheresc, se spune că e bolnav.

— Nu-i bolnav, doar că n-are vlagă. Duceți-vă, Înălțimea Voastră, vă primește.

— Unde ai slujit înainte?

Pahom a numit un regiment de gardă din Petersburg.

— A, știu... La bună vedere, frate. Iartă-mă că-ți spun așa; acum pe toți îi numesc așa. Toți suntem frați la un singur împărat.

A mai fost o întâlnire cu un băiat Kiriușa, de la casa unde se dormea. „Și cu mine a vorbit Lev Nikolaevici, a povestit cu mândrie băiatul. M-a întrebat dacă stau departe sau aproape, cine sunt părinții mei, și pe urmă așa mângâietor a vorbit și a zis: «Tu ce faci aici, ai venit să te faci călugăr?»

Chiar din momentul sosirii la Optina, Tolstoi „cel excomunicat“ a fost întâmpinat ca un părinte bun și de podarul de la bac, și de călugări, și de băiatul Kiriușa... Toți s-au bucurat să-l vadă pe omul acesta deosebit, și scriitor celebru pe deasupra, dar și „unchiaș“ atât de simplu, de accesibil.

Tolstoi nu s-a mai „deghizat“ de data asta. Chiar era unchiuș. Știa să găsească drumul cel mai scurt către inima omului simplu, iscodindu-l despre viața lui, interesându-se de orice fleac.

Totul a decurs bine până a ajuns la schit.

Și am ajuns la cel mai emoționant moment al ultimei vizite a lui Tolstoi la Optina. De ce nu s-a întâlnit el cu Iosif, pentru care venise special la mănăstire, fără să se aștepte deloc la căldura cu care l-au întâmpinat oamenii simpli? De ce Iosif nu l-a chemat pe Tolstoi, doar îl invitase însuși Ambrozie?

Cazul e judecat diferit, angajând opinii radical opuse ale apărătorilor ortodoxiei și ale adversarilor ei. „Trufie!“ – spun unii. „Trufie!“ – spun și ceilalți.

La o privire superficială, aici s-au ciocnit într-adevăr două autorități, cea bisericească și cea laică. Doi bătrâni. Unul nu l-a chemat, celălalt nu s-a dus. Dacă cel dintâi l-ar fi chemat? Dacă celălalt s-ar fi dus singur, din voia lui? Poate ar fi avut loc o împăcare între biserică și Tolstoi, nu una formală, nu de dragul Sinodului, nu de dragul țarului și al lui Stolîpin, interesați fiecare în parte de o astfel de împăcare în fața Europei. Nu din respect pentru litera legii bisericești, nu de dragul ierarhilor, nu de dragul statului. De dragul călugărilor Mihail și Pahom, de dragul băiețelului Kiriușa, care s-ar fi mândrit, cum ar fi făcut și un călugăr bătrân, de întâlnirea lui cu marele scriitor al Rusiei. De dragul călugărilor simpli care, potrivit mărturiei lui Makovițki, s-au îmbulzit la podul plutitor atunci când Lev Tolstoi pleca dezamăgit de la Optina pentru totdeauna, într-o veșnicie numai a sa, de parcă veșnicia nu era una pentru toți în Rusia.

— Păcat de Lev Nikolaevici, vai, Doamne! șopteau monahii. Da! Sărmanul Lev Nikolaevici!

În timpul acesta Tolstoi, stând în picioare lângă balustradă, vorbea cu un călugăr cărunt, un bătrân cu un chip plăcut care purta ochelari. L-a întrebat cu o grijă bătrânească despre vederea lui. Și-a amintit un moment amuzant din tinerețea lui la Kazan, când, student fiind, un tătar i-a propus: „Cumpără ochelari.“ „N-am nevoie“, a zis Tolstoi. „Cum n-ai nevoie! Orice boier cumsecade poartă acum ochelari.“

„Traversarea a durat puțin, un minut“, scrie Makovițki. Un minut a fost de ajuns ca una dintre cele mai importante probleme de conștiință din Rusia prerevoluționară, conflictul lui Tolstoi cu biserica, să fie lăsată cu nepăsare rusească „pentru mai târziu“. Deși nu era nimic de lăsat „pentru mai târziu“.

Când Tolstoi a murit și a fost înmormântat la Iasnaia, la marginea râpei din fața pădurii Starîi Zakaz, a venit la mormântul lui prostituța de Parașa și l-a prohodit în felul ei, ca în popor:

*Unde-ai plecat nesocotit ce ești,
Unde-ai pornit,
Pe ce drumeag,
Și cui ne-ai lăsat pe noi, prostituții,
Cui ne-ai aruncat...
Pentru cine ne-ai părăsit...*

Parașa a fost luată în răs de țărânci. Uite proasta, îl prohodește ea pe conte! Dar proasta a fost, fără doar și poate, de o mie de ori mai deșteaptă decât „prostituții“ și „nesocotiții“ participanți la istoria penibilă din 29 octombrie de la Optina. N-a fost acolo proasta de Parașa ca să-l ia de mână pe Tolstoi de mână și să-l ducă la stareț.

Toți s-au purtat cumva prea cuminte, toți s-au considerat îndreptățiți să procedeze așa. Arhimandritul Ksenofont era bolnav. Revenise la mănăstire cu câteva zile înainte, după o operație suferită la Moscova. Și egumenul mănăstirii nu putea să se să se întâlnească cu un eretic de asemenea anvergură ca Tolstoi fără permisiunea arhiereului de Kaluga.

„Consider de datoria mea să raportez cu cel mai înalt respect Preasfinției Voastre că pe 28 octombrie trecut, la sihăstria încredințată mie a sosit cu trenul de ora 5 seara de la Beleva contele Lev Nikolaevici Tolstoi, însoțit, potrivit cuvintelor lui, de un doctor... Pe 29 octombrie la ora 7 dimineața a venit la el de la gară un bărbat tânăr, au scris multă vreme ceva în odaie și, cu aceeași birjă, doctorul lui a plecat la Kozelsk. La ora 8 în dimineața aceleiași zile, Tolstoi a plecat să se plimbe; de ambele dați s-a dus singur. A doua oară a fost văzut trecând pe lângă clădirea goală care se află în afara gardului mănăstirii, numită „Consulară“, unde el fusese la răposatul scriitor K. Leontiev pe vremea răposatului stareț Ambrozie; după aceea a trecut pe lângă schit, dar n-a fost nici la schimnici, nici la mine, starețul. Înăuntrul mănăstirii și schitului n-a intrat. De la această plimbare Tolstoi s-a întors la ora unu ziua, a luat prânzul și pe la ora trei în aceeași zi a plecat la Șamordino, unde trăiește sora sa călugăriță. În cartea pentru înregistrarea vizitatorilor de la hotel el a scris: «Lev Tolstoi mulțumește pentru primire».

Acesta e raportul întocmit de starețul Ksenofont pentru arhiereul Veniamin. De aici putem înțelege că Tolstoi n-a fost nici la schit, nici la mănăstire. Într-adevăr, citindu-i cu atenție pe Makovițki, pe Sergheenko, pe Ksiunin, precum și jurnalul lui Tolstoi, nu vom găsi menționat nicăieri faptul că Tolstoi a trecut prin porțile sfinte și a intrat în incinta mănăstirii. Tolstoi a umblat numai „pe lângă zidurile bisericești“, ca să ne exprimăm cu cuvintele lui V.V. Rozanov.

Hotelul și schitul se aflau pe teritoriul mănăstirii. „Lev Nikolaevici s-a dus la plimbare înspre schit, scrie Makovițki. S-a apropiat de colțul de sud-vest al lui. A trecut de-a lungul zidului sudic... și s-a dus în pădure... La ora 12, L.N. s-a dus din nou să se plimbe înspre schit. A ieșit din hotel, a luat-o spre stânga, a ajuns până la poartă, s-a întors și a luat-o spre dreapta, s-a întors din nou spre poartă, pe urmă a plecat și a cotit după foișor către schit.“

Părea să fie o plimbare obișnuită... Tolstoi ținea bastonul-scaun pliant pe care și-l lua întotdeauna când se plimba la Iasnaia Poliana. Dar „L.N. nu se plimba niciodată de două ori dimineata“. Makovițki atrage atenția asupra purtării ciudate a lui Tolstoi. „Se vedea clar că L.N. dorea mult să discute cu stareții.“

Dar ceva îl împiedica. Întorcându-se din a doua plimbare, a spus:

— Singur nu mă duc la stareți. Dacă m-ar chema ei, m-aș duce.

În cuvintele acestea lumea a văzut manifestarea „trufiei“ lui Tolstoi. Într-adevăr, de ce n-a bătut la ușa casei lui Iosif, cu pridvorul ieșit în afara gardului schitului, ca să poată orice pelerin să ceară prin chielnic să fie primit de stareț? De ce a așteptat cu tot dinadinsul „să fie chemat“? Chiar dacă Makovițki nu redă întocmai cuvintele lui, este clar că Tolstoi a așteptat să fie invitat, nevrând să facă el primul pas. Dar Iosif a știut?

Da, a știut. Iată ce povestește în *Letopiseț*... chileinicul starețului Iosif:

„Starețul Iosif era bolnav, eu stăteam lângă el. A venit pe la noi starețul Varsonofi și a spus că părintele Mihail a trimis să fim anunțați că L. Tolstoi vine la noi. «Eu, zice, l-am întrebat: Cine ți-a spus?» El zice: «Chiar Tolstoi mi-a spus.» Starețul Iosif zice: «Dacă vine, să-l primim cu căldură, cu cinstire și cu bucurie, chiar dacă a fost excomunicat, de vreme ce-a venit singur, că nu l-a pus nimeni, nu putem face altfel.» Pe urmă m-au trimis pe mine să mă uit în afara gardului. L-am văzut pe Lev Nikolaevici și le-am raportat stareților că el merge aproape pe lângă casă și ba se apropie, ba se depărtează. Starețul Iosif zice: «Îi e greu. Doar a venit la noi după apă vie. Du-te, poștește-l, dacă a venit la noi. Întreabă-l.» Eu m-am

duș, dar el nu mai era, plecase. Nu se depărtase încă de tot, dar era pe cal, nu puteam să-l ajung...”

Ultima explicație contrazice relatarea celor întâmplătoare în realitate, consemnate scrupulos, minut cu minut, în jurnalul lui Makovițki. După cea de-a doua plimbare, Tolstoi s-a întors pe jos la hotel și a mâncat copios („L.N. găsea foarte gustoase borșurile mănăstirești și terciul de hrișcă bine fiert cu ulei de floarea-soarelui; a mâncat mult terci”, scrie Makovițki). A plătit călugărului („Cât datorez? Pentru osteneală. Trei ruble sunt de-ajuns?”). S-a semnat în cartea de onoare și s-a dus pe jos până la bac, unde l-au ajuns din urmă, cu două trăsură, Sergheenko și Makovițki. La bac Tolstoi a fost petrecut, potrivit numărătorii lui Makovițki, de cincisprezece călugări.

Tolstoi nu trebuia ajuns din urmă, trebuia doar să fie chemat. Nu s-a dus la Iosif fiindcă știa că e bolnav și n-a vrut să-l deranjeze pe bătrân fără să fie invitat. Acest lucru i l-a spus clar surorii sale la Șamordino. Și i-a mai spus că s-a temut că nu-l vor primi fiindcă e excomunicat. Tolstoi s-a comportat așa în virtutea unei minime politeți de aristocrat. La rândul său, Iosif nu știa foarte bine de ce venise Tolstoi. Știa numai din zvonuri că Tolstoi vrea să discute cu el și, în sfârșit, nu era informat despre lucrul cel mai important: plecarea lui Tolstoi de acasă. Despre asta nu știa încă nimeni în afara oamenilor celor mai apropiați. Nu apăruseră comunicatele de presă; acestea aveau să apară abia ziua următoare.

După moartea lui Tolstoi, o stareță l-a întrebat pe părintele Pahom în prezența lui Makovițki, aflat în vizită la mănăstire în decembrie 1910: de ce nu l-a dus pe Tolstoi la stareț, de vreme ce știa despre dorința contelui de a vorbi cu el? „Păi era cumva nehotărât... s-a justificat părintele Pahom. N-am vrut să fiu sâcâitor.”

Nu poți să citești *post factum* cele scrise de Makovițki fără să te amărăști. Ai impresia că toți au procedat corect, că au fost chiar mărinimoși. Dar, în același timp, sunt bolnavi, lipsiți de putere. Și nimeni nu se hotărăște să facă primul pas, să iasă în întâmpinare. Iar marele scriitor rus rătăcește și nu-și găsește locul „pe lângă zidurile mănăstirii”.

La Șamordino, Tolstoi i-a spus surorii sale că se pregătește să se mai întoarcă o dată la Optina și să stea de vorbă cu Iosif. Era însă prea târziu. O forță nevăzută îl gonia tot mai departe.

Cei care s-au ocupat de biografia lui Tolstoi au remarcat trei evenimente care i-au influențat cursul vieții, dar, nu numai atât, i l-au schimbat radical, i l-au întors cu o sută opt zeci de grade. Acestea au fost căsătoria, transformarea în plan spiritual de la sfârșitul anilor 1870 – începutul anilor 1880 și plecarea de la Iasnaia Poliana.

În privința ultimului eveniment putem spune că este atât de strâns legat de tragedia de la Astapovo și de moartea lui Tolstoi, încât formează cu ele un tot unitar. În plus, durata lui e de numai zece zile, așa că nu se poate vorbi de o etapă de sine stătătoare în viața lui Tolstoi. Căsătoria și transformarea spirituală rămân deci evenimentele cele mai importante care i-au schimbat cursul vieții.

Nici un alt eveniment, nici plecarea în Caucaz, nici campania militară de la Sevastopol, nici moartea iubitului său frate Nikolenka, nici „spaima de la Arzamas”²¹, nici moartea timpurie a unora dintre copiii săi, chiar a celor mai iubiți, Vania și Mașa, n-au schimbat în asemenea măsură viața lui Tolstoi, nu l-au transformat *brusc* într-un alt om, fundamental nou.

Tolstoi cel dinaintea căsătoriei și cel de după căsătorie sunt doi oameni fundamental diferiți, la fel ca și Tolstoi cel dinaintea transformării spirituale și cel de după ea. Totul se schimbă dintr-odată. Lumea se prezintă într-o cu totul altă lumină, iar semnificația și importanța unor oameni, lucruri, pasiuni, situații trec de la plus la minus și de la minus la plus.

Tolstoi cel dinainte de căsătorie este un om nefericit. Și un om imposibil în ochii celor din jur. Se încurcă cu prostituate, își pierde la joc ultimii bani, trăiește cu soția altcuiva pe post de „soție”, se ceartă cu Turgheniev și e cât pe ce să se dueleze cu acesta.

Este de la sine înțeles că nu poate fi vorba de o viață echilibrată, structurată armonios. Tolstoi înțelege și el acest lucru. Nu încearcă să caute în afară cauzele sfâșierii lui sufletești. Le caută în el. Câte cuvinte de ocară nu-și adresează sieși înaintea căsătoriei: „prost”, „porc”, „vită”, „drac bătrân”, „nebun” etc.

„Deseori mi se întâmplă să mă întreb: ce iubesc? Nimic...” „Mi-e greață de mine, mi-e ciudă pe mine...” „M-am ghiftuit împreună cu Vasinka [Perfiliev – *n.a.*], azi am sforăit zăcând culcați, întorși cu fața unul spre celălalt...”

Nimic nu merge cum trebuie... Înainte de cununie descoperă că nu are cămașă curată, a lăsat-o în trăsura cu lucrurile, așa că nu are cu ce să meargă la cununie. Lumea îl așteaptă la biserică, el întârzie. Sonia se

gândește că a fugit ca Podkolesin. Nici nu e de mirare... Înainte fugise de Liza în stepa Samarei, fugise de Arsenieva la Petersburg... Tolstoi își notează în jurnal: „În ziua nunții frică, neîncredere și dorință de fugă.“ După cum știm, Tolstoi era superstițios, spunea că dacă își îmbracă dimineața cămașa pe dos e semn rău, iar faptul că n-a avut cămașă în ziua cununiei putea să fie un semn al sorții cu urmări nenorocite pentru el.

În dimineața cununiei, Lev Nikolaevici a apărut pe neașteptate în casa familiei Bers și s-a dus direct în camera fetelor. Liza nu era acasă, iar Tania a fugit din cameră să-i spună mamei despre apariția neprevăzută a mirelui. Mama a fost mirată și nemulțumită: în ziua cununiei nu se cuvine așa ceva. Ea s-a dus în camera fetelor și i-a găsit pe el și pe Sonia „printre cufer, geamantane și teancuri de lucruri“. Sonia era plânsă. A reieșit că Lev Nikolaevici nu dormise toată noaptea și acum „căuta să afle de la ea dacă îl iubește“, că „poate o tulbură amintirile trecutului cu Polivanov“ și „dacă n-ar fi mai bine să se despartă în acest caz“. Sonia l-a încredințat că nu e așa cum gândește el. A simțit până la urmă că o lasă puterile și a izbucnit în plâns.

Au găsit și cămașa, cununia a avut loc, iar bucurie câtă a fost atâta a și rămas.

Lumea adunată la cununie a remarcat diferența de vârstă dintre mire și mireasă, ochii ei plânși, și a tras concluziile: „Se vede c-o dau cu de-a sila...“ „Ia uite ce tinerică e ea și ce bătrân e el...“ „În schimb e conte, se zice că e bogat...“

Soțul a fost nemulțumit de lacrimile Sonieicăi la despărțirea de familia ei. „El nu a înțeles atunci, scrie Sofia Andreevna, că, dacă eu îmi iubeam familia cu atâta pasiune, atât de fierbinte, aceeași putere de a iubi aveam s-o transfer asupra lui și asupra copiilor noștri. Așa a și fost după aceea.“

Au mers aproape o zi și o noapte... Noaptea în *dormeuse* a fost chinuitoare pentru tână soție. „Rușine, atât a fost!“ – exclamă ea în memorii. În afară de asta nu-și amintește nimic din călătorie: unde s-au oprit, despre ce au vorbit?

Prima noapte petrecută la Iasnaia a fost, după cum mărturisește Tolstoi, „grea“. La cafeaua de dimineață soțul și soția au simțit „stinghereală“.

Dar *dintr-odată* se produce o minune! În aceeași zi, pe 25 septembrie 1862, el scrie în jurnal: „O fericire de neînchipuit... Nu se poate ca toate astea să aibă drept final doar o viață.“

NEOBOSITA SOPHIE

Obişnuită cu viaţa de la Kremlin în sânul unei familii iubitoare, Sonia a fost tulburată de „sălbăticia“ obiceiurilor de holtei şi totodată de vechi boier ale soţului său. Lipsa tacâmurilor de argint la masă i s-a părut lucru ciudat. Ce să vorbim de argintărie când... Fraţii Tolstoi erau obişnuiţi să doarmă pe paie, fără aşternut. În toată casa mirosea a fân, iar în jurul casei creşteau în voie buruieni. Aleile erau necurăţate, servitorii erau îmbrăcaţi neîngrijit. Şi ce servitori... Chiar şi stăpânul casei stătea îmbrăcat ziua într-un halat vechi şi lung, cu nasturi, care îi servea şi de pijama.

Bucătarul lui Tolstoi, Nikolai Mihailovici, transformat încă din vremea familiei Volkonski din muzicant în bucătar pentru că pierduse *embouchure* (muştiucul de la flaut), era după părerea Sofiei Andreevna „extrem de murdar“. Nu de puţine ori se îmbăta criţă, deşi „nu gătea rău“. Odată la dejun, găsim în ciorba ca vai de lume din farfuria ei un „parazit scârbos“, Sofia Andreevna a început să plângă. Furculiţele vechi din metal prost îi răneau gura, o apuca groaza când îşi vedea soţul dormind sub o plapumă vătuită, pe o pernă neînfăţată.

Atmosfera din casă cu copiii rămaşi orfani de mici, lipsa grijii materne şi paterne se făceau încă simţite la Iasnaia Poliana, Sofiei Andreevna îi lipsea aici tot ce o înconjurase în copilărie şi adolescenţă acasă la familia Bers. Nu întâmplător soţul ei se înduioşase când văzuse parcul Nijnii cu colţişoarele lui romantice, cu podeţe şi cu chioşc, amintindu-i Sofiei şi făcând-o să se înduioşeze la gândul plimbărilor în doi ale tatălui şi mamei ei. Toate acestea împreună cu „sălbăticia“ lui Tolstoi, simţite cu inima şi judecate cu mintea, trebuie s-o fi impresionat mult pe Sofia Andreevna la cei optsprezece ani ai ei. Avea nevoie de mult simţ practic şi delicateţe ca să asimileze tot ce i se oferea la Iasnaia.

„Neobosita Sophie“, cum o numea Aleksandra Andreevna Tolstaia, nu numai că a făcut faţă acestei misiuni, dar a şi reformat în profunzime, după gustul ei, viaţa la Iasnaia Poliana. Dacă la începutul romanului *Război şi pace* Nataşa Rostova este Taniecika, cea mai mică dintre surorile Bers, Nataşa cea de după căsătorie este, desigur, Sonia.

Are mult farmec, fără să fie o frumuseţe frapantă, care să facă senzaţie. E bine făcută. Are o inteligenţă vie, prinde şi asimilează totul cu rapiditate. Nu este alintată – familia Bers nu şi-a alintat fetele. Are un puternic instinct matern şi un cert talent de educator. Şi e interesată la culme de creaţia soţului ei... E interesată pentru tot ce creează el, şi nu pentru munca în

gospodărie, aceea care l-a făcut o vreme pe Lev Nikolaevici „să ardă“, să fie pasionat de apicultură, de creșterea porcilor japonezi și de construirea unei distilerii de alcool. Sofiei Andreevna nu-i plăcea agricultura și nu ascundea acest lucru.

S-a păstrat o agendă a ei în care nota în detaliu ce „îi place“ și ce „nu îi place“.

CE-MI PLACE:

În suflet liniște.
În minte vis.
Să mă iubească lumea.
Îmi plac copiii.
Îmi place orice floare.
Soare și multă lumină.
Pădurea.
Îmi place să sădesc, să tund, să am grijă de pomi.
Îmi place să desenez, să fotografiez, să interpretez un rol.
Îmi place să creez ceva – fie și să cos.
Iubesc muzica cu măsură.
Îmi plac la oameni claritatea, simplitatea, talentul.
Toaletele și podoabele.
Veselia, serbările, strălucirea, frumusețea.
Îmi plac versurile.
Duișia. Sentimentalismul.
Îmi place lucrul eficient.
Îmi plac sinceritatea, franchețea...

CE NU-MI PLACE:

Dușmănia și nemulțumirea oamenilor.
Pustiul în suflet și în minte, chiar și cel vremelnice.
Toamna. Întunericul și noaptea.
Bărbații (cu rare excepții).
Jocul pe bani.
Oamenii întunecați de băutură și de vicii.
Secretele, nesinceritatea, felul ascuns, neadevărul.
Stepa.
Cântecele de petrecere zgomotoase.

Nu-mi place să mănânc.
Nu-mi place gospodăria, de nici un fel.
Nu-mi plac: lipsa de talent și viclenia, ipocrizia și minciuna.
Nu-mi place singurătatea.
Nu-mi plac ironiile, glumele, parodiile, criticile și caricaturile.
Nu-mi plac trândăvia și lenea.
Suport greu orice faptă urâtă.

Tolstoi nu putea scrie ceva în genul acesta. Maniera jurnalelor lui este mai subtilă, mai „feminină“ dacă putem spune așa. Tolstoi voia să înțeleagă și să preia tot ce era „străin“, să-i găsească o justificare, în timp ce el nu se justifica niciodată. Pentru el nu existau delimitări ferme între „al meu“ și „străin“. Dacă le simțea, încerca să le învingă. În general sintagma „nu-mi place“ lipsește din vocabularul lui Tolstoi.

Lev Nikolaevici și Sofia Andreevna erau firi foarte diferite, erau, de fapt, firi diametral opuse.

Ea întruchipează tipul feminin „burghez“, cu toate lipsurile și virtuțile lui, atât de bine înfățișate de Charlotte Brontë în *Jane Eyre*, romanul preferat al Sofiei Andreevna.

Sofia Andreevna este tipul *pragmaticului credincios*. În jurnalul ei de față există un fragment păstrat din întâmplare și reluat în memoriile sale. Acolo se află o însemnare ciudată:

„...caracterul, moralitatea – totul depinde de structura creierului, de nervi, de vene, de viscere... Depinde de căldură, de timpul frumos, de o hrană bună, de o locuință caldă. Materie, ideal, suflet... Doamne, ce haos! Ce probleme importante, dar cine să le rezolve? O exista totuși ceva misterios pe lume?“

Pe când era încă o copilă, ea a vizitat mănăstirea Noul Ierusalim din împrejurimile Moscovei și a fost zguduită de statuia lui Cristos răstignit, în mărime naturală: „...statuie în picioare, colorată, îmbrăcată într-un halat negru de catifea, cu lanțuri la mâini... Era groaznic să te uiți la păpușa aceea, și pe dată mi-a venit gândul că asta e idolatrie, când de fapt totul – cu atât mai mult religia – trebuie gândit în planul ideilor, și, în orice caz, atitudinea față de Cristos trebuie să rămână în sfera abstractă.“

Sofia Andreevna a fost femeie credincioasă, cu respect pentru dogmele bisericii, i-a învățat și pe copii să fie așa, o supărau manifestările anticlericale ale soțului ei. Spre deosebire de Lev Nikolaevici, religiozitatea ei nu avea nimic mistic. Dumnezeu există, bineînțeles... Dar El este atât de

departe și atât de neînțeles, încât trebuie să trăiești după regulile pământeste, în care intră și regulile bisericii.

Lev Nikolaevici întruchipa un alt tip uman, cel al „boierului“, înfățișat cel mai bine în romanul *Oblomov* al lui Gonțarov.

Tolstoi era un *idealist credincios*. Dumnezeu nu este undeva departe... Este împrejurul nostru și, până la urmă, chiar în noi. Sunt de neînțeles și de-a dreptul misterioase legile vieții pământeste, acestea trebuie înțelese nu în mod abstract, ci cu inima și rațiunea, în concordanță cu voința nemijlocită a lui Dumnezeu, revelată în lume.

Sofia Andreevna avea simț practic în privința treburilor domestice. Pregătea lista cu meniul pe o lună înainte, o făcea ca să nu cheltuiască bani în plus la cumpărarea proviziilor. În același timp îi plăcea să fie în lume, îi plăceau balurile, toaletele la modă. Soțul ei era nepractic în viața casnică și nu putea suferi distracțiile mondene, se simțea stingher în interiorul luxos al casei de la Hamovniki, era zgârcit cu folosirea hârtiei de scris și chiar cu bateria lanternei, dar nu pentru că „îi părea rău de bani“, ci pentru că era vorba de munca altora, pe care îi era rușine s-o risipească de pomană.

Deși se purta ca o burgheză în administrarea treburilor gospodăriei, Sofia Andreevna era în același timp o sentimentală, sensibilă la lucrurile mărunte și nu se sfia să-și arate emoțiile de tot felul.

Lev Nikolaevici nu era mai puțin sentimental, dar era extrem de reținut în manifestări. Se jena să mângâie copiii, nu suporta istericalele soției, aceasta fiind predispusă, din păcate, să facă asemenea crize.

Sofia Andreevna era directă în relațiile cu oamenii, spunea în față tot ce simte și gândește. Lev Nikolaevici avea extrem de mult tact în felul de a vorbi cu oamenii străini, se temea să nu-i rănească cu vreo vorbă nesocotită. Numai el putea să născocască un asemenea joc distractiv cum era „cavaleria numidiană“. Temându-se ca nu cumva să plece un musafir antipatic și plictisitor, el și toți ai casei, înșirați unul după altul, se apuiau să sară în jurul mesei, agitându-și mâinile deasupra capului. În felul acesta făceau să dispară atmosfera încordată adusă în casă de persoana antipatică. Dar el nu concepea să-i dea a înțelege musafirului că nu este agreat și că e timpul să plece.

Sofia Andreevna adora natura, dar nu-i plăceau mujicii și viața la țară, rămăsese o citadină. Când era la Moscova sau la Petersburg, nu scăpa nici un concert, spectacol sau expoziție importantă. Lui Lev Nikolaevici nu-i plăcea orașul, nu-i plăcea nici Moscova, unde oamenii nu-și dădeau binețe unii altora; el era un om al satului trup și suflet. După transformarea sa

spirituală, n-a mai dat atenția cuvenită concertelor și a avut o atitudine cu totul aparte față de teatru chiar și după ce s-a afirmat ca dramaturg cu *Puterea întunericului*; avea cunoștințe limitate în privința picturilor și le judeca în consecință, nu accepta noile tendințe și nu recunoștea valoarea artistică a peisajelor.

Pare de neînțeles cum puteau să se iubească doi oameni atât de diferiți.

A fost totuși dragoste între ei. Și nu dragoste pur și simplu, ci o „incredibilă fericire“. Este incorect să considerăm că dragostea l-a părăsit pe Lev Nikolaevici când l-a părăsit și instinctul sexual, „instinctul cerbului“, cum credea Sofia Andreevna. Însemnările lui din ultimii ani conțin atâtea manifestări de dragoste pentru soția sa, încât nu poate fi vorba de o iubire simulată.

În aprilie 1863, de Paște, Sofia Andreevna îi scrie surorii sale mai mici la Moscova: „Mi-a fost urât să întâmpin sărbătorile, tu înțelegi asta, întotdeauna de sărbători simți totul mai intens, și uite, v-am simțit lipsa, și m-a cuprins tristețea. La noi n-a fost nici bucuria vopsirii ouălor, nici slujba de noapte cu cele douăsprezece evanghelii obositoare, nici epitaful, nici Trifonovna [econoama familiei Bers – *n.a.*] cu cozonacul imens pe burtă, nici așteptarea utreniei – nimic... Și așa un urât m-a cuprins în seara de Sâmbăta Patimilor, că am început să plâng în hohote, cu șiroaie de lacrimi. Am dus dorul sărbătorilor. Și mi-a fost rușine față de Liovocika, dar ce era să fac... În Duminica Paștelui m-am consolată și am început să analizăm totul *critic*... Preotul nostru, părintele Konstantin, a perorat și a îndrugat așa niște tâmpenii, că-ți trebuia răbdare creștinească să-l ascuți...“

Pe Sofia Andreevna n-o apăsa prea mult faptul că soțul ei nu ținea la ritualurile bisericii, oricum nu atât de mult pe cât avea să sufere mai târziu din cauza „noului creștinism“ al lui Tolstoi. Mai degrabă îi era dor de mama și de surorile ei, de viața la Kremlin, de sărbătoarea Paștelui la Moscova. În aceeași scrisoare către Tania, ea o roagă: „Tania, puîșorule, scrie-mi ce se poartă pe la voi și ce-o să se poarte. Ce materiale, ce culoare, ce pălării...“

Pe de altă parte, întreaga viață a conacului de la Iasnaia Poliana era impregnată de vechile datine și de un pietism care amintea de mama lui Tolstoi. Pe pereții odăii mătușii Ergolskaia și a bătrânei sale servitoare, Natalia Petrovna, erau icoane înnegrite de vreme. În corpul de alături locuia o femeie îngrozitor de bătrână, te apuca mirarea că mai avea viață în ea o asemenea ființă – era Agafia Mihailovna, fosta cameristă a Pelagheii Nikolaevna, bunica lui Tolstoi. Îmbrăcată veșnic într-o cațaveică veche din

care ieșeau ghemotoace de vată, aduna în jurul ei câini fără stăpân, care locuiau împreună cu ea și se bucurau de aceleași drepturi ca și ea. I se spunea „guvernanta câinilor“. Întocmai ca mătușa Ergolskaia, Agafia Mihailovna era „fată bătrână“ și trăia pentru ceilalți. Avea și ea mândria ei totuși, despre care Tatiana Lvovna, fiica cea mare a lui Tolstoi, scrie:

„Odată s-a îmbolnăvit mătușa mea Tatiana Andreevna Bers, sora mai mică a mamei mele, aflată în vizită la noi. Ca de obicei, au trimis după Agafia Mihailovna.

— Eu tocmai mă îmbăiasem, a povestit Agafia Mihailovna, îmi băusem ceaiul și mă culcasem pe cuptor. Deodată aud că bate cineva în geam. Ce-i? am strigat. M-a trimis Tatiana Andreevna după dumneata, s-a îmbolnăvit, și te roagă să vii dumneata să vezi de dânsa, mi-a răspuns cel care fusese trimis. Dar eu abia apucasem să mă încălzesc pe cuptor, nu-mi venea să mă dau jos, să mă îmbrac și să mă duc pe frig. Și am răspuns: spune că Agafia Mihailovna nu poate să vină, că abia s-a îmbăiat. A plecat cel trimis, și stau eu și mă gândesc: vai, nu-i bine ce fac, de mine mi-e milă, dar de omul bolnav nu mi-e. Mi-am dat jos picioarele de pe cuptor și am început să mă încălț. Deodată aud că bate iar în geam. Hei, întreb, ce mai e? Tatiana Andreevna m-a trimis să-ți spun să vii numaidecât, o să-ți dea de-o rochie, a zis trimisul. A! zic, să-mi cumpere rochie... Spune că am zis că nu vin și n-o să vin. Mi-am dat jos pâslarii, m-am suit la loc pe cuptor și n-am putut să adorm o groază de vreme. Nu pentru rochii mi-e mie milă de bolnavi... Eu o iubeam pe Tatiana Andreevna, dar cum m-a mai jignit...”

Cu toate că era credincioasă, Agafia Mihailovna era în stare să întoarcă icoana cu fața la perete dacă sfântul n-o ajuta. Își punea probleme existențiale și la un moment dat l-a uimit pe Lev Nikolaevici povestindu-i ceva de care el și-a amintit cu plăcere până la sfârșitul zilelor:

„Iacă, stăteam eu odată singură, doar ceasul ticăia pe perete: cine ești, ce ești? Cine ești, ce ești? Și uite cad eu pe gânduri: și chiar mă gândesc: cine sunt eu? Ce sunt eu? Și toată noaptea m-am gândit la asta.”

Agafiei Mihailovna îi era milă de muște și de gândaci, dădea de mâncare șoarecilor, care se simțeau aproape ca la ei acasă în locul unde își ducea ea viața. „A murit Agafia Mihailovna când nu era nici unul dintre noi la Iasnaia Poliana, își amintește Suhotina-Tolstaia. A murit în liniște, fără să se plângă și fără frică. Înainte să moară a lăsat vorbă să se transmită întregii noastre familii mulțumiri pentru dragostea noastră. Ni s-a povestit că atunci când a fost dusă la cimitir toți câinii din curte au condus-o urlând până dincolo de sat, pe drumul spre cimitir.”

„În casă trăiau tot felul de ciudați, continuă Suhotina-Tolstaia. Trăia acolo de multă vreme călugărul Voeikov. Era fratele tutorelui tatălui meu și al fraților și surorilor lui. Voeikov umbla în straie de călugăr, nu se potriveau defel cu slăbiciunea lui pentru băutură. Mai locuia la noi și un pitic. Avea ca îndatorire spartul lemnului, iar în afară de asta avea întotdeauna un rol important la distracțiile și mascaradele de la Iasnaia Poliana. Trăia și bătrâna peregrină Maria Gherasimovna care umbla în straie bărbătești. Ea era și nașa mătușii mele Maria Nikolaevna.“

Traiul acesta se deosebea teribil de viața familiei Bers la Kremlin, unde fetele erau însoțite la plimbare de un lacheu cu cască cu „țugui“. În schimb la Iasnaia puteai vedea țigani cu ursul.

— Mihailo Ivanîci, salută domnii.

Ursul gâfâia, se ridica pe picioarele dinapoi și, zornăindu-și lanțul, se înclina.

— Arată cum fură copiii popii mazărea.

Ursul se întindea pe jos și fura mazărea închipuită.

— Arată cum se fac frumoase domnișoarele.

Ursului, așezat pe picioarele dinapoi, i se ținea în față o oglinjoară, și el se mângâia pe bot cu etichete.

— Mori!

Ursul fornăia, se culca și zăcea nemișcat.

„Spectacolul se termina de obicei, scrie Serghei Lvovici, fiul cel mare al lui Tolstoi, cu băutul vodcii aduse tuturor, inclusiv ursului. După ce bea, ursul se făcea blând, se culca pe spate și zâmbea...“

Poezia vieții de la Iasnaia Poliana cu farmecul ei le-a lăsat copiilor familiei Tolstoi amintiri de neșters despre raiul de acolo. În schimb n-a produs aceeași impresie mamei lor la cei optsprezece-nouăsprezece ani ai ei. Sofia Andreevna n-a avut încotro, a trebuit să se obișnuiasă până la urmă.

„În primele zile ale căsniciei mele, își amintește Sofia Andreevna, au venit să ne felicite: servitori, țărani, școlari. Mama îmi dăduse pentru cheltuielile mele 300 de ruble, ca la început să nu iau bani de la soțul meu, și i-am dat aproape pe toți cei care ne-au felicitat. La vremea aceea mi se părea că toți sunt buni, că ne iubesc mult, mă bucurau felicitările, deși mă făceau să mă simt foarte jenată. Am găsit aici pe bătrâna soție a unchiușului Nikolai Dmitriev – Arina Ignatievna cu fiica lor Varvara; pe văcărița Anna Petrovna cu fetele Annușka și Dușka, pe starostele Vasili Ermilin, pe cofetarul Maxim Ivanovici, pe bătrâna cameristă a bunicii Pelagheia

Nikolaevna – uscata și severa Agafia Mihailovna, pe vesela spălătoreasă Aksinia Maximovna cu frumoasele ei fiice Polia și Marfa; mai erau vizitiii, grădinarul și mulți oameni de tot felul, străini și necunoscuți, cu care după aceea mi-a fost dat să trăiesc încă mult.“ [sublinierea îmi aparține – n.a.].

Toți acești oameni ciudați, care hrăneau imaginația creatoare a soțului ei, autorul operelor *Copilăria*, *Adolescența*, *Polikușka* și al povestirii geniale prin simplitatea ei, *Alioșa Gorșok*, i-au rămas străini Sofiei Andreevna. Este interesantă atitudinea soției lui Tolstoi față de Alioșa Gorșok, un fel de prost al satului, pe jumătate idiot, care se aciuse la Iasnaia Poliana și care îl va inspira pe Lev Tolstoi să scrie povestirea cu același nume. „...venea din sat un prostănac, pe nume Alioșa Gorșok, și-l puneau să scoată niște sunete necuviincioase și toți râdeau în hohote, iar pe mine mă dezgusta și-mi venea să plâng“, își amintește ea cam în același timp în care Tolstoi scria povestirea.

Cititorul neavizat al memoriilor Sofiei Andreevna poate avea falsa impresie că o domnișoară rafinată ca ea a nimerit în locul acela sălbatic, un fund de țară cu urși și sărmani cu duhul, cu „guvernante de câini“ și idioți care scot sunete dezgustătoare. În realitate nu era deloc așa...

Aristocrat era de fapt soțul ei. Dar aristocratismul său nu era la vedere, ci era intrinsec, moștenit din bătrâni, din boieri care trăiseră la conac. „Prin naștere, educație și maniere, scria un fiu al lui Tolstoi, Ilia Lvovici, tata era un adevărat aristocrat. În ciuda cămășii lui de lucrător al pământului pe care o purta tot timpul, în ciuda disprețului total față de toate prejudecățile boierimii, el era un boier, și a rămas boier până la sfârșitul zilelor sale.“

Sofia era cultivată, știa franceză și germană, avea diplomă universitară de profesor de casă, obținută ca extern, știa să picteze, să cânte la pian și avea un incontestabil talent literar, grație căruia scria povestiri pentru copii (cartea *Păpușele-schelețele*) și traducea în franceză scrierile filozofice ale soțului ei. În anii bătrâneții picta, și o făcea cu succes.

Cu toate acestea, marele său talent era iscusința cu care se ocupa de treburile gospodăriei și de copii. Nu zadarnic spunea bunica ei: „Capul Soniei e de bonetă.“ Tocmai această bonetă, semn al bunei gospodine, a fost primul detaliu semnalat de Lev Nikolaevici în prima scrisoare de la Iasnaia, în care vorbește despre fericirea lui conjugală.

„...să-ți dea Dumnezeu aceeași fericire pe care o simt eu, îi scrie el pe 25 septembrie 1862 Taniecikăi Bers la Moscova. Ea [Soniecika – n.a.] poartă acum bonetă cu [panglici?] zmeurii – nu-i rău. Și cum mai face dimineața pe omul mare și pe cucoana, aproape perfect.“

Aceasta era prima zi a vieții lor împreună. Peste trei zile Tolstoi va avea treizeci și patru de ani, iar cu o lună în urmă Soniecika împlinise optsprezece ani. Sonia încă „stă pe vârfuri” în fața lui. El este mare, este genial! El este stăpânul întregii moșii. Și nu numai al unei moșii, la o sută de verste se află Nikolskoe, moșia rămasă lui după moartea fratelui Nikolai. El este scriitor, pedagog, vânător pasionat, fusese ales mediator de pace în procesul de eliberare a țăranilor. E un bărbat viguros. Când un individ într-un veston, aflat în trecere pe acolo, a tras cu ochiul la soția lui care se scălda în iaz, el l-a ajuns din urmă și l-a bătut măr. Nici pomeneală de „neîmpotrivire la rău”. Așa arăta Tolstoi cel *furios*. Cât de turbat a fost când, înainte de însurătoare, a apărut poliția la Iasnaia și i-a percheziționat casa căutând cărți interzise, poate chiar și o tipografie cu scrierile recente ale lui Herzen. Noroc că la vremea aceea Lev Nikolaevici era în stepele Samarei, altfel l-ar fi împușcat cu siguranță pe polițaiul-șef din sat.

El o copleșește pe Sonia cu autoritatea și forța sa fizică: „Genial de talentat, inteligent, mai în vârstă și experimentat – eram copleșită moral.” „Puterea fizică și experiența unui bărbat în ale dragostei – pasiune și forță sălbatică – mă copleșeau fizic.”

În ce-o privește pe ea, nu sunt prea multe de spus: tinerețe și „bonețică”. Tânără și frumoasă, ea are dreptate numai prin felul cum arată, chiar când nu are dreptate. Scrisorile lui Tolstoi din 1862–1863 exprimă fericirea prostească a tânărului însurățel.

„Tania! Să știi că Sonia îmi spune în clipele de prietenie *buric*. N-o lăsa să-mi spună «buric», e jignitor. Așa de mult îmi place când tu și Sonia îmi spuneți Drîsinka²²... De ce te-ai dus la Petersburg, Tania?... O să te plictisești acolo. Acolo...”

Sonia continuă scrisoarea potrivit regulii convenite de comun acord de a scrie scrisorile „la două mâini”.

În lupta corp la corp a celor doi soți, tinerețea și farmecul Soniei erau mult mai puternice decât forța lui fizică. Scrisorile și jurnalul lui Tolstoi din primii ani ai căsătoriei creează impresia că acesta se află într-o stare de beție euforică.

„...scriu și aud sus glasul soției mele, care vorbește cu fratele meu și pe care o iubesc mai mult decât orice pe lume, îi scrie el Aleksandrei Andreevna Tolstaia. Am trăit până la 34 de ani și n-am știut că se poate iubi așa și că poți fi atât de fericit... Acum mă simt mereu de parcă am furat o fericire care nu-mi era destinată, nemeritată, ilicită. Uite, ea umblă, o aud și e așa de bine.”

„Fetușka, unchișorule și, pur și simplu, drag prieten Afanasi Afanasievici. Sunt însurat de două săptămâni și sunt un om fericit și nou, absolut nou.“

Către E.P. Kovalevski: „...iată o lună de când sunt însurat și sunt așa de fericit, cum n-aș fi crezut vreodată că pot fi oamenii.“

Către M.N. Tolstaia: „Sunt un mare porc, scumpă Mașa, pentru că nu ți-am scris de mult. Oamenii fericiți sunt egoiști.“

Către I.P. Borisov: „La noi acasă totul e bine, slavă Domnului, și trăim așa, că n-avem de ce să murim.“

De la pedagogie, ultima lui dragoste, și-a luat rămas-bun pentru o vreme nu numai pentru că revista pedagogică nu trezise un mare interes. Nu numai pentru că elevilor, copii de țărani, nu le ardea de învățătură atunci când era de muncă la arie. Se prea poate ca principalul motiv să fi fost faptul că pedagogia și tânăra soție nu se potriveau, nu puteau exista în același timp. De pildă, învățătorii de țară veneau la Iasnaia pentru un fel de „stagiu“ și de „schimb de experiență“ și fumau în salon, iar Soniecika, fiind însărcinată, nu suporta deloc fumul.

„Toți oamenii aceia tineri, își amintește Sofia Andreevna, erau foarte stânjeniți de prezența mea, iar unii mă priveau cu ostilitate, simțind că avea să ia sfârșit relația lor apropiată cu Lev Nikolaevici, care își va muta interesul de la pedagogie la viața de familie.“

Așa a apărut primul conflict: pentru cine trăiește Tolstoi? Pentru familie sau pentru toți? Prima luptă a fost câștigată ușor de Sonia, pentru că la vremea aceea Lev Nikolaevici se săturase de pedagogie, iar noua lui iubită devenise agricultura: albinele, porcii, caii și mica distilerie de alcool. Întrebarea fusese formulată totuși, iar în viața lui Lev Nikolaevici nimic din ce-l ocupa nu era întâmplător.

Dar ce însemna „omul nou“ despre care îi scria lui Fet? Este vorba într-adevăr de un nou Tolstoi. Și, în același timp, de un Tolstoi de tranziție. Tolstoi între tinerețe și bătrânețe. Tolstoi între fuga din Kazan, în Caucaz, la Sevastopol, în străinătate, în stepele Samarei, vremea căutării înfrigurate a fericirii și vremea transformării spirituale.

În această perioadă de tranziție *Tolstoi este fericit*. De fapt, aceasta este singura perioadă din viața sa când a fost cu adevărat fericit și când i s-a părut că nu mai are altceva ce să-și dorească. Asta înseamnă cam cincisprezece ani din viața lui... E foarte mult. Nu e vorba însă de o fericire netulburată de nimic. Prima dată s-a certat cu soția în a cincea zi de când stăteau împreună la Iasnaia. „Acum a fost o scenă“, scrie el în jurnal pe 30

septembrie. Au fost multe scene, crize de isterie, un conflict cât se poate de serios pe tema alăptatului copiilor... Dacă punem însă această perioadă în balanță cu tinerețea lui zbuciumată și cu încercările prin care a trecut după transformarea lui spirituală, prima, aceea de tranziție, a fost o perioadă fericită, a fost aproape raiul. Numai atunci a putut să scrie romanele *Război și pace* și *Anna Karenina*.

Principalul impuls al acestor opere a fost *dragostea*. Nu dragostea de oameni în general, nici dragostea pentru cei apropiați, ci dragostea pentru femeia care a modelat în chip miraculos stihia numită Tolstoi. I-a pus pe cap bonețica ei nevăzută, care era de fapt reversul cununii ținute deasupra capului în biserica din Kremlin.

Primul lucru pe care l-a făcut Soniecika în calitate de stăpână la Iasnaia Poliana a fost să pună pe capul tuturor bucătarilor bonete albe ca neaua. Din acel moment „paraziții scârboși“ n-au mai apărut în supa ei. A fost o elementară problemă de igienă. Dar și un gest simbolic cât se poate de fin. După aceea au fost curățate potecile, au fost smulse din rădăcină buruienile și urzicile, au fost înfățate cu cearșaf alb plapuma de mătase și pernele, iar pe masă au fost puse pentru prânz tacâmuri de argint. Dar mai întâi bonetele. În orice caz, ele au fost primele pe care avea să le amintească ea descriindu-și în *Viața mea* primii pași de stăpână a casei.

Tolstoi, care râdea de lacheul cu cască cu „țugu“ care însoțea fetele Bers la plimbare, nu numai că s-a supus, dar era mai fericit ca niciodată...

„O iubesc atunci când noaptea sau dimineața mă trezesc și o văd că se uită la mine și mă iubește. Și nimeni – în special eu – nu o împiedică să mă iubească, așa cum știe ea, în felul ei. Îmi place când stă lângă mine și știm amândoi că ne iubim cum putem, și ea spune: Liovocika – și se oprește – de ce burlanele căminului sunt instalate drept, sau de ce caii nu mor multă vreme ș.a. Îmi place când suntem mult timp singuri și eu spun: ce ne facem, Sonia, ce ne facem? Râde. Îmi place când se supără pe mine și dintr-odată, cât ai clipi, are și gândul, și vorba aspre: lasă-mă, mă plictisești; și după un minut îmi zâmbește timid. Îmi place când nu mă vede și nu mă știe, iar eu o iubesc în felul meu. Îmi place când ea e fetiță în rochie galbenă și scoate bărbia în afară și limba, îmi place să-i văd capul dat pe spate și fața serioasă și speriată, și copilăroasă și pătimașă, îmi place când...”

„Azi m-am trezit din somn, iar ea plângea și-mi săruta mâinile. Ce e? Ai murit în vis... Iubesc tot mai frumos și mai mult.”

„Nu demult am simțit amândoi groază pentru fericirea noastră. Moartea, și s-a sfârșit totul. Nu cumva s-a sfârșit? Doamne. Ne-am rugat.”

Și, în sfârșit, pe 8 februarie 1863, în jurnalul lui apare o însemnare care pune lucrurile la punct: „Ea nici nu știe și nici nu va înțelege cât de mult mă transformă, fără îndoială că mai mult decât eu pe ea. Numai că nu conștient. Conștient – și eu, și ea – suntem neputincioși.“

Este interesant faptul că în jurnalul Sofiei Andreevna există o însemnare făcută nu cu mult timp înainte: „Uneori vreau teribil să mă eliberez de sub influența lui cam apăsătoare... E apăsătoare pentru că gândesc cu gândurile lui, văd cu ochii lui, sunt tensionată, nu devin el și mă pierd pe mine.“

Și cu asta, basta.

FISURI

Nici o fericire conjugală nu poate fi deplină fără certuri, gelozii și împăcări. Amândoi, și Lev Nikolaevici, și Sofia Andreevna, erau geloși. Tolstoi era gelos pe Sonia din pricina profesorului tânăr, iar ea era geloasă de-a binelea pe Aksinia și nu numai pe ea, ci și... pe sora sa mai mică.

Tania Bers vine tot timpul la Iasnaia Poliana și se distrează vânând cu Tolstoi. Cele două surori se iubesc foarte mult. Dar Sonia scrie în jurnalul ei: „Sora Tania se bagă prea mult în viața noastră.“ Și încă cum... Sora mai mică, într-un costum de amazoană strâns pe corp, grațioasă și senzuală, călărește împreună cu soțul Sofiei prin păduri și pe câmpii, în timp ce sora mai mare, însărcinată și plictisită, stă acasă. Tania devine „modelul“ lui Tolstoi. Natașa din *Război și pace* este o copie perfectă a ei. Sonia trebuie să transcrie toate astea de mai multe ori. Tania are povești de dragoste nefericite, una după alta: cu vărul Anatol Șostak (Anatol Kuraghin în roman), cu fratele lui Tolstoi, Serghei Nikolaevici (Andrei Bolkonski), din cauza căruia a fost la un pas de a se otrăvi. Sonia are și ea „poveștile“ ei: sângerări din cauza alăptatului, copiii au diaree, bucătarul s-a îmbătat și ține musai să frigă găscă care face ouă... Taniecika este însă „nefericita“, iar Sonia – „fericita“. Nu e drept!

„Țin minte că odată, vara, își amintește Sofia Andreevna, ne adunaserăm toți ca să ne plimbăm cu trăsura: au fost înșeuăți caii, înhămați la echipaje: la brec și la cabrioletă. Erau cu mine Olga Islenieva, sora mea Tania și niște musafiri. Am ieșit pe trepte, așteptând timid dispozițiile lui Lev Nikolaevici unde să fiu așezată, pentru că el aranja totul. Dar când toți și-au ocupat locurile, Lev Nikolaevici, fără ca măcar să mă întrebe ce

doresc, mi s-a adresat spunând: «Tu rămâi acasă, da?» Am văzut că nu mai era loc și, abia stăpânindu-mi lacrimile, n-am răspuns nimic. Îndată ce au plecat, am plâns amar, așa cum plâng copiii; am plâns mult, cu durere, și n-am uitat nici acum lacrimile acelea, deși au trecut de atunci mai bine de patruzeci de ani.“

„Niciodată nu trebuie lăsat nimeni, nici bărbat, nici femeie, să fie aproape de viața intimă a soților, acest lucru este întotdeauna periculos“, scrie Sofia Andreevna după patruzeci de ani.

Principala cauză a „fisurilor“ în căsnicie nu va fi însă gelozia din pricina Taniei, și nici din pricina Aksiniei. Uneori soțul se frământă, simte un fel de constrângere, de lipsă de libertate. Ce libertate își mai putea dori? A vrut să se ocupe de școală – s-a ocupat, s-a săturat –, a abandonat. S-a ocupat de albine – dispărea zile întregi la prisacă, iar soția, blândă, îi aducea să mănânce. A vrut o rasă specială de porci japonezi, un soi anume de mere –, a comandat. Porcii au murit, în schimb pomii din livadă au prins rădăcini. Se ducea primăvara aproape zilnic să vâneze sitari; toamna și iarna o pornea cu ogarii după vulpi și iepuri. Scrisul începuse să aducă un venit substanțial. Din onorariul pentru romanul *Război și pace* dăruiește câte zece mii de ruble nepoatelor sale, Liza și Varia, pentru zestrea lor. Iar soția sa îi înțelege și-i aprobă gestul generos.

Și cu toate astea... „Toate condițiile fericirii s-au întrunit pentru mine. Un singur lucru îmi lipsește deseori (în tot acest timp) – conștiința că am făcut tot ce trebuia să fac, pentru ca să mă pot desfăta de ceea ce îmi este dat și să pot da altora, prin truda mea, tot ceea ce mi-au dat ei mie.“

În primăvara lui 1863 începe să scrie *Armăsarul*, o poveste plină de „omenesc“ despre un cal stors de puteri, care sfârșește prin a le da totul *celorlalți*, până la ultima bucătică de carne și de piele. În culmea fericirii, când toate condițiile au fost întrunite în ce-l privește, Tolstoi începe o povestire care este o apoteoză a ascetismului rusesc, comparabilă numai cu *Mumie vie* a lui Turgheniev. De ce?

„Merin“, cum se numea atunci povestirea, „nu se lasă scris“. *Cazacii* însă da. Și *Război și pace*. Și *Anna Karenina* se va lăsa scrisă – și încă cum! El însuși a părut că nu ia prea în serios cel de-al doilea roman al său, mirându-se că a trezit un asemenea interes în rândul cititorilor. E limpede de ce. Pentru că oamenii din toată lumea vor *fericire*, nu suferințe. Și pentru fericirea asta – fie și sub roțile trenului!

Dar ceva din această fericire începe să-l irite pe Tolstoi. „Unde sunt eu, acel eu pe care-l iubeam și-l cunoșteam, acel eu care iese uneori în

întregime la suprafață și mă bucură și mă sperie pe mine? Sunt mic și nemernic. Și sunt astfel din momentul în care m-am căsătorit cu femeia pe care o iubesc.“ Această însemnare a apărut în jurnal la mai puțin de un an de la căsătorie.

De sub pana lui Tolstoi, aflat în culmea fericirii conjugale, apare pe neașteptate dialogul dintre prințul Andrei și Pierre Bezuhov, în care Andrei îl sfătuiește pe Pierre: nu te căsători, prietene! Nu te căsători până nu vei fi bătrân de-a binelea și nu vei mai fi de folos nimănui. Konstantin Levin din *Anna Karenina*, cel veșnic fericit cu minunata sa Kitty, se gândește serios la o frânghie care să țină și la o grindă zdravănă în tavan. Autorul însuși ascunde o frânghie de care să nu știe nimeni, nici chiar el, și se teme să plece cu pușca singur la vânătoare. Ce s-a întâmplat?

Să-i citim cu atenție carnetele de însemnări, și nu jurnalele, în care Tolstoi trece fel de fel de lucruri, să-i citim notele făcute când era preocupat de științele naturale: „Hidrogenul cade în sus, adică din sfera aerului tinde spre sfera hidrogenului.“ „Hidrogenul“ este Tolstoi, iar „aerul“ este familia. Deocamdată se simte minunat că respiră „aerul“. Mai mult decât atât, nu poate trăi fără el. Dar o forță incredibilă îl împinge cu putere într-un alt spațiu, iar el nu poate să-i opună rezistență, pentru că aparține altei „sfere“. Și mai interesante sunt însemnările lui Tolstoi despre atracția naturală și influența reciprocă a planetelor.

„Luna se învârtește în jurul Pământului, e mai ușoară și este unul dintre corpurile vizibile.

Pământul se învârtește împreună cu alte planete în jurul Soarelui. Adică potrivit densității sale în raport cu sferile Soarelui, își află calea într-una dintre sfere. Direcția lui este determinată de sfera de rotație a Soarelui, care vine în contact direct cu sfera lui și cu sferile celorlalte planete.“

Acesta este „modelul“ vieții de familie în concepția lui Tolstoi. Soția este Luna, care se învârtește în jurul soțului, al Pământului, împreună cu ceilalți sateliți mici – copiii care sunt subordonați „sferei“ ei. Pământul nu este autonom și este subordonat „sferei“ Soarelui, care la rândul său... ș.a.m.d.

Soția lui e geloasă pe Aksinia, e geloasă pe sora ei... În amintirile sale de mai târziu, Sofia Andreevna insistă prea mult pe gelozie. O „fisură“ serioasă devine problema alăptării primului copil, Serioja. O dureau sânii, nu avea suficient lapte, iar Lev Nikolaevici era supărat că doctorul (un bărbat străin) are dreptul să-i examineze soția. Un musulman și nimic mai mult. „Mă lăsa, pleca pe jos sau călare și își petrecea bucurios timpul cu

sora mea Tania, veselă și sănătoasă...” își amintește Sofia.

Nici să n-audă Lev Nikolaevici că Sofia renunță la alăptat și își ia o doică. „Îmi pierd curajul, e îngrozitor, scrie Sofia Andreevna în jurnal după zece luni de fericire conjugală. Îmi vine să caut un sprijin, așa cum caută sânul copilul meu. Durerea mă termină. Liova e îngrozitor.” „Durerea s-a amplificat, m-am cuibărit în mine ca melcul și m-am hotărât să rabd până la capăt.” „E monstruos să nu-ți îngrijești copilașul; cine spune că nu-i așa? Ce să mă fac însă cu neputința mea fizică?” „Nu pot să îndrept lucrurile, o să îngrijesc băiețelul, o să fac tot ce pot, bineînțeles, n-o fac pentru Liova, el merită să aibă parte de rău pentru răul pe care mi-l face.”

Au luat totuși o doică, dar „fisura” a rămas. „Odată mi-a spus un gând înțelept legat de certurile noastre, mi l-am amintit apoi toată viața și l-am spus deseori altora. I-a comparat pe cei doi soți cu două jumătăți de coală. Începi de sus și o rupi, sau o tai, încă, și încă... și cele două jumătăți se separă cu totul.”

CEVA NU E CUM TREBUIE...

Sofia Andreevna judeca „fisurile” așa cum judecă femeile. Lev Nikolaevici era încăpățânat ca un catâr, cum se încăpățânează de regulă bărbații, se purta uneori aspru cu soția tânără și neexperimentată. Nici el nu avea experiență, era inconsecvent și schimba „regulile jocului” cât ai bate din palme. „Ba aspira la simplitate, mă ducea cu căruța, sau cerea lenjerie grosolană pentru primul lui fiu. Ba mă pune să-mi dau cuvântul de onoare că mă voi duce la clasa întâi, nu la a doua cum voiam eu, îmi aducea de la Moscova bonete și toalete de la Mme Minangoy, cea mai scumpă modistă la vremea aceea din Moscova, și ghete aurii de la Pinet, ba pune să aibă grijă de copii o dădăcă rusoaică îngălătată, ba aducea din străinătate o englezoaică...”

După patru ani, când Sonia era din nou însărcinată, între ei a avut loc o ceartă pentru care n-au găsit nici o explicație, nici el, nici ea, o ceartă „ridicolă, necruțătoare”. „Sonia mi-a povestit, scrie T.A. Kuzminskaia, că ea ședea sus în cameră, pe podea, lângă un sertar de la comodă și alegea scutece. (Era într-o anume situație.) Lev Nikolaevici a intrat la ea și i-a spus:

— De ce stai pe jos? Ridică-te!

— Îndată, numai să adun tot.

— Ridică-te imediat, îți spun! a strigat el tare și s-a dus în cabinetul lui.

Sonia n-a înțeles de ce s-a supărat atât de tare. S-a simțit jignită și s-a dus la el. Am auzit din camera mea vocile lor iritate, am ascultat cu atenție și n-am înțeles nimic. Și brusc am auzit căzând ceva, zgomot de sticlă spartă și un strigăt:

— Pleacă, pleacă!

Am deschis ușa. Sonia nu mai era. Pe jos zăceau niște vase sparte și termometrul agățat întotdeauna pe perete. Lev Nikolaevici stătea în picioare în mijlocul camerei, palid, și o buză îi tremura. Ochii se uitau fix. Mi s-a făcut și milă, și frică – nu-l mai văzusem niciodată așa. N-am spus nici un cuvânt și am alergat la Sonia. Era într-o stare jalnică. Repeta întruna, exact ca o nebună: «De ce? Ce-i cu el?»

Mi-a povestit după ce am mai stat puțin: «Am intrat în cabinet și l-am întrebat: ce-i cu tine, Liovocika? Pleacă, pleacă! a strigat el cu furie. M-am apropiat de el speriată și nedumerită, m-a dat la o parte cu mâna, a luat tava cu cafeaua și cu ceașca și le-a aruncat pe jos. Eu l-am apucat de mână. El s-a supărat, a smuls termometrul de pe perete și a dat cu el de pământ.»“

„Acest eveniment a provocat un avort...“, scrie Sofia Andreevna în *Viața mea*.

Anul 1867, când a avut loc cearta, a fost un an critic pentru Tolstoi. A lucrat toată iarna „enervat, cu lacrimi și tulburare“, a avut dureri mari de cap, a terminat volumul al treilea din *Război și pace*. În martie au ars într-o noapte toate serele făcute de bunicul Volkonski. Lev Nikolaevici abia a reușit să-i scape din incendiu pe copiii grădinarului. Tot în martie a murit Dolly Diakova, soția celui mai bun prieten al său. La Moscova, la înmormântare află de moartea absurdă în Italia a Elizavetei Andreevna, sora Aleksandrei Andreevna Tolstaia (se înecase cu un os.) „E un timp când uiți de ea – de moarte, dar se întâmplă așa ca anul acesta, stai cu cei dragi ție, te ascunzi de ea, ți-e frică s-o pomenеști în legătură cu ai tăi și auzi cu groază că ea îi toacă ba ici, ba colo, fără noimă și cu cruzime, pe cei mai buni și mai de folos“, îi scrie el Aleksandrei Tolstaia. În fine, începe să-l roadă bănuiala că e bolnav de tuberculoză. Se adresează doctorului Zaharin de la Moscova. Așteaptă cu frică verdictul. I se găsesc doar pietre la vezica biliară.

În anul acela se duce des la Moscova. Se duce la înmormântarea lui Dolly, să rezolve unele chestiuni legate de publicarea romanului *Război și pace* și să i se facă investigații la doctorul Zaharin.

Cei doi soți își scriu în fiecare zi cât timp Tolstoi e plecat. Scrisorile din anul 1867 sunt de-a dreptul emoționante și... nefirești, ca de altfel întreaga lor corespondență încheiată cu dialogul „surzilor“ de după plecarea lui definitivă de acasă.

„Mă tem că n-o să reușesc să-ți scriu mâine, dragă Liovocika, de asta încep scrisoarea la ora 11 seara, când copiii dorm și când mă simt deosebit de tristă și de singură. Mâine mătușica îl trimite pe Ivan, așa că n-am să pot să-l mai trimit după aceea. În orice caz o să scriu dimineață, dacă la noi e totul în regulă. Acum suntem toți sănătoși, copiii s-au îndreptat de tot, durerea pe care am avut-o eu de dimineață a trecut și ea, nu s-a întâmplat nimic deosebit la noi. M-am străduit să am activitate multă ca să-mi înăbuș gândurile negre, dar cu cât m-am străduit mai mult, cu atât m-au săcâit mai tare gândurile cele mai triste. Numai când stau și transcriu, trec fără să vreau în lumea Denisovilor și Nicolașilor tăi [eroi din *Război și pace* – *n.a.*], și asta îmi face mare plăcere. Transcriu însă puțin, n-am timp, nu știu de ce.

Mâine n-am cum să primesc scrisoare de la tine și o aștept cu o nerăbdare bolnăvicioasă. Gândește-te și tu, nu știu nimic, n-am decât telegrama laconică, iar imaginația nu-mi dă pace, mă chinuiește. Umblu toată ziua ca nebună, nu pot să mănânc, nici să dorm, nu fac decât să-mi spun că Tania, că Diakovii, și mi-o tot închipui pe Dolly, și simt tristețe și frică, și cel mai important lucru: tu nu ești, mă tot gândesc la tine, ce se poate întâmpla cu tine. Vino mai repede.“

Răspunsurile lui Lev Nikolaevici degajă la fel de multă duioșie și grijă, dar sunt poate mai sentimentale și mai pline de pasiune.

„Stau singur în camera de sus de tot [apartamentele familiei Bers – *n.a.*]; am citit acum scrisoarea ta și nu pot să-ți descriu toată duioșia, până la lacrimi, pe care o simt pentru tine, și nu numai acum, ci în fiecare minut din zi. Suflețelul meu, pușor, cea mai bună din lume! Pentru numele lui Dumnezeu, nu înceta să-mi scrii în fiecare zi până sâmbătă... Fără tine, nu că simt tristețe și teamă, deși e și asta, dar în primul rând – sunt un om mort, nu viu. Te iubesc prea tare când nu ești.“

Tocmai pasiunea prea arzătoare a soțului ei nu-i prea plăcea Sofiei Andreevna. „Îmi vine în minte gândul că ești mai duios din motive care nu-mi plac; dar pe urmă nu vreau să-ți stric bucuria, mă consolez și-mi spun: oricare ar fi motivele, mă iubește, slavă Domnului“, scrie Sofia Andreevna.

Rezultatul iubirii lor pătimase au fost copiii, născuți unul după altul. Sofia Andreevna îi iubea nespus, avea talent deosebit să-i îngrijească și să-i

educe. Mai tot timpul era însărcinată, n-avea timp să respire, situația asta începe s-o incomodeze și, în plus, îi semnalează faptul că soțul ei nu se deosebește cu nimic de majoritatea bărbaților: iubește femeia sănătoasă, nu bolnavă.

„Din cei treisprezece copii pe care i-a născut, scria Ilia Lvovici Tolstoi, fiul lor, ea a alăptat unsprezece. Din primii treizeci de ani de viață conjugală, ea a fost însărcinată o sută șaptesprezece luni, adică zece ani, și a alăptat copiii timp de treisprezece ani și mai bine...”

Pe Sofia Andreevna o scotea din fire faptul că soțul ei, deosebit de viril până la anii senectuții (ultimul copil, Vaniecika, s-a născut în martie 1888, Tolstoi avea puțin peste șaiszeci de ani și Sofia Andreevna avea patruzeci și patru de ani), avea o atitudine pronunțat negativă față de relațiile sexuale, le socotea păcătoase și nedemne de o ființă rațională. Surprinzător este faptul că nu și-a schimbat atitudinea din timpul când suferea devorat de „instinctului cerbului” în relațiile cu prostituatele și țărăncile. „Ce e de făcut?” în astfel de situații îi spune el soției, dându-i să înțeleagă că, dacă nu-și poate stăpâni instinctul nici în legătură cu ea, asta nu înseamnă că este gata să-i găsească o justificare morală. Însemnările sale din jurnal de felul: „M-am culcat... *criminal*” o făceau pur și simplu să explodeze pe Sofia Andreevna. Le considera aluzii la faptul că nu doar participă la „crimă”, ci o și provoacă. Dar cel mai mult o scotea din fire faptul că soțul ei nu vedea deosebirea esențială dintre ea și femeile din viața lui de până atunci.

Tolstoi vedea nașterea copiilor ca fiind singura justificare a legăturii sexuale. „Legătura soțului cu soția, scrie el în carnetul de însemnări, nu se bazează nici pe un contract convenit și nici pe unirea trupească. În unirea trupească este ceva îngrozitor și profanator. În ea nu este nimic profanator dacă dă roade. Cu toate astea, unirea trupească e îngrozitoare, la fel de îngrozitoare ca un cadavru. Ea este o taină.” Și tot aici scrie despre legătura indestructibilă „ca moartea” dintre bărbat și femeie, arătând că sunt extrem de rare cazurile în care fratele și sora mor aproape în același timp, în schimb sunt cazuri câte vrei de soți bătrâni. Remarcăm cât de subtilă e concepția lui Tolstoi despre legătura sexuală. Vedea în aceasta nu numai păcatul, ci și o taină asemenea morții. Moartea l-a fermecat întotdeauna pe Tolstoi. El nu avea cum să nu înțeleagă că prima verigă în lanțul naștere-viață-moarte este legătura sexuală. De aici și spaima lui. Dacă rezultatul legăturii sexuale nu este rodul – nașterea și viața, atunci această legătură înseamnă „cadavru”.

Sofia Andreevna nu înțelegea această nuanță în atitudinea soțului ei

față de legătura sexuală. Și nici nu-i ardea ei să clarifice problema. Pentru ea această legătură însemna lucruri foarte concrete: stările proaste din timpul gravidității, chinul nașterilor, alăptatul, nopțile nedormite, atitudinea rece a soțului față de soția bolnavă și gelozia ei pe femeile tinere și sănătoase asemenea surorii ei... „Sunt conștientă că am început să fiu mai egoistă decât eram înainte. Mulțumesc și pentru că Lev Nikolaevici n-a iubit pe nimeni în afară de mine, și fidelitatea lui absolută, ireproșabilă, și puritatea în ceea ce privește femeile au fost uimitoare. Dar asta este în neamul Tolstoilor...”

Până la un moment dat Sofia Andreevna a simțit limita până la care își putea înțelege soțul și dincolo de care nu merita să-și mai bată capul, rămânându-i să se ocupe doar de ceea ce-i fusese dat de Dumnezeu: viața intimă a familiei și copiii.

Dar și în această atitudine a ei era o nuanță. Tolstoi nu era nici fizician, nici astronom. Nu era nici „literat” în sensul obișnuit al cuvântului, adică să-și câștige existența din ceea ce creează. Tolstoi era un *creator de viață*. Al acelei vieți care trecea liberă, neîngrădită de nimic, de la traiul în conacul de la Iasnaia Poliana la *Război și pace* și *Anna Karenina* și invers. Și soția lui participa la procesul creației, lucru asupra căruia insista chiar el, dând căsătoriei nu numai un sens pragmatic, ci și unul ideal, creator. Cum putea să distingă ea granița, dincolo de care nu mai avea puteri depline și începea sfera lui?

Cât timp cabinetul lui Tolstoi a rămas sfera lui, totul a fost mai mult sau mai puțin de înțeles. Că biroul lui papă e un sanctuar, că timpul pe care și-l petrece scriind sau citind e prețios, soția lui Tolstoi înțelegea foarte bine acest lucru și-l respecta, îndemnându-i pe copii să facă la fel.

Era de neconceput să-l deranjeze cineva pe papă în timpul lucrului. Era de neconceput să intre cineva în cabinetul lui, să treacă granița. Nici când părăsea cabinetul, nu înceta să se gândească la opera lui, nu devenea un soț și un tată obișnuit, ci continua să rămână în „sfera” lui, dar care interacționa cu „sferele” celorlalți din casă. Cum puteau ei să vadă granița?

„Ce frumos e tot ce mi-ai lăsat să copiez, îi scrie Sofia Andreevna soțului său în timpul cât este plecat. Ce mult îmi place prințesa Maria! Parcă o și văd. Are o fire atât de simpatică, de bună. Dar tot am să te critic. După părerea mea, prințul Andrei tot nu este clar descris. Nu știi ce fel de om este. Dacă e deștept, cum de nu înțelege și nu-și poate explica relația cu soția lui?”

„Stau la tine în cabinet, scriu și plâng. Plâng de fericirea mea, din

cauza ta, că nu ești...”

„De la un timp romanul tău mă înalță moral foarte mult. Cum mă așez să copiez, mă transpun într-o lume poetică și mi se pare chiar că nu romanul tău e bun... ci că eu sunt deșteaptă.”

„Îți trimit, Liovocika scump... iconița care te-a însoțit peste tot, ca să fie și acum cu tine. Poate c-o să te mire că ți-o trimit, dar eu o să mă bucur s-o iei și s-o ții cu tine.”

Atitudinea neclară a prințului Andrei față de soția sa, iconița pe care prințesa Maria l-a rugat s-o ia cu el la război și pe care a luat-o ca să-i facă plăcere – toate acestea fie au trecut din viața de la Iasnaia Poliana în *Război și pace*, fie s-au întors din roman în viață, ca un sistem de vase comunicante, fără o delimitare strictă a sferelor.

Sofia Andreevna era despotică în dragostea pentru soțul ei. Despotismul acesta era o continuare a devotamentului ei. Așa fusese educată de tatăl și de mama sa, nu se știe de care dintre ei mai mult.

Cunoștea și ea unele amănunte din viața de cuplu, insuflate în copilărie de părinți, dar nu-i foloseau la nimic în raiul de la Iasnaia Poliana. Ea scrie în jurnal: „Uneori mi-e ciudă pe el, și-mi zic că nu trebuie să-l iubesc dacă nu știe să mă iubească *pe mine*, dar, în primul rând, am ciudă pe mine că nu știu pentru ce-l iubesc așa de tare, de umilitor și de dureros. *Maman* se lauda adesea că-l iubește pe papă de atâta timp. Nu ea a știut să-i câștige dragostea, el a fost acela care a știut s-o iubească. Înseamnă să ai o calitate anume. Ce trebuie să ai ca să-ți apropii sufletește pe cineva? Nu există soluții pentru asta. Mie mi-au insuflat ideea că trebuie să fiu cinstită, că trebuie să iubesc, că trebuie să fiu o bună soție și mamă. Asta stă scris în abecedare – toate astea-s prostii. *Nu* trebuie să iubești, trebuie să fii șireată, trebuie să fii deșteaptă și trebuie să știi să ascunzi tot ce e rău în caracterul tău, pentru că fără rău n-au existat încă și nu vor exista oameni. Iar de iubit, nu trebuie să iubești, ăsta-i lucrul cel mai important. Ce-am obținut că am iubit atât de mult și la ce-mi folosește acum dragostea mea? Să mă doară și să mă simt îngrozitor de umilită, doar atât. Lui asta i se pare atât de prostesc.”

Sunt însemnările ei din jurnalul din anul 1867, parcă presimte catastrofa, e singura de altfel. Tolstoi e absorbit cu totul de *Război și pace* și de boala sa. Se consultă cu Zaharin și bate cu piciorul câmpul de la Borodino, convins fiind că va scrie o scenă a bătăliei cum n-a visat nici Stendhal, considerat de el principala autoritate printre „pictorii scenelor de bătălie”. Sofia Andreevna are însă tot felul de presimțiri.

Ceva nu e cum trebuie... Ceva nu e cum trebuie...

MARGINALIA

Uluitor! Soniecika Bers și-a distrus jurnalele nevinovate, nu i le-a arătat lui Tolstoi. În timp ce el i-a arătat logodnicei însemnările sale de burlac, departe de a fi nevinovate, și nu numai atât, a *obligat-o* să le citească. De ce?

Nu găsim o explicație clară nici în jurnalele sale, nici în *Anna Karenina*, unde Konstantin Levin procedează la fel. Câteva motive ies totuși la suprafață.

În primul rând, el nu era sigur că e demn de logodnica sa și voia ca ea să știe acest lucru, ca să nu facă o alegere oarbă, ci în cunoștință de cauză. Acesta este un motiv nobil.

În al doilea rând, având intenția de a-și instala soția, mama viitorilor săi copii, la Iasnaia Poliana, el știa că n-are cum să evite întâlnirea cu Aksinia și cu fiul său nelegitim. Era mai bine să spargă buboiul înainte de căsătorie decât s-o traumatizeze pe tânăra soție amânând „știrea plăcută“, până când, cine știe, putea să fie însărcinată. Motivul nu e cel mai nobil, dar nici cel mai rău. De ce trebuia totuși să-i arate jurnalele?

Tolstoi a procedat împotriva oricăror reguli. Ideea lui năstrușnică i-a stupefiat pe Soniecika și pe părinții ei. Părinții au pus-o pe seama „ciudățeniilor“ logodnicului, despre care aveau cunoștință. Pe Soniecika o aștepta însă conviețuirea cu acest „adevăr“.

„...toată murdăria asta pe care am aflat-o și am citit-o în jurnalele din trecut ale lui Lev Nikolaevici *nu s-a șters niciodată din inima mea și a rămas o suferință pentru întreaga viață*“, scrie Sofia Andreevna în *Viața mea*.

„Tot trecutul lui [al soțului – *n.a.*] este atât de îngrozitor pentru mine, încât cred că nu mă voi împăca niciodată cu el, se plânge ea în jurnal în primul an de căsnicie. Oare când vor fi alte scopuri în viață, îmi doresc mult copii, să am un viitor integru, să pot vedea în ei acea curățenie fără trecut, fără murdării, fără tot ce văd acum în soțul meu și mă amărăște atât. El nu înțelege că trecutul lui este o viață întreagă cu mii de sentimente bune și rele care nu-mi aparține, la fel cum nu-mi aparține tinerețea lui, pierdută Dumnezeu știe pe cine și pe ce...“

Tolstoi s-a gândit că, dacă-i arată jurnalele, îi pune la încercare

rezistența sentimentelor și-i arată „minele“ peste care poate da la Iasnaia Poliana. De fapt, a pus dinamită la temelia vieții de familie.

Toate lipsurile Sofiei Andreevna au izvorât din virtuțile ei și invers. Abnegația în viața de familie a stat alături cu despotismul, iar dragostea devotată pentru soț – cu gelozia fără discernământ. Cu jurnalele sale Tolstoi a trezit laturile întunecate ale firii ei și a făcut-o să sufere nu numai din pricina geloziei, ci și a neputinței în fața laturilor întunecate ale personalității lui. A fost o lecție foarte dură, dacă a fost gândită în felul acesta.

Cel mai mult au afectat-o cuvintele despre Aksinia ca *soție*. „Sunt îndrăgostit ca niciodată!“ Sofia Andreevna a dat întotdeauna o importanță deosebită unor cuvinte spuse sau scrise de soțul ei. S-a cramponat de ele, le-a umflat adăugând sensuri noi, numai de ea știute. Aceasta a fost boala de care a suferit.

„Mi se pare că la un moment dat n-o să-mi ajungă gelozia, scrie ea în jurnal la trei luni după căsătorie, văzând-o pe Aksinia în casa ei. Auzi «Sunt îndrăgostit ca niciodată!». Și e pur și simplu o muiere, grasă, albă, groaznic. M-am uitat cu jind la pumnal, la puști. O lovitură – și gata. Cât timp nu există un copilaș. Și ea e aici, la câțiva pași. Sunt ca nebună... Dacă aș putea să-l omor și pe urmă să fac unul nou, exact la fel, aș face-o cu plăcere.“

Tolstoi a mai comis o greșală lăsând-o pe Sofia Andreevna să-i citească jurnalul, pentru greșeala asta s-a căit amarnic la bătrânețe, înaintea plecării de la Iasnaia. El i-a dat dreptul să se considere „victimă“. Trezind în ea această latură întunecată, gelozia, el i-a oferit temeiul pentru o purtare despotică în familie, fiindcă nu există nimic mai despotic decât dragostea dusă până la sacrificiu. Ea și-a cultivat sentimentul de „victimă“ chiar de la începutul vieții lor în comun. Jurnalele ei sunt strigăte și întrebări adresate lui Lev Nikolaevici în toți cei patruzeci și opt de ani de viață conjugală. „Scheletul din dulap“ va prinde carne, se va hrăni cu sânge și va fi prezent în casă în timpul celor mai dure conflicte.

Și pentru ce toate acestea?

Până și începutul vieții lor conjugale capătă un ciudat caracter marginal. Jurnalul (de fapt, niște cuvinte scrise) începe deodată să joace în viața lor rolul unui *terț*. Amândoi țin jurnale, părând că se concurează unul pe altul în materie de sinceritate. Unul îngăduie celuilalt să-i citească jurnalele, acceptând transparența ca o condiție pentru fericirea conjugală. Nici un fel de secrete.

Dar ce citesc ei în aceste jurnale?

EA:

„Îmi provoacă scârbă cu poporul lui...”

„La el joacă un mare rol latura fizică a dragostei. Asta e îngrozitor – la mine dimpotrivă...”

„El e un om rău prin faptul că n-are mila pe care o are un om cât de cât nerău față de orice ființă care suferă...”

„Nu e dragoste, nu e viață...”

„Va reveni timpul frumos, va reveni sănătatea, va fi rânduială și bucurie în gospodărie, va fi copilășul, va reveni și desfătarea fizică – abject...”

„Mă sacrific fiului...”

„Copii nu va mai avea el...”

„Sunt abandonată. Zi, seară, noapte. Eu sunt cea care satisface, eu sunt dădăcă, eu sunt o mobilă oarecare, eu sunt *femeie*.”

EL:

„Nu pot să lucrez. Azi a fost o *scenă*. M-am întristat că și la noi e la fel ca la alții. I-am spus că m-a jignit în simțămintele mele pentru ea, am plâns...”

„Începe să mă apese această trândăveală. Nu mă pot respecta... Mi-e tot timpul ciudă pe viața mea, și chiar și pe a ei. *Să muncești e absolut necesar...*”

„Am fost foarte nemulțumit de ea, am comparat-o cu altele, mai că am regretat, dar am știut că e trecător, și am așteptat, și a trecut...”

„Tania – sensibilitate...”

„De dimineață, rochia. M-a chemat ca să mă pronunț contra, și am fost contra – lacrimi, explicații triviale... Am dres-o amândoi de bine, de rău. Eu sunt întotdeauna nemulțumit de mine în situații din astea, mai ales de sărutări, sunt o mască... La prânz masca a fost dată jos, lacrimi, isterie...”

„Caracterul i se strică pe zi ce trece... I-am răsfoit jurnalul – o furie ascunsă împotriva mea respiră din fiecare cuvânt de tandrețe...”

„Dimineața sosesc fericit, vesel, și o văd pe *contesă*, care e furiasă și căreia *fetișcana Dușka* îi piaptănă perșorul... iar eu, ca opărit, *mă tem* de toate și constat că numai acolo unde sunt singur mi-e bine și poetic.”

„E deja 1 noaptea, iar eu nu pot dormi, cu atât mai puțin să mă duc să dorm în camera ei cu sentimentul acela care mă apasă, iar ea geme când e auzită, dar acum sforăie liniștit.“

Adnotările lui Tolstoi în jurnalul soției, când glumește, când de pocăință, nu lasă nici o îndoială că i-l citea cu atenție. Iar pe al lui nu avea dreptul să-l ascundă după ce-i vârșe pe gât trecutul său, transformându-l într-o povară sufletească pentru ea. El și-a deschis larg tainița sufletului, apoi n-a mai îndrăznit s-o închidă.

Unul dintre semnele după care recunoaștem în Sofia Andreevna pe stăpâna casei e, în afară de bonetă, legătura grea de chei pe care o purta tot timpul la brâu, chiar și când era însărcinată. În schimb nu avea nevoie de chei ca să pătrundă în tainița sufletului soțului. Porțile erau deschise.

Puteau continua la nesfârșit jocul ăsta? Ce nevoie aveau ei, care mâncau la aceeași masă și împărțeau același pat, să poarte „corespondența“ aceasta ciudată, ambiguă?

Sofiei Andreevna îi plăcea să se joace astfel. În orice caz, i-a prins gustul și i-a cerut soțului maximă sinceritate. În curând absența secretelor a început să-l agaseze pe Tolstoi. În vara anului 1863 el exclamă în jurnal: „Tot ce e scris în acest caiet e aproape minciună, fals. Gândul că și aici ea citește peste umărul meu îmi diminuează și alterează adevărul.“

Până la urmă, jurnalele gândite de Tolstoi ca un mijloc de a-i uni pe soți într-un tot spiritual unic și indivizibil au devenit una dintre principalele cauze ale conflictului familial, care s-a încheiat cu catastrofa din anul 1910...

„S-A FRÂNT VIAȚA...”

Așa se intitulează un capitol al memoriilor Sofiei Andreevna. Evenimentul care a influențat serios relațiile dintre soți înainte de transformarea spirituală a lui Tolstoi și care a devenit cauza primei fracturi, nu fisuri, din viața familială a fost nașterea pe 12 februarie 1871 a celei de-a doua fiice, Maria, al cincilea copil al lor. Este primul dintre copii care îi va lua apărarea tatălui în conflictul cu mama, marcând sciziunea între copiii lui Tolstoi. Maria, care a murit tânără, a fost în multe privințe o ființă neobișnuită și nu într-un tot pământească, la fel ca și ultimul lor copil, Vaniecika. Și a fost cea mai iubită fiică a lui Tolstoi.

După nașterea Mașei, Sofia Andreevna s-a îmbolnăvit de febră

puerperală și a fost la un pas de moarte. Doctorii au sfătuit-o să nu mai aibă alte nașteri. Tolstoi nu concepea însă viața de familie fără copii. După Mașa, soția lui a născut opt copii, dintre care primii trei – Piotr (n. 1872), Nikolai (n. 1873) și Varia (n. 1875) au murit înainte de a fi înțărcați. Și abia odată cu nașterea fiului Andrei, în 1877, iar apoi a lui Mihail, în 1879, neamul Tolstoi s-a revigorat. Dar Aleksei, născut în 1881, moare la vârsta de cinci ani, iar Vaniecika, venit pe lume în 1888, moare la șapte ani. În schimb, fiica venită pe lume în 1884 aproape împotriva voinței mamei avea să fie cea mai longevivă din neamul Tolstoi. Aleksandra Lvovna a trăit nouăzeci și cinci de ani.

Puterea de a procrea a lui Tolstoi avea ceva biblic. Și fiecare copil născut n-a semănat nici cu cel dinainte, nici cu următorul. Fiecare era unic în felul lui și avea o personalitate accentuată. Toți copiii au fost foarte talentați.

În anul 1871 Tolstoi n-a notat nimic în jurnalul lui, dar s-a păstrat o însemnare în care el condamnă științele naturii pentru că identifică legile naturale cu taina procreației: „Științele naturii sunt năzuința de a găsi ce au în comun viața lumii exterioare și viața omului. Omul se naște din oul fecundat. Haideți să căutăm oul la celenterate și fecundarea la ferigă...”

Pentru Tolstoi, procrearea este o taină care nu trebuie dirijată. Pentru Sofia Andreevna, taina reprezenta lucruri mai concrete. Iată o însemnare a jurnalului ei din anul 1870:

„Astăzi este a patra zi de când l-am înțărcat pe Liovușka [Lev este cel de-al patrulea copil al lor – *n.a.*]. Mi-a fost mai multă milă de el decât de ceilalți. L-am binecuvântat, mi-am luat rămas-bun de la el, am plâns și m-am rugat. E foarte grea prima despărțire de copilul tău. Probabil că sunt iar însărcinată.”

La începutul anilor 1870, Tolstoi continuă să trăiască o viață intelectuală incredibil de intensă. E atras din nou de pedagogie, alcătuiește un *Abecedar* pentru copii (Sofia Andreevna îl transcrie). Studiază limba greacă, pentru a-i citi pe Homer și pe Xenofon în original. Adună material pentru un roman despre Petru I. În 1873 începe să lucreze la *Anna Karenina*. Pleacă de două ori în stepele Samarei pentru tratamentul cu cumâs.

Viața familiei revine pe făgașul de dinainte. Dar „fericirea de neînchipuit” nu mai există. Ies la iveală fisurile care vor duce la scindarea ei viitoare. A fost nevoie însă de un stimul ca scindarea să se producă.

Stimulul a fost mutarea familiei la Moscova.

În anul 1871, când s-a produs fractura în familie, Iasnaia Poliana rămăsese fără îngerul zburdalnic și, în același timp, demon – Taniecika Bers, care stătea în fiecare an din primăvară până în toamnă la sora ei mai mare. După povestea de dragoste nefericită și obositoare cu Serghei Nikolaevici, fratele lui Tolstoi, ea s-a măritat cu un văr al ei, Kuzminski, și a plecat cu el în Caucaz, unde acesta fusese numit într-o slujbă. Pentru Sofia Andreevna a fost o mare durere. Taniecika era singura ei confidentă în problemele de familie, ei îi împărtășea toate bucuriile și necazurile vieții ei conjugale. Odată cu plecarea Taniei s-a rupt legătura ei permanentă cu familia Bers. De aici înainte va fi contesa Tolstoi și atât...

Și tot atunci Tolstoi se gândește la o călătorie la Optina. Călătoria n-a avut loc, ea va fi făcută după șase ani. Dar relatându-i acest lucru după mulți ani primului său biograf, Pavel Biriukov, Tolstoi suprapune două date 1871 și 1877 și-i povestește despre prima călătorie ca și cum aceasta avusese loc. El îi spune lui Biriukov că s-a dus la Optina pentru a vorbi cu starețul Ambrozie despre problemele sale de familie.

Note

19. Călugăr novice la o mănăstire. (N.t.)

20. Călugăr purtător de rasă. (N.t.)

21. În anul 1869, aflându-se cu treburi la Arzamas, Tolstoi a trecut într-o noapte printr-o teribilă și inexplicabilă spaimă de moarte, pe care a descris-o apoi în *Însemnările unui nebun*. (N.t.)

22. Posibil, de la verbul *drîhnuti* – a trage aghioase. (N.t.)

CAPITOLUL V

Noul rus

Imediat ce tânărul secretar al lui Certkov, Alioșa Sergheenko, a sosit la Optina, pe 29 octombrie, la o zi după plecarea lui Tolstoi, acesta l-a pus să se așeze la masă și să scrie răspunsul dat de el la întrebarea lui Kornei Ciukovski referitoare la pedeapsa cu moartea. În timp ce lucrau, Sergheenko a zărit la celălalt capăt al mesei o foicică îngustă de hârtie pe care era scris ceva cu scrisul mare al lui Tolstoi. Ar fi vrut tare mult să vadă ce era, dar nu avea cum.

„Terminând de dictat, Lev Nikolaevici s-a apropiat de măsuța lavoarului, pe care se aflau un lighean mare de faianță și o cană mare tot de faianță. Și-a turnat apă din cană în lighean și a început să se spele pe mâini. Deodată a exclamat cu amărăciune:

— A, ce necaz îmi e!

— De ce vă e necaz, Lev Nikolaevici?

— Că mi-am uitat periuța de unghii...

— Încerc eu să vă procur una, Lev Nikolaevici.

— Nu, nu, nu e nevoie. O să rog să mi se trimită de acasă...”

Chinul lui Tolstoi după plecarea de-acasă era generat de faptul că dorea mai presus de orice să nu-i împovăreze pe ceilalți cu tot felul de griji pentru persoana lui. Și cu cât se străduia mai mult să nu-i împovăreze, cu atât mai mult le crea probleme.

Când Tolstoi a plecat să se plimbe, Sergheenko a tras imediat spre el hârtiuța și a citit:

„Săpun

Periuța de unghii

Blocnotes“.

Dacă în loc de „blocnotes“ pe această listă figura „scalpel“, nimeni nu s-ar fi îndoit că aceste lucruri fuseseră cerute de către un chirurg plecat pentru o vreme de acasă care continua să-și facă meseria. Lucrurile acestea erau însă cerute de un scriitor pentru care săpunul și periuta de unghii erau la fel de importante ca mâinile lui, ce trebuiau să fie foarte curate. Ca să nu mai vorbim de faptul că Tolstoi se distingea în general printr-o curățenie corporală ieșită din comun.

În scrisoarea către Sașa, pe care aceasta n-a mai primit-o, pentru că era în drum spre Șamordino, Tolstoi o ruga să-i trimită sau să-i aducă „încărcătorul de cerneală“ (cerneala n-o uitase), precum și „forfecuța, creioanele și halatul“. Apropo, voia săpun vegetal, nu din grăsimi animale. Pe lista văzută pe masă de Sergheenko s-au mai adăugat după aceea „cafea, burete“. În scrisoarea către Sașa cerea să i se trimită cărțile lui Montaigne, Nikolaev și volumul al doilea din *Frații Karamazov*. Plecând noaptea, nu-și luase cu el cărțile de care avea nevoie, și l-a chinuit lipsa lor chiar și în tren. În mod deosebit îi lipseau „Cercul lecturilor“ și „Pentru fiecare zi“ întocmite de el, în care aduna scrieri și idei ale unor scriitori și gânditori mari și mai puțin mari, considerând în anii bătrâneții că e o ocupație importantă. Va fi bucuros când, văzând câteva dintre aceste culegeri în mica bibliotecă a surorii sale la Șamordino, le va „sustrage“ cu acordul Mariei Nikolaevna.

De toate acestea – cărți, săpun, periută, încărcător, forfecuță, blocnotes, halat – Lev Nikolaevici a avut nevoie chiar în primele zile de la plecare. Lipsa lor îi influența starea de spirit. care era și așa apăsătoare, oricât se străduia el să-i încredințeze pe cei care erau în preajma lui că se simte „liber“ și „bine“. În jurnal și în scrisoarea către Sașa a scris că a călătorit până la Kozelsk într-un vagon de clasa a treia și că a fost foarte „instructiv și plăcut“ pentru el. Dar, când au plecat de la Kozelsk mai departe și a apărut perspectiva continuării drumului cu același tren, în același vagon de clasa a treia (pentru că trenul nu avea alte vagoane), Tolstoi s-a speriat, lucru pe care Makovițki l-a remarcat și l-a consemnat în jurnal...

Astfel de lucruri mărunte n-au fost puține... De fapt, puse cap la cap, ele au fost substanța întregii călătorii „cu căruța poștii“ și cu „trenurile de legătură“ de la Iasnaia Poliana la Astapovo. Bunăoară, unde și ce să mănânci? Tot prin gări? La Iasnaia Poliana exista un meniu special și destul de complicat pentru vegetarianul care suferea cu ficatul și cu burta.

Felurile de mâncare erau rezultatul unor îndelungi căutări ale Sofiei Andreevna, foarte pedantă în alcătuirea meniului. În acest domeniu ea recurgea la multe şiretlicuri, de pildă în supa de ciuperci preparată special pentru Lev Nikolaevici se turnau fără ştirea lui câteva linguri de supă de carne. Era o întreagă problemă cu conopida şi cu varza de Bruxelles, cu cremele gelatinoase care îi plăceau mult lui Lev Nikolaevici, şi cu încă ceva ce nu vom numi, pentru a nu-i întărâta pe cei care consideră că Tolstoi ducea la bătrâneţe o viaţă „de boier“. Nu era o viaţă „de boier“, ci o viaţă de ascet extrem de atent la preţiosul trup care purta sufletul nemuritor dintr-o veşnicie în alta. Era un anume fel de ascetism fără păduchi şi fără lanţuri.

Dar ce să faci cu preţiosul trup în trenurile şi hotelurile sordide şi prin hârtoapele drumurilor noastre veşnic desfundate?

„Drumul a fost îngrozitor, murdar, accidentat, şi vizitiile au luat-o la stânga, peste luncile oraşului Kozelsk; de câteva ori a trebuit să mergem prin şanţuri. Nu era întineric de tot, luna lumina de după nori. Caii mergeau la pas. Într-un loc, vizitiul le-a dat bice cailor, ei au luat-o din loc şi ne-am zgâlţâit teribil, Lev Nikolaevici a început să geamă“, descrie Makoviţki drumul de la Kozelsk la Optina.

Sosite la Şamordino, Saşa şi Feokritova au adus cu ele fulgi de ovăz, ciuperci uscate, ouă şi o lampă cu spirt. La Optina, la Şamordino şi pe urmă în tren, înainte de a se culca, Tolstoi a mâncat bătrâneşte, mult şi cu poftă, lucru observat de toţi cei care erau cu el. Exista, probabil, o explicaţie fiziologică: nervii sau slăbiciunea, dar nu cumva organismul său se pregătea să moară greu?

Toate acestea au căzut la început pe umerii lui Makoviţki, iar pe urmă, pe ai Saşei şi ai Feokritovei. Şi când Tolstoi i-a scris Saşei de la Optina Pustîni: „Duşan se dă peste cap şi fizic mă simt minunat“, el arăta cât preţuieşte grija însoţitorului său, dar, în acelaşi timp, suferea pentru că le provoca atâtea necazuri celor din jur.

Exista însă o persoană căreia nu numai că nu se temea să-i facă griji, dar despre care ştia că aceste griji îi fac, fără doar şi poate, plăcere. Aceasta era sora sa Maşenka, călugăriţa Maria Nikolaevna Tolstaia.

Maşa şi Liovocika fuseseră copiii cei mici ai familiei Tolstoi, de aceea ei ţinuseră în mod deosebit unul la altul din fragedă copilărie. Maria Nikolaevna era mai mică decât Lev Nikolaevici cu numai un an şi jumătate. Corespondenţa lor acoperă o jumătate de veac, şi nici nu-ţi trebuie altceva ca să înţelegi cât de frumoasă era legătura dintre ei. Maşa era cât se poate de prezentă în viaţa lui, atât în cea sentimentală, cât şi în cea artistică. El a

fost nașul fiicei ei, Varvara, nepoata căreia i-a dăruit zece mii de ruble din onorariul pentru *Război și pace*. După idila eșuată a lui Lev Nikolaevici cu Arsenieva, Maria Nikolaevna a încercat să joace rolul de pețitoare și să-și însoare fratele cu prințesa Dondukova-Korsakova. Ea îi cunoștea bine psihologia, fiind prima care a depistat la el sindromul „Podkolesin“, sindromul fugarului.

La rândul său, fiind mai vârstnic decât Mașa, Lev Nikolaevici a avut o grijă constantă față de ea, trăind nefericirile ei ca și cum ar fi fost ale lui. Iar nefericirile ei n-au fost puține, soarta ei amintind într-o măsură de soarta Annei Karenina.

La șaisprezece ani a fost măritată cu o rudă, Valerian Tolstoi, s-a mutat la moșia Pokrovskoe de lângă Cerni, în gubernia Tula, și a făcut patru copii. Își iubea nespus de mult soțul și a fost rănită aflând de numeroasele sale aventuri amoroase, inclusiv cu guvernante și doici (în această privință, soarta ei a anticipat-o într-un fel pe cea a lui Dolly Oblonskaia). Fiind o fire mândră și independentă, Maria Nikolaevna și-a părăsit soțul în anul 1857. Această veste l-a „lăsat fără suflu“ pe Lev Nikolaevici, care se afla în acel moment la Baden-Baden. El a abandonat totul și a plecat imediat în Rusia pentru a-și salva sora. A închiriat o casă la Moscova și s-a mutat acolo cu Maria și cu copiii ei. Dar nenorocirile Mariei nu s-au oprit aici. Plecând cu copiii în străinătate, a cunoscut un bărbat tânăr și frumos, dar bolnav, Hector Victor de Kleen. În scurt timp prietenia lor s-a transformat într-o iubire înflăcărată. Au stat trei ierni în Algeria. În 1863 Maria Nikolaevna a născut un copil din flori, Elena, al cărui nume patronimic, Sergheevna, l-a primit de la nașul ei, fratele mai mare al Mariei și al lui Lev, Serghei Nikolaevici Tolstoi.

Lev a fost alături de sora sa în drama trăită de ea și chiar a propus să-i crească el fiica nelegitimă. În anul 1873, când în *Russkii vestnik* a fost publicată *Anna Karenina*, de Kleen a murit. Maria Nikolaevna a fost la un pas de sinucidere. Neștiind încă în ce fel avea să se încheie romanul fratelui ei, ea i-a scris: „Gândul sinuciderii a început să mă urmărească și mă urmărește atât de stăruitor, încât a devenit un fel de boală sau sminteală... Doamne, dacă ar ști toate Kareninele ce le așteaptă, cum ar mai fugi de desfătărilor de-o clipă, fiindcă nimic ce nu e *legiuit* nu poate fi vreodată fericire...”

Întorcându-se în Rusia cu Elena, o fetiță educată europenește și vorbind prost rusește, Maria Nikolaevna s-a temut la început să-și recunoască fiica în fața lumii și a spus că e pupila ei. Lev și Serghei, frații

ei, n-au fost de acord și au spus deschis că ea este nepoata lor. Relația fiicei cu mama ei s-a complicat. Elena a plecat devreme de acasă, a trăit pe propriile picioare și s-a căsătorit cu un jurist, pe nume Ivan Vasilievici Denisenko, executor judecătoresc mai întâi la Voronej și apoi la Novocerkask. La acest Denisenko a vrut Tolstoi să ajungă când a fugit de la Șamordino.

După dramele personale cu Valerian Tolstoi, cu de Kleen și cu fiica sa Elena, Maria Nikolaevna s-a stabilit la mănăstirea de maici Beliov din gubernia Tula, de unde i-a scris fratelui ei în anul 1889:

„Tu te interesezi, desigur, de viața mea lăuntrică, sufletească, și nu despre cum *m-am aranjat*, și vrei să știi dacă am găsit ce căutam, adică împăcare morală, liniște sufletească etc. Uite, asta îmi e greu să-ți explic tocmai ție: dacă o să spun că n-am găsit (e încă prea devreme), dar că sper să găsesc ce am nevoie, trebuie să-ți explic în ce fel și de ce anume *aici*, și nu în alt loc. Tu n-ai să recunoști nimic, dar recunoști că trebuie renunțat la tot ce-i găunos, zadarnic, inutil, că trebuie lucrat asupra ta însuși ca să-ți îndrepti lipsurile, să-ți învingi slăbiciunile, să ajungi la smerenie, la calm, adică la o posibilă indiferență față de tot ce poate tulbura pacea sufletească.

În lume eu nu pot ajunge la asta, este foarte greu; am încercat să renunț la tot ce mă atrage – muzică, cărți inutile, întâlnire cu tot felul de oameni inutili, discuții sterile... E nevoie de o prea mare putere a voinței pentru ca, înconjurată de toate acestea, să-mi construiesc viața în așa fel, încât nimic din ce-mi tulbură liniștea sufletească să nu mă atingă. Eu nu mă pot compara cu tine: sunt o femeie cât se poate de obișnuită; dacă dau tot, trebuie să mă aranjez cumva; să muncesc, adică să trăiesc din munca mea nu pot. Atunci ce să fac? Ce jertfă îi aduc eu lui Dumnezeu? Iar fără sacrificiu, fără efortul de a te salva nu se poate; pentru noi, femeile slabe și singure, cel mai bun loc este după părerea mea acesta în care trăiesc acum.“

Această mărturisire a viitoarei călugărițe este foarte interesantă (ea s-a retras definitiv din lume în anul 1891, stabilindu-se la mănăstirea Șamordino apărută atunci, într-o căsuță-chilie construită special după proiectul duhovnicului ei, starețul Ambrozie de la Optina). Ea arată cât de apropiați erau Lev Nikolaevici și sora sa în înțelegerea credinței, în ciuda căilor atât de diferite în care și-au împlinit viața. Amândoi au fost practici în atitudinea lor față de credință. Dacă credința este fericire, adică „deplină împăcare morală și liniște sufletească“, atunci trebuie să cauți cel mai scurt și mai accesibil drum spre fericire. Pentru Tolstoi (în concepția lui) acest drum era în afara bisericii, pentru sora sa era mănăstirea.

Maria Nikolaevna suferea pentru fratele ei. „...te iubesc foarte, foarte mult, mă rog pentru tine, simt ce om bun ești, cum ești mai bun decât toți Feti, Strahovii și alții ai tăi. Dar totuși, ce păcat că nu ești *pravoslavnic*, că nu vrei să te unești *simțitor* cu Cristos... Numai să vrei să te unești cu el... și ce *iluminare* și pace ai simți în sufletul tău și ce mult din ceea ce nu înțelegi acum ți-ar deveni clar ca lumina zilei! Măine, dacă îmi vor îngădui puterile, mă voi împărtăși în biserică“, îi scria ea fratelui ei în anul 1909.

La aceste încercări ale surorii sale de a-l întoarce în sânul ortodoxiei, Tolstoi a răspuns în jurnal: „Da, viața monahală are mult bine: important este că sunt înlăturate ispitele și că timpul este ocupat cu rugăciuni inofensive. E minunat, dar de ce să nu-ți ocupi timpul cu munca proprie omului, ca să se hrănească și să-i hrănească și pe ceilalți.“

Obstinația lui Tolstoi de a-și urma calea religioasă proprie și de a tăgădui rolul bisericii a dus nu de puține ori la certuri între el și sora sa, dar în aceste certuri n-am văzut niciodată, nici măcar ca posibilă, o rupere a relațiilor. Ele sfârșeau întotdeauna... cu o glumă. Amândoi prețuiau finețea spiritului. Odată, vizitându-și sora la Șamordino, Tolstoi a glumit: „Sunteți aici șapte sute de călugărițe proaste care nu fac nimic.“ Era o glumă rea, nepotrivită. Mănăstirea Șamordino era, într-adevăr arhiplină, trăiau acolo fete și femei provenind din cele mai sărace și mai înapoiate straturi sociale, pentru că întemeietorul mănăstirii, starețul Ambrozie, lăsase cu vorbă de moarte să fie primite acolo toate cele doritoare. Ca răspuns la glumă, Maria Nikolaevna a trimis nu după mult timp la Iasnaia o pernuță brodată de mâna ei, cu un înscris: „Una dintre cele șapte sute de proaste de la Ș.“ Iar Tolstoi nu numai că a apreciat acest răspuns, dar s-a și rușinat de cuvintele spuse la mânie.

Pernuța stă și astăzi în dormitorul lui Tolstoi din conacul-muzeu „Iasnaia Poliana“.

Maria Nikolaevna nu era o călugăriță obișnuită, ea era o figură aparte între celelalte călugărițe. Înainte de a muri, delira în franceză. Obișnuită să trăiască după vrerea ei, nu i-a fost ușor să se deprindă să ceară întotdeauna îngăduința duhovnicului sau starețului. Ducea dorul discuțiilor cu oameni apropiați ca nivel de cultură, citea ziare și literatură modernă. „La ea în chilie, își amintește fiica ei, E.V. Obolenskaia, ardeau candelile în fiecare odaie în fața icoanelor și în dormitor în fața icoanelor, îi plăcea foarte mult să le țină aprinse; dar la biserică nu pune lumânări cum făceau ceilalți, nu săruta icoanele, nu făcea măcăni, ci se ruga simplu, în liniște, la locul ei, unde avea un scaun și era așternut un covoraș. La început oamenii s-au cam

strâmbat, unii au condamnat-o, dar pe urmă s-au obișnuit.“

„Odată venisem la mama cu fiica mea Natașa, care era bolnavă de malarie. Mama a pus pe lângă ea o călugăriță tânără, foarte drăguță, care o ducea peste tot să se plimbe, dar, când a vrut s-o ducă la o fântână sfântă, încredințând-o că dacă toarnă apă pe ea scapă pe dată de friguri, mama a spus:

— Nu, Natașa, chiar dacă e apă sfântă, mai bine nu.

Călugărița a fost teribil de scandalizată de aceste cuvinte.“

O dată pe an, pentru două luni de vară, ea venea la fratele ei, la Iasnaia Poliana. Nu era simplu să obțină învoire, trebuia să se adreseze arhiereului de Kaluga. Ultima dată a fost la Iasnaia Poliana în 1909 și, potrivit mărturiei fiicei sale, a plâns amar la plecare, spunând că n-o să-și mai vadă fratele.

Cu atât mai mult a surprins-o sosirea lui neașteptată, la sfârșit de toamnă. La ultima sa vizită la Iasnaia, văzuse că în familia fratelui ei izbucnise un conflict fără ieșire, conflict în care ea a fost de partea lui.

Întâlnirea lor în casa Mariei Nikolaevna a fost emoționantă. Sosind seara târziu cu Makovițki și cu Sergheenko la Șamordino pe 29 octombrie, Tolstoi n-a mai dat pe la hotel, ci s-a dus direct la sora lui. Spune multe această determinare a lui după ce rătăcise derutat prin preajma schitului de la Optina. S-a grăbit să-și vadă sora ca să-și deșerte sufletul, să plângă, să audă cuvinte de susținere, poate chiar de îndreptățire a plecării lui de acasă...

Acesta a fost un moment foarte delicat. Călugăriță fiind, sora sa trebuia, firește, să-i reproșeze faptul că refuză să-și ducă crucea până la capăt. Maria Nikolaevna își reproșa că odinioară se despărțise din mândrie de Valerian, condamându-se astfel la căderile în păcat care au urmat în lanț. Dar ea n-a scos un cuvânt de dezaprobare față de fapta lui Lev Nikolaevici, susținându-l întru totul.

În momentul acela, în chilia Mariei Nikolaevna erau fiica ei, Elizaveta Valerianovna Obolenskaia, și sora stareței. Acestea au fost martorele unei scene melodramatice neobișnuite: marele Tolstoi, plângând pe umerii surorii și nepotei sale, a povestit cele petrecute la Iasnaia Poliana în timpul din urmă... Cum soția lui i-a urmărit fiecare pas, cum el și-a ascuns în carâmbul cizmei jurnalul secret și cum dimineată a văzut că dispăruse. A povestit cum Sofia Andreevna se furișa noaptea în cabinetul lui și-i scotocea prin hârtii, iar dacă prindea de veste că el nu doarme, intra la el în camera de alături și se prefăcea că a venit să vadă cum se simte... I-a

împărtașit îngrozit ce-i povestise Sergheenko la Optina: că Sofia Andreevna încercase să se sinucidă aruncându-se în iaz...

Tolstoi i-a părut nepoatei „jalnic și bătrân“. „Era cu gluga lui maro, de sub care îi ieșea jalnică bărbuța căruntă. Călugărița care îl adusese de la hotel ne-a spus după aceea că se clătina când a venit spre noi.“

Înfățișarea jalnică a lui Tolstoi a fost observată și de fiica sa, Sașa, venită în ziua următoare la Șamordino. „Am impresia că lui papă îi pare rău că a plecat“, i-a spus ea verișoarei ei, Liza Obolenskaia.

La hotel Lev Nikolaevici arăta vlăguit de puteri, somnolent, distrat. Pentru prima dată, adresându-i-se lui Makovițki, i-a spus Dușan Ivanovici (în loc de Dușan Petrovici), „nu se întâmplase niciodată“. Uitându-se la el și luându-i pulsul, doctorul a constatat că avea asemenea stare când urma o criză.

Și din nou Tolstoi se rătăcește... A doua zi, plecând de la sora lui după o a doua vizită, s-a rătăcit pe coridor și n-a mai găsit ușa de la intrare. Înainte sora lui îi povestise că noaptea vine la ea un „dușman“, bănuie pe coridor, dibuie pereții căutând ușa. „Și eu m-am rătăcit, ca dușmanul“, a glumit posomorât Tolstoi. Maria Nikolaevna a suferit mult amintindu-și că au fost ultimele cuvinte pe care i le-a spus fratele ei.

După cea de-a doua vizită, pe 30 octombrie, Tolstoi s-a întors la hotel și a aflat că sosise Sașa și că se dusese la mătușa ei, crezând că-l va găsi acolo. Nu s-au întâlnit pentru că Makovițki îl dusese pe Tolstoi pe un drum mai scurt. Tolstoi a luat-o imediat înapoi, dar Makovițki, simțind că ceva nu e în ordine, s-a luat după el mergând la o sută de pași în urma lui. „Și într-adevăr, Lev Nikolaevici a trecut de casa Mariei Nikolaevna, plecând mai departe, spre stânga. L-am ajuns din urmă și l-am întors, și atunci am intrat împreună cu el la Maria Nikolaevna.“

Totalul părea să arate că Tolstoi se află la capătul drumului, la limita puterilor sale sufletești și fizice. Mai departe nu putea merge! A merge mai departe era sinucidere curată.

Cum s-a întâmplat însă și la Optina, pe toți i-a apucat un fel de amorțeală. Ca și la Optina, unde nu s-a găsit nici un om care să-l ia și să-l ducă la stareți, și la Șamordino au înțeles că a merge mai departe înseamnă pericol de moarte și nu numai că n-au făcut nimic pentru a-l opri pe Lev Nikolaevici, ba l-au și împins să continue să fugă. Deși aici trăia sora sa iubită. Aici îl iubeau toți. Nu o dată, fiind la Șamordino, a izbutit să-și atragă simpatia oamenilor simpli de la mănăstire. Aici era un hotel. În vecinătate era un sat în care Lev Nikolaevici, în dimineața zilei de 30

octombrie, își găsisse în căsuța văduvei Aliona Homkina o odaie curată și caldă, cu podea de scânduri, pentru cinci ruble pe lună.

Tolstoi este extrem de curios ca și înainte. Vrea să cerceteze cum stau treburile mănăstirii, să vadă atelierele și tipografia. În jurnalul lui se găsesc planurile a patru lucrări notate la Optina: „1) Feodorit și calul pe moarte; 2) Preotul convertit de cel pe care-l convertește; 3) Romanul lui Strahov. Grușenka-econoama; 4) Vânătoarea; Duelul; Fără ocolișuri.“ Descoperind în casa surorii sale o culegere de cărți din „Biblioteca filozofico-religioasă“ de M.A. Novoselov, Tolstoi le studiază cu interes la hotel, în mod deosebit un articol al lui Herzen despre socialism, amintindu-și că a lăsat neterminat la Iasnaia un articol al său pe aceeași temă. Dictează o scrisoare prietenoasă pentru Novoselov, visând să-și continue propriul articol. Tolstoi mai avea încă suficientă forță pentru a gândi și a crea.

Când Sașa a venit împreună cu Feokritova la tatăl ei, el era aproape hotărât să rămână la Șamordino. Altfel n-avea de ce să se înțeleagă cu văduva aceea în privința casei din sat, înșelându-i astfel așteptările, doar femeia avea nevoie de bani. Adevărul este că văduva n-a fost foarte promptă, nevenind în seara aceea la hotel ca să definitiveze înțelegerea. După cum scrie Makovițki, lui Tolstoi îi convenea și hotelul: o rublă pe zi.

Venirea fiicei sale i-a scăzut moralul. Sașa era prea tânără și prea pornită împotriva mamei și a fraților ei. În plus, era agitată de călătoria făcută până la Șamordino, unde ajunsese pe un drum ocolit, prin Kaluga. De ce? Pentru ca Sofia Andreevna să-i piardă urma.

Ca toți oamenii încăpățânați, Tolstoi trecea repede de la o stare la alta și era foarte sensibil la manifestarea bruscă a unor factori externi. A-i schimba optica asupra lumii era aproape imposibil, îi trebuiseră ani de travaliu sufletesc și o colosală acumulare de experiență și bună, și rea ca să și-o formeze. Dar a-i schimba starea de spirit nu era greu. Mai cu seamă în momentul acela, când era teribil de nesigur că fapta sa e dreaptă; chiar îi scrisese clar Sașei că „se teme“ de ce-a făcut. În acest moment era ca țarul Saltan, pe care îl putea tulbura orice sol care îi aducea vești.

Rolul solului cu vești rele l-a avut mai întâi Sergheenکو, un om tânăr, foarte pornit împotriva soției lui Tolstoi. El a fost cel de la care a auzit Lev Nikolaevici că Sofia Andreevna se pregătește să plece în urmărirea lui. Și nu singură, ci cu Andrei, fiul lor. Sosită la Șamordino, Sașa a confirmat acest lucru, iar apariția ei agitată a produs și mai multă nervozitate, a încărcat și mai tare atmosfera.

Nu i se poate face o vină din asta. Sașa a fost cea mai afectată dintre

toți de conflictul părinților. Spre deosebire de ceilalți copii ai lui Tolstoi, care își aveau familiile lor și veneau la Iasnaia Poliana atunci când doreau ei sau când aveau nevoie de ceva, Sașa trăia permanent la Iasnaia. Devotată trup și suflet tatălui său, căruia îi era și secretară și principal confident (atât cât îngăduia tinerețea), fără îndoială că-și iubea și mama și o compătinea; date fiind însă tinerețea și firea ei aspră, s-a purtat dur cu ea când conflictul a ajuns la apogeu. Ea s-a convins (și ce este mai rău – s-a străduit să-și convingă și tatăl) că mama nu e deloc bolnavă, că e un tertip de-al ei și că se preface bolnavă. Judecând după jurnalul prietenei ei, Varvara Feokritova (în treacăt fie spus, luată în casă chiar de Sofia Andreevna pentru a-i dactilografia memoriile), și aceasta era convinsă că Sofia Andreevna umblă cu șiretlicuri. Și iată-le apărând amândouă la Șamordino ca să-i vină în ajutor lui Tolstoi, iar venirea lor n-a făcut decât să-i dea un nou impuls să fugă, finalul devenind inevitabil.

De altfel, venirea Sașei și starea ei de surescitare, numai acestea, nu aveau cum să schimbe decizia lui Tolstoi de a rămâne la Șamordino. După o conviețuire de patruzeci și opt de ani cu soția lui, el știa mult mai bine decât Sașa la ce se poate aștepta din partea ei. Și dacă în ajun sau chiar în ziua venirii fiicei sale, el intenționa să rămână lângă sora lui, înseamnă că spera la o altă rezolvare a conflictului și că aștepta de la Sașa alte vești decât cele aduse de ea.

Să ne gândim de ce Sofia Andreevna l-a ales ca însoțitor tocmai pe Andrei.

Auzind pentru a doua oară numele lui de la Sașa, pe Tolstoi nu avea cum să nu-l copleșească vestea. Și nu pentru că nu-l suferea pe Andrei, ci tocmai pentru că el era cel pe care îl iubea cel mai mult dintre toți fiii lor. Acest lucru o mira uneori chiar și pe Sofia Andreevna. Cel mai desfrânat dintre copii, Andrei Lvovici, era cel mai iubit fiu al lui Tolstoi, în ciuda faptului că toate obiceiurile fiului erau în totală contradicție cu felul cum trăia și cu ce propovăduia tatăl său. Andrei Lvovici nu era deloc străin de băutură, chefuri și femei. Legăturile lui cu țărăncile de la Iasnaia Poliana îi aminteau lui Lev Nikolaevici de cel mai rușinos păcat al tinereții sale. Andrei Lvovici era și singurul dintre fiii săi care alesese cariera militară și plecase ca voluntar în războiul ruso-japonez. Și asta într-o vreme când sute de oameni, sub influența învățăturii părintelui său, refuzau serviciul obligatoriu în armată, fiind trimiși în închisori și în batalioane disciplinare. Fiul lui Tolstoi era un aprig susținător al pedepsei cu moartea, apărută și de Stolîpin în anii 1905–1907, după înăbușirea revoluției. El și-a ajutat mama

să organizeze o apărare armată la Iasnaia Poliana și chiar a inițiat percheziții în ogrăzile țăranilor ca să găsească verzele furate din grădina lor.

În fine, Andrei Lvovici nu numai că-și părăsise prima soție, pe Olga Konstantinovna (cumnata lui Certkov) și pe cei doi copii, dar plecase de la ea cu soția guvernatorului Tulei, Arțimovici, aceasta având și ea șase copii. Păcatul Annei Karenina și al lui Vronski era o glumă literară nevinovată în comparație cu ce greutăți îi făcuse lui Tolstoi fiul său, fapt care-l obligase pe primul la o explicație în scris cu guvernatorul Tulei, un bun cunoscut al său.

Și cu toate acestea... „Cât e de neînțeles că Andriușa – cu viața cea mai nereușită dintre toți fiii – este preferatul tatii!“ exclamă Sofia Andreevna într-o scrisoare către T.A. Kuzminskaja.

„Curios lucru, de ce-l iubesc, se mira și Lev Nikolaevici în jurnal. Să spun că din cauză că e sincer și demn de crezare – nu e adevărat. Deseori nu e demn de crezare... Dar mi-e ușor și bine cu el, îl iubesc. De ce?“

Andrei Lvovici credea că Fedia Protasov din *Cadavrul viu* este copia lui. Fedia Protasov este un fugar patologic, un fel de chintesență a tuturor eroilor-fugari ai lui Tolstoi, de la prințul Dmitri Olenin (*Cazacii*) până la bătrânul părinte Serghi (*Părintele Serghi*). Protasov este cel mai bine realizat personaj dramatic al lui Tolstoi. Și, dacă fiul lui Tolstoi avea dreptate, vom descoperi un fapt curios. Tolstoi n-a construit nici un personaj după modelul copiilor săi, oricât de viu și memorabil era acesta. Deși pe mulți dintre eroii săi i-a „copiat“ literalmente după soția, frații și cumnatele sale, după rudele mai îndepărtate, după cunoscuți și chiar persoane întâmplătoare. Dintre copii numai Andrei s-a dovedit însă demn de acest lucru. În orice caz, soarta lui Andrei „se citește“ și în *Anna Karenina*, finalizată în 1877, anul nașterii lui Andrei, și în *Cadavrul viu*, scris în anul 1900, când fiul în vârstă de douăzeci și trei ani era deja format ca personalitate. Se poate spune că dintre toți copiii scriitorului Andrei Lvovici a fost cel mai „literar“.

În același timp Tolstoi avea toate motivele nu numai să nu-l iubească, dar chiar să-l urască pe Andrei.

Andrei nu se jena să-și numească părintele „bătrân nebun“. Dintre toți copiii el semăna cel mai mult cu mama sa în privința francheții, și nu întâmplător Andrei a fost fățiș de partea mamei în conflictul părinților. El a considerat o prostie renunțarea tatălui la drepturile de autor pentru operele lui și nu s-a sfiit să spună că viața de boier este pe gustul lui și că nu vrea să

renunțe la ea. Andriușa, acum în vârstă de cincizeci de ani, îi disprețuia pe față pe „suspecți“ și spunea că lacheii nu-i iubesc pentru că nu le dau bacșiș.

Dar ciudat... Tocmai pe Andrei îl considera Tolstoi cel mai „bun“. „Tu ești bun la inimă“, îi scria el. „Tu ai cea mai prețioasă și mai importantă calitate, mai prețioasă decât toate pe lume: bunătatea.“ „Tu ești bun la suflet.“

Și aceasta nu era o ciudățenie a tatălui... După cât se pare, Andrei, cu toată franchețea și grosolănia lui, era într-adevăr „bun la suflet“. Nu degeaba îl iubeau și-l iertau femeile. Prima lui soție, Olga Konstantinovna, nu numai că și-a iertat soțul, dar s-a și împrietenit cu cea de-a doua soție a lui, Ekaterina Arțimovici. Când, în 1916, Andrei Lvovici a murit pe neașteptate în urma unei septicemii, alături de mamă și soție au mers în urma sicriului și amantele sale neconsolate.

Nu este greu de înțeles ce însemna pentru Tolstoi ca Andrei să apară cu mama sa la Șamordino. Trebuia să suporte din nou tensiunea din relațiile de familie, toate „fisurile“ și lipiturile din viața lor. Tocmai de asta fugea el. Tocmai acest lucru nu și-l dorea acum, ba mai mult, se temea de el mai tare decât de moarte.

În plus Sașa i-a adus tatălui o scrisoare de la Andrei, din care reieșea clar că acesta n-a ezitat o clipă să-și judece tatăl. Scrisoarea lui Andrei Lvovici a fost cea mai grosolană și mai lipsită de tact dintre cele patru scrisori ale copiilor aduse de Sașa la Șamordino, pe care Tolstoi le-a citit pe loc în chilia surorii sale. Dar în același timp aceasta a fost scrisoarea cea mai directă, lipsită de orice încercare de a atenua în ochii tatălui gravitatea problemei de familie așa cum se prezenta ea acum: tatăl lăsase în grija copiilor o mamă nebună, care amenința clipă de clipă cu sinuciderea și nu era exclus deloc s-o facă oricând.

Să ne întoarcem la Iasnaia Poliana, unde veniseră toți copiii lui Tolstoi chemați prin telegrame, cu excepția lui Lev Lvovici, care se afla la Paris.

Cei șase copii (Serghei, Tatiana, Ilia, Andrei, Mihail și Sașa) n-au trebuit să se confrunte cu problema tatălui, aceasta se va pune după câteva zile, când el avea să moară la Astapovo. Acum însă copiii (cu excepția Sașei, firește, al cărei devotament pentru tatăl său era fără margini) considerau că Tolstoi a ales calea eliberării de problemele familiale acumulate la Iasnaia Poliana, chiar dacă nu era cea mai ușoară. Și iată că ei erau legați acum de mâini și de picioare, rămâneau cu boala mamei. Nu știau ce să facă.

„Mama a venit la noi în salon, își amintește Serghei Lvovici. Neîmbrăcată, nepieptănată, într-un capot. M-a uimit fața ei îmbătrânită brusc, ridată, cu privirea alergându-i de colo-colo, tremurând toată. Expresia asta a feței nu i-o știam. Mi-era și milă, și groază. Îndruga ceva mereu, la răstimpuri plângea și spunea că-și va pune negreșit capăt zilelor, că n-au lăsat-o să se înece, dar că o să se omoare prin înfometare. I-am spus destul de tăios că un astfel de comportament va avea efectul invers asupra tatii, că trebuie să se liniștească și să-și trateze nervii; și că atunci tata se va întoarce. La asta ea a spus: «Nu, voi nu-l cunoașteți, asupra lui are efect doar mila (adică trezindu-i mila).» M-am gândit că este adevărat și, deși am obiectat, am simțit că obiecțiile mele sunt slabe. I-am spus de altfel că, odată ce a plecat, tata nu se poate întoarce curând, că trebuie să așteptăm, poate că se va întoarce la Iasnaia după un timp. Deosebit de greu a fost s-o ținem mereu sub observație. Nu credeam că ea poate încerca serios să se sinucidă, dar, simulând sinuciderea, putea să nu ia seama la gradul de pericol și chiar să-și facă rău...”

Discuția s-a învățit în principal în jurul mamei. Era de înțeles: ea era acolo și viața îi era amenințată. Dar tatăl? Nu știau unde se află bătrânul de optzeci și doi de ani. Aici a intervenit Andrei și „a spus exact așa, că nu are nici un rost să-l căutăm pe tata, că guvernatorul și poliția știu probabil unde este și că e o naivitate să credem că Lev Tolstoi se poate ascunde undeva. Bineînțeles că prind de veste și ziarele. Vor practica un sport deosebit: cine îl va găsi primul pe Lev Tolstoi”.

Pentru copii situația era aceasta: tatăl lor o părăsise pe mama. Numai Sașa și, într-o oarecare măsură, Tatiana, știau cât chin însemnase acest lucru pentru el și ce avea de îndurat acum. Tolstoi a fost întotdeauna mai deschis cu fiicele decât cu fiii săi. Și fiicele au fost întotdeauna de partea tatălui, spre deosebire de fii. Așa funcționa familia aceasta căreia tatăl îi dădea substanță și sens, în timp ce mama era, de fapt, capul familiei. Odată cu plecarea tatălui, familia își pierdeva sensul, dar problemele rămâneau, acelea pe care le rezolva numai mama. Iar acum ele cădeau pe umerii copiilor... laolaltă cu boala mamei lor.

Trebuie să avem în vedere aici psihologia copiilor în relația cu tatăl lor. Din copilărie fuseseră obișnuiți cu ideea că tatăl lor este „o entitate de sine stătătoare”, că este o somitate, o planetă de sine stătătoare. Mai exact spus, că este un astru în jurul căruia se rotesc toate planetele sistemului „Tolstoi”, planete care nu vin în contact direct cu el, atât de mare este câmpul său energetic. Orice încercare a fiilor de a se apropia sufletește de

tatăl lor se soldase cu eșec, uneori cu consecințe tragice, așa cum s-a întâmplat cu Lev Lvovici. Încă din adolescență acesta a fost atras de ideile tatălui și s-a împrietenit cu principalul lui discipol, Certkov, a ascultat cu aviditate convorbirile „suspecților“ din casa din Hamovniki și până la urmă a încercat chiar să devină scriitor, semnând „Contele Lev Tolstoi-fiul“. Finalul a fost o gravă depresie, care, după ce l-a adus aproape în pragul morții, a necesitat un tratament istovitor în Rusia și în străinătate și a făcut ca relațiile cu tatăl său să devină cât se poate de neamicale. „Tigr Tigrovici“, cum îl numeau în glumă pe Lev Lvovici, câteodată chiar fără să înțeleagă cât era de jignitor pentru el acest lucru, și-a iubit poate cel mai mult tatăl și a fost cel mai neiubit dintre fiii lui.

Citind scrisorile aduse de Sașa de acasă, Tolstoi a fost extrem de tulburat. Nici venirea Sașei, nici cuvintele ei nu l-au nelineștit pe Tolstoi. Scrisorile au fost acelea care l-au îndrăgostit să-și continue fuga.

Scrisoarea Sofiei Andreevna a avut un impact teribil, a scris-o cu un talent nebun, astfel că și azi e imposibil să sesizezi unde se termină talentul și unde începe nebunia.

„Liovocika, draguțule, întoarce-te acasă, salvează-mă de la a doua sinucidere. Liovocika, prietenul meu de o viață, fac tot ce vrei, renunț cu totul la orice lux; o să fim în bună înțelegere cu prietenii tăi, o să mă tratez, o să fiu blândă, scumpule, scumpule, întoarce-te, scumpule, trebuie să mă salvezi, și Evanghelia spune că nu trebuie sub nici un motiv să-ți lași soția. Scumpule, draguțule, prietenul sufletului meu, salvează-mă, întoarce-te, întoarce-te măcar ca să-ți iei rămas-bun de la mine înainte să ne despărțim pe vecie.

Unde ești? Unde? Ești sănătos? Liovocika, nu mă tortura, draguțule, o să te slujesc cu dragoste și cu toată ființa și sufletul meu, întoarce-te la mine, întoarce-te; pentru numele lui Dumnezeu, de dragul lui Dumnezeu, despre care le vorbești tuturor, am să-ți dau aceeași dragoste smerită, neprecupețită! Îți promit cinsti și ferm, draguțule, și o să simplificăm lucrurile prietenește; o să plecăm unde vrei, o să trăim cum vrei.

Rămâi cu bine, rămâi cu bine, poate pentru totdeauna.

Sonia ta

Oare m-ai părăsit pentru totdeauna? N-am să supraviețuiesc acestei nenorociri, mă omori. Scumpule, salvează-mă de la păcat, doar nu poți fi fericit și liniștit dacă mă omori.

Liovocika, prietenul meu scump, nu te ascunde de mine, unde ești, dă-mi voie să vin să ne vedem, draguțul meu, n-am să te tulbur, îți dau

cuvântul meu, am să mă port cu tine blând, cu dragoste.

Aici sunt toți copiii mei, ei n-o să mă ajute cu despotismul lor care le dă atâta siguranță; mie nu-mi trebuie decât un lucru, îmi trebuie dragostea ta, trebuie să mă văd cu tine. Prietenul meu, dă-mi voie măcar să-mi iau rămas-bun de la tine, să-ți spun pentru ultima oară cât te iubesc. Cheamă-mă sau vino tu. Cu bine, Liovocika, te voi căuta și te voi chema mereu. Ce chin pe sufletul meu.“

Înfiorătoare scrisoare. Din nebunia de cuvinte era imposibil ca Tolstoi să nu tragă două concluzii practice. Prima era că soția lui nu-i va da pace, că va veni pe urmele lui sau îl va urmări de la Iasnaia Poliana, amenințându-l fără conținere cu sinuciderea. A doua concluzie era că nu vor rezolva copiii problemele legate de boala mamei. „...ei nu mă vor ajuta cu despotismul lor care le dă atâta siguranță“, scrie Sofia Andreevna, dându-i limpede de înțeles că speranțele pe care și le pune el în copii sunt zadarnice. Copiii nu vor reuși nici s-o izoleze, nici s-o vindece de nervi, nici să fie o garanție sigură pentru viața ei. „...mie nu-mi trebuie decât un lucru, îmi trebuie dragostea ta.“

Împreună cu scrisoarea Sofiei Andreevna a sosit și scrisoarea de la Certkov. „Nu pot exprima în cuvinte ce mult m-am bucurat când am aflat că ați plecat... Sunt convins că fapta dumneavoastră va face ca tuturor să le fie mai bine, și în primul rând bieteii Sofia Andreevna, ar fi oricum o influență de suprafață.“

Acest ton ferm nu-l putea liniști pe Lev Nikolaevici. El înțelegea perfect că nu e simplu să pună capăt unei legături de patruzeci și opt de ani cu ființa cea mai apropiată și s-o facă „bucuros“.

Cea mai plăcută a fost scrisoarea de la Serghei Lvovici. Fiul cel mare a ales tonul just față de tatăl său, înțelegând cât de grea e pentru el această plecare. „Cred că mama e bolnavă de nervi și că în multe privințe e inflexibilă, că voi trebuia să vă despărțiți (poate demult), oricât de greu vă era la amândoi. Cred că nu trebuie să-ți reproșezi nimic chiar dacă se întâmplă ceva cu mama, ceea ce nu cred. Situația era fără ieșire, și cred că ai ales soluția bună...“

Tatiana Lvovna a fost singura care îi promitea în scrisoare tatălui că o va împiedica pe mama să facă un pas care să-i fie fatal, folosind „frica sau forța“.

Ilia Lvovici regreta că tatăl său „n-a răbdat să-și ducă crucea până la capăt.“ „Voi v-ați trăit viața, dar trebuie să muriți frumos.“ Se eschiva practic de răspundere.

Andrei Lvovici n-a ascuns nici motivele importante pentru care copiii nu-și puteau lua răspunderea în privința mamei lor. „Există un singur mijloc – s-o păzim plătind oameni s-o supravegheze în permanență. Sunt sigur că ea se va opune din toate puterile și am convingerea că nu se va supune niciodată. Iar situația noastră, a fraților, este în acest caz imposibilă, pentru că nu ne putem lăsa familiile și slujbele ca să fim permanent lângă mama.“

Tolstoi trebuie să fi simțit că e într-o situație fără ieșire. Copiii îi arătau care e situația reală, dar poate că nu voia s-o vadă, crezând că are dreptul la o frumoasă iluzie. Plecarea lui în noaptea aceea nu rezolvase nimic. După cum îi scrisese pe bună dreptate sora lui în anul 1873, când el abia începuse să publice *Anna Karenina*, „nimic *nelegiuit* nu poate fi vreodată fericire.“

În zori Tolstoi a fugit de la Șamordino.

LA APOGEU

În perioada cuprinsă între jumătatea anilor 1860 și sfârșitul anilor 1870, Lev Nikolaevici n-a scris mai nimic în jurnal, notând câte ceva numai sporadic. Era un semn sigur că în sufletul lui nu se petrec schimbări radicale, dar că are loc un proces lent de acumulare a unor noi experiențe spirituale, devenit ulterior ireversibil.

Figura lui Tolstoi în anii 1870 este minunat redată în renumitul portret pictat de Ivan Kramskoi. Fruntea puternică a gânditorului, trăsăturile mari ale feței, ochii mici, dar cu privirea pătrunzătoare, stăruitoare. Măinile mari, puternice pleacă din umerii largi și se termină cu palmele tot atât de mari, dar moi și mobile. Urechea mare, abia acoperită de o şuviță rebelă de păr, parcă numai auz toată, ca la câinii de vânătoare. Ceva de câine vânător au și nările dilatate, și mustățile pieptănate în sus. Barba în formă de lopată, tăiată egal și stufoasă, acoperă toată partea inferioară a feței și gâtul, ca un guler de blană prețioasă, cărunță la margini. Iar sub guler – cămașa cu cute moi, căzute și cu nasturi mari pe fantă. Și, firește, centrul care dă energie portretului este adâncul șanț vertical dintre sprâncene, care deplasează atenția privitorului de la privirea prea stăruitoare care parcă îl supune la o probă de onestitate. Această adâncitură vorbește despre incredibila concentrare a voinței și gândirii adunate într-un punct pentru ca, asemenea părghieii lui Arhimede, să răstoarne întreaga lume.

Tolstoi din portretul făcut de Kramskoi este un *viteaz uriaș din*

baladele rusești și în același timp trecând granițele naționale. Nu degeaba Repin a comparat portretul cu lucrările olandezului Van Dyck.

În anii 1870 Tolstoi a scris *Anna Karenina*, despre care Vladimir Nabokov a afirmat că este cel mai bun roman rusesc, iar, după ce s-a mai gândit puțin, a adăugat: „De ce numai rusesc? Și universal.“

Tot în anii 1870 a scris și *Prizonierul din Caucaz*, care a pus bazele noului stil popular al lui Tolstoi din creația târzie. Tot atunci a conceput *Abecedarul*, culegerea-crestomație, în ideea nobilă de-a fi folosită de copiii din toate păturile sociale, de la copiii de împărat până la copiii țăranilor și cizmarilor.

Sunt anii în care Tolstoi începe de treizeci și trei de ori, ca în basmele rusești, un roman istoric despre Petru I, adunând o cantitate imensă de materiale documentare. Nici una dintre aceste variante de început n-a fost continuată. Cercetătorii se întreabă și azi: de ce a abandonat această idee atât de rodnică, pe care o jumătate de secol mai târziu o va înfăptui ruda sa îndepărtată purtând același nume, „contele roșu“ Aleksei Nikolaevici Tolstoi? Una dintre cele mai plauzibile explicații este aceea că Tolstoi n-a simțit că poate să se „transpună“ cu trup și suflet în situația oamenilor simpli ai acelei epoci. Cu toate acestea, războiul din 1812 zugrăvit în *Război și pace* nu era departe de el în timp, iar faptul de a se „transpune“ în situația personajelor din *Anna Karenina* n-a prezentat nici o dificultate. Aici n-a fost nevoie decât de misteriosul mecanism al imaginației tolstoiene, care la vremea aceea funcționa ca un ceas. Figura Annei Karenina a avut ca model mai multe persoane foarte diferite, de la fiica cea mare a lui Pușkin, Maria Aleksandrovna Hartung, soția unui colonel, ai cărei „cârlionți arabi de pe ceafă“ i-au rămas în memorie din timpul unui bal la guvernator, până la administratoarea și amanta vecinului său, moșierul A.N. Bibikov, Anna Stepanovna Pirogova, care s-a aruncat în fața trenului la gara Iasenki, pe ruta Moscova–Kursk, ca să se răzbune pe concubinul său perfid, care avea de gând să se însoare cu guvernanta.

Adevăratul motiv al renunțării la acest proiect a fost însă altul. Petru I îi era pur și simplu nesuferit ca personalitate. Aici era nevoie – să ne ierte cel de „al treilea Tolstoi“ – de un artist mai puțin exigent din punct de vedere moral. Primul Tolstoi nu putea scrie fără să aibă un sentiment de aversiune față de orgiile „marelui sobor al măscăricilor“²³ și față de Petru, care, beat fiind, a tăiat chiar el cu mâna nepricepută, neizbutind dintr-odată, capetele unor condamnați la moarte. Concepându-l pe Petru după tiparul din *Război și pace*, ca pe un purtător al unei voințe supraomenești, care

trebuia să întoarcă Rusia spre Occident, Tolstoi nu s-a putut delimita de oroarea pe care a simțit-o față de faptele lui. Lucrul la roman n-a mers de la bun început și, spre deosebire de conceptul romanului despre decembriști care l-a frământat toată viața, el nu avea să se mai întoarcă niciodată la tema lui Petru I. „Sifiliticul bețivan Petru cu măscăricii lui“, așa îl caracterizează el pe țar în lucrarea „Împărăția lui Dumnezeu este înăuntrul nostru“, iar în anul 1905 îi va spune secretarului său N.N. Gusev: „După părerea mea, el a fost nu atât crud, cât un bețiv prost. A fost la nemți, i-a plăcut cum se bea acolo...“

Din proiectul romanului despre decembriști, din care s-a născut *Război și pace*, se mai desprinde încă un proiect grandios. Interesat de soarta decembriștilor a plecat în Siberia, unde nu mai fusese până atunci. La sfârșitul anilor 1870 se gândește la o lucrare despre „forța cuceritoare“ a rușilor, despre marea transmutare a țăranilor ruși în sudul Siberiei și mai departe, până în China. În romanul *Anna Karenina* este repetată de două ori, prin gura autorului și a alter-egoului său Konstantin Levin, ideea că principala vocație a rușilor este cucerirea pașnică a imenselor teritorii din est. De la visul lui Petru I de cucerire a teritoriilor din vest, gândul lui Tolstoi se întoarce spre est ca brațul uni compas gigantic, dar nu rămâne nici în acest punct (planul n-a fost înfăptuit), ci își continuă deplasarea spre un punct dinainte indicat de cel de sus.

În anii 1870 Tolstoi a dus o viață sedentară. În afară de plecările estivale în gubernia Samara pentru tratamentul cu cumăs, el stă numai la Iasnaia Poliana și, cu excepția lui Bibikov, aproape că nu are legături cu vecinii. El și cu ai săi trăiesc laolaltă în aceeași casă în care familia în creștere nu mai încape, așa încât clădirii a trebuit să i se adauge un etaj. În acest deceniu rodnic din toate punctele de vedere se nasc Maria, Andrei și Mihail, pe lângă cei deja existenți – Serghei, Tatiana, Ilia și Lev; se nasc și mor de mici Piotr, Nikolai și Varvara.

Copiii au nevoie de îngrijire permanentă, de dragoste, și totul cade pe umerii Sofiei Andreevna. O vreme Tolstoi, având opinii proprii privind alăptatul, instruirea și educarea copiilor, încă stă în cumpănă, dar în cele din urmă cedează argumentelor soției. Cum se întâmplă în toate casele boierești, apar și în casa lor doici, bone, guvernante și preceptori. Cu unii dintre aceștia copiii se poartă afectuos și-i tratează ca pe niște rude apropiate, ca, de exemplu, cu minunata englezoaică, fiica grădinarului palatului Windsor, Hannah Tarsey, angajată de Tolstoi de la Londra. Tatăl îi învață pe copii geografie și aritmetică, dar are grijă în special de

cultivarea calităților fizice și morale. În familia Tolstoi nu ai voie să fii plăpând și slab de înger, nu trebuie să minți și să fii ipocrit. Nu trebuie să-ți faci treaba prost – mai bine să n-o faci deloc. Nu trebuie să muți răspunderea din spinarea ta în spinarea altuia. Tatăl îi pedepsește nemaifiind îngăduitor cu ei, pedeapsa îi ustură pe copii, fiindcă tatăl lor are o autoritate de netăgăduit pentru ei. În același timp ei nu-și percep tatăl, chiar adolescenți fiind, ca pe un mare scriitor. În familie nu e acceptată împăunarea cu succesele tatălui. Mare scriitor e considerat Jules Verne, pe care copiii îl citesc în franceză împreună cu tatăl lor, privind imaginile desenate special de el.

Tolstoi avea o cheiță secretă ca să ajungă la inima copiilor mici. E greu de aflat cum anume îi vrăjeau jocurile și poveștile imaginate de el.

„Era un joc pe care tata îl juca cu noi și care ne plăcea tare mult. Era un joc născocit de el, își amintește T.L. Suhotina-Tolstaia. Iată în ce consta el: fără a ne preveni în nici un fel, tata făcea brusc o figură speriată, începea să se uite în toate părțile, ne apuca pe doi dintre noi de mână și sărea din locul unde stătea, mergea pe vârfuri, ridica mult picioarele și, străduindu-se să nu facă zgomot, fugea și se ascundea undeva într-un ungher, trăgându-i de mână după el pe cei doi copii. «Vine... vine...» șoptea speriat. Acela dintre noi trei, pe care nu apucase să pună mâna, se repezea într-un suflet la el și i se agăța de cămașă. Și toți patru ne îngrămădeam speriați într-un colț și așteptam cu inimile bătând să treacă «el». Papă ședea cu noi pe vine și se prefăcea că-l urmărește încordat pe «el». Îl însoțea cu privirea, iar noi ședeam în tăcere, strângându-ne speriați unul în altul, temându-ne ca nu cumva să ne vadă «el». Inimile ne băteau așa de tare, că mi se părea că „el” putea să le audă și să ne găsească.

În fine, după câteva minute de tăcere încordată, fața lui papă devenea liniștită și veselă.

— A plecat! ne zicea el.

Noi săream veseli și ne duceam cu papă prin camere, când deodată... sprâncenele i se ridicau, ochii se holbau, făcea o mutră speriată și se oprea: pesemne «el» se ivise iar de undeva.

— Vine! Vine! șopteam toți deodată și începeam să umblăm de colo-colo în căutarea unui loc sigur ca să ne ascundem.

Ne înghesuiam iar prin vreun ungher și iar așteptam agitați până când tata îl conducea cu privirea. În fine, «el» pleca iarăși fără să ne descopere, noi săream iar, și totul se relua de la început până când papă se sătura să se joace cu noi și ne trimitea la Hannah. Noi parcă nu ne săturam niciodată de

jocul ăsta.“

Tot atât de greu de aflat este de ce îi captiva pe copii, pe ai lui și pe ai altora, povestea „despre șapte castraveți“. „Mi-a spus-o de atâtea ori mie și altor copii, încât mi-o amintesc pe dinafară, scrie Suhotina-Tolstaia. Iat-o:

— Vine băiatul în grădina de zarzavat. Vede acolo un castravete. Uite așa un castravete (arăta cu mâna cât era de mare castravetele). Îl ia el, hap!, și-l mănâncă. (Povestea pe un ton liniștit, dar cu note destul de înalte.)

— Pe urmă se duce băiatul mai departe – vede acolo un castravete! El, hap! Și-l mănâncă. (Aici vocea îi devenea mai puternică.)

— Se duce mai departe – vede acolo al treilea castravete: uita așa un castravete... (și papă arăta cu degetele o lungime cam de jumătate de arșin) – și el hap! L-a mâncat. Pe urmă vede acolo al patrulea castravete – uite așa-a-a-a un castravete! El, hap! Și l-a mâncat.

Și așa până la al șaptelea castravete. Vocea lui papă se făcea tot mai puternică, tot mai plină...

— Se duce băiatul mai departe și vede acolo al șa-a-aptelea castravete. Uite așa-a-a-a un castravete! (Și tata desface brațele cât poate el.) Băiatul l-a luat: ha-a-ap! ha-a-a-p! Și l-a mâncat.

Când tata arăta cum mânca băiatul al șaptelea castravete, gura lui știrbă se deschidea atât de mult, că ți se făcea frică să te uiți la el, iar cu mâinile arăta cât de greu băga în gură al șaptelea castravete... Și, urmărindu-i mișcărilor, noi toți trei căscam fără voie gurile și stăteam cu ele căscate, fără să ne luăm ochii de la el.“

Era perioada în care băieții își adorau tatăl la fel de mult, dacă nu chiar mai mult decât fetițele. În ochii lor tatăl însemna mersul la vânătoare, pescuitul, cultura fizică. Fugeau deseori după el să-l prindă, râzând în hohote, și din cauza râsului cei mai sprinteni nu-și puteau întrece părintele greoi. Iarna urma curățarea patinoarului de la iazul mare, ocupație care le plăcea copiilor chiar mai mult decât patinajul, la care tatăl lor era mare maestru. Mai era jocul *pas-de-géant* (pașii de gigant) trimis de tatăl lor de la Moscova când a plecat la Samara. Erau o sumedenie de alte distracții pe care băieții le asociau cu tatăl lor.

Citind amintirile fiilor lui Tolstoi despre copilăria la Iasnaia Poliana, e imposibil să nu ajungi la concluzia că, dacă Tolstoi a visat să facă la Iasnaia Poliana un rai de sine stătător, a reușit cu siguranță, nu însă în ce-i privea pe el și pe soția lui, ci pe copii cât au fost mici.

Nu întâmplător cea mai bună scriere a fiului său Lev este o povestire intitulată *Iașa Polianov*. În titlul acesta identitatea copilului și a conacului

se contopesc devenind un întreg. Copiii lui Tolstoi au fost într-un fel Iaşa Polianov.

Iată cum descrie Lev Lvovici Tolstoi copilăria lor la Iasnaia Poliana: „Mama, tata, frații, surorile, dădacele, guvernantele, servitorii, musafirii, câinii, uneori ursul cu ursulețul lui, caii, vânătoarea împreună cu tata și frații, sărbătorile de Crăciun, bradul, Lăsata Secului și Paștele, iarna – cu zăpadă, sănii, botroși și patine; primăvara – cu pâraie tulburi și strălucitoare covoare argintii de zăpadă topită, cu prima frunză de mestecăn și de coacăz, cu zborul păsărilor la vremea împerecherii, cu primele flori și cu prima plimbare „fără palton“; vara – cu ciupercile, cu scăldatul, cu toate jocurile posibile, cu mersul călare și cu pescuitul; toamna – cu începutul învățaturii și al muncii întregii familii, cu frunze galbene pe aleile parcului, cu mere Antonovka gustoase, cu prima zăpadă – iată copilăria mea fericită...”

Și nu numai copilăria lui, ci și a celorlalți copii – Serioja, Tania, Ilia, Maria, Andrei, Mișa, Sașa și a iubitului fiu al Tolstoilor, Vaniecika, care a trăit numai până la șapte ani. Și toată această perioadă fericită s-a întâmplat să fie în anii 1870, neumbriți de criza spirituală a tatălui și de fisura adâncă care a scindat familia. Este un fapt de neîgăduit. Copiii cei mai serioși și mai ponderați ai lui Tolstoi s-au dovedit a fi copiii cei mai mari: Serghei și Tatiana. Trecerea lor de la copilărie la adolescență a avut loc în acești ani 1870. Sufletele lor de copii și adolescenți nu au fost confruntate cu furtuna care s-a dezlănțuit în familie la sfârșitul anilor 1870 și începutul anilor 1880. Sufletele lor au avut timp să devină puternice și au rezistat furtunii fără să se frângă.

Dar chiar a fost totul minunat în ceea ce-i privește pe Lev Nikolaevici și Sofia Andreevna în anii 1870? Poate fi numită aceasta o perioadă de fericire familială deplină?

Nu, de bună seamă.

Dacă soarele ține pe orbita sa alte planete, asta încă nu înseamnă că el există de dragul lor. Dacă soarele încălzește pământul, asta nu înseamnă că el nu mai există când intră în nori. Acei *pas-de-géant*, cu care Tolstoi se deplasează în anii 1870 într-o direcție neînțeleasă prea bine nici de către el, nu puteau avea aceeași cadență cu mersul vieții familiei lui. De aceea tragedia din anii 1880 își are rădăcinile în anii 1870.

Tot ce face Tolstoi în anii 1870 este cumva în exces, depășește limita normală. Proiectele grandioase depășesc posibilitățile reale de îndeplinire a lor. *Abecedarul* are nevoie de o sută de ani, după părerea lui, dar se

realizează și se tipărește în prima sa variantă într-un an. Nu știm cât timp îi trebuie unui om obișnuit pentru a studia greaca veche. Tolstoi a învățat-o într-o lună și jumătate, în iarna 1870-1871, când Sofia Andreevna e însărcinată în ultima lună cu Mașa. „Trăiesc în Atena cu trupul și sufletul; noaptea vorbesc grecește“, îi scrie el lui Fet cu câteva zile înainte ca soția lui să nască și să fie la un pas de-a muri după aceea din cauza acestei nașteri cu probleme. Tolstoi însuși are sănătatea șubredă din cauza efortului mare făcut cu studiul limbii grecești, astfel că în iunie 1871 e nevoit să plece în stepele Samarei pentru tratamentul cu cumăs, împreună cu cumnatul său Stepocika Bers, fratele Sofiei Andreevna.

Cine sunt „cumâșiștii“, adică cei care se tratează cu cumăs? Sunt bolnavii de plămâni, ftizicii condamnați în marea lor majoritate la o moarte timpurie. Tolstoi și Bers locuiesc în satul Karalîk, trăiesc într-un cort așezat direct pe pământ ca bașchirii primitivi și gustă din plin libertatea din stepa întinsă. Tolstoi vânează neconținut (vânat e din belșug), umblă prin stepă doar în cămașă, beat de cumăs din zori până-n noapte. În stepă „miroase a Herodot“ pe care îl traduce pentru el, oricât încearcă Sofia Andreevna în scrisori să-l convingă să înceteze studiul „limbii moarte“ care o să-l omoare. Joacă dame cu bașchirii, îi atrage la plimbări călare pe „cumâșiști“. Se duce cu Bers la nouăzeci de verste distanță, la iarmarocul de la Buzuluk, ca să admire hergheliile cu cai siberieni și chirghizi. Își caută o moșie pe care o va cumpăra în anul următor.

La Iasnaia Poliana se întoarce după o întrerupere de zece ani la „ultima iubită“, pedagogia. În casa neîncăpătoare a familiei Tolstoi se strâng zilnic peste treizeci de copilași de țărani, pe care îi învață să citească, să scrie și să socotească Lev Nikolaevici, soția sa și copiii mai mari: Serghei, Tatiana și Ilia. Iliușa este însă cam mic și, pe deasupra, colțos, sfârșind prin a se lua la bătaie cu elevii.

Și Petru I... Și decembrieștii... Și *Anna Karenina*, fresca extraordinară cu o întreagă galerie de chipuri umane... Și un articol scris și rupt despre reforma militară. Și pasiunea pentru științele naturale, fizică și astronomie. „Toată noaptea până-n zori Liovocika a privit stelele“, scrie Sofia Andreevna în jurnalul său. Și lucrările agricole în care Tolstoi pune multă pasiune ca-n tot ce face, și din nou este gata să abandoneze literatura, după cum îi scrie lui Fet. Primăvara și toamna vânează aproape în fiecare zi... Se ocupă de renovarea casei de la Iasnaia Poliana. Scrie articolul „Despre învățământul public“.

În timpul următoarei plecări pentru tratamentul cu cumăs, Tolstoi

organizează pentru bașchiri niște curse de cai de cincizeci de verste, pentru a face să renască în ei spiritul vieții libere a străbunilor lor. Vin din numeroase sate cu chibitcile și stepa se însuflețește brusc. Înaintea curselor Tolstoi organizează luptele „cu bastonul“. Luptătorii stau jos unul în fața altuia, cu tălpile lipite, apucă fiecare cu mâinile un capăt al bastonului și încearcă să-l ridice pe celălalt. „Tata i-a întrecut pe toți, mai puțin pe staroste, își amintește fiul lui, Serghei; n-a putut să-l ridice, cântărea pe puțin zece puduri.“

La moșia din Samara, pe care a extins-o până la peste 6 000 de desetine, Tolstoi înființează o mare crescătorie de cai. Din amestecul trăpașilor din Rusia și Anglia cu iepele de stepă, mici de statură, urmărește să obțină cai iuți și rezistenți, buni pentru cavalerie. Zece ani mai târziu, această inițiativă tolstoiană, care a adus familiei venituri deloc neglijabile, a devenit un alt motiv de conflict în familie, și n-a lipsit mult ca Tolstoi să plece de acasă.

Toate proiectele lui Tolstoi sunt grandioase. Este etapa în care el singur, fără ajutoare și secretari, sprijinit numai de soția sa însărcinată mai mereu, face incredibil de multe lucruri. Citind însă jurnalele și scrisorile Sofiei Andreevna, ai impresia că soțul ei era foarte bolnav, suferea de o depresie gravă.

„...permanentă neliniște pentru sănătatea lui Liovocika. Cumâsul, pe care l-a băut două luni, nu l-a restabilit; boala stă în el; și văd asta nu cu mintea, ci simt că nu-l interesează nimic din viață, lipsa de chef i-a apărut iarna trecută.“

„De trei zile Liovocika face seara frisoane și nu se simte bine deloc.“

„Lui Liovocika îi e tot timpul frig la spate și nu se simte bine deloc.“

„Posomorât, abătut, stă zile și săptămâni întregi fără treabă, fără să lucreze, fără energie, fără bucurie și pare împăcat cu această situație. E un fel de moarte morală, pe care eu nu vreau s-o văd la el, și nici el n-o să poată trăi mult timp așa“ (din jurnale).

„Liovocika nu e bine, tu ai plecat“ (dintr-o scrisoare către sora ei).

Un document prețios din punct de vedere psihologic este corespondența lui Lev Nikolaevici cu Sofia Andreevna din perioada când el se trata în Bașchiria.

Dacă prima călătorie în stepă a fost necesară (Tolstoi se surmenase studiind greaca), următoarele călătorii întreprinse în fiecare an și achiziționarea moșiei în Samara (lucru care n-a entuziasmat-o pe Sofia Andreevna) au confirmat faptul că Lev Nikolaevici se simțea mai bine în

stepa sălbatică decât acasă. Aerul de stepă, cumâsul, carnea de oaie, plimbările călare, reminiscențele traiului nomad – toate acestea aveau un efect benefic asupra lui Tolstoi și-l trezeau la viață. Călătoria cu vaporul de la Nijnii la Samara i-a amintit poate de prima sa fugă în Caucaz, când împreună cu Nikolienka plecaseră cu barca de la Kazan la Astrahan. În orice caz perseverența cu care Lev Nikolaevici se ducea în fiecare an în stepă arată că spiritul „fugarului“ nu i-a dispărut după primii zece ani de viață de familie așezată. Sufletul tânjea după viața dusă înainte de căsătorie: el o ceruse în căsătorie pe Sonia la întoarcerea de la Samara.

Sofia Andreevna, cu sensibilitatea ei față de astfel de „semne“ ale stării lui de spirit, nu avea cum să nu se îngrijoreze. De plecat cu soțul ei nu putea, abia născuse și era bolnavă. (În 1873 se va duce cu un copil neînțărcat în brațe.) Nu putea fi vorba de un resentiment puternic, dar o mică supărare avea totuși. Orice plecare a lui Lev Nikolaevici o resimțea dureros. Să ne amintim ce ceartă îngrozitoare s-a iscat între Kitty și Levin când el s-a pregătit să plece fără ea la fratele lui care era pe moarte. În toamna lui 1869, când Tolstoi a plecat în gubernia Penza să vadă o moșie în vederea cumpărării, a primit de la Iasnaia Poliana următoarea scrisoare:

„Sunt clipe când mă cuprinde disperarea că nu ești cu mine, că nu știu ce e cu tine, Liovocika scump, mai ales când se sfârșește ziua și rămân seara obosită, singură cu gândurile mele negre, cu frica, făcând tot felul de presupuneri. Fac un efort mare să trăiesc fără tine; nimic nu e cum trebuie, totul mi se pare că nu e ce trebuie și că e fără rost. Nu voiam să-ți scriu în felul ăsta, dar așa mi se năruie... Nu e frumos din partea ta să pleci de la mine, Liovocika; rămân cu un sentiment apăsător, cu durerea pricinuită de absența ta. Nu spun că nu trebuie să pleci din cauza asta, spun doar că nu mi face bine; tot așa cum nu spun că nu trebuie să nasc, ci spun doar că e dureros.“

Aluzia la naștere este aici cât se poate de transparentă. Este o aluzie la faptul că fiecare plecare a lui Lev Nikolaevici este resimțită ca o mică nedreptate de către Sofia Andreevna, care stă acasă legată de mâini și de picioare din cauza sarcinilor și a copiilor.

În scrisorile din vara lui 1871 ea își îndeamnă insistent soțul să rămână în stepă atât cât este nevoie. În ele se simte tandrețea ei înduioșătoare și grija pentru sănătatea lui. „Te rog să fii tare, nu renunța la cumâs, ia cât mai mult și, ce e mai important, nu te lăsa pradă fricii și tristeții, pentru că asta îți împiedică însănătoșirea... Rămâi cu bine, încă o dată, îți sărut fruntea, buzele, gâtul și mâinile, așa cum îmi place să te sărut când ești aici.

Dumnezeu cu tine, ai grijă de tine cât se poate.“

Îi dă totuși de înțeles că absența lui îndelungată din familie nu e normală și o face indirect, prin spusele lui Diakov, cel mai bun prieten al lui Lev Nikolaevici: „Vineri la prânz au venit la noi Diakov cu Mașa. El a tot propovăduit virtuțile căsniciei și ne-a reproșat mie și Taniei că ne-am despărțit de soții noștri pentru două luni. Vorbele lui nu m-au tulburat. Pentru mine este o problemă prea serioasă și m-a durut s-o discut superficial cu Diakov. Dacă noi am hotărât amândoi, înseamnă că așa trebuie. Diakov m-a răscolit totuși puțin, și nu mi-a fost plăcut.“

Finalul scrisorii e cel mai important:

„Rămâi cu bine, prietenul meu scump; acum chiar nu te sfătuiesc nimic, nu stăruie cu nimic. Dacă lâncezești și tânjești, asta nu-ți face bine. Fă ce vrei, numai să-ți fie bine. Încearcă să fii înțelept și să vezi limpede ce poate să-ți facă bine. Ai fost obosit, ți-ai schimbat brusc modul de viață; poate după ce vei sta o vreme, vei fi în stare să fii nu o zecime din cât ai fost, ci întreg și întremat. Dumnezeu să te aibă în pază, scumpul meu prieten, te îmbrățișez și te sărut. Dacă aș putea să-ți transmit măcar o părticică din sănătatea, energia și puterea mea. Eu n-o să simt niciodată că n-am viață. Pentru mine e de-ajuns dragostea mea puternică pentru tine ca să-mi întrețin forțele morale și vitale. Rămâi cu bine, e ora două noaptea, sunt singură și parcă sunt cu tine. Sonia.“

Cel puțin în primii cincisprezece ani de viață dusă alături de Tolstoi ea n-a vrut să se simtă slabă și neajutorată. Pe el îl vedea ca o culme inaccesibilă în planul creației, dar voia să fie ca om dacă nu mai sus decât el, în orice caz mai puternică. Cum și era într-un fel. E greu să ne imaginăm ce a îndurat când în februarie 1875 i-a murit în brațe Nikolușka, copilașul de un an.

„Trei săptămâni au ținut vărsăturile chinuitoare, o săptămână Nikolușka a fost fără cunoștință și trei zile a avut convulsii continue. Crezând că se sfârșește, după o săptămână am încetat să-l alăptez și i-am dat cu lingurița apă în gură. A apucat așa de lacom lingurița, că mi-a fost frică să nu moară de foame copilașul. I-am dat din nou piept. Îmi amintesc cu groază cum copilașul, care își pierduse cunoștința, a înhățat ca o mică sălbăticiune sânul și l-a strâns cu cei 7 dințișori ascuțiți. Pe urmă a început să sugă lacom. A fost cumplit să-l văd fără cunoștință, să-i văd ochii stinși care nu demult se uitau la mine vesel și drăgăstos. L-am hrănit așa aproape o săptămână. Cu o zi înainte să moară, mâinile și picioarele micuțe ale lui Nikolușka au înțepenit, pumnișorii i s-au strâns, fața i s-a strâmbat.“

Când micuțul a fost îngropat la cimitirul Kociakovskoe, era un „viscol îngrozitor.“ „Eu mă temeam pentru Lev Nikolaevici, el pentru mine.“

Cu toate acestea, durerea, bolile și despărțirile i-au apropiat pe cei doi soți mai mult decât viața ordonată și liniștită, când Lev Nikolaevici se dedica cu totul lucrului, cum a fost perioada în care a scris *Război și pace* și *Anna Karenina*. Pentru Sofia Andreevna a însemnat mult perioada aceea și părea că o visează mereu. Nu întâmplător jurnalele și scrisorile către soțul și sora ei conțin atâta dor și tristețe. Soțul ei era un om mult prea înzestrat și prea puternic pentru ca ea să simtă întotdeauna că are ceva în comun el. Nu la fel stăteau lucrurile atunci când el era slab și avea nevoie de ea...

Fericirea lor conjugală a fost una foarte complicată. Tolstoi n-a avut întru totul dreptate când a început romanul *Anna Karenina* cu afirmația că „toate familiile fericite seamănă între ele“. Ele seamănă, dar superficial, nu în profunzime. Exemplul cu propria lui familie a demonstrat că fiecare fericire conjugală are o mulțime de componente individuale care nu se potrivesc altei familii. În schimb Tolstoi a avut dreptate spunând că „fiecare familie nefericită este nefericită în felul ei“. Ce s-a petrecut cu familia Tolstoi la sfârșitul anilor 1870 și începutul anilor 1880 nu are, într-adevăr, asemănare.

DEZICEREA

Criza spirituală pe care o trăiește Tolstoi cam prin anii 1877–1884 (orice date precise sunt, firește, convenționale) și care s-a încheiat cu prima încercare de a pleca din familie a fost numită de către contemporanii săi și biografii de mai târziu în mod diferit. Pentru unul a fost „criză“, pentru altul – „evoluție“, pentru altul – „transformare“, dar P.I. Biriukov, primul biograf al lui Tolstoi, o numește „iluminare“. Un fapt este evident: în această perioadă Tolstoi se schimbă mult mai mult decât după căsătorie.

În locul „omului vechi“, cum se considera el însuși, apare un „om nou“. Și nu pur și simplu un om nou, ci un *nou om rus*, pentru că tot ce s-a întâmplat în acest timp cu Tolstoi a avut mai mult o tentă națională, chiar și în privința înfățișării, amintind de slavofiliile anilor 1840–1850 care purtau bărbi și caftane, contrariind opinia publică și lumea mondenă. Aflat în culmea succesului literar și a fericirii familiale, Tolstoi se prezintă în fața rușilor instruiți cu un stil de comportament nemaivăzut până atunci, dar, ceea ce este mai important, cu un sistem complet nou de idei despre lumea

înconjurătoare, în care totul era „întors pe dos“. Albul devenea negru, iar negrul – alb. Un nou rus.

Tolstoi n-a considerat aceasta ca fiind o transformare. „Într-una dintre operele sale autobiografice, Lev Nikolaevici însuși declară că n-a fost propriu-zis o criză, o transformare în viața sa, că el a năzuit întotdeauna să găsească sensul vieții și numai fenomenele și evenimentele exterioare atât de complexe împreună cu propriile sale pasiuni și patimi au amânat această rezolvare a problemelor de viață și au strâns la un loc forțele ascunse concentrându-le într-un elan interior foarte puternic, care a dărâmat vechiul edificiu“, remarcă P.I. Biriukov. Lucrul acesta e adevărat numai pentru conștiința lui Tolstoi. Pentru familia lui a fost chiar o transformare, un cataclism, pentru că „vechiul edificiu“ pe care l-a răsturnat „foarte puternicul elan interior“ nu însemna numai propria lui persoană, ci și cincisprezece ani de viață de familie făurită cu migală.

Nu degeaba urmărea cu atâta stăruință Sofia Andreevna stările de apatie ale lui Liovocika, acele „opriri ale vieții“ care începuseră să se manifeste la el în anii 1870. Ea simțea nenorocirea. Simțurile ei erau uimitoare! Dar nici ele nu au fost suficiente pentru a înțelege din capul locului cât de serioase și de ireversibile erau acele schimbări petrecute cu Lev Nikolaevici începând din anul 1877.

În anul 1877 Tolstoi pleacă împreună cu Strahov la Optina Pustîni.

Aici avem de-a face însă cu o enigmă, în a cărei rezolvare părerile a doi biografi importanți ai lui Tolstoi, Nikolai Gusev și Vladimir Jdanov, sunt divergente. Este vorba despre faptul că Tolstoi s-a pregătit pentru prima dată (dacă nu luăm în considerație că fusese acolo și în copilărie, la înmormântarea mătușii sale Osten-Saken) să viziteze mănăstirea în anul 1870. Stă mărturie o frază din scrisoarea din 20 noiembrie 1870 către Fet: „Primind scrisoarea dumitale, m-am hotărât pe loc să vin la dumneata... dacă nu Urusov, pe care l-am chemat să mergem la Optina Pustîni...“

Această frază n-ar avea mare importanță, întrucât călătoria n-a avut loc atunci. Dar, după mulți ani, într-o discuție cu Biriukov, Tolstoi a povestit-o ca și cum ar fi avut loc și a legat-o de divergențele cu soția sa. Iată ce povestește Biriukov: „Cam prin anul 1906, ca să pot lucra biografia, l-am întrebat pe Lev Nikolaevici la Iasnaia Poliana, la masa rotundă, despre câteva evenimente din viața lui. Rămăseserăm singuri în salon. L-am întrebat printre altele cu ce scop vizitase prima dată Optina Pustîni. Lev Nikolaevici mi-a răspuns aproximativ următoarele: «Am vrut să stau de vorbă cu starețul de atunci, Ambrozie, îl prețuiam mult pentru calitățile lui

morale. Aveam în suflet o mare îndoială, al cărei motiv era perturbarea relațiilor de familie. După o boală gravă și influențată de medici, soția mea a refuzat să mai aibă copii. Această situație a avut un efect atât de mare asupra mea, a răsturnat în asemenea măsură întreaga mea concepție despre familie, încât mult timp nu m-am putut hotărî în ce fel trebuie să continuăm viața împreună. Mi-am pus chiar problema divorțului. Și iată că pentru rezolvarea acestei îndoieli m-am hotărât să mă adresez starețului Ambrozie.»“

Potrivit lui Biriukov, Tolstoi a rămas nemulțumit de această „călătorie“ (care, în realitate, n-a avut loc).

De fapt, el s-a dus la Optina în vara lui 1877 și a rămas foarte mulțumit de discuția cu Ambrozie. „După cât se vede, scrie celălalt biograf, N.N. Gusev, Lev Nikolaevici a contopit câteva episoade din viața sa petrecute în momente diferite.“

„Prima vizită la Optina Pustîni a făcut-o pe 22 iulie 1877, continuă Gusev. Nu există nici un fel de date nici despre vreo deteriorare a vieții sale de familie, nici despre vreo convorbire a sa cu Ambrozie în legătură cu problemele de acasă, nici despre faptul că a fost nemulțumit de Ambrozie după prima întâlnire cu el.“ Nu există nici un fel de dovezi că în prima jumătate a anului 1877 (Tolstoi se pregătise pentru călătorie din vreme, începând încă din iarnă), Lev Nikolaevici ar fi avut vreo dispută deosebit de gravă cu soția sa și cu atât mai puțin că se gândea la divorț. Nici în noiembrie 1870, când îi scria lui Fet despre o posibilă vizită la Optina, nu exista încă un conflict adevărat. Sofia Andreevna era însărcinată cu Mașa, așa încât doctorii nu aveau cum s-o sfătuiască la data aceea să nu mai nască. Probabil că dorința lui Tolstoi de a vizita mănăstirea a fost legată întotdeauna în conștiința sa de problemele de familie.

Cine poate ști precis toate motivele care l-au determinat pe Tolstoi să facă o vizită la mănăstire? Și de ce, după mulți ani, a legat în mod greșit această vizită de situația lui familială din anul 1871?

Spre deosebire de Gusev, V.A. Jdanov, autorul cărții despre viața de familie a lui Tolstoi, este convins că Lev Nikolaevici s-a dus în anul 1877 la mănăstire și din motive familiale. Nimeni nu știe despre ce a vorbit cu Ambrozie timp de câteva ore, fără martori. Convorbirea cu Ambrozie a rămas un secret. Din amintirile Sofiei Andreevna cu privire la cele patru vizite făcute de Tolstoi la Optina aflăm că, potrivit propriilor lui cuvinte, în urma vizitei a fost „foarte mulțumit, recunoscând înțelepciunea stareților și forța spirituală a părintelui Ambrozie“.

În treacăt fie spus, Sofia Andreevna era însărcinată cu Andrei în vara lui 1877. Amândoi soții așteptau această naștere cu o teamă și mai mare decât nașterea Mașei în 1871. Faptul că trei prunci le muriseră unul după altul (Piotr, m. 1872, Nikolai, m. 1874, și Varvara, m. 1875) nu putea să nu-l conducă pe Tolstoi la gândul că dacă asigurarea posterității justifică legătura sexuală, înseamnă că Dumnezeu îl lipsește și de această justificare. Sau nu Dumnezeu? Dumnezeu există oare?

Familia lui Tolstoi nu era rezultatul unirii întâmplătoare a doi oameni îndrăgostiți. Nu era nici un contract matrimonial. Era un *proiect de fericire*. Acest proiect avea teme religioase și exprima credința lui Tolstoi din anii 1860 până în prima jumătate a anilor 1870. Era experiența lui destul de îndelungată în construirea raiului pe lotul lui de pământ, care în anii 1870 s-a mărit cu moșia întinsă din zona Samarei. Este sugestiv faptul că tocmai la acea vreme, când Tolstoi începe să mărească spațiul geografic al raiului, nu atât din rațiuni economice, cât fermecat de stepele virgine din Bașkiria, raiul încetează să-l mai mulțumească. Sufletul lui Tolstoi debordează, nu încapă în limitele lui (de aici și dorința de a se extinde, căutarea de noi spații, nealterate de civilizație), și proiectul nu mai are sens pentru el la un moment dat.

La momentul crizei spirituale, Tolstoi împlinea patruzeci și nouă de ani. Trăise o jumătate de secol. Gândul la moarte îl frământase și înainte, dar fugise de el până la un moment dat, se salvase participând la război, lucrând în gospodărie, scriind și întemeindu-și o familie. Dar să se mintă nu putea la nesfârșit, și blestemata întrebare „pentru ce?“ îl prinde și eclipsează toate celelalte probleme. Se produce o „oprire a vieții“.

Sofia Andreevna urmărește cu tot mai mare neliniște cum soțul ei, creierul și stâlpul familiei făurite din voința lui și cu truda ei, îi abandonează încet, dar sigur, nu fizic deocamdată, ci cu sufletul. Jurnalele și scrisorile din această perioadă către sora sa nu pot fi citite fără a compătimi această femeie inteligentă și devotată până la sacrificiu, care nu poate înțelege prea bine ce se întâmplă, dar simte că se întâmplă ceva îngrozitor. Soțul ei se schimbă văzând cu ochii, chiar și la înfățișare. Disperarea o face să încerce să găsească o explicație punând schimbarea produsă pe seama indispozițiilor lui malade; altfel decât printr-o stare de boală nu are cum să-și explice ce se întâmplă. Aprobă plină de speranță orice revenire a interesului lui pentru literatură, pentru că acest interes face parte din proiectul lor de familie, spre deosebire de interesele lui noi. Pentru acest lucru „a semnat“ ea când s-a măritat, ca să ne exprimăm

nedelicat. Își calcă pe inimă fiind gata să accepte interesele lui investiționale în gubernia Samara, deși nu-i plac nici stepa, nici căldura și lipsa de igienă. Bașkiria este numai o supapă pentru soțul ei, în timp ce principalele probleme își au originea la Iasnaia.

„Liovocika e cam posomorât; zile întregi e la vânătoare, sau stă în altă cameră, tace și citește; e mohorât când discută, nu e vesel.“

„Liovocika spune întruna că s-a sfârșit totul pentru el, că în curând va muri, că nimic nu-l bucură, că nu mai are ce aștepta de la viață. Atunci ce bucurii să mai am eu alături de el?“

„...e foarte ocupat cu gândurile lui despre un nou roman, și văd că va fi ceva foarte bun, ceva istoric, din timpul decembriștilor, poate în genul *Război și pace*. Numai să dea Domnul să se îndrepte mai repede, a început să bolească des, dar lucrul merge.“

„Liovocika... acum e absorbit cu totul de scrisul lui. Are niște ochi ciudați, nu i se mișcă, nu vorbește aproape deloc, e cu totul pe altă lume, iar la treburile din viața de toate zilele nu e în stare să se gândească.“

„Cos și iar cos, până amețesc, până ajung la disperare; am spasme în gât, capul mă doare, sunt tristă, dar continui să cos. Treburi până peste cap, și nu le văd sfârșitul; șapte oameni și eu a opta...“

Criza spirituală a lui Tolstoi coincide cu criza ei sufletească: viața de pustnică începe s-o apese, ea a crescut la oraș, e o citadină. După un deceniu și jumătate în care s-a devotat căsniciei până la sacrificiu de sine, în care a fost tot timpul gravidă, cu complicații la naștere, cu un avort, cu moartea a trei copii și cu gospodăria și creșterea copiilor, Sofia Andreevna își amintește deodată că există și o altfel de viață, în afara intereselor soțului ei.

Nu a fost acceptată niciodată să intre cu totul în sfera intereselor lui. „Eu aș fi vrut să fie al meu cu totul, să-l înțeleg, pentru ca el să fie cu mine așa cum era cu Alexandrine, scrie ea în jurnal la un an după căsătorie, fiind geloasă pe Lev Nikolaevici nu numai pentru Aksinia, ci și pentru Aleksandra Tolstaia, ruda și corespondenta lui de suflet. Eu știu că acest lucru nu este posibil și nu mă simt jignită, ci mă împac cu faptul că sunt și tânără, și proastă, și insuficient de atrăgătoare pentru așa ceva. Iar ca să fii ca Alexandrine, lăsând la o parte ce ți-e dat din naștere, trebuie să fii și mai în vârstă, și fără copii, și chiar necăsătorită.“

Sofia Andreevna începe să fie invidioasă pe sora sa mai tânără, măritată cu Kuzminski, că poate duce o viață mondenă normală. „Trăim foarte izolați iarna asta, și eu mă plictisesc deseori și începe să mă apese

singurătatea de la țară, îi scrie ea surorii ei. Ca să mă distrez, am început să țes un covor mare, de patru arșini lungime și de trei și jumătate lățime, în stil persan. O să lucrez la el vreo trei ani. Cum făceau pe timpuri schimnicele prin foișoare, lucruri mari, ca să-și ocupe singurătatea.“

În anul 1875 Sofia Andreevna mărturisește în jurnal: „Viața prea izolată de la țară îmi devine până la urmă de nesuportat. Apatie, posomoreală, indiferență la orice, și acum, și mâine, luni, ani – la fel și la fel. Te trezești dimineața și nu te scoli. Pentru ce să mă ridic, ce mă așteaptă? Știu, o să vină bucatarul, pe urmă dacă o să se plângă că oamenii sunt nemulțumiți de mâncare și că nu mai este zahăr, trebuie trimis după zahăr, pe urmă șed în tăcere cu o durere în umărul drept și brodez găurele, pe urmă lecția de gramatică și gamele, asta fac cu plăcere, dar cu gândul că nu fac bine cum aș vrea. Pe urmă veșnicele și urâcioasele pasiențe ale mătușii cu Liovocika. Lectura îmi procură o mulțumire de scurtă durată – or fi multe cărți bune? În somn uneori trăiești. Chiar trăiești, nu moțâi. Ba mă duc la biserică pentru slujba de noapte și mă rog cum nu mă rog niciodată aievea, ba văd niște galerii splendide de tablouri, ba niște flori splendide pe undeva, ba o mulțime de oameni pe care nu-i urăsc și nu fug de ei, ci îmi sunt simpatici și-i iubesc.“

În cursul vieții lor comune la Iasnaia Poliana, Lev Nikolaevici și Sofia Andreevna încep să aibă treptat stări de spirit diferite în funcție de anotimpuri. Lui îi plac în mod deosebit toamna și iarna, când stau la Iasnaia Poliana ca niște adevărați pustnici și el se poate dedica liniștit lucrului. Primăvara și vara încep valurile de musafiri, care o distrează pe Sofia Andreevna și-l sâcăie pe soțul ei. Tolstoi chiar construiește o casuță în pădure, la Cepîj, ca să se ascundă de musafiri. Odată cu sosirea toamnei Lev Nikolaevici se însuflețește și lucrează, iar Sofia Andreevna scrie în jurnal: „Am ajuns în sfârșit la toamnă, când mă apucă urâtul, starea mea morbidă. Tac și țin cu obstinație covorul sau citesc; sunt rece și indiferentă la tot, e plictiseală, posomoreală, și mă așteaptă întunericul.“

Toate puteau fi biruite, și viața la Iasnaia Poliana putea să curgă pe făgașul ei normal dacă Lev Nikolaevici nu renunța încetul cu încetul, începând din anul 1877, când vizitează Optina și i se naște fiul Andrei, la tot ce însuflase el însuși familiei sale: însemnătatea preocupărilor literare și rațiunea de a trăi la Iasnaia Poliana.

În *Spovedanie*, Tolstoi a descris în detaliu acest proces lăuntric:

„Așa trăiam, dar cu cinci ani în urmă [din 1874 – *n.a.*] s-a întâmplat ceva foarte ciudat cu mine: am început să am mai întâi momente de

nedumerire, de oprire a vieții, ca și cum nu știam cum să trăiesc, ce să fac, și mă pierdeam și cădeam pradă tristeții. Dar asta trecea și continuam să trăiesc ca înainte. Pe urmă momentele de nedumerire s-au repetat mai des și mai des și mereu în același fel. Aceste opriri ale vieții se exprimau întotdeauna prin aceleași întrebări: Pentru ce? Bun, și pe urmă?...

Întrebările mi se păreau prostești, naive, copilărești. Dar numai ce mi le-am pus și am încercat să răspund, că imediat m-am convins, în primul rând, că nu sunt întrebări copilărești și prostești, ci cele mai importante și profunde întrebări din viață, și, în al doilea rând, că nu pot și nu pot, oricât m-aș gândi, să răspund la ele. Înainte de a mă ocupa de moșia de la Samara, de creșterea copilului, de scrierea unei cărți, trebuie să știu pentru ce voi face asta. Printre gândurile mele despre gospodărie, care mă preocupau foarte mult la vremea aceea, mi-a venit deodată în minte întrebarea: «Ei, bine, o să ai 6 000 de desetine în gubernia Samara, 300 de capete de cai, dar pe urmă?...» Și am rămas buimăcit cu totul și n-am știut ce să gândesc mai departe. Sau, începând să mă gândesc cum îi educ eu pe copii, mi-am zis: «Pentru ce?» Sau, cugetând cum poate ajunge poporul la bunăstare, m-am trezit zicându-mi: «Ce treaba treabă am eu cu asta?» Sau, gândindu-mă la faima pe care mi-o aduc scrierile mele, mi-am zis: «Bun, o să fii mai celebru decât Gogol, Pușkin, Shakespeare, Molière și decât toți scriitorii din lume – și ce dacă!»

Și n-am găsit răspuns.

Viața mea s-a oprit. Puteam să respir, să mănânc, să beau, să dorm și nu puteam să nu respir, să nu mănânc, să nu beau, dar viață nu exista...

Dacă ar fi venit o vrăjitoare și mi-ar fi propus să-mi îndeplinească dorințele, n-aș fi știut ce să-i spun. Dacă am nu dorințe, ci obișnuința dorințelor dinainte, în clipele de beție, atunci în clipele când sunt treaz știu că asta e o înșelătorie, că nu am ce dori. Nici măcar să aflu adevărul nu puteam să doresc, fiindcă ghicisem în ce constă. Adevărul era acela că viața e nonsens.“

În *Sposedanie*, Tolstoi citează parabola călătorului încolțit în stepă de o fiară furioasă. Ca să se salveze, el sare într-o fântână și vede pe fundul ei un balaur cu botul căscat. Agățându-se de crengile unei tufe crescute într-o crăpătură a fântânii, vede cum doi șoareci, unul alb, celălalt negru (ziua și noaptea), fac întruna înconjurul tulpinii și o rod. Mai e puțin și el va ajunge inevitabil în gura balaurului (moartea). Dar, cât timp mai stă agățat, călătorul caută în jurul său, găsește pe frunzele tufei niște picături de miere și le linge.

„Acele două picături de miere, care mai mult decât altele mi-au abătut ochii de la crudul adevăr – dragostea pentru familie și pentru scris, pe care eu l-am numit artă – nu mai sunt dulci pentru mine“, mărturisește Tolstoi.

Interesant este faptul că familia ocupă primul loc pentru el. Renunțarea la ea a fost pentru el momentul cel mai greu al crizei.

Nu a fost o criză abstractă, ci o „oprire a vieții“, a cărei consecință putea fi ori sinuciderea, ori răspunsul la întrebările pe care și le-a pus. Cât de aproape era de sinucidere se poate judeca după finalul *Annei Karenina* (nu după cel cunoscut, în care Anna se aruncă sub roțile trenului, ci cel adevărat, în care Konstantin Levin, trăind într-o căsnicie fericită, se află în pragul sinuciderii) și după o mărturisire din *Spovedanie*: „Și iată că atunci, eu, un om fericit, dezbrăcându-mă în odaia mea, unde eram în fiecare seară singur, am ascuns frânghia, ca să nu mă spânzur de grinda dintre dulapuri, și am încetat să mă duc cu pușca la vânătoare, ca să nu fiu tentat de un mijloc prea lesnicios de a scăpa de viață...“

La începutul anilor 1870, Tolstoi se apucă să scrie, dar nu termină, două povestiri al căror subiect este moartea ca ficțiune literară, ca mijloc de a fugi de viața dusă până atunci. Pe urmă va reveni la acest subiect în *Cadavrul viu* și în *Însemnările postume ale starețului Feodor Kuzmici*. În prima povestire fără titlu, moșierul Jeliabujski își ucide soția infidelă, fuge din arest cu ajutorul valetului, ajunge la un vad unde se îngrămădiseră o mulțime de oameni din popor, se dezbracă și intră în apă. O dezvoltare a acestui subiect a fost cea de-a doua povestire, intitulată *Stepan Semionovici Prozorov*, în care un moșier bogat, care și-a risipit toți banii, ai lui și ai copiilor lui, fuge și el, ajunge la un râu, se dezbracă și intră în apă. Ieșind din apă, îmbracă niște haine de mujic găsite pe mal și pleacă cu vaporul într-o cabină de clasa a treia după ce se dusesse din obișnuință la clasa întâi și fusese gonit.

Calea morții fictive îi apare lui Tolstoi dacă nu cea mai de dorit, în orice caz, o posibilitate acceptabilă de rezolvare a problemelor cărora nu le întrevede nici o soluție. Era, oricum, de preferat păcatului sinuciderii. Dar nu transpune decât în parte această idee în viață, atunci când la începutul anilor 1890 va renunța la orice proprietate în folosul soției și copiilor săi, „ca și când am murit“.

La mijlocul anilor 1870 Tolstoi a trecut printr-o întâmplare care a fost ca un preludiu la ce avea să pătască în timpul plecării lui de la Iasnaia Poliana: s-a răătăcit... în propria casă.

„De obicei, înainte de culcare, tata se dezbrăca și se spăla în odaia de

sub salon, care fusese cabinetul lui, după aceea se ducea în halat sus, în dormitorul comun cu al mamei, își amintește Serghei Lvovici Tolstoi. Fratele meu Ilia și cu mine dormeam la vremea aceea în camera dintre oficiu și camera cu bolți. Odată toamna, m-am trezit pe la douăsprezece noaptea din cauza strigătelor disperate ale tatălui meu: «Sonia, Sonia!» M-am uitat din ușă. În antreu era întuneric. El a strigat din nou. Am ieșit în antreu și am auzit-o pe mama alergând înspre scară cu o lumânare în mână.

Cu mare îngrijorare în voce, ea a întrebat: «Ce-i cu tine, Liovocika?»

El a răspuns: «Nimic, m-am rătăcit...»

La sfârșitul anului 1879, când Tolstoi scria *Spovedania* și transformarea lui spirituală era ireversibilă, familia Tolstoi s-a mărit din nou: s-a născut fiul lor Mișa. O însemnare făcută de Sonia Andreevna în jurnal cu două zile înainte de a naște arată atmosfera sumbră, grea, apăsătoare de la Iasnaia Poliana, când nimic nu mai bucura familia mare și cândva unită:

„Stau și aștept din clipă în clipă nașterea, care întârzie. Noul copil va aduce tristețe, tot orizontul s-a apropiat, s-a făcut întuneric, e strâmt de trăit pe lume. Copiii și toată casa sunt într-o stare încordată... Geruri cumplite... Liovocika a plecat la Tula... Scrie mult despre religie.“

NESPUS DE DUREROS

Atracția lui Tolstoi pentru biserica pravoslavnică se situează în preajma anului 1877, pe la începutul crizei spirituale. A fost chiar o atracție, i s-a dedicat cu toată pasiunea, cum se întâmpla întotdeauna când îl atrăgea ceva, dar care i-a lăsat un gust amar.

Copil fiind, Tolstoi fusese educat în așa fel, încât viziunea lui despre lume nu putea fi impregnată de spiritul poetic al ritualului bisericesc. Mama și tatăl său fuseseră oameni credincioși, care îndeplineau toate ritualurile bisericești obișnuite, profund credincioase fuseseră și cele două mătuși care trăiseră la Iasnaia Poliana în vremea copilăriei lui, A.I. Osten-Saken și T.A. Ergolskaia (cea de a doua a avut o puternică influență asupra lui), dar nu se poate vorbi despre o educație a băiatului în respectul dogmelor bisericii.

În povestirea *Copilăria*, eroul principal se roagă des și fierbinte, mai cu seamă înainte de a adormi. Această nevoie de a i se adresa singur lui Dumnezeu i-a rămas lui Tolstoi pentru totdeauna, chiar în perioada

ateismului său de tinerețe.

Idealizând figura mamei sale, pe care aproape că n-a cunoscut-o, Tolstoi a întruchipat-o în prințesa Maria Bolkonskaia. Dar N.N. Gusev, biograful lui Tolstoi, consideră că adevărata Maria Nikolaevna Tolstaia n-a fost nicidecum o religioasă exaltată și că n-a existat o nepotrivire atât de categorică între ea și tatăl ei, care nu era credincios. „Nici o discrepanță în ceea ce privește concepția despre lume între tată și fiică, cum vedem în *Război și pace* (de pildă, în chestiunile religioase), nu se observă în jurnalul Mariei Nikolaevna“, scrie Gusev. În schimb, se știe că ea a primit o educație excepțională, că știa patru limbi europene și știa foarte bine limba rusă, lucru rar printre femeile din lumea bună din acele timpuri. Educată de tatăl său (bunicul lui Tolstoi), N.S. Volkonski, un aristocrat luminat din secolul al XVIII-lea, ea s-a străduit să dezvolte în copiii săi nu atât afectivitatea, cât voința și chibzuința. O deosebită importanță a acordat dezvoltării intelectuale a băieților, deprinderii lor timpurii cu lectura, educării în ei a curajului și chiar a patriotismului, dar despre vreo preocupare serioasă a mamei în a le insufla copiilor dragostea pentru biserică nu avem știință.

Tatăl lui Tolstoi era un aristocrat obișnuit al vremii sale, pentru care, ca și pentru bunicul lui Tolstoi, biserica nu era decât o instituție laică, necesară pentru cununie, botez etc., dar care nu era câtuși de puțin „stâlpul și deținătoarea adevărului“. Încă din secolul al XVIII-lea, aristocrația luminată rusă avea față de ritualurile bisericești o atitudine în cel mai bun caz îngăduitoare. Să ne amintim cum începe *Război și pace*: și bătrânul prinț Bolkonski, și fiul său Andrei sunt ateii în adevăratul înțeles al cuvântului, pentru ei pietismul prințesei Maria se explică numai prin faptul că înfățișarea ei este neatrăgătoare și nu-și poate găsi un logodnic frumos. Modelul prințului Andrei a fost Serghei Nikolaevici, fratele mai mare al lui Lev Nikolaevici. Acesta a fost necredincios până la moarte, râdea de hainele monahale ale surorii lor Mașa atunci când aceasta venea în vizită la Iasnaia și la Pirogovo, numindu-i în glumă comănacul „joben“. Când, în pragul morții, s-a pus problema împărțășaniei, nevasta lui credincioasă, țigancă la obârșie, i s-a adresat lui Lev Nikolaevici cu rugămintea să-și îndemne fratele să nu refuze acest act, cu atât mai mult cu cât în acel moment îl dorea chiar Serghei Nikolaevici. Lev Nikolaevici le-a susținut dorința și fratele lui a fost spovedit și împărțășit.

„Alta era atitudinea față de biserică a mătușilor lui Tolstoi, scrie Gusev, mai ales a mătușii lui bune, Aleksandra Ilinicina. Nefericită în viața

personală, ea a căutat consolare în religie. Ocupația ei preferată era mersul la biserică, societatea pe care o prefera erau pelerinii, călugării și cei săraci cu duhul. Încă de pe vremea când trăia mama lor, pelerinii, bărbați și femei, găseau un adăpost ospitalier în casa de la Iasnaia Poliana; acum erau cu mult mai mulți. Era Maria Gherasimovna, o femeie pe jumătate călugăriță, erau numiții Olga Romanovna, Fedoseia, Feodor, Evdokimușka și alții. Nikolai Ilici nu și-a împiedicat sora să primească pelerini, dar el personal, cu judecata lui sănătoasă, nu împărtășea atitudinea ei exaltată față de oamenii aceștia.“ Și în această privință Liovocika a fost de acord cu tatăl său, pentru care avea un mare respect. Dar religiozitatea mătușii i-a insuflat o anume teamă față de Dumnezeu. În schița autobiografică „*Ce sunt eu?*“, el povestește cum în copilărie mânca prescura trimisă de preot nu pe nemâncate cum se cade, ci după ce-și băuse ceaiul. Lucru care l-a chinuit ulterior mult, făcându-l să spună că „Domnul m-a pedepsit“ pentru asta.

Cea mai mare influență religioasă a avut-o asupra lui Tolstoi mătușa Tatiana Aleksandrovna Ergolskaia. Aceasta a trăit în casa lui până la jumătatea anilor 1870, având o relație afectuoasă cu nepotul ei, cu soția lui și cu copiii lor. Felul cum vedea T.A. Ergolskaia religia era foarte personal și, oricât ar părea de ciudat, acesta a anticipat modernismul religios. Ea accepta toate dogmele bisericești, mai puțin una: cea a chinurilor din viața de apoi. Adică nega iadul. Ea spunea: „Dumnezeu, care este bunătatea însăși, nu poate dori suferințele noastre.“ Despre același lucru a scris filozoful religios N.A. Berdiaev la începutul secolului xx. Negarea iadului din viața de apoi o găsim și în concepțiile religioase ale lui Tolstoi. „Din copilărie n-am crezut niciodată în chinurile de pe lumea cealaltă“, îi scria el în anul 1884 lui V.G. Certkov.

În tinerețe Tolstoi n-a mers deloc la biserică, și nu atât din pricina nihilismului său religios, cât din lipsa deprinderii de a respecta ritualurile, lucru caracteristic pentru tinerii celibatari din cercul său. Înainte de căsătorie nici prin gând nu-i trecea că trebuie să frecventeze biserica, să stea în picioare la slujbele lungi, să postească, să se spovedească și să se împărtășească. Să ne amintim cât de tulburat a fost Konstantin Levin când a intrat în biserică pentru cununie. El simte o profundă emoție, dar tocmai pentru că i se pare că visează, că se află într-o realitate nouă pentru el.

La sfârșitul anilor 1870, căutând sensul vieții și adevărata credință, Tolstoi se îndreaptă spre oamenii de rând, găsind în ei unicul element pe care mintea sa analitică nu-l poate anihila. Pe Tolstoi l-a uimit întotdeauna cât de împăcați sunt mujicul și soldatul rus în fața morții. Și nu era

singurul: să ne amintim *Borodino* de Lermontov, *Mumie vie* de Turgheniev, poezia lui Nekrasov. Dacă mujicul nu se teme de moarte, înseamnă că el cunoaște răspunsul la problema fundamentală a vieții: sensul vieții omului. Această problemă l-a frământat mereu pe Tolstoi și a stat la baza „narodnicismului” său. Întorcându-se spre omul simplu pentru răspunsul la întrebarea despre sensul vieții, Tolstoi nu poate să nu recunoască faptul că poporul rus este esențialmente un popor pravoslavnic. De aici încercarea sa din anul 1877 de a se orienta spre biserică și scrierile despre viața oamenilor simpli.

„De câte ori nu i-am invidiat pe mujici pentru lipsa lor de carte și de învățătură, exclamă Tolstoi în *Spovedanie*. Din acele principii ale credinței din care au ieșit numai absurdități pentru mine, pentru ei n-a ieșit nimic fals; ei au putut să le accepte și au putut să creadă în adevărul în care am crezut și eu. Numai că pentru nefericitul de mine era clar că adevărul e împletit cu minciuna prin firele cele mai fine și că eu nu-l pot accepta astfel.”

Sofia Andreevna, ea însăși credincioasă și bisericăoasă, a fost într-o câțva mirată de această pasiune cu care soțul ei s-a îndreptat brusc către biserică. „Ținea atât de sever posturile, încât la capătul Săptămânii Patimilor mânca numai pâine de secară și apă, și o mare parte din timp o petrecea la biserică, își amintește ea despre evenimentele anului 1877. I-a molipsit și pe copii; și eu, deși eram însărcinată, țineam post sever...”

Fiica preotului de la biserica Koceakovskaia, lângă care este cimitirul familiei Tolstoi, i-a povestit lui Makovițki: „Se întâmpla ca tata să se ducă la utrenie, și Lev Nikolaevici să fie deja acolo așezat pe o piatră. Tata se ducea des la Lev Nikolaevici acasă și se întorcea la două noaptea. El și Lev Nikolaevici vorbeau mult despre credință.”

Pristavul²⁴ V.R. Ceaevski a auzit de la țărani următoarea relatare: „Stăpânii noștri, adică contele cu familia, la fiecare sărbătoare sunt la biserică; cei din familie vin mai mult singuri [cu trăsura], contele mai mereu vine pe jos... Vine înainte să înceapă liturgia. Noi, mujicii, ședem în pridvorul bisericii, ne uităm – și contele șade la un loc cu noi, intră în vorbă cu noi, vorbește cu noi, adicătelea, de cele sfinte...”

Sergei Arbuzov, servitorul care a mers în anul 1881 împreună cu Tolstoi la Optina, își amintește că în anul 1877, când contele se ducea la biserică dimineața, își înșeuă singur calul ca să nu-i trezească pe grăjdari.

Tolstoi înțelegea religia în sensul strict al cuvântului, ca „legătură” bazată pe afinitate. Dar partea de ritual a ortodoxismului însemna pentru el,

în mod clar, nu legătura cu Dumnezeu, ci un fel de legătură pe „orizontală” – cu strămoșii săi care îndepliniseră aceleași ritualuri și cu milioanele de mujici ruși.

„Îndeplinind ritualurile bisericii, scria Tolstoi în *Spovedanie*, îmi împăcam mintea și mă supuneam datinii cum face întreaga lume. M-am unit cu strămoșii mei, cu tatăl, mama, bunicii și bunicile pe care îi iubesc. Ei și toți cei de dinaintea lor au crezut și au trăit și m-au făcut pe mine. M-am unit și cu toate milioanele de oameni din popor pentru care am tot respectul.”

Mintea îndărătnică a lui Tolstoi nu putea să se mulțumească însă cu ideea că procedează just dacă face ce fac toți. Prima împărtășanie după mulți ani de neacceptare îi trezește totuși sentimentul religios.

„Niciodată nu voi uita sentimentele chinuitoare pe care le-am încercat în acea zi când m-am împărtășit prima oară după mulți ani. Slujbele, spoveditul, pravilele – toate erau pe înțelesul meu și îmi dădeau conștiința bucuroasă a faptului că sensul vieții mi se descoperă. Împărtășania mi-am explicat-o ca un act făcut în amintirea lui Cristos și care înseamnă curățirea de păcate și însușirea deplină a învățăturii lui Cristos. Dacă această explicație a fost artificială, eu n-am observat cât de artificială este. Am avut atâta bucurie umilindu-mă și smerindu-mă în fața duhovnicului, un simplu preot sfios, smulgând toată murdăria din sufletul meu și căindu-mă pentru viciile mele, atâta bucurie să-mi unesc gândurile cu aspirațiile părinților care au scris molitvele pravilelor, atâta bucurie în comuniunea cu toți cei care au crezut și cei care cred, încât nici n-am simțit că explicația mea e artificială. Dar, când m-am apropiat de porțile împărătești și preotul m-a pus să repet că am credința că ce voi înghiți este trup adevărat și sânge, am simțit un cuțit în inimă; în afară de faptul că este o notă falsă, e o cerință sălbatică a cuiva care, evident, n-a știut niciodată ce este credința.”

Momentul acesta a devenit pentru Tolstoi „nespus de dureros”. Dar „am găsit în sufletul meu un sentiment care m-a ajutat să suport asta. A fost sentimentul umilinței și al smereniei. M-am smerit, am înghițit sângele și trupul fără să simt că fac un sacrilegiu, cu dorința de a crede, dar lovitura fusese deja dată. Și, știind dinainte ce mă așteaptă, nu m-am mai putut duce”, scrie el în *Spovedanie*.

Nici posturile, nici rugăciunile, nici spoveditul, nici împărtășania propriu-zisă nu i-au trezit sentimentul de respingere, ci, dimpotrivă, i-au stârnit un sentiment de bucurie (să ne amintim că el definește viața ca „bucurie”). Bucurie a simțit și când a citit literatura hagiografică, mai ales

*Minologhiul*²⁵. Dar faptul că preotul i-a cerut să-și confirme credința că vinul și pâinea sunt sângele și trupul lui Isus a fost „nespus de dureros“. Aici conștiința de intelectual a lui Tolstoi se poticnește, nu poate accepta acest lucru.

Al doilea moment important care îl îndepărtează pe Tolstoi de biserică a fost cerința de a se ruga în biserică pentru deținătorii puterii și pentru armată. Tolstoi nu numai că n-a găsit această cerință în Evanghelie, dar a văzut ceva cu totul opus. Și din nou conștiința de intelectual a lui Tolstoi se răzvrătește, se împotrivește constrângerii din exterior de a da crezare la ceva ce nu vede și nu înțelege.

„Ortodoxia tatii a luat sfârșit pe neașteptate, își amintește unul dintre fiii lui, Ilia Lvovici Tolstoi. Era în post. Pe atunci pentru tata și pentru cei care voiau să postească se gătea de post, dar copiilor mici și guvernantelor și preceptorilor li se dădea carne. Lacheul tocmai adusese felurile, a pus o farfurie mare cu chiftelele de carne rămase pe masa mică și s-a dus jos să mai aducă ceva. Deodată tata se întoarce spre mine (eu ședeam întotdeauna lângă el) și arătând spre farfurie spune:

— Ia dă-mi tu chiftelele alea, Iliușa.

— Ai uitat că e post Liovocika, a intervenit mama.

— Nu, n-am uitat, dar n-o să mai postesc și, te rog, pentru mine nu mai comanda de post.

Spre groaza noastră, a tuturor, a mâncat chiftele și le-a laudat. Văzând o astfel de atitudine din partea tatii, curând ne-am lăsat și noi de posturi și dispoziției noastre pentru rugăciune i-a luat locul o indiferență totală pentru religie.“

ENFANT TERRIBLE²⁶

Părea că fiind om matur și cap de familie, Tolstoi a renunțat la năzdrăvăniile din tinerețe, dar și le-a reluat în timpul crizei spirituale. La Moscova coase demonstrativ niște cizme, în timp ce soția sa se duce la baluri cu una dintre fiicele lor. În prezența unor admiratori ai literaturii sale vorbește ironic despre *Război și pace* și *Anna Karenina*, așa cum se întâmplă în biroul directorului liceului privat Polivanov, unde se duce să-i înscrie pe fiii săi Ilia și Lev. În birou se află soția directorului și un fost profesor de la gimnaziul Markov din Tula, un vechi cunoscut și admirator al lui Tolstoi.

„Markov îl întreabă pe Tolstoi dacă este adevărat că acum nu scrie nimic.

— E adevărat, răspunde Tolstoi sfidător. Bun, și ce-i cu asta?

— Dar cum se poate? exclamă Markov, un admirator înflăcărat al operelor literare ale lui Tolstoi. Să lipșiți societatea de operele dumneavoastră?

Tolstoi răspunde calm:

— Dacă am făcut lucruri dezgustătoare trebuie să continui să le fac mereu? Uite, în tinerețe frecventam țigănci și beam șampanie, trebuie cumva să fac din nou toate astea?

Profund jignit, Evgheni Markov remarcă dojenitor:

— Dar se pot face astfel de comparații?

Și din nou se face auzit răspunsul calm al lui Tolstoi:

— Și dacă eu consider operele mele chiar niște prostii din astea și preocupările mele artistice o treabă nedemnă?“

Din amintirile soției lui Polivanov reiese că Tolstoi numea „prostii“ nu numai operele sale.

„Poftim, a existat Pușkin. A scris multe prostii și de tot felul. I s-a făcut statuie. Stă în piață, parcă e un majordom care raportează că masa e servită... Duceți-vă și explicați unui mujic importanța acestei statui și cu ce a meritat-o Pușkin.“

În martie 1881, Tolstoi îi scrie lui Alexandru III o scrisoare plină de cutezanță, prin care îl roagă să nu-i condamne la moarte pe ucigașii tatălui său, Alexandru II, în urma vestitului eveniment de la 1 martie. Noi nu cunoaștem această scrisoare în forma în care N.N. Strahov a încercat s-o transmite țarului prin Pobedonosțev, dar s-a păstrat o ciornă a ei. Însuși faptul că un nobil îl sfătuiește pe suveran să nu condamne la moarte pe făptașii direcți ai regicidului putea să aibă consecințe grave dacă era vorba de un alt nobil, și nu de Tolstoi. Înțelegând foarte bine acest lucru, Sofia Andreevna a fost categoric împotriva acestei scrisori și a intrat chiar de la început în conflict cu soțul ei din pricina manifestărilor lui „disidente“. Ea a amenințat că-l va „da afară“ pe preceptorul V.I. Alekseev, care susținea demersul soțului ei. Sofia Andreevna se temea pentru familie și pentru copii, dar pentru Tolstoi acest lucru nu era un argument. Scrisoarea a fost transmisă de Strahov, dar a fost reținută de Pobedonosțev.

În răspunsul către Tolstoi, acesta scrie: „...nu-mi luați în nume de rău faptul că n-am dat curs însărcinării dumneavoastră. În cazul unui lucru atât de important, totul trebuie făcut potrivit credinței. Dar, citind scrisoarea

dumneavoastră, am văzut că credința dumneavoastră este una, iar credința mea și cea a bisericii este alta, și că Isus Cristos al nostru nu este Cristos al dumneavoastră. Pe al meu îl știu ca pe un bărbat al puterii și al adevărului care îi întremează pe cei vlăguți, dar în al dumneavoastră am văzut trăsăturile unui vlăguit care are nevoie el însuși de întremare. Iată de ce potrivit credinței mele nu pot îndeplini însărcinarea dumneavoastră.

Al dumneavoastră devotat, care vă stimează din suflet,

K. Podedonosțev“

Aluzia la „vlăguire“ și la necesitatea „întremării“ pentru un membru al consiliului de stat, numit nu cu mult timp în urmă ober-procuror al Preasfântului Sinod, era cât se poate de transparentă. Istoria cu scrisoarea lui Ceaadaev (nu către țară), pentru care acesta fusese declarat nebun, era încă proaspătă în memorie. De la această scrisoare către Alexandru III începe disidența lui Tolstoi. Scrisoarea n-a ajuns la țară, dar conținutul ei a fost adus la cunoștința acestuia.

Tolstoi pășește pe un drum periculos, pe care singura garanție că nu va avea de suferit este anvergura numelui său. Dar tocmai numele acesta îl prețuiește el cel mai puțin acum. Și tot atunci, în timp ce fiica sa Tania, după cum reiese din jurnalele lui, citește cu scrupulozitate *Război și pace*, asemenea tuturor domnișoarelor cultivate ale vremii, papă al ei este îngrijorat că cenzura nu va permite publicarea *Spovedaniei*. „Dacă vreau să descriu cum o doamnă iubește un ofițer, pot s-o fac; dacă vreau să scriu despre măreția Rusiei și să preamăresc războiul, pot s-o fac“, dar cartea „în care am povestit ce-am trăit și ce-am gândit nu pot nici măcar să sper că va fi publicată în Rusia“. El nu mai speră să-și publice noul tratat filozofico-religios *În ce constă credința mea?* (1884), după ce din numărul din mai 1882 al revistei *Russkaia mîsli* (*Cugetul Rusiei*) a fost „tăiată“ *Spovedania*. Tratatul se tipărește pe banii lui Tolstoi în cincizeci de exemplare la tipografia lui Kușneriov, iar după interzicerea și punerea sub sechestru a ediției de către cenzura bisericească, ea se va răspândi din mână în mână în înalta societate din Petersburg. Era vorba de un „samizdat“.

Sofia Andreevna este realmente speriată de perspectiva de a fi soție de disident. „Marakuev [editorul – n.a.] a spus că cenzura laică a predat noua ta carte cenzurii bisericești; că arhimandritul, președintele comitetului de cenzură, a citit-o și a spus că în această carte sunt atâtea înalte adevăruri, încât nu se poate să nu fie recunoscute și că, în ceea ce-l privește, nu vede motive pentru a nu-i da drumul, spune ea în ianuarie 1884. Dar eu cred că Pobedonosțev, cu lipsa lui de tact și cu pedanteria lui, o va interzice din

nou.“

A interzis-o, bineînțeles. În cazul de față este însă mult mai importantă atitudinea soției lui Tolstoi față de această carte. La data aceea Sofia Andreevna pregătea pentru editare operele complete ale soțului său și era vădit nemulțumită de faptul că noile lui „opere“ se editau și se difuzau independent de ea.

„Pe Kușneriov [proprietarul tipografiei – *n.a.*] l-am găsit bolnav, în halat; s-a scuzat de mama focului, dar eu aveam nevoie să obțin exemplarele și l-am întrebat. Zice – uitați fișa mea de evidență, dar întrebați-l pe Marakuev. Ieri-seară l-am trimis la Marakuev pe Serioja [fiu – *n.a.*]; dar Marakuev a declarat foarte simplu că, întrucât toată lumea este foarte interesată de această scriere, el le-a dat pe toate pentru a fi citite și copiate. M-am supărat așa de tare, încât astăzi m-am dus eu și i-am spus că «exemplarele nu sunt ale dumneavoastră, ci ale contelui, și el nu v-a cerut și nu v-a împuternicit să le difuzați. Și admiteți că rudele și apropiații contelui au, dacă nu mai multe, cel puțin aceleași drepturi de a fi interesați de scrierile lui». Mi-a promis să-mi aducă mâine două; tu să nu te superi pe mine, m-am mai încredințat o dată că e un om impertinent și că trebuie să fim mai cu grijă cu el“, îi comunică ea enervată lui Tolstoi în ianuarie 1884 la Iasnaia Poliana. Acesta este strigătul unei soții de scriitor care se confruntă pentru prima dată cu faptul că persoane din afară se infiltrează în interesele familiei, având drepturile lor asupra noilor opere ale soțului ei.

„Tot ce a fost spre binele lui Tolstoi se întoarce acum spre răul lui, scrie Vladimir Jdanov. Tot ce a făcut familia să fie fericită – viața creatoare, viața spirituală a lui Lev Nikolaevici – acum face familia nefericită. Înainte el și familia se hrăneau reciproc, acum interesele lor sunt opuse, legătura a fost ruptă și ei au intrat în luptă apărându-și fiecare dreptul la viață, când înverșunându-se, când împăcându-se și dezbinându-se din nou.“

Drama familiei Tolstoi este explicată cu cea mai mare sinceritate în amintirile lui Ilia Lvovici, care în momentul acela avea treisprezece-paisprezece ani. Este cea mai dificilă vârstă a adolescenței, așa-numita vârstă „de tranziție“. Și poate că schimbarea care se produsese în tată a fost resimțită atât de viu de fiul său tocmai pentru că Lev Nikolaevici însuși se purta la vremea aceea ca un adolescent în pragul maturității.

„El, care idealizase viața de familie, care descrisese cu dragoste viața boierească în trei romane și care își crease mediul său în chip asemănător, a început deodată s-o blameze cu asprime și s-o înfieraze; el, care își

pregătise fiii pentru gimnaziu și universitate după programa existentă atunci, a început să înfiereze știința actuală; el, care se ducea să se consulte la doctorul Zaharin și chemase pentru soție și copii doctori de la Moscova, a început să înfiereze medicina; el, un vânător pasionat de urși, cu ogari și pușcă, a început să numească vânătoarea «fugăreală de câini»; el, care a strâns bani cincisprezece ani și a cumpărat la Samara pământuri ieftine de la bașkiri, a început să numească proprietatea crimă și banii pervertire; și, în sfârșit, el, care și-a consacrat toată viața literaturii, a început să se căiască de activitatea sa și numai că n-a părăsit-o pentru totdeauna.“

„Dar ce trebuie să fi trăit în acest timp mama! scrie mai departe Ilia Lvovici. Ea l-a iubit din tot sufletul. Ea aproape că a fost creată de el. Din argila moale și de bună calitate care a fost Soniecika Bers la optsprezece ani, tata și-a modelat o soție așa cum voia el să aibă, ea i s-a dat cu totul și a trăit numai pentru el – și iată, vede că el suferă cumplit și, suferind, începe să se depărteze de ea tot mai mult și mai mult, interesele ei, care erau înainte interesele lor comune, pe el nu-l mai preocupă deja, el începe să le critice, începe să-l apese viața în comun cu ea. În cele din urmă începe s-o sperie cu despărțirea și ruperea definitivă, iar în acest timp ea are în grijă o familie imensă și complicată. Copii de la cei de țată până la Tania, care are șaptesprezece ani, și la Serioja, care are optsprezece ani.

Ce să facă? Putea ea să-l urmeze, să dea toată averea, cum voia el, și să condamne copiii la sărăcie și la foame?

Tata avea pe atunci cincizeci de ani, iar ea numai treizeci și cinci. Tata era un păcătos care se căia, dar ea nu avea pentru ce să se căiască. Tata – cu imensa lui forță morală și cu inteligența lui, ea – o femeie obișnuită; el – un geniu năzuind să cuprindă cu privirea tot orizontul gândirii omenești, ea – o femeie ca oricare, cu instinctele de conservare ale femeiei care își face un cuib și-l apără.

Ce femeie ar fi procedat altfel? Eu nu știu să fie vreuna nici în viață, nici în istorie, nici în literatură.

În această situație, mama mea poate fi compătimită, dar de condamnat e cu neputință. Ea a fost fericită în primii ani ai vieții conjugale, dar după anii 1880 fericirea ei a apus și nu s-a mai întors niciodată.

Dar cel mai mult a suferit chiar tata, bineînțeles.“

În perioada aceea Sofia Andreevna îi scrie fratelui ei: „Dacă l-ai vedea și l-ai auzi acum pe Liovocika. S-a schimbat mult. A devenit cel mai sincer și mai de neclinit creștin. A albit, i-a slăbit sănătatea și a devenit mai tăcut, mai posomorât decât era.“

„Liovocika muncește întruna, cum se exprimă el, îi scrie ea cu îngrijorată ironie surorii ei, dar, vai, scrie niște reflecții religioase, ca să arate că biserica nu este conformă cu învățătura Evangheliei. Abia dacă se vor găsi în Rusia zece oameni care să fie interesați. Dar n-am ce face, tot ce doresc este să termine mai repede cu asta și să-i treacă așa cum trece boala.“

Nu este greu de dedus din cuvintele Sofiei Andreevna cât de insensibilă era la căutările spirituale ale soțului său și cât de mult greșea prevăzând „zece“ oameni care să fie interesați de ele. Căutările lui Tolstoi din acea vreme le-au trezit nedumerirea și lui Fet, și lui Turgheniev, și chiar un om atât de apropiat lui ca spirit cum era Strahov a fost în dezacord cu el în mare măsură. În fine, transformarea spirituală a dat naștere unui conflict serios între Lev Nikolaevici și mătușa sa A.A. Tolstaia, cea pe care Sofia Andreevna obișnuia s-o considere cu un cap mai sus decât ea.

Rudele Sofiei Andreevna i-au împărțășit temerile. Pe 3 martie 1881 (la două zile de la asasinarea țarului, după care Tolstoi a ales deschis calea disidenței), ea îi scrie surorii sale că fratele lor, Aleksandr Bers, venit în vizită la Iasnaia Poliana, l-a găsit pe Lev Nikolaevici „schimbat în rău, adică are temeri în ce privește judecata lui“. Și adaugă de la ea că „starea de spirit religioasă și filozofică este cea mai periculoasă“.

CAPTIV LA MOSCOVA

Iată o întrebare: ce se întâmpla dacă în anul 1881 familia Tolstoi nu se muta de la Iasnaia Poliana la Moscova?

Se producea oare dezbinarea aceea când nu mai e posibilă nici o cale de întoarcere? Oare vederile lui Tolstoi puteau să nu se mai schimbe într-atât încât să nu ajungă la o ruptură cu vederile lor săi?

Mutarea la Moscova a fost dictată de o necesitate. Crescuseră copiii cei mari, Serghei și Tatiana. Serghei se pregătea să intre la Universitatea din Moscova. Tatiana era deja domnișoară, era timpul să fie scoasă în lume. În afară de asta, Tatiana vădise talent pentru pictură și dorea să intre la liceul de pictură și sculptură. Ilia și Lev aveau nevoie de pregătire gimnazială. Pregătirea lui Serioja acasă, cu examene anuale la Tula, se dovedise a fi o soluție complicată. Interesele editoriale ale lui Tolstoi și ale soției sale impuneau și ele mutarea la Moscova. Lucru pe care l-a înțeles nu numai Sofia Andreevna, ci și Tolstoi, care aștepta mutarea cu o mare teamă și cu

tristețe. Dar s-a resemnat.

Tolstoi nu iubea Moscova.

În povestirea *Copilăria* se văd primele semne ale acestei aversiuni. Vizitând Moscova, Nikolenka Irteniev rămâne neplăcut mirat de felul cum arată locuitorii orașului: „Nu puteam înțelege deloc de ce la Moscova încetaseră cu toții să ne dea atenție – nimeni nu își scotea șapca când treceam, unii chiar se uitau răuvoitor la noi.“ Este o impresie de copil, dar să nu uităm că, în preajma mutării la Moscova, Lev Nikolaevici începuse să-și pună „întrebări prostești, naive, copilărești“.

Marele oraș îi provoca o neplăcere estetică și morală. Este greu de înțeles care dintre ele predomina. Spre exemplu, simțul estetic al lui Tolstoi era neplăcut impresionat de sergentul de stradă care stătea în mijlocul străzii cu un pistol mare. Acest lucru i se părea la fel de absurd ca lacheul cu cască cu „țugu“ care o însoțea prin Kremlin pe viitoarea lui soție pe când era copil.

Moscova anilor 1870–1880 era un oraș pestriț, în care se alăturau într-un chip izbitor realizări ale civilizației urbane și un trai rural arhaic. Cu excepția câtorva străzi centrale, Moscova era un conglomerat de conace boierești, multe la număr, așezate care cum voia și cum se nimerea. În orice caz, așa trebuie să fi văzut Tolstoi Moscova, după ce-și deprinsese privirea timp de mulți ani cu peisajul conacului și al acareturilor sale de la Iasnaia Poliana. Ca un sat mare.

„O parte a Moscovei, care se întindea de la râul Moscova cam până la Malaia Dmitrovka și Karetnîi Riad, acea parte a ei prin care trec ca niște raze străzile Ostojenka, Precistenka, Arbat, Povarskaia, Bolșaia și Malaia Nikitskaia cu labirinturile întortocheate ale străduțelor dintre ele era partea preponderent nobilă și funcționarească, scria istoricul M.M. Bogoslovski despre Moscova anilor 1870–1890. Aici, pe linia inelului Sadovaia, iar din loc în loc chiar ieșind dincolo de acest inel, erau amplasate pe străzile principale marile reședințe boierești – palate cu coloane și cu frontoane în stil *empire*. Tot aici, și pe marile străzi, și pe străduțe, erau o mulțime de vile boierești din lemn, fără etaj, cu mezanin, având de multe ori și ele coloane și frontoane, pe care se vedeau blazoane cu pălărie și mantie princiară sau cu coroană nobiliară, cu coif de cavalier cu pene de struț. Aceste reședințe mari și mici de nobili aminteau foarte bine de casele boierești din împrejurimile Moscovei și de pe la moșiile mai îndepărtate, cu atât mai mult cu cât și curțile lor, cu numeroasele dependințe și acareturi gospodărești – magazine, pivnițe, grajduri, fântâni – nu se deosebeau cine

știe ce de conacele de la țară ale acelorai proprietari. Pe atunci, strada moscovită nu avea două fațade înalte, compacte, înșirate de-a lungul ei, uitându-se plictisite una la alta și trecând pe neobservate una în cealaltă. Pe atunci se mărgineau una cu alta nu fațadele caselor, ci domeniile sub formă de conace, separate prin garduri de lemn. Majoritatea aveau porți de lemn, care stăteau de cele mai multe ori deschise, pentru ca trăsurile să tragă la intrarea principală. Asemănarea cu conacele de la țară era sporită de vegetația bogată. Rar se întâmpla ca o astfel de reședință să nu aibă măcar o mică grădină. Grădinile de pe lângă unele case erau imense, erau pur și simplu parcuri întregi.“

Așa arăta în anii 1880 Moscova în care urma să se mute Tolstoi. Una era să schimbi satul cu orașul și cu totul altceva era să te muți din conacul părintesc, din cetatea ta liberă, într-o îngrămădeală de cetăți ale altora.

Dar nici partea urbană a capitalei nu putea mulțumi gustul estetic al lui Tolstoi. „Tverskaia, și mai ales podul Kuznețki au atins un anumit progres în ceea ce privește aspectul magazinelor amplasate pe ele, dar majoritatea întreprinderilor comerciale și prăvăliilor de pe celelalte străzi au păstrat firmele antediluviene, cu inscripții agramate și deseori comice și cu reprezentări naive ale activității întreprinderii; îți sar în ochi în mod deosebit firmele «tutungeriilor» atârinate de ambele părți ale ușii, una înfățișând un bărbat șezând, cu figură asiatică, cu turban, care fumează pipă, iar cealaltă, un negru sau un metis (în cazul celui din urmă – cu pălărie de paie) care sugerează un trabuc; firmele saloanelor de coafură arătau de obicei, în afară de capete coafate, de doamne și de domni, vase de sticlă cu lipitori și chiar scene cu luarea sângelui; brutăriile și franzelăriile aveau pe firme colaci, covrigi și franzeluțe; magazinele de coloniale – căpățâni de zahăr, lumânări și fructe, iar lăzile și sacii din stradă aveau pe ele un vapor plutind în depărtare; pe firmele croitorilor erau zugrăvite toate hainele cu puțință, pe ale vânzătorilor de haine rusești – caftane de vizitii și podiovci; apoi: pălării, tăvi cu servicii de ceai, platouri cu un purceluș și cu cârnați, salamuri, brânzeturi, cizme, valize, ochelari, ceasuri – într-un cuvânt, comercianții nu se bazau pe știința de carte a publicului și pe ce se expunea în vitrină și le prezentau cumpărătorilor marfa lor desenată și colorată grosolan, firmele fiind și ele făcute din topor și urâte foc...” Își amintește de Moscova acelor timpuri un alt memorialist, N.V. Davîdov.

Acest mare oraș avea o serioasă problemă și cu salubritatea. „Moscova de acum [1914 – n.a.], în ciuda alimentării cu apă și a canalizării, nu reușește să aibă aer curat, scrie N.V. Davîdov, și de unele curți e mai bine

să nu te apropii nici acum, dar în anii 1860 o duhoare se întăpânea pe întreaga Moscova. Ca să nu mai vorbim despre numeroasele și primitivele care de vidanjare, constând deseori din niște hârdaie neacoperite cu nimic, revărsându-și în mers conținutul, în cazurile mai bune – din simple butoaie din care se văd ieșind niște căușuri înalte și a căror deplasare pe toate străzile începând după miezul nopții, dacă nu și mai devreme, ținea până dimineată, otrăvind pentru mult timp, chiar și iarna, totul în jur – duhoarea pestilențială exista în măsură mai mare sau mai mică în toate curțile, care adesea nu aveau nici măcar hazna, ce să mai vorbim de gropi septice. Locurile de staționare a birjelor, curțile „hanurilor“, birturilor, cârciumilor populare și ale altor asemenea locante și, în fine, aproape toate colțurile de stradă, măcar că aveau înfipte scânduri în dreptul lor, fundăturile de tot felul (și erau multe!) și porțile acoperite ale caselor, în ciuda inscripției «strict interzis», erau focare de aer viciat...”

Primul conflict a apărut în legătură cu înscrierea copiilor la gimnaziu. Lev Nikolaevici a dorit să-i dea pe Ilia și Lev la un gimnaziu de stat obișnuit. Acolo i s-a cerut însă să semneze că fiii săi sunt „demni de încredere“. Asta l-a revoltat pe Tolstoi. „Eu nu pot da o asemenea semnătură nici pentru mine, cum să o dau pentru fiii mei.“ Drept urmare, au optat pentru gimnaziul particular Polivanov, unde nu se cerea „semnătură“.

Gimnaziul Polivanov era foarte bun și comod, mai ales că locuința prințesei S.V. Volkonskaia de pe străduța Denejnaia, găsită de Sofia Andreevna și închiriată de familia Tolstoi în toamna anului 1881, era „gard în gard“ cu gimnaziul. Unul dintre principalele motive pentru care Tolstoi se împăcase cu ideea mutării la Moscova a fost *teama pentru copii*. Nu se puneau problema unui pension pentru Ilia și Lev, nici ca Serghei, ajuns bărbat în toată regula, să stea singur la Moscova, fără supravegherea permanentă a părinților. Convingerile patriarhal-domestice ale lui Tolstoi nu fuseseră clintite de tendințele lui anticlericale și antistatale.

Unul dintre motivele mutării la Moscova a fost temerea lui Tolstoi că, la liceu și la universitate, fiii săi vor suferi influența tineretului de orientare nihilistă. El își amintea bine perioada studenției sale la Kazan, când, în primul an de studiu, ajunsese într-o clinică cu o boală venerică. Pe de altă parte, cu noua sa concepție religioasă despre lume, Tolstoi nu avea în general temeiuri pentru a agreea universitatea și, mai ales, facultatea de științe naturale unde intrase Serghei. Antidarwinist din principiu (în această privință îi era aliat Strahov, care scrisese o lucrare împotriva lui Darwin),

Tolstoi nu i-a putut ierta până la sfârșitul zilelor fiului său cel mare, Serghei, această alegere. Nu cu mult timp înainte de moarte, aflându-se la Astapovo, el i-a dictat Sașei o scrisoare pentru Serghei și Tatiana, în care spunea: „Aș vrea să mai adaug pentru tine, Serioja, sfatul de a te gândi la viața ta, la cine ești, ce ești, care este sensul vieții omenești și cum trebuie s-o trăiască orice om cu judecată. Concepțiile evoluționiste ale lui Darwin despre lupta pentru existență, pe care ți le-ai însușit, nu-ți explică sensul vieții tale și nu-ți vor îndruma faptele, iar viața trăită fără să-i cunoști importanța și sensul și fără să te faci să înțelegi de ce ți-ai ales drumul ăsta este doar o existență jalnică. Gândește-te la asta, din iubire îți spun asta înainte să mor.“

Comentând scrisoarea, Serghei Lvovici notează că în preajma anului 1910 părerile lui se schimbaseră „în multe privințe“. Tatăl își amintise, desigur, de disputele lor din perioada studenției lui.

Tatălui nu i-a plăcut alegerea făcută de fiu, nu i-a plăcut universitatea în general, dar el s-a preocupat mai mult decât toți ca Serghei să se pregătească așa cum se cuvine pentru examenele la universitate.

Lev Nikolaevici se ocupa să găsească preceptorii, bonele și educatorii pentru copii. El stabilise ca Serghei, care învățase acasă, să susțină în fiecare an examenele la gimnaziul din Tula, alături de elevii obișnuiți. Rezultatele acestor examene îl emoționau foarte mult pe Tolstoi, după cum se vede din scrisorile lui.

Și deodată, mutându-se la Moscova, tatăl începe să ocărăască universitatea în prezența fiului și să vorbească de rău știința în general. În amintirile sale, Serghei Lvovici notează afirmațiile despre știință și despre savanți ale tatălui său pe care le-a făcut în timpul discuțiilor cu el:

„Știința se ocupă cu tot ce vrei, dar nu cu problemele despre ce trebuie neapărat să știi, despre cum trebuie să trăiești.“

„Savanții nu deosebesc cunoștințele utile de cele inutile; ei studiază obiecte inutile, ca organele sexuale ale amibe, fiindcă din asta pot trăi boierește.“

„Toți acești savanți primesc leafă de la stat și nu numai că nu pot spune adevăruri care nu convin guvernului, dar chiar trebuie să joace după cum li se cântă...”

Nici un nihilist, nici un Bazarov²⁷ nu putea afirma ceva asemănător în fața lui Serghei. Puterea distructivă de negare pe care o avea tatăl său era atât de mare, încât tânărul de optsprezece ani a fost derutat. Când a avut tatăl său dreptate? Când a cheltuit bani și a pus suflet ca să-l pregătească

pentru universitate sau când a ocărat știința și savanții?

În *Însemnările unui creștin*, spovedania sui-generis a lui Tolstoi de la începutul anilor 1880, fiul mai mare este des amintit. Tolstoi se simțea vinovat față de el, dar nici nu se putea desprinde de atitudinea ostilă față de el. Din jurnal se vede că se certau tot timpul, cel care provoca și așa fiind tatăl, iar fiul fiind silit să se apere. „Serioja a recunoscut că-i place dragostea trupească și crede în ea“, scrie Tolstoi. Și remarcă rece: „Sunt bucuroși că s-a pus problema deschis.“

Dar Tania? Tânăra de șaptesprezece ani visa, firește, să se mute la Moscova. Și nu numai pentru că voia să învețe la liceul de pictură și sculptură, ci și pentru că Moscova însemna baluri, toalete, admiratori. Tania nu era indiferentă la nimic din toate acestea. Deșteaptă, instruită, cu talent cert pentru pictură, ea era totuși o domnișoară de provincie, ușor exaltată, care își dorea foarte mult să aibă „idile“. Era îndrăgostită în taină de un băiat de aceeași vârstă cu ea, Kolea Kislinski, fiul președintelui consiliului zemstvei Tula. Era curtată de Anton Delvig, un băiat mai mic decât ea, prietenul fratelui ei Serioja și nepotul unui cunoscut poet și prieten al lui Pușkin și fiul unor cunoștințe ale familiei Tolstoi, familia Delvig din Tula. Tania citise *Război și pace*, o simpatiza pe Natașa Rostova, și nu pe prințesa Maria. Idolul ei feminin era mătușa Tania Kuzminskaja.

Despre ce s-a petrecut în mintea acestei tinere minunate a scris chiar ea în amintirile sale. Dar cum erau mintea și sufletul ei se vede cel mai bine din două însemnări de jurnal din anii 1879 și 1880.

„La pom mi-au dăruit un binoclu, un portofel cu monograma mea, de 4 ruble și 50 copeici. Bunica mi-a trimis un inel de la Petersburg. Mama mi-a dăruit operele lui papă, două vase, un flacon de toaletă și romanul englezesc *Jane Eyre*...“

„Eu știu ce-ar dori el [tatăl – *n.a.*]: el ar vrea ca eu să fiu prințesa Maria, să nu mă gândesc deloc la distracții, la familia Delvig, la Kolea Kislinski și, dacă ar fi posibil, să nu mă mai duc la Tula. Dar acum e prea târziu: de ce m-au dus acolo prima dată?“

Din aceste câteva rânduri se conturează foarte bine portretul tinerei Taniecika. Se văd inteligența și farmecul ei, faptul că este instruită și cunoaște valoarea banilor, că este recunoscătoare pentru darurile primite de la ai ei, că are simțul observației psihologice și capacitatea de autoanaliză manifestată destul de devreme. Și toate acestea erau rezultatul unei îndelungate și atente educații în familie, în care tatăl a avut un rol nu mai

puțin important decât al mamei. „Influența tatei în casă era mai puternică decât cea a mamei“, va recunoaște mai târziu T.L. Suhotina-Tolstaia. Toți eram conștienți de lucrul ăsta.“

Când Tania, alunecând pe podeaua dată cu ceară, și-a rupt clavicula, tatăl a dus-o la Moscova la cel mai bun chirurg și l-a întrebat dacă operația va lăsa urme. „Voia să se asigure că n-o să se observe vreo umflătură când aveam să apar în toaletă de bal...“

La Moscova, Tolstoi a condus-o el însuși pe fiica sa la primul ei bal și a prezentat-o unui cerc din înalta societate cu care păstrase legătura.

Citind *Însemnările unui creștin*, vedem o cu totul altă atitudine a tatălui față de fiică. Dar trebuie știut că acest jurnal este în primul rând o cronică a nesfârșitelor suferințe ale poporului. Lui Tolstoi i se ascute vederea. Vede în jurul său ceea ce vedea și înainte, dar nu lua aminte. Oamenii din popor sunt săraci, suferă de toate bolile cu puțință, mor de ftizie, nu mai au pe nimeni care să-i susțină, nu știu cu ce să-și hrănească pruncii, sunt supuși pedepselor corporale pentru cea mai mărunță vină și le rabdă pe toate în tăcere.

„Mujic din Șcekino. Ftizie. Sânge din belșug, transpirație. Scurpă sânge de douăzeci de ani.“

„Nora lui Egor ciungul. A venit să mă roage de un cal.“

„Un mujic beat cioplea la un ulm mic și și-a tăiat nasul.“

„Băiat din Kolpenskaia 12 ani. E cel mai mare, cei mici au 9 ani și 6 ani. Tatăl și mama au murit.“

„Soldat din Șciokino cu friguri.“

„Sinistrat Ivan Kolceanov.“

„Muiere din Sudakovo. A luat foc. A sărit cum era. Fiul s-a băgat în foc. Mi-e totuna dacă mor. Cal nu are. Calul l-au luat judecătorii.“

„Bolnavă din Șcekino cu fetița ei de trei ani a venit până la mine.“

„Fratele din Podîvankovsk cu sora bolnavă. Surorii îi putrezește nasul.“

„Mujic din Salamasovskoe. I-a crăpat vaca.“

„Fată bătrână sclivisită, șchioapă. O gonește un văr.“

„Femeie arsă, târgoveață, cu copil mic, un băiat a ars, bărbatul numai puțin...“

Este o mică parte din durerea omenească și răul din lume de care sunt pline *Însemnările unui creștin*, te îngrozești citindu-le. Privirea lui Tolstoi a devenit selectivă. El vede în jur numai durere și suferință. Este asemenea lui Buddha, care în copilărie și tinerețe fusese ferit cu grijă de suferințele

omenești, iar când le-a văzut n-a mai putut avea ochi pentru altceva.

Iar pe fondul acestor suferințe se conturează familia. În casă este sărbătoare. Se strâng toți la un picnic. „La noi are loc un măreț prânz cu șampanie. Taniile [fiica și Tatiana Kuzminskaia – *n.a.*] sunt pregătite. Copiii poartă toți cingători de 5 ruble. Mănâncă, iar căruța a pornit deja pentru picnic printre căruțele mujicilor care transportă poporul ăsta vlăguit de muncă.“

Toate acestea nu se petrec la Moscova, familia este încă la Iasnaia Poliana. Tolstoi nu-i mai vede pe cei apropiați așa cum îi vedea înainte. „Sonia a făcut o criză. Eu am suportat mai bine, dar e încă rău. Bineînțeles că pentru ea e rău, că ți se face milă, dar nu se poate să nu întorci spatele răului. Discuția cu Tania despre educație m-a preocupat până dimineață. Ele nu-s oameni.“

Atitudinea nouă față de femei a viitorului autor al *Sonatei Kreutzer* o lovește prin ricoșeu pe Tania, care tocmai atunci se pregătea cu nerăbdare să devină una dintre cele hulite. Chiar la Iasnaia Tolstoi atacă, își „ațăță“ soția și fiica, cum scrie în jurnal, le provoacă la dispute și suferă din pricina reacției lor.

Iată-i ajunși la Moscova...

„Duhoare, pietre, lux, mizerie. Depravare. S-au adunat răufăcătorii care jefuiesc poporul, au strâns soldați și judecători care să le apere orgia și chefuiesc. Poporul nu mai are altceva de făcut decât să se străduiască să ia înapoi ce au jefuit, folosind patimile acestor oameni. Mujicii dovedesc aici mai multă istețime. Muierile stau acasă, mujicii freacă podelele și trupurile în băi, fac pe birjarii.“

Dar acasă? „Tot timpul se organizează. Când oare vor începe să trăiască? Totul se face nu pentru ca să trăim, ci pentru că așa fac oamenii. Nefericiții! Și viață nu e!“

Casa de pe străduța Denejnaia, găsită de Sofia Andreevna, era zgomotoasă „ca un tripou“. Pereții dintre camere erau atât de subțiri, încât se auzea tot ce se vorbea și se petrecea în camerele vecine. Dorind să-i facă pe plac soțului, Sofia Andreevna alesese pentru cabinetul lui o cameră mare, separată de celelalte camere, ale cărei ferestre dădeau spre curte. „Cabinetul acesta minunat, scrie ea în memorii, l-a adus în cele din urmă la disperare pe Lev Nikolaevici fiindcă era prea spațios și prea luxos.“

Cu aproape douăzeci de ani în urmă, când Lev Nikolaevici o adusese pe Soniecika în casa lui de burlac de la Iasnaia Poliana, ei, o citadină, nu-i fusese ușor să se deprindă cu viața la țară. Acum schimbaseră rolurile. „În

fine, am avut o explicație, îi scrie Sofia Andreevna surorii ei. Liovocika spune că, dacă l-aș fi iubit și m-aș fi gândit la starea lui sufletească, n-aș fi ales această cameră imensă, unde n-are o clipă de liniște, unde fiecare fotoliu ar face fericit un mujic, adică de 22 de ruble i-ar da un cal sau o vacă, că-i vine să plângă ș.a.m.d.“

„Primele două săptămâni am plâns întruna, în fiecare zi, îi scrie din nou surorii ei, pentru că Liovocika a căzut de disperare nu numai în posomoreală, ci chiar în apatie. N-a dormit și n-a mâncat, chiar a plâns *à la lettre* câteodată, m-am gândit că o să înnebunesc pur și simplu.“

Ca să lucreze în condiții normale, Lev Nikolaevici mai închiriază două camere mici într-o aripă a casei cu șase ruble pe lună.

Dar ce scrie? Singura operă dusă la bun sfârșit în 1881 a fost povestirea *Prin ce sunt oamenii vii*, pentru o revistă pentru copii.

În toamna aceluiași an 1881, când a terminat lucrul la această povestire, familia s-a mărit în casa de la Moscova. S-a născut cel de-al optulea copil (dacă nu-i socotim pe cei trei care au murit), Andrei. Necazul e că Sofia Andreevna nu-și mai dorea acest copil. Încă de la Iasnaia îi scrisese surorii sale: „Mișka vomită de fiecare dată puținul lapte pe care îl suge și eu mă simt rău. Probabil că sunt iar însărcinată, treaba asta mă îngrozește.“

Este obosită. Soțul ei nu ține seamă de puterile ei fizice și psihice. El e acaparat cu totul de noua sa concepție despre lume și de căutarea acelora care să împărtășească vederile lui, în cazul în care nu-l consideră nebun. Ea are în grijă doi prunci, doi copii mici, doi elevi de gimnaziu, un student și o fată de măritat. În acest timp soțul ei spune pentru prima dată că trebuie să renunțe la tot ce au în proprietate, la toate veniturile din scris, la toate deprinderile de boieri, să împartă totul săracilor și țăranilor și să trăiască din munca lor pe un petic de pământ.

Și nu sunt vorbe aruncate în vânt.

În jurnalul lui Tolstoi din 1884 găsim un program întreg pentru noua viață de familie, așa cum o vede Tolstoi, și pe care el, după cât se pare, o propunea soției și copiilor săi. Îl reproducem în întregime, păstrând și acele puncte pe care el le-a tăiat.

„Să locuim la Iasnaia. (*Tăiat:* La început de folosit veniturile de la Iasnaia Poliana.) Venitul de la Samara să-l dăm pentru săraci și școala din Samara în administrarea și sub supravegherea chiar a platnicilor. Venitul de pe Nikolskoe (cedând țăranilor pământul) – exact la fel. Mie (*tăiat:* de lăsat), adică nouă – cu soția și copiii cei mici – să ne păstrăm deocamdată

venitul de la Iasnaia Poliana, între 2 și 3 mii. (Să-l păstrăm temporar și cu unica dorință de a-l da în întregime altora, iar noi să ne mulțumim cu noi înșine, adică să ne limităm pe cât posibil nevoile și mai mult să dăm decât să luăm, fapt pentru care să ne concentrăm toate eforturile și în care să vedem scopul și bucuria vieții.) Celor trei mai mari să le propun după voia lor: să-și ia de la săraci cealaltă parte a banilor de la Samara sau Nikolskoe, sau, trăind acolo, să contribuie pentru ca acești bani să meargă spre a face bine sau, trăind cu noi, să ne ajute. Pe cei mai mici să-i educăm în așa fel încât să se obișnuiască să pretindă mai puțin de la viață. Să învețe cele ce doresc, dar nu numai științe, ci știință și muncă. Servitori să ținem doar atâți câți trebuie ca să ne ajute să ne transformăm și să ne învețe, și acest lucru doar temporar, cum s-o scoatem la capăt și fără ei. Să trăim cu toții împreună: bărbații într-o cameră, femeile și fetele în cealaltă. O cameră care să fie biblioteca pentru ocupațiile intelectuale și o cameră de lucru, comună. Întru răsfățul nostru, încă o cameră separată pentru cei slabi. În afară de propria întreținere și a copiilor și de învățătură, muncă și gospodărie, să ajut cu pâine, îngrijire medicală și învățătură. Duminicile – prânzuri pentru cerșetori și nevoiași și lectură și convorbiri. Viața, hrana, îmbrăcăminte (tăiat: artă, științe, toate cele asemenea) – toate dintre cele mai simple. (Tăiat: și intim.) Tot ce e de prisos: (tăiat: de vândut) – pianul, mobila, echipajele – să fie vândute sau împărțite. Să ne ocupăm doar cu acele științe și arte care pot fi împărțite de către toți. Relații egale față de toți, de la guvernator la cerșetor. Un singur scop – fericirea, a mea și a familiei – știind că această fericire constă în a te mulțumi cu puțin și în a face bine celorlalți.“

Aceasta era o comună întemeiată pe munca familiei. Bineînțeles că Sofia Andreevna n-a fost de acord. Nu era vorba numai despre faptul că nici ea, nici copiii, nici Lev Nikolaevici însuși nu erau deprinși să trăiască în astfel de condiții. Era vorba și de faptul că Tolstoi îi propunea soției sale să șteargă cu buretele și să distrugă tot ce realizase ea timp de douăzeci de ani la dorința lui. I se propunea să înceapă o nouă viață de familie. Un soț nou, griji noi, certuri și împăcări noi.

Pe ea n-o mai țineau puterile, nici cele morale, nici cele fizice. Nașterea lui Andrei fusese pentru ea ultima picătură în paharul răbdării. Încă din timpul când îl alăpta pe Mișa, îi scria de la Iasnaia surorii sale: „Așa aș mai zbură câteodată la voi, la mama, la Moscova – oriunde, oriunde, din dormitorul meu pe jumătate întunecat, unde eu, aplecată peste fețișoara roșioară a unui nou băiat, mă fac ghem și încremenesc de 14 ori

pe zi de durerea alăptatului. Am hotărât să fiu consecventă, adică să-l alăptez și pe acesta, *ultimul*, și să suport încă o dată durerile, și o să suport cu destulă răbdare.“

Nu numai Mișa, dar nici Alioșa n-au fost *ultimii*. Ultimul avea să fie Vaniecika. Iar înainte de el va fi Sașa, pe care Sofia Andreevna a fost la un pas de a n-o aduce pe lume, ducându-se la o moașă din Tula pentru a-i cere să-i provoace avortul. Era chiar anul când Tolstoi a pus pe hârtie proiectul comunei întemeiate pe munca familiei lor.

Discrepanța în ce privește interesele și ritmul vieții celor doi soți devine catastrofală. La sfârșitul anilor 1870 și începutul anilor 1880, viața lui Tolstoi pare să-și încetinească ritmul, chiar să se oprească uneori („nu am viață“), iar soția lui, care naște și alăptează aproape fără răgaz, nu are timp să se gândească și să analizeze noua situație familială. Tolstoi se poartă în tot acest timp foarte aspru cu soția și copiii săi. Mai târziu se va simți foarte vinovat pentru această perioadă din viață în care, cu încăpățănare și inflexibilitate, a încercat să frângă voința familiei sale, impunându-i lucruri de care ea nu era în stare.

CĂUTĂRI ȘI ÎMPĂCĂRI²⁸

Și totuși familia Tolstoi e o familie uimitor de puternică și rezistentă. Chiar în anul 1881, într-una dintre cele mai disperate perioade ale vieții familiale, lui Lev Nikolaevici nu-i trece prin minte să se „separe“ de familie.

„Familia este un singur trup, scrie el în jurnal în 1881. A părăsi familia – asta e a 2-a ispită – înseamnă să te omori. Familia este un singur trup. Dar să nu cedezi celei de-a 3-a ispite – slujește nu familia, ci numai lui Dumnezeu.“

Așadar, a părăsi familia înseamnă *să te omori*. Nu este vorba, desigur, de prezența fizică a unor oameni cărora nu le pasă de tine. Este vorba de faptul că Tolstoi nu separă încă viața sa spirituală de soție și de copii. Moartea familiei înseamnă propria moarte, nu fizică, ci spirituală. De aceea Tolstoi nu poate „lăsa morții să-și îngroape morții lor“. Ei nu sunt „morți“, ci constituie împreună cu el un singur trup care suferă, dar care nu poate fi pur și simplu disecat în părți „bolnave“ și „sănătoase“. Tolstoi încearcă să vindece acest „trup“ odată cu sine. De aici patima paroxistică a certurilor sale cu familia.

Comportamentul lui Tolstoi la Moscova pare la prima vedere foarte

inconsecvent. Neagă proprietatea, dar în primăvara-toamna lui 1882 se apucă energic de căutarea, achiziționarea și amenajarea unei alte case la Moscova. Casa „din cărți de joc” a Volkonskăi de pe străduța Denejnaia nu-l mulțumește. El nu vrea un adăpost provizoriu, ci un cuib sigur și confortabil pentru familie, ca la Iasnaia Poliana.

Nu întâmplător încercările lui de împăcare și găsierea unei locuințe noi au fost precedate de câteva ori în februarie-aprilie 1882 de câte o fugă la Iasnaia, atât pentru a-și trata nervii zdruncinați, cât și pentru a analiza posibilitatea de a sta fără familie. Cu acest du-te-vino al lui între Iasnaia și Moscova a încercat pentru prima dată trăinicia familiei și, în același timp, a căutat unui nou model de viață pentru ea. Dând dovadă de înțelepciune, Sofia Andreevna nu s-a opus plecărilor lui, dar nici nu s-a străduit să-i arate că totul este cum nu se poate de bine. Ea i-a dat soțului *carte blanche* pentru alegerea noului model de viață potrivit noilor lui convingeri. Mai bine de atât nu putea proceda.

Cei doi soți își scriu aproape zilnic, uneori și de două ori pe zi. Dar în prima scrisoare Sofia Andreevna pune punctul pe i. Da, își iubește nemărginit soțul. Ar fi fericită să trăiască în tihnă și liniște cu el la Iasnaia Poliana. Viața la oraș nu-i place, dar nu va renunța la interesele copiilor nici măcar de dragul liniștii soțului, așa încât el are deja dreptul să aleagă cum să trăiască de acum încolo.

„Acum am venit de sus, din camera lui Andriușa, fiindcă îi era somn, nu mai contenea cu țipetele. Când m-am uitat de la fereastră, am văzut cerul splendid, înstelat și m-am gândit la tine. Ce stare poetic-tristă ți-a dat cerul astă-seară la Iasnaia, când te-ai dus să te plimbi cum te duceai de obicei. Mi-a venit să plâng, mi-a părut rău de viața aceea liniștită, n-am biruit orașul și mă chinuiesc aici, mai mult fizic, poate, dar nu mi-e bine.”

În scrisoare sunt descrise fără ocolișuri și în amănunțime agitația și haosul vieții de la Moscova, cu trăsurile, cu bălciurile și teatrele Malîi și Bolșoi, cu balurile, rudele și colegii copiilor. „Sâmbătă e dans la Olsufievi, vineri ne invită Obolenskaia. Unuia îi trebuie rochie, altuia – ghete, altuia – mai știu eu ce.” Iar ea are „spasme în gât și în piept” și coșmaruri noaptea. „Azi-noapte am visat, și nu mi-a fost frică, o femeie în rochie de stambă, cu picioarele goale în ghetetele care clămpăneau și se târșăiau când s-a apropiat la căpătâiul meu. Am întrebat: «Cine e?» Ea s-a întors și a ieșit pe ușa de la salon...”

Îi amintește soțului ei de pruncul neîntărcat, Alioșa. „Micuțul meu tot nu e bine, și mi-e tare drag și mi-e milă de el. Tu și Siutaiev²⁹ puteți să nu

vă iubiți cine știe ce copiii, dar noi, simplii muritori, nu putem și, da, poate nici nu vrem să fim părinți denaturați și să ne justificăm lipsa de dragoste pentru indiferent cine cu dragostea pentru întreaga lume.“

Ea nu încearcă deloc să minimalizeze conflictul iscat în familie, să-l atenueze. „Mi-e scârbă, îmi face rău, urăsc viața mea, plâng cât e ziua de lungă, și dacă aș avea otravă pe mână cred că m-aș otrăvi. Nu te chem să împărtășești această viață și nu mint nici acum. Prezența ta mă dă și ea peste cap, cu atât mai mult cu cât n-am putere să aduc liniște și alinare nici pentru tine, nici pentru mine. Cu bine.“

Răspunsul primit este o scrisoare „calmă, docilă“ (potrivit expresiei ei), din care reiese că oricât de frumoasă este viața la Iasnaia Poliana, Lev Nikolaevici duce lipsa familiei și așteaptă să fie chemat să se întoarcă. „Îți scriu, sufletul meu, de la Iasnaia, din odăița lui Aleksei Stepanovici, unde mi-e foarte bine... Cu mine a dormit pe cuptor Piotr Șintiakov. Maria Afanasievna și Agafia Mihailovna au băut ceai și au stat de vorbă aseară, iar acum m-am plimbat călare, am băut cafea și m-am apucat de lucru, dar nu reușesc – am o migrenă și simt slăbiciune. Nu mă surmenez și citesc *revues* vechi și mă gândesc. Mă desfăt cu liniștea. Pe vizitatori îi evit. Vreau tare mult să scriu ce-am conceput. În casă e încălzită camera mătușii. M-oi duce acolo numai dacă e cald și nu miroase. O să mă trezesc căci Dumnezeu îmi va pune în inimă și tu-mi vei scrie.“

„Nu, nu te chem la Moscova, îi răspunde Sofia Andreevna, stai cât vrei; e de-ajuns că mă perpelesc eu, de ce să fim doi: tu ești mai necesar decât mine pentru toți și tot. Dacă mă îmbolnăvesc din nou, îți trimit o telegramă, atunci n-o să mai am ce face. Desfată-te cu liniștea, scrie și nu te neliști; de fapt și cu tine și fără tine e la fel, doar musafirii sunt mai puțini. O să te văd rar și la Moscova, iar viața noastră s-a stricat. De altfel, ce viață e asta – asta-i haos, muncă, agitație, nu mai gândești, n-ai timp, nici sănătate, nimic din ce face omul să fie viu... Cu bine, Liovocika drag, fii sănătos. Unde ești? Adică acela care erai cândva față de mine. Acela nu mai ești de mult. Cu bine, e deja 2 noaptea și mai am încă multă treabă.“

Scrisoarea conține o înțepătură spusă pe șleau, un fel de trimitere la titlul noii lui povestiri *Prin ce sunt oamenii vii*.

Sofia Andreevna enumeră din nou în scrisoare distracțiile citadine ale copiilor, deși cunoaște, desigur, atitudinea lui față de ele.

„Astăzi băieții, Ilia și Liolia, au fost la operă, au fost și Kolea Obolenski, Ivan Mihailovici și Serioja. Cică Liolia a izbucnit în plâns când în *Faust* s-au omorât unul pe altul în duel. Seara au fost la circ cu Keller,

Liarski și Olsufievii. Au luat cinci loje. Măine-dimineață le duc pe fetițe la circ și pe Andriușa, iar seara la serată la Obolenski. Sâmbătă la serată la Larski: Olsufievii și-au amânat serata.“

În scrisoarea următoare – iar o descriere a balurilor: „Acum ne-am întors obosiți de la Obolenski, drag Liovocika, obosiți, și copiii, pare-se, s-au distrat. Tania a dansat și ea, a fost și Tania Olsufieva, și cele două Larski, și Kellerii – vreo 15 perechi trebuie să fi fost. Chiar și bătrânul Olsufiev a venit și spunea întruna: «Mă distrez foarte bine!»... Ziua am fost la circ: un circ minunat, dar eu m-am distrat uitându-mă la Andriușa, deși știu că astfel de distracții sunt dăunătoare pentru copii. Dar el gândea cu voce tare, râdea, a și bătut din palme la băiatul cu poneiul.“ Și urmează jelaniană că este supraaglomerată: „A trebuit să întrerup scrisoarea: am dat de mâncare, m-am dezbrăcat, am terminat toate treburile și acuși va fi 3 noaptea, așa mă culc în fiecare zi.“ Apoi îl sfătuiește să nu se grăbească cu întoarcerea: „Înzdrăvește-te, stai la Iasnaia cât vrei, scrie și desfăță-te. Dacă viața s-a stricat, trebuie să ne aranjăm fiecare în cel mai bun fel, eu mă străduiesc pentru noi, adică pentru mine și pentru copii. Deocamdată îmi e foarte greu și nu m-am obișnuit, dar oamenii se obișnuiesc cu de toate.“

Cam acesta este conținutul mai tuturor scrisorilor Sofiei Andreevna către Lev Tolstoi din această perioadă. Distracțiile copiilor, oboseala și nopțile ei nedormite, tihna și desfătarea lui. Și ea este de acord cu toate astea. Așa trebuie. Dacă *viața s-a stricat* deja. Nu ascunde însă că o doare acest lucru.

Ea recunoaște uneori că scrisorile ei sunt „rele“ și „proaste“. Uneori visează că se mută la Iasnaia. Dar nu-și roagă soțul să se întoarcă la Moscova. Dimpotrivă: „Pentru prima dată în viața mea, drag Liovocika, astăzi nu m-am bucurat că te întorci în curând. Scrii că pleci luni sau marți: înseamnă că poate vii mâine și o să începi din nou să suferi, să te plictisești și să fii un reproș viu, măcar că tăcut, al vieții mele la Moscova. Doamne, cât mă doare asta și cât îmi chinuie sufletul! Scrisoarea asta poate nu te mai prinde; dar, dacă te prinde, nu te gândi că doresc foarte mult să te întorci; dimpotrivă, dacă ești sănătos și lucrezi și, mai ales, dacă îți e bine, de ce să te întorci? N-am nevoie de tine pentru nici una dintre treburile de zi cu zi – asta e sigur. Deocamdată țin totul în regulă și în echilibru: copiii sunt cumiți și încrezători, cu sănătatea e mai bine și în casă totul merge cum trebuie. Dar în ce privește viața mea sufletească, e atât de adânc pitită, că în curând doar săpând ajungi la ea. Și las' să fie deocamdată pitită, mi-e frică

s-o dezgrop și s-o scot la lumina Domnului, ce-o să fac atunci? Până într-atât această viață sufletească dinăuntrul meu nu se potrivește cu cea din afară.“

Când viața lor de familie se va destrăma, Sofia Andreevna va face tot ce-i va sta în putință pentru a-și lega soțul de ea. Nu-l va lăsa nicăieri singur, nici chiar la fiica și ginerele lor, ca să nu mai vorbim de Certkov. Va împiedica din răspuțeri plecarea lui la Stockholm. Iar ca ultim argument în certurile lor, promite că-i va împărtăși ideile și că va trăi cu el chiar și într-o izbă. Și el... va fugi de la Iasnaia Poliana. În scrisoarea către soțul ei scrisă după plecarea lui, ea va accepta tot, orice cerință a lui, numai să se întoarcă. Și el va fugi de la Șamordino.

Dar acum, la Iasnaia, primind scrisorile de acasă, acelea care îi lăsau libertate de acțiune și-i dădeau dreptul moral de a nu participa la „deșertăciunea“ vieții la Moscova, unde fiica sa este o domnișoară care dansează cu frenezie la baluri, unde fiul cel mic aplaudă cu frenezie la circ, iar soția nu așteaptă întoarcerea lui, ba chiar scrie că e mai liniștită fără el, Tolstoi nu numai că se întoarce, dar chiar purcede cât se poate de energic la amenajarea cuibului familial. Victoria Sofiei Andreevna e totală în această luptă epistolară în care cei doi soți își apără fiecare drepturile. Tocmai pentru că ea nu atentează la drepturile *lui*. Dar îi dă de înțeles totodată că familia poate trăi și fără el.

Scrisorile de răspuns ale lui Lev Nikolaevici nu sunt lipsite nici ele de „înțepături“. De exemplu, el îi amintește de Arsenieva. „Acum Agafia Mihailovna m-a înveselit povestindu-mi despre tine și despre cum aș fi fost eu dacă m-aș fi însurat cu Arsenieva. «Și acuma ați plecat, ați lăsat-o de izbeliște acolo cu copiii: fă ce te duce capul. Și stați și vă neteziți barba.» A fost frumos.“

În general tonul scrisorilor lui e trist. Liniștea vieții la țară are un efect benefic asupra lui, dar tocmai liniștea asta îl face să înțeleagă că nu poate trăi fără familie. Concret – nu poate trăi fără Sofia Andreevna.

„Nu pot trăi despărțit de tine... Am neapărată nevoie ca totul să fie împreună... Tu spui: «Te iubesc, dar că n-ai nevoie acum de iubire»... Tocmai asta îmi trebuie. Și nimic nu mă poate îmbărbăta cum m-au îmbărbătat scrisorile tale.“

Acesta este răspunsul lui umil la scrisoarea în care soția sa, compătimentându-l, îi amintește totuși cauza conflictului de familie – noile lui convingeri:

„Ar trebui să te tratezi un pic. Ți-o spun fără nici un gând ascuns, mie

mi se pare clar lucrul ăsta. Îmi este teribil de milă de tine, și, dacă te-ai gândi fără ciudă și la cuvintele mele, și la situația ta, poate ai găsi o ieșire. Doar în starea asta melancolică ai mai fost; spuneai cândva: «Din pricina lipsei de credință am vrut să mă spânzur.» Dar acum? – doar nu trăiești fără credință, atunci de ce ești nefericit? Și oare înainte nu știai că există oameni flămânzi, bolnavi, nefericiți și răi? Uită-te mai bine: există și oameni veseli, sănătoși, fericiți și buni. De te-ar ajuta Dumnezeu; eu ce pot să fac? Cu bine, dragul meu prieten; oricum, eu doar un lucru pot face ca să te alin, puiule: să te iubesc și să-mi fie milă de tine, dar tu nu mai ai nevoie de asta. De ce ai nevoie acum? Măcar de-aș ști.“

Nenorocirea e că nici el însuși nu știa la vremea aceea de ce anume are nevoie. Ideea că viața este orânduită nedrept, atât de limpede pentru el, nu ducea la nimic. Să publice *Spovedanie* nu era posibil. Prieteni și tovarăși de idei nu avea. Chef de scris nu avea...

Sofia Andreevna îi avea de partea ei pe copii, familia ei și toată lumea bună moscovită. De partea lui Lev Nikolaevici nu era *nimeni*. Până și oamenii cei mai apropiați din mediul literar, Fet și Strahov, nu înțelegeau sensul transformării petrecute cu Tolstoi. În aceeași perioadă, el se ceartă și cu corespondenta lui de suflet, Alexandrine Tolstaia. Când s-au întâlnit în iarna lui 1880, au avut o dispută aprinsă. A.A. Tolstaia era o susținătoare ferventă a credinței așa cum o înțelegea biserica. La plecarea din capitală, Lev Nikolaevici i-a scris: „Nu voi veni la dumneata și acum plec. Iartă-mă, te rog, dacă te-am jignit, dar, dacă ți-am provocat durere, pentru asta nu-mi cer iertare. N-ai cum să nu simți durere când știi că trebuie să te rupi de minciuna tihnită, spusă din obișnuință.“

În scrisoarea următoare a încercat o cale de împăcare, scriind că-și închipuie că „un bărbat“ ca ea, cu pregătirea ei, nu poate să creadă în ritualurile bisericești, „dar, dacă vine vorba de femei, nu știu.“

Copiii mai mari, Serghei și Tatiana, nu au cum să-și susțină tatăl. Sunt prea tineri și prea atrași de plăcerile orașului. În plus, Serghei, ca orice student care se respectă, e îndrăgostit de Pisarev și de Cernîșevski, frecventează întrunirile studențești, răspândește proclamații împotriva guvernului ș.a.m.d. Este un pozitivist și consideră că numai matematica și științele naturii reprezintă adevărata cunoaștere. E supărat pe tatăl său pentru că disprețuiește învățământul universitar.

Tatiana manifestă mai multă căldură față de tatăl său. Toate fiicele, pe măsură ce s-au maturizat, au devenit colaboratoare devotate ale părintelui lor, făcându-i treburile de secretariat cu dragoste și chiar cu sârguință...

până la măritiş.

Dar la începutul anilor 1880, Taniecika n-a mai putut, pur şi simplu, să împărtăşească munca şi ideile tatălui ei. Tania era o domnişoară din lumea mondenă, şi, spre deosebire de morala searbădă a tatălui, viaţa aceasta era pe placul ei.

„De curând papă s-a certat într-o seară cu *maman* şi cu mătuşa Tania şi a vorbit foarte frumos despre cum găseşte el că este bine să trăieşti şi cum te împiedică bogăţia să fii bun – până ce mama ne-a gonit la culcare, şi plecasem deja cu Mania şi cu mătuşa Tania, dar el ne-a ajuns din urmă şi am stat în picioare şi am vorbit aproape un ceas întreg. El spune că cea mai importantă parte din viaţa noastră se duce pe strădania de a fi la fel cu Fifi Dolgorukaia şi că sacrificăm cele mai frumoase sentimente ale noastre pentru te miri ce rochie. Eu i-am spus că sunt într-un totu de acord şi că înţeleg toate astea cu mintea, dar că sufletul meu rămâne absolut nepăsător, în schimb tresalt de fericire când mi se promite o rochie nouă sau o pălărie nouă...”

Poziţia „mătuşii Tania” (T.A. Kuzminskaia) nu este nici ea în favoarea lui Tolstoi. Aceasta îl divinizează ca scriitor, mai cu seamă ca autor al romanului *Război şi pace*, în care a servit ca model pentru eroina principală. În anii 1880 ea însăşi scrisese sub influenţa şi îndrumarea lui nişte povestiri din viaţa ţăranilor, care fuseseră publicate în *Vestnik Evropî* (*Vestitorul Europei*). Deprinderile şi atitudinea ei faţă de viaţă nu coincideau însă cu noile convingeri ale lui Tolstoi.

„Tania este o minune de naivitate, egoism şi sensibilitate... nota Tolstoi în jurnal în 1863, exprimând în chip genial universul lăuntric al cumnatei sale. Iubesc şi nu mă tem.”

Ciocnirile ei cu Tolstoi la Iasnaia erau de notorietate. Odată, după ce Tolstoi devenise deja vegetarian şi îi molipsise şi pe copii, a poruncit ca la sosirea „mătuşii Tania”, care nu accepta ideea de alimentaţie vegetariană, la masa de prânz să se lege o găină de un scaun şi să se pună pe masă un cuţit. „Vrei găinuşă? Ia şi tai-o.”

Dar nici „mătuşa Tania” nu se pierdea cu firea. Lev Lvovici îşi aminteşte un episod din viaţa lor la Iasnaia Poliana:

„Iată, de pildă, pe terenul de «crochet» – terenul din faţa casei – sunt pregătite două mese pentru cafeaua de dimineaţă. O masă pentru familia Tolstoi, cealaltă pentru familia Kuzminski. Lacheii şi slujnicele aduc din bucătăriile aflate la distanţă mare cafea gustoasă, briose proaspete, pâine caldă cu stafide, frişcă grasă şi pregătesc toate astea pe feţele de masă albe

ca neaua. Domnii s-au sculat, au făcut o plimbare, s-au îmbăiat și se pregătesc să ia micul dejun. Vine pe crochet și Lev Nikolaevici...

— Nu vă e rușine, o întreabă deodată Lev Nikolaevici pe «mătușica», și ție, Tania, nu ți-e rușine să stai așa și să hăpăi și să vezi cum mujicii cară fân pe lângă noi? Nu ți-e rușine că spălătoresele spală pentru tine la iaz fețele astea de masă?

— Nu, absolut deloc, răspunde semeț mătușa Tania, doar trebuie să-mi beau cafeaua. Altfel nu pot.

Lev Nikolaevici nu mai scoate o vorbă și se așază la masă să bea o ceașcă de cafea.

În scrisorile către sora sa mai mare, Kuzminskaja nu admite atitudinea prea supusă a acesteia față de soțul ei. Sofia Andreevna îi răspunde: „Bărbații sunt tot timpul cu mintea încordată, deci și cu nervii, ei trebuie protejați mai presus de orice; și pentru această liniște, pentru că le sunt cruțați nervii, ei aduc în familie după muncă o bună stare de spirit...”

Așadar Tolstoi nu avea sprijin nici din partea copiilor, nici din partea mătușii Tania.

Putea fi susținut oare Tolstoi de propriile rude, de sora și fratele său?

Nu, nici din această parte nu se putea aștepta la susținere. Sora și fratele lui aveau mai degrabă nevoie de sprijinul lui, și sufletesc, și material. „Unchiul Serioja“, Serghei Nikolaevici Tolstoi, era un om remarcabil, dar nu și-a putut face viața sigură, fără griji. N-a avut relații bune cu copiii lui, mai ales cu fiul său Grișa, nu i-au mers nici treburile cu moșia de la Pirogovo, care nu i-a adus venituri suficiente. Singurul lucru care i-a reușit a fost vânătoria, stau mărturie dinții de lup înșirați de-a lungul aleii din parcul de la Pirogovo. Judecând după convingerile lui, avea o orientare conservatoare, citea *Moskovskie vedomosti* (*Buletinul Moscovei*), pe urmă *Novoe vremia*, citea romane englezești de plăcere, învățase limba engleză ca să le poată citi. Era un adevărat cunoscător al cântecelor rusești și țigănești. După ce s-a mutat cu familia la Moscova, în același timp cu fratele său mai mic, Lev, l-a luat odată pe nepotul său Serioja la Strelna ca să-i asculte pe țigani.

„Unchiul vorbea cu țigani boierește, își amintește Serghei Lvovici Tolstoi. Vestitului dirijor Feodor Sokolov căruia noi, tinerii, îi vorbeam cu respect, unchiul i se adresa cu «tu», îi comanda cântece din bătrâni și-i dojenea pe țigani pentru că uitaseră adevăratele cântece rusești și țigănești. Țigani se purtau cu el cu mare respect, Feodor Sokolov se străduia în fel și chip s-o mulțumească pe Excelența Sa. În noaptea aceea am înțeles mai

bine decât oricând splendoarea cântecului țigănesc.“

Acesta era mediul în care Serghei Nikolaevici se simțea bine. Corespondența celor doi frați de la începutul anilor 1880 arată că fratele mai mare avea nevoie tot timpul de bani și-i adresa rugăminți fratelui mai mic, căruia afacerile bănești îi mergeau bine.

„În 1881 treburile financiare ale familiei noastre mergeau strălucit. Spun treburile financiare ale familiei noastre, nu ale tatii, pentru că tata considera întotdeauna că averea lui nu-i aparține numai lui, ci întregii familii; pentru el nu era o problemă să-i dea mamei atâția bani câți avea nevoie. Avea mulți bani în acel moment. Vânduse moara de la Nikolsk-Viazemsk cu 9 500 de ruble, vânduse o parte din pădurea de la Iasnaia Poliana (de la Zakaz), nu-mi mai amintesc cu cât, și primise pentru *Operele complete* 25 000 de ruble de la frații Salaev.“

„Auzisem din copilărie, își mai amintește Serghei Lvovici, că unchiul este un gospodar minunat, dar că e nechibzuit, că nu e om întreprinzător și că-și ține gospodăria boierește... Era bănuitor, dar nu de puține ori îi bănuia pe cei pe care nu trebuia să-i bănuiască. Drept urmare, situația lui materială s-a înrăutățit an de an.“ După ce a locuit la Moscova timp de patru ierni, fratele mai mare n-a mai făcut față vieții la oraș, nu din pricina stării lui de spirit ori a convingerilor, ci pur și simplu pentru că nu-i ajungeau banii. Și s-a închis din nou la Pirogovo.

„Păi voi trăiți pe banii din scrierile tatălui vostru, îi plăcea lui Serghei Nikolaevici să le spună celor din familia celebrului său frate, în schimb eu trebuie să socotesc fiecare copeică. Pe tatăl vostru îl fură vechilul de 1 000 de ruble, iar el povestește în scris și primește pentru povestea asta 2 000 de ruble: are profit 1 000 de ruble...“

Tolstoi l-a iubit toată viața cu duioșie și l-a respectat pe frumosul și independentul său frate, un adevărat boier rus, dar nu se putea aștepta la nici un fel de susținere din partea lui în privința căutărilor sale.

După cum nu se putea aștepta nici din partea surorii sale. Propria ei viață o luase razna. După despărțirea de soț și după nefericitul roman cu de Kleen, ea s-a tratat la homeopatul D.S. Trifonovski și s-a împrietenit cu omul acesta „bun la suflet, cam ciudat, dezinteresat și religios“. Atât doctorul, cât și foarte popularul protoiereu al soborului din Arhanghelsk, Valentin Amfiteatrov, i-au influențat convingerile religioase, dar n-au influențat-o în felul în care o putea face Lev, fratele ei. Și ea, ca și Serghei Nikolaevici, a avut serioase probleme cu copiii. Avea o fire dificilă și capricioasă, nu se putea acomoda niciunde, nici la moșia ei de la

Pokrovskoe, nici la Moscova, nici în străinătate. A încercat să trăiască la Iasnaia, dar nici acolo nu era împăcată cu situația ei, neavând o relație bună cu Sofia Andreevna. Era o femeie cu toane și plină de spirit. Odată, la Moscova, neizbutind să scape de un craidon care se ținea după ea pe stradă, s-a apropiat de un felinar, și-a ridicat voaleta și a spus: „Priviți-mă și cu siguranță o să mă lăsați în pace.“ Când niște vilegiaturiști de lângă Iasnaia Poliana au rugat-o să-i introducă la Lev Nikolaevici, ea le-a răspuns: „Astăzi nu vă arătăm leul, vă arătăm numai maimuțele.“ Până la urmă firea ei mândră și independentă a putut găsi liniște și armonie la mănăstire.

Din orice perspectivă am privi lucrurile, soția lui Tolstoi era singurul om dintre apropiații lui Tolstoi care îl putea înțelege.

În literatura bogată, apărută încă din timpul vieții lui, și-a găsit locul opinia foarte răspândită la începutul anilor 1880 că Sofia Andreevna nu și-a înțeles soțul și că acest lucru a devenit cauza conflictului lor. Nu este adevărat. Tocmai soția lui a fost singura care l-a înțeles, și *acest lucru* a devenit cauza conflictului lor.

În primul rând, Sofia Andreevna era o femeie foarte inteligentă. În opinia noastră, ea era mult mai inteligentă decât sora ei mai mică, decât Maria Nikolaevna și chiar decât Aleksandra Andreevna Tolstaia. Inteligența ei nu se limita la interesele materiale. Dacă în corespondența sa de la începutul anilor 1880 Tolstoi aproape că nu abordează cu soția sa problemele spirituale, asta nu e din cauză că ea nu avea tangență cu ele, ci că ei doi le dedicau mult timp fără să le menționeze în scrisorile pe care și le trimiteau. Tensiunea cauzată de certurile de la Iasnaia Poliana și de la Moscova arată că Sofia Andreevna avea o poziție fermă în legătură cu relațiile lor, pentru că o priveau personal. Ea nu putea să nu țină seamă de consecințele pentru familie ale transformării spirituale a soțului ei, doar vedea în aceasta moartea familiei în ce privește bunăstarea și fericirea pierdute pentru totdeauna. Pentru ea aceste probleme nu erau simple speculații, ca pentru Alexandrine, ci erau probleme de viață și de viitoare fericire sau nefericire.

Sofia Andreevna explica rolul ei în transformarea spirituală a soțului în felul următor: „Probabil că n-am fost suficient de inteligentă ca să înțeleg în totalitate concepția despre lume a soțului meu, la care el a ajuns pe un drum greu, lung și complicat; și n-am fost suficient de proastă pentru a merge după el orbește, fără să reflectez, cu supunerea omului obtuz. Dar nici n-am avut timp pentru reflecție.“

În al doilea rând, Sofia Andreevna știa cum s-a născut noua concepție

despre lume. Doar se născuse sub ochii ei, în operele pe care ea le transcria, în ciornele acestora, în jurnalele lui Lev Nikolaevici pe care ea le citea, acestea fiind înadins scrise ca să fie citite de ea. În fine, și acest lucru este important, ea îi cunoștea slăbiciunile și indispozițiile fizice: psihicul labil, ficatul bolnav și durerile de cap permanente. Ea știa cauzele ascunse ale umorilor lui schimbătoare, inclusiv pe cele care proveneau din relația intimă a bărbatului în vârstă, dar încă foarte viril cu femeia încă tânără, dar care naștea și alăpta la nesfârșit.

Și Tolstoi știa că ea știe. De aceea în scrisorile lor este cu mult mai mult subtext decât text. Uneori, un mic amănunt, o floare de nu-mă-uita pusă cu dragoste în scrisoarea pe care sexagenarul Tolstoi i-o trimite soției sale la Moscova spune mai mult decât cuvintele.

Când un bărbat și o femeie se iubesc astfel și când îi leagă iubirea pentru copiii atât de numeroși, ei trebuie să găsească mai devreme sau mai târziu un nou tipar al relațiilor de familie care să-i mulțumească pe amândoi în pofida divergențelor apărute.

Câteodată ai impresia că tiparul ideal a fost corespondența lor din timpul plecărilor lui Lev Nikolaevici la Iasnaia Poliana sau în gubernia Samara. Scrisorile lui Tolstoi către soția sa ocupă două volume de sine stătătoare în toată corespondența lui. Un singur corespondent se mai bucură de un asemenea privilegiu. Acesta este Vladimir Grigorievici Certkov.

Printre cele câteva sute de scrisori ale lui Tolstoi către soția sa nu găsim nici un singur mesaj răuvoitor, tăios și, cu atât mai puțin, ofensator. Nici chiar în cele scrise în timpul plecării din anul 1910 nu există nici un cuvânt jignitor.

„Suflețelule“, „pușor“, „drag prieten“ sunt formulele obișnuite cu care Tolstoi i se adresează soției sale. Toate certurile și disensiunile capătă în scrisorile lui o nuanță nouă, bine cumpănită.

„În tine e multă putere, nu numai fizică, îi scrie el soției pe 26 septembrie 1896, după treizeci și patru de ani de viață împreună, lipsește numai ceva, o nimica toată, dar important pentru mine, va veni totuși, sunt sigur. Dacă vine după ce mor, mă va găsi trist pe lumea cealaltă. Mulți se amărăsc că gloria vine după moarte; eu n-am dorințe în privința asta; aș ceda nu doar mare parte din ea, ci toată gloria pentru ca tu să-ți potrivești sufletul cu al meu în timpul vieții mele, așa cum ți-l vei potrivi după moartea mea.“

Această mărturisire e surprinzătoare, în primul rând, prin faptul că Tolstoi se referă aici la nemurirea sa și la posibilitatea de a-i vedea dincolo

de mormânt pe cei apropiați rămași în lumea aceasta, în contrast cu filozofia lui religioasă care neagă nemurirea individuală, încât te face să te îndoiești de faimosul său „budism“. În al doilea rând, Tolstoi a avut sută la sută dreptate. După moartea sa, Sofia Andreevna s-a pătruns treptat de ideile lui, iar ultimul deceniu al vieții a fost dedicat în întregime acestei complicate „potriviri sufletești“.

În scrisori cei doi soți se înțeleg mai bine, lucrurile sunt mai clare și mai precise. Pare că vălul e dat la o parte, până și cearta lor capătă un alt sens, mai profund.

Idealurile lor se bat cap în cap. El face apel la viitor, ea – la trecut. El propune să ardă punțile și să nu se teamă de nimic. Ea se obligă să păstreze și să ocrotească vechiul cuib. El cheamă la pribegie, ea – la rămânere în vechiul loc.

Când aceste poziții ies la iveală în scrisori, ele încetează să fie doar divergențe de familie.

Ea: „Când mă gândesc la tine (aproape toată ziua), mi se strânge inima pentru că am impresia că ești nefericit. Și mi-e așa de milă de tine, și în același timp sunt nedumerită: de ce? pentru ce? Totul în jur e așa de bine, e atâta fericire.“

El: „Unul cerșește, unul are epilepsie, unul e tuberculos, unul zace chircit, unul își bate nevasta, unul și-a părăsit copiii. Și peste tot suferințe și rău, și oamenii sunt deprinși să creadă că așa trebuie să fie.“

Ea: „...atât de puternic simt tot tragismul situației tale...“

El (despre incendiul de la Iasnaia Poliana, în care au ars douăzeci și două de gospodării): „Mi-e tare milă de mujici. E greu să-ți imaginezi ce au avut de îndurat și ce-o să mai aibă... Acum umblu pe la sinistrați. E și jalnic, și înspăimântător, și sublim – forța asta, viața asta de sine stătătoare și încrederea în propria putere, și împăcarea cu soarta.“

Ea: „Da, noi din copilărie am pornit pe căi diferite: tu iubești satul, poporul, iubești copiii de țărani, iubești toată viața asta primitivă din care ai ieșit când te-ai însurat cu mine. Eu sunt *orășeancă*, și oricât m-aș gândi și m-aș strădui să iubesc satul și poporul – nu pot să iubesc din tot sufletul și n-am să pot niciodată; *nu-i înțeleg* și n-o să-i înțeleg niciodată pe oamenii de la țară... Când te duci în atmosfera de acolo, cu morala lor, eu te urmăresc cu durere și gelozie și văd că *într-adevăr* nu suntem împreună; și nu pentru că eu *nu vreau*, ci pentru că *pot* mai puțin decât oricând.“

Poate că Sofia Andreevna nu și-a înțeles soțul atunci când erau puțini cei care îl înțelegeau. Ea însă nu le-a permis niciodată copiilor ca, în

prezența ei, să pună la îndoială faptele și scrierile tatălui lor ca nefiind dictate de cele mai înalte considerente morale. „Iartă-mă, drag Liovocika, îi scrie ea soțului, vreau ca Tania [fiica lor – *n.a.*] să-ți scrie, iar ea zice: «El scrie trei rânduri, căruia noi, trei oameni, o să-i scriem trei sute de rânduri.» Iar eu îi zic: «El scrie 300 de pagini pentru întreaga omenire.» Te sărut.“

„Frumosul și binele *tău* ajung pentru întreaga familie, recunoaște ea în altă scrisoare, sau, cum s-a exprimat Urusov duminica trecută, «voi toți trăiți încălziți de razele lui și nu prețuiți asta». Bun, dar fără tine nu sunt raze, și trebuie să luminăm singuri, fie și cu o lumină slabă.“

PRIMA PLECARE

Pe 14 iulie 1882 notarul-șef de la judecătoria districtuală a Moscovei a semnat actul privind cumpărarea în rate de către Tolstoi, contra sumei de 27 000 de ruble, a casei de pe străduța Dolgo-Hamonicevski nr. 15, aparținându-i secretarului de colegiu I.A. Arnautov. Konstantin Islavin, unchiul Sofiei Andreevna, a fost cel care l-a sfătuit stăruitor pe Tolstoi să cumpere casa. El scria: „...trandafiri sunt mai mulți decât în grădinile lui Hafez; căpșunii și agrișii sunt puzderie. Meri sunt peste zece, vișini sunt vreo 30; 2-3 pruni, multe tufe de zmeură și chiar câțiva arbuști de dracilă. Apa – pâi aici e aproape mai bună decât la Mîtișcinski³⁰! Dar aerul, dar liniștea! Și asta în mijlocul babiloniei capitalei. Nu se poate să nu cumperi.“

Se pare că liniștea și livada imensă, în care te puteai rătăci ca prin pădure, l-au atras pe Tolstoi. Casa propriu-zisă era foarte veche și neîncăpătoare. Construită în anul 1808, supraviețuise invaziei napoleoniene asupra Moscovei și nu arsese pentru că rarele construcții din raionul Hamovniki erau despărțite prin zone imense cu vegetație. Casa nu avea curent electric, deși Moscova avea electricitate la vremea aceea. Și, în sfârșit, gardul casei se sprijinea de zidul de cărămidă al unei fabrici de bere. Era o zonă industrială, la periferia Moscovei. Vecinii, Olsufievii, erau oameni de treabă.

În vară familia Tolstoi s-a întors la Iasnaia. Și iată că aici, în august, a avut loc evenimentul de care Sofia Andreevna se temea cel mai mult. Poate că presimțindu-l ea și-a convins soțul să nu se întoarcă prea repede la Moscova. Dar nu la Moscova, ci la Iasnaia își exprimă el pentru prima dată dorința de a-și părăsi familia.

La Moscova a simțit o oboseală cumplită și dorința de a muri. Tolstoi îi scria lui Strahov: „Am obosit îngrozitor și am slăbit. Toată iarna a trecut în trândăvie. Ceea ce mi se pare mie că le este mai necesar decât orice oamenilor se dovedește a nu fi necesar nimănui. Câteodată vreau să mor. În ce mă privește, moartea îmi va fi de folos...”

Furtuna s-a stârnit la Iasnaia, la aniversarea a douăzeci de ani de la căsătoria lor. Sofia Andreevna scrie în jurnal:

„Pentru prima dată în viață Liovocika a fugit de mine, a rămas peste noapte în cabinet. Ne-am certat pentru niște fleacuri, am tăbărât pe el că nu are grijă de copii, că nu mă ajută să-l îngrijesc Iliușa bolnav și să-i lucrez o hăinuță. Dar nu hăinuțele sunt problema, problema este că el s-a răcit față de mine și față de copii. Astăzi a strigat în gura mare că gândul lui cel mai arzător este să plece din familie. Am să mor și n-am să uit strigătul ăsta sincer al lui, parcă mi-a străpuns inima. Mă rog la Dumnezeu să mor, pentru mine e cumplit să trăiesc fără dragostea lui, am simțit clar acest lucru când dragostea asta a plecat de la mine. Eu nu pot să-i arăt că-l iubesc de 20 de ani la fel de mult ca pe timpuri. Asta mă umilește și nu-i de-ajuns pentru el. El s-a pătruns de creștinism și de ideile de autoperfecționare. Eu sunt geloasă pe el... Astăzi n-am să mă culc în patul părăsit de soțul meu. Ajută-mi, Doamne! Vreau să-mi iau viața, gândurile mi se încălesc. Bate de 4. Am ghicit: dacă nu vine, iubește pe alta. N-a venit.”

Dintr-un soț „liniștit, docil“, Lev Nikolaevici se transformă într-o fiară în cușcă, iar Sofia Andreevna, dintr-o stăpână a casei înțeleaptă și de nădejde, într-o femeie nebună care se teme că soțul ei o va părăsi. Ceea ce-i pare ei o nimica toată se dovedește a fi în realitate lucrul cel mai important. Niște „hăinuțe“ sunt cât pe ce să devină motiv de divorț. La Moscova Tolstoi tăia lemne și lucra cizme. Era treaba lui bărbătească, de *mujic*. De ce să nu coasă și hăinuțe pentru copii?

A urmat împăcarea. Sofia Andreevna scrie în jurnal: „A venit, dar ne-am împăcat abia după o zi. Am plâns amândoi, și am văzut cu bucurie că n-a murit dragostea după care am plâns în noaptea aceea cumplită. N-am să uit niciodată dimineața splendidă, luminoasă și rece, cu rouă argintie, strălucitoare, când am ieșit după o noapte de nesomn pe cărarea din pădure spre scâldătoare. De mult n-am mai văzut o asemenea frumusețe solemnă a naturii. Am stat mult în apa rece ca gheața cu gândul să răcesc și să mor. Dar n-am răcit, m-am întors în casă și m-am apucat să-l hrănesc pe Alioșa, care îmi zâmbea bucuros.”

În această însemnare ne atrage atenția gândul la sinucidere, care devine

o obsesie. Într-una dintre scrisori ea făcea aluzie la „otravă“, acum își pune în gând să răcească și să moară scaldându-se în apa rece. Pornirile suicidare ale Sofiei Andreevna erau determinate în mare măsură de sarcinile nenumărate, de problemele unei mame care alăptează, de bolile fără de sfârșit ale copiilor și de moartea prematură a trei dintre ei, erau de asemenea legate de comportamentul complicat al soțului ei, dar își aveau rădăcinile în firea ei. Soția lui Tolstoi era, ca să spunem așa, o *extremistă* în dragoste. Acest lucru reiese din toate jurnalele ei, inclusiv din cele scrise la tinerețe. Gelozia față de Aksinia și gândul de a-i „rupe în bucăți“ copilul, gelozia față de toate fostele iubite ale soțului ei, toate acestea își găsesc explicația numai în firea ei.

„Tot trecutul lui (al soțului) este atât de îngrozitor pentru mine, încât se pare că n-o să mă împac niciodată cu el.“

„Am atâta amor propriu prostesc, încât dacă văd cea mai mică neîncredere sau neînțelegere la adresa mea se duce totul. Mă apucă mânia. Și ce face el cu mine; încetul cu încetul o să mă închid în mine și o să-i otrăvesc și lui viața.“

„Sărmanul, caută peste tot distracție ca să scape de mine în vreun fel. De ce mai trăiesc pe lume.“

„...cât pe ce să hohotesc de bucurie când am fugit singură, pe tăcute din casă.“

„Așa aș pleca, aș pleca undeva departe, aș vedea ce înseamnă acasă, și pe urmă aș veni iarăși aici, acasă la mine.“

„Se poate muri de fericire și de umilire cu un astfel de om... Mi-e mai ușor când el nu e.“

„Dacă aș putea să-l omor și pe urmă să fac unul nou, exact la fel, aș face-o cu bucurie.“

„Doar e soțul meu, adică Liovocika, care înseamnă totul, e și meritul meu pentru că-l iubesc teribil, și nu țin la nimic în afară de el.“

„Adineauri am fost indispusă și m-am supărat pentru că el iubește tot și pe toți, iar eu vreau să mă iubească numai pe mine.“

„...ca el să trăiască, să se gândească și să mă iubească numai pe mine.“

„Nenorocirea mea e gelozia.“

„Am plâns ca o nebună și după aceea nu m-am gândit de ce, cum fac întotdeauna, atât de bine știam și înțelegeam că am de ce să plâng, și chiar să mor poate, dacă Liova nu mă va iubi așa cum m-a iubit.“

„Eu pentru Liova nu exist.“

„Nu e viață. Dragoste nu, viață nu. Ieri am fugit în parc, m-am gândit

dacă nu cumva să fac un avort.“

„Nimic în afară de el și de interesele lui nu există pentru mine.“

Toate acestea sunt citate din jurnalul ei, înainte de nașterea primului lor copil. Le-a scris Soniecika la optsprezece ani, și nu o femeie obosită de viață și chinuită.

Ea a dorit să fie tot timpul în preajma soțului ei. „De la nașterea lui Iliușa, scrie ea în jurnal în anul 1866, stăm în camere separate, ar fi o greșală să stăm împreună, dacă s-ar întâmpla asta, eu nu m-aș stăpâni și i-aș spune chiar acum seara tot ce am pe suflet, dar acum n-am să mă duc la el, și la fel ar face și el.“

Chiar nu avea Tolstoi grijă de copii când se prefigura cearta din august 1882 cu soția sa? În jurnalul Taniei Tolstaia citim: „Iliușa s-a îmbolnăvit tare rău. Am trimis după doctor, și doctorul a zis că are tifos. L-am mutat sus, în camera cu balcon. Am făcut și eu un abces la o măsea, și papă m-a tratat – mi-a pus comprese calde cu oțet, sare, spirt și tărâțe, mi-au ajutat foarte mult... Odată stăteam culcată la Iliușa în cameră cu o durere groaznică și Iliușa gemea și el din pricina febrei, când deodată intră papă; întrebă cum ne simțim și zice: «E chiar de răs.» Și am izbucnit toți trei deodată în așa niște hohote de răs, că papă s-a așezat și numai că nu s-a tăvălit pe jos de răs, iar eu nu-mi amintesc să mai fi răs așa vreodată, și Ilia la fel.“

În ochii copiilor cearta părinților arăta altfel decât în jurnalul Sofiei Andreevna. „Zilele trecute papă și mamă s-au certat îngrozitor din niște fleacuri, și mamă a început să-i reproșeze lui papă că n-o ajută și așa mai departe, și sfârșitul a fost că papă a rămas peste noapte în cabinetul lui, chipurile ca să nu-l împiedice mamă să doarmă, că ea se scula minut de minut pentru Ilia. Dar a doua zi a urmat împăcarea. Liolia zice că a intrat întâmplător în cabinet și a văzut că plângeau amândoi. Acum sunt așa de tandri și de duioși unul cu altul, cum n-au mai fost de mult. Papă a promis să se implice mai mult în toate treburile familiei, după cum voiește el, asta era și dorința mamei.“

Pe 10 septembrie Tolstoi își lasă familia la Iasnaia și pleacă la Moscova ca să se ocupe de repararea și amenajarea casei de pe Hamovniki. Se apucă de treabă cu atâta frenezie, încât își uimește familia. Se duce la piața Suharevski la un magazin de mobilă veche și alege o garnitură numai de mahon, face împreună cu un arhitect partiul viitoarelor camere pentru toți membrii familiei. Ca să folosim o expresie actuală, pregătește casa „la cheie“ și visează la clipa când familia avea să vadă această splendoare.

Pare că a preluat de la soția sa ștafeta, așa cum ea a venit acum douăzeci de ani în bârlogul boieresc de la Iasnaia Poliana și a introdus acolo ordinea „burgheză“. Acum el vrea să-i demonstreze că are gust și știe să aleagă.

Soția începe chiar să se neliniștească...

„Am primit acum scrisoarea ta, dragă Liovocika, și m-a tulburat. După ton văd că nici vorbă să fie gata casa, Dumnezeu știe când ne-om muta. Din conținut nu reiese nimic de felul ăsta. Ce anume nu e gata sus, sunt gata cele două camere de pe coridor și odaia slujnicilor și bucătăria? Uiți întotdeauna de oameni. Dacă se ocupă partea de jos cu mobilă, unde o să locuim? Mobilă e multă, e masivă, o s-o stricăm dacă locuim înghesuiți. Nu pot să zic nimic, nici ce cred și nici când mă voi muta; aş avea nevoie să știu totul mai în detaliu.“

Tolstoi alege și cumpără el însuși totul: de la trăsuri până la nuanța tapetelor. Se ocupă de toate: de la refacerea sobei rusești până la transportarea mobilei și a lucrurilor din casa de pe străduța Denejnaia. Se vede clar că se grăbește să-și facă fericită familia. O lună i-a trebuit cu totul ca să pună la punct casa nouă. „Ce prostie a făcut arhitectul, să pună să se vopsească podelele în ajunul toamnei, bombăne soția într-o scrisoare. Cu atât mai bine, o să fie podeaua udă, totul se va lipi de ea, și mirosul de vopsea te dă gata.“

În fine, pe 10 octombrie familia intră în noua casă. Acest episod este consemnat în jurnalul Taniei Tolstaia ca fiind o minunată sărbătoare:

„Am sosit în Arnautovka seara. Intrarea era luminată, salonul la fel. Masa era pusă și pe ea era o fructieră plină cu fructe. În general prima impresie a fost excelentă: peste tot lumină, spațiu mult, se vedea că papă se gândise la toate și se străduise să aranjeze lucrurile cât se poate de bine și a izbutit pe deplin. Am fost foarte impresionată de grija lui pentru noi; și asta e cu atât mai draguț cu cât nu-i stă în fire. Casa noastră e minunată, nu-i găsesc cusur care să atragă atenția. Iar camera mea și grădina – o încântare!“

Din acest moment pare că începe o nouă perioadă luminoasă în viața familiei Tolstoi. Nu este raiul de la Iasnaia Poliana, dar nu-i departe de el. Iată cum descrie I.A. Opulski, în cartea sa *Casa din Hamovniki*, viața de zi cu zi a familiei la Moscova:

„Familia Tolstoi lua micul dejun pe la unu, prânzeau la șase, iar pentru ceaiul de seară se strângeau pe la nouă. Masa de prânz era servită pentru douăsprezece persoane. În jurul mesei și de-a lungul pereților – scaune

vieneze. Stăpâna casei, Sofia Andreevna, stătea în capul mesei, cu spatele la fereastră. În fața ei – fiul cel mare, Serghei Lvovici, la stânga ei – fiul cel mic, Vaniecika, la dreapta – fiicele Tatiana și Maria, iar în fața lor – fiii Ilia, Lev, Mihail și Aleksei. Rareori stăteau la masă doar în familie: întotdeauna aveau musafiri.

La prânz, în fața Sofiei Andreevna se puneau un castron cu supă de carne, iar în stânga un teanc de farfurii adânci. Ea stătea în picioare și turna supă în farfurii, iar lacheul le ducea și le puneau pe farfuriile mici din fața celor de la masă... Vin nu se servea la masa de familie, dar erau întotdeauna o carafă cu apă și o cană de sticlă cu cvas făcut în casă...”

Când Tolstoi a devenit vegetarian, pentru el se gătea special: cașă, ghiveci, dulceturi, compoturi... Alături de un vas de argint, în bufetul de nuc stătea întotdeauna un ibric de cafea emailat, alb. Dis-de-dimineață se puneau în el cafea de orz. În fiecare dimineață Lev Nikolaevici lua ibricul, un pahar și un colac și urca la el în cabinet.

Masa era întotdeauna foarte animată. Editoarea L.I. Gurevici își amintește:

„Parcă îl văd șezând la masa lungă din sufragerie, molfăind pâinea în gura știrbă, povestind ceva și râzând. Când erau toți la masă, prânzul era vesel și gălăgios. Glumeau, se tachinau, jucau poșta³¹. Adolescenții râdeau cât îi ținea gura, aproape că țipau... Câteodată începea o dispută serioasă.”

Dar cine n-a fost la Hamovniki! Pictorii Ghe și Repin, sculptorul Trubețkoi, scriitorii Fet, Grigorovici, Cehov, Gorki, filozofii Strahov și Soloviov, compozitorii Rubinstein, Rimski-Korsakov, Arenski, Rahmaninov, Scriabin. Toți remarcău cordialitatea și ospitalitatea casei Tolstoi. În sufragerie Paolo Trubețkoi sculpta bustul lui Lev Nikolaevici, în timp ce Nikolai Ghe picta portretul Sofiei Andreevna. Originalul portretului se găsește la Iasnaia, iar o copie – în dormitorul soților Tolstoi, deasupra canapelei de mahon acoperite cu atlas galben-pai. Dormitorul dădea spre o terasă. Lângă ușă era masa-birou a Sofiei Andreevna, tot din mahon, pe care ea transcria *Învierea*, piesele și articolele soțului ei.

Repin scria despre ea cu entuziasmul unui artist: „O femeie înaltă, bine făcută, frumoasă, plină, cu ochi negri, energici.”

După renovare casa a devenit mai mare și mai confortabilă, ea cuprindea: holul, sufrageria, salonul mic și salonul mare, dormitorul, cabinetul lui Lev Nikolaevici și o încăpere separată pentru lucru, unde el făcea cizme, camerele copiilor, camerele Taniei și Mașei, apoi o cameră de colț și o debara pentru vase, camerele administratoarei, croitoresei, odaia

feciorului de casă.

Alături de corpul principal al casei se aflau o galerie, o magazie, locuința portarului, bucătăria și un chioșc. Grădina era imensă. Iarna, în fața casei – un patinoar.

Să aruncăm o privire în jurnalul lui Tolstoi... Îți face impresia că el trăiește nu în rai, ci în iad.

În anii 1882 și 1883 Tolstoi n-a notat mai nimic în jurnal, dar din 1884 începe să-l țină cu regularitate.

17 martie: „De dimineață m-am legat oarecum de nevastă-mea și de Tania că duc o viață rea.“

18 martie: „Acasă – lume. Penibil și tentant. Muzică, cântece, discuții. Ca după orgie.“

23 martie: „Am plecat călare. Mers plictisitor. Prostie – pustiu. Am încercat să vorbesc după prânz cu nevastă-mea. Nu se poate. E numai țepi și e bolnavă. M-am dus la cizmar. Merită să intri în locuința unui muncitor, îți înflorește sufletul. Am cusut papuci până la 10. Am încercat iar să vorbesc, iar răutate – aversiune. M-am dus la Serioja. Am vorbit cu el între patru ochi. Greu, anevoie, dar parcă a avansat.“

24 martie: „De două ori am început să vorbesc cu nevastă-mea – nu se poate.“

31 martie: „Am rămas singur cu ea. Convorbire. Am avut nefericirea și cruzimea să-i ating amorul propriu, și a început. Eu n-am tăcut. A reieșit că am enervat-o încă de-acum trei zile, de dimineață, când a venit să mă deranjeze. Este foarte grav bolnavă sufletește.“

24 aprilie: „Din ce cauză nu stau de vorbă cu copiii? Cu Tania? Serioja e imposibil de obtuz. Aceași inteligență castrată ca și a mamei lui. Dacă voi doi veți citi asta vreodată, iertați-mă, mă doare îngrozitor.“

26 aprilie: Am plecat pe la librării, dar n-am ajuns, nu mi-a schimbat nimeni în tramvai 10 ruble. Toți mă consideră șmecher. M-am întors, am prânzit singur... M-am dus la băcănie, am cumpărat nu știu de ce brânză și turtă dulce. Parcă visez – slăbiciune... Acasă am stat de vorbă cu *Mme Seuron* [guvernanta – *n.a.*] și cu *Ilia*. El a căutat să vorbească cu mine. Îi mulțumesc. M-am bucurat foarte mult. Pe urmă au venit ai noștri. Amorțeală.“

3 mai: „...am dat peste scrisoarea nevastei. Sărmana, cât de tare mă urăște. Dumnezeu, ajută-mă. Dacă e cruce, cruce să fie, să mă apese, să mă zdrobească. Dar așa, hărțuiala asta sufletească nu e numai îngrozitor de împovărătoare, de dureroasă, dar și dificilă. Ajută-mă, deci!“

4 mai: „Doamne, izbăvește-mă de viața asta insuportabilă, care mă zdrobește și mă nenorocește. Singurul lucru bun e că doresc să mor. Mai bine să mor decât să trăiesc așa.“

5 mai: „Am visat că soția mea mă iubește. Și cât de ușoare și de luminoase mi-au devenit toate! În realitate – nimic asemănător. Și asta îmi distruge viața. Și nici nu încerc să scriu. Bine ar fi să mor!“

6 mai: „Acasă hărmălaia Kislinskilor. Tristețe, moarte.“

Primăvara se întorc să-și petreacă vara la Iasnaia Poliana, cum fac de obicei. Nici aici Tolstoi nu e bucuros.

28 mai: „Mă străduiesc să fiu limpede și fericit, dar e foarte, foarte greu. Tot ce fac e rău și sufăr din cauza acestui rău, îngrozitor. De parcă eu, singurul întreg la minte, aș trăi într-o casă de nebuni, condusă de nebuni.“

Pe 18 iunie 1884 Tolstoi s-a dus să cosească iarba pe lângă casă, iar pe urmă să se scalde în heleșteu. S-a întors vioi și vesel. Deodată soția sa a început să-i facă reproșuri cu privire la crescătoria de cai de la Samara, că are numai pagube de pe urma ei, că nu mai are nevoie de cai și că, de fapt, vrea să scape de ei. Cearta s-a încărcat de ură, de izbucniri isterice. Tolstoi a plecat în cabinet, și-a făcut desaga cu care pleca pe jos la sihăstria Optina și a luat-o pe „prespekt“ la vale. Soția l-a ajuns din urmă și l-a întrebat unde se duce. „Nu știi, undeva, poate în America, și pentru totdeauna. Nu mai pot trăi acasă!“ a strigat el cu lacrimi de furie. Sofia Andreevna i-a amintit că e însărcinată și că trebuie să nască dintr-o clipă în alta. El tot iuțea pasul și în scurt timp nu s-a mai văzut.

S-a întors când a ajuns la jumătatea drumului spre Tula. „Acasă joacă vint doi mujici bărboși – tinerii mei fii“, scrie el cu neplăcere în jurnal. S-a dus să se culce pe divanul din cabinet. La ora 3 noaptea soția lui l-a trezit. „Iartă-mă, nasc, poate am să mor.“ În noaptea aceea s-a născut fiica lor, Sașa.

Nici tatăl, nici mama, nu s-au bucurat.

Note

23. „Marele sobor al măscăricilor, bețivilor și zănaticilor“, înființat de Petru I și cuprinzându-i pe cei mai buni prieteni și adepți ai lui, a fost la început o parodie a ierarhiei Bisericii Catolice, apoi și a Bisericii Pravoslavnice, precum și a simbolurilor de stat ale Rusiei și Europei Occidentale. (N.t.)

24. Șef de poliție rurală. (N.t.)

25. Carte bisericească cuprinzând numele și viețile sfinților pe luni și zile. (N.t.)

26. Copil teribil (fr.). (N.t.)

27. Erou al romanului *Părinți și copii* de Turgheniev. (N.t.)

28. Titlul romanului autobiografic al contelui Lev Tolstoi-fiul (L.L. Tolstoi) în 4 părți, publicat în revista *Ejemesiacinîie socinenia* (*Scrieri din fiecare lună*), 1902, nr. 1–12. (N.a.)

29. Vasili Kirillovici Siutaiev (1819–1892), gâditor țăran din gubernia Tver, sectant, întemeietor al unei învățături moral-religioase. Tolstoi l-a vizitat în 1881 în satul lui, Șevelino, și a rămas impresionat de personalitatea, ideile și modul lui de viață. (N.t.)

30. Raion din zona Moscovei. (N.t.)

31. Participanții scriu câte o întrebare pe o hârtiuță și o pun într-o pălărie; se amestecă, apoi fiecare extrage o hârtie și scrie pe dos un răspuns fără a citi întrebarea și o pune în altă pălărie; apoi se citesc cu voce tare întrebările și răspunsurile. (N.t.)

CAPITOLUL VI

Dragul prieten

Plecarea lui Tolstoi de la Șamordino în zorii zilei de 31 octombrie repetă în chip uimitor fuga sa cu trei zile în urmă de la Iasnaia.

Aceiași martori și complici la eveniment, Sașa, Feokritova și Makovițki trebuie să fi încercat sentimentul de déjà-vu când, palid, agitat și hotărât, Tolstoi i-a trezit la hotel pe neașteptate, la ora 4 dimineața.

„La ora 4, Lev Nikolaevici a intrat la mine și m-a trezit; a spus că plecăm, fără să știe unde, și că a dormit 4 ore și a văzut că nu mai adoarme (și de aceea) a hotărât să plece de la Șamordino cu un tren de dimineață mai departe. L.N. din nou, ca și în dimineața dinaintea plecării de la Iasnaia, a stat să-i scrie o scrisoare Sofiei Andreevna, iar după aceea i-a scris și Mariei Nikolaevna. Eu am început să împachetez lucrurile. După 15 minute L.N. le-a trezit pe Aleksandra Lvovna și pe Varvara Mihailovna“, scrie Makovițki.

Aceeași succesiune a evenimentelor. Aceleași persoane. Aceeași atmosferă. Noaptea târziu, aproape de zorii zilei. Întuneric beznă și liniște. În afară de fugari, în hotelul mănăstirii nu mai locuia nimeni. Aceeași hotărâre bruscă a lui Lev Nikolaevici, care în seara precedentă nici nu-și luase rămas-bun de la sora sa. Când el plecase din chilia ei, Maria Nikolaevna nu se îndoise nici o clipă că a doua zi aveau să se întâlnească din nou. Aceleași discuții, nu cu mult timp înainte de fugă, cu niște țărani, pentru închirierea unei case. În primul caz a fost Mihail Novikov, în al doilea – văduva Aliona Homkina din satul Șamordino.

Și, în sfârșit, cel mai important detaliu care îi speria pe toți – nu aveau un răspuns ferm la întrebarea: unde plecau de fapt? Și la Șamordino, ca și la Iasnaia, unde nu le spusese nimic precis încotro urmau să plece, Lev

Nikolaevici a lăsat impresia că ascunde de ei acest lucru.

Se poate bănuî că i-a derutat cu bună știință și nu i-a lăsat să se dezmeticească, supunându-i despotic voinței sale. Așa se poartă bătrânii călugări, uluindu-și discipolii cu cele mai neașteptate canoane, fără să le explice sensul cuvintelor și faptelor uneori absurde și chiar profanatoare la prima vedere. Să devină un smintit era visul tainic al lui Tolstoi. Oare n-a încercat să probeze în timpul plecării acest model de acțiune?

Ipoteza trebuie însă abandonată. În comportarea lui Tolstoi la Șamordino se simte și mai puțină siguranță decât în timpul plecării de la Iasnaia. Este însă important să nu uităm că și aici, ca și la Iasnaia, există nevăzută o a cincea persoană: Sofia Andreevna. Ea conduce faptele excentrice ale lui Tolstoi. Și o face nu numai împotriva propriei voințe, ci fără să știe lucrul acesta.

Sofia Andreevna dorește exact contrariul: să-și oprească soțul din fugă, să-l țină lângă ea. Faptele ei au însă efectul contrar: Tolstoi o ia din loc, fuge. Dacă ea ținea seama în momentul acela de o trăsătură esențială a firii lui, bine cunoscută ei, cu siguranță că se comporta altfel. Dar a analiza și, cu atât mai mult, a condamna purtarea Sofiei Andreevna este în primul rând imoral, iar în al doilea rând, lipsit de sens.

Psihiatrul P.I. Rastegaev, care a consultat-o după fuga lui Tolstoi, a dat un diagnostic prudent, dată fiind durata scurtă de observare a cazului, dar întru totul justificat, și anume că Sofia Andreevna „suferă de o organizare psihopatică (isterică)“, iar aceasta, „sub influența anumitor condiții, poate prezenta asemenea crize, încât se poate vorbi despre o tulburare mintală de scurtă durată“.

Un fapt este sigur. Și la Iasnaia, și la Șamordino, Tolstoi s-a temut de soția lui, mai bine zis, s-a temut că avea să dea brusc ochii cu ea. La Iasnaia s-a temut că ea se va trezi din somn și va fi martoră la fuga lui. La Șamordino s-a temut că ea avea să vină pe neașteptate, posibilitate pe care o dedusese din scrisoarea ei și din scrisorile copiilor. „Tata ar fi rămas la Șamordino, își amintește A.L. Tolstaia. Se uita deja după o locuință în sat... Dar veștile și scrisorile aduse de mine l-au alarmat. Ședeam în chilia caldă și plăcută a mătușii Mașa și discutam. Tata asculta în tăcere. Și, deodată, proptindu-și mâinile pe brațele fotoliului, s-a ridicat cu o mișcare iute și a plecat în odaia de alături. Se vedea că luase o hotărâre fermă.“

Chiar și în amintirile de mai târziu, Sașa pune accentul pe scrisorile de acasă, încercând să scape de răspunderea fugii tatălui său de la Șamordino, care a fost nebulă curată. De fapt ea a avut un aport deloc de neglijat în a

înteți frica față de spectrul mamei bolnave, care nu-i era prea dragă la vremea aceea. Makovițki prezintă cumva altfel scena discuției din căsuța Mariei Nikolaevna.

„Aleksandra Lvovna a spus că Sofia Andreevna vrea neapărat să plece după L.N.; că se va descoperi (prin guvernator, printr-un om al acestuia și prin corespondenții de la *Russkoe slovo*) unde se află L.N. și că se bănuiește că e la Șamordino și că este de așteptat sosirea Sofiei Andreevna și a lui Andrei Lvovici.

L.N. a spus că venirea lui Andrei Lvovici l-ar bucura, că l-ar convinge că nu se poate întoarce, că nu trebuie să fie la un loc cu ea, pentru binele ei și pentru binele său.

Când Aleksandra Lvovna și-a exprimat temerea că Sofia Andreevna se îndreaptă într-acolo, că dimineată va sosi, că trebuie să ne pregătim și de dimineată să plecăm în alt loc, L.N. a spus:

— Trebuie să chibzuim. La Șamordino e bine.

A spus despre locuința din sat unde va sta:

— Nu vreau să anticipăm.

A venit Varvara Mihailovna [Feokritova – *n.a.*], s-a vorbit mult despre starea Sofiei Andreevna și despre situația alarmantă de la Iasnaia Poliana.

Se vedea că ea și mai ales Aleksandra Lvovna sunt înspăimântate și panicate.

Aleksandra Lvovna și Varvara Mihailovna au insistat că trebuie să fugim mai departe și cât mai degrabă. Ea (Aleksandra Lvovna) și-a oprit surugiii până dimineată, ca să plecăm cu ei la trenul de ora 5 de Suhinici–Briansk.“

Împotriva fugii în pripă au fost sora lui Tolstoi și fiica ei Elizaveta. Makovițki a avut o poziție neutră, de doctor care avea ca sarcină să țină sub observație starea de sănătate a fugarului, în rest – să fie așa cum hotăra el.

Mai târziu, după ce și-a pus în ordine însemnările, Makovițki și-a făcut cu onestitate reproșuri pentru că n-a sesizat debutul bolii lui Tolstoi și, la întrebarea directă a Elizavetei Valerianovna „Poate să plece L.N.?“, a răspuns: „Poate, slăbiciunea a trecut.“

Probabil că un anumit rol l-a avut și faptul că Tolstoi n-a mai așteptat-o pe „mujerea“ din sat, care trebuia să-i confirme că iza e pregătită pentru închiriere. Lev Nikolaevici l-a întrebat de câteva ori pe Makovițki de ea, ultima dată chiar seara, când veneau de la sora lui la hotel. Dar „mujerea“ n-a venit. Este foarte posibil ca în sat să fi ajuns zvonul despre acela care voia să stea la ei (însuși contele Tolstoi!) și pur și simplu s-au speriat. Dacă

este așa, înseamnă că din nou s-a repetat întocmai istoria cu încercarea lui Lev Nikolaevici de a se instala în sat la Mihail Novikov sau undeva într-o casă vecină cu a lui.

Principala cauză a fugii a fost însă frica de Sofia Andreevna. De ce se temea el atât de mult de întâlnirea cu ea, de ce l-a trezit frica de ea în toiul nopții și l-a făcut să părăsească un loc care îi plăcea și în care voia să rămână și, după cât se pare, să moară?

Tolstoi nu avea intenția să fugă neapărat. Versiunile cum că ar fi fost condus de nu se știe ce voință irațională să fugă de moarte, sau spre moarte, sau că la sfârșitul vieții s-a trezit în el spiritul romantic al peregrinării, dorința de a revedea locurile tinereții, cum ar fi Caucazul, nu sunt în opinia noastră deloc justificate. Ele nu țin seamă de cea mai importantă particularitate a stării de spirit a lui Tolstoi din perioada bătrâneții. Lui îi era absolut indiferent unde se află. Numai să fie lăsat în pace cu gândurile sale, cu Dumnezeuul său. Condițiile externe să-i asigure o viață de ascet, încât să nu-i chinuie conștiința și să nu-i abată gândurile de la Dumnezeu, de la apropiata unire cu El.

Era gata să stea la Optina, la Șamordino, la hotelul mănăstirii. Era gata să devină frate³² și să îndeplinească orice munci. Numai să nu i se impună nimic din exterior, să nu fie pus să se prefacă, să se roage și să se spovedească în felul pe care nu-l considera posibil pentru el.

Egocentrismul său ajunge la apogeu la sfârșitul vieții. Nu mai vrea compromisuri cu cerințele vieții străine lui și dorește să slujească exclusiv aceluia „eu“ interior, aceluia „Lev Tolstoi“ care azi-mâine avea să se înfățișeze înaintea lui Dumnezeu.

Izba pe care intenționase s-o închirieze la Șamordino nu avea decât două odăi, două „jumătăți“, într-una dintre ele locuiau două femei, două văduve. Nu exista nici măcar un pat ca lumea, nu era decât patul de pământ din spatele cuptorului. Dar Tolstoi nu se răzgândise, acceptase. Văzând că „muieră“ din sat nu vine, se hotărâse să stea la hotel.

În scrisoarea către Certkov, scrisă înaintea fugii de la Șamordino, Tolstoi spune: „Mergem spre sud, probabil, spre Caucaz. Cum mie mi-e indiferent unde sunt, am decis să aleg sudul; mai cu seamă pentru că Sașa tușește.“ Pentru plămânii bolnavi ai fiicei sale, cel mai bun loc era Crimeea, unde ea se vindecase nu cu mult timp în urmă de tuberculoză. Anume spre Crimeea, iar nu spre Caucaz se gândiseră să se îndrepte în ajunul plecării de la hotel, stând aplecați asupra hărții din ghidul cu mersul trenurilor al lui Brühl. „Intenționam Crimeea, scrie Makovițki. Am respins ideea pentru că

acolo drumul se încheie, n-ai cum să pleci mai departe. Și pe deasupra e stațiune balneară, iar L.N. caută un loc uitat de lume.“

Iată cele două condiții impuse de Lev Nikolaevici. Trebuia să fie un „loc uitat de lume“, dar din locul acela uitat de lume trebuie să poată fugi mai departe, dacă prinde de veste că Sofia Andreevna s-a hotărât să vină după el.

Cum să afle el precis? Această îngrijorare și-o exprimă în aceeași scrisoare, ultima, către Certkov. „Cel mai important lucru este să urmărești prin cineva ce se întâmplă la Iasnaia și să-mi comunici, după ce vei afla unde sunt, printr-o telegramă, ca să pot să plec. Revederea cu ea ar fi ceva îngrozitor pentru mine.“

Ne punem din nou întrebarea: de ce s-a temut de această întâlnire, încât în locul paradisului Crimeii a ales sălbaticul Caucaz, unde-i vine mai ușor să se ascundă de soția sa?

În afara stării lui de spirit, mai trebuie avută în vedere o particularitate a firii lui Tolstoi. Nesuportând nici un fel de constrângere din afară, nu suporta nici cearta și isteria. În situațiile critice și cu atât mai mult în scandalurile zilnice, el ceda din delicatețe în fața soției sale. Era și o manifestare a escapismului său, a sindromului fugii de viață. Pentru el era mai ușor și mai simplu să fie de acord decât să susțină că are dreptate. Era mai simplu să înăbușe un scandal arătându-se de acord decât să țină cu îndârjire la părerea sa. Pe parcursul celor patruzeci și opt de ani de viață cu Sofia Andreevna, el a cedat continuu. Chiar și în primii cincisprezece ani de viață conjugală fericită, când își educa tânăra soție, dată fiind maturitatea și experiența sa, Tolstoi mărturisea că ea are cu mult mai multă influență asupra lui decât are el asupra ei. Pe urmă i-a cedat treptat tot ce înseamnă drepturile și obligațiile bărbatului. Ea stăpânea Iasnaia, ea dispunea de veniturile din operele lui scrise până în 1881 (de celelalte se ocupa Certkov), ea a angajat paza la conac, ea suporta presiunile fiilor care aveau tot timpul nevoie de bani.

Cedările și derobarea de răspundere l-au costat dreptul la solitudine, cu mult mai necesară la sfârșitul vieții decât comunicarea chiar și cu oamenii dragi lui. I l-a cedat Sofiei Andreevna până și pe Certkov, mai bine zis, i-a dat posibilitatea de a comunica cu acesta. Un singur lucru nu putea să-l cedeze: pe acel „Lev Tolstoi“ lăuntric, pe care el îl pregătea cu cea mai mare grijă pentru reunirea cu Dumnezeu.

Singurul lucru pe care Tolstoi nu l-a cedat soției sale în timpul monstroaselor scandaluri din ultima lună înainte de plecare a fost jurnalul

lui. Aici a fost literalmente luptă pe viață și pe moarte, cu riscul unui atac de cord.

În rest a fost dispus la cedări de tot felul. Dacă Sofia Andreevna l-ar fi ajuns din urmă la Șamordino, în Crimeea, în Caucaz sau pe Lună, cu siguranță că el s-ar fi întors la Iasnaia. N-ar fi suportat lacrimile și isteria ei. Și ar fi fost o întoarcere penibilă. Văzut din afară, gestul ar fi fost absurd (ea l-a readus acasă pe bătrânul nebun care fugise), iar, în ce-l privește pe Tolstoi, întoarcerea lui ar fi însemnat o presiune enormă asupra sufletului și trupului său, cu mult mai înspăimântătoare decât moartea survenită pe drum.

În seara din ajun, la hotel, Tolstoi nu era încă ferm hotărât să plece. Studia însă această posibilitate împreună cu Sașa, Feokritova și Makovițki. Aveau întinsă pe masă harta albastră din popularul ghid cu mersul trenurilor al lui Brühl, editat înainte de revoluție. *Ghidul oficial al comunicațiilor feroviare, navale și al celorlate căi de comunicație pentru pasageri* apărea într-o variantă de vară și una de iarnă. Nu costa mult: 85 de copeici broșat și 1,15 ruble legat. Formatul comod, aproape cât o carte de buzunar, cuprindea totuși două hărți imense care, desfășurate, ocupau suprafața unei mese mici. Pe una dintre hărți figura nu numai Rusia, ci și Europa, Asia de Sud și China. Pe fugari îi interesa însă cea de-a doua hartă, mai detaliată.

Renunțând la Crimeea, unde drumul se încheia, au „vorbit de Caucaz și de Basarabia. Ne-am uitat pe hartă la Caucaz, pe urmă la Lgov... Nu ne-am oprit la ceva anume, își amintește Makovițki. Mai degrabă la Lgov, la 28 de verste de el stă L.F. Annenkova, prietenă apropiată întru spirit a lui Lev Nikolaevici. Deși Lgovul ni s-a părut foarte aproape, Sofia Andreevna putea să ne ajungă...”

După cât se pare, și Sașa avusese în vedere tot Lgovul când, după cum spune Makovițki, „și-a oprit surugiii până dimineață, ca să plecăm cu ei la trenul de ora 5 de Suhinici–Briansk“. Dar Sașa, amintindu-și seara petrecută deasupra hărții, a numit Novocerkaskul. „Intenționez să mergem până la Novocerkask, acolo să ne oprim la Elena Sergheevna Denisenko, să încercăm să luăm cu ajutorul lui Ivan Vasilevici pașapoarte pentru străinătate și, dacă aveam să reușim, să mergem în Bulgaria. Iar dacă nu reușeam – în Caucaz, la tovarășii de idei ai tatălui.”

Variantele erau una mai proastă decât cealaltă. Era imposibil să se ascundă de reporteri și de Sofia Andreevna la Lgov. Deși Lgov era într-adevăr un orașel districtual uitat de lume, unde, potrivit dicționarului

Brockhaus, datele anului 1895 indicau cu totul abia cinci mii de locuitori. Lgov se afla la 60 de verste de Kursk, pe râul Seim. Moșia Leonilei Fominicina Annenkova, admiratoare a lui Tolstoi, se afla la 28 de verste de oraș și, bineînțeles, Tolstoi ar fi fost primit acolo cu brațele deschise. „Ce femeie religioasă!“ exclamă Tolstoi despre Annenkova într-o scrisoare. Annenkova fusese nu o dată în casa de la Moscova a lui Tolstoi și la Iasnaia Poliana. Sofia Andreevna n-o agrea, la fel ca pe toți „suspecții“. În plus, Annenkova îi arătase prea multă afecțiune lui Tolstoi, trimițându-i la Iasnaia lucruri cusute și tricotate de mâna ei: șosete călduroase, batiste, prosoape, o șepcuță pentru vară. Încălcase prin aceasta teritoriul Sofiei Andreevna. În septembrie 1910, când fusese ultima oară în vizită la Iasnaia, își făcuse o idee exactă despre cât de serios era conflictul dintre Lev Nikolaevici și Sofia Andreevna. În scrisoarea trimisă lui Tolstoi după plecare, ea s-a străduit să-și convingă idolul să nu cedeze în fața soției sale. Tolstoi i-a răspuns ca „vechi prieten“ printr-o scrisoare plină de bunăvoință.

Mutarea la Annenkova ar fi fost o grea lovitură pentru Sofia Andreevna. Tolstoi nu avea însă nici pe departe intenția de a se opri acolo pentru totdeauna, ci numai pentru a se „odihni“. Dar, dacă ei ar fi ales ruta Suhinici–Briansk, drumul mai departe ar fi fost spre Kiev, unde Lev Nikolaevici nu avea de gând să meargă. În caz contrar, ar fi trebuit să se întoarcă, riscând în fiecare moment să fie descoperit de Sofia Andreevna.

Mai era și faptul că prin Suhinici–Briansk nu se putea ajunge la Lgov. Pe harta lui Brühl, Lgovul era indicat în mod greșit pe linia Briansk–Artakovo, fapt neobservat la început de fugari.

Un alt motiv a fost că Sofia Andreevna putea să vină exact cu trenul acesta de la Gorbaciovo la Kozelsk. Sașa a avut în vedere această posibilitate când a insistat să plece cât mai degrabă de la Șamordino. Dacă lucrurile mergeau cum trebuie, Lev Nikolaevici se ciocnea sigur cu soția sa la Kozelsk, când se urca în trenul cu care ea venea după el. Cât de grav era acest lucru (cel puțin în mintea fugarilor) se poate înțelege din jurnalul lui Makovițki. Când au plecat în zori din Șamordino la Kozelsk, nemaiajungând la trenul de ora 5, s-au temut îngrozitor să nu se întâlnească pe drum cu Sofia Andreevna. Tolstoi l-a zorit din răspuțeri pe birjar, iar Makovițki a propus să fie ridicate capotele. Cum Lev Nikolaevici s-a opus (de rușine), doctorul i-a spus birjarului că, „dacă vor fi întrebați pe drum pe cine duc, să nu răspundă“. În această tensiune au călătorit până la Kozelsk.

Ca să ajungă la Lgov, trebuia mers nu la Suhinici (adică spre vest), ci

la Gorbaciovo (spre est), și abia după aceea spre sud: Oriol – Kursk. În acest caz urmau Harkovul și Simferopolul, adică din nou Crimeea, unde Lev Nikolaevici nu voia să meargă. În plus, spre Kursk nu exista o legătură directă din Kozelsk prin Gorbaciovo. Trebuia așteptat la Gorbaciovo opt ore, riscând din nou să dea peste Sofia Andreevna, care trecea și ea prin Gorbaciovo în drumul de la Șcekino la Kozelsk.

Așa încât, călătoria spirituală la Optina și Șamordino prin Kozelsk, orașul „uitat de lume“, s-a transformat pentru Lev Nikolaevici într-o adevărată capcană: ca să iasă din ea nu putea decât prin același Gorbaciovo, de unde ajungea la Kozelsk și unde se ciocnea inevitabil cu nefericita sa soție, în cazul că ea pornea pe urmele lui.

Tolstoi alege de spaimă trenul care pleacă cel mai devreme, dar și itinerarul cel mai lung: Kozelsk–Gorbaciovo–Voronej–Novocerkask.

Legile implacabile ale căilor ferate ruse, și nicidecum dragostea romantică pentru Caucaz, au fost argumentul care l-a hotărât pe Tolstoi să nu fugă nici spre vest, nici spre sud, ci spre sud-est, prin nesfârșitele stepe ale Donului.

Îți vine să râzi și să plângi când citești că Tolstoi s-a sfârșit „într-o gară uitată de Dumnezeu“. Astapovo nu era deloc „o gară uitată de Dumnezeu“. Era un mare nod de cale ferată între Dankov și Ranenburg. Dacă boala lui Tolstoi nu ar fi evoluat atât de rapid și ei ar fi trecut fără să schimbe trenul prin Gorbaciovo, Dankov, Astapovo, Bogoiavlensk, Kozlov, Griazi, Grafaskaia și, în sfârșit, Voronej, drumul ar fi continuat prin stepele pustii, sute și sute de verste până la prima așezare mare, stanița căzăcească Millerovo.

Est – subtil lucru...

NU CHIAR PUSTIU

În precedentul capitol spuneam că la începutul anilor 1880 Tolstoi era singur în căutările lui. Nu este într-utotul exact. Tolstoi s-a simțit singur după ce a fost lipsit de susținerea familiei. „...nici nu vă puteți închipui cât de singur sunt eu, adică *eu* cel de acum, disprețuit de toți cei din jur“, îi scria el lui Mihail Engelhardt la sfârșitul anului 1882, destăinuindu-se unui om tânăr și necunoscut care manifestase simpatie pentru el. De fapt, din toamna anului 1881, imediat după mutarea familiei Tolstoi la Moscova, au început să-i fie alături oameni agreabili care, deși nu erau „tolstoieni“, îi

erau apropiați spiritual.

Unul dintre aceștia a fost filozoful N.F. Fiodorov, care era bibliotecar la Muzeul Rumianțev. De aceeași vârstă cu Tolstoi, acesta arăta încă de pe atunci ca un bătrânel mic de statură, firav, care umbla tot anul în același paltonaș scurt. I se spunea „Socrate din Moscova“. Era cu desăvârșire un ascet: locuia într-o chițimie din incinta bibliotecii, dormea pe scânduri goale, având drept așternut același palton, iar mica sa leafă de custode-șef al bibliotecii o dădea pe cărți pentru aceeași bibliotecă și o împărțea oamenilor nevoiași. Era blând și timid, dar purta în el nestinsă făclia de apărător înverșunat al culturii universale, mai ales al culturii cărții. Văzându-l, Ilia Lvovici, unul dintre fiii lui Tolstoi, a spus că, „dacă există sfinți, așa trebuie că sunt“.

Ca gânditor Nikolai Fiodorov, autorul *Filozofiei cauzei comune*, publicată după moartea sa de către Peterson, fost învățător la școala de la Iasnaia Poliana a lui Tolstoi, i-a influențat pe Țiolkovski, Vernadski și Cijevski. A influențat, de asemenea, mulți scriitori sovietici din anii 1920–1930: de la Andrei Platonov până la Vladimir Maiakovski. Ideea lui de bază era aceea că trebuie înviați fizic toți oamenii care au murit, adică „străbunii“, utilizând cele mai noi cuceriri ale științei. În timpul vieții lui Fiodorov, ca și după moartea lui, acest lucru părea o utopie. Dar azi, în epoca modei „clonării“, nu mai pare chiar o aiureală. Pentru a le da un loc acestor resuscitați, Fiodorov propunea ca omul să iasă în cosmos și să-l populeze. Și aceasta tot utopie era la sfârșitul secolului al XIX-lea.

Tolstoi l-a văzut pentru prima dată pe N.F. Fiodorov în anul 1878, pe când consulta la biblioteca Rumianțev materiale despre decembriști. În octombrie 1881, după prima lună petrecută la Moscova („...cea mai chinuitoare din viața mea“, se plânge el în jurnal), l-a întâlnit din nou și l-a văzut cu totul altfel. „Nikolai Fiodorici e un sfânt, scrie el pe 5 octombrie în jurnal. O cămăruță. De îndeplinit! E un lucru de la sine înțeles. Nu vrea leafă. N-are nici așternut, nici rufărie.“

Tolstoi nu putea avea însă nimic comun cu „filozofia cauzei comune“. Însăși ideea învierii „străbunilor“ contravenea radical căutărilor lui Tolstoi în sfera spirituală. El căuta Împărăția lui Dumnezeu *înăuntrul*, iar nu în afara omului. Iar Fiodorov îl putea atrage numai ca om care aflase Împărăția lui Dumnezeu înăuntrul său. Tolstoi era un egocentric în planul spiritual, Fiodorov practica utopia. Pentru Tolstoi, întoarcerea silită a omului, în afara voinței Domnului, și păcătoasa sa întrupare pământească ar fi fost un act nu numai injust, ci și *îngrozitor*. În fine, ei aveau abordări

opuse în privința „cauzei comune“. În opinia lui Tolstoi, „cauza comună“ este cât se poate de firească, de ea se ocupă țaranii. Fiodorov chema la slujirea unei idei, fiind astfel un comunist în plan spiritual.

Fiodorov era entuziasmat de *Război și pace*. De ce? „În *Război și pace*, scrie el, Tolstoi își învie strămoșii, atât cât îi stă în putință, angajându-și marele său talent în folosul acestei cauze – bineînțeles, numai în formă literară.“ Cunoscându-l pe autorul romanului, Fiodorov a așteptat de la el, dacă nu să facă propagandă ideii sale de înviere, cel puțin să se ocupe în continuare de „învierea“ literară a strămoșilor în creația lui. „La fiecare întâlnire cu tatăl meu, își amintește Serghei Lvovici, fiul cel mare al lui Tolstoi, el cerea ca tata să-i răspândească ideile. Nu ruga, ci pur și simplu cerea insistent, iar când tata a refuzat în cel mai delicat mod cu putință, el a fost cuprins de mâhnire, s-a simțit jignit și nu i-a putut ierta acest lucru.“

Dar tocmai atunci Tolstoi renunță la proza istorică, iar gândurile de a scrie „în stil poetic“ le ține adânc ascunse în sine, mărturisindu-le numai în scrisorile către soția sa. Mai mult decât atât: în acel moment cultura livrescă îi trezește ură. Odată, când Tolstoi s-a dus la biblioteca Rumianțev, Fiodorov l-a invitat în depozit, ca să-și aleagă singur cărțile de care avea nevoie. Tolstoi s-a uitat la șirurile lungi de dulapuri înalte, cu ușițe de sticlă, burdușite cu cărți, și a spus gânditor, cu voce calmă:

— Eh, de-ar fi aici niscai dinamită!

Indignarea lui Fiodorov a fost fără margini. „Întotdeauna calm, blând și binevoitor, de data asta ardea, fierbea și bufnea“, își amintea un cunoscut al amândurora. Ruptura brutală între ei a fost provocată de articolul lui Tolstoi *Despre foamete*, care n-a apărut în Rusia din pricina cenzurii, dar a fost publicat în jurnalul englez *Daily Telegraph* din 14 ianuarie 1892. Tolstoi a scris articolul sub impresia celor văzute în timpul foametei care a lovit țăranimea în 1891–1892, când el personal și copiii săi mai mari au participat direct la ajutorarea celor care sufereau de foame. Tonul radical al acestui articol, la care s-a adăugat și felul original în care a fost tradus în engleză, pe un ton critic, antiguvernamental, l-a indignat pe Fiodorov. Poate și-a amintit de „niscai dinamită“ și a conchis că Tolstoi îndeamnă la revoltă și la răfuială cu puterea. Iată cum descrie G.P. Gheorghievski, șeful secției de manuscrise de la Muzeul Rumianțev, întâlnirea lui Tolstoi cu Fiodorov după apariția articolului:

„Văzându-l pe Tolstoi, care se grăbea spre el, Fiodorov l-a întrebat tăios:

— Ce doriți?

— Stați puțin, a răspuns Tolstoi, haideți să ne salutăm întâi... Nu v-am văzut de atâta timp.

— Nu pot da mâna cu dumneavoastră, a replicat Fiodorov. Între noi totul s-a terminat.

Nikolai Fiodorovici ținea nervos mâinile la spate și, mutându-se dintr-o parte în alta a coridorului, se silea să fie cât mai departe de interlocutorul său.

— Explicați-mi, Nikolai Fiodorovici, ce înseamnă toate astea? a întrebat Tolstoi simțindu-se și la el o nervozitate în glas.

— A dumneavoastră e scrisoarea publicată în *Daily Telegraph*?

— Da, a mea.

— Oare nu sunteți conștient de ce sentimente a fost dictată și la ce îndeamnă? Nu, eu n-am nimic în comun cu dumneavoastră, puteți pleca.

— Suntem bătrâni, Nikolai Fiodorovici, măcar să ne luăm rămas-bun...

Nikolai Fiodorovici a rămas însă neclintit și Tolstoi s-a întors și a plecat vădit nervos..."

Atitudinea lui Tolstoi față de Fiodorov ca om nu s-a schimbat însă. În scrisori către diferite persoane îl numea „dragul, de neuitatul“, „remarcabilul om“, pentru care a nutrit și nutrește „cel mai adânc respect“.

Un alt om remarcabil, întâlnit de Tolstoi în 1881, a fost țăranul filozof-sectant Vasili Kirillovici Siutaiev. Siutaiev a devenit cel dintâi „suspect“ care a intrat în casa Tolstoi de la Moscova și a însemnat o nouă etapă în viața acestei familii. Începând de atunci, a existat o imixtiune permanentă a unor oameni străini în traiul de zi cu zi al familiei, spre supărarea Sofiei Andreevna.

Spre deosebire de Fiodorov, Siutaiev s-a dovedit a avea aproape aceleași idei cu Tolstoi în problemele spirituale, iar, în ce privește rezolvarea practică a acestor probleme, el chiar poate fi numit învățătorul lui Tolstoi.

Despre Siutaiev, țăran din județul Novotorjsk din gubernia Tver, a lăsat niște amintiri foarte frumoase A.S. Prugavin, cercetător al sectelor rusești. „În anul 1880, scrie el, ziarele, preluând cele scrise în *Tverski vestnik* (*Buletinul Tverului*), au transmis știrea despre apariția în județul Novotorjsk a unei noi secte religioase numite «Siutaieva», după numele fondatorului ei, un țăran din satul Șevelino, Vasili Kirillovici Siutaiev.“

Prugavin s-a dus personal în gubernia Tver pentru a cunoaște această sectă și pe cel din fruntea ei. Iată cum îl descrie:

„...un bărbat pirpiriu, plăpând, la vreo cincizeci și cinci de ani, îmbrăcat într-un caftan de postav ros, cu mâneci strâmte, strâns încheiat pe el, de sub care apăreau niște nădragi albaștri din pestriadină³³ și niște cizme mari, grele, incomode; în mâini ținea o șapcă din cele pe care le poartă de obicei lucrătorii la oraș; firele rare de păr, aproape albe de blonde ce erau, îi stăteau întotdeauna lipite, întotdeauna udate cu ceva, și-i cădeau peste fruntea proeminentă. Fața slabă, cu o tentă rozalie, cu nasul mic, fin și două cute adânci care porneau din colțurile gurii, se termina cu o bărbie ascuțită pe care stătea precum o pană de despicat lemne, ori mai degrabă o lufă, un cioc mic, blond-roșcat, ciumpăvit.“

Nu era cea mai atractivă înfățișare... Și, cum era firesc, stârnea mirarea oricărui intelectual de la oraș. E mujic ori ba? E muncitor ori ba?

O explicație interesantă pentru acest tip de om găsim într-un articol al lui M.V. Muratov, un alt cercetător al sectelor rusești. El numește oamenii de felul lui Siutaiev „intelighenția populară“. „Părerea că ar exista un singur popor rus nu este decât o prejudecată. Mai exact ar fi să spunem că există două popoare diferite: pe de o parte – elita rusă, pe de alta – masa de țărani și de muncitori. Aceste popoare au un trai diferit, valori diferite și chiar o limbă diferită: cel mai obișnuit articol de ziar este de neînțeles pentru țăranul de rând. Dar nu numai atât: fiecare dintre aceste popoare are intelighenția lui, luptătorii lui pentru adevăr, eroii și mucenicii lui.“

În anul 1876 lui Siutaiev i s-a deschis dosar în urma unui denunț că nu-și botează nepotul. La interogatoriu Siutaiev a declarat că nu-și botează nepotul „pentru că în Scriptură se spune: «Pocățiți-vă și să se boteze fiecare dintre voi»“, iar pruncul nu poate încă să se pocăiască. Unul dintre judecătorii de pace care s-au ocupat de dosarul lui Siutaiev a fost A.A. Bakunin, fratele mai mic al cunoscutului anarhist Mihail Bakunin. Moșia Priamuhino a Bakuninilor se afla chiar în județul Novotorjsk. Așa au venit în contact cele două intelighenții, „populară“ și „boierească“.

Potrivit lui Siutaiev, principalul nu este să crezi, ci: „viața trebuie să ți-o aranjezi“, „viața trebuie să ți-o supraveghezi“. Să-ți aranjezi „viața potrivit adevărului“, astfel încât „să nu fim dăunători unuia altuia“, aceasta e „legea Domnului“, pe care el a enunțat-o la întâlnirea cu A.S. Prugavin.

Siutaiev nu era un sectant obișnuit. Un sectant obișnuit, scrie Muratov, „nu e rece, nu e fierbinte“. „Sentimentul [lui] religios se manifestă cu o anumită măsură... El știe că se va mântui, știe chiar atunci când spune că nimeni nu știe asta dinainte, iar în sufletul lui e liniște și pace.“

Siutaiev era un sectant „entuziast“. „Credința unui entuziast, scrie

Muratov, dimpotrivă, nu are limite. El i se dedică cu tot sufletul și este gata întotdeauna să considere că trăirile sale religioase sunt tot atât de reale ca tot ce vede și aude...”

„Caută adevărul, Aleksandr! i-a urat el la despărțire lui Prugavin, caută adevărul pentru ca toți să trăiască bine pe pământ! Trebuie să căutăm să aflăm dacă vine Mântuitorul!”

„Totul e în tine, și totul e acum.” Acest fel al lui Siutaiev de a-l concepe pe Dumnezeu înăuntrul fiecărui om îi era deosebit de aproape lui Lev Nikolaevici, decepționat la vremea aceea de tot felul de mijlocitori între om și Dumnezeu.

Tolstoi a auzit despre Siutaiev în iunie 1881, când, aflându-se în gubernia Samara, l-a cunoscut pe A.S. Prugavin. Acesta i-a povestit despre un țăran neobișnuit care propovăduiește „iubirea și frăția între toți oamenii și popoarele și proprietatea comunistă”. Tolstoi i-a zis: „Toate astea sunt atât de interesante, încât sunt gata să mă duc cu prima ocazie la Siutaiev ca să-l cunosc.” Iar soției sale i-a scris: „Există oameni deștepți și de un curaj uimitor.”

La sfârșitul lui septembrie, Tolstoi se duce în gubernia Tver pentru a-l întâlni pe Siutaiev. În drum trece pe la Priamuhino ca să-l ia ca însoțitor pe același Aleksandr Bakunin care se ocupa de dosarul lui Siutaiev. Tolstoi îi cunoștea pe toți cei trei frați Bakunin: pe Pavel (scriitorul), pe Aleksandr cu care fusese în armată la Sevastopol, și pe Mihail, anarhistul, care fugise la vremea sa din Siberia la Paris, și primul lucru pe care-l făcuse acolo fusese să-și comande stridii și șampanie, iar în timpul asediului Dresdei revoluționare propusese să se expună pe zidul orașului *Madona* lui Rafael, în ideea că regaliștii nu vor cuteza să tragă într-o capodoperă.

Lev Nikolaevici a fost entuziasmat de Siutaiev și de familia acestuia. Fără îndoială că în proiectul de cămin comunist pentru propria familie, notat de Tolstoi în jurnal în anul 1884, se găsesc ecouri ale celor văzute și auzite de el în 1881.

În familia destul de numeroasă a lui Siutaiev nu exista proprietate personală. Cuferele femeilor erau comune. Cumnata lui Siutaiev avea pe cap o broboadă. „Ei, dar broboada de cap e a ta?” a întrebat-o contele. „Păi nu e broboada mea, a răspuns femeia, e a măicuței, pe a mea nu știu unde am pus-o.” Siutaiev l-a dus la un fost soldat cu care își căsătorise fata. „Când ne-am hotărât și ne-am adunat seara, i-am povățuit cum să trăiască, pe urmă le-am așternut patul, i-am pus să doarmă împreună și am stins focul, și uite asta a fost nunta”, a povestit Siutaiev.

Siutaiev și adepții lui nu țineau în casă icoane, nu credeau în sfintele moaște și nu mergeau la biserică. Morții și-i îngropau unde se nimerea: în beci, în largul câmpiei. „Se spune, propovăduia Siutaiev, că locul din cimitir e sfințit, iar celelalte locuri nu sunt sfințite. Nu e adevărat: tot pământul e sfințit, peste tot e același pământ.“ În treacăt fie spus, înainte făcuse monumente pentru morminte și ținuse o prăvălie. Dar la un moment dat s-a lăsat de negustorie, și-a împărțit banii și a rupt chitanțele datornicilor.

Siutaiev nega dreptul la proprietate asupra pământului, legitimitatea războiului și, în general, tot ce-i desparte pe oameni. Toți trebuie să muncească „laolaltă“ pe pământul comun. Boierii trebuie să dea pământul țăranilor, iar țăranii să aibă îndurare de boieri și să nu-i lase de izbeliște. Siutaiev era un adevărat comunist creștin, și tot ce i-a propus ulterior Tolstoi lui Stolîpin în privința pământului n-a ieșit prea mult din cadrul proiectului lui Siutaiev. Tolstoi a fost atras în primul rând de ideea *iubirii* ca forță motrice nouă a civilizației, propovăduită de Siutaiev. Când a contestat jurământul în armată, i s-a spus: „Bun, dar dacă, de pildă, ne înving turcii – atunci cum o să fie?“ Siutaiev a răspuns: „O să ne prindă când n-o să avem iubire. Dacă ne-o prinde turcul, noi o să-i arătăm iubire. Și o să fim una cu el și o să fim toți tovarăși de idei. Și atunci o să fie bine și frumos pentru toți.“

În tot ce-a propovăduit Tolstoi nu găsim aproape nimic în plus față de această idee simplă a lui Siutaiev. Nu te împotrivi la rău cu răul, oferă în schimb iubire, și răul va înceta să fie rău. Dumnezeu din sufletul fiecărui om îi va arăta calea spre unirea tuturor în iubire, trebuie doar să nu-l împiedicăm pe Dumnezeu.

Tolstoi s-a mirat că ideile expuse în *Spovedanie*, la care el ajunsese pe un drum complicat și dureros, erau atât de simplu și limpede spuse de țăranul acesta din Tver, de parcă spunea tabla înmulțirii. Siutaiev corespundea acelei imagini a mujicului rus pe care Tolstoi ar fi dorit s-o vadă la scara întregii țăranimi și pe care începe s-o caute la începutul anilor 1880. Dacă în tot ce înseamnă oraș vede și caută răul și nedreptatea pretutindeni, iar în ce înseamnă sat vede (și caută) răul și nedreptatea în tot ce are legătură cu proprietatea nobilimii asupra pământului și cu „huzurul boierilor“, Tolstoi visează să găsească în sânul poporului grăuntele de adevăr, prețios ca mărgăritarul, așa cum acesta e întruchipat într-un tip sau caracter concret.

La sfârșitul anului 1882, Siutaiev îi face o vizită de răspuns la

Moscova. Oprindu-se în casa Tolstoi de pe strada Denejnaia, atrage acolo, prin cuvintele lui, dar mai ales prin înfățișarea lui exotică, vizitatori din lumea mondenă. Devine foarte la modă la Moscova. Fotografii ale lui se vând la salonul de artă Avanzo de pe podul Kuznețk. Repin îi face portretul. Tabloul, intitulat *Sectantul*, a fost cumpărat la recomandarea lui Tolstoi de către Pavel Tretiakov. Se interesează de Siutaiev și sora lui Tolstoi, Maria Nikolaevna, care se întâlnește cu el.

Tot în acea perioadă Tolstoi ia parte la recensământul populației Moscovei, alegându-și unul dintre cele mai rău famate cvartaluri, Protocinți Pereulok, între Beregovoi Proezd și Nikolski Pereulok. Scrie articolul *Despre recensământul de la Moscova* și îndeamnă opinia publică la acte de binefacere pentru oamenii nenorociți. Siutaiev nu-l susține. El propune un alt proiect de lichidare a sărăciei:

— Să-i luăm la noi. Eu nu sunt bogat, dar iau acum doi. Încă de zece ori de-or fi – să-i luăm pe toți la noi. Iei tu, iau și eu. Și de muncit o să muncim împreună – el o să vadă cum muncesc eu, o să învețe cum să trăiască și o să stăm împreună la masă, la un pahar de ceai și o să audă și ce spun eu și ce spui tu. Uite, asta e milostenie!

Apariția lui Siutaiev nu era de natură s-o bucure pe Sofia Andreevna. E momentul când soțul ei începe „să plece“ din familie și tocmai acum își fac apariția în casa lor oameni străini și vădit periculoși, pe care ea îi numește „suspecți“.

„Chiar îi consideram suspecți, își amintește mai târziu Sofia Andreevna, despre ei adesea nu știi nimic, nici cine sunt, nici de unde sunt, nici cine le sunt părinții, nici de unde se trag, nici ce vor. Viața familiei mele a avut de suferit din pricina lor, eu îi evitam și mă temeam de ei.“

Au fost și alte persoane care corespundeau noilor aspirații spirituale ale lui Tolstoi. De exemplu, Vladimir Fedorovici Orlov. Fiul unui preot de țară din gubernia Vladimir, fost „neceavist“ achitat după doi ani de închisoare, Vladimir Orlov lucra ca învățător la o școală feroviară din împrejurimile Moscovei. El i-a fost foarte apropiat lui Tolstoi atât în căutările sale spirituale, cât și pentru preferințele literare. Lev Nikolaevici îl agreea ca persoană pentru puterea de a rezista la privațiuni și suferințe, chiar dacă nu era un om fără cusur, mai ales în ce privește patima atât de rusească a beției. Când Orlov a rămas peste noapte în casa din Moscova a familiei Tolstoi, Lev Nikolaevici a notat bucuros în jurnal că i-a pregătit chiar el patul și i-a adus chiar și oala de noapte. Aceasta era grija pentru *frate*, era ceva cu iz mănăstiresc sau sectant, ceva de genul „spălării picioarelor“, un

lucru care nu putea să nu sară în ochi celor din casă, dar care lui Lev Nikolaevici i se părea cât se poate de firesc.

Preceptorul Vasili Ivanovici Alekseev a fost și el un apropiat al lui Tolstoi. A lăsat în urma sa amintiri interesante.

Tolstoi a fost profund atașat de prințul Leonid Dmitrievici Urusov, „primul tolstoian“, cum l-a numit Serghei Lvovici, fiul lui Tolstoi. Urusov, viceguvernator al Tulei, era – spre deosebire de „suspecți“ – un prieten apropiat al familiei Tolstoi. El i-a devenit prieten Sofiei Andreevna și erou al povestirii ei *A cui e vina?*. Prințul Urusov era entuziasmat de scrierile religioase ale lui Lev Nikolaevici și a tradus în franceză tratatul *În ce constă credința mea?* (contribuind la publicarea lui la Paris). „Prințul era iubit acasă și de copii, și de servitori“, își amintește Sofia Andreevna.

IMPOSIBILUL TOLSTOI

Nu cu mult timp înaintea transformării spirituale a lui Tolstoi, soția lui a avut un vis îngrozitor pe care i l-a povestit lui Alexandrine.

„S-a visat stând la catedrala Mântuitorului, pe atunci încă neterminată; în fața ușilor catedralei se înălța o cruce enormă, iar pe ea era viu Cristos răstignit... Deodată crucea a început să se miște și, după ce a dat de trei ori ocol catedralei, s-a oprit în fața Sofiei Andreevna... Mântuitorul s-a uitat la ea, a ridicat o mână și i-a arătat crucea de aur care strălucea pe cupola catedralei.“

„Ciocnirile cu Liovocika sunt mai dese, chiar am vrut să plec de acasă, se plânge Sofia Andreevna surorii ei. Probabil pentru că am început să trăim *creștinește*. Cred că era mult mai bine înainte, fără creștinismul ăsta.“ Această mărturisire sinceră reflectă exact ce însemna credința pentru ea. Decât cu un astfel de creștinism, mai bine fără el!

Nu se poate spune că Sofia Andreevna era total opacă și indiferentă la aspirațiile religioase ale soțului ei. Fusesse totuși crescută într-o familie de religie ortodoxă, într-o familie apropiată într-o oarecare măsură de Curte. Tatăl ei fusese doctor la Curtea imperială. Sofia Andreevna înțelegea ortodoxia exact așa cum se prezenta aceasta în Rusia la sfârșitul secolului al XIX-lea: unită cu statul. Când soțul ei s-a manifestat ca disident religios, acest fapt a speriat-o mult mai mult decât dacă ar fi fost ateu, dar loial puterii monarhice.

O vreme Sofia Andreevna s-a străduit să nu vorbească despre

disensiunile cu soțul ei și „n-a scos gunoiul din casă în văzul lumii“. „Liovocika este foarte liniștit, lucrează, scrie niște articole; uneori răbufnește împotriva vieții de la oraș și, în general, împotriva boierilor. Mă doare, dar știu că altfel nu poate. E un om cu idei progresiste, merge înaintea mulțimii și arată drumul pe care trebuie să meargă oamenii. Iar eu sunt mulțimea, merg cum merge mulțimea, văd la un loc cu mulțimea lumina felinarului pe care îl poartă orice om înaintat și, firește, și Liovocika, și recunosc că asta e *lumină*, dar nu pot merge mai repede; asupra mea apasă și mulțimea, și mediul, și deprinderile mele. Văd cum râzi de cuvintele mele *în cel mai înalt grad*, cum spun copiii, dar asta îți va lămuri puțin cum ne raportăm noi unul la altul“, îi scrie surorii ei.

Odată ea comite însă o greșeală fatală. Transcriind în camera ei o lucrare a lui Tolstoi referitoare la religie, *Critica teologiei dogmatice*, și nemaiputând să-și stăpânească indignarea, se duce cu manuscrisul în cabinetul lui Lev Nikolaevici, îl pune pe masă și refuză să-l transcrie. După cincisprezece ani de conlucrare rodnică și onestă, refuză să mai fie ajutorul lui. E de reținut motivația acestui act: ea îi spune lui Lev Nikolaevici că o „tulbură prea mult“ să transcrie aceste lucruri.

Dacă o „tulbură“ înseamnă că înțelege?

Critica teologiei dogmatice este, alături de *Spovedanie*, cea mai timpurie lucrare a lui Tolstoi pe tema religiei. Ea a fost începută în anul 1879. Și este cea mai virulentă dintre operele sale nu numai împotriva credinței ortodoxe, ci și împotriva bisericii și a felului cum înțelege aceasta creștinismul. Ca putere demolatoare, *Critica teologiei dogmatice* poate fi comparată numai cu *Anticristul* lui Nietzsche, care supune unei analize necruțătoare creștinismul. Și o face în așa fel, încât face praf și pulbere tradiția milenară a învățăturii părinților bisericii.

Articolul a fost scris ca urmare a apariției cărții mitropolitului Makarie (Bulgakov) al Moscovei, *Teologia ortodoxă dogmatică*, publicată în Rusia în tiraje de masă, ca manual de bază pentru învățământul bisericesc. Analizând manualul lui Makarie, Tolstoi distruge temelia credinței creștine: Sfânta Treime, divinitatea lui Isus, istoria căderii în păcat, ispășirea păcatelor prin suferințele lui Isus, ritualul euharistiei ș.a.m.d. Articolul nu este o critică a cărții propriu-zise, ci o negare a întregii istorii a creștinismului bisericesc, care, sub pana lui Tolstoi, devine o dramă înspăimântătoare, fie că e vorba de o rătăcire naivă, fie de e o înșelătorie cu bună știință.

Articolul captivează prin felul copilăresc în care sunt privite lucrurile.

Ce înseamnă că Dumnezeu „este unul în trei“? Doar unu nu este egal cu trei. Și de ce o formulă atât de complicată pentru Dumnezeul Unic? De ce Dumnezeu le-a interzis lui Adam și Evei să guste fructul pomului cunoașterii binelui și răului? El ce voia, ca oamenii să fie asemenea animalelor? Dumnezeu le-a spus primilor oameni că vor muri dacă vor gusta din pom. Acest lucru nu s-a întâmplat. Înseamnă că Dumnezeu a mințit?

A te certa cu Tolstoi este totuna cu a te certa cu un copil care strigă că regele e gol. Dacă regele nu e gol, copilul trebuie făcut pur și simplu să tacă. Dacă regele e gol, trebuie să accepți acest lucru.

„Biserica pravoslavnică? Întreabă Tolstoi. Acum nu pot să asociez cuvântul decât cu existența câtorva zeci de oameni netuși, foarte siguri de ei, rătăciți și prea puțin instruiți, îmbrăcați în mătase și catifea, cu panaghii și diamante, numiți arhieri și mitropoliți, și cu mii de alți oameni netuși, aflați în cea mai absurdă și mai slugarnică supunere față de aceste zeci care, dând impresia săvârșirii unor taine, se îndeletnicesc cu înșelarea și jefuirea poporului. Cum pot eu să cred în această biserică atunci când, la cele mai profunde întrebări despre sufletul meu, ea răspunde cu înșelătorii și absurdități jalnice, și mai și afirmă că nimeni nu poate îndrăzni să răspundă altfel la aceste întrebări și că eu nu trebuie să îndrăznesc să mă conduc în tot ce este mai de preț în viața mea decât după indicațiile ei. Culoarea pantalonilor pot să mi-o aleg, soția pot să mi-o aleg, casa pot să mi-o construiesc după gustul meu, dar în rest, și anume pentru ce mă face să simt că sunt om, trebuie să-i întreb totul pe ei, pe acești oameni trândavi, mincinoși și ignoranți. În viața mea, în ce este sfânt pentru mine, să mă conduc după păstor, parohul meu, un băiat ieșit din seminar prostit și semianalfabet, ori după un bătrân bețiv, a cărui singură grijă este să strângă cât mai multe ouă și copeici. Ei poruncesc ca la rugăciune diaconul să strige jumătate din timp pentru viața îndelungată a drept-credincioasei și cuvioasei desfrânate Ecaterina II ori a cuviosului tâlhar și ucigaș Petru, care a profanat Evanghelia, și eu trebuie să mă rog pentru asta. Ei poruncesc să fie afurisiți, arși și spânzurați frații mei, și eu trebuie să strig după ei anatema; ei poruncesc să-i socot pe frații mei afurisiți și să strig anatema. Îmi poruncesc să beau vin dintr-o linguriță și să jur că nu e vin, ci trup și sânge, și eu trebuie s-o fac.

Păi e îngrozitor!“

Tolstoi spune că biserica există numai pentru „cei cu mintea slabă“, pentru „escroci“ și „pentru femei“. Nu este de mirare că acest articol a

tulburat-o în asemenea măsură pe Sofia Andreevna.

Ea își cunoștea bine soțul. Știa că tonul colțos și imposibil al articolului nu reflecta adevărata atitudine a lui Tolstoi față de ortodoxie și față de preoțime, mai ales față de cea de rang inferior, și cu atât mai puțin față de credința în biserică a poporului. Ținta atacului, adică „destinatarii“, puteau fi numai înaltul cler și puterea statală, pe care soțul ei îi lua în *tărbacă* protestând ca un adolescent. Ea cunoștea prea bine acea latură a firii lui, atât de proprie întregului neam Tolstoi. Duritatea cuvintelor și „caracterul schimbător al opiniilor“ lui Tolstoi o speriaseră și înainte de căsătorie. Cum se va fi simțit ea descoperind că, după aproape douăzeci și cinci de ani de viață conjugală, fermentul ăsta dospea din nou?

Sofia Andreevna s-a speriat de-a dreptul. Din nefericire, transformarea spirituală a soțului ei are loc când în familie sunt deja nouă copii. Sofia Andreevna avea un instinct matern deosebit de dezvoltat, pe care Tolstoi îl aprecia foarte mult. În primăvara lui 1881, după episodul cu scrisoarea lui către Alexandru III, pe Tolstoi îl preocupă în cel mai înalt grad poziția lui Pobedonostev, intrând în conflict deschis cu acesta. Pobedonostev era ideologul de serviciu, era cordonul ombilical care lega statul de biserică. Iar poziția lui față de „noul“ Tolstoi s-a manifestat imediat și fără echivoc, nepredând suveranului scrisoarea acestuia, socotind că nu era necesar. Și-a spus cuvântul și în privința mișcării sectante expulzându-l în 1884 „fără drept de întoarcere“ pe colonelul în retragere Vasili Pașkov, fondatorul sectei „pașkoviților“.

La începutul anilor 1880, Sofia Andreevna nu avea nimic din ce însemna pe atunci o doamnă din lumea bună. Era o moșiereasă de provincie, o *boieroaică*. Cu toate acestea, grație firii ei deschise și a siguranței de sine, a dobândit destul de repede experiența contactelor cu oamenii din lumea mondenă și chiar cu puternicii acestei lumi. În 1885 ea a avut o întrevedere cu Pobedonostev, încercând să apere dreptul de publicare a unor articole interzise în culegerea operelor complete ale lui Tolstoi pregătită să apară. Era vorba de articolele *În ce constă credința mea?* și *Așadar, ce trebuie să facem?*.

La întâlnirea cu Pobedonostev, Sofia Andreevna a urmărit să împuște nu unul, nu doi, ci trei iepuri dintr-odată. Îi spusese soțului că-i înțelege noile idei, că va încerca să facă din scrierile lui noi o sursă de venit pentru familie și va încerca să înlăture pata rușinoasă de „disident“, căci nici un cenzor al bisericii nu îndrăznește să interzică publicațiile autorizate de Pobedonostev. Pobedonostev a refuzat-o fără să clipească pe soția lui

Tolstoi. Întrevederea cu el a avut însă darul s-o liniștească, mai ales că acesta s-a purtat politicos și a manifestat chiar compasiune. Pe urmă Sofia Andreevna s-a arătat încântată de întrevedere.

În *Viața mea* ea reproduce discuția cu Pobedonosțev:

„— Trebuie să vă spun că-mi este milă de dumneavoastră; vă știam din copilărie, țineam la tatăl dumneavoastră și-l stimam foarte mult, și consider un nenoroc faptul că sunteți soția unui astfel de om.

— Iată ceva nou pentru mine, i-am răspuns. Eu nu numai că mă consider fericită, dar sunt și invidiată de toată lumea pentru că sunt soția unui om atât de talentat și de inteligent.

— Trebuie să vă spun, a zis Pobedonosțev, că eu nu-i recunosc soțului dumneavoastră inteligența. Inteligența înseamnă armonie, iar eu nu văd la soțul dumneavoastră decât muchii și colțuri.

— Poate, am răspuns eu. Dar Schopenhauer a spus că inteligența este un felinar pe care omul îl poartă în fața lui, iar *geniul* este un soare care eclipsează tot.“

Tolstoi s-a arătat indiferent, dacă nu chiar răuvoitor față de întrevederea soției sale cu Pobedonosțev. El aștepta cu totul altceva din partea ei, dorea ca ea să-i împărtășească noile idei, și nu să încerce să atenueze conflictul lui cu puterea, care oricum nu putea fi evitat. Avea nevoie de un tovarăș de drum, nu de un avocat.

În decembrie 1885, plecând la Nikolskoe-Obolianinovo, moșia Olsufievilor aflată la șaiszeci de verste de Moscova unde fugise nu o dată de agitația vieții de la oraș și unde își găsea liniștea, fiind tratat ca un oaspete drag, Lev Nikolaevici lasă în casa de la Moscova o scrisoare cuprinzătoare către Sofia Andreevna. Ea a citit-o și, mai târziu, când a strâns arhiva soțului ei, a notat pe ea: „Scrisoarea lui Lev Nikolaevici către soție, nedată și netrimisă.“

Această scrisoare este un strigăt al sufletului. Rândurile se întrerup cu o frază teribilă: „Între noi se dă o luptă pe viață și pe moarte – cu Dumnezeu sau fără.“ Scrisoarea îi este adresată Sofiei Andreevna și întregii familii, de care vrea să scape Lev Nikolaevici.

„S-a întâmplat ce s-a întâmplat de atâtea ori, îi scrie ea surorii. Liovocika e foarte nervos și foarte prost dispus. Stăteam la un moment dat și scriam, intră, mă uit – o față înspăimântătoare. Până atunci am trăit minunat, nu s-a rostit nici o vorbă neplăcută, chiar nici una. «Am venit să-ți spun că vreau să divorțez de tine, nu pot trăi așa, mă duc la Paris sau în America.»

Înțelegi, Tania, dacă mi-ar fi căzut toată casa în cap, n-aș fi fost atât de uluită. Îl întreb mirată: «Ce s-a întâmplat?» «Nimic, dar, dacă încarci carul la refuz, calul se va opri și n-o să-l mai ducă.» Ce i-o fi venit – nu știu. Începe să strige, urmează reproșurile, cuvintele brutale, din ce în ce mai rău și mai rău, și, în fine, rabd ce rabd, nu-i răspund, văd omul că e nebun, dar, când îmi zice «acolo unde ești tu, atmosfera e viciată», cer să mi se aducă cufărul și încep să-mi strâng lucrurile. Voiam să vin la voi câteva zile măcar.

Copiii vin în fugă, Tania plânge și zice: «Vin și eu, ce-i asta?» El mă imploră: «Rămâi.» Rămân, dar aud deodată niște hohote de plâns isterice, ceva îngrozitor; închipuie-ți-l pe Liovocika tremurând tot din pricina hohotelor. Atunci mi se face milă de el; copiii, toți patru – Tania, Ilia, Liolia și Mașa – urlă și ei la țipetele lui. Încremenesc, nu zic nimic și nu plâng, îmi vine să spun tâmpenii, dar mă tem de asta și tac, tac trei ore, să mă omori și n-aș fi putut să vorbesc. Așa s-a terminat. Dar tristețea, durerea, sfâșierea, starea de rău, înstrăinarea – toate astea au rămas în mine. Înțelegi, mă întreb câteodată până simt că înnebunesc: de ce? Un pas nu fac afară din casă, lucrez la ediție până la trei noaptea, sunt liniștită, i-am iubit pe toți atât de mult, mi-am amintit de vremea aceea, și de ce?“

Criza lui de isterie nu poate fi explicată decât prin faptul că iritarea acumulată în zile, săptămâni și luni de-a rândul a izbucnit brusc, fără motiv. I-ar fi fost mai ușor dacă s-ar fi certat zilnic. Dar nu-i stătea în fire. După criză pleacă împreună cu fiica sa Tania la Nikolskoe-Obolianinovo într-o „săniuță“ și încearcă să-i explice cauza „nebuliei“ într-o scrisoare:

„Închipuie-ți că-mi cade în mână jurnalul tău în care spui care îți sunt sentimentele și gândurile intime, care sunt motivele unei acțiuni sau ale alteia, închipuie-ți cu ce interes citesc eu toate astea. În schimb, toate lucrările mele care au fost viața mea te-au interesat și te interesează prea puțin, doar atât cât să le citești din curiozitate, ca pe o operă literară care îți cade întâmplător în mână; în ce-i privește pe copii, pe ei nici măcar nu-i interesează să citească. Vouă vi se pare că eu sunt una, iar scrierile mele alta.

Eu sunt una cu scrierile mele. În viață eu nu pot să spun tot, în viață cedez necesității de a coabita cu familia; trăiesc și resping în sufletul meu această viață, și tocmai asta care nu e viața mea o socotiți ca fiind viața mea, iar viața mea exprimată în scris o socotiți ca fiind vorbe care n-au acoperire în realitate.“

Scrierile la care se referă sunt cele care exprimă ideile sale noi:

Spovedanie, Critica teologiei dogmatice, În ce constă credința mea, Punerea la un loc, traducerea și analiza celor patru evanghelii. Precum și pătrunzătorul articol *Așadar, ce trebuie să facem?*, la al cărui final lucra chiar în anul 1885. În articolul acesta el descrie starea îngrozitoare a civilizației europene, în care casta „celor instruiți“ se bucură la modul cel mai cinic de munca grea a milioane de „neinstruiți“, și tot aici el ajunge să condamne întreaga dezvoltare politico-economică a lumii. Articolul este o respingere în bloc a oamenilor instruiți, aici intrând și nobilimea și clerul și cei care slujesc știința și arta. Aceștia sunt, în opinia lui, paraziți pe spinarea poporului, „trântori“, și unica soluție pentru oricare dintre reprezentanții acestor clase este analiza curajoasă a propriei situații și încercarea de a trăi după principii noi, renunțând la proprietate, la banii care prisosesc și la toate privilegiile de castă, câștigând pâinea cea de toate zilele prin trudă. În caz contrar, Tolstoi prevede o revoluție:

„...noi abia ne ținem în bărcuța noastră pe marea care spumegă și ne acoperă, care ne va înghiți mâniaoasă dintr-o clipă în alta. Trăim cu teama de revoluția celor care muncesc, trăim cu spaima distrugerilor și omorurilor, și, nu numai atât, trăim așa de treizeci de ani și amânăm deocamdată izbucnirea ei prin tot feluri de tertipuri.“

Remarcabil este finalul articolului în care Tolstoi se adresează mamelor. Anume ele, chiar și reprezentantele claselor privilegiate, știu ce înseamnă muncile facerii, alăptarea și creșterea copiilor. Tolstoi face apel la simțul datoriei și dreptății pe care îl au din fire; în mame vede el un nou început luminos pentru omenire.

Finalul acesta e însă mai puțin convingător. Tolstoi nu ține seama că mamele sunt egoiste, că le interesează bunăstarea familiei și atât. Nici o mamă normală nu va dori pentru copiii ei o muncă istovitoare și privațiuni de tot felul, adică exact calea pe care Tolstoi o cheamă s-o urmeze. Experiența de viață a Sofiei Andreevna ar fi trebuit să-l facă pe Tolstoi să se întrebe dacă a ales bine pe cine trebuie să convingă cu ideile lui. Pe de altă parte, citind finalul articolului, este imposibil să nu remarci că, adresându-se mamelor în general, Tolstoi avea în minte o persoană cât se poate de concretă. Aceasta era soția sa.

„Rostul în viață al mamei e să nască și să alăpteze, și, înainte de orice, să-și hrănească copiii, să le pregătească hrana, să coasă, să spele, să-i învețe pe copii, să-i culce, să le vorbească. O astfel de mamă nu va căuta pentru copiii ei asigurări din afară, nu va aștepta banii soțului și diplomele copiilor, ci va educa în ei capacitatea de a îndeplini cu abnegație vrerea

Domnului, așa cum face ea însăși, capacitatea de a munci cu cheltuială de forțe și cu risc pentru viață, deoarece știe că numai în asta constă siguranța și bunăstarea în viață. O astfel de mamă nu-i va întreba pe alții ce să facă, ea va ști totul și nu se va teme de nimic.“

Conflictul dintre Lev Nikolaevici și Sofia Andreevna avea rădăcini vechi și adânci. Același conflict îl întâlnim în *Taras Bulba* de Gogol. Este conflictul *dintre mamă și tată*. Tatăl, întocmai ca Avraam, cunoaște valori care sunt mai presus de viața copilului său și este gata să-l sacrifice în numele lor, oricare ar fi acestea: Dumnezeu, „tovărășia cazacilor“ sau „binele“ și „rostul vieții“, în felul în care înțelegea Tolstoi creștinismul. Important este că *în mod natural* nici o mamă nu va fi de aceeași parte cu tatăl în această problemă.

În decembrie 1885 Tolstoi face o încercare de a-și părăsi familia, iar pe 18 ianuarie anul următor moare cel mai mic dintre fiii săi, Alioșa, în vârstă de patru ani. Moare la Moscova, și apare problema: unde să fie înmormântat? La cimitirul mănăstirii Devicevo li se cere o sumă incredibilă: 200 de ruble de argint. Dar problema nu sunt banii, ci faptul că acolo sunt prea multe morminte, „unul peste altul“, cum îi scrie Sofia Andreevna surorii sale.

Ea alege cimitirul nou de lângă Pokrovskoe, pe malul înalt al micului râu Himka, unde pleca familia ei în vilegiatură. „Astăzi, îi scrie ea surorii, am pus sicrișul pe sania noastră mare, cu care l-am dus nu demult la grădina zoologică și la teatrul cu maimuțe; ne-am așezat dacă și cu mine... Am ajuns, acolo ne-au întâmpinat preotul și câțiva oameni din popor... Au aflat că sunt fiica lui Andrei Evstafievici Bers, și am fost înconjurată de atâta dragoste și compasiune, de amintiri frumoase despre tata, încât am înțeles cât de bun a fost, și asta mi-a făcut bine. Toți au pus umărul să poarte sicriul; toți s-au purtat delicat, cu grijă, ca o femeie iubitoare (și doar toți erau bărbați), au avut grijă și de durerea mea, și de sicriș, și de astupatul gropii cu pământ, și au făgăduit că-l vor pomeni pe micuț și vor îngriji mormântul și se vor ruga la mormânt.“

Soțul ei nu este pomenit în descrierea înmormântării. El este pomenit după aceea laconic: „Liovocika s-a tras la față, a slăbit și e trist de tot.“

În ianuarie 1886 Tolstoi se preocupă intens de budism. El vrea să prezinte învățătura lui Buddha într-o broșură accesibilă oamenilor din popor. „Aș vrea să fac cu ajutorul lui Dumnezeu cârticica asta“, îi scrie el *unui prieten* pe 17 ianuarie. Iar în scrisoarea următoare către *prieten* scrie despre moartea fiului său: „Ceea ce a rămas este trupul lui Alioșa, n-a

rămas ceea ce s-a unit cu Dumnezeu. Noi nu putem ști dacă s-a unit, dar a rămas ce-a fost, fără unirea dinainte cu Alioșa. Și nici asta nu e așa. Despre asta nu se poate vorbi. Știi doar că moartea unui copil, care mi se părea înainte crudă și de neînțeles, acum mi se pare și rațională, și bună.“

Ceea ce a rămas după Alioșa, trupul copilașului, a fost dus pe sanie de Sonia Andreevna împreună cu dădaca. Lev Nikolaevici este absolut indiferent față de acest „obiect“. El este departe, cu tot cu gânduri și sentimente. Acesta este domeniul pe care el nu-l poate aborda cu soția lui. În schimb, poate discuta cu noul și infinit de devotatul *drag prieten*.

STRĂLUCITUL OFİȚER DIN REGIMENTUL DE GARDĂ

Începând cu jumătatea anilor 1880 și până la moartea sa, cea mai influentă figură dintre oamenii apropiați lui Tolstoi a fost „executorul său testamentar“, Vladimir Grigorievici Certkov (1854–1936).

Personalitate complexă. Trezea respectul tuturor, dar nu și simpatia. Este cu neputință de trecut cu vederea imensul său aport la păstrarea și sistematizarea moștenirii literare a lui Tolstoi după 1880, iar proiectul lui dus la bun sfârșit, ediția jubiliară cu opere complete, scrisori și jurnale ale scriitorului, rămâne fără egal până în ziua de azi. Rolul său în ultimii treizeci de ani din viața lui Tolstoi este atât de mare și de complex, încât este de neconceput să ți-l imaginezi pe Tolstoi fără Certkov, tot așa cum nu ți-l poți imagina fără Sofia Andreevna. În viața lui Tolstoi acesta a fost al doilea om ca importanță, după soția lui, și cel dintâi în opinia admiratorilor lui Certkov. În același timp nu poți să-ți reprimi indignarea și aversiunea când vezi ce influență sinistră a avut asupra familiei lui Tolstoi.

Dar nu aceasta este problema. La urma urmelor, el a fost cel mai devotat și mai consecvent tovarăș de luptă al lui Tolstoi în perioada bătrâneții sale. El și-a închinat viața geniului lui, și-a dedicat fiecare zi slujirii celui considerat de el un nou Buddha, Cristos și Mahomed. Pentru acesta a renunțat la o carieră strălucită, la o viață de huzur și bunăstare, și chiar la viața personală. Om inteligent, energic, instruit, talentat și, în fine, un bărbat frumos și la tinerețe, și la maturitate, un adevărat aristocrat, un intelectual sută la sută, Certkov și-a asumat de bună voie rolul de prim discipol și sfătuitor de taină. Și a făcut asta nu atunci când faima lui Tolstoi ca învățător era la apogeu, ci atunci când rudele și cei apropiați îi priveau ideile fie ca pe o nouă pasiune, fie ca pe o consecință a nebuliei lui.

Personalitatea lui Certkov însuși poate fi pusă în discuție. El a rămas un om al timpului său, cu convingeri politice „de stânga“. Era un adversar al clerului, mai înverșunat decât Tolstoi, un vegetarian convins și un dușman al uciderii oricărei ființe vii, inclusiv a muștelor și țăntarilor. Titlul „tare“ al articolului său împotriva vânătorii, *O distracție rea*, ni-l arată ca pe unul dintre precursorii actualei mișcări a „verzilor“. A fost un tată grijuliu și un soț devotat. Dar, în ciuda „tolstoismului“ său, nu s-a dezbărat până la sfârșitul vieții de deprinderile aristocratice. Casa lui din Anglia, din vremea emigrării silite, depășea cu mult ca dimensiuni și confort casa lui Tolstoi de la Iasnaia Poliana. După cum și casa lui de la Teliatinki, de lângă conacul familiei Tolstoi, era mai bună și valora mai mult decât casa lor. După revoluție a apărut însoțit de un servitor la înmormântarea lui Serghei Esenin, a cărui ultimă soție a fost o nepoată a lui Tolstoi.

Certkov era un om cu „relații“ foarte întinse, care includeau și reprezentanți ai înaltelor cercuri aristocratice din Rusia și din Anglia, și bolșevici ilegaliști, ca Bonci-Bruevici. Dar tocmai această situație cumva neclară i-a permis să editeze și să difuzeze operele lui Tolstoi și înainte, și după revoluție. După cum l-a ajutat să-i scoată din închisori după revoluție pe „tolstoeni“ și pe Sașa, fiica lui Tolstoi. Scrisoarea către Stalin din anii prigonirii „tolstoenilor“ este o dovadă de necontestat a conștiinței și a curajului acestui om.

A rămas o enigmă rolul jucat de el în conflictul de familie al soților Tolstoi. Abia aici figura lui Certkov capătă o nuanță demonică, potrivită cu numele său „grăitor“³⁴. Aici nu mai este vorba de omul, tovarășul de idei, traducătorul, editorul și colecționarul Certkov, ci de un *diavol*, un *mic diavol*, care apare intenționat lângă Lev Nikolaevici și Sofia Andreevna tocmai atunci când nu trebuie, când ar trebui să se țină deoparte și să-i lase pe cei doi soți și pe copiii lor să lămurească lucrurile între ei, în familie.

Aici s-a manifestat latura negativă a firii lui Certkov, cu imaginea exagerată pe care și-a făcut-o despre importanța rolului său personal în relația cu Tolstoi. Aceeași imagine și-au făcut-o despre ei înșiși toți primii lui discipoli și confesori. Enigmatic și chiar de nepătruns rămâne felul în care a înțeles Tolstoi relația lui cu oamenii aceștia. Enigma nu este discipolul Certkov, ci învățătorul lui, Tolstoi.

La urma urmelor, Certkov, prin prezența sa în viața lui Tolstoi, a scos la iveală multe dintre dedesubturile relațiilor lui Lev Nikolaevici cu ai săi și, mai ales, cu soția sa. Dacă n-ar fi fost Certkov, ele ar fi rămas necunoscute sau ar fi fost prezentate diferit. Nu Certkov a fost principala

cauză a plecării lui Tolstoi din familie, el doar a provocat-o și s-a bucurat nespun de ea, dar n-a fost cel care a declanșat evenimentul.

„Dacă Certkov nu exista, trebuia inventat.“³⁵

Istoria prieteniei lui Tolstoi cu Certkov este redată în studiul foarte serios elaborat *L.N. Tolstoi și V.G. Certkov în corespondența lor*, lucrare editată de Muzeul Tolstoi în 1934. Ea n-a mai fost reeditată în Rusia.

Tolstoi a auzit pentru prima dată de Certkov la Iasnaia Poliana, în august 1883, de la adeptul său G.A. Rusanov. La data aceea apăruseră destui adepți ai „noului“ Tolstoi. În octombrie al aceluiași an, cei doi s-au cunoscut în casa familiei Tolstoi de la Moscova. De atunci, observă Muratov, „Tolstoi i-a scris lui Certkov mai des decât oricăruia dintre cunoscuții săi, ca și oricăruia dintre membrii familiei sale“. Se cunosc 931 scrisori ale lui Lev Nikolaevici, inclusiv telegramele. Editarea scrisorilor lui Tolstoi către Certkov însoțite de comentarii a necesitat cinci volume, peste 175 de coli de tipar. Certkov i-a scris și mai des lui Tolstoi, câteodată misive lungi pe multe pagini.

Prima apariție a lui Certkov în casa familiei Tolstoi nu a părut să prevestească pericolul pentru familie. „Un strălucit membru al gărzii călare, cu cască cu vulturul bicefal, fiul unei foarte bogate și nobile familii, Vladimir Grigorievici a venit la Tolstoi pentru a-i spune că-i împărtășește întru totul concepțiile, căroră dorește să le dedice întreaga sa viață, își amintește Lev Lvovici, fiul lui Tolstoi. La începutul cunoștinței cu familia noastră, Certkov era fermecător. Toți îl iubeau. Eu eram apropiat de el și ne tutuiam.“

Această amintire conține o eroare. În toamna lui 1883 era imposibil ca Certkov să dorească să-și închine întreaga viață ideilor lui Tolstoi. El a aflat despre preocupările lui abia în iulie 1883, la nunta prietenului său R.A. Pisarev, de la procurorul tribunalului regional din Tula, N.V. Davîdov. Discutând cu Davîdov, Certkov, pe atunci un ofițer în vârstă de douăzeci și nouă de ani, i-a făcut cunoscute ideile sale, destul de bine precizate la vremea aceea. Ascultându-l pe ciudatul ofițer, Davîdov a remarcat:

— Același lucru spune și Tolstoi. Dumnezeu parcă ai repeta cuvintele lui Tolstoi – trebuie neapărat să faci cunoștință cu Tolstoi.

Davîdov, care îl cunoștea pe Lev Nikolaevici, a promis să aranjeze întâlnirea lor. La sfârșitul lui octombrie, Certkov se duce special la Moscova, se oprește la hotelul Slavianski bazar și, în sfârșit, primește o telegramă de la Davîdov: „Tolstoi e la Moscova.“

Când s-a dus pentru prima dată la Tolstoi, Certkov nu știa încă nimic

despre „învățătura“ lui. Și nici „învățătura“ nu era coaptă. Cu Tolstoi se produsese totuși o transformare și aceasta semăna cu ce se petrecea în sufletul lui Certkov. Amândoi erau zguduiți de teribila contradicție ce li se revelase, aceea dintre adevărul lui Cristos și minciuna vieții cotidiene.

Întâlnirea a avut loc în cabinetul lui Tolstoi. Au pășit în „camera izolată, liniștită și luminoasă, cu ferestre care dădeau spre grădină și spre curte și cu perdele lungi de pânză verde, cu fotolii negre, simple și moi și cu o masă mare de scris, pe care stăteau două lumânări în sfeșnice de aramă, o călimară de aramă pe un suport verde de malachit și hârtie pusă teanc...”

Certkov nu citise încă scrierile filozofice ale lui Tolstoi, le citise numai pe cele literare, și a decis să fie el primul care să-l pună la încercare.

În fața ofițerului combatant, apărător al Sevastopolului, a celui care scrisese *Povestiri din Sevastopol și Război și pace*, el a început să spună că nu recunoaște necesitatea serviciului militar. Tolstoi „drept răspuns a început să-mi citească din manuscrisul aflat pe masă *În ce constă credința mea?*“, își amintește Certkov și adaugă că „am simțit o asemenea bucurie când mi-am dat seama că a luat sfârșit perioada în care gândeam de unul singur, încât, cufundat în propriile mele reflecții, n-am mai urmărit fragmentele pe care mi le citea și m-am trezit abia când a terminat de citit ultimele rânduri și a rostit foarte răspicat numele Lev Tolstoi cu care semnase manuscrisul“.

Certkov avea o însușire aparte, aceea că „nimerea“ întotdeauna fără greș starea de spirit a lui Tolstoi.

Sfârșitul anului 1883. Până la prima încercare a lui L.N. de a-și părăsi familia mai sunt câteva luni. Sofia Andreevna e frântă de oboseală din cauza atâtor baluri și spectacole pentru copii. Fiul cel mare este atras de științele naturale și de mișcarea studențească. Și nimeni dintre cei ai casei nu dorește să trateze cu toată seriozitatea scrierile noi ale lui Tolstoi.

Certkov îl ascultă și inima îi tresaltă la fiecare cuvânt al lui. Este mult mai tânăr decât Tolstoi, dar experiența lor de viață este asemănătoare. Certkov este și el moșier și ofițer, pe scara socială se află mai sus decât Tolstoi. Este bogat, de neam nobil și este gata să renunțe la tot. În omul acesta tânăr Tolstoi se vede pe el cu douăzeci de ani în urmă, ca pe unul care n-a comis greșeli în viață și n-a mers pe o cale greșită.

Există un portret al lui Certkov făcut de Repin în 1885. Avem în față portretul lui Konstantin Levin: bărbuța moale, ochii adânci, mari, inteligenți. O moliciune în toate trăsăturile chipului nobil și inteligent, dar

ce voință, bună voință!

Certkov s-a născut într-o familie nobilă și bogată. Mama sa, Elizaveta Ivanovna Certkova, născută contesă Cernîșeva-Kruglikova, era o femeie foarte influentă în cercurile aristocrate petersburgheze. Inteligența, frumusețea și firea ei autoritară făceau figură aparte în lumea bună. Un unchi al său, contele Zahar Cernîșev, fusese decembrist și deportat în Siberia. O mătușă a sa, care era căsătorită tot cu un decembrist, Nikita Muraviov, își urmase soțul în surghiun. Elizaveta Ivanovna își făcuse de timpuriu intrarea în lume, și chiar la primul bal de la curte Nikolai I a întrebat-o despre unchiul ei pe tânăra frumoasă, vrând s-o pună la încercare. Ea a dat un răspuns curajos suveranului, spunând că nutrește pentru unchiul său aceeași mare afecțiune. Urmarea a fost că și-a câștigat respectul celor de la curte. Alexandru II și Alexandru III veneau la ea și la soțul ei fără gardă. Dar, când i s-a propus să devină doamnă de onoare la curte, a refuzat. La câțiva ani după ce s-a căsătorit, ea a părăsit cu totul lumea mondenă, regăsindu-se în religie și devenind discipolă a lordului Redstock, un propovăduitor la modă pe atunci. Să spunem și că soțul surorii ei, colonelul Pașkov, căruia ea îi făcuse cunoștință cu Redstock, a contribuit la apariția în Rusia a sectei „pașkoviților“.

Elizaveta Ivanovna nu numai că-și iubea fiul, îl adora pur și simplu. Fiul cel mare și fiul cel mic, Grișa și Mihail, muriseră unul după altul la vârsta de patru ani. Fiul mijlociu a devenit idolul familiei. Toți țineau seama de voința lui și toți se străduiau să-i facă pe plac.

Tatăl lui Certkov, Grigori Ivanovici, a fost ofițer în garda țarului Nikolai I și apoi general-aghiotant în timpul lui Alexandru II. În cercul militarilor trecea drept un bun cunoscător al serviciului de front, atribuit deținut numai de ofițerii care își începuseră cariera în garda lui Nikolai I. Parcurse drumul de la comandant de regiment la șef de divizie. Era autorul *Îndrumătorului soldatului*, distribuit trupelor. În ultimii ani de viață, după cangrena și amputarea ambelor picioare, a condus Comitetul pentru organizarea și pregătirea trupelor.

Sora sa bună era căsătorită cu contele Șuvalov, principalul ideolog conservator al epocii lui Alexandru II. Fratele său, Mihail Ivanovici Certkov, a fost *nakaznoi ataman*³⁶, iar apoi guvernator general al Kievului și Varșoviei.

Certkovii au locuit numai la Petersburg, dar posedau mari terenuri agricole în partea de sud a guberniei Voronej: 30 000 de desetine.

Există un portret în acuarelă al Elizavetei Ivanovna Certkova cu fiul ei

Volodia la vârsta de șase ani, făcut de Delacroix în 1860. Ea poartă o rochie lungă de catifea, cu trenă. Copilașul este un îngerăș în șalvari, cu cizmulite de lac și cu o tichiuță pe cap. Reține atenția atitudinea lui: cu mânuța dreaptă strânge cu putere falcul rochiei mamei, iar cu stânga pare că-i arată calea de urmat sau o întrebă „ce-i acolo...?”.

Certkov a crescut într-un mediu impregnat de religie. „Punctul forte” al învățaturii lui Redstock era credința deplină în divinitatea lui Cristos și în puterea de ispășire a păcatelor omenirii prin sângele lui. Cam la vremea când l-a cunoscut pe Tolstoi, Certkov era sub influența acestei credințe și a sectei „pașkoviților”. După aceea, sub influența lui Tolstoi, a renunțat la ea, dar și-a menținut orientarea sectantă pe tot parcursul vieții. La fel ca mama sa, era înclinat spre prozelitism, animat de entuziasm în a-i „converti” la credința lui pe cei nefericiți și pe cei răătăciți.

Acest lucru îl deosebea de Tolstoi, care nu fusese niciodată sectant. Spiritul partinic cu „secrete” și „parole”, cu împărțirea strictă a oamenilor în „ai noștri” și „străini” și cu dorința neînfrântă de a răspândi propria credință, singura adevărată, îi era străin lui Tolstoi. Tolstoi avea încredere în resursele spirituale ale omului și nu voia nicidecum să fie un „idol” al celor „dedicați”. În comparație cu Tolstoi, Certkov era limitat, dogmatic și înclinat să accepte îndochinarea. Dar mai important decât orice este faptul că nu suporta lipsa de consecvență în opinii și în fapte. Cele mai de ocară cuvinte din vocabularul său erau „a șovăi” și „a se eschiva”. El considera nedemn să te eschivezi de la rezolvarea problemelor care se ridicau în fața omenirii. Și, dacă simțea că cineva dă înapoi de la rezolvarea lor, era gata să-l silească să spună cu orice preț „da”.

Copilăria lui Certkov a fost cea a unui domnișor aristocrat: doici englezoaice, preceptor, învățătură acasă, ca nu cumva, Doamne păzește, să se îmbolnăvească la școală. Tinerețea lui amintește în mare măsură de tinerețea prințului Kasatski, eroul povestirii *Părintele Serghi*. Singura deosebire este aceea că, la fel ca tânărul Tolstoi, Kasatski nu aparținea cremei societății petersburgheze și, fiind ros de vanitate, acest lucru îl făcea să sufere. Certkov însă, aristocrat de la naștere, era scutit de cusurul ăsta. El nu avea complexul nobilului lipsit de averea și de relațiile necesare care să-i asigure un loc în lumea bună. Era foarte frumos – fin, bine făcut, cu un cap mai înalt decât ceilalți, cu ochi mari și cenușii sub sprâncenele arcuite. Era spiritual și-i plăceau paradoxurile. Avea o voce moale, dar sonoră și un râs molipsitor. Era sincer, uneori prea sincer. Își deschidea întotdeauna băierile pungii pentru camarazi. Fiind ofițer în regimentul de gardă, făcea

chefuri la Petersburg, juca la ruletă, întreținea amante. „La douăzeci de ani, ca ofițer în gardă, scria Certkov, am dus o viață destrăbălată, mi-am risipit-o «în tot felul de dezmățuri».”

Una dintre îndatoririle ofițerilor era și garda la spitalele militare. În anul 1877 (anul în care a început criza spirituală a lui Tolstoi), Certkov are un șoc când vede murind un soldat căruia îi citea cu voce tare Evanghelia. Din acel moment el nu mai poate trăi ca înainte. Nu mai poate sluji în armată și pur și simplu *nu poate trăi*. Cât de mult seamănă cu ce s-a petrecut cu Tolstoi, doar că el avea cincizeci de ani! Când l-a cunoscut pe Certkov, Tolstoi trebuie să fi fost invidios pe tânărul ofițer care pornise odată cu el pe calea adevărului, dar care era în deplinătatea puterilor fizice, cu energia neconsumată și cu o mare rezervă de timp în fața lui.

Acest lucru a și determinat dependența lui de Certkov, dependență ciudată la prima vedere. Deși intimitatea relațiilor cu „dragul prieten” (cum i se adresează el lui Certkov încă din prima scrisoare) îl pune pe gânduri pe Tolstoi la început. El nu prea agreează ideea de a-și asuma în totalitate răspunderea ca autoritate spirituală pentru ciudatul tânăr din garda călare, cum fac stareții în mănăstiri. Nu agreează ideea, dar nu poate și nici nu vrea să-l refuze pe Certkov, pentru că e fermecat de tânărul și minunatul ofițer chiar din momentul în care-l cunoaște, găsind că seamănă cu el în multe privințe. Certkov are și el nevoie de Tolstoi și nu ascunde acest lucru. El îi trimite la Moscova nu numai cărțile pe care le citește, ci și jurnalele cu însemnările lui. În sfârșit, îl cheamă pe Tolstoi la Lizinovka.

Partea delicată a invitației o constituia faptul că Certkov făcuse cunoștință la Lizinovka cu trei tineri țărani dispuși să împărtășească ideile lui Tolstoi. Oare avea el dreptul să-și asume rolul de mentor spiritual?

„Nu, Lev Nikolaevici, veniți, dați curaj, ajutați. E nevoie de dumneavoastră aici”, îi scrie Certkov.

Acest *e nevoie de dumneavoastră aici* devine sunetul armonic al complicatei partituri muzicale pe care începe s-o interpreteze Certkov în familia Tolstoi. De fapt, unde este mai multă nevoie de Tolstoi, în familia care nu-l înțelege și nu-i prețuiește noile scrieri, sau printre tinerii curați și înflăcărați, gata să-și închine viața răspândirii concepțiilor lui?

Răspunsul la această întrebare, atât de evident pentru „tolstoieni”, n-a fost evident pentru Tolstoi. Problema nu era că Lev Nikolaevici nu dorea să renunțe la familia cu care făcea corp comun, ci că nu-i plăcea din principiu rolul de mentor spiritual pe care i-l impunea dragul prieten.

„Am primit scrisoarea dumată și am primit cartea dumată și n-am

răspuns la scrisoare. N-am răspuns pentru că nu știu să răspund. Ea mi-a făcut impresia că dumneata (ia în serios și cu duhul blândeții cuvintele mele, dragule) ești în cumpănă și într-o luptă lăuntrică în ceea ce privește lucrul cel mai personal, cel mai intim – cum să-ți orânduiești și să-ți duci viața – și le adresezi altora problema dumitale personală, căutând la ei sprijin și ajutor. Iar în chestiunea asta judecător ești numai dumneata și viața. Eu nu pot înțelege clar din scrisori în ce constă problema și, chiar dacă aș înțelege, chiar dacă aș veni la dumneata, nu că nu m-aș hotărî, dar n-aș putea să mă amestec – să fiu de acord ori să nu fiu de acord cu viața sau faptele dumitale. Învățător este unul – Cristos...”

În limba lui Certkov acest lucru însemna „a șovăi” și „a te eschiva”. Tolstoi n-a șovăit însă deloc, el a fost ferm, i-a dat de înțeles lui Certkov că nu dorește să fie instanța supremă în rezolvarea problemelor de viață ale altora. Asta nu l-a împiedicat pe Certkov să-l țină la curent asiduu și regulat pe Lev Nikolaevici cu aceste probleme, fără să țină seama uneori de problemele familiei acestuia. A făcut-o câteodată cu o asemenea lipsă de tact, încât reacția binevoitoare a lui Tolstoi stârnește uimire.

Iată un exemplu grăitor. În anul 1886, Certkov se hotărăște să se căsătorească cu Anna Konstantinovna Dieterichs, studentă la școala superioară a lui Bestujev și colaboratoare la Editura Posrednik (Intermediarul), înființată de Certkov. Figura Galei (cum îi spuneau apropiații) este bine-cunoscută din tabloul lui P.A. Iaroșenko intitulat *Studenta* (1883), aflat la Galeria Tretiakov. Frumoasă, subțiratică, severă și eficientă, Galea era o adeptă înflăcărată a concepțiilor lui Tolstoi și-l vizita împreună cu o prietenă, trezind nemulțumirea Sofiei Andreevna. Înainte de a se căsători, Certkov a dezbătut nu o dată această problemă cu Tolstoi în scrisori, neconsiderându-se apt pentru viața de familie și temându-se să nu repete „greșeala” învățătorului său. Dar Tolstoi a aprobat căsătoria lui cu Galea Dieterichs. În concepțiile lui Tolstoi nu se produsese încă acea cotitură radicală în privința atitudinii față de căsătorie.

În 1887 Certkovilor li s-a născut o fiică, Olea, care va muri de mică. Galea s-a dovedit a fi o femeie debilă și bolnăvicioasă. Certkov și-a luat o răspundere grea luând în căsătorie o femeie mereu bolnavă, și trebuie să recunoaștem că și-a purtat crucea până la capăt fără să crâcnească. Odată cu apariția primului copil în familia Certkov s-a ridicat aceeași problemă care provocase la vremea ei primele „fisuri” în viața soților Tolstoi. Galea nu putea alăpta copilul, avea nevoie de o doică. La Krekșino, unde locuiau tinerii, aceștia n-au reușit s-o găsească, nu se știe de ce. Vladimir

Grigorievici i se adresează disperat lui Tolstoi cu rugămintea să-i găsească o doică la Moscova.

Numai unui om foarte apropiat putea să-i ceară ajutorul într-o problemă atât de delicată. La vremea aceea Certkov își pierduse tatăl, iar cu mama sa era în conflict din cauza lui Tolstoi, ale cărui vederi nu erau de acceptat pentru ea. „Am adâncă convingere și văd din Evanghelie că acela care nu recunoaște învierea Mântuitorului e pătruns de acest spirit și așa cum din același izvor nu pot curge și apă dulce, și apă sărată, nici eu nu pot recunoaște ca sănătoasă o învățătură care pornește dintr-un astfel de izvor“, îi scria Elizaveta Ivanovna fiului ei.

„Dragă Lev Nikolaevici, îi scrie Certkov lui Tolstoi, mă adresez încă o dată dumneavoastră pentru a vă cere ajutorul într-o cauză bună, care rămâne o cauză bună pentru cei pe care îi privește îndeaproape, în ciuda faptului că nu un motiv curat m-a îndemnat să iau parte la ea. La Arhanghelskaia³⁷, în drum spre spitalul din oraș, s-a oprit să nască o femeie săracă, singură. Hotărâse dinainte să dea copilul la orfelinat ca să nu umble iarna cu el la cerșit. Așa a și făcut; dar, după ce l-a născut, a reușit să se atașeze atât de mult de el, încât s-a despărțit de el amărâtă și disperată, s-a despărțit totuși și l-a dat la orfelinat, nevăzând nici o posibilitate de a merge cu el iarna la cerșit, fără să aibă un adăpost. Ea are foarte mult lapte, și, dacă doctorul pe care-l așteptăm consideră necesar să încercăm laptele altei femei, aceasta ne poate fi de mare folos, deși noi dorim, în măsura în care e posibil, să fie de ajuns laptele Galei... Mă adresez din nou dumneavoastră în speranța că cineva din familia dumneavoastră sau dintre cei apropiați va accepta să ia asupra sa această însărcinare, ca să vă scutească de tevatura care ar necesita să vă desprindeți de preocupările dumneavoastră, atât de necesare oamenilor și în care nimeni nu vă poate înlocui. Uitați ce este de făcut. De mers de îndată cu biletul respectiv la orfelinat și de anunțat acolo că pruncul cu numărul acela este luat înapoi de mama lui, ca să nu fie trimis în sat. Dacă aveți la Moscova un cunoscut potrivit pentru asta, cereți-i să ia imediat copilul și să-l aducă aici...“

Din această scrisoare ne facem o imagine despre firea lui Certkov. În primul rând, atrage atenția stilul scrisorii, lipicios și învăluitoare, dar punând în același timp punctul pe i în ce privește pașii de urmat pentru îndeplinirea misiunii. Problema lui Certkov e aceea că are nevoie urgent de o doică. Dacă n-o are, riscă să-și piardă primul născut. Panica tinerilor părinți este de înțeles și nu este de condamnat. Dacă așa stau lucrurile, de ce n-a spus de-a dreptul: Lev Nikolaevici, fetița moare, ajutați-ne, pentru numele lui

Dumnezeu, toată nădejdea ne este în dumneavoastră!

Atunci Certkov n-ar mai fi fost Certkov. El învăluie problema vieții și morții copilului în atâtea considerații secundare, încât cineva din afară nu înțelege dintr-odată despre ce e vorba. Pe cine trebuie să ajute Tolstoi? Ce trebuie să facă el? Să-i aducă pruncul mamei căreia i-a venit mintea la cap sau să-i procure Galei laptele? Primul este un lucru bun, al doilea este imoral în ochii lui Tolstoi. Lev Nikolaevici era din principiu împotriva alăptării copiilor săi cu lapte străin. El considera acest lucru dăunător și imoral – să iei pe bani laptele de la gura copiilor săraci. Dar el însuși fusese alăptat astfel, iar Sofia Andreevna, care suferea de mastită, nu se conforma și angaja de fiecare dată doici pentru copiii ei și pentru cei ai surorii sale Tatiana.

Cum-necum, problema era complicată și delicată. Știa oare Certkov acest lucru? Știa, după cât se pare. În anul 1887 el fusese de mai multe ori la Hamovniki și la Iasnaia Poliana. Se împrietenise cu fiii mai mari ai lui Tolstoi. În sfârșit, cunoștea opiniile lui Tolstoi despre alăptat din scrisorile pe care i le scrisese chiar lui după nașterea fiicei sale Olea. De unde această reticență: „...deși noi dorim, în măsura în care e posibil, să fie de ajuns laptele Galei.“ De unde și aluzia că motivul care a stat la baza scrisorii nu e tocmai curat.

Care a fost reacția lui Tolstoi?

El se angajează bucuros (!) în îndeplinirea misiunii. „Am primit acum scrisoarea dumitale despre copil (ora 3) și mă duc imediat să fac ce pot. Și sunt foarte, foarte bucuros de toate acestea“, îi răspunde el dragului prieten. Și acesta este Tolstoi! El, care, după cum spune Sofia Andreevna, s-a purtat „teribil“ cu tânăra sa soție atunci când ea a refuzat să-l alăpteze pe Serioja invocând durerile insuportabile.

Toate motivele demersului lui Certkov, chiar și cele bine ascunse în scrisoare, sunt de înțeles și de iertat. Un tânăr devenit tată nu poate asista în liniște la suferințele copilului său și este gata să se adreseze oricui pentru a căpăta ajutor de urgență, chiar și lui Lev Tolstoi. De neînțeles e *bucuria* lui Lev Nikolaevici. De ce este el „foarte, foarte bucuros de toate acestea“?

Nu e valabilă explicația că l-a afectat într-atât faptul că pruncul nu putea fi hrănit.

Răspunsul „bucuros“ dat de Tolstoi lui Certkov este scris pe 19 decembrie 1887. Iar pe data de 31 martie a anului următor, în familia Tolstoi avea să se nască un fiu, Ivan. Acest ultim născut s-a bucurat de o dragoste deosebită și din partea lui Lev Nikolaevici, și a Sofiei Andreevna,

și din partea tuturor membrilor acestei familii mari. Dar, imediat după nașterea lui, Sofiei Andreevna i-au reapărut vechile probleme de sănătate.

„Ivan este slab și nu se întreamează cum trebuie“, scrie ea de la Moscova la Iasnaia pe 26 aprilie, și peste două zile primește răspuns: „Nu te necăji pentru Ivan, pușor, și nu-ți face gânduri. Dumnezeu a dat un copilaș, o să-i dea și hrană.“

Se pare că problemele familiei Certkov îl frământă pe Tolstoi mult mai mult decât grijile pentru propria familie. Câțiva ani mai târziu el le va căuta bucurios o casă în apropiere de Iasnaia, deși știa cât e de geloasă și cât o doare pe soția sa lucrul acesta. Înainte se ocupase bucurios de găsirea unei infirmiere care s-o îngrijească pe bolnava Galea. Aflând despre starea critică a Galei, el pleacă în 1894 la Certkovi la Rjevsk, în gubernia Voronej, iar sosirea lui o face pe Galea să prindă puteri.

INTERMEDIARUL

Vorbind despre Certkov ca agent literar, nu poate fi trecut cu vederea faptul că a fost genial ca intermediar al lui Tolstoi, mai cu seamă în străinătate, lucru la care au contribuit în mare măsură cunoașterea perfectă a limbii engleze și relațiile sale de familie cu cercurile aristocrate din Anglia. Dar a fost un agent care nu i-a adus lui Tolstoi nici o copeică și nici un șiling în timpul vieții și nici el n-a câștigat nici un ban de pe urma clientului său.

Aceasta a fost voința lui Tolstoi. El, care se luptase cu Katkov și cu Nekrasov pentru onorarii mari, renunță la drepturile de autor după transformarea sa spirituală. La început în mod tacit, apoi și juridic (după cum consideră el), prin publicarea în presă, în anul 1891, a scrisorii de renunțare. Începând de atunci, orice editor are dreptul să retipărească în mod gratuit operele scrise de el după anul 1880, chiar de la prima lor apariție. Operele scrise înainte de anul 1881 aparțin soției, lucru pe care el are totuși grijă să-l oficializeze, făcând o procură pe numele ei.

Activitatea editorială a lui Certkov înainte și după revoluție reprezintă una dintre cele mai strălucite pagini ale industriei de carte din Rusia și din lume. El s-a dovedit a fi un remarcabil organizator și intermediar, fără de care Tolstoi nu s-ar fi putut descurca la bătrânețe.

În ultima scrisoare a lui Tolstoi către fiica sa Sașa, scrisă pe 29 octombrie 1910 de la Optina Pustîni, frapează o exprimare neobișnuită pentru Tolstoi. Vorbind despre piedicile pe care i le pune Sofia Andreevna

pentru a nu se întâlni cu Certkov, Tolstoi i se plânge fiicei de ura soției sale față de „omul cel mai apropiat și mai necesar mie.“ Oricărei persoane familiarizate cu scrisorile și cu jurnalele sale îi sare în ochi cuvântul „necesar“. El nu face parte din vocabularul lui Tolstoi.

Nu stătea în firea lui să folosească pe cineva. Nu făcea parte din morala lui împărțirea oamenilor în „necesari“ și „nenecesari“. Deși dă cuvântului „necesar“ un sens mai larg și mai profund decât cel al unei simple colaborări practice, cine are urechi de auzit va auzi: pe Tolstoi l-a luat gura pe dinainte, și acest lucru este semnificativ.

În decembrie 1883 Certkov face cunoștință cu editorul Marakuev, care scotea cărțile pentru țărani. La acea dată apar în jurnalul lui Tolstoi primele însemnări despre Certkov. „Îl iubesc și cred în el.“ „Ce frumos arde el.“ „Eu am obosit, el este tare.“ „El este uimitor de centrat pe același lucru ca și mine.“

În 1884 moare tatăl lui Certkov. Aflând despre noile pasiuni ale fiului său, acesta lăsase prin testament toată averea soției sale. Certkov devine un întreținut al mamei sale, care cheltuiește pentru el douăzeci de mii de ruble anual. Sunt bani serioși, dar îl roade îngrozitor ideea că depinde de mama sa, care nu-i împărtășește convingerile. Îi scrie despre acest lucru lui Tolstoi cu tonul celui care se confesează, adoptat de amândoi, încercând să se justifice spunând că o parte din bani îi cheltuiește pentru „cauze bune“. Nu este însă o justificare pe placul lui Tolstoi. El remarcă în jurnal: „Îi e frică să renunțe la proprietate. Nu știe cum se procură cele 20 de mii. Pe nedrept. Eu știu – prin oprimarea unor oameni istoviți de muncă. Trebuie să-i scriu.“

Care sunt „cauzele bune“? În vara lui 1884, întorcându-se împreună cu mama sa din Anglia, unde aceasta încercase să-și revină după moartea soțului, Certkov se instalează din nou la Lizinovka. Continuă să se ocupe de școala de meșteșuguri înființată de el pentru copiii de țărani și de școala sătească, încearcă să organizeze un cătun agricol model. Dar aceste lucruri nu-l mai mulțumesc. Visează să înființeze propria sa editură pentru Tolstoi. Pornește s-o facă artizanal, multiplicând prin procedeul hectografic tratatul *În ce constă credința mea?*. La un moment dat îl sfătuiește (!) într-o scrisoare pe Tolstoi să scrie povestiri pentru popor. „Aș edita serii cu aceste povestiri.“

În toamna aceluiași an, Certkov se întâlnește la Moscova cu Marakuev și cu scriitorii narodnici Zlatovratski și Prugavin, cu care discută pentru prima dată planul unei edituri populare puternice.

Asemenea edituri existau în Rusia, dar tipăreau literatură proastă, poze colorate cu texte care transpuneau în rusă idioțenii străine, de genul „Bova Korolevici“ și „Milord George“, satirizate de Nekrasov în „Cine trăiește bine în Rusia?“. Certkov a înțeles că la început nu face față fără literatură de duzină. Trebuia să-i convingă totuși pe editorii de „spanacuri“ că e profitabil să-i publice pe Lev Tolstoi și pe alți scriitori ruși.

Certkov a găsit un astfel de editor în persoana tânărului și energicului Ivan Sîtin. În noiembrie 1884 s-a dus la librăria acestuia de la Moscova și a făcut cunoștință cu el. Sîtin a fost interesat de ideea lui Certkov de a-i edita pe cei mai importanți scriitori ruși ai vremii în paralel cu literatura de duzină și să vândă cărțile la același preț. Cu istețimea lui țărănească, el a înțeles care erau avantajele: onorariu nu trebuia să plătească, iar pentru editură era o mare cinste. Cu ajutorul lui Sîtin a apărut Editura Posrednik, pe care Certkov a creat-o împreună cu prietenul său Pavel Biriukov, un fost ofițer de marină care lucra la observatorul astronomic.

Prima povestire pregătită de Tolstoi pentru Posrednik fusese scrisă înainte pentru *Abecedar: Prizonierul din Caucaz*, o capodoperă a noului Tolstoi. Certkov intervine însă în text, adaptându-l gustului popular. Tolstoi acceptă neașteptat de ușor. Certkov devine treptat nu numai intermediar, ci și consilier al lui Tolstoi. Tolstoi îi împărtășește ideile noilor scrieri, îi trimite fragmente începute și lăsate, pe care Certkov le transcrie, lăsând spații între rânduri și margini late, pentru ca Tolstoi să le poată completa și corecta. La așa ceva nu se gândise Sofia Andreevna.

În martie 1885 apar primele cărți la Posrednik: trei povestiri populare ale lui Tolstoi, cu coperte în roșu și albastru cu model negru, tipărite cu literă foarte mare și foarte ieftine: 1-1,5 copeici cărticica.

În luna mai a aceluiași an Certkov pleacă din nou cu mama sa în Anglia și aranjează să tipărească în limba engleză scrierile lui Tolstoi interzise în Rusia. Este ajutat de lordul Bathurst, care îi este prieten. Astfel apar în limba engleză, cu aceeași copertă, *Spovedanie, În ce constă credința mea* și *Scurtă expunere a Evangheliei*. Iar Tolstoi este „foarte, foarte bucuros“.

Odată cu apariția Posrednik-ului și a primelor cărți editate în străinătate și interzise în Rusia ale lui Tolstoi, în viața scriitorului începe o nouă etapă. Meritul îi revine în întregime lui Certkov. În timp ce Sofia Andreevna reeditează din proprie inițiativă vechile opere confirmate în timp ale soțului ei, făcând contracte cu tipografia, ocupându-se de corectură și depozitând cărțile în magazia casei din Moscova, Certkov îi deschide lui

Tolstoi noi orizonturi.

Acest lucru îl atrage mai mult pe Lev Nikolaevici decât editarea la nesfârșit a „vechiturilor“ precum *Copilăria* și *Război și pace*, peste care soția sa continuă să verse lacrimi și la care el nu mai voia să revină pentru nimic în lume. Acasă sunt „vechiturile“, tot ce l-a înflăcărat în anii 1860–1870 și care îl plictisește acum de moarte. Iar acolo, în afara cadrului familial de care s-a plictisit, se află tânărul și energicul Certkov, capabil să-i facă legătura cu acei oameni înaintați ai lumii, pe care nu-i cunoaște încă și la care visa în vremea când era singur cu gândurile lui. Alegerea a fost prea bătătoare la ochi, iar lupta inegală.

Note

32. În ierarhia mănăstirească, călugăr care nu este cleric și ajută la treburile gospodărești. (N.t.)

33. Țesătură groasă de bumbac din fire pestrice. (N.t.)

34. *Ciort* înseamnă în rusă drac. (N.t.)

35. Frază dintr-o scrisoare a lui Tolstoi. (N.a.)

36. Comandant al trupelor de cazaci. (N.t.)

37. A.G. Arhangelskaia, doctor la spitalul de plasă, cunoscută a lui Tolstoi. (N.a.)

CAPITOLUL VII

A cui e vina?

Când au fugit de la Șamordino, Tolstoi și însoțitorii săi s-au purtat asemenea refugiaților pe timp de război, pe care o știre alarmantă îi face să părăsească brusc un loc provizoriu, unde pot trăi de bine, de rău, și să fugă mai departe mânați de o logică de circumstanță, și nu de voința bazată pe rațiune. În acel moment, țar și Dumnezeu este șeful de gară, iar cartea destinului este mersul trenurilor.

Unde se pregăteau ei să plece de la Kozelsk? Aflându-se în birjă, pe drumul de la hotel la gară, Lev Nikolaevici îl întreabă pe Makovițki: „E mult până la Annenkovo de la gara Lgov?” Derutați de eroarea de pe harta ghidului Brühl, ei încă mai cred că la Lgov trebuie să meargă prin Suhinici și Briansk, adică spre vest, exact în direcția opusă celei în care aveau să plece. Dar n-au mai prins trenul spre Suhinici care a plecat la ora 5.19 dimineața. De ce? Din pricina birjarilor mocăiți, care întârziaseră cu cele două trăsură cu care Sașa și Feokritova veniseră cu o seară înainte.

„Birjarii au mânat îngrozitor de încet caii, scrie Makovițki. Era aproape șase când L.N. și cu mine ne-am așezat în trăsură. Era ceață, umed, temperatura trebuie să fi fost la punctul de îngheț, fără vânt, întuneric.”

În cea de-a doua trăsură au pus lucrurile lui Tolstoi și ale doctorului. Așa încât n-au mai fost locuri pentru fiica lui Tolstoi și prietena ei. Tolstoi s-a gândit să ia pentru el trăsura surorii sale, mai comodă. Drept urmare, în timp ce Sașa și Feokritova puneau lucrurile, Makovițki s-a dus la casa Mariei Nikolaevna și a trezit-o pe fiica acesteia, Elizaveta. Atunci a intervenit însă ceva ciudat și greu de înțeles pentru lumea laică. Fiind călugăriță, sora lui Lev Nikolaevici nu putea da nici un fel de dispoziții fără permisiunea stareței, nici chiar în privința propriei trăsură. Dar cum stareța

era bolnavă, nu se cuvenea să fie trezită la ora aceea, ba încă și pe o astfel de vreme.

„A trebuit să facem așa: să ne ducem la grajd, să-i trezim pe cei doi birjari reținuți acolo și să tocmim un al treilea birjar din sat, trimițând după el un argat. Trăsura Mariei Nikolaevna trebuia trimisă după dânsa, ca să vină la hotel să-și ia rămas-bun de la fratele ei.“ Ea n-a reușit să-și ia rămas-bun, le-a găsit la hotel numai pe Sașa și pe prietena ei, care se grăbeau teribil să-i ajungă din urmă pe Tolstoi și pe Makovițki.

Lev Nikolaevici i-a lăsat Mariei Nikolaevna o scrisoare emoționantă, plină de duioșie pentru sora sa, care demonstrează clar că știe exact ce face, de cine fuge pentru a doua oară, că e deci în deplinătatea facultăților mintale și conștient de faptele sale.

„Dragi prieteni, Mașenka și Lizonka.

Nu vă mirați și nu mă judecați pentru că plecăm fără să ne luăm frumos rămas-bun de la voi. Nu-mi ajung cuvintele să vă exprim amândurora, mai ales ție, draguță Mașenka, recunoștința pentru dragostea ta și pentru că iei parte la încercarea prin care trec. Nu-mi amintesc ca, iubindu-te întotdeauna, să fi simțit o asemenea duioșie față de tine cum am simțit în aceste zile, și aceeași duioșie mă însoțește și acum când sunt nevoit să plec. Plecăm neprevăzut, fiindcă mă tem să nu mă găsească aici Sofia Andreevna. Nu avem decât un singur tren – la ora 8...

Vă îmbrățișez, dragi prieteni,
și vă iubesc cu mare bucurie.

L.T.“

Este așadar evident că, scăpând trenul de Briansk, ei se pregăteau să ia trenul de ora 7.40 până la Gorbaciovo și mai departe. Mai departe – unde?

În jurnalul lui Makovițki apare o ciudată confuzie, care arată că fugarii nu aveau o idee clară nu numai în privința direcției în care urmau să meargă, dar nici în privința obiectivului lor final.

Aceleași Lgov și Annenkovo îl obsedează pe Tolstoi, îi vin tot timpul în minte de parcă e vrăjit. De Lgov și de moșia Annenkovo îi vorbește lui Makovițki în trăsură, pe drumul spre gară. „Pe drum putem să ne oprim și să ne odihnim acolo“, îi sugerează el doctorului, dându-i de înțelese clar că l-a obosit fuga și că-și dorește confortul normal al unui cămin, poate chiar grija unei femei de nădejde, apropiate sufletește.

Makovițki fie că nu înțelege, fie că se preface că nu înțelege. Pe Lev Nikolaevici îl îngrijorează și faptul că trásurile cu Sașa și Feokritova nu se zăresc în urmă, în timp ce ei sunt aproape de Kozelsk. Dacă fiica sa nu

ajunge la timp?

S-ar părea că teama aceasta a fost mai puternică decât orice alte considerente. Lev Nikolaevici și Makovițki îl întreabă pe birjar dacă vor reuși să ajungă pentru trenul de șapte. Ajungem, răspunde birjarul. Când intră în Kozelsk, Tolstoi îl întreabă deodată pe birjar de un hotel: este vreun hotel? „L.N. a sugerat, văzând că s-ar putea să n-ajungă la timp la tren, să ne oprim la un hotel, și l-a întrebat pe birjar ce hotel este în Kozelsk“, scrie Makovițki. Dar nu era o sugestie. Era strigătul sugrumat al unui om bătrân și bolnav care înțelege că nu mai are putere să fugă mai departe și, fie din încăpățănare, fie din delicatețe, n-o spune clar.

Era datoria lui Makovițki, ca doctor, să-i înțeleagă starea și, chiar dacă dorea la fel de puțin ca Tolstoi să se întâlnească cu Sofia Andreevna, să-l determine să se oprească la hotel. Makovițki șovăie. El spune că „în cazul ăsta [în cazul opririi la hotel – *n.a.*] vom putea pleca mai departe spre seară, pe la 4.50“. Dar unde să plece? Să ne uităm în ghidul lui Brühl, unde doctorul a găsit ora 4.50. La această oră trecea prin Kozelsk un tren care nu mergea nicidecum la Rostov. Era același tren spre Suhinici cu care veniseră de la Gorbaciovo cu trei zile în urmă. Aceași tren de marfă cu un singur vagon de clasa a treia pentru călători în care Tolstoi răcise.

Din jurnalul lui Makovițki:

„L.N.: Cu trenul (vagonul) cu care am venit aici?

Din vocea lui am simțit că ideea l-a îngrozit. Nici unul dintre noi nu i-am spus birjarului s-o ia înapoi spre hotel. Am priceput să se întâmplă ceva cu L.N. și l-am întrebat cum se simte, poate că va recunoaște că nu se simte bine. L.N. a stat tot timpul drept, fără să se reazeme, fără să caute să stea comod, n-a gemut, n-a oftat, n-a manifestat prin nimic oboseală sau că nu se simte bine. Eu n-am dat importanță, nu m-am gândit că L.N. din slăbiciune vrea să se oprească și nu ne-am oprit, ne-am dus direct la gară. Trenul se apropia. Birjarul a dat bice cailor și ne-am oprit chiar la intrare.“

Astăzi este ușor să-l condamnăm pe Makovițki pentru că nu și-a îndeplinit datoria de doctor. Să nu uităm că avem dovada în jurnalul său. N-a existat un alt martor (în afară de birjar, care numai bucuros n-o fi fost să se scoale atât de devreme ca să-i ducă pe boieri la gară) și nimic nu-l împiedica pe doctor să-și pună jurnalul la punct după aceea, înflorind cele întâmplate și exagerându-și rolul jucat în timpul fugii lui Tolstoi. Dar n-a făcut-o. Doctorului i-a scăpat din mână bolnavul aflat în grija lui, dar a recunoscut cinstit acest lucru.

Mai mult, Makovițki însuși era îngrozitor de obosit și de nedormit și

nici nu intra în obiceiul lui să comenteze hotărârile lui Lev Nikolaevici, pe care le considera sfinte.

Sașa și Feokritova au reușit totuși să ajungă la trenul de Rostov. S-au urcat într-un vagon de clasa a doua, în care nu era nici un compartiment liber. Lev Nikolaevici a fost așezat lângă un intelectual din Belev, care l-a recunoscut imediat și, discret, a părăsit compartimentul. Nu aveau bilete. Abia atunci „am început să ne sfătuim unde să ne ducem“.

Abia atunci Lgov și Annenkovo au ieșit din calcul. Abia atunci au hotărât să meargă la Rostov, la Novocerkask, la familia Denisenko. „După Gorbaciovo ne-am sfătuit din nou și am hotărât să ne oprim la Novocerkask. Să ne odihnim acolo câteva zile la nepoata lui L.N. și să hotărâm încotro s-o luăm – spre Caucaz sau, după ce obținem pașapoarte pentru noi, însoțitorii lui L.N., să plecăm în Bulgaria sau în Grecia («Voi aveți toți buletin, iar eu voi fi sluga voastră fără buletin», a spus L.N.).“

Când citești jurnalul lui Makovițki, te îngrozești fără să vrei. Fugarii se pregăteau să treacă ilegal granița cu un bătrân bolnav de optzeci de ani în chip de slugă? Era imposibil. Făcând abstracție de problemele întâmpinate la graniță, vestea că marele Lev Tolstoi a fugit de acasă împreună cu impasibilul doctor slovac cu fața palidă ar fi făcut imediat înconjurul lumii. În trenul de Rostov se afla corespondentul revistei *Russkoe slovo*, Konstantin Orlov, care mergea pe urmele fugarului și comunica regulat, din fiecare gară, locul în care se aflau acesta și însoțitorii săi. Rezultatul ar fi fost că la Novocerkask Tolstoi și suita lui ar fi fost întâmpinați de o droaie de corespondenți din toată zona de sud, așa încât nu mai putea fi vorba de o vizită privată la familia Denisenko...

Să vedem totuși ce posibilități ar fi avut Tolstoi după Șamordino. Să presupunem că primeau pașapoarte, că treceau granița și ajungeau în Bulgaria. Era o soluție pentru el?

Ce dorea el cel mai mult? Liniște și singurătate. „El nu-și amintea sau nu știa cât de cunoscut e în Bulgaria, scrie Makovițki. În nici o limbă din lume, cu excepția englezei și a cehei, nu există atâtea traduceri ale ultimelor scrieri ale lui Tolstoi ca în bulgară. Dar nici unul dintre noi nu s-a gândit atunci să-i explice lui L.N. că nu avea unde să se ascundă pentru mult timp. Aveam în minte doar să nu fim descoperiți și ajunși din urmă măcar câteva săptămâni (câteva zile până una-alta).“

În Bulgaria pe Tolstoi l-ar fi așteptat o primire extrem de călduroasă. Mai ales că acolo trăia un înflăcărat discipol al lui, Hristo Dosev, prieten cu Certkov și colaborator al revistei *Văzrajane (Renașterea)*. În anul 1907

fusesse oaspetele lui Certkov la Teliatinki și se întâlnise cu Tolstoi. În Bulgaria, ca în toate țările slave, exista mișcarea „tolstoienilor“, aceștia l-ar fi purtat bucuroși pe brațe pe învățătorul lor. Tocmai asta nu dorea Tolstoi. În privința unui eventual loc de ședere el pusese o singură condiție: să nu fie, în nici un caz, o comună tolstoiană. Lucru pe care l-a spus nu o dată stăruitor însoțitorilor săi. Oriunde – într-o izbă, la un hotel, numai nu într-o comună!

Și cum să nu ne ducem cu gândul la Buddha, care a refuzat să moară într-o mănăstire budistă?38

Nici în Caucaz nu i-ar fi fost drag lui Tolstoi să stea. În Caucaz trăiau „tovarășii de idei“, „tolstoienii“ surghiuniți acolo, cei din secta duhoborilor.

La stația Gorbaciovo, Sașa, fiica lui Tolstoi, a cumpărat ziarele în care era anunțată dispariția lui Tolstoi de la Iasnaia Poliana. Tolstoi a văzut ziarele și, potrivit mărturiei Sașei, s-a întristat foarte mult.

— Au aflat totul, toate ziarele vorbesc de plecarea mea! a exclamat mâhnit L.N.

În vagon mulți călători citeau ziarele și discutau știrea proaspătă. „În fața mea stăteau doi tineri îmbrăcați cu haine țopârlănești și cu țigări între dinți, își amintește Sașa.

— Ia te uită ce năzdrăvănie făcu bătrânul, a zis unul dintre ei. Pesemne că Sofiei Andreevna nu i-a plăcut foarte tare, și a început să hohotească prostește. I-a venit s-o șteargă noaptea.

— Ca să vezi, și ea a avut grijă de el toată viața, a zis celălalt, pesemne nu i-o fi fost prea dulce grija.“

Zvonul că eroul acestui scandal se află acolo în tren s-a răspândit într-o clipă în tot vagonul: călătorii au început să arunce priviri curioase în compartimentul fugarilor. Eforturile însoțitorilor lui L.N. de a stăvili năvala curioșilor s-au dovedit inefficiente. Au intervenit niște conductori isteți.

— Ce mă bateți atâta la cap? s-a prins despre ce e vorba unul dintre ei, cărunț, cu o înfățișare respectabilă. Ce mă tot bateți la cap? Doar v-am spus, Tolstoi a coborât la stația dinainte.

Tolstoi nu vedea însă și nu auzea, slavă Domnului. Dormea acoperit cu un pled în compartimentul gol.

Când s-a trezit, pentru însoțitorii lui a fost limpede: era grav bolnav. Toate resursele organismului său puternic, care îl susținuseră pe drumul de la Iasnaia la Șamordino, păreau să-l fi lăsat într-o oră. Nu vom încerca să facem tot felul de presupuneri. Cu atât mai mult cu cât există diferite versiuni despre boala lui Tolstoi. Vom remarca numai că acest lucru s-a

întâmpilat când se părea că au scăpat de capcana Kozelskului și au trecut de nenorocitul de Gorbaciovo, încât în următoarele zile cel puțin nu-i amenința spectrul Sofiei Andreevna. Dar, tocmai după ce-au trecut de Gorbaciovo, ziarele l-au făcut să înțeleagă că de soție mai putea fugi, dar de faima sa – nu. Tolstoi a înțeles în sfârșit că acum întreaga lume îl urmărește pas cu pas. Ziariști neobosiți aveau să-l ajungă din urmă oriunde.

Calea părintelui Serghei nu i-a reușit. Nici calea personajelor sale, de la prințul Olenin până la starețul Feodor Kuzmici. El n-a putut să biruie faima lumească, acest ultim diavol. Plecarea lui n-a făcut decât s-o amplifice nemăsurat de mult.

INELUL SORTII

Biografiile au fost tentați să împartă viața lui Tolstoi nu pur și simplu în perioade de timp (copilărie, tinerețe, maturitate, creație timpurie, târzie), ci în intervale care să cuprindă un număr de ani corespunzător fiecărei etape din viață.

E dificil de explicat rațional de ce, dar putem intui. Viața lui Tolstoi nu s-a desfășurat conform etapelor obișnuite, la el e vorba de cicluri de viață, a trăit și s-a format întocmai cum crește un copac uriaș, stejarul de pildă, inelele lui indicând un ciclu de viață. El pare să fi crescut continuu acumulând gânduri și idei noi, adăugând cu fiecare etapă un nou inel, o nouă gândire.

Aceste cicluri nu coincid cu timpii cu care ne-am obișnuit să măsurăm etapele din viața unui om. În aceste cicluri e o ordine strictă, care l-a făcut la un moment dat pe Tolstoi însuși să-și împartă viața în intervale egale.

Într-o discuție cu primul său biograf, P.I. Biriukov, Tolstoi a luat ca bază cifra 7. „Această împărțire am auzit-o chiar de la Lev Nikolaevici, care, într-o discuție în prezența mea, a exprimat ideea că așa cum unii fiziologi iau în calcul perioade de șapte ani în dezvoltarea fizică a omului, în mod corespunzător se pot stabili perioade de șapte ani și în dezvoltarea vieții spirituale a omului, rezultând astfel că fiecărei perioade de șapte ani îi corespunde un anumit tip de gândire.“

Conform teoriei lui Tolstoi, P.I. Biriukov i-a împărțit viața în cicluri de câte șapte ani. Iată ce-a rezultat:

- 1) 1828–1835. Copilăria.
- 2) 1835–1842. Adolescența.
- 3) -1842–1849. Tinerețea, studiile, începe să-și administreze gospodăria în sat.
- 4) -1849–1856. Începe să scrie, serviciul militar: Caucaz, Sevastopol, Petersburg.
- 5) -1856–1863. Retragera din serviciul militar, călătoriile, moartea fratelui, activitatea pedagogică, mijlocitor de pace, căsătoria.
- 6) 1863–1870. Viață de familie. *Război și pace*. Gospodărie.
- 7) 1870–1877. Foametea de la Samara. *Anna Karenina*. Apogeul gloriei literare, al fericirii familiale și al bogăției.
- 8) 1877–1884. Criza, *Spovedanie*. *Evanghelia*. *În ce constă credința mea?*.
- 9) 1884–1891. Moscova. *Așadar, ce trebuie să facem?* Literatura populară. Posrednik. Răspândirea ideilor în rândul elitei și al poporului. Critici.
- 10) 1891–1898. Foamete. *Împărăția lui Dumnezeu este înăuntrul nostru*. Duhoborii. Prigonirea adepților acestor idei.
- 11) 1898–1905. *Învierea*. Excomunicarea. Boala. Ultima perioadă. Apelul către militari, cler și politicieni. Mișcarea revoluționară și reformatoare în Rusia.

Pe baza acestei cronologii e alcătuită prima dintre biografiile complete ale lui Tolstoi, scrisă de discipolul său Biriukov. O biografie excepțională, și astăzi fără egal în multe privințe.

Este semnificativ faptul că însuși Biriukov numește acest sistem de etapizare „convențional”. Bineînțeles că perioadele de șapte ani nu reflectă cele mai importante date din viața scriitorului. Pe de o parte, multe intervale de timp sunt aleatorii. 1842–1849, de ce nu 1843–1850? Pe de altă parte, lipsesc momentele-cheie din evoluția lui Tolstoi, când viața lui se răsucește literalmente cu o sută optzeci de grade. Cum n-au fost multe momente din acestea, logic ar fi fost să fie luate ca repere în delimitarea ciclurilor de viață.

Să luăm o coală de hârtie și, după cea mai riguroasă selecție, să notăm cele mai importante date din viața lui Tolstoi:

1828 1847 1862 1877 1910

Primul și ultimul eveniment – nașterea și plecarea–moartea – n-au nevoie de comentarii. Caracterul lor irevocabil („ireversibil“, în limbajul lui Tolstoi) este cât se poate de limpede.

De ce anul 1847? În anul acela Liovocika Tolstoi în vârstă de optsprezece ani se apucă să țină un jurnal la Kazan care a avut un rol dominant în opera sa, marcând începutul creației și al căutărilor în cunoașterea de sine. Acest eveniment „ireversibil“ este atât de important, încât se poate trece cu vederea faptul că în acel an Tolstoi a luat în stăpânire Iasnaia Poliana. El abandonează universitatea și se duce într-un suflet la Iasnaia pentru a-și începe activitatea de moșier pe care, alternând succesele cu dezamăgirile, o va continua până la mijlocul anilor 1880.

Nu necesită comentarii nici cea de-a treia dată – anul 1862, anul căsătoriei lui Tolstoi. Să amintim faptul că pentru el noțiunea de eveniment „ireversibil“ se aplică și căsătoriei, și morții. „După moarte ca importanță și înainte de moarte ca timp, nimic nu e mai important și mai ireversibil decât căsătoria“, scrie el în jurnal în anul 1896.

Anul 1877 este începutul crizei spirituale. Tolstoi se întoarce spre religie, se duce la sihăstria Optina și începe *Spovedania*. Își ia rămas-bun de la viața de până atunci, se căiește pentru ea și începe o viață nouă.

Așadar biografia lui Tolstoi se împarte în următoarele perioade: 1828–1847 (18 ani fără câteva luni, pentru că Tolstoi s-a născut la sfârșitul lui august, iar jurnalul îl începe în aprilie), 1847–1862 (15 ani), 1862–1877 (15 ani) și 1877–1910 (33 ani). 18+15+15+33. Ești tentat să mai adaugi o dată pentru ca formula să fie simetrică: 18+15+15+15+18.

Dar pentru asta e necesar anul 1892.

Iată ce rezultă:

1828 1847 1862 1877 1892 (?) 1910

În cronologia lui Biriukov acest an intră în perioada 1891–1898. Printre cele mai importante evenimente ale acestei perioade el numește activitatea lui Lev Nikolaevici, a familiei sale și a tovarășilor săi în timpul foametei care a lovit țăranii din Beciciovka, gubernia Riazan. Biriukov include de asemenea lucrarea *Împărăția lui Dumnezeu este înăuntrul nostru* și ajutorul neprecupețit dat de Tolstoi pentru strămutarea duhoborilor în Canada care începe în această perioadă, dar nu e dusă până la capăt, continuând în 1899, când Tolstoi donează în acest scop onorariul său pentru *Învierea* și-l trimite împreună cu emigranții duhobori pe fiul său cel mare, Serghei.

Fără îndoială că toate evenimentele acestea sunt extrem de importante

în viața lui Tolstoi. Ele nu pot fi însă numite irevocabile („ireversibile“). Și, cu excepția articolului *Împărăția lui Dumnezeu este înăuntrul nostru*, la evenimentele cealalte n-a participat numai Tolstoi, ci au fost acțiuni colective în care el s-a implicat mult.

Dar nici *Împărăția lui Dumnezeu este înăuntrul nostru* nu este cea mai importantă operă a lui Tolstoi, nici chiar a perioadei „transformării spirituale“. De ce să nu fie incluse *Spovedanie* sau *Învierea*? De ce nu jurnalul sau scrisorile? Așa încât, dacă urmărim cronologia lui Biriukov, nu vom găsi în această etapă a vieții lui Tolstoi nici un eveniment irevocabil.

Chiar așa să fie?

RENUNȚARE SAU ÎMPĂRȚIRE?

În anul 1892 Tolstoi a renunțat la proprietate. Renunțarea la proprietate nu era o noutate la vremea aceea. La proprietate renunțase și lordul Redstock, predicatorul renumit în Rusia. Colonel în armata engleză, participant la războiul din Crimeea, la vârsta de treizeci și trei de ani, după ce-a suferit o criză morală, el și-a împărțit întreaga avere și și-a eliberat toată servitorimea. Renunțarea la proprietate în folosul mănăstirilor era un fenomen obișnuit în rândul negustorilor bogați care se retrăgeau spre sfârștul vieții din lume spre a se spăla de păcate. Dar felul în care a făcut acest lucru Tolstoi ridică și astăzi o mulțime de întrebări.

Renunțarea la proprietate a fost pentru Tolstoi poate cel mai chinuitor eveniment al vieții sale. Ceea ce în concepția sa trebuia să-i aducă bucurie și ușurare sufletească, l-a aruncat de fapt în temnița întrebărilor și îndoielilor fără număr.

De la începutul transformării sale spirituale, Tolstoi a încercat să demonstreze familiei, și în primul rând soției sale, că proprietatea este cel mai mare rău și că trebuie renunțat la ea. Dar acest lucru nu trebuie făcut pentru a-i copleși cu binefaceri pe alții, cum a înțeles soția sa și i-a reproșat că vrea să-i ajute pe săraci transformându-i în săraci pe copiii săi. Acest lucru e necesar pentru familie, fiindcă viața în condiții de lux pe seama muncii supraomenești a altora nu este viață, ci moarte a spiritului. Este „versiunea“ care trebuie luată în considerare pentru a înțelege viața lui Lev Nikolaevici și a soției sale după anul 1877.

Timp de cincisprezece ani (tot atâția câți au trăit fericiți ca familie unită), Lev Nikolaevici încearcă să le demonstreze soției sale și copiilor

mai mari justețea indiscutabilă, crede el, a opiniilor sale. El întâmpină din partea lor fie opacitate ori neînțelegere, fie o rezistență fără echivoc. Atmosfera din casa de la Moscova și de la Iasnaia Poliana este otrăvită pentru totdeauna și devine insuportabilă pentru ambele părți, chiar dacă n-o sesizează mereu oaspeții foarte numeroși.

Între timp familia crește.

În 1888 se naște ultimul copil, Vaniecika.

Și în același an își întemeiază propria familie cel de-al doilea fiu, Ilia.

Este prima căsătorie în marea familie Tolstoi. Ea presupune, firește, continuarea și înmulțirea neamului.³⁹

Potrivit tradiției instaurate de tatăl lor, copiii lui Tolstoi nu s-au căsătorit din calcul. Ilia și-a ales ca soție o fată remarcabilă, dar prea puțin înstărită, fiica pictorului portretist N.A. Filosofov, membru al Academiei de Arte. Înainte de nuntă, Ilia era „în starea aceea de iresponsabilitate în care se află îndrăgostiții“. După cununie, tinerii s-au dus la Iasnaia Poliana, unde au petrecut luna de miere singuri ca niște Robinsoni, în trei camere de la parter, bucurându-se de libertate și de independență din partea părinților (familia Tolstoi locuia pe atunci la Moscova). După aceea Ilia și tânăra sa soție, Soniecika, s-au mutat în cătunul Griniovka din districtul Cerni, cumpărat înainte de Lev Nikolaevici pe numele soției sale. Ajuns aici Ilia a simțit că e dependent material de părinți. A devenit practic administratorul moșiei care îi aparținea mamei sale, lucru pe care, cu firea lui, nu-l putea suporta.

Ceilalți copii nu s-au grăbit să-și întemeieze o familie. Serghei Lvovici s-a însurat pentru prima dată în 1885, la vârsta de treizeci și doi de ani, dar căsnicia nu s-a dovedit trainică. Tatiana, după o lungă serie de eșecuri cu diferiți logodnici, s-a măritat la treizeci și cinci de ani cu M.S. Suhotin, un moșier în vârstă care avea copii. Lev Lvovici s-a căsătorit la treizeci de ani cu fiica medicului suedez Westerlund. Și, în sfârșit, fiica preferată a lui Tolstoi, Mașa, s-a căsătorit și ea destul de târziu, dacă ținem seama de criteriile de atunci. Avea douăzeci și șase de ani când s-a măritat cu nepotul de soră al tatălui ei, adică nepotul Mariei Nikolaevna, sora lui Tolstoi. Acesta, Kolenka Obolenski, era – cum se spunea pe atunci – „sărac lipit pământului“.

În ce-i privește pe copiii mici ai lui Tolstoi, Sașa a trăit până la nouăzeci și cinci de ani necăsătorită, Andrei s-a căsătorit de două ori, Mihail o dată, și amândoi au avut destui urmași.

La sfârșitul anilor 1880 Tolstoi e prins într-o situație familială nou

apărută, cu noi griji, inclusiv griji financiare, care se adună și sporesc precum bulgărele de zăpadă.

Iar Tolstoi nu numai că nu e pregătit pentru această situație, dar nici nu se gândește să se pregătească. El pare că trăiește pe altă planetă. În jurnalul său și în corespondența cu soția nu găsești nici o reflecție serioasă legată de latura materială a vieții. Singurul lucru care-l frământă e luxul în care cresc copiii, amenințați să ajungă niște „paraziți“ pe spinarea poporului. Este un reproș permanent făcut soției sale, iar în scrisorile către „dragul prieten“ Certkov de la jumătatea anilor 1880 se plânge mereu de situația de „paraziți“ a membrilor familiei.

Îl enervează orice încercare a Sofiei Andreevna de a-i vorbi despre problemele financiare sau, în cel mai bun caz, are o reacție condescendentă, de boier. În octombrie 1884 ea îi trimite la Iasnaia o listă cu „Cheltuieli lunare inevitabile“:

„ÎN RUBLE

Englezoaica – 30

Madame – 50

Asigurarea – 267

Kașevskaia – 40

La Dumă – 200

Gimnaziu și universitate – 47

Fisc – 80

Profesoarele rus. ale Mașei – 36

Educație – 203

simbrii:

Simbrie servitori – 98

Bucătar – 15

Spălătoreasă – 40

Lacheu – 15

Lemne – 60

Vizitiu – 16

Serioja – 40

Doica – 8

Carne și mâncare pentru servitori și noi – 150

Rândaș – 8

Provizii uscate, iluminat, cărbuni, tutun ș.a. – 150

Duniașa – 8

Bucătăreasa – 4
Brutăreasa – 25
Varea – 5
Parchetarii – 5
Tatiana – 6
Cai, vacă – 75
Vlas – 8
Paznic de noapte – 2
Doică – 5
Lefuri Ilia, Tania, Liolia și Mașa – 12
Prestații pentru casă – 50
Total scos și pus pe lună – 910“

În răspunsul lui Tolstoi nepăsarea lui de boier te uimește. Puteai să-l înțelegi dacă îi arăta soției ce cheltuieli sunt inutile și exagerate în bugetul familiei.

El i-a răspuns în felul următor:

„Nu pot, suflețel, să aprob aceste socoteli bănești, oricât ar fi de importante, să nu te superi. Toate astea nu-s evenimente ca: boala, căsătoria, nașterea, moartea, știința dobândită, fapta bună sau rea, obiceiurile bune sau rele ale celor dragi sau apropiați; asta e rânduiala noastră, noi am rânduit-o așa și putem s-o reorânduim în 100 de feluri diferite.“

Este remarcabilă convingerea lui Tolstoi că viața unei familii mari și complicate, cu vârste și firi diferite, poate fi reorânduită „în 100 de feluri.“ Ca și cum aceștia nu erau oameni vii, cu deprinderile și cusururile lor, ci piesele unui cub Rubik. Apare bănuiala nu lipsită de temei că, renunțând la proprietate, Tolstoi a scăpat nu numai de „păcat“, ci și de durerea de cap dată de „cheltuielile inevitabile“. Ca filozof, pe el nu-l interesează această „foșgăială de șoareci“ și-i spune soției sale ca Diogene: „Nu-mi acoperi soarele.“ Atitudinea nepăsătoare a tatălui față de problemele financiare i-a molipsit și pe copiii mai mari. Mașa, de exemplu, era de partea lui.

„Era o blondă slăbuță, destul de înaltă și mlădioasă, amintind-o la siluetă pe mama, iar la față semănând mai degrabă cu tata, cu aceiași pomeți bine conturați și cu ochi albaștri-deschis, adânciți în orbite, scrie Ilia despre sora lui. Liniștită și modestă ca fire, îi făcea întotdeauna impresia că e un pic speriată. Inima ei a simțit singurătatea tatii, și a fost prima dintre toți care s-a depărtat de compania celor de vârsta ei și pe neobservate, dar

ferm și clar a trecut de partea lui.“

În jurnalul Tatianeii de la sfârșitul anilor 1890 este o însemnare extrem de interesantă, care dovedește cât de singură se simțea în familie mama.

„Mai milă mi-era de *maman*, în primul rând, pentru că ea nu crede în nimic – nici în ale ei, nici în ale lui papă, în al doilea rând, e mai singură fiindcă spune și face multe fără să le judece, și bineînțeles că toți copiii sunt de partea lui papă, și ea își simte dureros singurătatea. Și pe urmă, ea îl iubește pe papă mai mult decât el pe ea și se bucură ca o fetiță de fiecare cuvânt de alint din partea lui. Principala ei nenorocire este că e illogică și prin asta oferă atâta material convenabil pentru a fi judecată.“

Situația celor doi soți la începutul anilor 1890 se deosebește substanțial de cea de la începutul anilor 1880. Nu mai poate fi vorba de singurătatea lui Tolstoi. El simte o colosală susținere din partea opiniei publice ruse și mondiale. Deși în Rusia noile lui scrieri sunt interzise de cenzură, ele se răspândesc în copii făcute la șapirograf, dar ce este mai important – li se duce vestea, iar vorba care circulă din om în om este în Rusia mult mai puternică decât cărțile și ziarele. În ce privește străinătatea, grație activității energice a lui Certkov, aceste scrieri ies în milioane (!) de pagini tipărite în mai multe limbi. Dintr-un marginal în plan spiritual Lev Nikolaevici devine stăpânul conștiințelor. Convingerea Sofiei Andreevna de la începutul anilor 1880 că noile scrieri ale soțului ei nu vor interesa mai mult de zece oameni este total contrazisă.

„Grele vremuri mi-a fost dat să trăiesc la anii bătrâneții, se plânge ea în jurnalul anului 1890. Liovocika și-a făcut un cerc de cunoscuți dintre cei mai bizari, care zic că sunt discipolii lui. Azi-dimineață a venit unul dinăștia, Butkevici, care a fost exilat în Siberia pentru ideile lui revoluționare, poartă ochelari negri, negru e și el și misterios, și-a adus cu el amanta evreică, pe care o numește soție numai pentru că trăiește cu ea. Cum Biriukov se află și el aici, Mașa s-a dus și ea să se învârtăască pe-acolo și schimbă amabilități cu evreica. M-a scos din fire că o fată la locul ei leagă prietenie cu o asemenea mizerabilă și că tatăl ei pare a consimți. M-am supărat și m-am răstit; i-am spus pornită: «Tu ești obișnuit că ai avut toată viața relații cu asemenea mizerabile, dar eu nu sunt obișnuită și nu vreau ca fiica mea să aibă relații cu ele.» El, firește, a oftat supărat și a plecat fără să scoată o vorbă.“

Între timp Mașa s-a îndrăgostit de Biriukov și vrea să se mărite cu el. Tania e atrasă de Certkov. Cu Certkov s-a împrietenit și unul dintre fii, Liova. Și pentru toți adevărul tatălui este, bineînțeles, mult mai interesant

decât adevărul mamei. Cu atât mai mult cu cât de partea adevărului lui este întreaga omenire progresistă și oamenii atât de agreabili ca Biriukov și Certkov. Pentru Sofia Andreevna începe tot ce poate fi mai cumplit: ea suferă o înfrângere în familia ei.

Era o nedreptate îngrozitoare! Fiindcă familia se baza pe ea. În orice situație critică creată de Lev Nikolaevici, șocul cel mare și răspunderea îi reveneau ei. Spre deosebire de soțul ei, ea nu putea avea „prieteni dragi“ și sfătuitori care s-o susțină în această luptă. Situația sa de soție a fost extrem de atipică. Soțul îi oferea surprize în fiecare an: ba făcea cizme, ba îi scria o scrisoare țarului îndemnându-l să le dea drumul regicizilor, ba se ducea în fiecare zi la biserică, ba mânca în post sub ochii copiilor chiftele cu carne, ba ara, ba săpa pământul din lan cu lopata, încântat de așa o agronomie nemaivăzută.

Tolstoi începe să se poarte curios, ca un smintit, rămânând formal capul unei familii numeroase și proprietarul câtorva moșii, ca și al casei din Hamovniki, tot un fel de moșie în Moscova, cu parc, acareturi, inventar gospodăresc, grajd de vite, cai, trăsură proprie. Și toate acestea trec treptat *de facto* în stăpânirea Sofiei Andreevna. Dar *de jure* el poate în orice moment să pună în mod categoric problema renunțării totale la proprietate.

În februarie 1890 Tolstoi notează în jurnal ideea unei noi drame – „despre viață: disperarea unui om care a văzut lumina, a introdus această lumină în întunericul vieții cu speranța și încrederea că va lumina întunericul; și deodată întunericul se face și mai negru“. Această idee s-a materializat în piesa *Și lumina în întuneric luminează*, începută, abandonată, reluată și terminată în 1900. Este piesa care poartă o puternică amprentă autobiografică, fiind comparabilă din acest punct de vedere numai cu povestirea *Diavolul*. În ea Tolstoi își exprimă poziția față de problema renunțării la proprietate și încearcă în același timp să înțeleagă drama soției sale.

Eroul piesei, Nikolai Ivanovici Sarîntev, un om bogat, care a citit Evanghelia și a decis să urmeze întocmai ce-a propovăduit Cristos, îi propune familiei sale să renunțe la proprietate, să împartă totul săracilor și să trăiască din munca proprie. Cei care au de suferit sunt soția Maria Ivanovna și copiii, Stiopa, Vanea, Liuba, Missy și Katia. Piesa are multe alte personaje – moșieri, funcționari, preoți, jandarmi, doctori. Dar cele mai importante sunt sora soției lui Sarîntev, cumnata acestuia, Aleksandra Ivanovna Kohovțeva și soțul ei, Piotr Semionovici. Prototipurile eroilor principali sunt Lev Nikolaevici, soția sa, copiii lor și soții Kuzminski.

Între personaje se remarcă figura Aleksandrei Ivanovna. Spre deosebire de sora sa, ea nu se îndoiește nici o clipă că Nikolai Ivanovici o va lua pur și simplu razna și Maria Ivanovna va trebui să treacă proprietatea pe numele ei. Este exact poziția Tatianei Andreevna Kuzminskaia. Piesa este un răspuns convingător la întrebarea: ce s-ar fi întâmplat dacă Tolstoi ar fi așteptat-o pe Tania să ajungă la majorat și ar fi ales-o de soție pe ea, și nu pe Sonia? Păi iată că... Tatiana, fără să stea pe gânduri, și-ar fi declarat soțul nebun în momentul când ar fi început „s-o ia razna“.

Figura Mariei Ivanovna (Sofia Andreevna) este prezentată mult mai complex. În principiu, ea este gata să împărtășească convingerile soțului ei, pentru că-l iubește fără rezerve. Dar *l'ideé fixe* a ei sunt copiii, nicidecum proprietatea. Ea mai degrabă urăște proprietatea pentru că e sursa certurilor cu omul iubit și pentru că e povara crucii luată de pe umerii soțului de dragul copiilor și purtată de ea. Așadar esența conflictului constă nu numai în deosebirea dintre convingerile morale, ci și în înțelegerea diferită a „poverii crucii“ și a binelui copiilor.

În piesă Nikolai Ivanovici o caracterizează pe soția sa într-un fel ciudat: „copil șiret“.

„N i k o l a i I v a n o v i c i: Un copil, un copil în totul, sau o femeie șireată. Da, un copil șiret.“

Formal, piesa nu e reușită, sensul dramei îl dă finalul. Sub presiunea familiei, Nikolai Ivanovici semnează actul de trecere a averii în proprietatea soției și încearcă să plece de acasă împreună cu un misterios Aleksandr Petrovici, care apare în finalul piesei ca un om sărac, jerpelit. Ei au intenția să ajungă în Caucaz „fără un ban în buzunar“.

Totuși, sub presiunea soției, Nikolai Ivanovici rămâne acasă și-l invocă pe Dumnezeu:

„— Oare rățesc, rățesc crezând în tine? Nu. Tată al nostru, ajută-mă!“

Înainte de a semna actul de renunțare, Nikolai Ivanovici își previne cât se poate de clar soția:

„— Dacă îți dau, nu pot rămâne să trăiesc cu tine, trebuie să plec. Nu pot continua să trăiesc în aceste condiții. Nu pot să văd cum pe moșia care nu mai e a mea, ci a ta, țăranii vor fi crunt exploatați și băgați în temniță. Alege.“

Alegerea ei înseamnă plecarea lui. Dacă nu astăzi, atunci mâine.

Drama adevărată care are loc în familia Tolstoi la începutul anilor 1890 a fost mai complicată decât aceea din piesă. În ajunul zilei de 7 iulie

1892, când a semnat actul de partaj al averii sale între soție și copii, Tolstoi nu mai poseda nimic de aproape zece ani. În mai 1883, în prezența unui notar din Tula, Beloborodov, el i-a dat soției sale o procură generală pentru toate chestiunile patrimoniale, care includea și dreptul de a vinde în întregime sau pe părți oricare dintre proprietăți, cu prețul și în condițiile considerate de ea acceptabile. Ea putea să facă profit și să dispună de el după dorință, putea să încheie contracte și să semneze acte juridice fără acordul soțului.

Este interesantă condiția stipulată, conform căreia ea nu se putea deplasa liber prin Rusia fără acordul soțului. În 1886 când ea a trebuit să plece la Ialta, la mama sa aflată pe moarte, a fost necesar ca Tolstoi să semneze o adeverință din care să reiasă că-i autoriza „în cursul anului curent 1886 șederea în toate orașele și localitățile Imperiului Rus“.

De ce mai era nevoie de actul din 1892 în cazul acesta, dacă actul prin care Tolstoi renunța la proprietate avea valabilitate juridică de aproape zece ani? De fapt, al doilea document, spre deosebire de primul, le-a fost eliberat lui Tolstoi și familiei sale extrem de greu, și în sens moral, și în sens juridic (s-a lucrat la el un an întreg). Tocmai al doilea document a dus la apariția nu a unei fisuri, ci a mai multor fisuri în familie. Și acest document a fost *neavantajos* pentru Sofia Andreevna.

În 1883 Tolstoi și soția lui au semnat un contract prin bună înțelegere, conform căruia „răul“ (în accepția lui Lev Nikolaevici) sau „crucea“ (în accepția Sofiei Andreevna) proprietății avea s-o poarte ea, eliberându-și soțul idealist de această povară. Din acel moment el putea să nu se mai preocupe de „răul“ pe care-l ura, să nu mai semneze hârtii care contraveneau convingerilor sale, să nu mai poarte grija ca vreun străin să atenteze la ceea ce el considera că nu-i e dat de la Dumnezeu.

De toate acestea se ocupa soția lui.

În același timp Tolstoi continua să spere că o va convinge pe soția sa să renunțe la proprietate și să înceapă să trăiască din propria muncă, asumându-și un experiment de viață periculos, dar captivant. Pentru care el se pregătea minuțios: lucra cizme, tăia lemne cu fierăstrăul, ara, cosea, construia izbe. Nici soția lui nu era omul căruia să nu-i placă munca, doar cosea haine pentru întreaga familie. Sofia Andreevna n-a fost niciodată în străinătate. Atracția pentru baluri i-a dispărut repede. În general nu i se putea reproșa că și-a petrecut viața ca să-și satisfacă plăcerile. Și, cunoscându-i-se dăruirea de sine în dragostea pentru soțul ei, lucru ce-o indignase atât de mult pe sora sa, de ce să nu presupunem că, în alte

circumstanțe familiale, ea și-ar fi urmat soțul și într-o izbă, și la capătul pământului?

Dar nu cu copiii! Cu niște copii atât de diferiți cum erau ai lor.

Numai Mașa era întru totul de partea tatălui. Dar nu degeaba spunea fratele ei Ilia despre ea că e „puțin speriată“. Cu o fire angelic dezinteresată, cu o predispoziție de a iubi oamenii și de a-i sluji pe toți, Mașa, ca și Vaniecika, nu aparținea acestei lumi. Ea putea fi spiritual alături de tatăl său, în condițiile în care material era susținută de mama ei, dar nu reușea să ducă o viață independentă și niciodată n-a reușit.

O caracterizare interesantă a Mașei o găsim în jurnalul din anul 1890 al fratelui ei Lev. „Mașa a fost molipsită, și nu molipsită, ci unsă cu ideile și opiniile lui papă, cu tot ce sufletețul ei nu putea decât să atingă, cu tot ce putea înțelege ea din infinit de complicata mașinărie lăuntrică a lui papă. Interesant, oare ce va ieși din ea?“

În aceeași zi el scrie: „...sora mea Mașa, cu pantalonii acoperindu-i picioarele fine, creștină, vegetariană ș.a.m.d. și pur și simplu proastă ca noaptea...“

Tatiana și fratele ei, Lev, acceptau în principiu renunțarea totală la proprietate, după cum dovedește o însemnare a Tatianeii în jurnalul ei din același an 1890:

„Liova a fost foarte mâhnit de toată povestea asta [de certurile dintre tatăl și mama lor – *n.a.*] și a spus să se ducă totul dracului *et que cela finisse*⁴⁰. Dar eu, închipuindu-mi ce s-a întâmplat, mă gândesc totuși că n-ar fi nici o diferență. Liova ar continua universitatea cu bursă, Serioja ar avea în continuare slujbă, Ilia s-ar duce în administrație, Mașa s-ar mărita cu Poșa [Biriukov – *n.a.*], copiii ar intra la școală, eu m-aș duce guvernantă, mamă ar deschide un pension, papă ar sta probabil cu Mașa și cu Poșa.“

Așadar, în opinia Taniei, viața fără proprietate era posibilă. Dar ce s-ar fi schimbat totuși? „Noi am rămâne toți cu aceleași idealuri și aspirații, doar că în unii s-ar naște poate ciuda că au fost puși în această situație.“

„Ciuda“ se născuse deja. Căsătorindu-se primul, Ilia și-a cerut partea cuvenită din averea familiei. În familia lui Tolstoi s-a petrecut ceea ce se petrecea în familiile țăranilor în care bărbații erau atotputernici. Fiii ajunși la maturitate își întemeiau o familie și nu mai voiau să trăiască în comun, sub conducerea tatălui. Cu atât mai puțin să trăiască, precum țăranul Siutaiev cel adorat de Tolstoi, cu broboade și cufere comune. Noul proiect familial al lui Tolstoi se dovedea neviabil nu din pricina soției sale

chipurile lacomă, ci din cauza dorinței firești a fiilor de a avea casa lor.

Cu voie sau fără voie, tocmai Ilia a fost cauza partajării averii familiei. Partajul nu i-a adus nimic Sofiei Andreevna, în afară că i-a luat puterea asupra întregii averi a familiei.

După căsătoria lui Ilia, în casa familiei Tolstoi au început discuțiile interminabile privind împărțirea averii. Ele au fost declanșate de Ilia, dar nici ceilalți n-au stat deoparte. Cu excepția tatălui și a Mașei.

Ilia locuiește împreună cu soția sa la Griniovka, care nu-i aparține tatălui, fiind înscrisă pe numele mamei. Așa încât problema este mama, care a făcut din fiul ei un simplu administrator.

Însemnare din jurnalul Sofiei Andreevna:

„Mă trezesc că Ilia îmi zice: «Nu vă dau iepe pentru cumăs.» M-am aprins și zic: «Nici nu-ți cer ție, îi poruncesc administratorului.» S-a aprins și el și zice: «Administratorul sunt eu.» «Iar stăpâna sunt eu.» Oi fi fost obosită sau prea chinuită de discuția despre bani și moșie, că m-am supărat îngrozitor și am zis: «Până unde ai putut să mergi, să se roage tata de tine să-i dai iepe pentru cumăs, de ce mai vii, du-te la dracu', că mi-ai scos sufletul!»“

Tolstoi îl iubea pe Ilia. În ce privește însă relațiile lui cu fiii, acestea rămân o mare enigmă ce ține de psihologie.

„Delicatețea tatălui în relația cu noi mergea până la stânjeneală, își amintește Ilia Lvovici. Erau probleme pe care el nu se hotăra să le abordeze, de teamă să n-o facă într-un fel care să rănească.

N-am să uit cum odată, la Moscova, el stătea și scria în camera mea, la masa mea, și eu, pe negândite, am intrat în fugă ca să-mi schimb hainele.

Patul meu era după un paravan, și de acolo nu-l puteam vedea pe tata.

Auzind pașii mei, el, fără să se întoarcă, m-a întrebat:

— Ilia, tu ești?

— Eu.

— Ești singur? Închide ușa. Acum nu ne aude nimeni și nici nu ne vedem unul pe altul, așa că n-o să ne fie rușine. Spune-mi, tu ai avut vreodată de-a face cu o femeie?

Când i-am spus că n-am avut, l-am auzit deodată suspinând și hohotind de plâns ca un copil mic.

Am izbucnit și eu în plâns, amândoi am plâns zdravăn și mult, despărțiți de paravan, și nu ne-a fost rușine și ne-a fost așa de bine, că eu consider momentul acela unul dintre cele mai fericite din viața mea.“

Și Ilia își iubea tatăl. Dintre toți fiii lui Tolstoi, el îi semăna cel mai

mult ca înfățișare, iar la bătrânețe, trăind în America, a început să semene frapant cu el, ceea ce a făcut ca Hollywoodul să-l atragă în aventura unui film total nereușit despre Tolstoi, în care fiul juca rolul tatălui său. Dar în tinerețe, devenind cap de familie, a început să-și preseze mama (mama, nu tatăl!) să-i dea moșia Griniiovka, ceea ce nu se putea face fără a afecta drepturile patrimoniale ale celorlalți copii. Însemnările din jurnalul Sofiei Andreevna dovedesc în mod clar că actul de renunțare la proprietate semnat de Tolstoi în 1892 a fost nu atât rezultatul propriei voințe, cât al situației de necesitate în care s-a aflat familia după căsătoria lui Ilia.

„De fapt, numai cu Ilia e greu, scrie Sofia Andreevna în anul 1891, cu un an înaintea împărțirii formale a averii familiei, el este îngrozitor de egoist și foarte lacom, poate pentru că are deja familia lui. Ceilalți copii sunt cu toții delicați și vor fi de acord cu toate. Liovocika a avut întotdeauna o slăbiciune pentru Ilia și nu i-a văzut defectele; și de data asta vrea să facă totul cum dorește Ilia, și eu mă tem că o să tot avem neplăceri. Griniiovka este pe numele meu din fericire, și, dacă nu vor fi de acord ca toți copiii să tragă la sorti, nu voi fi de acord să dau Griniiovka și Ovsiannikovo. Celor mici o să le iau apărarea orice-ar fi... Pentru Liovocika toate discuțiile astea sunt dureroase, iar pentru mine sunt de zece ori mai dureroase, fiindcă trebuie să apăr copiii mici de cei mari.“

Nereușind să rezolve radical problema renunțării la proprietate, Tolstoi „se spală pe mâini“. El renunță la proprietate, dar formal acest lucru se face prin împărțirea averii între membrii familiei. A fost singura soluție de compromis posibilă, dar trebuie recunoscut faptul că Sofia Andreevna a avut de suferit de pe urma împărțirii averii. Soțul ei a primit ce-a vrut: eliberarea de proprietate. Copiii au primit partea lor. Ea a primit Iasnaia Poliana (împreună cu minorul Vaniecika), dar având totodată obligația de a răspunde de Lev Nikolaevici, de a-i organiza traiul și de a rămâne veriga de legătură în această mare și complicată familie care se fărâmițase.

„În iulie⁴¹ 1891, își amintește Serghei Lvovici, noi toți – frații și surorile – ne-am dus la Iasnaia Poliana ca să discutăm preconizata împărțire a proprietăților între noi. Tata și-a evaluat toate proprietățile, împreună cu cele două mici proprietăți cumpărate de mama, Ovsiannikovo și Griniiovka, la aproximativ 500 000 de ruble și a hotărât să le împartă pe toate în mod egal la nouă oameni – mama și cei opt copii ai săi. Fiecare parte a evaluat-o la 55 000 de ruble. După ce am discutat împreună această chestiune, s-a stabilit, conform propunerii tatii, ce revenea fiecăruia, și anume: Iasnaia Poliana a fost împărțită în două părți – o parte era transferată mamei,

cealaltă lui Ivan, care nu era major și care era sub tutela ei; Nikolskoe-Viazemskoe împreună cu Griniovka s-au împărțit în trei părți: eu am primit partea cu conacul, cu condiția să plătesc 28 000 de ruble surorii mele Tania, Mașa a primit partea de mijloc din Nikolskoe, Ilia – cătunul Protasovski împreună cu Griniovka cumpărată de mama, unde s-a instalat; Tatiana – 28 000 de ruble de la mine și Ovsiannikovo cumpărat de mama, Lev – casa de la Moscova și o porțiune din moșia de la Samara, cei trei mai mici, în afară de Ivan, aflat sub tutela mamei, au primit restul moșiei de la Samara. Mașa, care împărțea convingerile tatii, a renunțat la partea ei, iar partea ei a fost trecută mamei.

Atunci eu i-am propus mamei, lucru cu care ea a fost de acord, să-mi treacă mie partea din Nikolskoe-Viazemskoe a Mașei, cu obligația să-i plătesc valoarea ei, adică 55 000 de ruble. În felul acesta, m-am obligat să plătesc surorilor mele $28\,000 + 55\,000 = 83\,000$, ceea ce însemna cam 100 de ruble pe desetină. Acești bani speram să-i plătesc prin ipotecarea moșiei și vânzarea pădurii.“

Judecând după amintirile și jurnalele participanților la acest eveniment, împărțirea a decurs destul de pașnic, abstracție făcând de renunțarea Mașei la partea ei, fapt ce i-a iritat pe frații și surorile mai mari, care au văzut în asta un fel de „mârșăvie“ față de ei. De remarcat că renunțarea a produs iritare, nu pretenții la o bucată în plus. Acest lucru vorbește despre climatul moral din familia Tolstoi.

„Pentru Strastnoi s-au adunat toți frații, pentru că s-a hotărât împărțirea, scrie în jurnal Tatiana. Așa a vrut papă, altfel, firește, n-ar fi făcut-o nimeni. Cu toate astea, pentru el a fost foarte neplăcut, și odată, când frații și cu mine ne-am dus la el în cabinet să-l rugăm să ne facă o evaluare totală, el, fără să mai aștepte să-l rugăm ce aveam nevoie, a început să vorbească repede: «Da, știu, trebuie să semnez că renunț la tot în favoarea voastră.» Țăsta era pentru el lucrul cel mai neplăcut și-i era foarte greu să semneze și să dăruiască ce el demult nu mai considera ca fiind al său, pentru că, dăruind, părea că recunoaște că e proprietatea lui. Era atât de jalnic, arăta ca un condamnat care se grăbește să-și vâre capul în funie, știind că nu are cum să scape. Iar noi trei eram funia. Pe mine m-a durut îngrozitor că i-am fost nesuferită, dar știu că această împărțire va face să dispară atât de multele neplăceri dintre Ilia și *maman*, încât am socotit de datoria mea să iau parte la ea. Am invidiat-o pe Mașa că nu s-a băgat în nimic și a refuzat să-și ia partea.“

Când s-a căsătorit, Mașa a fost nevoită să se adreseze mamei sale

pentru partea ei de moștenire.

Copiilor lui Tolstoi nu le-a venit ușor să-și împartă averea tatălui lor, pe care acesta visa s-o dea țăranilor. Tatălui nu i-a venit ușor să ia parte la împărțirea averii între copiii săi, „mă simțeam ca și cum aș fi murit“ (sunt chiar cuvintele lui Tolstoi). Mama a suferit din pricina copiilor mici care au avut de suferit la rândul lor din cauza egoismului celor mai mari. Între copiii mai mari a apărut pentru prima dată o dezbinare serioasă din cauza faptei nechibzuite a Mașei, care i-a pus într-o situație penibilă. Copiii mai mici, Sașa și Vaniecika, au devenit proprietari fără voința lor. Când a mai crescut puțin, Vaniecika n-a recunoscut Iasnaia Poliana ca proprietate a lui: auzind de la mama sa că acela era pământul lui, el a bătut din picioruș și a spus că nu el al lui, e „al tuturor“. Nu este greu de ghicit că dacă cel mai mic dintre Tolstoi nu s-ar fi sfârșit la șapte ani, ar fi existat probleme serioase cu acest „proprietar“.

Împărțirea averii n-a adus liniște în familie, nici materială, nici morală. Fiii lui Tolstoi au repetat greșelile de tinerețe ale tatălui: le-au plăcut băutura, jocul de cărți, țigani, fără să aibă cine știe ce talent de gospodari. Corespondența mamei cu fiii demonstrează că și Ilia, și Lev, și Andrei, și chiar și cel mai rațional dintre frați, Serghei, au avut continuu datorii și au cerut ajutor unicei lor salvatoare – mama.

Tolstoi a considerat proprietatea cel mai mare rău. Dar n-a putut să renunțe la acest rău și să fie liniștit din punct de vedere moral. Răul l-a urmărit și parcă s-a răzbunat pe el, lucru care s-a văzut mai ales în cazul drepturilor de autor.

UN LOC NERENTABIL

Pentru a da o imagine asupra raportului dintre proprietățile lui Tolstoi, averea lui și drepturile de autor, vom prezenta câteva fapte și cifre.

Rentabilă cu adevărat era numai moșia de la Samara. Pământurile acelea neatinse și roditoare, cumpărate de Lev Nikolaevici ca să fie de rezervă, au crescut constant ca preț și n-au necesitat investiții mari. Arendarea lor a adus familiei un venit net. Și, dacă stăpânul lor nu s-ar fi lansat din când în când în afaceri cu iz romantic, cum ar fi încrucișarea raselor de cai din Anglia și Bașkiria, de dragul creării unei rase de cai pentru cavalerie, pământurile Samarei ar fi fost o mină de aur. Cât despre pământurile de la Tula, acolo situația era mult mai tristă.

Vorbele de clacă ale lui Tolstoi cum că, fiind un moșier bogat, e o nimica toată să renunțe la drepturile de autor provin din necunoașterea adevăratei situații materiale a familiei.

Iasnaia Poliana nu era o moșie profitabilă. Dimpotrivă, ea aducea familiei în fiecare an pagube care trebuiau acoperite din celelalte surse de venit. Traducând lucrurile în limbajul de astăzi, se poate spune că Iasnaia Poliana era o porție imensă de mâncare care hrănea familia, dar era departe de a o și îmbrăca. În plus, implica permanent griji gospodărești de tot felul și investiții anuale care nu erau acoperite de veniturile moșiei.

Pentru a ne face o imagine asupra grijilor gospodărești ale Sofiei Andreevna, pe umerii căreia acestea trecuseră în întregime după ce soțul ei renunțase la proprietate, să aruncăm o privire în „Opisul inventarului viu și mort...” de la Iasnaia Poliana, pe care îl prezintă într-un articol custodele casei de la Iasnaia Poliana, Tatiana Vasilievna Komarova. „Pe 1 ianuarie 1913, moșia avea o gospodărie mare: 27 cai, 26 vaci, 1 taur, 24 viței, 11 porci, 9 oi, 78 păsări. Pe 20 decembrie 1912 erau depozitate 880 puduri ovăz, 800 puduri și 10 funți secară, 6 puduri și 36 funți făină de secară; fân de luncă 5 stoguri, circa 400 puduri; fân de trifoi 2 stoguri, circa 1 200 puduri; ovăz în șire, 3 șire = 130 clăi, cartofi circa 400 puduri.”

„Creșteau, de asemenea, varză, castraveți, zmeură, coacăze albe și roșii, diferite zarzavaturi, pepene galben, napi, continuă Tatiana Vasilievna. Ne putem închipui ce suprafață era însămânțată cu castraveți, dacă în anul 1914 s-au cumpărat 3 funți de semințe.”

Este o adevărată plăcere să ai o discuție neoficială, de la om la om cu custodele casei! Ea re trăiește astăzi ca femeie grijile celei care i-a fost tovarășă de viață lui Tolstoi.

Am studiat împreună cu ea listele de venituri–cheltuieli întocmite cu propria mână de Sofia Andreevna, care nu-i încredința această sarcină „sfântă a sfințelor” lui Koring, administratorul moșiei. De dragul cui trudea această femeie eroină? De pe ce moșie atât de bogată fugea celebrul ei soț?

Veniturile Iasnei Poliana pe anul 1910 au fost de 4 626 ruble și 49 copeici. Cheltuielile: 4 523 ruble și 11 copeici. Venitul total pe acel an a fost de 103 ruble și 38 copeici.

În 1911 gospodăria a mers ceva mai bine. În condițiile unor cheltuieli de 5 633 ruble și 46 copeici și ale unor venituri de 6 371 ruble și 93 copeici, Iasnaia Poliana i-a adus Sofiei Andreevna, pe atunci văduvă, 738 ruble și 47 copeici. Sumă pe care ea o trece ca „sold pentru 1912”. Aceștia sunt banii curați primiți de ea *pe întregul an* din moșia ei și pe care, ca o

stăpână responsabilă, nu-i cheltuiește pe toalete și distracții, ci îi investește în dezvoltarea gospodăriei.

Și aici începe cel mai interesant lucru.

Cheltuielile erau: simbria servitorilor (1 690 rub. 76 cop.), lucrări cu ziua (576 rub. 02 copeici), reparare și construire de anexe (308 rub. 20 cop.), cumpărare fân și paie (411 rub. 36 cop.), cumpărare și reparații inventar (228 rub. 75 cop.), alimente pentru servitori (114 rub. 45 cop.) și o cheltuială neprevăzută precum cumpărarea unui cojoc pentru cerchez (10 rub.), acesta fiind angajat de Sofia Andreevna pentru a păzi Iasnaia Poliana de propriii țărani.⁴²

Dar veniturile? Rezultă că la venituri principalul articol este arendarea luncilor – 1 200 rub. 04 cop. Al doilea articol ca importanță este arendarea pământului: 342 rub. 50 cop. Al treilea – vânzarea surplusului de produse lactate: 258 rub. 95 cop. și vânzarea de vite cornute – 147 rub. 50 cop. Restul articolelor de la venituri sunt modeste: piei – 13 rub. 65 cop., vânzare vânat – 22 rub. 60 cop. etc. Și, în sfârșit, amenda de 15 ruble plătită de țăranii prinși de cerchezul cu cojocul de 10 ruble că taie lemne din pădure sau la pășunat în luncă sau cu alte delictе.

Rămâi nedumerit când vezi aceste cifre. Nu cumva cele 15 ruble nenorocite au declanșat războiul dintre Lev Nikolaevici și Sofia Andreevna, ducând în cele din urmă la plecarea lui de pe moșia natală?! Să fi suferit marele scriitor și umanist la vederea cerchezului care-i scotea cu arcanul pe sărmanii țărani din pădure?!

Este doar o primă impresie înșelătoare. Tocmai pentru că era o moșie mică și neprofitabilă, Iasnaia Poliana necesita cele mai scrupuloase socoteli și cel mai strict control. Pentru ca veniturile să fie cel puțin egale cu cheltuielile, era socotită nu numai fiecare rublă, ci fiecare copeică, tocmai copeicile acestea asigurau balanța financiară anuală.

Potrivit relatării Tatianei Komarova, Sofia Andreevna avea două ajutoare: administratorul și un grădinar-prisăcar. Întreaga muncă legată de casă și de gospodărie o făceau douăzeci de oameni. Pe întreținerea lor (simbrie + alimente) se duceau, după cum vedem, cam o treime din cheltuieli. Celelalte două treimi se duceau pe întreținerea acareturilor și a inventarului în stare de funcționare, pe nutrețul pentru vite etc., în orice caz, nu pe distracții. Era de fapt o gospodărie în toată regula.

Dar iată, vedem că la capitolul Venituri nu lunca, nu pământurile, nu laptele aduc cele mai mari venituri. Există o rubrică misterioasă care se numește „Primit de la contesa S.A. Tolstaia“ (scris de mâna ei), fără nimic

lămuritor: în ce fel primit?

Sofia Andreevna pune peste 2 000 de ruble anual, bani curați, la Iasnaia. În 1910, acest venit era de 2 521 rub. 20 cop., iar în 1911 – de 2 491 rub. 92 cop. Înțelegem mai bine dacă ne uităm nu la lista anuală, ci la lista pe luna noiembrie 1912. Venitul este de 256 rub. 84 cop. Cheltuielile sunt 256 rub. 60 cop. Sold – 24 cop. La coloana Venituri este o notă: „Din care 100 de la S.A.“

Așadar, pentru a primi de la Iasnaia Poliana în noiembrie 1912 un profit de 24 copeici, Sofia Andreevna a cheltuit 100 de ruble ale ei. Dar, după ce averea lui Tolstoi a fost împărțită între membrii familiei, ea nu mai posedă nimic în afară de Iasnaia Poliana. Atunci de unde lua cele 2 000 de ruble anual? Este limpede că după împărțirea averii și până când i-a fost atribuită, în calitate de văduvă, o pensie anuală din partea statului (10 000 de ruble), acești bani puteau intra numai din vânzarea operelor soțului ei.

COȘMARUL COPYRIGHTULUI

Până la moartea lui Tolstoi, potrivit procurii generale pe anul 1883, cu toate că în ea n-au fost menționate niciodată cuvintele „drepturi de autor“, soția a dispus mai întâi de toate operele soțului, iar începând cu anul 1891, conform voinței lui Tolstoi, copyrightul a fost limitat la operele scrise până în anul 1881. Aceasta a și fost sursa venitului lor comun. Din acești bani se acopereau cheltuielile pentru Iasnaia Poliana, cu acești bani se cumpăra tot ce era necesar pentru întreținerea casei de la Moscova și pentru multe alte lucruri absolut necesare ei, soțului și copiilor.

În același timp, valoarea proprietății literare a lui Tolstoi a crescut în progresie geometrică. În ciuda faptului că el a renunțat public în anul 1891 la drepturile de autor, editorii nu și-au abandonat speranțele de a primi drepturi exclusive pentru operele lui Tolstoi. Spre sfârșitul vieții lui, valoarea operelor era evaluată de editorii străini la zece milioane (!) de ruble de aur. Dar pentru drepturile care îi aparțineau numai ei, Sofiei Andreevna i s-a oferit un milion.

Numai comparând aceste cifre rotunde astronomice cu cifrele din registrul de venituri–cheltuieli începi să înțelegi ce mină a fost pusă la temelia relațiilor în familia Tolstoi. Abia atunci începi să înțelegi ce probleme a avut această familie și, oricât ar părea de ciudat, începi s-o stimezi și mai mult. Nu este greu să iubești și să te înduioșeze un tată care

le dă săracilor cămașa de pe el. Dar încercați să acceptați pierderi de milioane! Mizele erau prea mari.

De mirare nu este faptul că, începând cu anii 1880, în familia Tolstoi izbucnesc tot timpul conflicte legate de atitudinea lui radical-creștină față de proprietate, ci faptul că aceste conflicte n-au dezmembrat familia definitiv.

Reverența în fața măreției tatălui și înțelegerea situației dramatice a mamei au făcut ca familia lui Tolstoi să nu cedeze sub raport uman, cum s-a întâmplat cu familii mai puțin conflictuale.

Caracterul atipic al conflictelor din familia Tolstoi s-a manifestat și în faptul că, de la începutul anilor 1890 și până la sfârșitul vieții lui Tolstoi (și, o vreme, după moartea lui), aceste probleme au devenit de notorietate publică. Larga lor dezbatere în presă a pus familia într-o situație greu de suportat. Cu siguranță că această situație a avut o influență nefastă asupra firii și așa înclinată spre isterie a Sofiei Andreevna, ducând-o aproape de demență.

Nici pentru fiii mai mari ai lui Tolstoi n-a fost simplu. Pe 8 mai 1890, în *Novoe vremia* a apărut un extras din raportul prim-procurorului Sinodului pe anul 1887, în care se spunea că încă în anul 1887 Tolstoi „nu avea posibilitatea de a mai acorda în măsura dinainte ajutor țăranilor de pe propria moșie, întrucât fiii săi mai mari au început să-i limiteze risipa“. Era o minciună sfruntată. Fiii au ripostat și pe 27 mai Serghei, Ilia și Lev Lvovici au dat o dezmințire scrisă foarte convingător în același ziar. Dar astfel de dezmințiri nu conving niciodată opinia publică, ba chiar aceasta înclină să creadă contrariul: au ei o vină de vreme ce se justifică.

La începutul anilor 1890 relațiile de familie devin într-adevăr dramatice. Anul 1891 a devenit un fel de Rubicon, după care n-a mai fost pace în familie. Așa cum „fisura“ în relațiile de familie de la începutul anilor 1880 a trebuit să ducă inevitabil la două încercări ale lui Tolstoi de părăsire a familiei (1884 și 1885), criza din 1891 a trebuit, inevitabil, să se descarce printr-o explozie, ceea ce s-a întâmplat în 1895 și în 1897.

Imediat după împărțirea averii între membrii familiei în 1891 (confirmată oficial în 1892), Tolstoi a pus problema renunțării la drepturile de autor. Pe copiii săi aceste drepturi nu-i priveau deloc la data aceea, așa că e puțin probabil să-i fi interesat chestiunea. Renunțarea lui la drepturi a fost însă o lovitură serioasă, îngrozitoare chiar, pentru soția sa. Căci prin procura din anul 1883 ea era în fapt deținătoarea drepturilor exclusive ale operelor lui Tolstoi. Ea era totodată editoarea lui, activitate în care nu

vedea numai un interes mercantil, ci în care pusesese mult suflet.

Tot ce este important în opera lui Tolstoi până la transformarea lui spirituală, cu excepția trilogiei autobiografice și a *Povestirilor din Sevastopol*, a fost scris cu aportul nemijlocit al Sofiei Andreevna. Ea a copiat textele, a fost sfătuitoare și chiar cenzor al soțului ei. La stăruința ei Tolstoi a exclus din *Război și pace* o scenă naturalistă: Hélène Kuraghina făcând baie. Ea l-a convins că din cauza acestei scene cartea nu poate fi recomandată spre lectură tinerilor și domnișoarelor.

Renunțarea lui Tolstoi la drepturile de autor a fost un atentat nu numai la avutul material al soției sale, ci și la sentimentele ei. În orice caz ea a luat-o ca pe o jignire personală. Ea, care renunțase relativ ușor, în favoarea copiilor, la partea leului ce-i revenea din averea soțului ei, a manifestat în privința drepturilor de autor o îndărătnicie care a luat forma sabotării voinței lui Tolstoi.

În anul 1883 Tolstoi îi cedase soției sale drepturile de autor. De remarcat că făcuse acest lucru când nu s-a mai considerat îndreptățit să primească venituri din opera sa, așa cum primea venituri de la moșie. A trecut „răul“ proprietății literare pe umerii soției sale și, până la începutul anilor 1890, s-a mulțumit cu acest statu-quo. De ce la începutul anilor 1890 ridică din nou această chestiune, deși înțelege limpede cât este de dureroasă pentru soția sa?

Pe 11 iulie 1891, la trei luni după ce a avut loc împărțirea în fapt a averii, Tolstoi trimite de la Iasnaia Poliana la Moscova o scrisoare în care își înduplecă soția, luând-o cu duhul blândeții, să dea publicității un anunț cu privire la renunțarea lui la drepturile de autor pentru toate operele începând cu anul 1881. O *înduplecă* recurgând chiar la șiretlicuri. „M-am gândit tot timpul ăsta să scriu și să public un anunț despre renunțarea la dreptul de proprietate asupra ultimelor mele scrieri, dar n-am dus gândul până la capăt; acum mă gândesc însă că poate chiar va fi bine în privința reproșului care ți se face din partea opiniei publice privind exploatarea operelor mele, cum scrie Matvei Nikitici Rumianțev, dacă publici chiar tu în ziare un astfel de anunț: poate sub forma unei scrisori către redactor: M.G., vă rog să publicați în respectatul dumneavoastră ziar următoarele:

Soțul meu, Lev Nikolaevici Tolstoi, renunță la drepturile de autor pentru ultimele sale opere, punându-le gratuit la dispoziția celor care doresc să le tipărească și să le editeze.“

Matvei Nikitici Rumianțev era administratorul depozitului de cărți ale lui Tolstoi editate de Sofia Andreevna. Între acesta și soția scriitorului

avuseseră loc discuții în legătură cu prețul pentru volumul al XIII-lea din seria operelor complete ale lui Tolstoi. Rumianțev o prevenise pe patroană că, dacă ea va reduce prețul pentru volumul XIII tipărit înainte și vândut cu bucata, care trezise un interes sporit deoarece cuprindea ultimele scrieri ale lui Tolstoi, inclusiv scandaloasa *Sonată Kreutzer*, cumpărătorii care primiseră volumul prin abonament vor fi nemulțumiți și vor sparge geamurile depozitului, cum s-a întâmplat cu Suvorin, când l-a editat la un preț mic pe Pușkin.

Toate aceste manipulații cu prețurile operelor sale l-au deranjat pe Tolstoi. Chiar și formatul operelor complete i s-a părut „vulgar“, ales după profilul publicului urban pervertit, nicidecum al cititorului din popor. Tolstoi alege cele mai prudente cuvinte în scrisoarea către soția sa și încearcă să-și justifice hotărârea invocând interesele ei, mai ales că nu intrau în discuție toate operele lui, ci doar ultimele. Tot ceea ce scrisese înainte de 1881 consideră că este proprietatea legală a soției sale și nu intenționează s-o lipsească de această sursă de venit.

Problema a fost acest nefericit de volum XIII. Odată cu apariția lui au descoperit brusc că e imposibil să împartă creația lui Tolstoi în două: „până în 1881“ și „după“. Socoteala e simplă dacă e făcută în minte, dar nu și în practica editării. Marelui public nu-i păsa de subtilitățile lui Tolstoi privind evoluția creației sale. Publicul dorea noutăți, senzație. Senzația volumului XIII era *Sonata Kreutzer*.

Se știe cât de chinuitor a fost lucrul la *Sonata Kreutzer* pentru Lev Nikolaevici. Numeroasele ei variante nu l-au mulțumit și n-a fost sigur până în ultima clipă că istoria geloziei descrisă acolo se va termina așa cum s-a terminat – cu uciderea soției. Nici după publicarea *Sonatei* conștiința sa de scriitor n-a fost mai liniștită. Asediat de numeroase scrisori în care i se cereau explicații cu privire la *Sonată*, Tolstoi e nevoit să facă un pas îngrozitor pentru demnitatea unui scriitor. El scrie o postfață la nuvelă în care dă lămuriri „mură-n gură“.

Istoria publicării nuvelei este aproape la fel de dramatică ca și istoria scrierii ei. Problema e că soția lui Tolstoi *ura* această nuvelă. Cuvântul nu este deloc exagerat. Ea a făcut însă tot posibilul și chiar imposibilul pentru ca nuvela să vadă lumina tiparului.

Călătoria la Petersburg și întrevvedereea ei cu suveranul în aprilie 1891, în urma interzicerii de către cenzură a volumului XIII din operele complete, sunt descrise în detaliu de Sofia Andreevna în jurnalul său și chiar fac obiectul unei povestiri de sine stătătoare, intitulată *Călătoria mea la*

Petersburg. Și astăzi este teribil de impresionantă lectura acestei pagini ieșite de sub pana soției lui Tolstoi. Aici sunt adunate toate: frica de urmări pentru familie, socotelile bănești, orgoliul tovarășei de viață a marelui scriitor, dorința ei ciudată de a arăta publicului că nu ea este eroina nuvelei, de vreme ce ea însăși o promovează în presă, și încă ceva ce putem doar bănuî.

Rezultatul convorbirii cu Alexandru III n-a fost doar că Sofia Andreevna a obținut aprobarea pentru punerea în vânzare a volumului XIII, dar a obținut și acceptul suveranului să devină cenzorul lui Tolstoi. Sofia Andreevna a considerat acest lucru ca pe o victorie a sa, în timp ce pe soțul ei l-a afectat profund. Încrederea pe care și-o acordau unul altuia în privința tuturor problemelor legate de creație a fost subminată definitiv.

Anii 1890 și 1891, în care a fost încheiată și publicată *Sonata*, au fost unii dintre cei mai crânceni ani din istoria familiei. Lev, fiul lor, face o depresie de lungă durată, căreia nu i se găsește o explicație medicală. Mașă vrea să se mărite cu Biriukov, lucru nedorit nici de mama, nici de tatăl ei, cu toată dragostea pe care le-o poartă acesta „tolstoienilor“. Ilia pretinde egoist să-și primească partea de avere cât timp părinții sunt în viață. În fine, se face partajul. Imediat după aceea, Tolstoi cere să renunțe la drepturile de autor, făcând-o pe Sofia Andreevna să-l amenințe la început că va contesta public renunțarea („în interesul copiilor“), apoi că se va așeza pe șinele de tren. În acest timp el scrie *Sonata Kreutzer* și postfața, în care dă glas celei de-a treia „renunțări“ ale sale. Este vorba de renunțarea la familie, la această instituție multiseculară la temelia căreia el vede acum numai senzualitate excesivă și exploatare sexuală întărită de lege a femeilor de către bărbați. În condițiile în care femeile nu numai că nu împiedică exploatarea, dar, încă de copile, ele recurg îndemnate de mame la mijloace rafinate de a ajunge la ea, cum ar fi dezgolirea umerilor și a pieptului la baluri, zorzoanele de pe fundurile mulate în țesătură de jersey și alte „mârșăvii“.

Cum putea înțelege această nuvelă Sofia Andreevna după treizeci de ani de viață conjugală cu autorul ei și după ce-i născuse treisprezece copii? Nu este greu de ghicit. Și tot atunci soțul ei îi refuză dreptul de a copia scrierile noi, simțindu-i ostilitatea. El nu are însă dreptul să-i interzică să se ocupe de corectura aceleiași *Sonate Kreutzer*, întrucât ea îi este deocamdată și editoare, și agent literar, și deținătoare a drepturilor pentru toate operele sale. Interesul ei material pentru volumul XIII este uriaș, pentru că interesul publicului este și el uriaș. Volumul este însă interzis și în același timp se

răspândește zvonul (la curtea imperială) că în *Sonata Kreutzer* este descrisă gelozia lui Tolstoi față de soția lui. Tocmai față de ea, care nu-i dăduse niciodată nici un motiv de gelozie!

Impasul e cumplit. Ca să iasă din el Sofia Andreevna poate să renunțe să participe la procesul de creație al soțului ei, sau să procedeze rece și pragmatic, folosindu-se de dreptul ei de editare, fără să țină seama de nimic atâta timp cât soțul ei nu găsește o soluție.

Ce face Sofia Andreevna? Jignită că soțul ei nu-i permite accesul la operele lui sfinte, încredințând din acel moment transcrierea lor Mașei și Taniei, ea începe să copieze pe ascuns jurnalele lui timpurii, acelea pe care el o obligase să le citească la începutul anilor 1860. Treizeci de ani mai târziu Tolstoi îi interzice să se atingă de ele, bănuind că e ceva necurat. Din toamna lui 1890 el începe să ascundă jurnalele de soția sa, fără să știe că o parte le ascunsese în comoda ei, iar ea le transcria noaptea.

Comportamentul Sofiei Andreevna avea în el ceva masochist. Jurnalele îi răscoleau vechile răni, îi ațâtau gelozia și-i trezeau resentimente față de soțul ei.

„El n-a știut să iubească, *nu s-a deprins* din tinerețe“, conchide ea în jurnalul ei.

„...cât l-am idealizat, n-am vrut mult timp să știu că-n el nu este decât senzualitate.“

În cele din urmă ea găsește în jurnalul lui următorul pasaj: „Dragoste nu există, există o nevoie carnală de comunicare și o nevoie rațională de a avea o prietenă de viață.“ Asta o face literalmente să explodeze. „Da, dacă citeam convingerea asta a lui acum 29 de ani, nu mă măritam cu el pentru nimic în lume...“

Și dintr-odată toate acestea le leagă în mintea ei cu *Sonata Kreutzer*, pe care o corecta în acel moment. Cu instinctul său de femeie, Sofia Andreevna își dă seama că la baza nuvelei stau sentimentele negre ale lui L.N., pricepi asta și fără să fii soția lui, într-atât de percutantă e spovedania eroului principal, Pozdnîșev. Și iată că lanțul „poftă trupească – gelozie – crimă“ se potrivește în percepția Sofiei Andreevna cu istoria relațiilor dintre ea și soțul ei, mai ales cu cele din ultima vreme. Numai că ea înțelege acest lucru într-un mod diferit. „El mă ucide sistematic și supraviețuiește vieții lui personale“, scrie ea în jurnal. Adică nu e vorba de gelozia lui cum crede publicul, ci, dimpotrivă, de răceală față de ea. Iar răceala asta vine din aceeași poftă trupească nesatisfăcută.

„Ce fir nevăzut leagă jurnalele vechi ale lui Liovocika cu *Sonata*

Kreutzer a lui! exclamă Sofia Andreevna în jurnal. În pânza asta de păianjen sunt o muscă care bâzâie căzută din întâmplare, din care păianjenul a supt sângele.“

În *Sonata Kreutzer* Tolstoi deschide abisuri negre și stârnește demonii din tenebre pentru a arăta pericolul de moarte ce paște căsătoria întemeiată subconștient pe instinctul sexual. Prietena lui Tolstoi a înțeles acest lucru cam nenuanțat. Cu toate acestea, apariția *Sonatei Kreutzer* a devenit pentru ea o problemă de principiu.

Aflându-se în aprilie 1891 la Petersburg și așteptând audiența la țar, Sofia Andreevna a purtat discuții intense cu directorul teatrelor imperiale, I.A. Vsevoljski, cu privire la punerea în scenă a piesei lui Tolstoi *Roadele învățăturii*. Ca și *Sonata Kreutzer*, această piesă fusese și ea interzisă; putea fi jucată numai în teatre de cameră. Văzând că *Roadele învățăturii* apare în repertoriul teatrelor imperiale și că e publicată în *Novoe vremia*, Sofia Andreevna s-a dus imediat să-și apere drepturile. Discuția ei cu directorul, redată detaliat în jurnal, trezește sentimente amestecate. Pe de o parte, ea refuză teatrului drepturile exclusive asupra piesei, invocând voința soțului ei, care nu dorea limitarea răspândirii operelor sale. Pe de altă parte, ea se comportă ca un beneficiar cu puteri depline al acestor drepturi exclusive, și-n plus un beneficiar agresiv, se „aprinde“ și-i numește-n gând „neciopliți“ pe funcționarii teatrelor. Vsevoljski obține de la ea vânzarea drepturilor pentru punerea în scenă a *Roadelor învățăturii* pentru 10% din încasările totale, dar cere totodată dreptul de urmărire a teatrelor particulare care ar monta și ele piesa. În caz contrar, promite numai 5%. Sofia Andreevna e indignată de acest târg cinic. În cele din urmă obține 10% din încasări fără să cedeze dreptul de exclusivitate. Soția lui Tolstoi se poartă ca un agent literar experimentat.

Cum are ea de gând să dispună de acești bani? „Serioja, fiul meu, propune să dăm acești bani pentru lăcașurile de binefacere ale împărătesei Maria, scrie ea. Eu aș face-o cu dragă inimă, dar și ei, cei nouă copii ai mei, au atâta nevoie de bani, iar eu de unde să-i iau?“

Ce motive au determinat-o pe soția lui Tolstoi, ca, după prima propunere a lui Tolstoi de a da ea publicității scrisoarea de renunțare la drepturile de autor, să înceapă practic să saboteze rugămintea soțului? Numai considerente pecuniare? Cu siguranță că nu. Sofia Andreevna era o personalitate complexă. Probabil că în acel moment ea a simțit că pierde controlul asupra tovarășului ei de viață, asupra lui „Liovocika“. Succesul Editurii Posrednik a lui Certkov și, mai cu seamă, atenția și dragostea

manifestate de soțul ei pentru această editură populară au atins-o serios în orgoliul de editoare și de femeie acaparatoare, și ea n-a vrut cu nici un chip să-și împartă soțul cu nimeni.

Probabil că asta a fost greșeala ei.

La începutul anilor 1890, Tolstoi se depășește pe sine însuși. El nu mai este doar soț și scriitor. Tolstoi devine o colosală autoritate spirituală, a cărei influență în Rusia este comparabilă numai cu autoritatea țarului și a Bisericii Ortodoxe. Autoritatea lui în întreaga lume, nu numai în Europa și America, dar și în Orient, în țările budiste, hinduiste și musulmane, crește precum o avalanșă de zăpadă. El se transformă într-un filozof de talia lui Lao Zi și Confucius, Schopenhauer și Nietzsche. Zece ani mai târziu, valuri de pelerini de pretutindenii vin la Iasnaia Poliana, vin la învățătorul lor, la marele înțelept.

Să aibă „drepturi exclusive“ asupra unui astfel de om era imposibil. Să nu împărtășească popularitatea lui crescândă cu toată lumea era imposibil. Trebuia să se resemneze. Trebuia să ajungă la o înțelegere cu Certkov. Trebuia să accepte să devină *una dintre figurile* marcante care se aflau în preajma marelui înțelept. În pofida a orice. A celor nouă copii, a gospodăriei, a amorului propriu rănit.

Nu se poate spune că soția lui Tolstoi n-a înțeles acest lucru. Opinia că Sofia Andreevna n-a înțeles nimic e complet eronată. Ea era însă o fire complicată, particularitățile educației primite și *obida* ei de femeie care-și vede soțului *plecând* „frumușel“ la alții după treizeci de ani nu i-au permis să pună în balanță toate argumentele „pentru“ și toate argumentele „contra“ și să ia o hotărâre înțeleaptă.

Apărent resemnarea s-a produs totuși.

Tolstoi a înțeles că nu va reuși să-și facă din soția sa o aliată și n-a mai așteptat ca ea să-i publice scrisoarea de renunțare la drepturile de autor, întâmpinând împotrivire din partea ei („...roșie toată, enervată, a început să spună că ea publică... în general, ceva în ciuda mea“, scrie el în jurnal).

Pe 21 iulie 1891 Lev Nikolaevici a anunțat ferm la Iasnaia Poliana că va scrie el scrisoarea pentru presă. Ea știa că acest lucru avea să se întâmple mai devreme sau mai târziu, dar nu era pregătită psihologic.

„Ne-am spus unul altuia multe lucruri neplăcute, scrie ea în jurnal. Eu i-am reproșat setea de glorie, orgoliul, el a strigat că eu am nevoie de ruble și că femeie mai proastă și mai lăcomă n-a întâlnit.“ Cearta s-a încheiat în strigăte „Pleacă, pleacă!“ și ea a plecat hotărâtă să se omoare. Ca Anna Karenina – să se arunce pe șinele de tren.

Este greu de spus cât de serioasă a fost această hotărâre. Sofia Andreevna a avut tot timpul crize suicidare, dar de fiecare dată n-au dus la nimic. Oricum, ea a scris într-un carnet de note: „nu mai am putere să *hotărâsc* totul singură în problemele de familie“, și din cauza asta își ia viața. Adevărul e că, după ce Tolstoi a renunțat la proprietate, toate grijile casnice s-au aflat numai pe umerii ei. În plus, soțul ei o lipsea de sursa de finanțare nu din vânzarea operelor vechi, ci a celor noi, așteptate de publicul cititor. În fine, scrisoarea de renunțare însemna recunoașterea publică a conflictului din familie. „Am simțit toată nedreptatea acestei fapte față de familie și am simțit în primul rând că protestul ăsta este o nouă recunoaștere publică a dezacordului său cu soția și cu familia“, scrie Sofia Andreevna.

Ea a fugit la gara Kozlova Zaseka „în stare de nebunie absolută“. Se însera deja, dar asta n-a speriat-o. Pentru ea era „*rușinos* să se întoarcă acasă fără a duce la îndeplinire intenția“. Starea ei sufltească din acel moment amintește mult de starea Annei Karenina. Lipsea numai doza mare de opiu luată de Karenina în ajunul sinuciderii.

Din fericire i-a ieșit în cale Aleksandr Kuzminski, cumnatul său, soțul surorii sale mai mici, Tania. Acesta a venit de la Kozlovka cu trenul de seară și s-a mirat văzând starea cumnatei sale. Sofia Andreevna a încercat să-l convingă s-o lase singură, spunându-i că ea se va întoarce repede acasă. Dar cum delirul era evident, Kuzminski a insistat să se întoarcă împreună...

Așa este descris acest episod în jurnalul Sofiei Andreevna. Odată ajunși la Iasnaia Poliana și despărțindu-se de cumnatul său, ea a luat-o spre heleșteu cu intenția de a se îneca. Și iarăși, aceeași motivație: „să plec din această viață care e o povară peste puterile mele“. Era întuneric, s-a apropiat printre copaci o jivină, „un câine, o vulpe sau un lup“, n-a putut să distingă fiind mioapă.

Tocmai jivina asta a speriat-o pe Sofia Andreevna și a făcut-o să se întoarcă acasă, unde s-a dus de îndată la fiul cel mic, Vaniecika. „El se culcase deja, a început să mă mângâie și spunea întruna: «Mama mea, mama!»“

Apoi a venit soțul ei și, plin de însuflețire, a sărutat-o ca și cum nimic nu s-ar fi întâmplat. I-a promis că nu va publica scrisoarea cu renunțarea până când nu va înțelege chiar ea că așa trebuie procedat.

Ultimul lucru de care și-a amintit Sofia Andreevna în seara aceea a fost blestemata *Sonată Kreutzer*, care nu-i ieșea din minte. Ceva din această

nuvelă a afectat-o într-o asemenea măsură, încât a înțeles: viața ei cu Lev Nikolaevici înainte și după *Sonată* sunt două vieți diferite. La sfârșitul întrevederii lor din seara aceea, ea și-a anunțat soțul că din acel moment nu va mai trăi cu el ca soție. El i-a spus că-l bucură acest lucru. Ea nu l-a crezut.

Pe 19 septembrie a apărut în *Russkie vedomosti* (*Buletinul Rusiei*) scrisoarea lui Tolstoi, preluată de numeroase ziare: „Se conferă tuturor doritorilor dreptul de a edita cu titlu gratuit în Rusia și în străinătate, în limba rusă și în traducere, și totodată de a pune în scenă toate acele opere pe care le-am scris *începând din 1881* și au apărut în volumul XII al operelor mele complete din anul 1886 și în volumul XIII editat în anul curent 1891, precum și toate operele mele needitate în Rusia și care pot apărea *începând din această zi*.”

Tolstoi a întârziat publicarea renunțării pentru a permite soției sale să pună în vânzare volumul XIII cu *Sonata Kretuzer*, fiind îndeplinită astfel condiția înțelegerii dintre ei. Drepturile pentru *Sonată*, pentru tot ce scrisese începând cu anul 1881 și pentru tot ce avea să mai scrie le-a luat de la soția sa și le-a dat tuturor. A fost de fapt o „piraterie legală”.

Dar ce înseamnă „le-a dat tuturor”? În primul rând, cineva avea să editeze cel dintâi o nouă operă. Și cineva avea să primească cel dintâi manuscrisul pentru a fi tradus în altă limbă. Iar acest cineva va fi profund interesat ca „dreptul primei nopți” să fie respectat de scriitor. Acest lucru îi privea mai ales pe editorii străini care, publicând primii o nouă operă a clasicului rus și plătind munca unui traducător, voiau să câștige bani cu ea și nu țineau câtuși de puțin să înțeleagă firea generoasă a rușilor. Prin urmare era nevoie de un agent literar care să aibă grijă ca lucrarea proaspăt terminată să nu fie înhățată de pe masa de scris de cine se nimerea. Ca nu cumva acesta să se înțeleagă cu editorul asupra dreptului primei publicări înainte ca lucrarea să fie publicată de oricine.

În al doilea rând, „pirateria legală” poate continua numai până la moartea autorului clasic, atâta timp cât acesta închide ochii că-l publică toți și nu-i plătesc nimic. Dar, de îndată ce ochii scriitorului se închid pe vecie, „pirateria legală” ia sfârșit, întrucât scriitorul are urmași.

Publicând scrisoarea în *Vedomosti*, Tolstoi credea sincer că se izbăvește de cel din urmă „rău” al proprietății. El a procedat rusește, la scară mare, ca un bogatîr⁴³ care se scutură o dată și azvârle demonii mici și negri de pe umeri. Demonii nu s-au dat duși. Au așteptat.

Copyrightul avea să se răzbune pe Tolstoi.

A CUI E VINA?

Să nu fim ipocriți, să ne punem totuși întrebarea: nu cumva conflictele din familie s-au datorat indiferenței fizice a bărbatului care îmbătrânește față de soția care, deși e incomparabil mai tânără (diferența e de șaisprezece ani), nu mai e nici pe departe o tânără prietenă? Să citim cu atenție această pagină din memoriile Sofiei Andreevna: „Lev Nikolaevici și-a trăit deja viața de familie. Mai pâlpâie pe undeva, prin adâncul inimii lui, dragostea pentru mine, pentru fiicele de care are nevoie și care îi sunt pe plac, dar el a plecat, a plecat repede, și eu îmi simt din ce în ce mai mult singurătatea și toată răspunderea pentru mine și pentru familia mea.“

Este o descoperire dureroasă pe care o simte ca femeie și care vorbește de la sine. Dar cuvântul „repede“ ne pune pe gânduri. Această însemnare se referă la anul 1894. *Repede*? Prima plecare a lui Tolstoi de acasă a avut loc în anul 1884, cu zece ani în urmă. După 1894 au trăit împreună mai bine de cincisprezece ani. Așa încât, chiar dacă Tolstoi a plecat, n-a fost „repede“.

La această întrebare dă un răspuns afirmativ ginerele lui Tolstoi, M.S. Suhotin, în jurnalele sale. Dar când? În anul 1910. „Oricât ar fi de ciudat, poate fi observată o totală răceală a lui Tolstoi față de soția sa, și observația asta o face cineva care trăiește cu ei în casă doar în ultimii ani, și mai ales în ultimul. Se prea poate să fie pe măsură ce trupul moare tot mai mult și mai mult.“

Nici în scrisori și nici în jurnalele lui Tolstoi din anii 1890 nu găsim semne ale răcirii lui față de soție. Un răspuns ceva mai convingător la întrebarea noastră este o scrisoare către soția sa, din anul 1896, de la Iasnaia. „Mă întrebi dacă te mai iubesc. Sentimentele mele față de tine sunt acum de așa natură, încât cred că nu se pot schimba nicicum, pentru că în ele este tot ce-i leagă pe oameni. Nu, nu tot. Lipsește acordul exterior în privința credințelor – spun exterior fiindcă eu cred că dezacordul e doar exterior și rămân convinși pentru totdeauna c-o să dispară. Ne leagă și trecutul, și copiii, și conștiința vinovațiilor noastre, și compasiunea, și atracția de neînvins [sublinierea îmi aparține – n.a.].“

Ce „atracție de neînvins“ avea în vedere? Ar fi simplist, desigur, să considerăm că e vorba exclusiv de atracția sexuală. Dar ar fi rizibil să vorbim despre o relație platonice chiar și la sfârșitul anilor 1890, când trece pragul celor șaptezeci de ani de viață.

Exact în anii aceștia e gelos pe muzicianul și compozitorul S.I. Taneev, care începe să apară des în casa de la Hamovniki și petrece o vară

întreagă la Iasnaia Poliana de parcă e în vilegiatură. Dragostea Sofiei Andreevna pentru muzică (împărtășită și de soțul ei) și frustrarea legată de aptitudinile ei ca interpretă au trezit în ea o pasiune maladivă pentru strălucitul muzician, elev al lui Ceaikovski, pasiune pe care n-au văzut-o cu ochi buni nici copiii mai mari. În ce-l privește pe Lev Nikolaevici, el a părut că menține relațiile amicale cu Taneev (îi asculta muzica, discuta și juca șah cu el), dar i-a spus soției sale categoric: sau eu, sau el.

În februarie 1897, când Sofia Andreevna se pregătea să plece la Petersburg pentru a asista la o repetiție a lui Taneev, Tolstoi i-a scris de la Nikolskoe-Obolianinovo:

„Mă doare îngrozitor și mi-e umilitor de rușine că un om total străin și care nu ne trebuie și care nu e interesant în nici un fel ne conduce viața, otrăvește ultimii ani sau an al vieții noastre și este înjositor și chinuitor că trebuie să te interesezi când și unde se duce, ce repetiții are, când cântă.“

În preajma lunii mai a aceluiși an, gelozia lui Tolstoi ajunge la apogeu. E numai el la Iasnaia, ea este la Moscova, dar e nevoită să vină pentru a-i domoli furia.

Imediat după plecarea ei la Moscova, el îi trimite o scrisoare pe care nu s-ar cuveni s-o reproducem, având în vedere că e scrisă de un bătrân de aproape șaptezeci de ani, dacă n-ar fi pătrunsă de un lirism atât de juvenil.

Scrisoarea începe cu avertizarea „Citește singură“.

„Trezirea mea și apariția ta sunt unele dintre cele mai puternice și mai bucurătoare emoții încercate de mine; și asta la 69 de ani de la o femeie de 53... Vara se grăbește să prindă viață – liliacul începe să îngălbenească, teiul își pregătește floarea, în adâncul parcului în frunzișul des sunt turturele și grauri și sub ferestre e o privighetoare teribil de muzicală. Și acum e noapte, stelele sunt strălucitoare de parcă sunt spălate, și după ploaie e miros de liliac și de frunză de mesteacăn. Serioja [fiul – *n.a.*] a venit în seara când ai plecat tu; a ciocănit sub fereastra mea și eu am strigat bucuros: «Sonia.» «Nu, Serioja.»“

Dar nu trece nici o săptămână și Tolstoi scrie o nouă scrisoare furioasă și geloasă în care amenință cu divorțul și i-o spune răspicat.

În această scrisoare nu e vorba de dezacorduri și „neînțelegere“. Dimpotrivă, totul este foarte pe înțeles. Tolstoi îi cere să rupă relația cu bărbatul în care el vede un concurent serios.

„Apropierea ta de Taneev nu că e neplăcută pentru mine, dar e îngrozitor de chinuitoare. Continuând să trăiesc în aceste condiții, îmi otrăvesc și îmi scurtez viața. Iată că s-a împlinit anul de când nu pot să

lucrez și nici să trăiesc, dar mă chinuiesc mereu. Tu știi asta. Ți-am spus-o și cu iritare, și cu rugăminți și în ultimul timp n-am mai vorbit deloc. Am încercat tot și n-a ajutat la nimic; apropierea continuă și chiar se intensifică, și văd că așa o să meargă până la sfârșit.“

Și-i propune să aleagă între cinci variante:

1) să înceteze relațiile cu Taneev. „Nici vederi, nici scrisori, nici băieți, nici portrete... ci eliberare totală“;

2) să plece el în străinătate, despărțindu-se de ea;

3) să plece amândoi în străinătate și să trăiască acolo până când Taneev o să-i iasă din cap;

4) ei să continue să trăiască ca și înainte și să lase impresia că nu se întâmplă nimic. Dar pentru el asta e cel mai îngrozitor;

5) să încerce el să-și schimbe atitudinea față de pasiunea soției și să aștepte deznodământul firesc, dar e puțin probabil că va avea putere s-o facă.

Tolstoi n-a trimis scrisoarea, iar a doua zi a plecat la fratele său Serghei Nikolaevici, la Pirogovo, să-și descarce sufletul. În iulie, Taneev, care nu bănuiește nimic, vine în vizită la Iasnaia Poliana. În timpul șederii acestuia la Iasnaia Poliana, Tolstoi scrie faimoasa scrisoare despre *plecare*, citată de obicei ca fiind cea mai completă justificare filozofică:

„...cum pleacă hindușii pe la 60 de ani în păduri, cum vrea orice bătrân religios să-și închine ultimii ani lui Dumnezeu, iar nu farselor, calambururilor, bârfelor, tenisului, așa și eu, pășind în al 70-lea an al meu, îmi doresc din toate puterile sufletului această liniște, singurătate și un acord fie și nu unul deplin, dar nici un dezacord strident al vieții mele cu credințele și cu conștiința mea.“

Mărețe cuvinte! Cu ce entuziasm le citează Ivan Bunin în cartea *Eliberarea lui Tolstoi*. Nu numai că le citează, dar le folosește ca pe o cheie a misterului plecării bătrânului de la Iasnaia Poliana. Cum pleacă hindușii în pădure. Cum vor bătrânii să-și închine ultimii ani de viață lui Dumnezeu. Acesta a fost adevărul și acest adevăr rămâne timp de treisprezece ani, când plecarea are în sfârșit loc.

Problema plecării lui Tolstoi privită prin prisma concepției sale despre lume este, pe de o parte, atât de complexă (despre acest lucru au scris zeci de studii cei mai mari filozofi și teologi), iar pe de alta, este atât de transparentă și de sublimă, ca un lac cu ape adânci, încât nu-ți rămâne decât să te minunezi cum a izbutit Tolstoi s-o exprime în câteva cuvinte în scrisoarea din iulie 1897. Aici se deosebește în mod fundamental geniul de

talent. Geniul este capabil să dea unei fapte excentrice pornită dintr-un banal conflict de familie un Sens asupra căruia vor reflecta generații. Ele îl vor dezlega ca pe un „cifru“, garnisindu-l cu toate „conceptele“ posibile. Vor proba această faptă cu propria soartă, o vor examina, uneori o vor repeta, dar întotdeauna fără succes.

Tolstoi și-a conceput plecarea, timp de douăzeci și cinci de ani, ca pe o mare lucrare a sa. Nu o dată a redactat-o în minte și, după cum vedem, a pus-o pe hârtie. Dar până la urmă a făcut-o spontan și parcă într-un moment nepotrivit. Fiindcă nu pleci în codru când e toamnă umedă, în prag de iarnă.

Scrisoarea a mai conținut și altele:

„Dacă aş face-o deschis, ar fi rugăminți, discuții, certuri, jelanii, și mie poate mi-ar slăbi voința și nu mi-aș duce la îndeplinire hotărârea, iar ea trebuie îndeplinită. Și de aceea, vă rog, iertați-mă dacă fapta mea va provoca durere și în sufletul vostru, mai ales tu, Sonia, dă-mi drumul de bunăvoie și nu mă căuta, și nu te plânde de mine, nu mă judeca.“

Incompatibilitatea cu soția lui a fost una dintre principalele cauze ale acestei plecări. Și nu întâmplător în cursul anilor 1890 viața familiei pare să se desfășoare pe acordurile prevestitoare de rău ale *Sonatei Kreutzer*. Tolstoi renunță în primul rând la „proiectul“ său de familie, gândit în anii 1850 și descris în scrisoarea către Ergolskaia. „Proiectul“ se realizase, dar acum el nu-l mai satisfăcea pe Tolstoi. Rolul soțului și tatălui cumsecade, care adună pentru copii și nepoți comori materiale în „cufărul“ străbunilor săi, nu mai e interesant. E respingător ca un mormânt.

Vederile lui sunt de neconceput pentru acea vreme. El pune la îndoială adevărul Bisericii, al statului, al idealurilor sociale. În lumea care este gata să se prăbușească (și se va prăbuși!) în cataclismele unor monstruoase lupte și revoluții, el caută o unică temelie salvatoare și o găsește în comunitatea țărănească, cea care îndeplinește nemijlocit porunca lui Dumnezeu să trudească din greu și să nu caute să-și înjghebeze un loc cald într-o lume păcătoasă, bârfitoare și perversă, în care o majoritate muncește și suferă de foame, iar o minoritate hălăduiește în trândăvie și se îmbuibă, se dichisește, se destrăbălează, săvârșește cele mai nelegiuite fapte din punct de vedere creștinesc, dar se consideră cu toate acestea „creștină“. El încearcă să unească religiile și practicile religioase într-un model de comportament moral accesibil tuturor, și bâjbâie, rățește drumul, dar merge pe el cu obstinație, zi de zi, respectând marea înțelepciune chineză: în fiecare zi ia viața de la început. Caută să-și formuleze propriul punct de vedere privind relația „omului cu Dumnezeu“

și-l află în aceea că ființa omenească este o parte a dumnezeirii și numai prin iubirea reciprocă a acestor părți care suferă este cu puțință expansiunea lor spirituală și unirea în Tot. Pe lumea aceasta nu-l mai interesează tema perpetuării neamului, după cum nu-l mai interesează tema înmulțirii iepurilor. Dar familia e creată pentru perpetuarea neamului. Iar pe el nu-l mai interesează familia. A scris deja *Război și pace* și *Anna Karenina*. A spus deja totul despre asta. Mai bine decât oricine.

Și iată că-n momentul acesta apare Taneev. *Sonata Kreutzer* capătă o turnură oarecum caricaturală. Desigur, violonistul din *Sonată*, cauza geloziei lui Pozdnîșev, nu seamănă cu Taneev. Acolo e „o nulitate“, un muzicant „jumătate profesionist“, „jumătate om de societate“. Taneev e cel mai bun elev al lui Ceaikovski și un profesionist cât se poate de bun în domeniul muzicii, și un compozitor remarcabil. Dar numai dracul l-a făcut pe Tolstoi să dea eroului din *Sonată* trăsături nu foarte „bărbătești“. „Ochi umezi și migdalați, buze roșii și zâmbitoare, mustăcioară pomădată, pieptănătura după ultima modă, fața frumoasă, dar banală – cu alte cuvinte era, cum spun femeile, un băiat drăguț: avea o constituție firavă, deși nu era rău făcut, cu șoldurile foarte dezvoltate...“

Taneev și-a petrecut vara într-o aripă a conacului Tolstoilor, a făcut muzică, a jucat șah cu Tolstoi, a conversat cu amabilitate, dar, în același timp, fără să fi dorit acest lucru, i-a luat mințile soției lui. Sofia Andreevna notează în jurnalul ei cum se ducea în parc și, vorbind cu Vaniecika cel mort, îl întreba dacă „e cum nu trebuie sentimentul meu față de Serghei Ivanovici. Astăzi Vaniecika mi-a răspuns la întrebare; se vede că-i e pur și simplu milă de tatăl lui; dar eu știu că el nu mă condamnă; el mi l-a trimis pe Serghei Ivanovici și nu vrea să mi-l ia“. Aceasta a fost o nebunie trecătoare, legată probabil de recenta moarte a fiului lor, precum și de faptul că evenimentele au coincis cu momentul când ea intra într-o perioadă critică pentru femei (lucru pe care îl recunoaște în jurnal).

Toate aceste însemnări din jurnal se referă la zilele de 5 și 6 iulie. Iar pe 8 iulie, Tolstoi se pregătește să plece pe ascuns de acasă și scrie acea faimoasă scrisoare despre hinduși. Tot atunci scrie și o a doua scrisoare. Sofia Andreevna a citit-o și pe prima și pe cea de-a doua scrisoare abia după moartea soțului său. Tolstoi era suficient de sănătos la minte și avea suficient simț moral pentru a nu-și părăsi soția într-un moment în care ea era profund nefericită și bolnavă de nervi. Plecarea a rămas în mintea lui în chip de „ciornă“. Cu toate acestea, Lev Nikolaevici a păstrat ambele scrisori și le-a ascuns sub căptușeala de mușama a fotoliului din cabinetul

său. Tolstoi și-a amânat pentru o vreme plecarea și a păstrat scrisoarea de justificare până când avea să-i vină momentul.

În anul 1907 Tolstoi a luat ambele scrisori și i le-a transmis lui N.L. Obolenski, soțul fiicei sale Mașa. După moartea Mașei, Obolenski i-a predat scrisorile lui M.S. Suhotin, în ideea că-i vor fi predate Sofiei Andreevna după moartea lui Lev Nikolaevici, ceea ce s-a și întâmplat.

După ce a citit prima scrisoare, Sofia Andreevna a rupt-o pe loc. Pe cea de-a doua, despre hinduși, a păstrat-o.

E logic să presupunem că prima scrisoare se referea la relațiile cu Taneev. În anul 1910 aceste lucruri nu mai aveau nici un sens. A doua scrisoare, care semăna foarte mult cu cea lăsată de Lev Nikolaevici înaintea plecării din 1910, nu arunca nici o umbră de bănuială asupra soției sale. Ambele scrisori prezentau plecarea sa ca pe un fapt ce ținea exclusiv de concepția sa despre lume.

Conflictul din iulie 1897 nu este singura „fisură” în relațiile soților Tolstoi din anii 1890, poate cel mai complicat deceniu din istoria familiei. La începutul anului 1895, nu cu mult timp înainte de moartea lui Vaniecika, care îi apropiase pe părinții vârstnici în durerea lor comună, Sofia Andreevna fusese chiar ea nebunește de geloasă pe Lev Nikolaevici din pricina tinerei editoare a revistei *Severnîi vestnik* (*Buletinul nordului*), L.I. Gurevici.

Severnîi vestnik era una dintre revistele cele mai bune și mai exigente din punct de vedere artistic din anii 1890, în care alături de Cehov, Leskov și Gorki erau publicați Sologub, Balmont, Ghippius și Merejkovski. Această revistă este locul de naștere al simbolismului. Tolstoi s-a lăsat înduplecat de Gurevici și i-a dat povestirea *Stăpân și slugă*, lucru care a afectat-o incredibil de mult pe Sofia Andreevna.

Ea nu s-a împăcat până în ultima clipă cu faptul că nu mai avea drepturi asupra creației soțului ei. Dacă a fost complicat să se opună apariției cărțicelor populare la Posrednik ieșite din tipografia lui Sîtin, decizia lui Tolstoi de a oferi un text nou, minunat și pur literar unei reviste la modă i-a dat dreptul moral de a-l acuza de inconsecvență și vanitate.

Se pare că Gurevici n-a pregetat să-și folosească farmecul feminin în tratativele ei cu Tolstoi. Acest lucru a scos-o cu totul din fire pe Sofia Andreevna. Una erau Certkov și Biriukov cu broșurile de câteva copeici de la Posrednik, cu care nu se câștiga nimic. Dar „intriganta de Gurevici, evreică pe jumătate, pe calea abilă a adulării îi cerea tot timpul ceva pentru revista ei”. Jurnalul Sofiei Andreevna de la începutul anului 1885

clocotește de cuvinte furioase. În plus, ea își dă seama că soțul ei a scris „o povestire minunată“. În privința gustului literar Sofia Andreevna se prezenta foarte bine. Răspândite prin scrisori și jurnale, aprecierile date de ea creațiilor lui Tolstoi sunt aproape întotdeauna exacte. Și iată că „povestirea minunată“ îi scapă din mână. Cum în acel moment reedita volumul XIII, ea vrea să includă în el *Stăpân și slugă*. „Lev Nikolaevici nu ia bani acum pentru operele sale. Dacă ar fi apărut ca o cârtică cu un preț de nimic la Edit. Posrednik, pentru ca *tot* publicul să aibă posibilitatea s-o citească, aș fi consimțit și eu, aș fi înțeles. Mie nu mi-a dat-o pentru volumul XIII, ca să nu iau bani în plus; atunci de ce i-a dat-o lui Gurevici? Mă apucă furia și caut căi de a proceda corect față de public, nu de hatârul lui Gurevici, ci în ciuda ei. Și am să găsesc.“

La gelozia de editoare s-au adăugat gelozia ei de femeie și necazul că soțul ei nu voia să-i cedeze în nimic.

Tolstoi își stabilise însă o regulă, ca familia să nu aibă profit de pe urma noilor sale scrieri. Și iată că îndărătnicia bărbătească pe de o parte și lipsa dorinței de împăcare pe de alta au făcut ca pe 21 februarie 1895, la Moscova, Tolstoi să-și anunțe din nou hotărârea de a pleca de acasă pentru totdeauna. Judecând după jurnalul Sofiei Andreevna, ultimul motiv a fost tocmai Gurevici. „Liovocika a fost așa de supărat, că a fugit sus, s-a îmbrăcat și a spus că pleacă pentru totdeauna din casă și că nu se mai întoarce.“

Este ciudată reacția Sofiei Andreevna. „Brusc mi-a dat prin minte că ăsta este doar un pretext, dar că Liovocika mă poate lăsa dintr-un motiv mai important. Gândul la o femeie mi-a venit primul.“ Gelozia, gelozia și încă o dată gelozia era aceea care o rodea. Și ce reacție fulgerătoare! „Am pierdut orice stăpânire de sine și, ca să i-o iau înaintea, să nu mă lase el primul, m-am repezit afară și am luat-o la fugă pe stradă. El după mine. Eu în capot, el în pantaloni, fără cămașă, cu vesta. M-a rugat să mă întorc, dar eu aveam un singur gând – să pier într-un fel sau altul... Plângeam în hohote și țin minte că strigam: las’ să mă ia la secție, la balamuc. Liovocika m-a tras, am căzut în zăpadă, eram cu picioarele goale în papuci, doar cu cămașa de noapte sub capot.“

În timpul ăsta Vaniecika tremura scuturat de frisoane, nu mai avea de trăit decât două zile.

După câțiva ani Sofia Andreevna descrie moartea fiului celui mic în memoriile intitulate *Viața mea*, al căror capitol *Moartea lui Vaniecika* avea să devină, poate, cea mai bună scriere a sa. Această povestire

autobiografică egalează unele scrieri ale soțului ei. Descrierea înmormântării lui Vaniecika la cimitirul Nikolskoe de lângă satul Pokrovskoe, alături de mormântul fratelui său Alioșa, impresionează prin minunatul portret făcut lui Tolstoi. Acest portret constă din câteva tușe, fiecare adăugând o nuanță nouă în descrierea stării sufletești a soțului ei, filozoful și propovăduitorul religios care se confruntă deodată cu o întrebare fără răspuns: cum să se raporteze el la moartea fiului său iubit? Ce sens să dea acelor incerte orizonturi către care zboară sufletul și mintea lui? Cum să fie înmormântat trupul copilului dacă mama lui nu l-ar înmormânta după ritualul pravoslavnic, pe care el l-a negat?

„L-am înmormântat pe Vaniecika – scrie Tolstoi. Îngrozitor eveniment – nu, nu îngrozitor, ci un mare eveniment suflesc. Mulțumescu-ți Ție, Părinte. Mulțumescu-ți Ție.“ Două săptămâni mai târziu, acesta vede moartea lui Vaniecika ca pe un „eveniment îmbucurător“, „un gest milostiv... care descurcă minciuna vieții și te apropie de El“. În același timp scrie despre soția sa: „Sonia suferă la fel de mult și nu se poate ridica la înălțimea religioasă... Cauza este aceea că ea și-a pus întreaga forță sufletească în dragostea animalică pentru copilașul ei: și-a pus sufletul în copil, dorind să-l păstreze. Și a vrut să-și păstreze viața ei cu copilul, iar nu să-și sacrifice viața pentru lume, pentru Dumnezeu, și nu pentru copil.“

Sunt cuvinte dure.

Oricum ar fi, în anii 1890 nu vedem nici o răcire între cei doi soți. Dimpotrivă, a fost o perioadă foarte fierbinte.

Tolstoi nu era „hindusul“ acela pe care-l știau toți că renunță la lume și pleacă în codri. El avea firea complicată a rusului, era puternic și slab, încăpățânat și sentimental, înțelept și gelos, blând, delicat și uneori de o duritate mergând până la absurd.

În ce-o privește pe Sofia Andreevna, starea sa sufletească și spirituală din anii 1890 o exprimă cel mai bine, abordând un punct de vedere total neașteptat, povestirea ei, o *Sonată Kreutzer* proprie, intitulată *A cui este vina?* (1892–1893).

Pe pagina de titlu a manuscrisului stă scris: „A cui este vina? Pe marginea *Sonatei Kreutzer* de Lev Tolstoi. Scris de soția lui Lev Tolstoi.“ Aici Sofia Andreevna supralicitează. Dubla menționare a numelui soțului, la început ca scriitor, iar apoi ca soț, arată că ea și-a conceput povestirea ca scriitor-polemist și ca soție a lui Tolstoi, soție care dorește să-i demonstreze un anumit lucru soțului ei. *A cui este vina?* a fost publicată pentru prima dată la mai bine de o sută de ani de la data când a fost scrisă, și anume în

anul 1944, în revista *Oktiabr* (Octombrie). În casa lor au fost citite însă cu voce tare fragmente din povestire.

Din punct de vedere literar, povestirea *A cui este vina?* nu este nereușită, dar frapează din multe alte puncte de vedere. Să vezi *Sonata Kreutzer* așa cum a văzut-o Sofia Andreevna, înseamnă să n-o vezi deloc. În timp ce soțul a coborât în abis, soția a alergat pe marginea acestui abis strigând: „Uite că nu toți se aruncă în prăpastie!“

Lucrul cel mai interesant din povestire nu este sensul ei filozofic și psihologic, ci atitudinea neașteptată față de soț și față de istoria căsniciei lor. *A cui este vina?* se prezintă ca o dezmințire nu a *Sonatei Kreutzer*, ci a poveștii de dragoste dintre Kitty și Levin din *Anna Karenina*, văzută de obicei ca prototipul poveștii de dragoste a tinerilor Lev Nikolaevici și Sofia Andreevna. Rezultă că Tolstoi a văzut-o într-un fel și soția sa într-alt fel.

Subiectul povestirii este, pe scurt, următorul:

Anna este o fată idealistă. Prințul Prozorski în vârstă de treizeci și șase de ani se îndrăgostește de ea mânat de pofte trupești. Prințul o cere în căsătorie pe Anna și se însoară cu ea. Dar în scurt timp el își dă seama că tot ce-și imaginase cuprins de pofte despre luna de miere cu o soție de optsprezece ani a fost până la urmă doar plictiseală și chinuri pentru tânăra soție. El face o pasiune pentru gospodărie, li se nasc copii. O lovitură cumplită pentru Anna a fost să afle că prințul avusese înainte de căsătorie o ibovnică – țărancă Arina. Trec zece ani. La prinț vine vechiul său prieten Dmitri Alekseevici Behmetev. Acesta s-a întors din străinătate, unde locuiește soția sa de care urmează să divorțeze. Behmetev este un om bolnăvicios, dar foarte sensibil, e filozof, pictor etc. Felul delicat de a fi al lui Behmetev o atrage pe Anna și el, la rândul lui, este atras de ea. Prințul este turbat de gelozie. La un moment dat Behmetev, care nu mai are mult de trăit din pricina tuberculozei, intenționând să plece din patrie pentru totdeauna, își adună prietenii la moșia sa spre a-și lua rămas-bun. Vine acolo și Anna, dar fără soțul ei care se certase cu ea și cu Behmetev. Behmetev o roagă pe Anna să facă o plimbare cu el cu trăsura prin împrejurimi; discută amândoi în liniște și nimic mai mult. Când Anna se întoarce acasă, prințul, turbat, căci i-au trecut prin minte cele mai abjecte scene, aruncă în ea cu un prespapier greu și o rănește mortal la tâmplă. Murind, Anna îi spune soțului ei că este complet nevinovată și-l iartă pe ucigaș.

Cine este prototipul lui Behmetev nu este greu de ghicit. Este un prieten apropiat și vecin al familiei Tolstoi, Leonid Dmitrievici Urusov. L-

am menționat când am vorbit despre primii „tolstoieni“. Acesta era un om absolut respectabil, inteligent, admirator al învățăturii lui Tolstoi, cel dintâi care a tradus în franceză tratatul său *În ce constă credința mea?* și *Scurtă expunere a Evangheliei*. Era simpatizat și de soția lui Tolstoi, și de copiii lui, și chiar de servitori. Soția lui prefera să stea la Paris, unde se mai ducea și Urusov câteodată. Urusov a murit de tuberculoză în anul 1885, în Crimeea, avându-l alături pe fiul lui, Serghei. Tolstoi a fost cel care l-a însoțit pe singuraticul său prieten în Crimeea.

Sofia Andreevna a fost îndrăgostită platonic de Urusov. Povestirea i-a dedicat-o însă lui Fet, care murise în anul când ea începuse s-o scrie. Relațiile dintre Sofia Andreevna și Fet reprezintă o istorie deosebit de romantică, plină de poezie și de sentimente delicate.

Fidelitatea soției lui Tolstoi este departe de orice îndoială. Stârnesc însă stupoare mânia și disprețul cu care este descris în povestire prințul Prozorski, al cărui prototip este Tolstoi.

Din momentul în care a văzut-o pe Anna, încă o copilă, prințul a încercat față de ea cele mai abjecte sentimente; „...o dezbrăca în gând, îi dezvelea picioarele zvelte, și trupul mlădios, puternic și feciorelnic.“ El își spune: „Trebuie, da, nu pot altfel, trebuie să am copila.“ Toate acestea nu se potrivesc deloc cu dragostea dintre Levin și Kitty, al cărei model sugerat de Tolstoi era povestea căsătoriei lui cu Sonieciika.

Stupoare trezește și caracterizarea prințului ca gânditor. „Călătorea mult, trăise o tinerețe furtunoasă și veselă care-l obosise, și se instalase la țară, ocupându-se cu filozofia și închipuindu-se un gânditor profund. Aceasta era slăbiciunea lui. Scrisa articole și multora li se părea că este într-adevăr foarte inteligent. Numai oamenii sensibili și foarte versați vedeau că filozofia prințului era în esență jalnică și rizibilă. Scrisa și publica prin reviste articole care nu aveau nimic original și care erau o amestecătură de teme și de idei vechi și răsuflăte ale unor gânditori din timpuri vechi și noi. Amestecătura era făcută atât de abil, încât majoritatea publicului o citea chiar cu un oarecare entuziasm, și acest mărunț succes îl bucura nespus pe prinț...“

Descrierea prințului, adică a lui Tolstoi, e îngrozitoare. Dacă este vorba despre privire, ea este negreșit „feroce“, dacă se duce la un hotel, stă într-o cameră „murdară“.

În schimb calitățile Annei, adică ale autoarei, sunt excepționale. Ea nu este o femeie, ci Madona întruchipată. „Cele mai mărețe idealuri de religiozitate și puritate morală.“ „Cu gustul artistic propriu ei, ea își

aranjase odaia atât de frumos și de original, cu tot felul de lucrușoare aduse de ea și dăruite de prinț, încât prințul a fost uimit la vederea ei.“ „Dintr-o copilă firavă, ea s-a transformat într-o femeie frumoasă, sănătoasă și energică. Întotdeauna vioaie, activă, înconjurată de patru copii splendizi și sănătoși...” „Era minunată în revolta ei: figura ei cu trăsături regulate, palidă degaja energie și puritate, iar ochii întunecați păreau și mai întunecați, și mai adânci din pricina expresiei lor triste.“

Prințul se poartă cu soția lui „cinic“. De fapt, el o siluiește fizic continuu, fără să simtă nici cel mai mic interes față de latura sufletească a personalității ei. Așa încât ea se gândește: „Nu cumva doar în asta constă menirea noastră, a femeilor, să trecem de la slujirea copilașului de țâță cu trupul nostru la slujirea soțului cu trupul nostru? Și asta cu schimbul – mereu! Dar unde e atunci viața *mea*? Unde sunt eu? Eu cea adevărată, care aspira cândva către ceva înalt, către slujirea lui Dumnezeu și către idealuri?“

Și în acest moment apare Behmetev.

Este aceeași temă care a fost abordată în *Sonata Kreutzer*, numai că văzută de o femeie. Să nu uităm însă că în *Sonata Kreutzer* monologul lui Pozdnîșev este acela al unui bărbat grav bolnav și distrus sufletește. Povestirea este totuși scrisă de un Tolstoi sănătos sufletește. Paradoxal e faptul că deși povestirea *A cui este vina?* este scrisă în stilul narativ clasic, îți lasă impresia unui delir îngrozitor.

Singurul punct slab al Annei este gelozia. Și, cu toată repulsia pe care i-o provoacă soțul ei, ea se teme groaznic că el își va părăsi familia. Ea e gata de orice ca să zădărnicească plecarea lui. „Ea a hotărât să-și împiedice soțul să plece, să găsească acele căi și mijloace cu care să-l atragă și să-l țină în familie. Cam știa cu ce mijloace, ele îi provocau aversiune, dar ce altceva mai bun putea face?“

Gelozia ei față de țărancă Arina și față de toate femeile cu care avusese de-a face prințul înainte de căsătorie are uneori ceva patologic-masochist, „și atunci se purta total nefiresc cu soțul ei“. „Uneori, roșie și tulburată, ea îi cerea să-i povestească pasiunile lui dinainte.“ „Anna și-a amintit tot ce făcuse ca să-și împiedice soțul să plece, și au cuprins-o sila și dezgustul.“

Înseamnă că autoarea acestei povestiri a înțeles că nu numai prințul era cauza relațiilor anormale din casă? Apariția lui Behmetev și prietenia cu el sunt importante pentru Anna tocmai pentru că acesta pare o ființă asexuată. Ea nu trezește în el instinctul sexual de „fiară“, acesta fiind anihilat de boală, iar el nu stârnește în ea chinul geloziei și n-o face să-și iasă din

minți. Behmetev e bolnav, el nu mai are mult de trăit. Este *un bărbat mort*, dar *un prieten viu*.

Povestirea *A cui este vina?* constituie un document prețios pentru înțelegerea dramei reale, iar nu fictiv-literare a soției lui Tolstoi. Această povestire a fost scrisă ca o răzbunare literară. Ea a încercat să „întoarcă” substratul *Sonatei Kreutzer* de pe partea întunecată pe cea luminoasă. Povestirea degajă decență și spirit moralizator, spre deosebire de efectul distructiv, care îngrozește și captivează, al povestirii soțului ei. Intenția ei a fost de a scrie ceva despre o femeie ideală care s-a aflat sub puterea unui bărbat-demon, pentru ca apoi să-și găsească refugiul în prietenia cu un bărbat-înger și să fie omorâtă „în chip sălbatic” de soț. Rezultatul a fost că a scris o povestire din care nu reiese nicicum a cui a fost totuși vina. Dar a fost vina cuiva?

Note

38. Nu cu mult înaintea morții, Gautama a fost cuprins de neliniște. Se muta mereu dintr-un loc în altul, fără să stea nicăieri mult. Odată a fost primit în casa unui fierar. Gazda n-a avut să-i ofere bătrânului decât niște carne de porc uscată. După această hrană grea, a început să fie chinuit de dureri mari. A înțeles că se apropie moartea. Buddha s-a îmbrăcat în haine curate și a cerut să i se aștearnă pe jos mantia. Alături de el ședea fierarul mâhnit și un ucenic care plânga. Buddha i-a consolat. „N-am spus eu, Ananda, că stă în firea lucrurilor că de cei dragi și apropiați nouă trebuie să ne despărțim?” Naivul Ananda a fost tulburat de faptul că Desăvârșitul a ales pentru a muri un sătuc necunoscut. (N.a.)

39. Familia întemeiată de Ilia s-a dovedit cea mai rezistentă în Rusia postrevoluționară. Fiica lui cea mare, Anna, n-a plecat în străinătate și s-a căsătorit cu profesorul P.S. Popov, prieten cu Mihail Bulgakov; scriitorul a ascuns în casa lor o parte din manuscrisele sale. După război s-au întors din emigrația iugoslavă doi fii ai lui Ilia Lvovici: Ilia și Vladimir. Printre urmașii lor care trăiesc astăzi se numără Vladumir Tolstoi, directorul Muzeului „Iasnaia Poliana”, pictorița Natalia Tolstaia și realizatorii de televiziune Piotr și Fiokla Tolstoi. (N.a.)

40. Numai să se termine (fr.). (N.t.)

41. Lapsus. Acest lucru s-a petrecut la mijlocul lui aprilie. (N.a.)

42. Toate datele, aici și în continuare, sunt pentru anul 1910. (N.a.)

43. Erou al baladelor rusești. (N.t.)

CAPITOLUL VIII

Un idol frumos

Dacă înainte de vizita la Optina și de venirea la Șamordino se mai poate vorbi despre o plecare a lui Tolstoi, înțelegând prin aceasta o intenție de mutare dintr-un loc într-alt loc, după ce a părăsit Șamordino nu mai poate fi vorba nicicum despre o plecare. Până și Sașa, fiica cea mică a lui Tolstoi, care și-a susținut întru totul tatăl, însoțindu-l în trenul de Rostov, a fost cuprinsă brusc de spaimă și a simțit că ceva nu e în ordine. El (ei) a (au) săvârșit o greșeală, pe care poate nici nu aveau cum să n-o săvârșească, dar care rămânea totuși o greșeală.

Sașa și-a dat seama pentru prima dată că de acasă fugise nu marele scriitor tratat cu dispreț de o soție rea, vicleană și isterică, după cum își judeca ea mama pe atunci, ci un bătrân în vârstă de optzeci și doi de ani, bolnav și fără vlagă, care avea nevoie de îngrijire permanentă tocmai din partea soției rele.

Tragedia de la Astapovo n-a început la Astapovo, ci în trenul de la Kozelsk. „La ora patru tata m-a chemat, avea frisoane, scrie A.L. Tolstaia. L-am învelit să-i fie mai cald, i-am pus termometrul – febră. Și brusc m-a luat așa o slăbiciune, că a trebuit să mă așez. Eram în pragul disperării. Compartimentul înăbușitor de clasa a doua din vagonul îmbâcsit de fum de tutun, cu oameni complet străini și curioși, care ne ducea cu zăngănitul lui uniform tot mai departe în necunoscut, trenul rece și indiferent, iar sub mormanul de haine, cu capul vârât în pernă, gemea încet un bătrân bolnav și vlăguit. Trebuia dezbrăcat, culcat, trebuia să bea ceva cald... Iar trenul ne ducea tot mai departe... Unde? Unde e limanul? Unde e casa noastră?”

Acesta a fost momentul crudului adevăr. Au zburat și s-au risipit ca praful problemele care ieri păreau cele mai importante: jurnalul pe care

Tolstoi îl ascundea fără sorți de izbândă de soția lui; testamentul semnat de el în secret în pădure; vrajba dintre Sofia Andreevna și Certkov; așa-zisa „viață de lux“ pe care tatăl era silit s-o ducă la Iasnaia Poliana. Nu mai era de actualitate decât o singură problemă, una singură: ce să facă o tânără de douăzeci și șase de ani, nemăritată, prietena ei la fel de tânără (Varvara Feokritova) și doctorul nemărginit de devotat, dar nu cel mai bun (Makovițki) cu un bătrân bolnav de moarte într-un tren de cursă lungă? Cu un bătrân care trebuia „dezbrăcat, culcat, trebuia să bea ceva cald...“? Dar acesta nu este decât începutul. După câteva zile, la Astapovo, Sașa recunoaște într-un carnețel de note față de ea însăși: „(Oh, ce rușine). Am ajutat la <...>“. De fapt nu este important cu ce anume a ajutat ea un întreg consiliu de somități medicale adunate la căpătâiul lui Tostoi. Important este că o tânără crescută într-o familie aristocrată a fost nevoită să facă pentru tatăl ei ce putea face numai soția lui și mama ei. De aceea i-a fost foarte rușine...

După ce-au trecut de Belev, rămas singur în compartiment, Lev Nikolaevici s-a simțit bine o vreme. Totuși, potrivit mărturisirilor lui Makovițki, aproape că nu s-a ridicat de pe canapea: stătea ba așezat, ba culcat. Doctorul, Sașa și Feokritova au intrat de câteva ori la el (ei călătoreau în compartimentul vecin) și au văzut că totul e în ordine cu bătrânul.

Lev Nikolaevici era fericit că avea la el *Cercul lecturilor*, culegerea iubită întocmită de el, luată cu „împrumut“ de la sora sa la Șamordino, și antologia lui Novoselov despre religie, „sustrasă“ și ea din mica bibliotecă a surorii sale; ce-i mai trebuia altceva?

Vagoanele de clasa a doua erau comode: compartimente cu canapele, cu măsuțe pe care se putea face la nevoie și o cafea pe spirtieră, ca să nu mai comanzi ceai la conductor (Lev Nikolaevici obișnuia de mult timp să bea cafea fără cofeină, și nu ceai), și chiar un păsat de ovăz și o supă cu pesmeți pregătite de Sașa imediat după instalarea în vagonul de Kozelsk. Bătrânul a mâncat și a băut cu poftă totul, ba chiar și două ouă moi.

S-a întâmplat și un lucru neplăcut. Lev Nikolaevici s-a rănit la un deget când s-a urcat în vagon. Nu era ceva neobișnuit. Când autorul *Annei Karenina* călătorea cu trenul, i se întâmpla întotdeauna ceva neplăcut: ba plecat la drum lung își uită portofelul cu toți banii la bufetul gării, ba își strivește un deget la toaleta din vagon... Acest fapt (că s-a rănit la deget) arată totuși că Lev Nikolaevici era grăbit și nervos la urcarea în tren. Este posibil ca pneumonia care se declanșase să-i fi afectat nu numai

organismul, ci și creierul. Și nu întâmplător a observat Makovițki, pe tot parcursul drumului de la Iasnaia, lucruri care nu erau în ordine cu Tolstoi: ba se clătina, ba cădea brusc în somnolență și căsca (des, tare, de se auzea prin perete la hotel), ba aproape că țipa la Makovițki când acesta voia să-l învelească mai bine, ba nu-i dădea voie Sașei să închidă oberlihtul, deși era curent... Coborând din trăsură care a tras la intrarea gării, s-a împiedicat de prima treaptă a scării de piatră. Era nesigur, se clătina.

La ora 5 seara, după ce au trecut de Gorbaciovo, până să ajungă la Dankovo, Lev Nikolaevici a fost cuprins de somnolență, semn clar de boală. L-au apucat frisoanele, a cerut să fie învelit cu ceva mai călduros. L-a luat cu frig pe spinare. Dar fără nici o durere în piept, fără tuse, fără sufocare. Makovițki i-a luat temperatura: 38,1°C. La ora 6 avea 38,5°C. Inima a început să-i bată neregulat. A devenit limpede că ținta nu mai e Caucazul.

Este greu să ne imaginăm starea însoțitorilor lui Lev Nikolaevici. „Proiectul” lor, chiar dacă făcut în pripă, perspectiva lor, viitorul se prăbușea văzând cu ochii. Însemna că ei îl duceau pe bătrân – tatăl! – nu se știe unde, trebuiau să întreprindă ceva în zgomotul acela necruțător al roților trenului de cursă lungă.

Putem fi siguri că în acele momente Makovițki și-a amintit nu o dată de hotelul din Kozelsk unde voiseră să se oprească și de care trecuseră, pentru că birjarul îi încredințase că vor ajunge la timp la tren. De atâtea ori în timpul fugii lui Tolstoi direcția în care aveau să meargă și chiar deciziile fatale au fost influențate de birjari, de conductor, de șefi de gară. Chiar și afirmația neîntemeiată a călugărului că starețul nu s-a întâlnit cu Tolstoi din simplul motiv că birjarul n-a putut fi ajuns din urmă capătă în acest context o semnificație simbolică.

Din cauză că Sașa i-a lăsat pe birjarii cu care venise să înnopteze la Șamordino, Tolstoi a fost tentat să fugă în zori. Din cauză că birjarii au fost nedescurcăriți, au întârziat la tren, au fost la un pas să se piardă unii de alții pe drum, în schimb, pentru că birjarul cu care mergeau Tolstoi și Makovițki era de ispravă, au reușit să ajungă la trenul la care de fapt ar fi fost mai bine să întârzie și să rămână la hotelul din Kozelsk.

La cine s-a dus mai întâi Makovițki când și-a dat seama că Tolstoi nu putea merge mai departe? La conductor, firește. Ca să ceară apă caldă și să întrebe care e cel mai apropiat oraș cu hotel.

Aceștia l-au sfătuit să mai stea până la Kozlov.

Trenul mergea pe următoarea linie: Kozelsk–Belev–Gorbaciovo–

Volovo–Dankov–Astapovo–Ranenburg–Bogoiavlensk–Kozlov–Griazi–Grafaskaia–Voronej– Liski–Millerovo– Novocerkask–Rostov.

Judecând după faptul că niște conductori cu experiență l-au sfătuit pe doctor să ajungă până la Kozlov înseamnă că nici Dankov, nici Astapovo, nici Ranenburg, nici Bogoiavlensk nu erau localități în care să se găsească un hotel ca lumea și să poată fi asigurată îngrijirea necesară unui bolnav.

Judecând însă după faptul că ei au coborât totuși la Astapovo, la ora 6.35 seara, înseamnă că doctorul Makovițki a intrat în panică și a luat hotărârea să coboare la cea dintâi gară mare. Dankov nu era o astfel de gară. Astapovo era. Deși nici acolo nu exista hotel.

La cine a alergat Makovițki în clipa când a coborât pe peron la Astapovo? La șeful gării, desigur. „M-am îndreptat degrabă spre șeful gării, care era pe peron, i-am spus că-n tren se află L.N. Tolstoi, că s-a îmbolnăvit, că are nevoie de odihnă, să stea în pat, și l-am rugat să-l ia la el... l-am întrebat cum e locuința lui.“

Șeful gării, Ivan Ivanovici Ozolin, s-a dat câțiva pași înapoi uitându-se uimit la domnul acela ciudat cu fața lividă, aproape lipsită de sânge și cu un accent vizibil nerusesc, care îl asigura că în gara lui a sosit Lev Tolstoi bolnav și că vrea să se cazeze la el acasă. Asta aducea a delir. Chiar era delir dacă priveai lucrurile cu o minte sănătoasă. Cine i-a venit în ajutor lui Makovițki? Din nou un conductor. Acesta l-a însoțit pe doctor, confirmându-i lui Ozolin cele spuse de Makovițki.

Leton de origine și luteran-evangelist, Ozolin s-a dovedit a fi împreună cu soția sa, nemțoaică din Saratov, un admirator al lui Tolstoi, un om care urma neabătut îndemnul lui de „a face bine“. El n-a pregetat nici o clipă să accepte să-l primească pe bolnav și a reținut trenul pentru ca Tolstoi să aibă timp să se pregătească liniștit și să coboare. El nu și-a putut părăsi imediat postul (acolo fiind nod de cale ferată, mai erau câteva trenuri care veneau și plecau). Tolstoi a fost dus mai întâi în sala de așteptare pentru doamne, unde nu era lume, era curat și nu era fum de țigară. Lev Nikolaevici mai avea încă putere. Pe peron a mers singur, abia susținut de braț de Makovițki, ridicându-și puțin gulerul paltonului. Începea să se facă frig și bătea un vânt tăios. Dar odată ajuns în sala de așteptare pentru doamne, s-a așezat pe marginea unei canapele înguste, și-a ridicat și mai mult gulerul paltonului, și-a vârat mâinile în mâneci ca într-un manșon și a început să tremure și să se lase pe o parte. Makovițki i-a oferit o pernă, dar bătrânul a refuzat cu îndărătnicie. S-a cuibărit gemând în paltonul de blană, dar a refuzat în continuare să stea întins. Dacă se culca în momentul acela,

nu se mai scula niciodată. Nu s-a lăsat. Și nu s-a lăsat încă o săptămână aproape, când a zăcut într-o odăiță din casa lui Ozolin, îndurând chinurile morții, dar dovedind tuturor, și în primul rând sieși, că trecerea în moarte este tot ce poate fi mai demn și mai măreț. Mai măreț decât nașterea inconștientă și viața semiconștientă. Este momentul celei mai înalte manifestări a rațiunii și a înțelepciunii agonisite de-o viață. Punctul culminant al vieții.

STĂPÂNUL ȘI SLUJITORUL

Vorbind despre conflictele din familia Tolstoi din anii 1890, l-am uitat pe unul dintre personajele principale: Vladimir Grigorievici Certkov, care a avut un rol important în aceste conflicte.

Sunt lucruri care nu pot fi dovedite, ele pot fi însă înțelese numai din punct de vedere psihologic. Să ne întrebăm, de pildă, de ce tovarășa de viață a lui Tolstoi, atât de pașnică în relația cu bărbații din anturajul soțului și chiar îndrăgostită platonice de câțiva dintre prietenii lui (Fet, Urusov), l-a urât atât de mult pe Certkov.

Dacă ar fi suferit de la început de fobie față de toți bărbații care aspirau să împartă cu ea viața sufletească a lui Tolstoi, gelozia și ura ei ar fi fost resimțite de Fet și Strahov, Diakov și Urusov, precum și de Gusev, Bulgakov, Biriukov și alții. Dar nu s-a întâmplat așa.

Casele familiei Tolstoi de la Iasnaia Poliana și de la Hamovniki erau locuri de întâlnire deschise și primitoare pentru cei mai diferiți oameni. Și Certkov însuși a simțit la începutul prieteniei cu Tolstoi această ospitalitate, inclusiv din partea stăpânei casei. Și chiar mai târziu, când era deja în război cu Vladimir Grigorievici, Sofia Andreevna n-a încetat să dea semne de atenție prietenească față de familia acestuia. Coresponda cu Galea (Annna Konstantinovna), soția lui Certkov, și era în relații cu Elizaveta Ivanovna, mama acestuia. Îi dădea sfaturi folositoare Galei, ca între femei, i-a căutat o doică pentru copilăș. A împărtășit tristețea mamei lui Certkov în timpul celor zece ani, 1897–1907, cât timp n-a avut relații cu fiul ei. Chiar ea i-a adus lui Certkov un doctor din Tula, când acesta s-a îmbolnăvit de malarie.

Certkov l-a încredințat tot timpul pe Tolstoi că nu are nimic împotriva soției lui. Dar să pui problema în felul acesta (că nu ai nimic împotriva soției lui Tolstoi) era absolut de neconceput în cazul celorlalți prieteni ai

scriitorului. Oricum, aceștia înțelegeau ce loc ocupă Sofia Andreevna în relația cu Lev Nikolaevici. Dar și Certkov înțelegea. Problema lui a fost că pretindea locul acela.

În opinia noastră acesta este principalul motiv al neînțelegerilor dintre Sofia Andreevna și Vladimir Grigorievici, neînțelegeri care au degenerat într-un conflict foarte serios. Lupta s-a dus nu pentru mărirea locului ocupat în sufletul lui Lev Nikolaevici (acesta era nemărginit, ajungea pentru toți), ci *pentru locul* alături de Tolstoi, pe care, având firi despotice, Sofia Andreevna și Vladimir Grigorievici nu și-l puteau împărți.

Tolstoi și Certkov s-au cunoscut în octombrie 1883. Plecând după aceea la Lizinovka, moșia părinților săi din gubernia Voronej, Certkov a început imediat să-i trimită lui Tolstoi nu numai scrisori, ci și cărți, conspecte și chiar jurnale, oarecum în baza faptului că Tolstoi îl definise ca pe un om rațional, cu spiritul îndreptat asupra lui însuși.

Cuvintele „frate“ și „frățior“ sunt des întâlnite în scrisorile lui Certkov către Tolstoi. Ceva mai des decât în răspunsurile la ele. Pentru Tolstoi, Certkov este în primul rând „drag prieten“. Pentru Certkov, Tolstoi este frate și învățător.

Certkov a apărut într-un moment când Tolstoi aproape că nu avea prieteni; când familia îl privea într-un fel nou, ca pe o amenințare la adresa ei. Iar Certkov i se pune cu totul la dispoziție.

De altfel, între Lev Nikolaevici și Vladimir Grigorievici au apărut dispute chiar de la începutul cunoștinței lor. Tânărul Certkov nu e ca foaia de hârtie neîncepută. Este un tânăr cu propriile sale convingeri, mult diferite la începutul anilor 1880 de convingerile lui Tolstoi. Așa, de exemplu, este de remarcat prima lor polemică referitoare la natura divină a lui Isus Cristos și la Înviere, în care Certkov mai credea, fiind influențat de mama sa și de Pașkov. Felul în care răspunde Tolstoi este într-adevăr genial. El nu încearcă să distrugă credința lui Certkov, nu face decât să-i scrie cât de străină îi este lui orice formă de misticism. Misticismul este cea mai deșartă curiozitate.

„Atâtea treburi nemijlocite și de neamânat apar clipă de clipă și au atât de mare însemnătate pentru ucenicul lui Cristos, încât nu are când să le cuprindă. Ca bun slujitor, cu siguranță că el nu știe toate amănuntele vieții stăpânului; numai slujitorul leneș trăncănește în bucătărie și izbutește să afle câți copii are stăpânul, și ce mănâncă și cum se îmbracă. Și bineînțeles denaturează tot, dar de aflat a aflat, iar ce are de făcut nu face. Important este să-l recunosc ca stăpân și să știu ce cere *de la mine*; iar ce anume este

el și cum trăiește nu voi afla niciodată, pentru că nu-i sunt egal, eu sunt slujitor, nu stăpân.“

Această temă a „stăpânului și a slugii“ va fi reluată de Tolstoi zece ani mai târziu în povestirea cu același nume. La vremea aceea, Certkov nu respingea încă total credința în natura divină a lui Cristos, în Înviere și în Ispășire. Dar se va considera în relația cu Tolstoi un „slujitor“ față de „stăpânul“ lui. De altfel, acesta avea să fie principalul reproș adus Sofiei Andreevna: că îndrăznește să se vadă mai presus de Tolstoi, și nu ca un „slujitor“. Faptul că acest „slujitor“ era soția lui, tovarășa nopților lui și mama atâtor copii nu-l convingea pe Certkov să-i recunoască un rol aparte.

După cât se pare, această atitudine i-a convenit lui Tolstoi. El n-a încercat niciodată să-i dea peste nas lui Certkov, luând apărarea soției. El n-a făcut decât să-i explice lui Vladimir Grigorievici: de ce n-a acționat suficient de dur față de soție și familie în problema renunțării la proprietate și la drepturile de autor, a încredințării jurnalelor sale lui Certkov ș.a.m.d.

Avem de-a face cu un paradox uluitor. Recunoscându-și locul de „slujitor“ lângă Tolstoi, Certkov își arogă dreptul de a-i *pretinde* să se poarte ca un „stăpân“. Chiar îi pretinde. „Stăpânul“ în cazul de față nu este un simplu stăpân, ci Dumnezeu. Dumnezeu nu are și nu poate avea soție. Așa încât Certkov deplânge singurătatea lui Tolstoi în familie, dar nu poate pricepe cum de Lev Nikolaevici are parte de bucurii în familia lui.

Firește că lucrurile n-au arătat chiar atât de simplu. Certkov a fost prieten o vreme cu Lev Lvovici, le-a simpatizat pe Tatiana Lvovna și pe Maria Lvovna, a fost în relații bune cu Serghei Lvovici, și chiar cu Sofia Andreevna, n-a intrat în conflict cu ea de la bun început. Există o remarcabilă scrisoare a lui Certkov către Tolstoi în care îl sfătuiește cu înțelepciune să nu-și „înăbușe“ copiii cu autoritatea lui.

Dar pe ansamblu Certkov a fost intolerant cu cei din familie, cu slujitorii marelui Tolstoi, stăpânului Tolstoi. Nu aceasta era și părerea lui Lev Nikolaevici, dar el n-a încercat să-i schimbe opinia.

Căci rolul lui Certkov era exagerat de mare în sistemul de coordonate dat. Cel mai bun „slujitor“ de lângă Tolstoi era, desigur, Certkov.

Certkov a înființat pentru Tolstoi Editura Posrednik. A desfășurat o campanie de masă pentru traducerea și editarea lui Tolstoi în străinătate. La sfârșitul anilor 1890, fiind în exil în Anglia, a creat în străinătate o întreagă rețea de proiecte editoriale și jurnalistice aproape în exclusivitate pentru Tolstoi. În fine, și-a oferit serviciile pentru păstrarea și sistematizarea moștenirii lui. Certkov a fost primul care și-a dat seama că manuscrisele lui

Tolstoi erau în pericol să se piardă dacă nu se interesează cineva de integritatea lor. Activitatea Sofiei Andreevna pentru păstrarea moștenirii soțului ei mai întâi la Muzeul Rumianțev, apoi la Muzeul de Istorie a fost dictată în mare măsură de rivalitatea cu Certkov.

În decembrie 1883 ea îi scrie surorii ei că e nemulțumită de editarea în cincizeci de exemplare a tratatului lui Tolstoi *În ce constă credința mea?*: „În loc să se ardă lucrarea interzisă de cenzură *conform legii*, au fost luate toate cele 50 de exemplare la Petersburg și sunt citite în sferele înalte *gratis*. Măcar să ne fi plătit 400 rub. pentru tipar, sunt totuși oameni cu posibilități.“

În timpul ăsta Certkov își cheltuiește banii ca să cumpere din străinătate un hectograf și să înceapă activitatea periculoasă de multiplicare la moșia sa din Voronej a scrierilor interzise ale lui Tolstoi.

Sofia Andreevna se face luntre și punte ca să vândă cât mai profitabil operele soțului ei, inclusiv *Sonata Kreutzer* detestată de ea. Iar Certkov se înțelege cu Sîtin să editeze cărțile „de câteva copeici“ de la Posrednik, caută mecenaji ca să înființeze o editură pentru Tolstoi în străinătate și cheltuiește pentru dezvoltarea în continuare a activității editoriale tot ce primește din editarea cărților. Un asemenea „slujitor“ devine, bineînțeles, incomparabil mai atractiv decât Sofia Andreevna, veșnic preocupată de latura materială a vieții familiei.

Acestea sunt date obiective. Au existat însă și unele date subiective. Sofia Andreevna este sinceră, nu-și menajează deloc soțul, care, pe măsura înaintării în vârstă, începe să se poarte deosebit de delicat. Ea îl urmărește cu istericalele ei, cu mania ei suicidară și cu tot ce poate fi mai greu de suportat pentru el. În timp ce V.G. Certkov este blând, intră pe sub piele, nu opune rezistență, este aproape în totul de aceeași părere cu Tolstoi, mai mult decât atât – este avid de sfaturile și învățămintele lui. Chiar și căsătoria a făcut-o după îndemnul repetat ale învățătorului său. Soția lui, Galea, îl divinizează pe Tolstoi. Este tot timpul bolnavă, dar renaște la propriu când intră Tolstoi în casa lor. Tolstoi are o influență binefăcătoare, ca a unui bătrân tămăduitor. În timp ce în propria familie provoacă depresia fiului său Lev.

În capitolul precedent am arătat cum Sofia Andreevna, având în preajmă un bărbat puternic, simte acut nevoia unui prieten de suflet, dar „asexuat“. Se vede treaba însă că și Lev Nikolaevici are tot atâta nevoie de o „soție de suflet“, nu de o „slujitoare“, ci de o ființă sensibilă care să simtă cât este de singur și să-i aducă mângâiere. Locul acesta nu-l putea ocupa o

altă femeie din cauza mentalității lui Tolstoi în privința femeilor (numai soție, numai mamă, nici un fel de emancipare) și din cauza geloziei Sofiei Andreevna.

Certkov era potrivit din toate punctele de vedere pentru rolul de prieten al lui Tolstoi. Era de viță nobilă, dar nu studiasese sistematic, nu făcuse liceul și nu terminase universitatea, întocmai ca Tolstoi. Era un om al spiritului, adică punea problemele spirituale mai presus de cele materiale. Chiar și faptul că era tânăr a fost în favoarea lui. Certkov se deosebea de fiii lui Tolstoi, care odată cu vârsta erau tot mai puțin dornici să împărtășească idealurile tatălui lor și își trăiau fiecare propria viață.

Cu toată înfățișarea lui splendidă și impunătoare, Certkov avea în el ceva vag feminin. Era un soț și un tată minunat. Este interesant însă faptul că în rapoartele de la poliție el este caracterizat ca un om „bun, blând, cu o fire slabă“, care „de la vârsta copilăriei a fost în grija femeilor“. Tolstoi face după moartea tatălui lui Certkov următoarea remarcă curioasă în jurnal: „O să fie la cheremul maică-sii.“ Și adaugă: „Groaznici oameni sunt femeile care scapă din frâu.“

Să spunem că Certkov a devenit „soția de suflet“ a lui Tolstoi ar fi prea mult. Dar întreaga lui corespondență cu Lev Nikolaevici te duce cu gândul la scrisorile unei „învrăjbitoare“ care seamănă dușmănie ca să-l despartă pe soț de familia lui.

ÎNVRĂJBITORUL

Noi ne putem înșela în această privință. Nu însă și Sofia Andreevna cu intuiția sa de femeie. „Frumosul idol“ și „învrăjbitorul“, așa îl numea ea pe Certkov pe la spate atunci când războiul dintre ei era în toi.

Chiar de la primele scrisori ale lui Certkov către soțul ei, Sofia Andreevna a bănuțat că ceva nu e-n regulă și a spus-o pe șleau. În anii 1880, în familia Tolstoi încă mai funcționa înțelegerea ca soții să citească toate jurnalele și corespondența. Și iată că pe 30 ianuarie 1884, la trei luni după ce l-a cunoscut pe Vladimir Grigorievici, ea îi scrie de la Moscova soțului aflat la Iasnaia Poliana: „Îți trimit scrisoarea lui Certkov. Oare vei închide mereu ochii la oamenii la care nu vrei să vezi decât ce-i bun? Asta e orbire!“

Această exclamație este extrem de interesantă. Dacă judecăm după amintirile Sofiei Andreevna și ale copiilor din familie, apariția lui Certkov

în casa lor a fost întâmpinată cu entuziasm. „Strălucitorul cavalier din gardă“, cum îl numește Lev Lvovici, i-a încântat pe toți. Soția lui Tolstoi, educată într-o familie aflată în slujba Kremlinului, nu era deloc indiferentă față de originea nobilă a oamenilor, așa că făcea diferența între „suspecți“ și Certkov, bineînțeles în favoarea celui din urmă. Cu toate acestea, chiar primele scrisori ale lui Vladimir Grigorievici către Lev Nikolaevici au neliștit-o, făcând-o să fie circumspectă.

Prin ce au neliștit-o? Certkov stăruia ca Lev Nikolaevici să vină la el la Lizinovka, unde convertise la credința lui (încă neclară) trei tineri țărani. Certkov avea dubii: avea oare dreptul să o facă? „Cine îi va îndrepta dacă se va întâmpla ca eu să-mi schimb felul de a-l înțelege pe Cristos? Veniți, Lev Nikolaevici, dați curaj, ajutați. E nevoie de dumneavoastră aici...“

Era prima imixtiune lipsită de tact a lui Certkov în ordinea vieții de familie a lui Tolstoi. La numai trei luni după ce-l cunoscuse pe Tolstoi, acest tânăr insistă ca scriitorul în vârstă de aproape șaiszeci de ani să dea fuga iarna la el, în gubernia Voronej. Scrisoarea l-a uluit pe Tolstoi.

Certkov a bătut în retragere un timp, chiar s-a căit. „În ce privește ultima mea scrisoare, de bună seamă că dumneavoastră aveți în mare măsură dreptate. Îmi amintesc că, a doua zi după ce am trimis-o, puțin a lipsit să nu scriu altă scrisoare ca s-o anulez.“ Certkov a înțeles că a sărit calul. Dar nu mai poate și nici nu vrea să-și ascundă sentimentele față de Tolstoi: „Am nevoie să știu tot timpul unde sunteți, ce faceți...“

Nici Tolstoi nu-și ascunde sentimentele. „Mă emoționează fiecare scrisoare a dumatelui.“

Cu toate acestea, el vede că Certkov... nu este un om absolut sănătos psihic. „Îți spun ce sentiment am la primirea scrisorilor dumatelui: îmi e frică, îmi e groază – să n-o iei razna.“ La mai puțin de un an după ce l-a cunoscut pe Certkov, Tolstoi are un vis pe care îl notează în jurnal: „L-am visat pe Certkov. A început deodată să danseze, era slab, și am văzut că a înnebunit.“

Mulți au semnalat faptul că Certkov nu stătea bine cu nervii, mai ales profesorul de latină și greacă al copiilor lui Tolstoi, V.F. Lazurski. Acesta scrie despre Certkov în memoriile sale: „...mi-a făcut impresia unui om bolnav de nervi. Certkov spunea că nu poate deloc aprecia obiectiv temperatura apei pentru că nu are încredere în sensibilitatea sa. Uneori starea lui nervoasă e de așa natură, că nu simte frigul, oricât de mare ar fi; uneori îi e frică să intre în apă fără nici un motiv clar.“

Certkov recunoștea el însuși că suferă de mania persecuției.

Alegându-și un prieten pentru tot restul vieții, Tolstoi a înțeles probabil de la bun început că are de-a face cu un om la fel de dezechilibrat psihic ca soția lui. Certkov era o fire deosebit de activă, dar accesele de activitate susținută alternau la el cu apatia. În Anglia era în stare să-și pună colaboratorii să lucreze zile și nopți întregi, pe urmă însă lăsa brațele în jos și cădea în depresie. Tolstoi era la curent cu starea lui.

În 1898, când se ocupa împreună cu Certkov de strămutarea duhoborilor ruși în Canada, Tolstoi i-a scris acestuia în Anglia:

„Dumneata din pricina meticulozității exagerate ești încet, migălos, apoi privești totul de sus, ca un *grand seigneur*, și din cauza asta nu vezi multe și, în afară de asta, *din motive fiziologice* [sublinierea mea – n.a.] ai o umoare schimbătoare – ba iei foc, ba ești apatic. Toate astea mă fac să cred că dumneata, ca urmare a frumoaselor dumitale calități, ești un colaborator prețios, un lucru doar – ești nepractic ca militant.“

Certkov era un om nu numai complicat, ci neplăcut, avea o fire respingătoare, nu o dată și-a dat arama pe față. I-au întors spatele mai devreme sau mai târziu toți colaboratorii apropiați și chiar prietenii, începând cu Biriukov și terminând cu Bulgakov și Sașa. Numai Tolstoi l-a iubit pe Certkov până la sfârșit.

Sofia Andreevna a bănuț de la bun început că Certkov reprezintă o amenințare pentru familie, asemenea tuturor celorlalți „suspecți“. Totuși a încântat-o farmecul lui când l-a întâlnit la Petersburg în februarie 1885. Aceasta era o misterioasă particularitate a personalității lui charismatice: era fermecător când se întâlnea cu oamenii, dar, odată ce se despărțeau, aceștia îl ironizau și chiar vorbeau despre el cu antipatie.

În luna martie a aceluiași an, Sofia Andreevna îi scrie de la Moscova soțului ei la Iasnaia Poliana: „Am primit astăzi cea mai drăguță scrisoare de la Certkov. Roagă să-i trimit paginile cu articolul tău aduse de el, și scrie, de pildă: «Mă gândesc mereu la dumneavoastră și la familia dumneavoastră ca la niște rude, mai mult, ca la niște rude apropiate. Dacă e bine sau nu, nu știu, pare-se că e bine.» Ce bine îi seamănă asta!“

Dar tocmai această „cea mai drăguță scrisoare“ ar fi trebuit s-o facă atentă pe Sofia Andreevna:

„Contesă, vă deranjez cu o rugămintă: trimiteți-mi, vă rog, prin poștă caietele cu primele pagini litografiate ale ultimului articol al lui Lev Nikolaevici. Le găsiți în dulapul din spatele mesei de scris. Sunt acolo în total cam 10 sau 12 caiete.“

În ce grad se familiarizase Certkov cu casa din Hamovniki, dacă îi

explica stăpânei ce și unde se află.

Mulți au observat cât de lipsit de tact era Certkov când se amesteca în viața familiei Tolstoi. Pe Sofia Andreevna a afectat-o serios, în schimb Tolstoi n-a văzut nimic.

Sau totuși a văzut?

Până în anul 1887 atitudinea Sofiei Andreevna față de Certkov, deși circumspectă, este binevoitoare și un pic ironică. În general soția lui Tolstoi nu prea știa să spună ironii pe seama altcuiva (mai degrabă, invers), dar gusta glumele și vorbele de duh ale altora.

În scrisoarea către Lev Nikolaevici din 15 martie 1885 ea reproduce cuvintele lui Fet spuse ei la o întâlnire: „Lev Nikolaevici împreună cu Certkov vor să picteze așa niște imagini pentru popor, încât acesta să înceteze a mai crede în minuni. De ce să lipsești poporul de fericirea de a crede în misterul atât de drag lui, că mănâncă în chip de pâine și vin pe domnul și mântuitorul său. Asta-i totuna cu mujicul desculț care s-ar duce cu un muc de seu în peșteră ca să găsească drumul și ei i-ar stinge mucul și l-ar pune să-și ungă cizmele cu seul... când el e desculț!“

Cu Certkov nu se putea glumi în felul acesta. Nici Tolstoi nu-și permitea. Este cunoscută întâmplarea cu Lev Nikolaevici care l-a pocnit pe Certkov pe chelie, lăsând acolo o pată roșie. Un țânțar! Toată lumea a început să râdă. Certkov a exclamat cu tulburare în glas: „Cum ați putut lipsi de viață o ființă vie, Lev Nikolaevici!“ Toată lumea s-a simțit prost.

„Sunt sigur că de când Certkov a început să aplice în viață principiul «să nu ucizi», puricii, ploșnițele, țânțarii și muștele îl pot chinui cât poftesc, fără să se teamă pentru viața lor“, scrie V.F. Lazurski. Și tot el povestește în memoriile sale: „Niște mujici au muncit ceva pentru el și, bineînțeles, la sfârșit i-au cerut bani de vodcă. Certkov a ieșit la ei și i-a anunțat că «pentru vodcă» nu le poate da, dar în loc de asta a propus să cumpere pentru ei niște cărțile sau Biblia. După care a scos o broșură despre relele beției și le-a citit-o mujicilor.“

Certkov era un *fanatic* al convingerilor sale, spre deosebire de Tolstoi, care era un *căutător* perseverent. De la un timp s-a hrănit numai cu ideile lui Tolstoi, așa încât a ajuns un fanatic al convingerilor lui. Dar Tolstoi și-a schimbat ideile în cursul vieții uneori și cu o sută optzeci de grade. De pildă, a trecut de la cultul familiei la negarea lui. A fi un fanatic al convingerilor lui Tolstoi însemna să le „îngheți“ într-o anumită etapă.

Totuși Tolstoi nu avea cum să nu se simtă răspunzător pentru convingerile sale, așa încât îi venea greu moralmente să-l contrazică pe

Certkov, fiind nevoit să asiste cum primul său discipol devine un „Tolstoi“ mai consecvent decât el însuși și, în același timp, văzându-se pus în situația de a se supune dogmatismului lui Certkov, cum s-a întâmplat cu *Sonata Kreutzer*. Căci la sfatul lui Certkov, Tolstoi „a terminat-o“ cu o postfață moralizatoare.

La un moment dat Lev Nikolaevici a rugat-o pe Sofia Andreevna să-i găsească o scrisoare de la Repin. Ea a dat întâmplător peste o scrisoare a lui Certkov în care acesta o preamărea pe soția sa Galea și-l *compătimea* pe Tolstoi.

„Scrisoarea asta m-a făcut pur și simplu să explodez“, își amintește Sofia Andreevna.

Efectul a fost atât de năpraznic, încât ea și-a amintit de scrisoare după mulți ani. Și este de înțeles. Scrisoarea lui Certkov din 18-20 februarie 1887 nu pomenea de Sofia Andreevna. El scria despre Galea, despre cât de fericit e cu ea. „...nu există domeniu în care noi doi să nu comunicăm și să nu cădem de acord. Nu știu cum să-i mulțumesc lui Dumnezeu pentru tot binele pe care mi-l dă această concordie cu soția mea.“ Certkov mai făcea următoarea remarcă: „Cu ocazia asta îmi amintesc de cei care sunt lipsiți de posibilitatea unei astfel de comunicări spirituale cu soțiile lor și care îmi pare că merită mult mai mult decât mine să se bucure de-o fericire ca asta.“

Era o piatră aruncată în Sofia Andreevna. În jurnalul ei de la începutul lui martie 1887 ea scrie: „A fost o scrisoare de la Certkov. Nu-l plac: nu e deștept, e șiret, mărginit și nu are suflet bun. L.N. este părtinitor pentru că Certkov i se închină lui.“ Iar trei zile mai târziu: „Relațiile cu Certkov trebuie să înceteze. Totul acolo e minciună și răutate, și tot așa o să fie.“ Război în toată regula.

E suficient să vedem scrisoarea de răspuns a lui Lev Nikolaevici către Certkov ca să înțelegem că soția sa a pierdut războiul din pricina îngăduinței cu care Tolstoi îl trata pe Certkov. El nu numai că nu-i arată acestuia că e inadmisibil să i se amestece în viața personală, dar... îi și mulțumește. „Îți mulțumesc pentru ea [pentru scrisoare]. Sunt sigur că nu-ți imaginezi cât m-am bucurat citind-o. Cât e de frumos totul: și viața dumitale cu soția și cu mama, și acele probleme de viață care se ridică în fața dumitale. Mă bucur foarte mult și țin la dumneata.“

Atunci cui îi declara Sofia Andreevna război? Lui Certkov? Soțului ei?

De unde a apărut în scrisorile lui Certkov nota aceasta de compătimire pentru Tolstoi din cauza soției lui? Căci, până în 1887, Certkov fusese numai în trecere în casa lor. Putea, desigur, să asculte de zvonuri, dar

zvonurile nu-i dădeau dreptul moral să scrie o astfel de scrisoare. Dreptul moral i l-a oferit însuși Tolstoi.

În 27 martie 1884 îi comunică „dragului prieten“ două impresii oribile din acea zi (o prostituată minoră luată la poliție și cadavrul dezbrăcat al unei spălătorese care murise de frig și foame) și i se plânge amar: „Mi-e rușine să scriu asta, mi-e rușine să trăiesc. Acasă, stridii la felul cinci, nu erau proaspete. Discuția mea despre asta cu oamenii apropiați este întâmpinată cu nedumerire – pentru ce să vorbești dacă nu poți să îndrepti. Uite, mă rog: Dumnezeu meu, învață-mă cum să fiu, cum să trăiesc pentru ca viața mea să nu fie odioasă.“

La rugămintea lui Lev Nikolaevici scrisoarea a fost distrusă de Certkov, dar a ajuns la noi un amplu extras făcut de acesta. La începutul corespondenței lor, ca urmare a insistenței lui Tolstoi, el a distrus câteva scrisori cu un conținut prea intim, și doar mai târziu l-a convins pe învățătorul său să-i îngăduie să nu distrugă scrisorile destinate în mod expres lui, ci să le păstreze fără să le arate nimănui în timpul vieții lui Lev Nikolaevici.

În perioada 1883–1887, Tolstoi s-a plâns nu o dată în scrisorile către Certkov că se simte singur în familie, că nu e înțeles și că nu vor să-l asculte. Apare întrebarea: cum trebuia să reacționeze la asta un soț tânăr care era într-adevăr fericit cu tânăra lui soție? Să ne amintim momentele de „incredibilă fericire“ pe care le-a trăit Lev Nikolaevici alături de Sonia la începutul anilor 1860.

În ce context au fost concepute scrisoarea lui Certkov și răspunsul lui Lev Nikolaevici la ea? Certkov e fericit cu Galea. Dar soții Tolstoi? Să aruncăm o privire în jurnalul Sofiei Andreevna din ziua de 6 martie 1887. „Mi-e sufletul trist. Ilia mă mâhnește cu viața lui ascunsă și urâtă. Trândăvie, vodcă, deseori minciună, anturaj rău și principalul – lipsa oricărei vieți spirituale. Serioja a plecat la Tula, mâine e ședință la banca lor țărănească. Tania și Liova joacă în chip supărător vint. Cu copiii mai mici am pierdut orice aptitudine de *a educa*... N-am acum nici un punct de sprijin în viață...“

Dacă în familia Tolstoi nu e vorba de o destrămare, este în orice caz o criză foarte serioasă. Nu e greu să înțelegem de ce scrisoarea lui Certkov a făcut-o să „explodeze“ pe Sofia Andreevna.

Există în tehnologia computerelor o noțiune de lucru care se numește „menținerea formatului“. Educația, deprinderile și experiența de viață ale Sofiei Andreevna nu-i permiteau să mențină împreună cu soțul ei formatul

relațiilor așa cum se întâmpla în relația lui Lev Nikolaevici cu Vladimir Grigorievici. Tolstoi, la rândul său, când trecea de la corespondența cu Certkov la comunicarea cu soția lui, era nevoit să se mute de la un format la altul.

În 1885 Certkov îi scrie lui Lev Nikolaevici: „De ce nu-l rugați pe fiul dumneavoastră mai mare să vă ajute la punerea și păstrarea în ordine a hârtiilor dumneavoastră? Este atât de important ca hârtiile să fie ținute în ordine de către cineva din ai casei... Tot ce scrieți e atât de prețios pentru noi, atât de remarcabil, încât noi recunoaștem că ne cutremurăm la gândul că ceva din scrierile dumneavoastră se poate pierde din pricina neatenției.“

Pe Tolstoi îl dureau faptul că familia nu tratează cu suficientă atenție munca lui. De nenumărate ori se plânge de fiii lui în jurnal. Uneori le scrie fiecăruia în parte sau tuturor scrisori ample, încercând să-i aducă pe adevăratul drum, să-i salveze de ateism, de egoism, de patima beției și a jocului de cărți. Parcă nu trăia la un loc cu ei, ci undeva pe o insulă nelocuită.

Pe Certkov nu trebuie să-l îndrume. El îndrumă pe cine vrei și pe cine nu vrei. Și e atât de interesat de tot ce-l preocupă pe Tolstoi, încât e cu neputință să nu-l apreciezi pentru acest lucru.

Chiar și Sofia Andreevna recunoaște: „Am fost nedreaptă gândindu-mă că *lingușirea* îl mână pe Certkov să comunice cu Lev Nikolaevici. Certkov e un fanatic îndrăgostit de Lev Nikolaevici, îl urmărește cu obstinație de mulți ani, trăiește prin el, cu ideile lui, cu operele lui și chiar cu persoana lui înfățișată în nenumărate fotografii. Ca inteligență Certkov este un om limitat și *s-a limitat* la operele, ideile și viața lui Lev Tolstoi. Îi mulțumesc și pentru asta.“

Aceste rânduri au fost scrise înainte de plecarea lui Tolstoi.

Devotamentul îl face pe Certkov să-și permită cam multe față de învățătorul lui. Bunăoară, să se amestece în textul *Prizonierului din Caucaz* cu ocazia reeditării povestirii în Posrednik. Certkov îl roagă pe Lev Nikolaevici să îndrepte câteva rânduri care lui i se par neizbutite. Și Tolstoi acceptă ușor, deși consideră *Prizonierul din Caucaz* cea mai reușită operă a sa, mai bună decât *Război și pace*. „Excluderea acelor locuri de care ai scris o accept cu bucurie și sunt recunoscător. Numai fă-o dumneata.“ De fapt, el îl invită pe Certkov să colaboreze cu el, de vreme ce pentru Tolstoi corecturile făcute la redactare sunt cel mai important element al creației.

Manuscrisele sunt ținta principală a lui Certkov. Nici un rând al geniului nu trebuia să dispară. De la sfârșitul anilor 1880 și până la sfârșitul

vieții lui Tolstoi, Certkov a copiat sistematic tot ce-a ieșit de sub pana scriitorului. El o roagă stăruitor pe fiica lui Tolstoi, Maria, care devine secretara tatălui ei, să transcrie toate manuscrisele noi ale lui Lev Nikolaevici, inclusiv jurnalele și scrisorile, și să-i trimită lui copiile. Începând cu primăvara lui 1890 el se adresează direct lui Tolstoi cu rugămintea de a-i preda jurnalele ca să le copieze și să extragă din ele pasajele cu gânduri înțelepte pentru „Codul“ ideilor lui Tolstoi conceput de el. Dar jurnalele lui Tolstoi, după cum bine a remarcat ultimul său secretar, V.F. Bulgakov, „sunt omul întreg, așa cum e el, fără ascunzișuri“. Certkov începe să aibă pretenții la un Tolstoi întreg, „fără ascunzișuri“.

Trebuie să fim însă drepecți. Tolstoi era și el interesat ca Certkov să dispună de jurnalele și de scrisorile lui. Îl încânta planul lui Certkov de a face un „Cod“ al ideilor lui. „Ce vrei să faci cu jurnalele mele este foarte dorit și de mine... îi scrie el lui Certkov pe 8 aprilie 1890. Ce am scris bun îmi trebuie mie chiar mai mult decât altora. Căci tot ce e mai bun nu din mine pornește, ci doar trece prin mine.“

La începutul cunoștinței lor el, cu mâna lui i-a predat lui Certkov jurnalul anului 1884, care conținea, printre altele, păreri proaste despre soția și fiul său cel mare. După mulți ani își dă seama ce-a făcut și cere jurnalul înapoi. Dar Certkov începuse să-l multiplice și-l va păstra la el și la prietenul său din regimentul de gardă călare, D.F. Trepov, șeful poliției din Moscova, iar din anul 1905 guvernator general al Petersburgului. Unul dintre cele mai intime jurnale ale lui Tolstoi a fost păstrat la șeful poliției din Moscova, în timp ce Tolstoi era urmărit permanent, iar „tolstoenii“ erau trimiși în Caucaz și în Siberia, în batalioane disciplinare.

Din anul 1885 și până în anul 1888 Tolstoi n-a scris regulat în jurnal. Din 1889 începe să scrie sistematic. Certkov înțelege foarte bine – și corect – ce importantă parte a moștenirii lui Tolstoi reprezintă aceste însemnări. Și iată că în primăvara lui 1890 el îl roagă pe Lev Nikolaevici să-i dea lui spre păstrare *toate* jurnalele, urmând ca viitoarele însemnări să-i fie transmise de Maria Lvovna.

Și din nou Tolstoi își dă foarte ușor acordul. „...am hotărât să-ți trimit și cele două caiete ale mele din jurnal. Vei lua de acolo ce e necesar. Dar cerne-le mai bine.“

Pe 21 aprilie 1890 sosește la Iasnaia Poliana I.I. Gorbunov-Posadov, literat, „tolstoian“ și colaborator al lui Certkov la Editura Posrednik. Are misiunea de a lua de la Lev Nikolaevici manuscrisul postfeței la *Sonata Kreutzer* ca să i-l ducă lui Certkov la Petersburg. Cea de-a doua misiune,

mai importantă decât cealaltă, este de a lua caietele jurnalelor lui Lev Nikolaevici. Dar, în mod cu totul neașteptat, Tolstoi nu-i dă caietele. El îi scrie lui Certkov: „M-am hotărât să nu ți le trimit. Vanea îți va spune motivele.“

Motivul era unul singur: soția lui. Aflând că soțul ei se pregătește să-i dea lui Certkov jurnalele, ea se revoltă și se opune categoric, nevrând să-și dea soțul cu tot cu secretele intime pe mâna lui Vladimir Grigorievici. Avea dreptate în felul ei. Printre secrete se numărau și „fisurile“ apărute în familie. Dacă obținea manuscrisele, Certkov punea mâna pe lucruri compromițătoare pentru soția lui Tolstoi.

În iulie 1885, aflându-se în Anglia, Certkov l-a sfătuit deschis pe Lev Nikolaevici să-și părăsească familia. Sofia Andreevna n-a avut cunoștință de această scrisoare, altfel furtuna s-ar fi dezlănțuit înainte de 1887.

Certkov scria: „...pregătiți-vă să auziți vești neplăcute, vreau să vorbesc fără rețineri și fără să îndulcesc lucrurile, fiindcă eu cred că așa trebuie, mi-o dictează iubirea. Spuneți că trăiți într-o atmosferă total potrivnică credinței dumneavoastră. Și aveți perfectă dreptate. E absolut firesc să aveți din când în când planuri de fugă, să vreți să întoarceți pagina în privința situației familiale. Asta e o dovadă că sunteți slab și ticălos, și eu nu pot fi de acord că sunteți așa. Să fiți conștient că aveți posibilitatea să vă eliberați la nevoie de cei care vă înconjoară, că puteți să-i dați vieții un curs absolut nou demonstrează, dimpotrivă, că aveți puterea s-o faceți. Și... a fugi sau a da vieții alt curs nu sunt deloc în ochii mei acțiuni care să fie condamnate în viitor. Cristos așa a făcut și i-a atras pe alții pe drumul acesta.“

În spatele stilului alunecos, ascuns al lui Vladimir Grigorievici stă logica gândurilor sale necruțătoare față de familia lui Tolstoi: dacă dumneavoastră, Lev Nikolaevici, aveți pretenții la locul de pe pământ al lui Isus Cristos și aveți tot dreptul să-l pretindeți, „lăsați morții să-și îngroape morții“, părăsiți-vă familia!

Certkov nu s-a împăcat cu ideea că n-a primit în aprilie 1890 jurnalele lui Tolstoi prin Gorbunov și în mai a trimis la Iasnaia un nou agent, pe Matvei Cistiakov, administratorul său în cătunul Rjevsk. Se pare că sosirea acestuia l-a iritat chiar și pe Tolstoi. El scrie în jurnal: „A venit Cistiakov. Tot în legătură cu jurnalele. El, Certkov, se teme c-o să mor și jurnalele o să dispară. Nu poate să dispară nimic. Dar de trimis nu se poate – să jignesc...“

Să jignesc – adică să-mi jignesc soția. Dar nu vrea nici să-l jignească

pe Vladimir Grigorievici. Cu atât mai mult cu cât Cistiakov i-a adus portretul Galei – un semn intim din partea familiei Certkov.

În scrisoarea de răspuns Tolstoi se pierde în scuze. „Îmi pare foarte rău că nu pot să-ți trimit jurnalele. Am scris atunci fără să mă gândesc: ca să nu mai spun că asta încalcă poziția mea față de ce-am scris, nu pot să trimit ca să nu-i pricinuiesc o neplăcere soției mele sau ca să n-o fac în secret față de ea. Asta nu pot. Ca să-mi repar vina că nu mi-am respectat promisiunea, o să copiez pentru dumneata, am și început și o să-ți trimit... Dar jurnalele n-o să dispară. Ele sunt ascunse, și știu de ele cei ai casei – soția și fiicele. Nimic ce este al lui Dumnezeu nu poate să dispară. Cred.“

Este puțin probabil că pe Certkov l-au liniștit cuvintele că soția știe unde sunt ascunse jurnalele. Trebuie să-l fi speriat mai degrabă. Și fără motiv. Judecând după jurnalul Sofiei Andreevna, Tolstoi începe abia în 1890 să-și ascundă jurnalele de soția sa, care reușise să le găsească și le copia noaptea pe furiș.

Să admitem că Sofia Andreevna era o soție geloasă și bănuitoare. Dar și fiica lor Maria începe să cârtească în anul 1890. Rolul de „agent“ al lui Certkov nu-i convine deloc. În plus ea observă că, deși pe Tolstoi îl măgulește atenția lui Certkov față de moștenirea lui, insistența lui prea mare în privința jurnalelor îi dă senzația că tatăl ei e lipsit de libertate.

În vara lui 1890 Maria Lvovna îi trimite lui Certkov două scrisori prin care refuză să facă extrase din scrisorile și jurnalele tatălui ei. „În general, îmi este neplăcut să fac aceste extrase, îmi este rușine să mă amestec în gândurile lui cele mai intime, în truda lui ocrotită de Dumnezeu. Eu nu-l rog să facă însemnări. Dacă le-a făcut, le scriu, dar n-am să-l mai rog, cred că îi este neplăcut.“ În alt loc ea scrie: „Sunt convinsă că el nu vrea să-i citească cineva aceste jurnale cât e în viață.“

Mai mult decât atât, chiar Tolstoi și-a exprimat clar poziția într-o scrisoare către Certkov. „Nu te supăra pe mine, drag prieten, dar înțelege că asta nu e atât de greu, pe câte de neplăcut e că-mi paralizează activitatea spirituală, mi-o paralizează faptul că știu că se copiază și se trimite pe loc. Nu-mi da tot felul de argumente, ci, pur și simplu, iubindu-mă, intră-n sufletul meu, aceasta înseamnă să iubești, și renunță la asta, și nu-mi spune că privează pe cineva și că nu-ți place, și eu am să fiu foarte bucuros. Dar am să-ți scriu mai des. Mă gândesc deseori și-mi spun: uite asta trebuie să-i scriu lui Certkov.“

Certkov a dat impresia că a cedat. Într-o scrisoare către Maria Lvovna el consideră „problema rezolvată“. Iar într-o scrisoare către Lev

Nikolaevici „se supune cu drag“ și regretă că o neînțelegere a fost motiv de conflict.

Dar e de necrezut! Chiar și în aceste scrisori „pocăite“ Certkov continuă să-și urmeze linia de „executor testamentar“.

Într-o scrisoare către Lev Nikolaevici el roagă să fie copiate și să-i fie trimise nu jurnalele, ci scrisorile „cu conținut bogat și fără caracter intim“ către alte persoane, și s-o pună pe Mașa să facă acest lucru. Promite să nu le dea nimănui să le citească și nici să le copieze „până ce nu le veți verifica singur în culegerea cu ideile dumneavoastră pe care o întocmesc și vă voi prezenta-o spre verificare înainte s-o difuzez.“

Cum putea Tolstoi să-l refuze pe dragul prieten? Răspunsul dat de el avea darul să-l bucure pe Certkov: „Am rugat-o pe Mașa să copieze câteva scrisori și ți le voi trimite.“

În scrisoarea lui Certkov către Maria Lvovna se face auzită „o singură rugămintă“: „Notează, te rog, în ordinea lor toate persoanele cărora le trimite scrisori, luna și ziua.“ Și o roagă pe Maria Lvovna să i le trimită lui.

Certkov avea mai multă experiență decât fiicele lui Tolstoi, care își luaseră asupra lor sarcinile de secretare ale tatălui lor. Unde mai pui că se căsătoriseră, chiar dacă destul de târziu, și aveau acum grijile lor. Certkov rămânea cel care lucra permanent pentru Tolstoi. Și dacă Certkov și Sofia Andreevna s-ar fi putut înțelege să-și împartă cumva sarcinile, totul ar fi fost minunat. Dar el e încăpățânat și cârcotaș, nu are deloc răbdare și nu vrea să țină seama de familie, care, după părerea lui, nu ține seama de marele Tolstoi.

Un nou conflict izbucnește în mai 1892, când Tolstoi se implică împreună cu fiicele sale să ajute țăranii din satul Beghicevka din gubernia Riazan, lovit de foamete, deschizând cantine cu bani din donații. Este ajutat de soție să strângă bani. Certkov dă și el ajutor în gubernia Voronej, de asemenea lovită de foamete. Munca de întrajutorare aduce pacea în familia scriitorului. Tolstoi își vizitează soția la Moscova, la rândul ei, Sofia Andreevna își vizitează soțul la Beghicevka, și pe amândoi îi încearcă sentimente duioase de dragoste. „Sonia e foarte neliniștită, nu-mi dă drumul, și suntem amândoi prietenoși și dragăstoși, cum n-am mai fost de mult“, îi scrie el Aleksandrei Tolstaia în decembrie 1891. „Bucuria relațiilor cu Sonia. N-au fost niciodată atât de calde“, îi scrie lui N.N. Ghe, fiul.

Relațiile dintre Sofia Andreevna și Vladimir Grigorievici se ameliorează și ele. Cel puțin acelea legate de activitatea de întrajutorare.

Soția lui Tolstoi trimite vagoane cu alimente în gubernia lui Certkov. În acest timp Tolstoi continuă să lucreze la cartea *Împărăția lui Dumnezeu e înăuntrul nostru*, îi trimite manuscrisul lui Certkov, apoi îl roagă să i-l înapoieze pentru redactare. Pentru mai multă siguranță Certkov trimite manuscrisul prin Sofia Andreevna. Și în ea răbufnește brusc dușmânia împotriva „învrăjbitului”.

Scrisoarea dușmănoasă a Sofiei Andreevna către Certkov nu s-a păstrat, dar conținutul ei poate fi dedus din scrisoarea de răspuns. Sofia Andreevna s-a plâns că Certkov exploatează fără milă un „bătrân nervos și obosit”.

Certkov a fost extrem de jignit. El i-a trimis lui Tolstoi scrisoarea Sofiei Andreevna și răspunsul lui la această scrisoare, vrând să-l facă martor la nedreptatea flagrantă pe care i-o făcea soția lui. Tolstoi a trebuit să fie de acord cu el.

„Ai dreptate, dar nici ea nu e vinovată. Ea nu vede în mine ce vezi dumneata...”

Răspunsul care nu făcea economie de cuvinte al lui Certkov a fost extrem de neplăcut. El se adresa sentențios soției scriitorului: „Referitor la tot ce-l privește pe dânsul personal, noi trebuie să fim executanții cei mai fideli cu puțință ai dorințelor sale.” Îi respingea dreptul de a se pronunța asupra sănătății soțului ei: „Pe Lev Nikolaevici eu nu numai că nu-l văd bătrân și nervos, dimpotrivă, m-am obișnuit să-l văd, și zi de zi primesc confirmarea acestui lucru, că e un om mai tânăr și cu un spirit mai vioi, și, mai puțin nervos, adică mai echilibrat sufletește, decât toți oamenii din jurul lui, fără excepție, și care-i sunt apropiați.” În fine, el o condamnă pe față pe soția lui Tolstoi: „...dumneavoastră acționați împotriva dorințelor lui Lev Nikolaevici, și, chiar dacă aveți cele mai bune intenții, dumneavoastră nu numai că-i pricinuiți o mare suferință dumnealui personal, dar îi faceți mult rău chiar și în viața de toate zilele.”

Jignită la rândul ei, dar simțind că nu are dreptate, Sofia Andreevna se plânge soțului ei la Beghicevka: „Certkov mi-a scris o scrisoare neplăcută, la care am răspuns cam impulsiv. El s-a supărat pe mine, evident, pentru reproșul că te zorește cu articolul, dar n-am știut că-l copiai chiar tu. M-am scuzat față de el; dar cât e de obtuz și mărginit! Cât mi-e ciudă și-mi pare rău că oamenii văd atât de îngust și de puțin; mi se acrește de ei!” Sofia Andreevna i-a răspuns lui Certkov cu aroganță rece: „...dacă eu l-am ocrotit treizeci de ani, n-o să învăț acum nici de la dumneata, nici de la alții cum să mă port.”

Realitatea este că după apariția lui Certkov, Tolstoi a fost nevoit să trăiască cu două familii.

Atracția lui pentru Vladimir Grigorievici este întreținută și de faptul că nu-l vede în fiecare zi, dar îl „simte“ tot timpul. „În fiecare zi aștept scrisoare de la dumneata, te visez și mă gândesc la dumneata fără încetare. Ce e cu dumneata? De ce nu-mi scrii nici un cuvânt?... Mă gândesc dacă nu te-am necăjit cu ceva și nu-mi dau seama cu ce.“

Scrisoarea e datată 27 septembrie 1892. Certkov a mușcat din nadă. Pe 1 octombrie îi trimite lui Tolstoi o scrisoare lungă cu lista pretențiilor privind familia lui, pe care o învinuiește că a creat o „atmosferă de curte“ în jurul său; scrie despre „impresia apăsătoare“ pe care o lasă discipolilor lui Tolstoi cunoștința cu familia sa; i-o vorbește de rău pe fiica sa preferată, Mașa, neiertându-i acesteia refuzul de a lucra pentru el în calitate de „agent“.

Cum răspunde Tolstoi la scrisoare? Îți vine să crezi că Sofia Andreevna a avut dreptate când scria în anul 1884 despre „orbirea“ lui Tolstoi în privința lui Certkov. „Poșa [Biriukov – *n.a.*] a fost ieri la noi și a citit ultima dumitale scrisoare către mine și zice: ce scrisoare frumoasă, câtă dreptate are! Iar eu i-am spus: și eu am gândit ca dumneata; ce om plăcut, blând, bun! Nu renunță la convingerile lui, nu se preface și în același timp nu jignește pe nimeni, toți îl iubesc... Tocmai asta îmi place la dumneata.“

Asta nu se putea termina decât cu un scandal.

ISTORIA CU FOTOGRAFIA

În decembrie 1894 cei mai importanți „tolstoeni“ – Certkov, Biriukov, Gorbunov-Posadov, Tregubov și Popov – i-au propus lui Lev Nikolaevici să se fotografieze împreună cu ei într-un portret de grup la atelierul fotografic al lui May. Cum ar fi putut Tolstoi să refuze invitația? Însemna să se distanțeze de discipolii săi și de zeloșii săi tovarăși de acțiune. Era un „fleac“. Și acceptă bucuros. Totuși nu era un „fleac“. Dacă fotografia apărea și era răspândită peste tot, acest lucru atesta cu documente că există un „partid tolstoian“. E puțin probabil ca Certkov, care avea legături cu familia imperială și cu șefii cu funcții înalte din poliție, să nu fi înțeles acest lucru.

Auzind despre fotografie, Sofia Andreevna a acționat cu hotărâre: a

luat toate negativele pe sticlă ale fotografiei de grup de la atelierul May și le-a distrus. „Tolstoenii“ s-au simțit jigniți. „A venit Poșa, scrie Sofia Andreevna în jurnal pe 8 ianuarie 1895 și m-a învinuit, și eu i-am învinuit pe toți. Ne-au păcălit, l-au luat cu binișorul pe Lev Nikolaevici să se fotografieze în grup cu toți *suspecții*; fetele [fiicele Mașa și Tania – *n.a.*] s-au făcut foc, toți cunoscuții s-au îngrozit, Liova s-a amărât, pe mine m-a cuprins o disperare cumplită. Se fotografiază în grup la gimnazii, la picnicuri, la instituții etc. Adică tolstoenii sunt *instituție*. Publicul ar îmbrățișa ideea, ar încerca toți să cumpere *Tolstoi și discipolii săi*. Mulți ar lua în derâdere. Dar eu n-am permis să-l dea jos pe Lev Nikolaevici de pe pedestal și să-l coboare în noroi. Chiar a doua zi m-am dus la atelier, am luat toate negativele și nu s-a mai făcut nici o fotografie. Finul și inteligentul fotograf neamț, May, m-a înțeles și mi-a dat cu dragă inimă negativele.“

În noaptea de 10 spre 11 ianuarie, după ce s-a încuiat în camera ei, Sofia Andreevna a spart negativele de sticlă. În jurnalul său ea scrie că a încercat să decupeze cu diamantul de la cercei figura soțului ei, dar n-a reușit.

Atitudinea lui Tolstoi față de fapta soției sale nu este foarte limpede. În orice caz acest, lucru nu l-a mâniat. El scrie pe 31 decembrie 1894 în jurnal: „Certkov a fost pe aici. S-a produs o foarte neplăcută ciocnire din cauza portretului. Ca întotdeauna, Sonia s-a purtat hotărât, dar negândit și neplăcut.“

Pe lângă jignire, gelozie și dorința despotică de a nu-și împărți soțul cu nimeni, Sofia Andreevna a procedat așa sub imperiul panicii, al fricii pentru familia ei. Dacă era împăcată oarecum cu situația de soție a unui „disident“, ea cunoștea bine cât de dur se purta Pobedonostev cu sectanții. În plus, în înalta societate se discuta deja despre o posibilă surghiunire a lui Tolstoi la periferia imperiului.

După întâlnirea personală cu suveranul, din aprilie 1891, Sofia Andreevna a sperat că și-a pus la adăpost soțul de atacurile directe pentru articolele lui. Dar în 1892 a avut parte de o nouă surpriză din partea lui. Pe 14 ianuarie a apărut în publicația engleză *Daily Telegraph*, în traducerea lui Émile Dillon, articolul lui Tolstoi *Despre foamete*, interzis în Rusia. Pe 22 ianuarie publicația conservatoare *Moskovskie vedomosti* e bucuroasă să publice și ea, traducând din engleză în rusă, fragmente din acest articol, cu următoarele comentarii: „Scrisorile contelui Tolstoi... sunt o propagandă fățișă pentru răsturnarea orânduirii sociale și economice din întreaga lume.

Propaganda contelui este propaganda celui mai excesiv și mai deșănțat socialism, în fața căreia pălește până și propaganda noastră făcută în ilegalitate.“

Era un denunț în toată regula. Dar acesta era adevărul. Tolstoi chema într-adevăr la „răsturnarea în totalitate a orânduirii sociale și economice existente în întreaga lume“, numai că nu pe calea violenței. Chiar în acea vreme el lucra la cartea *Împărăția lui Dumnezeu este înăuntrul nostru*, elaborând celebra idee a „neîmpotrivirii la rău cu rău“. Dar cine știa acest lucru?

Spaima Sofiei Andreevna după apariția acestui număr din *Moskovskie novosti* este greu de descris. De altfel, ea auzise că pe 30 ianuarie avusese loc o discuție a țarului cu Durnovo, ministrul de interne, discuție la sfârșitul căreia Alexandru III poruncise „să nu fie urmări de data asta“. Ea știa că suveranul vorbise despre Tolstoi cu mătușa acestuia, Aleksandra Andreevna Tolstaia, care își apăraseră nepotul. Împăratul spusese: „Nu intenționez câtuși de puțin să fac din el un mucenic și să-mi atrag nemulțumirea generală.“ Cu toate acestea zvonurile circulau... T.A. Kuzminskaia îi scria surorii sale: „Am auzit din diverse surse același lucru: suveranul a fost jignit, a spus că a primit-o și pe soția lui, lucru pe care nu-l face pentru nimeni, și că nu s-a așteptat să fie trădat englezilor – chiar dușmanilor noștri....“ Se vorbea chiar că s-a întrunit cabinetul miniștrilor ca să ia o decizie privind expulzarea lui Tolstoi în străinătate.

„Ne faci rău tuturor cu articolele tale provocatoare, îi scrie Sofia Andreevna soțului său la Beghicevka, păi unde sunt aici iubirea și neîmpotrivirea? Și n-ai dreptul, când ai nouă copii, să ne nenorocеști și pe mine, și pe ei. O fi temeiul creștinesc, dar cuvintele nu sunt bune. Mă frământ foarte tare și încă nu știu ce să întreprind, dar de lăsat lucrurile așa nu se poate.“

Pe 8 februarie Sofia Andreevna stă o zi întreagă să compună o scrisoare către ministrul afacerilor interne și una pentru *Pravitelstvennîi vestnik* (*Buletinul guvernului*). Și primește încă o scrisoare de la sora sa, de la Petersburg, în care aceasta îi scrie despre „un pericol“ și o imploră „să acționeze mai repede“ și să vină chiar ea în capitală.

În fine, guvernatorul general al Moscovei, marele cneaz Serghei Aleksandrovici, are o întrevedere privată cu Sofia Andreevna în parcul Neskucinî Sad și o convinge că împăratul așteaptă de la Tolstoi o decizie publică în legătură cu textul englezesc.

„...așteaptă o dezmințire de la tine, Liovocika, în *Pravitelstvennîi*

vestnik, cu semnătura ta; celorlalte ziare li se interzice s-o primească, și această dorință vine de la suveran și iubindu-te... Dacă în scrisoarea ta viitoare găsesc scrisoarea pentru ziar sau văd semnată foicica pe care o anexezi, voi fi atât de bucuroasă și liniștită cum n-am mai fost demult, dacă nu, probabil că am să mă duc la Petersburg, o să-mi folosesc toată energia și o să fac chiar ceva extrem de...”

Tolstoi cedează din nou în fața soției sale. „Ce rău îmi pare, drag prieten, că te frământă atât de tare ecourile proaste la articolele din *Moskovskie vedomosti* și că te-ai dus la Serghei [așa apare la Tolstoi – *n.a.*] Aleksandrovici. Doar nu s-a întâmplat nimic nou. Tot ce este scris de mine în articol despre foamete a mai fost spus de multe ori, cu exprimări mult mai tari, ce-i nou aici? Totul are legătură cu mulțimea, cu hipnotizarea mulțimii, care crește ca bulgărele de zăpadă. Decizerea am scris-o. Dar, te rog, prieten al meu, nu schimba nici un cuvânt și nu îndrepta, și nu permite nici să se modifice. Fiecare cuvânt l-am cumpănit cu atenție și am spus tot adevărul, și numai adevărul, și am respins total acuzația mincinoasă.”

În scrisoarea din *Pravitelstvennii vestnik* din 12 februarie, Tolstoi declară că „n-am trimis nici un fel de scrisori ziarelor engleze”, că extrasul atribuit lui „este un pasaj foarte denaturat (ca urmare a dublei și prea liberei traduceri) al articolului meu” și că „cele apărute în urma copierii rândurilor extrase din traducerea articolului meu, tipărite cu caractere mari și prezentate ca fiind ideile mele... sunt născocire curată”.

A fost umilitor pentru Tolstoi și a făcut-o exclusiv de dragul soției sale. Pe Émile Dillon, traducătorul englez al articolului, Tolstoi îl cunoștea personal din decembrie 1890, când acesta i-a fost oaspete la Iasnaia Poliana. În noiembrie 1891, obosit de ce-a îndurat cu articolul său *Despre foamete* din partea cenzurii în paginile revistei *Voprosi filosofii i psihologii* (*Probleme de filozofie și psihologie*), Tolstoi a rugat-o chiar el, de la Beghicevka, pe soția sa să-i trimită articolul lui Dillon. „Lasă să-l publice acolo; de-acolo o să treacă și aici, ziarele îl vor republica.” Așadar, el era perfect conștient că apariția articolului său în *Daily Telegraph* n-a fost o întâmplare. În plus, renunțând în toamna lui 1891 la drepturile de autor, inclusiv pentru textele traduse, Tolstoi n-a specificat nimic cu privire la calitatea traducerilor. Ce drept moral mai avea acum să protesteze?

Tolstoi a fost sancționat imediat. Scrisorile sale n-au fost primite la *Pravitelstvennii vestnik*. Organul oficial nu publica polemici. „Chiar acum am primit răspunsul de la *Pravitelstvennii vestnik* cu refuzul, îi scrie tulburată Sofia Andreevna la Beghicevka. Iartă-mă, Liovocika, că te-am

îndemnat să scrii asta. Acum mă jur să nu mă mai amestec în nici o chestiune... Marele cneaz a spus exact ce-am scris eu... Poftim de-i mai înțelege!“

Scrisoarea a apărut totuși în alte publicații. Dar Tolstoi, ocupat exclusiv cu organizarea cantinelor în gubernia Riazan pentru cei care sufereau de foame (în total au fost deschise atunci 170 cantine), a privit lucrurile cam de sus. „Pentru numele lui Dumnezeu, drag prieten, nu te frământa pentru asta... Te rog, nu lua tonul unei acuzate. Asta e schimbare totală de roluri.“

Jignit, Dillon, a cărui calitate de traducător fusese serios afectată, a publicat în *Grajdanin (Cetățeanul)* și în *Moskovskie novosti* scrisorile lui Tolstoi către el, scrisori în care acesta confirma valabilitatea traducerii în engleză a articolului. Așa încât toate acuzațiile s-au îndreptat către *Moskovskie vedomosti* pentru traducerea incorectă a articolului în limba rusă. Publicația a intrat imediat în polemică.

În această situație Certkov a luat o hotărâre înțeleaptă. El n-a rostit nici un cuvânt care să-l dezaprobe pe Tolstoi pentru că s-a dezis. A fost alături de învățătorul său, dar a vrut să lămurească un singur lucru: cum a fost scrisă această scrisoare – „împotriva voinței dumneavoastră“ sau „nu din inițiativa dumneavoastră“?

În acest context povestea cu fotografia din 1894 a devenit ultima picătură în paharul răbdării soției lui Tolstoi. Ea a „explodat“ încă o dată. Și din nou a pierdut. Tolstoi a fost nevoit și de această dată să se scuze în fața „dragului prieten“. „Mă aflu încă sub apăsătoarea impresie a manifestărilor de animozitate ale celor din familia mea îndreptate către dumneata și către prietenii noștri de aici, și toate astea stârnite de istoria cu fotografia... Te rog, încearcă să ne ierți și pe mine, și pe cei din familia mea“, îi scrie el lui Certkov.

N-a trecut mult timp și fiicele lui Tolstoi, Mașa și Tania, s-au simțit și ele vinovate față de Certkov. Trădându-și de fapt mama, s-au scuzat în scris față de Vladimir Grigorievici, încredințându-l că nu înțeleg nici ele cum s-a putut întâmpla așa ceva. Lucrurile sunt însă cât se poate de clare. Dacă în cazul Sofiei Andreevna acționaseră gelozia și frica, în cazul copiilor lui Tolstoi acționase numai gelozia. Există nu puține fotografii foarte cunoscute în care Tolstoi apare cu numeroasa sa familie. În ele te impresionează figura lui Lev Tolstoi, e deja cărunt, nu mai e voinicul din poveste, e înconjurat de fiii cei mari, bărboși, și de copiii cei mici, Sașa și Vaniecika. Și, bineînțeles cu mama lor în centru. Fotografia de grup a lui

Tolstoi cu „tolstoienii“ (mai exact spus, cu „certkovienii“) dădea în vileag pretențiile la titlul de „portret de familie“. Și după Tolstoi un al doilea centru ar fi fost Certkov.

VINOVAT FĂRĂ VINĂ

De la un timp Tolstoi a început să se scuze ciudat de des față de Certkov. Trăind în două familii, era firesc să nu-i poată îndeplini toate dorințele, iar uneori și cerințele, după cum nu putea îndeplini nici toate cerințele soției sale. Dar, în vreme ce cu soția sa se putea certa, ajungând chiar la scandal și amenințând cu plecarea din familie, după cum și ea îl amenința cu sinuciderea, cu Certkov nu era posibilă o astfel de comunicare „aprinsă“. În aceasta consta deosebirea de principiu dintre soția sa – tovarășă „în ale trupului“ – și prietenul său – tovarășul „în ale spiritului“.

Nu cu mult înaintea istoriei cu fotografia, în octombrie 1894, Tolstoi a trebuit să se scuze față de Certkov pentru că procedase nechibzuit în urmă cu zece ani, când, din dragoste și încredere în „dragul prieten“, îi dăduse jurnalul său intim din anul 1884.

Evenimentele s-au desfășurat în felul următor. În martie 1894 Tolstoi dă curs rugămintilor stăruitoare ale lui Certkov de a-i vizita, pe el și pe soția sa Galea, în locul unde stăteau, un loc uitat de lume din provincia Voronej. Sofia Andreevna s-a opus categoric acestei călătorii și a reușit de câteva ori să-și determine soțul să renunțe. Pe 25 martie, Lev Nikolaevici pleacă totuși împreună cu fiica sa Mașa în cătunul Rjevsk, unde locuiau Certkovii și își petrece „bucuros“ timpul acolo până pe 1 aprilie. În scrisoarea pe care i-o trimite lui Certkov de la Moscova, se risipește în mulțumiri pentru primirea caldă și scrie că răstimpul petrecut la Rjevsk va rămâne „una dintre cele mai dragi amintiri“. La Certkovi i-a plăcut totul: și stăpânul casei, și mama acestuia (care se dușmănise cu Tolstoi din cauza fiului ei), și Galea, și fiul lor Dima, care, spre deosebire de Vaniecika, nu era răsfățat cu jucării.

De la Moscova trimite pentru Galea cea bolnavă zece funți de sparanghel, cumpărat chiar de el de la piață. Dar sparanghelul s-a dovedit a fi de proastă calitate, iar Tolstoi, după ce i-a făcut morală negustorului și s-a scuzat la nesfârșit față de Certkovi, le-a trimis o nouă porție. Tot atunci, la rugămintea lui Certkov, el caută în apropiere de Iasnaia Poliana o vilă pentru „dragul prieten“ și familia acestuia. Nu se știe de ce, dar s-a

presupus că în gubernia Voronej clima dăunează sănătății Galei și că în gubernia Tula se va simți bine. Rezultatul a fost că în gubernia Tula a recidivat malaria lui Certkov, aceasta dispărând imediat ce s-a întors la Rjevsk. În scrisorile lui Tolstoi către Certkovi apare de câteva ori cuvântul „a servi“. Scriitorul dorește să-și „servească“ prietenii dragi. Este greu de spus ce-l motiva în mai mare măsură: elanul sufletesc sincer sau dorința de a pune în practică ideea de a fi în slujba oamenilor.

Tolstoi le trimite cele mai detaliate descrieri (cu schemă) ale caselor găsite de el. Indignarea Sofiei Andreevna nu cunoaște margini. Îi face o surpriză soțului venind la Iasnaia fără să-l anunțe și ea află că Tolstoi colindă împrejurimile în căutarea unui cuibușor confortabil de vară pentru Certkovi. În plus, o afectează serios faptul că iubita ei soră, Tatiana Kuzminskaja, aflând de intenția Certkovilor, refuză să-și petreacă vara împreună cu familia ei la Iasnaia, așa cum făcuse până atunci în fiecare an.

Sofia Andreevna îi scrie din nou lui Certkov o scrisoare mânioasă. Scrisoarea nu s-a păstrat, dar se cunoaște răspunsul. „Folosesc acest prilej pentru a vă spune, Sofia Andreevna, cât de mult mă bucură că în curând vom locui aproape de dragul nostru Lev Nikolaevici.“ Certkov se scuză față de contesă că l-a deranjat pe conte cu căutarea unei vile, dar e neputincios: el l-a rugat pe conte să lase acest lucru în grija fiicelor sale.

Tolstoi trebuie din nou să dea explicații penibile din pricina scrisorii soției sale. „Ea se teme... că o să fie singură.“ „Dacă mă întrebi: dorește ea să veniți? O să spun: nu; dar dacă mă întrebi: cred eu că trebuie să veniți? – cred că da.“

Pus în fața unui ultimatum, Lev Nikolaevici nu va opta în favoarea soției și a cumnatei sale. Certkov nu are însă suficient tact ca să înțeleagă că el este cel care trebuie să cedeze, nu familia.

Pe 18 mai Certkov se instalează împreună cu familia în satul Dementia, la cinci verste de Iasnaia. Muntele n-a venit la Mahomed, ci Mahomed a venit la munte. Pentru Sofia Andreevna a fost începutul unui coșmar care se va repeta periodic: Certkov cel urât de ea se instalează lângă soțul ei, cu trupul și cu sufletul.

Venind aproape în fiecare zi în vizită la Iasnaia, i se acordă dreptul aproape exclusiv de a intra în cabinetul lui Tolstoi în timpul lucrului, drept pe care nu-l aveau nici copiii, nici soția. În viața de zi cu zi e la fel de neajutorat ca și învățătorul său: își uită bretelele când se duce să se scalde în heleșteu și-i roagă printr-un bilet pe Tolstoi și pe ai săi să i le caute. Bretelele n-au mai fost găsite. Îl roagă pe Tolstoi să-i închirieze în sat la

Iasnaia Poliana o trăsură, ca să nu meargă cinci verste pe jos. Tolstoi îi îndeplinește bucurios rugămintea.

La Demenka, Certkov face însă o greșeală care e cât pe ce să-l lipsească de încrederea lui Lev Nikolaevici. El continuă să copieze jurnalul lui Tolstoi la Demenka, unde a adus cu sine copiile jurnalelor, printre care și copia jurnalului din anul 1884, al cărui original se afla la șeful de poliție Trepov.

Certkov se îmbolnăvește grav la Demenka, atât de grav, încât la un moment dat soția lui Tolstoi se duce în grabă la Tula pentru a-i aduce un doctor. Plecând în august înapoi la Rjevsk și temându-se că va muri, Vladimir Grigorievici îi lasă Mariei Lvovna, spre păstrare temporară, geamantanul în care se găsesc manuscrisele lui Tolstoi. Mașa se uită ce conține geamantanul, vede jurnalul din 1884 cu însemnările făcute de tatăl său în plină criză spirituală și, dând peste afirmațiile dure la adresa mamei și a fratelui Serghei, se duce și i le arată tatălui ei. Tolstoi se sperie.

Scrisoarea sa către Certkov în legătură cu jurnalul arată încă o dată că, de la începutul prieteniei lor, Tolstoi s-a aflat permanent într-o situație echivocă. Pe de o parte, el își impută faptul că i-a dat jurnalul lui Vladimir Grigorievici fără să se uite bine la conținutul lui. Pe de altă parte, nu e hotărât dacă să-i înapoieze jurnalul sau nu și în aceeași scrisoare își schimbă hotărârea de câteva ori.

„Am luat jurnalul și l-am oprit la mine, scrie Tolstoi. Când o să trimiți originalul, care probabil că este la dumneata [Tolstoi nu știa că originalul era la Trepov – *n.a.*], o să distrug copia. Jurnalele care sunt la dumneata nu le da, te rog, la transcris, iar după ce scoți ideile cu caracter general, trimite-mi-le. Câte caiete sunt la dumneata? Iar m-am răzgândit: îți trimit jurnalul, dar te rog să-l distrugi.“

Comportamentul lui Tolstoi nu rezistă unei logici normale. El arată în mod clar că Tolstoi depindea de Certkov nu numai în viața practică, ci și în tribulațiile sufletești.

Situația în care se afla Certkov era extrem de delicată după ce dăduse la iveală lucruri intime. Nu putea să nu recunoască față de Lev Nikolaevici că jurnalul fusese multiplicat și că originalul lui se află la o terță persoană. Temându-se să nu piardă pentru totdeauna încrederea lui Tolstoi, Certkov îi spune adevărul întreg în scrisoarea de răspuns, fără să amintească numele lui Trepov, înlocuit cu „un prieten de nădejde“. Certkov se căiește la nesfârșit pentru greșeala făcută, cere iertare, promite să fie atent și, în sfârșit, își exprimă temerea cea mare:

„Vă mărturisesc, Lev Nikolaevici, că în afară de muștrările de conștiință pentru supărarea pe care v-am pricinuit-o, sunt chinuit acum și de temeri, oare n-o să vă pierdeți încrederea pe care ați avut-o întotdeauna în mine în ce privește hârtiile dumneavoastră? Și n-o să vă opuneți ca Maria Lvovna, potrivit intenției sale, să-mi trimită ultimul dintre caietele jurnalelor pe care dumneavoastră i le-ați dat în păstrare și pe care le ține la ea?”

De aici se poate trage concluzia că în arhiva lui Certkov se aflau deja toate jurnalele lui Tolstoi din perioada târzie, cu excepția acelor ultime însemnări pe care nu reușise să le copieze din cauza bolii și a plecării forțate. Între timp pământul îi arde sub picioare. La locuințele lui Biriukov și Popov se fac percheziții. Nu peste mult timp se vor face și la el, iar trei ani mai târziu va fi expulzat în Anglia.

Certkov era un om curajos. El a răspândit ilegal operele interzise ale lui Tolstoi și le-a tipărit în străinătate. Împăratul Alexandru III îl tratează cu bunăvoință pe Certkov, spre deosebire de Pobedonostev, dar moare în octombrie 1894. Certkov se grăbește cu copierea manuscriselor și din această cauză. Departele de Rusia și de Tolstoi, singura posibilitate de a rămâne aproape de învățătorul său ar fi arhiva acestuia.

Tolstoi ia o hotărâre de compromis. „Distruge duplicatul copiat, iar cele care nu-ți trebuie trimite-mi-le.”

De ce n-a distrus chiar el copia când a avut-o în mână? De ce nu l-a pus pe Certkov să-i înapoieze imediat originalul? De ce, după ce-a șters referirile prea puțin măgulitoare la soția și la copiii săi din jurnale, i-a propus lui Certkov să facă același lucru, încredințându-i lucruri atât de intime?

MAI MULT DECÂT PRIETENIE

Pentru Certkov devine o ocupație obișnuită să uneltească împotriva Sofiei Andreevna și a copiilor. După ce o părăște lui Lev Nikolaevici pe Mașa într-o scrisoare din septembrie 1892 pentru că a refuzat să-și îndeplinească îndatoririle de secretară pentru tatăl său și pentru el, în ianuarie 1895 încearcă să bage zădărniciune între Tatiana și tatăl ei. Neiertându-i istoria cu fotografia, el îi scrie lui Lev Nikolaevici: „Am fost nedrept... Dar această greșală nu putea sau în orice caz nu trebuia s-o deranjeze pe Tatiana Lvovna, care, în mod conștient, dând dovadă de sânge-rece, s-a bucurat în

sinea ei, a fost mulțumită și s-a simțit bine că dumneavoastră ați participat la împărțirea între copii a acelei proprietăți pe care n-ați recunoscut-o ca fiind a dumneavoastră. Aceasta a fost din partea dumneavoastră o greșeală adevărată, iar nu una închipuită, pe care ați recunoscut-o *intenționat* și o recunoașteți ca atare și care va deveni, atunci când va fi adusă la cunoștința oamenilor, o adevărată ispită pentru mulți oameni sinceri, și la care Tatiana Lvovna va găsi cu cale să participe în orice moment, deoarece acest lucru o avantajează.“

„Am primit scrisoarea dumitale rece, drag prieten, dar am fost totuși foarte bucuros de ea, fiindcă nu mai știam demult nimic despre dumneata“, răspunde Tolstoi.

În același an 1895 Certkov îi trimite lui Tolstoi o haină scurtă de-a lui, care nu este nouă. „Vă trimit o scurtă călduroasă, reparată de noi cu mijloace casnice. (Cea adusă de mama din străinătate la rugămintea mea nu e deloc cum trebuie, deși Vas. Aleks. Pașkov s-a agitat mult cu ea aflând că este pentru dumneavoastră.) În plus e veche, o să fie pe gustul dumneavoastră fiindcă e deja purtată. O să vă prindă bine acum toamna pentru bicicletă [Tolstoi învăța pe atunci să meargă pe bicicletă – *n.a.*] și la călărit; iar pentru mine este mai plăcut să fie pe dumneavoastră decât pe mine.“

Tolstoi îi răspunde mulțumindu-le duios lui Vladimir Grigorievici și Galei: „Mulțumesc pentru minunata scurtă, o s-o port și o să-mi amintesc de voi amândoi...“

Secolul al XIX-lea a fost un secol sentimental, și multe lucruri din comportamentul oamenilor de atunci sunt greu de înțeles pentru noi. Dar Certkov lasă prea des la Iasnaia Poliana mărturie materiale ale iubirii sale pentru Tolstoi, care sunt tot atâtea dovezi ale existenței sale și a soției sale: de la scurtă până la bretele și de la ceas până la portrete. La sfârșitul vieții, Tolstoi scria cu un stilou englezesc dăruit de Certkov – ce poate fi mai simbolic? Lucruri și lucrușoare întru slava lui Tolstoi... La Astapovo, înainte ca trupul lui să fie pus în sicriu, l-au îmbrăcat cu indispensabilii lui Certkov.

În octombrie 1895 Vladimir Grigorievici a propus ca Lev Nikolaevici să-i fie „executor testamentar“. El și-a exprimat dorința ca Tolstoi să-i adune într-o mapă anume (trimisă special) scrisorile și extrasele din jurnalele lui, adică ale lui Certkov, pe care el avea să i le trimită. Această mapă îi era destinată lui „Dimocika“, fiul Certkovilor. Și dorea ca aceste lucruri să fie duse la îndeplinire „în secret“. „Pe mapă am scris deasupra

rugămintea ca nimeni în afară de dumneavoastră să nu citească conținutul ei, pentru ca eu să pot să fiu liber să scriu atât scrisorile către dumneavoastră, cât și jurnalul meu, fără să mă feresc de nimeni, ca în fața lui Dumnezeu. Așadar să nu dați nimănui să citească nimic din mapă.“

Nici de data aceasta Tolstoi nu-i reproșează lui Certkov că-l face părtaș la un nou „secret“ și nici nu încearcă să-l pună la punct. „Am primit scrisoarea dumitale recomandată, și tot ce scrii acolo o să îndeplinesc“, scrie Tolstoi.

Anul 1895 este cel mai îngrozitor an din viața familiei. În februarie moare Vaniecika, Sofiei Andreevna încep să-i apară primele semne ale bolii de nervi, boală care avea să se agraveze din acel moment. Lev Nikolaevici se transformă dintr-un bărbat vârstnic în putere într-un bătrân cu părul alb, adus de spate. Sofia Andreevna a numit anul 1895 începutul bătrâneții lui Tolstoi. Ea simte că moartea soțului ei nu e departe și începe să se gândească la reputația ei după moartea lui, lucru de iertat pentru o soție de scriitor.

În aprilie Sofia Andreevna se duce la sora ei mai mică, la Kiev, să-și verse puțin amarul. Îi scrie de acolo soțului ei și-i amintește de șase ori (!) în aceeași scrisoare de fiul lor care murise. La întoarcere începe să fie atrasă de muzică, face chiar o pasiune bolnăvicioasă pentru muzică și pentru... Taneev. Lev Nikolaevici pune pe seama morții lui Vaniecika lucrurile anormale pe care le observă la soția sa. Dar se pare că mai există o cauză.

Sofia Andreevna continuă războiul disperat cu Certkov.

RĂZBOIUL PENTRU JURNALE

La mijlocul deceniului 1890, presimțind moartea soțului său, Sofia Andreevna începe să fie îngrijorată din cauza jurnalelor lui, temându-se că imaginea pe care o are ea în aceste jurnale avea să fie înțeleasă greșit de opinia publică și de urmași. „Trebuie ținut un jurnal, ce păcat că am scris prea puțin în el“, scrie ea pe 1 ianuarie 1895. Ea cunoaște conținutul jurnalelor lui Lev Nikolaevici, deși nu în totalitate, și se pregătește sistematic să creeze *propria* versiune a vieții sale alături de genialul Tolstoi. Memoriile ei neterminate incluse în cartea *Viața mea* sunt scrise în vederea îndeplinirii acestui obiectiv.

Sofia Andreevna începe să se alarmeze când descoperă că jurnalele lui

Lev Nikolaevici își iau zborul din casă și ajung la Certkov, „învrăjbitorul” urât de ea. Cu atât mai mult cu cât jurnalele sunt ascunse ca ea să nu le poată citi. În octombrie 1895, înainte să plece la Petersburg pentru premiera piesei *Puterea întunericului*, ea lasă la Iasnaia Poliana o scrisoare care e citită și astăzi cu multă compasiune pentru această femeie puternică, dar extrem de vulnerabilă.

„Toate zilele astea am avut o piatră pe inimă, dar nu m-am hotărât să vorbesc cu tine, de teamă să nu te indispun și pe tine, iar eu să nu ajung în starea în care am fost în iarnă la Moscova [când a încercat să fugă de acasă – *n.a.*]. Dar nu pot (pentru ultima oară – mă străduiesc să fie pentru ultima oară) să nu-ți spun ce mă face să sufăr atât de mult. De ce în jurnalele tale, când amintești numele meu, te referi cu atâta răutate la mine? De ce vrei ca toate generațiile viitoare și nepoții noștri să hulească numele meu ca pe al unei soții ușuratece, rele și care te-a făcut nefericit? Căci dacă îți va spori faima faptul că ai fost o victimă, acest lucru va fi în egală măsură în dauna mea!...

După moartea lui Vaniecika (amintește-ți, «papă, să n-o jignești niciodată pe mama mea») mi-ai promis să ștergi cuvintele acelea rele referitoare la mine din jurnalele tale. Dar n-ai făcut-o, dimpotrivă. Sau tu chiar te temi că gloria ta după moarte va fi mai mică dacă nu mă prezinți pe mine ca pe o tirană, iar pe tine ca pe un mucenic care poartă o cruce în persoana soției sale...

Când tu și cu mine nu vom mai fi în viață, fiecare va interpreta cum o să vrea nechibzuința ta, și oricine va putea să arunce cu noroi în soția ta...“

Tolstoi s-a simțit „vinovat și înduioșat”. Pe 13 octombrie apare în jurnal următoarea însemnare: „...mă dezic de toate cuvintele rele pe care le-am scris despre ea. Aceste cuvinte au fost scrise în clipe de enervare. Acum repet încă o dată pentru toți cei cărora le vor cădea în mână aceste jurnale. Am fost deseori nervos pe ea pentru firea ei voluntară și pripită, dar, cum a spus Fet, fiecare soț are soția care-i trebuie. Văd acum că ea a fost soția de care am avut nevoie. Ea a fost soția ideală în sensul păgân – al fidelității, al spiritului de familie, al abnegației, al dragostei de familie; dar în ea sălășluiește posibilitatea de a fi un prieten creștin. Am văzut asta după moartea lui Vaniecika.“

Pe 25 octombrie, imediat după ce și-a vizitat soția la Moscova, el face o nouă însemnare: „Mi-e milă că-i este greu, că e tristă și singură. Ea mă are numai pe mine, de care se agață, și în adâncul sufletului se teme că eu n-o iubesc pentru că n-a venit spre mine [nu i-a înțeles căutările spirituale –

n.a.]. Să nu crezi asta. Te iubesc și mai mult, înțeleg tot și știu că n-ai putut veni spre mine, și de-asta ai rămas singură. Dar nu ești singură. Eu sunt cu tine, așa cum ești, te iubesc și te iubesc cu totul, așa cum nu se poate iubi mai mult...”

În scrisoarea către Certkov din 12 octombrie (imediat după ce a citit scrisoarea soției sale), Tolstoi îi cere cât se poate de clar să-i înapoieze jurnalele. „Acum îți scriu mai ales ca să te rog să-mi trimiți cât mai urgent acele jurnale ale mele care sunt la dumneata.”

Certkov este nevoit să-i înapoieze jurnalele. Îl roagă însă stăruitor să le pună la un loc într-o mapă separată și să „nu le Țineți la dumneavoastră, dați-le în păstrare fiicelor dumneavoastră, fiindcă, în caz contrar, în cazul morții dumneavoastră, s-ar putea să nu se procedeze cu ele așa cum trebuie.”

După ce înapoiază jurnalele din anii 1889, 1890 și 1891, Certkov nu se desparte totuși de jurnalul din 1884, acela în care soția lui Tolstoi era numită „cruce” și „piatră de moară atârnată de gât”. „Conform dorinței dumneavoastră, îi scrie el lui Tolstoi, eu îl recitesc, șterg sau tai locurile nedorite.” Așadar Certkov și-a luat întru totul dreptul de a fi cenzorul moral al lui Tolstoi.

Războiul pentru jurnale început în anii 1890 a durat până la plecarea lui Lev Nikolaevici de la Iasnaia Poliana. Într-o parte a baricadei se află Certkov cu pasiunea lui de colecționar al jurnalelor lui Tolstoi, inclusiv al celor mai intime. În cealaltă parte se află Sofia Andreevna, cu dorința ei de a „corecta” istoria vie a familiei.

Până la urmă aceasta e „crucea” pe care a fost răstignit Tolstoi.

CAPITOLUL IX

Excomunicarea și testamentul

În timp ce Tolstoi ședea în sala de așteptare a gării Astapovo, Sașa și Feokritova strângeau lucrurile pe care le despachetaseră în vagon în vederea lungului drum până la Novocerkask. „Când noi am intrat în gară, își amintește Aleksandra Lvovna, tata ședea pe canapea în sala de așteptare pentru doamne, în paltonul lui maro, cu bastonul în mână. Tremura tot din cap până-n picioare, buzele i se mișcau slab. I-am propus să se întindă pe canapea, dar el a refuzat. Ușa care dădea din camera pentru doamne spre sală era închisă, și lângă ea stăteau o grămadă de curioși, așteptând să treacă Tolstoi. Mereu dădeau buzna în cameră doamne, se scuza, își îndreptau în fața oglinzii coafurile și pălăriile și ieșeau...”

„Când l-am dus la braț pe tata prin sala de așteptare, continuă Sașa, s-au adunat o grămadă de curioși. Își scoteau șepcile și-l salutau pe tata. Tata abia mergea, dar răspundea la saluturi, ducându-și cu greu mâna la pălărie.”

Mulțimea de curioși figurează și în însemnările lui Makovițki notați ca „oameni îmbrăcați ca niște domni.” Doctorul i-a luat la început drept călători care așteptau să le vină trenului, dar ei erau de fapt slujbași de la calea ferată. Printre ei se afla și corespondentul de la *Russkoe slovo*, Konstantin Orlov.

A apărut un impediment când a sosit momentul să-l ducă pe Tolstoi la casa șefului de gară Ozolin, unde era pregătit patul pentru bolnav. După părerea lui Makovițki, Tolstoi nu trebuia dus, ci purtat. Fiecare mișcare pe propriile picioare îl făcea să piardă din putere, inima abia îi mai bătea. Dar cine s-o facă? Nimeni din mulțime, inclusiv jurnalistul Orlov, care îl urmărea pe Tolstoi incognito, nu s-a oferit să-i ajute pe doctor și pe cele două tinere. Să-și scoată pălăriile și să salute au știut, dar să dea o mână de

ajutor nu s-a hotărât nimeni. Era marele Tolstoi! Le era frică să-l atingă!

În cele din urmă un slujbaş s-a hotărât să-l ajute, a stat în spatele lui și l-a susținut de subsuori. După cum a reieșit după aceea, tatăl acestuia era de fel din Iasnaia Poliana. La ieșirea din gară s-a apropiat de ei paznicul de la calea ferată și l-a ajutat stând în fața lui și susținându-l și el de subsuori.

Tolstoi, notează Makovițki, „se înclina rău în față“. Nu mai putea merge. Plecarea luase sfârșit.

În căsuța lui Ozolin, Tolstoi a refuzat să se întindă în pat și a rămas destul de mult așezat într-un fotoliu, fără să-și scoată paltonul și căciula. Lev Nikolaevici s-a temut de răceala patului, așa explică Makovițki refuzul lui de a sta întins. Sașa dă în amintirile ei o explicație interesantă.

„După ce i-au făcut patul, noi i-am propus să se dezbrace și să se culce, dar el a refuzat, spunând că nu se poate culca până nu va fi pregătit totul pentru culcare așa ca întotdeauna. Când a dat să vorbească, am înțeles că își pierde cunoștința. El credea că e acasă și se mira că nu e totul în ordine ca de obicei...”

— Nu pot să mă culc. Faceți cum era întotdeauna. Puneți noptiera lângă pat, și scaunul.

Când am făcut ce ne-a spus, a cerut să punem pe noptieră o lumânare, chibrituri, carnetul de însemnări, lanterna, toate cum erau acasă.“ Amintirile Sașei sunt confirmate de amintirile lui Ozolin.

Tolstoi e cuprins spaimă. A fugit de la Iasnaia, a nimerit în altă gubernie, într-o casă străină, și crede că se află la el la moșie și e uimit că nimic nu e ca în dormitorul lui.

În timpul ăsta Makovițki are alte griji. Trebuie încinsă soba și trebuie încălzite cărămizi ca să fie puse la picioarele bolnavului, e nevoie de apă caldă. Potrivit spuselor lui Makovițki, cât timp a stat în fotoliu, Tolstoi a fost pe deplin conștient. A rugat să fie chemați Ozolin și soția acestuia. S-a scuzat față de ei pentru deranjul pricinuit, a mulțumit și i-a rugat să-l mai suporte o vreme. Gazdele au fost impresionate. Au început să se scuze și ele pentru copiii care făceau gălăgie în odaia de alături.

— A, glasurile astea de îngeri, nu-i nimic, a spus Lev Nikolaevici.

...Peste câteva zile, când lângă el ședea fiica sa Tatiana, Tolstoi și-a amintit din nou de casă și i-a spus: „Multe cad pe Sonia. Noi n-am procedat bine.“ Ea a înțeles ce avea în vedere tatăl ei, dar a întrebat: „Ce-ai spus, papă?“ „Pe Sonia, pe Sonia cad multe...” a repetat el.

Și și-a pierdut cunoștința.

SFÂRȘIT DE VEAC

Pentru Tolstoi, sfârșitul secolului XIX a fost foarte greu. „Ultimii cinci ani ai secolului al XIX-lea au fost o perioadă grea în viața tatălui meu, scrie Serghei Lvovici, fiul său. În 1895 a murit fratele meu cel mic, Vaniecika, la vârsta de șapte ani, un băiat foarte înzestrat, precoce, sincer și sensibil. Îl iubeau cu duioșie și mama, și tata, și dragostea pentru el i-a unit. Dar odată cu moartea lui Vaniecika, mama parcă n-a mai simțit pentru o vreme care e rostul vieții, și starea ei de isterie la care era predispusă a ieșit la iveală cu forță nouă.

Tot în cursul acestor cinci ani, două surori ale mele, Tatiana și Maria, s-au căsătorit și au plecat de acasă. Tata, care își iubea îndeosebi fiicele, a suportat greu absența lor, deși n-a spus-o și a încercat să lupte cu sentimentul ăsta.

În casa părinților mei a rămas numai fiica lor cea mică, Aleksandra. În 1900 ea avea 16 ani. Fiii locuiau separat. Tata se simțea singur; în casă domnea o atmosferă sumbră...”

Tristețea a pus stăpânire pe soții Tolstoi în pragul secolului XX. Nici măcar scenele de gelozie sau certurile furioase nu mai izbucnesc. Era rece și tern la Iasnaia. Iată ce scrie Sofia Andreevna în jurnal pe 23 noiembrie 1900: „Cu greu aflu și ghicesc *cum* trăiește soțul meu. Nu-mi mai povestește nici scrierile sale, nici gândurile sale, ia parte tot mai puțin la viața mea.”

În timpul ăsta Tolstoi are însă o viață literară și socială foarte intensă, la care participă cu tot sufletul. Îi studiază pe Nietzsche și Lombroso, se interesează de războiul din Filipine și din Transvaal. Se întâlnește cu Gorki („Am stat foarte bine de vorbă. Și mi-a plăcut. Un adevărat om din popor”). Vede piesa lui Cehov *Unchiul Vania*, care-l „indignează”. Continuă să fie preocupat de duhobori, se interesează de instalarea acestora în Canada. Scrie articole despre patriotism, scrie *Sclavia banului*. Îi citește pe psihologii Wundt și Kefting și-i găsește foarte „instructivi”. Îl studiază din nou pe Confucius. În fine, scrie cea mai bună piesă a sa, *Cadavrul viu*.

Jurnalul din 1900 este suprasaturat cu idei, toate de o mare valoare. Iată de pildă: „Viața este o extindere a limitelor în care e închis omul.” Acest jurnal conține numeroase reflecții despre căsătorie și despre femei, dar soția sa aproape că nu apare.

Chiar la sfârșitul secolului al XIX-lea, familia Tolstoi suferă încă o lovitură. Moare la Iasnaia Lev, primul născut al fiului lor Lev Lvovici și al

soției sale suedeze, Dora. Lev al treilea. Există o emoționantă fotografie cu cei trei Lev: nu cu mult înainte să moară, nepoțelul șade pe genunchii bunicului. După moartea copilului, mama acestuia, Dora, nu-și mai găsește consolarea, refuză categoric să mai rămână în Rusia și pleacă împreună cu soțul ei în Suedia.

EXCOMUNICAREA LUI TOLSTOI

Secolul xx a început pentru Tolstoi cu un eveniment căruia i s-a dat și i se dă, poate, o prea mare importanță din cauza cutremurului social provocat în Rusia. Tolstoi „a fost excomunicat” din biserica pravoslavnică. La sfârșitul secolului xx a devenit un fel de modă să se discute în contradictoriu dacă a fost vorba de o excomunicare sau numai de o recunoaștere a faptului că Tolstoi n-a făcut parte un timp din biserica pravoslavnică, cum s-a și întâmplat de fapt. Scriitorii și publiciștii laici, dar ultrareligioși ca orientare sunt foarte atrași de temă. „N-a fost excomunicare! declară ei. A fost numai o hotărâre.”

Ca și cum asta ar schimba ceva.

Pe 24 februarie a fost publicată în *Ţerkovniê vedomosti (Buletinul bisericesc)* hotărârea Sinodului din 20–22 februarie, cu nr. 557, „trimisă fiilor credincioși ai Bisericii Pravoslavnice Greco-Ruse cu privire la contele Lev Tolstoi”, în care se spunea că „Biserica nu-l consideră membru al ei și nu-l va considera câtă vreme nu se căiește”.

Hotărârea Sinodului a cuprins, bineînțeles, mai multe argumente foarte convingătoare, trebuie să recunoaștem. Iată punctele după care Lev Nikolaevici a fost judecat că „s-a îndepărtat” de biserică:

„ – respinge pe Dumnezeu Viu, proslăvit în Sfânta Treime, Creator și Făuritor al universului,

– neagă pe Domnul Isus Cristos – pe Dumnezeu-omul,

– neagă pe Isus Cristos ca Ispășitor, care s-a jertfit pentru noi, oamenii, și pentru mântuirea noastră,

– neagă pe Isus Cristos ca Mântuitor al lumii,

– neagă zămislirea fără păcat a Domnului Isus Cristos,

– neagă fecioria înainte de naștere a Preacuratei Născătoare de Dumnezeu, Fecioara Maria,

– nu recunoaște viața de apoi și răsplata după merit,

– respinge toate tainele Bisericii și harul divin al Sfântului Duh în ele,

– blasfemiind cele mai sfinte obiecte de cult ale poporului pravoslavnic, nu s-a cutremurat când a supus batjocurii cea mai mare dintre taine – Sfânta Euharistie.“

Sub fiecare dintre aceste învinuiri Tolstoi a semnat, se zice, cu o mână care nu i-a tremurat. Măcar că unele puncte fuseseră concepute, ca să spunem așa, nu într-un totu corect. Spre exemplu, Tolstoi n-a negat viața de apoi (în forme necunoscute), n-a negat nici „răsplata după fapte“ (în timpul vieții – chinurile conștiinței, pustiu suflătesc). Dar felul cum înțelegea el acest lucru nu coincidea, bineînțeles, cu cel al Bisericii.

După *Critica teologiei dogmatice*, lucrarea încă timpurie a lui Tolstoi cel „transformat“, după seria de articole și declarații ale sale și, în sfârșit, după descrierea în batjocură a Împărăției în romanul *Învieră*, nu avea nici un sens să se vorbească despre Tolstoi ca pravoslavnic, și nici ca om religios. Dar tocmai aici găsim că hotărârea Sinodului e absurdă.

Să începem acum să confruntăm credința lui Tolstoi cu religia ortodoxă rusă ar însemna să scriem altă carte cu alt subiect. În prezent se ocupă de această problemă complexă un cercetător cu autoritate, preotul Gheorghe Orehanov. Să sperăm că viitoarea sa lucrare ne va da răspuns la multe întrebări.

Pentru noi e importantă „hotărârea“ ca fapt în sine și momentul când apare.

În primul rând ne punem întrebarea simplă: de ce a apărut „hotărârea“? De ce trebuia „excomunicat“ de biserică un om care nu-i mai aparținea de mult? De ce au trebuit să-l scuture pe omul atacat oricum de opinia publică din Rusia, de ce au creat o problemă pe care chiar Sinodul a încercat după aceea s-o rezolve fără succes? Aceasta e enigma.

Cuvântul-cheie în felul cum se raportează Sinodul la fiii Bisericii este „credincios“. Prin „hotărârea“ sa, Sinodul pare a-i fi despărțit pe „credincioși“ de cei care au îndoeli. „Credincioși“ trebuie să se țină departe de Tolstoi, ca de un eretic confirmat ca atare. Cei care se îndoiesc trebuie să se gândească: cu cine sunt? Cu Biserica, sau cu Tolstoi? Numai așa putem găsi o explicație rațională a acestei „hotărâri“ luate în cel mai nepotrivit moment pentru Rusia.

Cine era „sufletul“ acestei fapte, să-i spunem, înțelepte? Cine-i păstora cu atâta grijă pe „fiii credincioși“ care puteau fi, bineînțeles, derutați de predicile furiosului Lev? Și de ce nu putea fi anatemizat adevăratul eretic Tolstoi?

S-a înrădăcinat opinia că principalul inițiator al „excomunicării“ a fost

prim-procurorul Sfântului Sinod, K.P. Pobedonoșev. Că aceasta a fost răzbunarea lui personală pentru figura rece și cinică a birocratului Toporov din romanul *Învierea*, în care contemporanii l-au recunoscut pe el în persoană. Nu există nici un fel de dovezi concrete că Pobedonoșev a fost principalul promotor al acestui act al Sinodului.

După părerea unui funcționar bine informat al Sinodului, V.M. Skvorțov, Pobedonoșev a fost împotriva publicării acestui act al Sinodului cu privire la Tolstoi, poziție pe care și-a menținut-o și după ce actul a fost dat publicității.⁴⁴ Poziția lui Pobedonoșev este bine cunoscută: să fie urmăriți „tolstoenii“, dar să nu se atingă nimeni de Tolstoi. Și tocmai Tolstoi a fost „atins“. E puțin probabil că acest lucru a fost pe placul lui Pobedonoșev. Se pare însă că el a cedat presiunii mitropolitului Antonie (Vadkovski) al capitalei, presat la rândul lui de un alt ierarh, care a dus o polemică pătimașă împotriva lui Tolstoi și căruia Skvorțov nu-i dă numele.

La data aceea nu erau puține polemice aprinse la adresa ereziei lui Tolstoi. De pildă, o întreagă serie de broșuri împotriva învățăturii lui Tolstoi a scris profesorul celei mai vechi academii teologice din Kazan, A.F. Gusev. În treacăt fie spus, el a fost cel care l-a audiat la mănăstirea Feodorovskaia pe Peșkov (Gorki), care s-a mutilat încercând să-și ia viața la Kazan, la sfârșitul anilor 1880, și l-a excomunicat pentru patru ani. Dar e puțin probabil că un modest profesor putea să aibă o asemenea influență asupra mitropolitului Petersburgului.

Un polemist mult mai influent împotriva lui Tolstoi a fost părintele Ioan din Kronstadt, renumitul propovăduitor din Rusia, recunoscut în popor ca făcător de minuni și devenit membru al Sinodului. În primul rând, Ioan din Kronstadt nu avea autoritate în Sinod. Ioan era un fel de „batiușka“ (tataie) național, nu un mare ierarh. Să spunem și că semnătura lui nu se află pe actul Sinodului. În al doilea rând, dacă era pe voia lui Ioan din Kronstadt, Tolstoi trebuia să fie nu „excomunicat“, ci torturat, tras pe roată și sfâșiat în fața poporului. Ura părintelui Ioan față de Tolstoi ajunsese aproape de demență. „Polemicele“ lui Ioan din Kronstadt împotriva lui Tolstoi nu pot fi citate. Nu este vorba de polemică, ci pur și simplu de ocări. A mers până acolo, încât pe 6 septembrie 1908, nu cu mult înainte de a muri, l-a rugat în jurnalul său pe Dumnezeu să-l omoare pe Tolstoi, pentru ca bătrânul de optzeci de ani să nu apuce sărbătoarea Nașterii Preasfintei Născătoare, „pe care el a hulit-o îngrozitor și o hulește“. „Ia-l de pe pământ – stârvul ăsta urât mirositor, care a împruțit cu trufia lui tot pământul. Amin. 9 seara.“ Aceasta a fost rugăciunea de seară a părintelui

Ioan. Și uimitor lucru, două zile mai târziu, în același jurnal stă scris: „Doamne, te roagă mult pentru tămăduirea ei bolnava greu încercată Anna (Grigorieva) prin nevrednicul de mine. Tămăduiește-o, Vindecător de suflețe și trupuri, și minunează-ne cu mila și puterea Ta.“

Într-adevăr, mare și încăpător mai e sufletul rusului.

Așa că cel mai probabil părintele Ioan din Kronstadt n-a avut un „merit“ direct în excomunicarea lui Tolstoi. Acesta s-a manifestat într-un registru oarecum diferit al „polemicii“ teologice.

În memoriile sale, Skvortov vorbește despre un cerc de „slujitori ai altarului care l-au influențat pe arhiereul Antonie“ și-i numește pe Antonie (Hrapovițki), Serghi (Starogorodski), Innokenti (Beliaev), Antonin (Granovski) și Mihail (Semionov). El face aluzie și la faptul că prin intermediul campaniei împotriva lui Tolstoi s-a pornit indirect și o campanie împotriva lui Pobedonostev, pe care l-au forțat la acțiuni mai hotărâte împotriva celebrului scriitor. Căci, nu se știe de ce, de Tolstoi nu îndrăzniseră să se „atingă“ nici cei doi împărați ruși, nici prim-procurorul.

E curios totuși că nici unul dintre „membrii cercului“ și nici părintele din Kronstadt n-au semnat actul Sinodului.

În afară de Antonie (Vadkovski), au semnat: Feognost, mitropolitul Kievului și Galiției; mitropolitul Vladimir de Moscova și Kolomensk; Ieronim, arhiepiscop de Holm și Varșovia; Iakov, episcop de Chișinău și Hotin; episcopii Boris și Markel.

Figură aparte în această istorie face totuși Antonie (Vadkovski).

Aici începe lucrul cel mai interesant. După cum afirmă Skvortov, textul excomunicării a fost scris totuși de Pobedonostev, iar membrii Sinodului au introdus în el o corectură, pentru ca „hotărârea“ să nu arate a „excomunicare“, ci să fie doar o dovadă a desprinderii lui Tolstoi însuși de biserică. Mai mult decât atât: „hotărârea“ nu s-a încheiat cu afurisirea „propovăduitorului învățăturii false“, contele Lev Tolstoi, cum arăta el în ochii lui Pobedonostev, care avea destule temeuri să nu-l îndrăgească pe Tolstoi încă din anul 1881, când au avut primul conflict privind influența asupra tânărului Alexandru III. „Hotărârea“ se încheie cu o rugăciune scrisă, bineînțeles, de Pobedonostev. „De aceea, depunând mărturie despre îndepărtarea lui de Biserică, ne vom ruga laolaltă, să-i dea Dumnezeu căință și puterea rațiunii și adevărului. Ne rugăm Ție, milostive Doamne, să nu voiești moartea păcătoșilor, auzi-ne și miluiește-ne, și adu-l la Sfânta Ta Biserică. Amin.“

În actul Sinodului se vorbea despre remarcabilul talent artistic al lui

Tolstoi, dăruit lui de Dumnezeu. Cine citește atent și cu multă înțelegere documentul vede cât de profundă și serioasă era problema pentru Biserică și pentru Tolstoi. Marele scriitor, gloria pământului rusesc, „s-a lepădat de Mama sa, de Biserica Pravoslavnică, care l-a hrănit și l-a crescut, iar el și-a folosit opera literară și talentul dat de Dumnezeu ca să răspândească în popor învățături potrivnice lui Cristos și Bisericii și ca să distrugă în mințile și inimile oamenilor credința părinților, credința Pravoslavnică”.

Cine poate spune că n-a existat o astfel de problemă? A existat, și încă una mare. Și pentru Tolstoi a fost o dramă, doar sora lui iubită era călugăriță la Șamordino, unde el s-a dus la sfârșitul vieții, când a fugit de la Iasnaia.

Dar nu prea s-au găsit în Rusia cititori atenți, care să înțeleagă problema în profunzime. Iar hotărârea Sinodului a apărut într-un moment nepotrivit. La începutul secolului xx Rusia se clătina serios. Mai erau puțini ani până la sângerosul masacru din 1905–1907 și la măsurile drastice luate de Stolîpin ca să înăbușe prima revoluție rusă. Orice document „fierbinte” nu putea decât să dăuneze. În plus, autoritatea lui Tolstoi-învățătorul se apropia tocmai atunci de apogeul său (actul Sinodului a și grăbit acest apogeu).

Actul Sinodului a fost evident o greșeală. Documentul, corect întocmit în principiu, dar publicat când nu trebuia, nu *în acea Rusie* în care ar fi trebuit să apară, *nu pentru acel Tolstoi* care îi mai putea da ascultare, a zguduit societatea rusă nu prin semnificația conținutului său, ci prin patetismul de Ev Mediu al faptului în sine. Acest act a apărut cu puțin timp înainte de Sărbătoarea Ortodoxiei. La Sărbătoarea Ortodoxiei „era aruncată anatema” asupra ereticilor și răzvrătiților. Ultima dată, acest lucru se făcuse în secolul al XVIII-lea cu hatmanul Mazepa. Dar, începând din 1801, numele ereticilor nu erau pomenite la slujbele bisericești, iar din 1869, din lista numelor afurisite de preoți fuseseră scoase până și numele lui Mazepa și Otrepiev, adică ale unor criminali de notorietate.

Numele lui Tolstoi n-a fost supus afuriseniei în biserici, cum stă scris într-o povestire, nu dintre cele mai bune, a lui Kuprin. Dar nu aceasta este problema. Problema o constituie faptul că în toate straturile societății ruse, de la muncitori până la studenți și de la profesori până la simpli preoți, „hotărârea” Sfântului Sinod a fost înțeleasă ca „excomunicare” și atât. Actul Sinodului a readus în conștiința rușilor amintirea timpurilor lui Avvakum și a prigonirii raskolnicilor. „Au excomunicat!” „Au excomunicat!” Și pe cine? Pe cel mai mare contemporan, gloria țării!

Pe 4 martie 1901, în Piața Kazanskaia din Petersburg a avut loc o demonstrație în sprijinul lui Tolstoi, participanții fiind bătuți de poliție.

La cea de a 29-a expoziție a Asociației Pictorilor Ambulanți (*peredvijniki*), tabloul lui Repin *Tolstoi rugându-se* a fost împodobit cu flori. În final au scos tabloul din expoziție.

Astfel de evenimente n-au fost puține. La Iasnaia Poliana au sosit nenumărate scrisori și telegrame de felicitare (!) cu ocazia excomunicării.

Vasili Rozanov a luat poziție într-un articol dur, al cărui titlu vorbește de la sine: *Despre excomunicarea contelui Lev Tolstoi*. „Tolstoi este, scrie Rozanov, cu toate rățăcirile sale îngrozitoare și criminale, cu greșelile și cuvintele sale necuviincioase, un imens fenomen religios al istoriei Rusiei în secolul al XIX-lea, chiar dacă denaturat. Dar stejarul care a crescut strâmb este stejar și nu are a-l judeca o instituție mecanic-formală care n-a avut cum să crească fiindcă a fost făcută de mâini omenești (Petru cel Mare printr-o serie de ucazuri). De aceea se vede cât de colo că Sinodul nu știe să trateze această temă, s-a ferit mult timp s-o abordeze și, când a abordat-o, a făcut un pas, poate, fatal pentru conștiința religioasă rusă. Acest act a distrus credința poporului mai mult decât învățătura lui Tolstoi.“

Actul Sinodului a divizat chiar și preoțimea. Brusc a ieșit la iveală că nu numai printre „fiii credincioși“ ai bisericii ortodoxe, ci și în mediul păstorilor ei existau destui admiratori ai lui Tolstoi. Iar hotărârea Sinodului a însemnat pentru ei o dublă ofensă: odată cu scriitorul iubit de ei a fost jignită și Biserica din care făceau parte.

Actul Sinodului a adus dezbinare până și printre monahi, cei mai ortodocși apărători ai ortodoxiei. Din scrisorile de la Athos, publicate recent, ale schimonahului Xenofont (prințul Konstantin Viazemski) către sora sa, se poate vedea ce explozie de nedumerire și uneori de indignare a provocat acest document venit de la Petersburg în rândurile monahilor pravoslavnici.

„Treaba Sinodului este de a veghea Biserica, scria Xenofont, adică de a urmări purtarea clerului.“ „A-i blestema și a-i huli pe oameni pentru că gândesc altfel decât ceilalți nu intră în sfera de activitate a Sinodului.“ „Tolstoi însuși s-a declarat ca neapartenând Bisericii Pravoslavnice, prin urmare, ea nu are drepturi asupra lui, după cum nu are nici asupra sectanților, nici asupra luteranilor, nici asupra catolicilor.“ „Dacă vor să condamne și să eticheteze interpretările religioase ale lui Tolstoi, trebuie să adune soborul și să asculte explicațiile lui, nu să hotărască în lipsă, ca papii de la Roma. De altfel, cine nu știe că aici își spun cuvântul pasiunile

personale și amorul propriu jignit.“

Nefiind foarte informat cu privire la intrigile din capitală, Xenofont a aruncat principala vină pentru „excomunicare“ asupra lui Pobedonostev. Cealaltă parte a vinei era aruncată asupra lui Ioan din Kronstadt, pe care îl cunoscuse cândva personal și pe care nu-l avea la inimă, considerându-l un „șarlatan primejdios“. Dar acestea sunt amănunte lipsite de importanță. Iată un fragment important din scrisori: „Am informații precise cu privire la acest caz, fiindcă la noi mulți primesc știri direct de la Sinod, pe toți îi interesează teribil această chestiune și pretutindeni mănăstirile se împart în două tabere: cei cu răutate și ură față de Tolstoi (care sunt majoritatea) și cei care regretă și sunt îngroziți de această luptă iscată în Rusia.“

Totuși nici atitudinea lui Xenofont față de această chestiune nu poate fi obiectivă. Pe când era încă prințul Viazemski, scriitor și călător, el fusese de două ori la Iasnaia Poliana și rămăsese încântat de Tolstoi ca om. „Pot eu să cred că acest bătrân drăguț, care le așterne el însuși patul oaspeților săi, care zâmbește atât de binevoitor șezând lângă samovar, care glumește cu atâta delicatețe pe seama nou-veniților care încă nu s-au deprins cu ciudățeniile lui, pot eu să cred că el era anticrist, apostat etc.? Poate fi el un om rău, el care se poartă cu atâta dragoste și compasiune față de cel din urmă sărman? Întrebați-i pe mujicii din județul lui, ei se roagă pentru el, nici unul dintre ei nu pleacă neconsolat, nici unuia nu-i refuză ajutorul.“

După cum se vede, în rândul monahilor poziția față de Tolstoi era chiar mai complicată decât în rândul clerului din afara mănăstirilor. Nu degeaba părintele Ambrozie purtase de trei ori discuții cu el multe ceasuri la rând. Nu degeaba îl adorau locatarele mănăstirii Șamordino. Nu degeaba s-a dat atâta importanță faptului că Lev Nikolaevici n-a reușit să se întâlnească cu părintele Iosif când a fost ultima dată la Optina. Nu degeaba aveau atâta bunăvoință față de el călugării simpli ai acestei mănăstiri.

Monahii au văzut în el un stareț. Ei au înțeles că nu prin scrierile lui, ci prin felul său de viață Tolstoi corespunde arhetipului de ascet creștin în mai mare măsură decât foarte mulți care făceau parte din clerul oficial, mai cu seamă cei învestiți cu o mare autoritate. Da, acesta era un stareț „nu după pravilă“, „un stejar care crescuse strâmb“, potrivit cuvintelor lui Rozanov. Da, scrierile lui despre Biserică erau teribile. Scrierile ca scrierile, dar prin înfățișare, prin *felul de a fi*, el era un stareț.

Și nu întâmplător, în primul proiect al misivei de rămas bun către soția sa, scrisă în ajunul plecării în carnetul de însemnări, Tolstoi spune: „Fac ceea ce fac în mod obișnuit bătrânii, miile de bătrâni, oamenii aproape de

moarte, plec⁴⁵ din condițiile dinainte, care le-au devenit respingătoare, în condiții apropiate de starea lor. Majoritatea pleacă la mănăstiri, și eu aș pleca la mănăstire, dacă aș crede în ce cred cei din mănăstiri. Dar, cum nu cred, plec pur și simplu în singurătate.“ Din varianta definitivă a scrisorii a dispărut pasajul cu mănăstirile. Dar trebuie să amintim că Tolstoi n-a plecat de la Iasnaia Poliana, ci a fugit, temându-se că i se va lua urma. Oare n-a șters cumva cuvintele despre mănăstire tocmai pentru a nu lăsa o urmă după care putea fi găsit? A plecat totuși la mănăstiri: la Optina Pustâni și la Șamordino. Ne e greu să ne imaginăm unde putea pleca în altă parte, care putea să fie primul său refugiu.

După cât se pare, Tolstoi a privit cu indiferență „excomunicarea“. Aflând despre ea, a întrebat doar dacă s-a pronunțat „anatema“ și s-a mirat că a fost fără „anatemă“. Atunci la ce să-și mai bată capul? În jurnal el numește „ciudate“ și „hotărârea“ Sinodului, și expresiile înflăcărate de simpatie care soseau la Iasnaia Poliana. La data aceea Lev Nikolaevici nu stătea foarte bine cu sănătatea și continua să lucreze la *Hagi-Murad*.

Tolstoi înțelege totuși că nu poate evita un răspuns, și-l scrie referindu-se la hotărârea Sinodului, reface textul de mai multe ori, potrivit obiceiului său, și-l termină abia pe 4 aprilie.

Răspunsul lui Tolstoi începe cu un epigraf din poetul Coleridge: „Cel care va începe să iubească Creștinismul mai mult decât adevărul, acela va iubi foarte curând Biserica lui sau o sectă mai mult decât Creștinismul și va sfârși prin aceea că se va iubi pe sine mai mult decât orice pe lume.“

Prin acest epigraf el afirmă primatul adevărului chiar și asupra creștinismului. Aceasta înseamnă că pentru el creștinismul nu mai este adevărul ultim. Aceasta era poziția lui Tolstoi.

În textul propriu-zis el arată ambiguitatea demersului Sinodului. Dacă aceasta este o excomunicare, atunci de ce nu sunt respectate regulile? Dacă e numai un anunț că el nu aparține bisericii, lucrul acesta „se înțelege de la sine și un astfel de anunț nu poate avea alt scop decât acela că, nefiind de fapt o excomunicare, să pară totuși că este, ceea ce s-a și întâmplat pentru că așa a fost înțeles“.

„Faptul că eu m-am dezis de Biserica ce își spune Pravoslavnică este întru totul adevărat, este de acord Tolstoi. Dar m-am dezis nu pentru că m-am ridicat împotriva lui Dumnezeu, ci, dimpotrivă, pentru că am vrut să-L slujesc din toate puterile sufletului.“

Din păcate, textul conține expresii dure la adresa ritualurilor bisericești. „Pentru ca un copilaș, dacă moare, să meargă în rai, trebuie să

apuci să-l ungi cu ulei și să-l speli rostind anumite cuvinte...” Există în text, vai, și un neadevăr. Sau, mai bine zis, o jumătate de adevăr. „Eu nu m-am preocupat niciodată să-mi răspândesc învățătura.” Cum „nu m-am preocupat”? Atunci cine a tipărit pe cheltuiala sa în tipografia lui Kușner *În ce constă credința mea?* și a răspândit-o în înalta societate din Petersburg? Cine i-a predat lui Certkov în manuscris articolele anticlericale și cine s-a bucurat de publicarea lor în Anglia?

Textul cu răspunsul lui Tolstoi e foarte lung spre deosebire de textul Sinodului, ceea ce vorbește despre dificultatea de a rezuma ideea de bază. La sfârșitul textului iese însă la lumină ideea principală, arătând care e sensul răspunsului lui Tolstoi. „Eu am nevoie să trăiesc singur și să mor singur (și foarte curând), și de aceea nu pot crede altfel decât cum cred pregătindu-mă să merg la Acel Dumnezeu al iubirii din care mă trag.”

Cu alte cuvinte – lăsați-mă în pace!

Aici e Tolstoi întreg.

Nu aceeași atitudine a avut-o contesa față de hotărârea Sinodului. Cu siguranță că ea și-a amintit cu câtă îndrăzneală vorbise cândva cu Pobedonostev, apărând prestigiul soțului ei, și cât de cordial o primiseră Alexandru III și împărăteasa. Și acum Sinodul! Contesa hotărăște să pornească o nouă luptă.

Scrie nefericita scrisoare pe care le-o trimite lui Pobedonostev și celor trei mitropoliți care semnasera „hotărârea”. Tradusă în mai multe limbi, scrisoarea a cunoscut o largă răspândire.

„Nici un manuscris al lui L.N. n-a avut o răspândire atât de rapidă și de largă”, scrie Sofia Andreevna în jurnal. E fericită! Trăiește într-un fel de exaltare. „Dumnezeu mi-a poruncit să fac asta, nu voința mea.” Observându-i starea, Tolstoi remarcă trist: „Despre chestiunea asta s-au scris atâtea cărți, că n-ai unde să le pui în casa asta, și tu vrei să-i înveți cu scrisoarea ta.” Cuvintele lui sunt aspre.

Ea ține mult să simtă din nou că e tovarășa de luptă a soțului ei, pe care îl iubește cu înflăcărare, dar el rămâne indiferent la elanurile ei civice. Deși, judecând după jurnalul Sofiei Andreevna, el a fost duios cu ea și „foarte pasionat”, dar în cu totul alt sens.

Scrisoarea contesei a fost publicată în partea neoficială a publicației *Терковні ведомости*, împreună cu răspunsul arhiereului Antonie (Vadkovski).

„Pentru mine Biserica este o noțiune abstractă”, scrie ea fără să înțeleagă că-n felul acesta se „excomunică” singură din Biserică. „Oare

pentru a-l prohodi pe soțul meu și a mă ruga pentru el în biserică nu voi găsi fie un preot cumsecade, care nu se teme de oameni în fața adevăratului Dumnezeu al iubirii, fie unul «necumsecade», pe care să-l cumpăr cu bani grei în acest scop?” întrebă cu naivitate Sofia Andreevna.

Răspunsul mitropolitului a fost zdrobitor. „Biserica de care dumneavoastră considerați că aparțineți e formată din cei ce cred în Cristos“, îi amintește el un lucru de domeniul evidenței. „Și nu cred să se găsească vreun preot, chiar necumsecade, care să se hotărască să-l înmormânteze creștinește pe conte; și, chiar dacă ar face-o, o astfel de înmormântare a unui necredincios ar fi o profanare criminală a ritualului sacru. Și de ce să săvârșim o samavolnicie asupra soțului Dumneavoastră, de vreme ce nu ne îndoim că el însuși nu dorește să i se facă o înmormântare creștinească...”

Nenorocirea era că Sofia Andreevna, iubindu-l pe omul care respingea categoric Biserica, dorea ca el să rămână un om bisericos și-n același timp să fie respectată onoarea lui.

Tocmai în acele zile, în casa Tolstoi are loc un eveniment care arată clar cât de complicată era poziția Sofiei Andreevna. La sfârșitul lui martie începea Săptămâna Patimilor. Sofia Andreevna a hotărât să postească și a vrut s-o determine să postească și pe fiica lor cea mică, Sașa, care s-a împotrivit. Când mama a chemat-o la vecernie, fiica a declarat că ea nu e credincioasă. Sofia Andreevna a izbucnit în plâns. Sașa s-a dus să ceară sfatul tatălui ei.

„Du-te, bineînțeles, și, ce-i mai important, n-o amărî pe maică-ta.“ Cât a durat vecernia, Sașa a rămas cu mama ei. Dar a refuzat să postească.

MOARTEA ÎN CRIMEEA

În „corespondența“ Sofiei Andreevna cu Antonie Vadkovski atrage atenția un cuvânt. De ce se vorbește despre „înmormântare“? Ca și cum Tolstoi se afla în pragul morții.

La începutul anului 1901 Tolstoi avea șaptezeci și doi de ani. Era o vârstă înaintată. Lev Nikolaevici era încă în putere. Dar boala, simțea mereu slăbiciune și depresie, își închipuia că moartea e foarte aproape. Dar în martie 1901 nu existau nici un fel de semne ale unei boli *fatale*.

În scrisoarea contesei către preoții ierarhi se vorbește despre o „dispoziție secretă a Sinodului către preoți de a nu-l prohodi în biserică pe

Lev Nikolaevici în caz că moare“. În scrisoarea de răspuns, Antonie recunoaște existența ei. Și chiar o situează mai devreme în timp decât „hotărârea“ Sinodului. „Anul trecut, când ziarele au răspândit vestea despre boala contelui, pentru toată preoțimea s-a pus foarte pregnant întrebarea: oare trebuie să-i facem o înmormântare creștinească și rugăciuni lui, care s-a desprins de credință și de Biserică? Preoții s-au adresat Sinodului, și acesta le-a dat în secret singurul răspuns posibil după care ei să se conducă: nu trebuie, dacă moare fără a restabili legătura cu Biserica. Nimeni n-a fost amenințat, și alt răspuns nu putea fi.“

Această recunoaștere sinceră din partea lui Antonie, publicată în presă, explică în parte și apariția actului sinodal în anul 1901, când părea să nu existe nici un motiv evident pentru el. În această chestiune Pobedonostev a fost mai degrabă „împotrivă“ decât „pentru“. Potrivit celor afirmate de V.M. Skvorțov, care a raportat prim-procurorului despre scrisoarea unui preot din Moscova care întreba dacă să cânte în biserică „Veșnica pomenire“ în cazul morții lui Tolstoi, Pobedonostev a declarat rece: „Se face destulă vâlvă în jurul numelui lui Tolstoi, iar dacă acum, după cum vrea preotul, se vor interzice prohodul lui Tolstoi și slujba de parastas, ce vrajbă se va porni, se vor încinge spiritele, câtă ispită și păcat va aduce vrajbă asta. După părerea mea, aici e mai bine să respectăm vechea vorbă: nu atinge.“

Apariția „hotărârii“ a fost, după cât se pare, strâns legată de posibila moarte a lui Tolstoi. Și chiar acest text apărut în *Ţerkovniê vedomosti* a fost adresat mai degrabă preoților, nu enoriașilor. Conform documentului Sinodului, în cazul morții scriitorului nu mai putea fi vorba de nici un parastas în memoria lui în toată Rusia. Rusia pravoslavnică trebuia să întâmpine moartea lui Tolstoi, în cel mai bun caz, printr-o tristă tăcere și un regret înăbușit în suflet pentru „cel dus pentru totdeauna“. Așa încât intriga cu „excomunicarea“ părea jucată cu un Tolstoi „mort“ din multe puncte de vedere.

Acest lucru îl dă de înțeles și Vasili Rozanov, care a scris mult despre „excomunicarea“ lui Tolstoi și care îi cunoștea circumstanțele, date fiind relațiile sale personale cu fețele bisericești. Într-unul dintre articolele sale, el scrie că apariția actului a fost provocată chiar de Tolstoi cu un capitol slab din *Învierea*, „în care el își bate joc de liturghie“. Problema s-a pus însă pentru prima dată nu în Sinod, ci „din inițiativa unei preasfinții locale care a făcut o cerere la Sinod, fiind pusă în dificultate cu înmormântarea lui Tolstoi în cazul morții sale“. După părerea lui Rozanov, „excomunicarea“

lui Tolstoi s-a produs în mod „neprevăzut“.

Sinodul și-a bătut singur cuie-n talpă. Căci era evident faptul că, după moartea lui Tolstoi, mii de oameni credincioși vor vrea să se roage în biserici pentru scriitorul lor iubit. Scrierile anticlericale ale lui Tolstoi erau cunoscute din auzite. Ele apăruseră în străinătate, iar în Rusia se răspândiseră pe ascuns. Cei mai mulți dintre oamenii simpli, credincioși, supuși loiali puterii nu le cunoșteau în detaliu. Iar limba în care erau scrise aceste texte nu era nici ea simplă. Chiar și pentru un cititor cultivat *Critica teologiei dogmatice* cerea din partea lui un serios efort intelectual.

Capitolul subversiv din *Învierea*, cu descrierea liturghiei de la biserica închisorii, fusese exclus, bineînțeles, din ediția rusească. El n-a intrat nici în majoritatea traducerilor europene, deoarece traducătorii au primit textul romanului imediat după apariția lui în foileton în revista rusească *Niva*. Numai mulțumită lui Certkov romanul a fost publicat necenzurat în traducere engleză, pentru ca după aceea să apară integral în rusă la editura *Svobodnoe slovo (Cuvântul liber)*.

Este interesant faptul că până și atotștiutorul Vasili Rozanov a apreciat din auzite ca fiind „slab“ capitolul subversiv, fără să-l fi citit. Atunci ce să mai vorbim despre majoritatea covârșitoare a cititorilor ruși, care cunoșteau *Învierea* numai așa cum apăruse în cea mai populară revistă ilustrată *Niva*, unde capitolul despre liturghie nu exista?

În treacăt fie spus, inițiativa lui Certkov a provocat indignare printre apropiații lui Lev Nikolaevici. De pildă, foarte nemulțumit a fost M.S. Suhotin, ginerele lui Tolstoi, care a notat în jurnalul său că renunțarea lui Tolstoi la drepturile de autor era încă de atunci lipsită de sens. Toate drepturile îi aparțineau lui Certkov, care hotăra unde, cum și în ce fel să se tipărească noile scrieri ale lui Tolstoi.

Problema morții reale a lui Tolstoi a apărut însă foarte curând, chiar după hotărârea Sinodului. În iarna lui 1901–1902, Tolstoi a fost de două ori pe moarte în Crimeea, la Gaspra, într-o vilă luxoasă, pusă la dispoziție de contesa Panina, o admiratoare a sa. După o congestie pulmonară (la vârsta pe care o avea și la vremea aceea, când nu existau antibioticele, boala era mortală), el face febră tifoidă.

Însănătoșirea lui Tolstoi și faptul că după aceea a mai trăit încă opt ani au fost o adevărată minune dumnezeiască, datorată în mare parte îngrijirii neobosite din partea soției și a familiei sale.

Nu ne vom opri în amănunt asupra acestei istorii presărate cu numeroase momente dramatice emoționante.

Putem menționa ca fapt emoționant întâlnirea lui Tolstoi, aflat pe moarte și apoi în curs de însănătoșire, cu Cehov și cu Gorki, reprezentând pentru ei un fel de binecuvântare „de pe patul morții“. Ce e drept, o binecuvântare dată într-un chip foarte ciudat. De pildă, l-a criticat dur pe Cehov pentru dramaturgia lui, care avea să-i aducă acestuia faima mondială și să-l așeze alături de Shakespeare în secolele XX și XXI... De altfel, lui Tolstoi nu-i plăcea Shakespeare.

Unul dintre cele mai dramatice momente l-a constituit sosirea fiului său Lev Lvovici, căruia tocmai îi apăruse romanul *Căutări și împăcări*, îndreptat ideologic împotriva tatălui său, dar scris sub influența lui artistică. Lev Lvovici voia să afle părerea părintelui său despre roman. Tolstoi, neavând puterea de a-i spune fiului său lucruri neplăcute și stingheritoare, i-a scris o scrisoare. Acesta a citit-o pe loc, în prezența celor din familie, apoi a rupt-o în bucățele și a ieșit afară din casă.

Cele întâmplate în Crimeea ar ocupa prea mult loc dacă ar fi să le prezentăm în detaliu. Aici, în Crimeea, unde Tolstoi era pe moarte, s-a iscat pentru prima dată o adevărată luptă, și pentru sufletul, și pentru moștenirea lui. În afară de cei din familie, în casă erau și apropiații lui Certkov. De exemplu, Pavel Aleksandrovici Boulanger, care îl venera pe Tolstoi, ajutându-l mult la redactarea antologiei sale de înțelepciune orientală. Să spunem și că același Boulanger, ca funcționar al căilor ferate, a asigurat un vagon separat pentru transportul familiei Tolstoi în Crimeea. Boulanger îi era însă extrem de devotat lui Certkov.

La Gaspra au avut grijă de Tolstoi și cumnata lui Certkov, Olga Konstantinovna Tolstaia (Dietrichs), soția lui Andrei Lvovici, fiul lui Tolstoi, și sora Annei Konstantinovna Certkova (Galea). În Crimeea, cu sprijinul unui prieten al lui Certkov și discipol al lui Tolstoi din Slovacia, Albert Șkarvan, a sosit D.P. Makovițki, devenit apoi unul dintre cei mai apropiați oameni ai lui Tolstoi.

Neliștea lui Certkov era explicabilă. În preajma anului 1900, el devenise deținătorul *de facto*, iar mai târziu și *de jure*, al drepturilor pentru toate operele lui Tolstoi apărute în străinătate. Trăind în mica localitate Christchurch, la 150 de kilometri de Londra, într-o vilă cumpărată de mama sa, Certkov a organizat acolo o tipografie și a început să construiască un depozit pentru manuscrisele lui Tolstoi. Acest depozit, o construcție de sine stătătoare, a fost înzestrat cu tot ce era nou la data aceea în știința și tehnica arhivării. O sobă cu gaze și o ventilație specială mențineau constante temperatura și umiditatea. Depozitul era prevăzut cu un sistem antiincendiu

și cu un sistem electric de alarmă. Nimeni nu se putea atinge în timpul nopții de clanțele imensului depozit, căci ar fi declanșat un zgomot infernal în locuința lui Certkov. Construcția din beton era atât de rezistentă, încât ar fi rămas în picioare chiar și în caz de cutremur. Dar toate acestea nu-și aveau rostul în lipsa unui testament legal al lui Tolstoi, prin care să fie recunoscute drepturile lui Certkov asupra păstrării și publicării acestor manuscrise neprețuite. Nu întâmplător începe Certkov lupta pentru testamentul lui imediat după episodul din Crimeea, încheiată odată cu tragica plecare a scriitorului.

În același timp lupta se dădea și pentru sufletul lui Tolstoi.

A doua scrisoare a mitropolitului Antonie (Vadkovski) către contesa Tolstoi, scrisă și trimisă în Crimeea, a fost chiar din inițiativa înaltului prelat. Mihail Suhotin, ginerele lui Tolstoi, a numit scrisoarea „iezuită“, considerând că prin ea Sinodul încearcă, speriat de rezultatele „excomunicării“, să-și salveze reputația și să-l întoarcă pe scriitorul aflat în pragul morții în sânul Bisericii. Suhotin era un om loial și nu împărtășea deloc patosul manifestărilor anticlericale și antistatale ale socrului său. Se știe că el s-a întâlnit cu părintele Ioan din Kronstadt. Este deci greu să fie bănuیت de o părere preconcepută.

Vadkovski era o personalitate prea puternică și prea independentă. Fost rector al Academiei Teologice din Petersburg, doctor de onoare al universităților Oxford și Cambridge, mitropolit al capitalei și figură importantă în Sinod, Antonie nu putea fi „executantul“ unei voințe colective. E greu de spus că a fost „animat de dragostea pentru scriitor“, cum consideră Gheorghe Orehanov, dar rândurile din scrisoare sunt scrise din suflet și foarte sincere, și acesta e un lucru de care nu se îndoiește nimeni. Exact asta o deosebește de prima scrisoare către contesă, scrisoare bine gândită, dar cam rece și ușor ironică.

Posibilitatea morții reale a lui Tolstoi a dat o cu totul altă nuanță „hotărârii“. Dacă Tolstoi murea în Crimeea, Sinodul se afla într-o situație dificilă. În ochii opiniei publice, aceasta arăta ca moartea eroică a unei victime a autorităților bisericești.

A devenit evident faptul că șiretul și precautul Pobedonostev a avut dreptate. Pentru curtea imperială și pentru împăratul Nikolai personal, o astfel de moarte nu era de dorit din toate punctele de vedere. Pe lângă problemele interne existente, ea pune Rusia într-o poziție dificilă în fața întregii Europe.

Scrisoarea lui Vadkovski a fost, după cum se vede, rezultatul

suprapunerii mai multor circumstanțe: propria dorință a mitropolitului, voința țarului și situația generală creată în Rusia în jurul lui Tolstoi după „excomunicare“.

Vom cita această scrisoare, nu foarte lungă, în întregime:

„11 februarie 1902

Mult stimată contesă!

Vă scriu prezentele rânduri, ca și anul trecut, animat de un îndemn lăuntric de nebiruit. Sufletul meu suferă pentru soțul dumneavoastră, contele Lev Nikolaevici. El este deja la vârsta senectuții. Boala tenace îi slăbește puterile și lucrul acesta e evident pentru toți. Și nu o dată s-au răspândit zvonuri stăruitoare despre moartea sa. Este adevărat, viața fiecăruia dintre noi este în mâinile Domnului, și Domnul are desigur puterea să-l însănătoșească pe conte și să-i mai dea viață pentru câțiva ani. Și dă, Doamne, să se reverse asupra lui această mare bunătate. Dar hotărârile Domnului sunt neștiute pentru noi. Și cine știe? Poate că Domnul a poruncit deja Îngerului Morții ca în câteva zile ori luni să-l cheme dintre cei vii.

Iată, de aici izvorăște și durerea mea din suflet pentru el. Conte a rupt uniunea lui cu Biserica, s-a lepădat de credința în Cristos ca Dumnezeu, lipsindu-și astfel sufletul de izvorul luminos al vieții și rupând acele legături puternice, de neam, care-l legau de iubitul și mult încercatul popor rus. Fără Cristos înseamnă fără soare. Nu este viață fără soare, nu este viață fără Cristos. Și mie mi se pare că acum contele este atât de nefericit, de singur... cu frig în suflet și suferință, fără această viață creștinească, fără uniunea cu poporul iubitor de Cristos!... Este greu ca într-o astfel de singurătate sufletească să stai față în față cu moartea!

Nu cumva, contesă, nu faceți uz de toată puterea dumneavoastră, de toată dragostea dumneavoastră pentru a-l întoarce către Cristos pe soțul iubit de dumneavoastră cu ardoare și pe care l-ați înconjurat cu dragoste toată viața? Oare îngăduiți să moară fără a se fi împăcat cu Biserica, fără taina împărtășaniei din trupul și sângele lui Cristos, care dă sufletului credinciosului pace, bucurie și viață? O, contesă! Rugați-l pe conte, convingeți-l, cereți-i să facă acest lucru! Împăcarea lui cu Biserica va fi o sărbătoare luminoasă pentru întreg pământul rusesc, pentru tot poporul rus pravoslavnic, o bucurie în cer și pe pământ. Conte iubeste poporul rus, a căutat timp îndelungat în credința populară tărie pentru credința sa aflată în cumpănă, dar n-a reușit s-o găsească, e mare păcat și mare nefericire. Dar

împărtășește-l, Doamne, din mila ta nesfârșită, ajută-l și întărește-l, fie ca în fața morții să se unească în credința lui cu credința poporului rus pravoslavnic! Este greu pentru cel ce s-a rupt de viața poporului și de credința sfântă să moară singur! Dar și celor ce-l iubesc pe conte le este greu să nu-l vadă împăcat cu Biserica, unit cu ei în sfânta credință în Cristos! Rugați-l, preabună contesă, să se întoarcă la Cristos, la viața și bucuria pentru El, și la Sfânta Lui Biserică! Faceți o sărbătoare luminoasă pentru tot sfântul pământ rusesc! Să vă ajute în asta Însuși dumnezeu, și să aveți parte dumneavoastră și contele de bucuria sfântă, ce nu poate fi luată de nimeni.

Cu cea mai mare stimă pentru dumneavoastră,

Supusa dumneavoastră slugă,

Antonie, mitropolit de S.-Petersburg“

Scrisoarea lui Antonie conține două mesaje paralele. Primul este către contesă, al doilea către conte. Antonie nu putea ignora faptul că Sofia Andreevna îi va arăta scrisoarea soțului ei. Contesei îi adresează cuvinte măgulitoare, spunându-i că numai ea poate să-și întoarcă soțul în sânul bisericii. Numai marea ei dragoste și puterea ei de convingere atât de înfocată sunt capabile să topească gheața din sufletul lui Tolstoi și să producă în el o nouă transformare spirituală.

Al doilea mesaj – despre poporul rus, „pravoslavnic“ și „iubitor de Cristos“ – îi este adresat lui Lev Nikolaevici.

Vadkovski nu avea cum să știe că Tolstoi, cel desprins de Biserică, nu privea cu ochi buni faptul că o parte a țăranimii ruse se desprinsese și ea de Biserică. Părea să fie un paradox al conștiinței religioase a lui Tolstoi. Nu era de fapt nici un paradox. Tolstoi a înțeles foarte bine că, dacă țăranul se rupe de Biserică, el se rupe de credința în Dumnezeu în general. Numai dacă acesta nu trece la rascolnici și sectanți. Poziția lui Tolstoi față de sectanți a fost destul de complicată. Bunăoară, a avut o mare reținere față de scopiți, considerând calea urmată de ei o rezolvare prea mecanică a problemei sexuale. Și față de duhobori, pe care i-a ajutat chiar el să se strămute în Canada, a avut – judecând după jurnalele sale – o atitudine rezervată. În fine, după cum bine se știe, Tolstoi nu i-a îndrăgit și nu i-a înțeles pe „tolstoieni“, cu excepția acelor care i-au fost cei mai apropiați colaboratori: Certkov, Biriukov, Boulanger, Gusev, Bulgakov, Makovițki ș.a. Tolstoi nu agreea vorbele de ocară spuse de țărani la adresa preoților în prezența sa, simțindu-le falsitatea și dorința de a-i face pe plac aceluia care era cel mai important critic al Bisericii. Totodată avea un enorm respect

față de cei săraci cu duhul, față de călugării simpli și preoții de țară.

Vadkovski citise, desigur, *Spovedania* lui Tolstoi. Știa și el că Lev Nikolaevici *invidia* credința naivă a oamenilor simpli în „minunile“ bisericii. În *Spovedanie* analizează calea religioasă urmată de el, punând-o sub semnul vorbei înțelepte „prea multă minte strică“.

De aceea accentul pus pe narodnicism din scrisoarea lui Antonie nu-i era adresat atât contesei, cât contelui. Acesta era singurul argument care putea avea efect asupra lui în preajma morții și-l putea determina, fie și formal, să se împace cu Biserica. Este puțin probabil că Antonie a crezut într-o „întoarcere îndărăt“ bruscă a încăpățânatului conte.

Nici argumentul acesta n-a avut însă efect.

În schimb, scrisoarea mitropolitului a impresionat-o pe contesă. Ea scrie în jurnal că, primind scrisoarea și spunându-i despre ea soțului ei, l-a rugat să se împace „cu tot ce e pământesc, și, de asemenea, cu Biserica“. Presupunem că ea înțelegea prin Biserică o instituție exclusiv „pământească“. A fost oricum un imbold din partea ei, vrând ca măcar formal Lev Nikolaevici să revină la Biserică. Lucru care este de înțeles. Ea își înmormântase toți copiii, inclusiv pe iubitul lor Vaniecika, respectând ritualurile pravoslavnice. Era firesc să dorească o înmormântare la fel și pentru soțul ei. Tolstoi a fost însă de neclintit. „De împăcare nu poate fi vorba. Eu mor fără nici o dușmănie și răutate, dar ce înseamnă Biserica? Ce împăcare poate fi cu un obiect atât de nedefinit?“

Aceasta a fost voința lui Tolstoi *înaintea morții*. În ziua în care contesa a primit scrisoarea mitropolitului, lui Tolstoi i s-a injectat de câteva ori camfor pentru a-i ajuta artificial inima care înceta să bată. Măinile și picioarele îi erau reci. Zăcea chircit din pricina durerii „înțepătoare“ în partea stângă. În ziua aceea soția sa i-a văzut în privire pentru prima dată „nu dorința obscură de a reveni la viață, ci o smerenie umilă“ și a scris în jurnal: „Ajută-i, Doamne, ca așa să-i fie mai ușor să sufere și să moară.“

După episodul din Crimeea a mai fost totuși un moment când unul dintre cei mai înalți ierarhi ai bisericii a avut posibilitatea să influențeze nemijlocit convingerile scriitorului. Este vorba despre Parfenie (Levițki), episcop de Tula. Pe 21 ianuarie 1909 acesta s-a întâlnit cu Tolstoi la Iasnaia Poliana și a purtat cu el o lungă discuție, al cărei conținut a rămas necunoscut din voința amândurora.

Întâlnirea a avut loc din inițiativa lui Parfenie, dar – ceea ce este important – la dorința expresă a lui Lev Nikolaevici. Parfenie chiar a declarat în presă că Tolstoi a vorbit cu el „cum vorbește orice creștin cu

păstorul la spovedanie“, atribuindu-i aceste cuvinte chiar lui Lev Nikolaevici. Dar în jurnalul lui Lev Nikolaevici nu e vorba despre nici un fel de spovedanie a lui. E vorba mai degrabă despre o spovedanie în sens invers. „Ieri a fost pe aici arhiereul, am discutat cu el de la suflet la suflet, dar mult prea prudent, nu i-am expus întregul păcat al activității lui...”

Cu toate acestea Tolstoi rămâne plăcut impresionat de întâlnirea cu Parfenie. Secretarul Nikolai Gusev, care a fost prezent în momentul întâlnirii lui Lev Nikolaevici cu arhiereul, precum și la despărțirea lor, scrie în jurnalul său că această vizită „i-a fost foarte plăcută lui Tolstoi“, că el a plâns despărțindu-se de preot și că i-a mulțumit „pentru curaj“.

Judecând după momentele ce se cunosc din întâlnirea lor, Parfenie și Tolstoi n-au discutat doar ca să discute. Fiecare dintre ei și-a urmărit propriul scop. Scopul lui Parfenie a fost de a-l readuce pe Tolstoi la credința pravoslavnică. Dar a procedat cu tact, fără a-l presa, și lucrul ăsta i-a plăcut lui Tolstoi.

Scopul lui Tolstoi a fost de a demonstra că nu este un dușman al credinței. Povestindu-i lui S.P. Spiro, corespondent la *Russkoe slovo*, despre discuția avută cu episcopul, Tolstoi a făcut o declarație extrem de importantă: „...eu i-am spus: un lucru îmi este neplăcut, că toate aceste persoane [autorii scrisorilor, inclusiv preoți, care criticau convingerile scriitorului – n.a.] îmi reproșează că distrug credința oamenilor. Aici este o mare neînțelegere, fiindcă întreaga mea activitate în această privință este îndreptată numai spre a-i scăpa pe oameni de o existență artificială în condițiile lipsei oricărei credințe, oricare ar fi ea.“

Potrivit mărturiei lui Spiro, Tolstoi i-a povestit lui Parfenie despre o întâmplare de la Iasnaia Poliana. Odată, mergând prin sat, s-a uitat pe o fereastră și a văzut o bătrână care stătea în genunchi și făcea mătănii. Lev Nikolaevici a recunoscut-o: era Matriona, care în tinerețe avusese reputația „uneia dintre cele mai stricate femei din sat“. Întorcându-se acasă seara târziu, el s-a uitat din nou pe fereastră. Bătrâna continua să se roage...

„Iată, asta este rugăciune! Să ne dea Dumnezeu tuturor să ne rugăm la fel, adică să fim la fel de conștienți că depindem de Dumnezeu – iar încălcarea acelei credințe care trezește o astfel de rugăciune aș socoti-o cea mai mare crimă. Nu așa se întâmplă cu oamenii din tagma noastră cultivată – în ei sau nu e credință, sau, ceea ce e și mai rău, e un simulacru de credință, care are doar rolul de a afișa o anumită bunăcuviință“, a spus el.

Tolstoi n-a negat credința în Biserică, n-a negat ritualurile, dacă în spatele lor s-a aflat sinceritate sufletească. Să amintim că scena

împărtășaniei din romanul *Învierea* se petrece în biserica închisorii de etapă în care Katiușa Maslova se afla din vina unor oameni cultivați, dar fără Dumnezeu, începând cu prințul Nehliudov și terminând cu judecătorii. Asupra ei, care fusese tratată atât de crud și de nedrept, care fusese abuzată trupește și sufletește, se săvârșea acum un nou abuz, căci această femeie nevinovată era pusă să se căiască și să se spovedească în *închisoare*.

Tolstoi a fost un urmaș al secolului Luminilor, nepot al bunicului său și fiu al tatălui său. N-a putut să creadă sincer în ritualurile bisericești. N-a putut crede nici în sinceritatea credinței celor din tagma oamenilor cultivați. Tolstoi i-a declarat lui Spiro despre convorbirea cu Parfenie: „I-am spus că eu primesc multe scrisori și vizite din partea unor fețe bisericești și că sunt întotdeauna mișcat de bunele dorințe pe care le exprimă, dar îmi pare foarte rău că-mi este la fel de imposibil să le îndeplinesc pe cât îmi este să zbor prin aer.“

La sfârșitul vieții Tolstoi n-a scris lucrări fățiș anticlericale, dedicându-se exclusiv activității de a aduna înțelepciunea lumii în culegerile *Cercul lecturilor* și *Pentru fiecare zi*. Lev Nikolaevici s-a îndreptat spre religiile orientale mai vechi decât creștinismul: budismul și hinduismul. Acestea au fost calea și voința lui.

Răspunzând scrisorii preotului închisorii din Tula care voia să-l „convertească“, e vorba despre părintele Dmitri Troițki cu care Tolstoi se cunoștea personal, el scria: „Pentru ce dumneata, dragă frate Dmitri, mi te adresezi cu o propunere atât de ciudată? Doar eu nu mă adresez dumitale și nu te sfătuiesc să părăsești acea vătămătoare rătăcire în care te afli și în care cu stăruință, pervertindu-le sufletele, vâri mii și mii de copii nenorociți și de oameni simpli. Atunci de ce dumneata nu mă lași în pace pe mine, un om care la vârsta sa e cu un picior în groapă și își așteaptă în liniște moartea? Căci convertirea mea la credința bisericească ar avea sens dacă eu aș fi un băietan ori un adult fără Dumnezeu, sau un iakut analfabet, care n-a auzit niciodată nimic despre credința bisericească. Dar eu sunt un bătrân de 82 de ani, educat în aceeași înșelăciune în care te afli dumneata și la care dumneata mă poțestești, și de care eu, cu cele mai mari suferințe și eforturi, m-am eliberat cu mulți ani în urmă, însușindu-mi o concepție despre lume nebisericească, dar creștinească, care îmi dă posibilitatea unei vieți de liniște și bucurie, îndreptată spre desăvârșirea lăuntrică și spre a fi gata de o moarte tot în liniște și bucurie, în care eu văd întoarcerea la acel Dumnezeu al iubirii din care mă trag.“

Sfârșitul scrisorii către părintele Troițki repetă aproape întocmai

răspunsul dat de Tolstoi în Crimeea mitropolitului Antonie, exprimat în prezența Sofiei Andreevna, dar care, la cererea lui Tolstoi însuși, nu i-a fost trimis acestuia. Când contesa i-a povestit soțului ei despre scrisoarea lui Vadkovski, Tolstoi a rugat-o din capul locului: „Scrie-i că ultima mea rugăciune e așa: «De la Tine mă trag, la Tine vin. Facă-se voia Ta.»

PRIMUL TESTAMENT

Se știe că Tolstoi a scris șase testamente – în 1895, în 1904, în 1908, în 1909 (două) și în 1910. Dacă adăugăm la acestea și „nota explicativă” în foliosul lui Certkov, întocmită de Certkov „ca terț”, cu semnătura olografă a lui Tolstoi, rezultă nu șase, ci șapte testamente.

În realitate ele sunt mult mai multe. Jurnalul lui Tolstoi de la sfârșitul anilor 1870 și începutul anilor 1880 devine un *testament*, căci precizează și explică, pe aproape întreg cuprinsul lui, care e moștenirea lui spirituală.

Nu întâmplător își întocmește primul testament *neoficial* sub forma unei însemnări în jurnal. La 21 februarie 1895 a murit N.S. Leskov. El a lăsat o notă, „Rugămintea mea postumă”, în care roagă să aibă o înmormântare „de ultima categorie, cea mai de jos”. Tolstoi știa de nota aceasta și, gândindu-se la moartea acestuia și la testamentul lăsat, hotărăște pe 27 martie 1895 să-și întocmească dispozițiile testamentare.

Primul testament al lui Tolstoi diferă izbitor de versiunea lui definitivă din anul 1910. Este un demers de copil care nu știe nimic despre felul în care se întocmesc actele testamentare. Dar tocmai acest lucru face din documentul cu pricina un act scris sub imperiul celor mai curate sentimente din punct de vedere moral.

Primul testament a fost scris într-un context îngrozitor, când în viața conjugală a lui Tolstoi nu mai exista nici o posibilitate nu numai de fericire, dar nici de apropiere sufletească de soția sa. În luna februarie a acelui an a murit Vaniecika, copilul lor iubit. Lev Nikolaevici îl considera ca fiind moștenitorul său spiritual, singurul dintre fiii săi. Sofia Andreevna îl iubea nebunește. Acest ultim născut era și ultima speranță de unitate a familiei Tolstoi. După moartea lui, viața și-a pierdut sensul pentru Sofia Andreevna, după cum scrie Serghei Lvovici Tolstoi. Nu și pentru Lev Nikolaevici. Dar pare că s-a frânt totuși ceva și în marele Tolstoi, din moment ce se silește să scrie în jurnal cuvinte stranii, îngrozitoare despre moartea lui Vaniecika („Mulțumescu-ți ție, Părinte. Mulțumescu-ți Ție”).

„Câteva zile după moartea lui Vaniecika, când în mine dragostea începuse să slăbească...” mărturisește el în jurnal. Iar Sofia Andreevna îi scrie surorii ei: „Liovocica s-a gărbovit de tot, a îmbătrânit, umblă trist, cu ochii lucind, și se vede că pentru el s-a stins ultima rază luminoasă a bătrâneții lui. La trei zile după moartea lui Vaniecika, el ședea plângând în hohote și a spus: «Pentru prima dată în viață simt că nu există ieșire.»”

Îeșirea este una singură: Dumnezeu. Mulțumindu-i lui Dumnezeu pentru moartea fiului iubit, Tolstoi face o alegere biblică definitivă. De acum înainte el nu mai e om, ci proroc. Orice s-ar întâmpla, pentru el personal va fi un semn de bucurie. Îți vine să întrebi ce poate fi mai cumplit decât moartea copilului iubit? Dar și de aici Lev Nikolaevici ajunge la o concluzie folositoare sufletului său: „Da, trebuie să trăiești permanent astfel de parcă în camera de alături îți moare copilul iubit. El chiar moare tot timpul. Tot timpul mor și eu.”

Dar e imposibil să trăiești așa! E ca și cum te-ai simți mereu cu pielea jupuită. Și Tolstoi, făcând această însemnare, se transformă brusc într-un bătrân. Începe să aștepte moartea, chiar să se grăbească. Și iată că apare testamentul.

„*Testamentul meu ar fi aproximativ așa*, scrie Lev Nikolaevici în jurnal. *Până ce nu scriu un altul, el e întru totul așa.*”

Tolstoi cere să fie înmormântat „în cel mai ieftin cimitir, dacă e la oraș, și în cel mai ieftin coșciug, așa cum sunt înmormântați cerșetorii. Să nu se pună flori, coroane, să nu se rostească discursuri. Dacă se poate, fără preot și fără slujbă. Dar, dacă acest lucru le e penibil celor care mă vor înmormânta, atunci fie, să mă înmormânteze după datină, cu slujbă, dar cât mai ieftin și mai simplu.”

Cere să nu se scrie necrologuri. Hârtiile le lasă soției, lui Certkov și lui Strahov (la început, și fiicelor Tania și Mașa, pe urmă a șters, specificând: „Fiicele nu trebuie să se ocupe cu asta”). Fiilor nu le dă o însărcinare în acest sens. Îi iubește, dar „ei nu-mi cunosc întru totul gândurile, nu le-au urmat cursul, pot avea păreri proprii deosebite asupra unor lucruri, și, în consecință, pot păstra ceea ce nu trebuie păstrat și arunca ceea ce trebuie păstrat”.

La început cere ca jurnalele sale din viața de burlac să fie distruse („... nu pentru că aș dori să ascund de oameni viața mea păcătoasă... dar pentru că aceste jurnale, în care am notat numai ce mă chinuia prin conștiința păcatului, vor produce o impresie unilaterală”), dar pe urmă recomandă să fie păstrate. „Din ele se vede măcar că, în ciuda întregii vulgarități și

ticăloșii a tinereții mele, n-am fost totuși părăsit de Dumnezeu și măcar spre bătrânețe am început un pic să-L înțeleg și să-L iubesc.“

Tolstoi își *roagă* moștenitorii să renunțe la drepturile pentru operele lui. Aceasta este o *rugămintă*, nu o dispoziție. „Dacă veți face așa, va fi bine. Va fi bine și pentru voi; de nu-l faceți, treaba voastră. Înseamnă că nu l-ați putut face. Faptul că în acești ultimi zece ani lucrările mele s-au vândut a fost pentru mine cea mai grea povară din viață.“

S-ar părea că el n-a lezat pe nimeni și n-a mers contra voinței nimănui. A dat tuturor șansa de a fi uniți prin iubire în felul de a dispune de moștenirea sa literară, căci la avere renunțase cu trei ani în urmă în beneficiul familiei. În acest testament sunt multe lucruri de o naivitate copilărească. De exemplu, dorința de a nu fi scrise necrologuri și de a nu se ține panegirice la moartea lui.

Testamentul are însă vicii juridice enorme. De pildă, Tolstoi era convins că tot ce scrisese începând din anul 1881 aparține de mult tuturor. El credea că scrisoarea pe care o publicase în presă în 1891 privind renunțarea la drepturile de autor pentru aceste opere are efecte juridice, de aceea nici nu se referea la această chestiune.

Într-adevăr, dacă Tolstoi murea în 1895 și, potrivit legii, toate scrierile sale reveneau familiei sale, iubitul său ucenic și discipol Certkov ar fi avut acces la ele numai prin bunăvoința acesteia. Dar nici vorbă nu putea fi de vreun semn de bunăvoință din partea Sofiei Andreevna față de Certkov, care o jignise nu o dată.

În plus, soția lui Tolstoi și fiii săi aveau tot timpul nevoie de bani.

Primul testament al lui Tolstoi nu avea nici un fel de efect juridic. Erau pur și simplu dorințele sale către cei apropiați în cazul morții lui. Și nu numai că nu era autentificat notarial, dar, potrivit legislației imperiului rus, drepturile lui de autor nu puteau aparține „tuturor“. Ele puteau aparține numai unei persoane fizice sau juridice concrete.

Scrisoarea apărută în presă în anul 1891 privind renunțarea la drepturile de autor nu însemna nimic din punct de vedere juridic. Toate drepturile îi aparțineau lui până în momentul morții. Din proprie voință el i-a dat soției sale dreptul de a publica și de a vinde operele vechi, iar editurilor le-a dat dreptul de a publica scrierile noi cu titlu gratuit.

Cu toate acestea, au fost o sumedenie de evenimente privind drepturile de autor ale lui Tolstoi care au luat amploare chiar în timpul vieții sale. Conflictele dintre soția-editoare și Editura Posrednik, precum și cele dintre Certkov, care trăia în străinătate, și editorii ruși l-au obligat să se justifice

mereu pentru știrbirea drepturilor unora sau altora. Soția s-a supărat pe soț că dă noile scrieri, cum ar fi *Stăpân și slugă*, unor reviste la modă precum *Severnîi vestnik*, în timp ce ei nu-i dă nimic. Editorii ruși nu voiau să se răfuiască cu Certkov, care trăia în Anglia, iar acesta, la rândul lui, era furios că, din punct de vedere juridic, „dreptul primei nopți” pentru fiecare text nou al lui Tolstoi nu era dreptul său exclusiv și depindea doar de bunăvoința scriitorului, pe care alți editori îl puteau lesne întoarce în folosul lor.

„Certkov putea conta că va reuși să publice noile scrieri ale lui Tolstoi în traduceri care să apară sub supravegherea lui numai în cazul în care ar fi primit articolele lui Tolstoi înainte de a fi publicate în rusă, pentru ca ele să apară simultan în Rusia și în Anglia”, scrie M.V. Muratov. Aceasta era pentru Certkov o problemă serioasă, despre care i-a scris lui Tolstoi:

„În orice caz, în interesul lui Posrednik și al renumelui internațional este de dorit ca, așa cum v-am scris, *toți* traducătorii care vi se adresează să fie îndreptați aici, către mine, și să nu dați nici unuia dintre ei nici o copie fără știrea mea. Și, de asemenea, e de dorit ca eu să primesc de la dumneavoastră manuscrisul pentru traducere *cu trei* săptămâni cel puțin înainte nu numai de a fi publicat în Rusia, ci chiar înainte de răspândirea lui pe cale privată.”

Certkov avea dreptatea lui. Căci, intrând în raporturi contractuale cu un editor sau cu altul din străinătate, el nu le putea explica faptul că Tolstoi nu dorește să aibă de-a face cu problemele juridice. În plus, orice text al lui Tolstoi publicat în Rusia devenea pe loc bun public. Orice editor din străinătate îl putea lua și da spre traducere.

O problemă era și faptul că Tolstoi fusese întotdeauna un redactor foarte riguros al textelor lui. El le corecta nu numai în manuscris, ci și după ce erau corectate. Pentru Certkov, care era nevoit să lucreze cu editori și traducători din străinătate în regim de urgență, aceste corecturi reprezentau o dificultate serioasă. Ca ucenic și discipol devotat, el nu putea trece peste voința Învățătorului și era nevoit să aștepte textul în forma definitivă. Dar aceasta era deja introdusă în edițiile rusești, care amenințau să apară chiar înainte ca Certkov să fi primit textul original. De aceea, el s-a văzut nevoit ca, prin Tolstoi, să frâneze editarea textelor în Rusia, fapt care i-a indignat pe editorii ruși.

Toate aceste lucruri erau împovărătoare pentru Tolstoi. În scrisoarea către Certkov din 13 decembrie 1897 el mărturisește: „Câtă vreme am publicat pe bani, publicarea oricărei opere a fost o bucurie; de când am

încetat să iau bani, publicarea oricărei opere a devenit un șir lung de suferințe.“

Așadar, pe de o parte – Certkov. Pe de alta – soția. Atitudinea Sofiei Andreevna față de primul testament al soțului ei a fost total negativă.

În anul 1901 una dintre fiice, Maria Lvovna, ascunzându-se de mama sa, a făcut o copie după testament. Sofia Andreevna știa despre însemnarea din jurnalul anului 1895, dar nu-i dăduse atenție, pentru că dusesse spre păstrare jurnalul și alte manuscrise la Muzeul Rumianțev. Faptul că nici Lev Nikolaevici, nici Mașa nu i-au arătat textul testamentului copiat și semnat de Tolstoi vorbește de la sine. Amândoi s-au temut de reacția ei.

După episodul din Crimeea, ascunderea testamentului ridica însă mari probleme. Tolstoi putea muri oricând, că era vorba de un an, de o lună sau de o zi. În octombrie 1902, Sofia Andreevna a aflat despre testament (probabil de la fiul lor Ilia) și s-a arătat indignată.

„Pentru mine a fost extrem de neplăcut când am aflat întâmplător despre asta. A da operele lui Lev Nikolaevici în proprietate *comună* consider că este ceva rău și absurd. Eu îmi iubesc familia și-i doresc toată bunăstarea, iar trecând operele în patrimoniul public, noi înzestrăm firme de editură bogate, ca Marx, Țetlin și altele. I-am spus lui L.N. că, dacă va muri înaintea mea, eu *nu* îi voi îndeplini dorința și *nu* voi renunța la drepturile pentru operele lui, și că, dacă aș considera lucrul acesta ca fiind bun și just, i-aș face bucuria să renunț la drepturi cât este în viață, căci după moarte acest lucru nu mai are sens pentru el.“

Sofia Andreevna a cerut ca soțul să-i dea ei testamentul. Lev Nikolaevici, ca de obicei în asemenea situații, n-a putut s-o refuze. Mașa a fost revoltată de fapta mamei. Ea și soțul ei au ridicat tonul iritați, spunând că ei se pregăteau să facă public testamentul după moartea lui Lev Nikolaevici.

Aceasta a fost cea mai mare greșeală a Sofiei Andreevna. În momentul acela ea trebuia să tacă, să nu insiste! Doar legea era de partea ei.

„El a dorit să înfrângă omenirea, dar n-a putut să înfrângă familia“, a scris Sofia Andreevna în *Viața mea*.

Dar de ce neapărat „să înfrângă“?

Tolstoi a încercat să *convingă* atât omenirea, cât și familia. Dar, de câte ori a simțit împotrivire din partea familiei, a cedat și a mers la compromisuri de tot felul. Un compromis a fost împărțirea averii între soție și copii. „Ce mare greșeală am făcut dând copiilor averea, scrie el în jurnal în anul 1910. Le-a dăunat tuturor, chiar și fiicelor. Văd limpede asta acum.“

Până la urmă nici nu e important dacă Tolstoi a avut sau n-a avut dreptate. Important este că acest lucru l-a torturat toată viața.

La fel a fost și cu primul testament. El n-a făcut altceva decât să-și roage soția și copiii să nu primească foloase bănești de pe urma gloriei sale postume. Cincisprezece ani mai târziu, poziția lui în această chestiune va deveni ceva mai inflexibilă. „Doar nu poți lipsi milioane de oameni de ceva ce le este, poate, necesar pentru suflet... pentru ca Andrei să poată bea și să se depraveze, iar Lev să mângâiească“ (*Jurnal*, 29 iulie 1910).

Motivele pentru care Sofia Andreevna nu primise primul testament al soțului ei au o explicație. În primul rând, ea era supărată pe fiica ei, care renunțase în 1891 la partea care îi revenea din moștenire, pentru ca în momentul când s-a măritat s-o roage totuși să-i dea partea care i se cuvenea. Din punctul de vedere al Sofiei Andreevna, oricine altcineva, dar nu Mașa trebuia să-și facă griji că tatăl ei și-a privat familia de principala sursă de venituri. În al doilea rând, chiar în vremea aceea, Sofia Andreevna se ocupa de o nouă ediție a operelor complete ale lui Tolstoi, investind în aceasta sume considerabile. Dacă Tolstoi murea atunci și apărea în presă „testamentul“ lui în folosul tuturor, familia intra într-o gravă criză financiară.

În iulie 1902 proprietarul Editurii Prosveșcenie (Renașterea), N.S. Țetlin, a venit la Sofia Andreevna „cu propunerea să cumpere această ediție cu suma de un milion de ruble și să intre pentru totdeauna în posesia ei“. Soția lui Tolstoi a refuzat. Și iată că acum a văzut că în timp ce ea refuza o sumă imensă, care i-ar fi asigurat ei și copiilor ei o existență fără griji timp de ani buni, propria ei fiică făcea pe la spatele ei mașinațiuni cu testamentul tatălui ei. Cum să rabde un asemenea lucru?

ÎNTREBĂRI ȘI RĂSPUNSURI

În mai 1904 Certkov se decide în sfârșit să-și legalizeze statutul de „executor testamentar“ al lui Tolstoi. Neînțelegând că, *juridic*, nu poate face acest lucru fără știrea Sofiei Andreevna și a familiei, el trimite la Iasnaia Poliana, prin secretarul său Briggs, un „chestionar“ pentru Tolstoi în care pune clar punctul pe i. Întrebările lui Certkov sunt dactilografiate, răspunsurile lui Lev Nikolaevici sunt scrise de mână. Redăm documentul în întregime.

„1. Doriți ca declarația dumneavoastră din *Russkie vedomosti* din 16

septembrie 1891 (cu renunțarea la drepturile de autor – *n.a.*) să aibă valabilitate și în prezent, și după moartea dumneavoastră?

Doresc ca toate operele mele scrise începând din 1881, precum și cele care vor rămâne după moartea mea să nu fie proprietatea privată a nimănui, ci să poată fi retipărite și editate de toți cei care doresc acest lucru.

2. Cui doriți să-i revină rezolvarea definitivă a problemelor legate de redactarea și de editarea scrierilor dumneavoastră postume, asupra cărora, dintr-un motiv sau altul, nu va fi posibilă unanimitatea?

Cred că soția mea și Certkov, cărora le-am încredințat sortarea hârtiilor rămase după mine, vor ajunge la o înțelegere, ce să lase, ce să arunce, ce să editeze și cum.

3. Doriți ca și după moartea dumneavoastră, dacă eu vă voi supraviețui, să rămână în vigoare împuternicirea scrisă pe care mi-ați dat-o ca unic reprezentant al dumneavoastră în străinătate?

Doresc ca și după moartea mea, numai V.G. Certkov să dispună de editarea și traducerile operelor mele în străinătate.

4. Îmi acordați dreptul să dispun în mod absolut și după moartea dumneavoastră, așa cum voi crede de cuviință, atât în ceea ce privește editarea în timpul vieții mele, cât și în ceea ce privește transmiterea de către mine unei persoane de încredere după moartea mea a tuturor manuscriselor și hârtiilor dumneavoastră pe care le-am primit și le voi primi de la dumneavoastră până la moartea dumneavoastră?

Pun la dispoziția lui V.G. Certkov toate manuscrisele și hârtiile mele care se află la el. Dar, în cazul morții lui, presupun că este mai bine ca aceste hârtii și manuscrise să fie predate soției mele sau unei instituții rusești – unei biblioteci publice, academiei.

5. Doriți să mi se acorde posibilitatea de a vedea în original toate manuscrisele dumneavoastră fără excepție, care se vor afla după moartea dumneavoastră la Sofia Andreevna sau la membrii familiei dumneavoastră?

Aș dori mult ca V.G. Certkov să vadă toate manuscrisele rămase după mine și să copieze din ele ceea ce va găsi necesar pentru a fi editat.“

Răspunsurile au fost anexate la scrisoarea lui Tolstoi către Certkov din 13 mai 1904, în care el a introdus precizări din „testamentul“ din 1895. Împreună cu răspunsurile, această scrisoare a fost al doilea testament neautentificat al lui Tolstoi. Dar nici acesta nu avea valoare din punct de vedere juridic, deoarece Lev Nikolaevici a continuat să insiste ca drepturile pentru operele lui de după 1881 să aparțină „tuturor“. Cu toate acestea,

testamentul era împănat de termeni juridici.

Tolstoi a extins drepturile lui Certkov asupra tuturor manuscriselor, inclusiv asupra acelor care se aflau la soția sa. Drepturile pentru manuscrisele sale aflate la Certkov în străinătate i le-a dat exclusiv lui Certkov. Sofia Andreevna putea primi aceste manuscrise numai în cazul morții lui Certkov, dar și atunci drepturile ei erau egale cu cele ale oricărei biblioteci publice. Nu se amintea nimic despre o posibilă predare a manuscriselor către copii.

Certkov era deja proclamat în acest testament ca unic moștenitor și coordonator al manuscriselor lui Tolstoi. De asemenea, era desemnat ca principal redactor și compilator. Soției lui Tolstoi îi revenea modestul rol de ajutor și intermediar în transmiterea tuturor manuscriselor către Certkov. Ei îi rămâneau însă drepturile de autor pentru operele scrise până în anul 1881.

Din scrisori și răspunsuri se vede cât de dificil a fost pentru Tolstoi să scrie acest al doilea testament. Cât de chinuitor a fost să dea termenilor juridici o notă omenească. Toți acești „cred“ (în loc de „doresc“), „mai bine“, „foarte“ etc. făceau ca acest document să nu aibă nici o rațiune din punct de vedere juridic, în schimb apelau la conștiința celor pentru care era făcut.

„În afara acelor hârtii care se află la dumneata, sunt convins că soția mea sau (în cazul morții ei înaintea dumată) copiii mei nu vor refuza să-ți transmită și acele hârtii pe care nu le ai și să hotărască împreună cu dumneata cum să dispuneți de ele“, scria Tolstoi. Dar pe cine îmbuna el? Pe cine viza acest plural „nu vor refuza“? Evident, familia...

Simțind îngrijorarea „dragului prieten“, Lev Nikolaevici încearcă să-l liniștească pe Vladimir Grigorievici cu răspunsurile sale pașnice la acele întrebări care consternează prin lipsa de tact cu care invocă apropierea morții sale. Scrisoarea lui Tolstoi se încheie cu o efuziune:

„Îți mulțumesc pentru toată truda pe care ți-ai dat-o cu scrierile mele și-ți mulțumesc anticipat pentru tot ce vei face cu hârtiile rămase după mine. Comuniunea cu dumneata a fost una dintre marile bucurii ale ultimilor ani ai vieții mele.“

De fapt, aspectul juridic al cererii lui Certkov nu i-a plăcut deloc lui Tolstoi. I-a fost atât de neplăcut, încât de această dată Tolstoi chiar nu și-a putut ascunde iritarea și, în a doua scrisoare către Certkov, pe care acesta a ascuns-o și a păstrat-o la fiul său cu ștampila „secret“ (scrisoarea a fost publicată abia în anul 1961), a scris:

„Nu-ți ascund, bunule prieten Vladimir Grigorievici, că scrisoarea dumată cu Briggs a fost neplăcută pentru mine... Neplăcută nu pentru că e vorba de moartea mea și de niște hârtii neînsemnate ale mele cărora li se dă o falsă importanță, ci pentru că există în ea o anumită obligare, constrângere, neîncredere și lipsă de bunătațe față de oameni. Și, nu știu cum, am senzația că *sunt atras* în ceva ostil, în ceva care poate face un rău. Am scris răspunsurile la întrebările dumată și le trimit. Dacă o să-mi scrii că le-ai rupt, că le-ai ars, îmi va fi foarte plăcut.“

Atitudinea lui Tolstoi e de natură să descumpănească. În loc ca, simțind că lucrurile nu sunt așa cum trebuie, să rezolve imediat problema cu drepturile de autor așa cum rezolvase și problema averii sale (adunând întreaga familie și anunțându-și hotărârea), el procedează conform principiului „neîmpotrivirii la rău“ și acceptă să ia parte la complicatele intrigi ale lui Certkov împotriva Sofiei Andreevna. Dar nici el, și nici Certkov nu aveau cum să știe că toate aceste intrigi nu aveau în cazul dat nici un temei juridic. Nu exista încă un act juridic. Dar exista un act care, din punct de vedere omenesc, nu i-a plăcut lui Tolstoi.

Certkov nu s-a mărginit să-l *atrage* pe Tolstoi în domeniul juridic, ci a dus treaba până la capăt. Nu stătea în firea lui să lase hotărârile și faptele făcute pe jumătate. „Tot ce voia, voia foarte“, scria despre Certkov biograful său, M.V. Muratov.

CINE E VINOVAȚ?

Al treilea testament al lui Tolstoi a fost dictat secretarului N.N. Gusev, tot ca o notă de jurnal, și anume cea din 11 august 1908, cu două săptămâni înainte de aniversarea de optzeci de ani a scriitorului. În acel moment Tolstoi era grav bolnav. Nu-l mai ajutau picioarele, era ținut în pat sau într-un scaun cu rotile. Gândindu-se că este pe moarte, a hotărât să spună câte ceva despre ce ar dori să se facă după moartea lui.

„În primul rând, ar fi bine dacă moștenitorii ar da toate scrierile mele în folosință publică; și dacă nu, atunci neapărat măcar toate cele populare, ca *Abecedarele*, *Cărțile de citire*. În al doilea rând, deși asta este fleacul fleacurilor, să nu se săvârșească nici un fel de ritualuri atunci când trupul meu va fi îngropat în pământ. Un sicriu de lemn, și cine va voi îl va duce sau transporta la Zakaz, în fața râpei, la locul baghetei verzi. E, în orice caz, un pretext pentru a alege un loc sau altul.“

Acesta a fost primul testament al lui Tolstoi care a avut valabilitate după moartea lui. Este vorba despre locul desemnat prin voință testamentară pentru a fi înmormântat, și unde a și fost înmormântat. Istoria „baghetei verzi“, simbol al fericirii lumești și al frăției, îngropată în pădurea Starî Zakaz de către frații Liovocika și Nikolenka, este cunoscută tuturor cititorilor trilogiei autobiografice a scriitorului. Și iată că Tolstoi cere în scris și prin viu grai (către fiice) să fie îngropat acolo.

În rest, cel de-al treilea testament repetă greșelile juridice ale primelor două. În primul rând, Tolstoi cere, nu dispune. În al doilea rând, dorește din nou să transmită drepturile pentru operele sale *tuturor*, ceea ce e imposibil.

Acest înscris din 11 august 1908 se încheie simbolic cu o amintire despre Siutaiev, țăranul-sectant care nu recunoștea proprietatea privată. „Da, totul e în tine și totul e acum“, spunea Siutaiev, „și totul e în afara timpului“, i-a dictat Tolstoi secretarului. „Atunci ce se poate întâmpla cu ce este în mine și cu ce este în afara timpului, în afară de bine.“

Egocentrismul spiritual al lui Tolstoi nu i-a îngăduit să dea vreo importanță laturii juridice a problemei. Era ciudat și de neînțeles pentru cei apropiați, dar era totuși o *poziție*. Tolstoi trebuia să-și mențină această poziție până la sfârșit, lăsând moștenitorilor să dispună, împreună cu juriștii, asupra moștenirii sale literare, iar el să vrea să se procedeze astfel.

Dar treaba asta leza drepturile singurului om iubit de Tolstoi și neiuibit de moștenitori: Certkov. Iar sufletește, Tolstoi nu putea trece peste această dragoste.

Certkov, la rândul lui, nu putea renunța de bună voie la drepturile sale asupra moștenirii lui Tolstoi. În primul rând, nu stătea în firea lui de om încăpățânat și despot. Despre firea dificilă și despotică a lui Certkov au scris multe persoane din anturajul său, pe care le-a făcut să se îndepărteze de el tocmai prin această latură a caracterului său. „...sete de putere, sete de putere, bazată pe egocentrism și capabilă să treacă uneori direct în despotism“, scria despre Certkov ultimul secretar al lui Tolstoi, V.F. Bulgakov. Despre influența copleșitoare a lui Certkov resimțită tocmai de oamenii cei mai apropiați și mai devotați lui scrie în amintirile sale Aleksandra Lvovna, fiica lui Tolstoi. P.I. Biriukov, camaradul său, îl numește „despot“.

În al doilea rând, trebuie avută în vedere și situația lui Certkov. El îi dedicase lui Tolstoi toată viața sa. A renunța la moștenire era pentru el totuna cu a renunța la viață. Să ajungă la o înțelegere cu Sofia Andreevna era cu neputință, dat fiind caracterul amândurora. O astfel de înțelegere ar

fi fost soluția ideală pentru Lev Nikolaevici, dar această soluție nu putea veni nici dintr-o parte, nici din cealaltă.

În al treilea rând, starea sufletească a Sofiei Andreevna și dragostea ei nemărginită pentru fiii ei induceau într-adevăr temerea că de moștenire nu se va dispune așa cum dorea Tolstoi. Atunci de dragul cui ar fi trebuit să renunțe Vladimir Grigorievici la moștenirea lui Tolstoi? Să acceptăm pentru o clipă punctul său de vedere. De dragul soției lui Tolstoi, care îl ura? De dragul fiilor bețivi care tocau banii? Și ce avea să se întâmple cu această moștenire, din care o parte era deja păstrată de Certkov în Anglia și o păzea ca lumina ochilor? Ce să facă el cu dorința Învățătorului care voia ca operele lui să aparțină tuturor? Numai Certkov putea să-i îndeplinească voința. Nici măcar dușmanii lui nu se puteau îndoi de acest lucru.

Dacă în istoria cu testamentul s-ar putea separa cauzele de consecințe și lupii de miei! Ar fi totul foarte simplu. Dar în această istorie exista un singur miel: Tolstoi, pe care nu și-l puteau împărți cele două părți vrăjmașe. Și totul era atât de încurcat în această istorie, și moral, și juridic, încât era imposibil de conceput o soluție a problemei.

Prin încercarea de a renunța la drepturile de autor în folosul „tuturor“ Tolstoi crea o situație fără precedent. O dovadă limpede în acest sens o constituie faptul că până în 1909 nici unul dintre cei implicați în această istorie, inclusiv experimentatul editor Certkov, n-a înțeles latura juridică reală a problemei, au acționat „orbește“. Primele trei testamente ale lui Tolstoi, făcute cu atâta chin și cu atâtea îndoieli, nu aveau nici un temei juridic.

CRIZA LEGATĂ DE STOCKHOLM

Pe măsură ce se apropia de sfârșitul vieții, Tolstoi devenea tot mai blând și mai maleabil. Firea lui părea că se topește, simțea în el existența unui suflu divin, simțea că se topește și curge ca ceara de lumânare, că se înfioară ca aerul deasupra lumânării. În ultimii săi ani de viață Tolstoi nu numai că n-a fost în stare să jignească pe cineva, dar nici măcar să-l atingă cu vreun cuvânt nepotrivit, iar, dacă acest lucru se întâmpla fără voia lui, Lev Nikolaevici era sincer și profund afectat.

Pe 23 mai 1909, după ce lui Certkov i s-a stabilit domiciliul forțat în afara guberniei Tula, Tolstoi s-a dus în cătunul Teliatinki de lângă Iasnaia Poliana, unde se aflau încă soția lui Certkov, Anna Konstantinovna (Galea)

și fiul lor Vladimir (Dima). Tot atunci a sosit acolo, trimis de Stolîpin, colonelul A.G. Lubențov, de la Ministerul Afacerilor Interne, cu misiunea de a cerceta la fața locului cazul lui Certkov. Întâlnindu-se cu acesta, Tolstoi n-a dat mâna cu el și s-a grăbit să intre în casă. După un răstimp s-a întors, s-a scuzat și a vrut să stea de vorbă, vrând să atenueze efectul purtării sale. Dar colonelul s-a simțit jignit și discuția nu s-a legat. După aceea Tolstoi a suferit mult luându-și asupra lui vina că a jignit un om. „M-am dus acolo și mi-am spus: trebuie să ai de-a face cu acest om, așa că vezi și străduiește-te să te porți cu el cu iubire. Și când colo...” i-a spus el lui Gusev.

„Și într-adevăr, e ceva îngrozitor!” i s-a plâns el lui A.B. Goldenweiser. Puteam să-i spun că eu consider dăunătoare și rea activitatea lui, dar trebuia să fiu cu el cum trebuie să fii cu un om, adică politicos. Pentru mine, om bătrân, e ceva de neiertat! Pe urmă, întruna te trezești noaptea, îți aduci aminte și oftezi (Lev Nikolaevici a oftat): ce urât!”

Putem să ne întrebăm cine a fost cel mai vinovat de faptul că Tolstoi a acceptat să fie atras în probleme de natură juridică pe care le ura și să se supună legilor statului pe care nu-l recunoștea. Probabil că vinovatul a fost totuși Certkov. Tolstoi a făcut însă primul pas, și nu sub influența lui Certkov, ci din cauza comportamentului soției sale.

Nu putem spune că Sofia Andreevna nu înțelegea prin ce stări sufletești și spirituale trece soțul ei la bătrânețe. Iată ce scrie ea în jurnal:

„Foarte mult a îmbătrânit L.N. în acest an [1908 – *n.a.*]. A mai urcat încă o treaptă. Dar a îmbătrânit frumos. Se vede că precumpănește viața spirituală, deși îi place să se plimbe, să mănânce mâncare gustoasă și să bea un păhărel din vinul pe care i l-a trimis firma de vinuri St. Raphael pentru jubileu; îi place să joace vint și șah, dar, de fapt, trupul lui trăiește o viață separată, iar spiritul rămâne indiferent față de viața pământească și e undeva mai sus, independent de trup. Ceva s-a petrecut după boala lui: ceva nou, mai străin, mai îndepărtat se simte în Lev Nikolaevici, și uneori sunt atât de tristă și de plină de regrete după ce s-a pierdut și în el, și în viața lui, și în relația lui cu mine și în tot ce-i în jur. Oare ceilalți văd?”

Ce minunată însemnare! De-ar fi putut avea autoarea ei mereu starea asta, ca să priceapă că, odată cu apropierea de moarte, cu apropierea de Dumnezeu, Tolstoi începe să rupă prudent toate firele care îl leagă de lumea exterioară și că nu trebuie stânjenit.

În iunie 1908 Certkov sosește împreună cu familia din Anglia și se instalează într-o vilă de lângă gara Kozlova Zaseka.

Pe 8 decembrie Sofia Andreevna scrie în jurnal: „Certkov, care e la noi în fiecare zi, s-a dus aseară în camera lui Lev Nikolaevici și a discutat cu el despre semnul crucii. Am auzit fără să vreau din salon discuția lor. L.N. a spus că el face uneori semnul crucii din obișnuință, adică dacă în clipa aia nu se roagă cu sufletul, trupul se manifestă și face el semnul rugăciunii. La care Certkov i-a spus că se prea poate ca, simțind că i se apropie sfârșitul sau suferind chinuri cumplite, el să-și facă semnul crucii, iar cei din jur să creadă că a trecut sau că dorește să treacă la ortodoxie; și ca să nu se creadă așa ceva, Certkov o să noteze în carnetul său ce-a spus Lev Nikolaevici în acel moment.“

Nici să se închine nu putea Tolstoi fără comentarii din afară!

Certkov e gelos pe Tolstoi pentru ortodoxia lui, iar Sofia Andreevna e geloasă pe el pentru femeile din trecut. La începutul anului 1909, transcriind povestirea *Pavel Kudriaș*, ea face în jurnal următoarea remarcă:

„Dacă ar avea în el mai multă delicatețe, nu le-ar da muierilor-eroine numele Aksinia.“

Dar gelozia față de Aksinia (care la vremea aceea era femeie în vârstă și continua să trăiască la Iasnaia Poliana) e floare la ureche în comparație cu gelozia ei față de Certkov. Când „învrăjbitorul“, „frumosul idol“ se stabilește în vecinătate și își face apariția aproape zilnic în casa lor, în casa ei, soția lui Tolstoi suferă peste măsură. Și nu are forța sufletească să învingă suferința aceasta.

Sofia Andreevna era o fire pasională și inconstantă. Când, în martie 1909, după denunțurile repetate ale autorităților din Tula, Certkov trebuie să părăsească în trei zile gubernia Tula, Sofia Andreevna pare la fel de revoltată ca și soțul ei. „Veste grea desprea expulzarea lui Certkov din gubernia Tula, scrie ea în jurnal. Am plâns toți.“ Trimite chiar ea o scrisoare ziarelor: „Expulzarea lui Certkov și pedepsirea celor care vor îndrăzni să citească și să dea cărțile lui Tolstoi reprezintă o ură meschină împotriva unui bătrân care a dus slava Rusiei în toată lumea cu numele său...“

Se repetă întocmai situația din anul 1901, când ea câștigase în favoarea soțului său lupta cu Sinodul. Și acum, fără să încerce nici cea mai mică simpatie față de Certkov, ea se luptă nu atât pentru el, cât pentru Lev Nikolaevici, temându-se pentru echilibrul lui sufletească. „...e indispus Lev Nikolaevici... Lui Lev Nikolaevici i se umflă picioarele.“

E greu de aflat ce-a mânat-o pe Sofia Andreevna atunci când a scris scrisoarea: elanul cetățenesc sau grija pentru sănătatea soțului ei. „...lui

L.N. nu-i e bine cu inima.“ „...îi e mai bine, dar nu se cruță.“ „Lev Nikolaevici a zăcut, n-a mâncat nimic toată ziua, e somnolent și slab, și mă aștept iar la tot ce-i mai rău.“

În plus e bolnavă și nepoțica Taniuşka, cu care bunica Sonia, cum dă soarele de martie, iese să se plimbe pe terasa casei de la Iasnaia Poliana.

În cine să arunci cu piatra? Vladimir Grigorievici suferă din pricina autorităților, Lev Nikolaevici suferă din pricină că nu poate comunica cu Certkov, Sofia Andreevna suferă pentru că suferă soțul ei și cel mai mult suferă pentru că el suferă din pricina lui Vladimir Grigorievici.

Un nod psihologic imposibil de descurcat. Putea fi doar tăiat.

La toate acestea se adăuga gândul că în scurt timp Lev Nikolaevici va muri, mai erau și problemele legate de drepturile de autor, care aveau să apară odată cu moartea lui. Ducându-se cu treburi la Moscova, Sofia Andreevna face un drum la Muzeul de Istorie, unde se află partea ei din manuscrisele lui Tolstoi, le examinează minuțios, face extrase. Încă nu știe că Certkov a primit din partea lui Lev Nikolaevici dreptul de a dispune și de ele. Fiica ei Tatiana dă o fugă la Petersburg, să intervină pe lângă Stolîpin pentru Certkov. Sofia Andreevna suferă: „Nu-mi dau seama – îl vor aduce înapoi sau nu.“ Sunt refuzați. Certkov se instalează cu familia la moșia Krekşino din gubernia Moscova.

În acest timp se tensionează relațiile între Lev Nikolaevici și fiul său Lev, venit în vizită la Iasnaia Poliana din Suedia. Lev Lvovici este atras de sculptură și începe să facă după natură un bust al tatălui său. Dar, în timp ce tatăl său este la Kocetî, el sparge bustul și pleacă înapoi în Suedia.

Iată cum explică acest gest soția lui Goldenweiser: „L.N. este tot la Suhotini și nu se știe precis când va veni. Se spune că la sfârșitul acestei săptămâni, dar uite că e deja sâmbătă, iar el tot nu apare. Treaba asta continuă s-o nemulțumească pe Sofia Andreevna, iar Lev Lvovici s-a supărat așa de tare că papă nu se poartă cu stima și uimirea cuvenite începuturilor lui în ale sculpturii și că nu vine grabnic la Iasnaia ca să-i pozeze, încât a spart bustul în bucăți, a făcut din argilă o grămadă mare și, teribil de ofensat, a plecat în Suedia.“

În iulie 1909 Lev Nikolaevici este invitat la Stockholm pentru a lua cuvântul la cel de al XVIII-lea Congres Internațional pentru Pace. Tolstoi este cât pe ce să accepte și scrie discursul. Sofia Andreevna face o criză aflând de hotărârea lui, nu-i place ideea cu plecarea lui în străinătate.

„Sofia Andreevna n-a dormit toată noaptea, scrie Tolstoi în jurnal. M-am dus la ea. A fost ceva demential.“

Unele cauze ale stării Sofiei Andreevna pot fi ghicite din *Însemnările* lui Makovițki și din jurnalul secretarului Gusev.

Cel care trebuia să-l însoțească pe Tolstoi în călătoria la Stockholm era Certkov. Un alt însoțitor trebuia să fie fiica cea mică, Sașa, care la vremea aceea era absolut dependentă psihologic de Certkov. Toate aceste lucruri nu puteau avea pentru Sofia Andreevna un alt înțeles decât acela că soțul ei *ia cu el* forțele vrăjmașe ei și că el nici nu avea de gând să se mai întoarcă din acea călătorie.

Tot atunci vin la Iasnaia Poliana doi dintre fiii lor, Andrei și Mihail. Amândoi sunt dușmanii aprigi ai lui Certkov și apărători ai mamei lor, dar nu dezinteresati.

Avocatul I.V. Denisenko, rudă cu Tolstoi, venit în vara aceea în vizită la Iasnaia Poliana, i-a redat lui Gusev discuția sa cu Mihail:

„Stă în fața mea cu o mutră de pușcăriaș și mă întreabă: «Spune, te rog, Ivan Vasilievici, poate mama să vândă operele tatii fără știrea lui?» Eu i-am spus că nu se poate așa ceva și am adăugat: «Te-ai gândit ce efect o să aibă asta asupra tatălui dumitale?» El s-a uitat la mine, a zâmbit și mi-a spus: «Dar copiii?» Atunci i-am spus: «Chiar și din punct de vedere practic, asta nu se poate face pe ascuns, Lev Nikolaevici o să afle negreșit, și atunci poate să spună: dacă abuzați de încrederea mea, eu v-o retrag. Totul se poate face într-un sfert de ceas.»“

Era vorba despre procura din anul 1883, în baza căreia soția lui Tolstoi își desfășura activitatea editorială. Dar această procură nu-i dădea posibilitatea să vândă drepturile pentru operele lui Tolstoi unor terțe persoane.

Andrei Lvovici se temea și el că Certkov îl putea influența în timpul călătoriei pe bătrân și-l putea constrânge să semneze un testament în favoarea lui. Auzind cum tatăl său, fiind în camera lui Gusev, le citea Sașei și prietenei acesteia, Feokritova, fragmente dintr-o scrisoare a lui Certkov, Andrei a întrebat-o pe Feokritova în sufragerie:

— Ce citeați acolo?

— O scrisoare.

— A cui?

— Nu știu, despre o bancă țărănească a cuiva.

— Înainte de asta ce citeați? Nu era o scrisoare a lui Certkov?

— A fost doar un fragment, l-a citit Lev Nikolaevici.

— Cu asta îl ademenește pe papă să meargă la Stockholm. Ticălosul!

Asta înseamnă moarte pentru papă.

— Nu, se pare că Lev Nikolaevici a citit singur în ziare, Certkov nu l-a sfătuit nimic.

— Dar voia să meargă cu el?

— Parcă da.

— Și Sașa vrea și ea să-și aranjeze un picnic în Suedia.

— Păi de ce picnic? Ea se duce cu tatăl ei.

Sofiei Andreevna i se năzarește tam-nisam că vor s-o otrăvească și că acela care urmează să facă acest lucru e doctorul personal al lui Tolstoi, Makovițki. Drept urmare, se pregătește să plece împreună cu soțul ei în Suedia și chiar își comandă toalete noi pentru călătorie, dar, în același timp, încearcă pe toate căile să-l determine să renunțe. Sofia Andreevna nu fusese niciodată în străinătate, iar această călătorie o îngrozea. Își băgase în cap ideea că unul din ei doi va muri în mod sigur.

Și iată că pe 27 iulie, forțând nota, ea încearcă să bea o fiolă de morfină în prezența soțului ei, care îi ia fiola și o aruncă.

Tolstoi a trebuit să renunțe la călătoria în Suedia.

Iulie 1909 a fost momentul adevărului pentru cei interesați de problema testamentului. Juristul I.V. Denisenko, aflat la Iasnaia Poliana, le-a deschis ochii celor implicați în această istorie asupra aspectului juridic al chestiunii. Sofia Andreevna avea de gând să se judece cu Posrednik și cu alte edituri care republicaseră din *Abecedar* câteva texte ale lui Tolstoi din anii 1870 (cum ar fi *Prizonierul din Caucaz*), pe care le considera proprietatea ei. Printr-o persoană de încredere, ea s-a adresat unui avocat cu rugămintea de a-i formula o plângere în justiție. Avocatul a cerut să știe pe baza cărui document deschide acțiunea. Pe baza încrederii. Pe baza încrederii nu se poate, i-a explicat avocatul. E necesar un document din partea soțului prin care îi transmite ei drepturile pentru editare.

Tolstoi nu numai că a refuzat să-i dea soției sale un astfel de act, dar a fost și extrem de revoltat pentru felul cum s-a purtat cu editurile populare. A fost atât de revoltat, încât a hotărât să-și lase soția fără nici un drept asupra operelor sale.

„În iulie 1909, scrie Denisenko, când eram la Iasnaia Poliana, Lev Nikolaevici Tolstoi se pregătea pentru congresul pentru pace de la Stockholm. Sofia Andreevna s-a împotrivit. Acest lucru a provocat o serie întreagă de neînțelegeri, și atunci Sofia Andreevna, nedorind ca Lev Nikolaevici să meargă la congres, s-a îmbolnăvit.

La un moment dat m-a chemat la ea în dormitor și, arătându-mi o procură generală pentru gestionarea afacerilor, pe care i-o dăduse demult

Lev Nikolaevici, m-a întrebat dacă în baza acelei procuri poate să vândă unui terț dreptul pentru editarea operelor lui Lev Nikolaevici. Dar voia în primul rând să deschidă o acțiune împotriva lui Sergheenko și a unui profesor de la liceul militar, pentru că au întocmit din operele lui Lev Nikolaevici niște culegeri și crestomații, dat fiind că aceste culegeri îi pot aduce ei un mare prejudiciu material...

A doua zi, mi se pare, eram cu soția și cu copiii în parc să culegem fructe de pădure. Soția mea m-a rugat să mă duc până în casă, nu mai știu pentru ce. Mergeam pe o alee cu flori și acolo l-am întâlnit pe neașteptate pe Lev Nikolaevici. M-a uimit înfățișarea lui. Era adus de spate, avea o expresie chinuită, cu ochii stinși, părea slab, cum nu-l mai văzusem niciodată. M-a luat repede de mână și mi-a spus cu lacrimi în ochi:

«Ivan Vasilievici, puiule, ce vrea ea să facă cu mine! Îmi cere procură ca să pornească acțiune. Păi eu nu pot să fac asta... Asta ar fi împotriva convingerilor mele.»

După aceea, făcând cu mine câțiva pași, mi-a spus: «Am o mare rugămintă la dumneata, numai să rămână deocamdată între noi, nu vorbi despre ea nimănui, nici chiar Sașei. Fă te rog pentru mine o hârtie prin care să pot declara, spre știința generală, că toate operele mele, indiferent când le-am scris, le dau spre folosire publică...»

Pe 12 iulie Lev Nikolaevici scrie în jurnal: „Ieri-seară mi-a fost greu din pricina discuțiilor cu Sofia Andreevna privind editarea și urmărirea în judecată. Dacă ar ști și ar înțelege cum îmi otrăvește ea singură ultimele ore, zile, luni din viață! Iar să-i spun nu mă pricep și nici nu sper s-o pot cumva influența, orice cuvinte aș folosi.”

În ajun Tolstoi se hotărâse să meargă la Stockholm. „Am hotărât să merg la Stockholm. În suflet mi-e bine.”

ÎN PĂIENJENIȘUL PROBLEMELOR JURIDICE

În anul 1922 Certkov a publicat cartea *Plecarea lui Tolstoi*, în care a încercat să ascundă participarea sa la întocmirea testamentului cu valoare juridică al lui Tolstoi. El a explicat că documentul a apărut numai din cauza poziției imorale adoptate de soția scriitorului și de câțiva dintre membrii familiei.

Cartea lui Certkov a stârnit indignarea multor contemporani, printre care s-a numărat și Maxim Gorki. În revista berlineză *Beseda*

(*Convorbirea*), Gorki a publicat o notă despre contesa Tolstoi, pe care, deși n-a iubit-o, a încercat s-o apere și să-i justifice comportamentul.

„Pentru mine este neclar cine anume dintre oamenii din jurul lui Lev Tolstoi a fost absolut normal psihic în acele zile, scrie Gorki. Și nu înțeleg de ce, recunoscând sincer că soția lui nu este normală, oamenii normali n-au încercat să-i dea atenția cuvenită și n-au fost în stare s-o izoleze.“

Este, într-adevăr, o întrebare dureroasă. Numai oamenii cei mai apropiați puteau să rezolve această situație. N-au făcut-o din diverse motive. Problema este de natură strict familială, iar abordarea ei trebuie să fie chiar și astăzi extrem de atentă. Un lucru se poate spune însă categoric: soția lui Tolstoi nu poate fi învinuită. Nu poate fi vinovat un om care nu se poate controla, dar înțelege acest lucru și suferă din această cauză.

Gorki a explicat situația ei în felul următor:

„La urma urmelor – ce s-a întâmplat?”

S-a întâmplat doar că femeia care a trăit cincizeci de ani grei cu un mare artist, un om extrem de original și de rebel, femeia care a fost singurul prieten pe întregul drum al vieții lui și un ajutor activ în munca lui, a obosit cumplit, ceea ce este absolut de înțeles.

În același timp ea, ajunsă la bătrânețe, văzând că acest om colosal, soțul ei, se rupe de lume, a simțit că este singură, că nimeni nu mai are nevoie de ea, și asta a revoltat-o.

În această stare de revoltă pentru că niște oameni străini o dau la o parte de pe locul pe care ea l-a ocupat o jumătate de veac, Sofia Andreevna nu s-a purtat, se zice, suficient de loial raportat la bariera morală ridicată să constrângă omul să trăiască într-o lume [este expresia lui Gorki – *n.a.*] prost gândită.

După aceea revolta a luat la ea o formă apropiată de nebunie.

Iar după aceea ea, părăsită de toți, a murit în singurătate, și după ce-a murit și-au amintit de ea pentru a o defăima cu voluptate.

Asta e tot.“

Rolul lui Certkov a fost imens în elaborarea testamentului lui Tolstoi.

În primul rând, fără Certkov testamentul n-ar fi existat. Oricine își face o idee cât de cât despre structura sufletească a lui Tolstoi trebuie să înțeleagă că pregătirea acestui act juridic, care a fost transcris de câteva ori (!), a fost pentru el poate cea mai grea încercare din viață. Important nici nu e felul cum privea Tolstoi lumea, el socotind că nu trebuie să ceri ajutorul statului ca să rezolvi o asemenea problemă de felul acesta. Aici importantă e structura lui sufletească îndeosebi în ultimii ani, luni și zile de viață. A

semna un document juridic împotriva familiei lui însemna să stârnească în oameni *răul* față de alții, mai mult, în oamenii cei mai apropiați, față de care Lev Nikolaevici se simțea răspunzător.

În al doilea rând, Certkov a ascuns în cartea sa faptul că în anul 1904 el l-a constrâns pe Lev Nikolaevici să răspundă la „chestionarul“ pe care îl considera *deja* un testament oficial. Până în anul 1909 Certkov n-a știut că acest „chestionar“ nu are valabilitate juridică. Dar chiar neștiind acest lucru, el l-a *atras* pe Tolstoi în producerea a încă unui act oficial – prima variantă a testamentului cu valoare *juridică*, semnat de Tolstoi la vila lui Certkov de la Krekșino pe 18 septembrie 1909.

Da, Certkov a avut dreptate când a scris că „hotărârea lui [a lui Tolstoi – *n.a.*] de a recurge la testament a fost luată fără știința mea și în timpul despărțirii mele forțate de el“. Dar el nu scrie că lângă Tolstoi se aflau în permanență trei persoane de încredere ale lui: Sașa, Gusev și Makovițki. Nu scrie că Gusev și Bulgakov, secretarii lui Tolstoi, fuseseră acreditați în casa de la Iasnaia Poliana de el, de Certkov, având și unele însărcinări, ca să ne exprimăm eufemistic, jenante. De pildă, Bulgakov trebuia să noteze zilnic ce se petrece în casă și să-i trimită aceste note (!) lui Certkov. De fapt era o urmărire în toată regula a lui Tolstoi și a familiei sale.

În fine, Certkov nu scrie că pe toată durata „despărțirii“ de Lev Nikolaevici l-a hărțuit în scris cu rugăminți de a formula juridic drepturile sale asupra textelor noi. Aceste rugăminți îl torturau pe Tolstoi, îi dădeau un sentiment „neplăcut“, dar de fiecare dată era de acord cu ele.

Dragostea fără limite pentru Certkov este unul dintre cele mai enigmatice fenomene din viața suflătească a lui Tolstoi. De câte ori nu s-a amestecat grosolan Certkov, în corespondență și prin viu grai, în relațiile de familie, urzind intrigi împotriva soției lui Tolstoi și a fiicelor lor, pe care Tolstoi le iubea cel mai mult pe lume! Și nu numai că lui Certkov i se trecea orice cu vederea de fiecare dată, dar mai ieșea și victorios. Întotdeauna!

„Am primit, drag prieten, scrisoarea dumitale care m-a dezamăgit sub toate aspectele. Mulțumesc și pentru atât. M-a dezamăgit că nu scrii nimic limpede despre dumneata. Și eu tot aștept. M-a dezamăgit, și chiar mi-a fost neplăcut cu privire la scrierile mele de la cutare an și până la cutare an. De s-ar duce toate scrierile astea la «diavol», numai să nu trezească sentimente rele“, îi scrie Tolstoi de la Kocefi la Krekșino.

Ce scrieri erau acestea? Certkov îl rugase să-i dea povestirea *Diavolul* pentru culegerea ce se pregătea cu ocazia semicentenarului Fondului

Literar, pe care Tolstoi o ținuse ascunsă de soția sa, timp de douăzeci de ani, sub căpușeala fotoliului și, fiind găsită, a stârnit furia Sofiei Andreevna. El preciza că, întrucât Sofia Andreevna prezintă povestirea ca fiind scrisă înainte de 1881, acest lucru poate ridica probleme la publicare. Ce poate fi asta dacă nu amestec în treburile intime ale familiei? Și acest amestec era strâns legat de problema drepturilor de autor pe care le pretindea Certkov.

În decembrie 1909, la rugămintea insistentă a lui Certkov, Tolstoi confirmă în scris drepturile exclusive ale acestuia ca „împuternicit al lui L.N. Tolstoi în ceea ce privește publicarea scrierilor care apar pentru prima dată“. Aceasta era încoronarea încercărilor repetate ale lui Certkov de a deveni *unicul* agent literar legal din punct de vedere juridic în timpul vieții lui Tolstoi. Publicată imediat în câteva reviste (*Novaia Rusi*, *Russkoe slovo* și *Russkie vedomosti*), cu o notă de încuviințare din partea lui Tolstoi, „Scrisoarea către redacție“ a lui Certkov a devenit vârful aisbergului numit „Testamentul lui Tolstoi“.

Și un ultim lucru. Vorbind despre „despărțirea forțată“ de Tolstoi, Certkov „a uitat“ în mod curios că pe 30 iunie și pe 1 iulie 1909 s-au întâlnit în satul Suvorovo, la trei verste și jumătate de Kocetî. Această „bucuroasă revedere“ a fost organizată de Tatiana Suhotina, fiica lui Tolstoi. Întâlnirea a avut loc în secret, ca să nu afle Sofia Andreevna. Soțul ei era în acel moment în vizită la fiica lor, la Kocetî. Dar nu existau probleme din punct de vedere al legii. Suvorovo se afla în gubernia Oriol (la hotarul guberniei Tula), iar lui Certkov îi era interzisă numai intrarea în gubernia Tula.

Ce au discutat ei cu Certkov?

Potrivit mărturiei lui Makovițki, aflat și el în vizită la Kocetî, Tolstoi, întorcându-se de la ultima întrevedere, „s-a simțit slăbit după tensiunea provocată de discuțiile serioase cu Certkov“. Pe 2 iulie Tolstoi a dormit până la ora 9, pe urmă a mai stat în pat și n-a lucrat aproape toată ziua, a făcut pasiențe și a dormit din nou. „Pulsul era neregulat, spune Makovițki, și mai rar decât de obicei: spre ora 4 ziua, când L.N. stătea culcat, pulsul a scăzut la 60, temperatura – 36, iar normal la L.N. era 72 și 36,6. Arsuri la stomac, frisoane pe spate și răceală în tot corpul.“

Aceasta era starea fizică a lui Tolstoi înainte de a se întoarce la Iasnaia Poliana, unde a izbucnit „criza Stockholm“.

INVITAȚIE LA TORTURĂ

Cine a scris primul testament oficial? În ultimii doi ani Tolstoi a fost grav bolnav (bolnav de moarte). Gusev, secretarul său, descrie în jurnal leșinurile pe care le avea Lev Nikolaevici, însoțite de pierderea parțială a memoriei, când uita brusc numele copiilor și nepoților săi, nu-i recunoștea, întreba unde se află Hamovniki, ba putea să întrebe dacă nu venise ieri fratele său „Mitenka.“ Dmitri Nikolaevici Tolstoi murise în anul 1856, cu o jumătate de secol înainte ca Gusev să devină secretar al lui Tolstoi, iar moartea lui fusese descrisă în detaliu în *Anna Karenina*, scrisă în anii 1870.

În iulie 1909, nu cu mult timp înainte de a fi scris primul testament oficial, Tolstoi a uitat că nu mai era stăpânul Iasnei Poliana. El credea sincer că este în continuare proprietarul pământului, suferea din această cauză și voia să-l dea țăranilor. Este greu de crezut acest lucru, dar există două dovezi.

Pe 23 iulie figurează în jurnalul lui Tolstoi următoarea însemnare: „Am hotărât să dau pământul. Am vorbit ieri cu Ivan Vasilievici. Cât e de greu să scapi de proprietatea asta nenorocită și păcătoasă. Ajută, ajută, ajută.“

Adică el vorbise cu juristul Denisenko nu numai despre drepturile de autor? Adică în mintea lui se amestecaseră drepturile de autor cu proprietatea asupra pământului, pe care n-o mai avea din anul 1892?

Jurnalul Tatianeii Lvovna, fiica lui Tolstoi, confirmă acest lucru. „...la Iasnaia, când am fost acolo în iulie, atmosfera generală era foarte încărcată, mi-a spus că-l apasă îngrozitor proprietatea pământului. Eu am fost uluită.

— Papă! Dar tu nu posezi nimic!

— Cum? Dar Iasnaia Poliana?

— Păi nu! Doar ai dat-o moștenitorilor tăi, ca tot restul.

El m-a oprit și mi-a spus:

— Bun, povestește-mi cum stau lucrurile.“

Să amintim că în perioada aceea Tolstoi se pregătea să plece însoțit de Sașa și de Certkov la Stockholm. Poate că purtarea soției lui, care nu l-a lăsat să plece, n-a fost chiar nebunească. Poate că să-l îndemni să plece era o nebulie. De ce voia el să plece în Suedia?

Pe 30 iulie, când sub presiunea soției sale aproape că renunțase la călătorie, între Tolstoi și Makovițki a avut loc o convorbire foarte ciudată. Doctorul îi masa piciorul bolnav. Tolstoi a întrebat pe neașteptate:

— Mă adresez dumitale ca unui prieten apropiat, un om modest și

cumpătat; vreau să plec de acasă undeva în străinătate. Cum se face cu pașaportul?

Discuția despre pașaport a continuat și în seara următoare. Makovițki i-a spus lui Lev Nikolaevici despre procedura obținerii unui pașaport pentru străinătate.

— Foarte complicat, a spus L.N. Nu se poate face în așa fel ca să nu se afle?

Pe 21 august, în prezența apropiaților, Tolstoi a rostit o frază uluitoare, care reflectă foarte bine starea lui sufletească de-atunci:

— Dacă aș fi făcut eu oamenii, i-aș fi făcut bătrâni, pentru ca treptat să ajungă copii.

Pe 28 august, scriitorul a împlinit optzeci și unu de ani. „Am trei ani la cub“⁴⁶, a glumit Tolstoi la micul dejun.

Pe 2 septembrie au loc pregătiri febrile la Krekșino. Febrile pentru că Certkov l-a speriat pe Tolstoi că în timpul absenței lui se va face o percheziție la Iasnaia Poliana și i se vor confisca ultimele texte. Bătrânul speriat „ia cu el, spune Makovițki, tot ce se poate: manuscrite, articole de-ale sale începute, chiar și materialul pregătit pentru cărți“.

Drumul spre Krekșino trece prin Moscova, unde Tolstoi nu mai fusese de mulți ani. Orașul se schimbase, era de nerecunoscut. Apăruse tramvaiul cu cai. La magazinul de muzică Zimmermann se vindea un aparat nou care reproducea interpretările unor pianiști renumiți. În casa din Hamovniki se instalase telefon. Aceste realizări ale civilizației l-au uluit pe Lev Nikolaevici. „Se uita cu spaimă, își amintea Goldenweiser, la acest imens furnicar omenesc și la fiecare pas găsea o confirmare a vechii sale uri față de așa-numita civilizație.“

Cu toate acestea, la magazinul lui Zimmermann se entuziasmează ca un copil în fața unui aparat muzical, scoțând exclamații și strigăte. Magazinul face reclamă aparatului expediindu-l la Krekșino pe toată durata șederii lui Lev Nikolaevici.

Jurnalul de la Krekșino al lui Tolstoi (din 5 până în 18 septembrie 1909) trezește sentimente ciudate. Este înțelept, dar înțelept copilărește. Unui cititor neavizat îi poate face chiar impresia unei băiguieli de copil. Despre Dumnezeu, despre bine, despre iubire, despre importanța viselor... Amintește și de un vis ciudat în care se vede ducându-se cu fratele său Serghei la vânătoare, iar el are, nu se știe de ce, în loc de pușcă un clarinet. Și iată că ajung amândoi la mare (de ce la mare?) și văd corăbii care sunt de fapt lebede. „Trage“, spune Serghei. Lev Nikolaevici pune la gură

clarinetul, dar nu poate sufla în el. Atunci trage fratele lui, și el se trezește din cauza pocnetului puternic. Din pricina unei pale de vânt, căzuse paravanul care stătea lângă fereastră.

În acest jurnal nu există *nici un singur cuvânt* despre ceea ce se petrece în ziua plecării de la Krekșino – despre testament. Ai impresia că nu s-a gândit deloc la asta. Sau că s-a temut că soția lui îi va citi jurnalele.

Fără să vrem ne punem întrebarea: și-a dat seama Tolstoi ce a semnat pe 18 septembrie? Nu avem un răspuns pentru că Tolstoi nu face nici un comentariu în jurnal. Există numai o însemnare ciudată despre o convorbire cu Certkov în ajun. „Am discutat cu Certkov despre intenția copiilor de a-și însuși lucrările dăruite tuturor. Nu-mi vine să cred.“ Din această însemnare se poate trage cu prudență concluzia că problema a fost pusă de Certkov.

Tolstoi este distrat, în schimb Certkov este îngrozitor de practic. Sperându-l pentru a doua oară pe bătrân, de această dată cu percheziția la Krekșino, el trimite în Anglia primele exemplare ale manuscriselor pe care le are la el.

În ajunul semnării testamentului, Tolstoi s-a rătăcit în pădure și chiar s-a speriat că nu mai găsește drumul către casă. Și deodată îi apare în față Certkov! Se ținuse după el.

În ultima zi a șederii sale, Tolstoi s-a rătăcit din nou. Și din nou l-a adus acasă Certkov.

După plimbare, stând pe bancă, Lev Nikolaevici le-a povestit nepoților Sonia și Iliușa povestea cu castraveții „marca“ Tolstoi. „S-a dus băiatul în grădină. Vede el un castravete pe jos. Uite-așa un castravete (arată cu degetele cât era castravetele). Îl ia el – hap! și l-a mâncat!“ „Îl crănțane de parcă-i adevărat, a zis Iliușa. Dar nu, nu-i adevărat! Chiar m-am uitat la bunicul, dacă n-a vârât pe ascuns unul adevărat. Nu, n-a vârât.“ „Cum de nu ți-e rușine să crezi că bunicul umblă cu șiretlicuri! a strigat revoltată Sonia, care era mai mare. Asta e jignitor pentru bunicul!“

În ziua aceea a fost semnat testamentul.

„Declar că doresc ca toate lucrările mele, opere literare și texte de orice fel, atât cele publicate undeva, cât și cele care n-au fost editate, scrise sau publicate pentru prima oară după data de 1 ianuarie 1881, precum și toate acelea pe care le-am scris până la această dată, dar n-au fost încă publicate să nu fie după moartea mea proprietatea nimănui, ci să poată fi editate și reeditate gratuit de către toți cei care voiesc. Doresc ca toate manuscrisele și hârtiile care vor rămâne după mine să fie predate lui Vladimir

Grigorievici Certkov, pentru a dispune și după moartea mea de ele după cum dispune de ele acum, pentru ca toate scrierile mele să fie accesibile gratuit tuturor celor ce vor să le folosească spre editare. Îl rog pe Vladimir Grigorievici Certkov să aleagă persoana sau persoanele cărora să le transmită această împuternicire în cazul morții sale.

Lev Nikolaevici Tolstoi

Krekșino, 18 septembrie 1909

La semnarea prezentului testament au fost de față și atestă prin prezenta că Lev Nikolaevici Tolstoi a fost la întocmirea prezentului testament în deplinătatea facultăților mintale.

Aleksandr Borisovici Goldenweiser – artist liber-profesionist. Aleksei

Petrovici Sergheenko – mic-burghez.

Aleksandr Vasilievici Kalacio – mic-burghez.

Prezentul testament l-a transcris

Aleksandra Tolstaia

Pe drumul de întoarcere Tolstoi era cât pe ce să fie strivit de cei cinci mii de oameni care l-au condus la gara Kursk. L-a salvat Certkov. El era cel care anunțase ziarelor data plecării lui Tolstoi din Moscova. După ce s-a așezat în trăsură la gara Kozlova Zaseka, Tolstoi și-a pierdut cunoștința. Și-a revenit abia în dimineața de 20 septembrie. „...nimic nu-mi amintesc. Mi-au povestit că la început am stat de vorbă și pe urmă mi-am pierdut complet cunoștința. Ce simplu și bine e să mori așa.“

HÂRTII ȘI OAMENI

Primul testament oficial al lui Tolstoi e scris de mâna lui. Dar este suficient să parcurgi în fugă textul acestui document și să-l compari cu cele două testamente făcute sub formă de însemnări de jurnal ca să-ți dai seama că *limbajul și stilul nu sunt ale lui Tolstoi*. Dar atunci ale cui sunt?

Referindu-se la istoria acestui text în cartea *Plecarea lui Tolstoi*, Certkov nu spune nicăieri „Tolstoi a scris testamentul“, ci se exprimă diplomatic: „El a hotărât să recurgă la întocmirea testamentului.“ Dar cine l-a întocmit, îngăduită să ne fie întrebarea.

În cartea *Plecarea și moartea lui Lev Tolstoi*, Boris Meilah remarcă faptul că primul testament oficial e identic în ce privește conținutul cu „chestionarul“ pe care Certkov i l-a trimis lui Tolstoi din Anglia prin secretarul Briggs în anul 1904. Răspunsurile lui Tolstoi, care repetă

întrebările în formă afirmativă, au stat la baza testamentului.

De exemplu:

„Chestionarul“ (1904):

„Îmi acordați să dispun în mod absolut și după moartea dumneavoastră, așa cum voi crede de cuviință, atât în ce privește editarea în timpul vieții mele, cât și în ce privește transmiterea de către mine unei persoane de încredere după moartea mea, a tuturor manuscriselor și hârtiilor dumneavoastră pe care le-am primit și le voi primi de la dumneavoastră până la moartea dumneavoastră?

Testamentul (1909): „Doresc ca toate manuscrisele și hârtiile care vor rămâne după mine să fie predate lui Vladimir Grigorievici Certkov, pentru a dispune și după moartea mea de ele...”

Dar ce s-a întâmplat pe 18 septembrie 1909? Nimic altceva decât că Vladimir Grigorievici a învins-o pe Sofia Andreevna. Și cel mai îngrozitor lucru e că totul s-a făcut pe ascuns de ea atunci când se afla la Krekșino.

După ce nu și-a lăsat soțul să plece la Stockholm, era curată samavolnicie din partea ei să nu-l lase să plece la Krekșino. Și s-a supus, deși i-a fost foarte greu s-o facă. „Îmi cad greu pregătirile lui Lev Nikolaevici pentru Certkov“, scrie Sofia Andreevna în *Jurnalul de fiecare zi* pe 2 septembrie. „Pregătiri și rămas-bun care mă întristează“ (însemnare din 3 septembrie). Pe 5 septembrie, când Tolstoi sosește la Krekșino, pleacă de la Iasnaia Poliana la Șamordino sora lui, Maria Nikolaevna, care își vizitase fratele împreună cu fiica sa Liza. Iasnaia Poliana rămâne pustie. Fără Tolstoi, Iasnaia e îngrozitor de pustie, se transformă într-un loc mort, unde nimeni nu dorește să vină.

„Nu poți să-ți închipui ce ciudat e la Iasnaia Poliana fără L.N.! îi scria în iunie 1909 lui Goldenweiser soția lui. E liniște de mormânt.”

În aceeași zi în care Maria Nikolaevna a plecat de la Iasnaia, soții Goldenweiser s-au întors de la Moscova. Ei i-au povestit Sofiei Andreevna cum își petrece soțul ei timpul la Moscova, cum a ascultat aparatul muzical la magazinul lui Zimmermann, cum s-a plimbat pe podul Kuznețki, cum l-a aclamat publicul la gară. În dimineața de 8 septembrie Sofia Andreevna era deja la Moscova și pleca la Krekșino. Lev Nikolaevici a întâmpinat-o „tandru“ la gară, iar în casă ei i s-a părut că totul e „în ordine, primitor, frumos“. Între 10 și 12 septembrie ea se află din nou la Moscova. Se duce la bancă, își aranjează treburile editoriale și, ca de obicei, se duce la Muzeul de Istorie ca să lucreze pe manuscrisele soțului ei, date aici spre păstrare. Și, pentru că o doare piciorul, merge la doctor. Pe 13 septembrie

se întoarce la Krekșino.

În ziua aceea Sofia Andreevna simte clar că ceva nu e în regulă. Împreună cu ea a venit de la Moscova și fiica lor Sașa, care a avut și ea ceva treburi în oraș, iar acum s-a întors la Certkovi și la tatăl ei.

Tolstoi vine la gară să le întâmpine. Urcându-se în trăsură, Sofia Andreevna calcă strâmb cu piciorul bolnav și geme tot drumul. Au culcat-o și au chemat doctorul. La prânz ea vine la masă. Goldenweiser, care se află acolo, remarcă „starea suferindă și nervoasă a Sofiei Andreevna, gata să facă în fiecare clipă o scenă sau o criză de isterie“. Pe 17 septembrie, în ajunul semnării testamentului, Sofia Andreevna se ceartă cu Certkov. Despre cearta iscată scrie în memoriile sale Alioșa Sergheenko, tânărul secretar al lui Certkov.

Impresiile lui Alioșa Sergheenko despre vizita la Krekșino din septembrie 1909 sunt extrem de interesante. Alioșa nu înțelegea pe atunci mare lucru despre dedesubturile conflictelor din familia Tolstoi, deși îl cunoștea pe scriitor de la vârsta de paisprezece ani, grație tatălui său, Piotr Sergheenko, literat și biograf al lui Tolstoi. În numeroasa familie a lui Sergheenko domnea cultul „marelui Lev“. Piotr Alekseevici, soția sa și cei opt copii ai lor trăiau la țară, lucrau pământul și de ziua lui Tolstoi se gândeau întotdeauna cu venerație la el. Când Certkov a plecat în Anglia, l-a luat ca secretar pe tânărul „tolstoian“ Aleksei.

Alioșa avusese posibilitatea să compare viața Certkovilor în Anglia cu cea pe care o duceau la Krekșino. Pe cât de apăsătoare și de plictisitoare era ea în Anglia, pe atât de *fericită* simțea el că este atmosfera în familia Certkov la Krekșino.

„M-am convins curând [aflându-se în Anglia –n.a.] că în această casă nu era propriu-zis o familie, că era mai degrabă un hotel; fiecare își ducea viața lui separată, iar eu, care trăisem până la douăzeci de ani într-o familie mare, nu mă simțeam în largul meu, câteodată mi-era urât.“

Cu totul altă atmosferă era la Krekșino. „Cu totul alt spirit“, se miră Alioșa.

Certkov și Galea au grijă de gospodărie, dezbat problema conopidei trimise pentru Tolstoi de către o moșiereasă vecină cu ei. Cum s-o pregătească: „bucăți“, „în pesmet“ sau „cu sos béchamel“? Certkov personal ia parte la întocmirea meniului pentru Tolstoi. La masă e veselie, e animație.

„Lev Nikolaevici se afla în capul mesei și, lucru curios, în prima clipă mi s-a părut că oamenii aceștia nu se poartă ca niște străini, ci fac parte

dintr-o familie mare. Lev Nikolaevici era în fruntea ei.“ „O mare familie unită“, scrie Sergheenko.

Să privim toate acestea prin ochii Sofiei Andreevna. Vede și ea ce vede Sergheenko. Nu e de mirare că-i face scandal lui Vladimir Grigorievici când află că ea și soțul său aveau să meargă și la Moscova în trăsurile separate. „Sonia s-a enervat de propunerea de a merge până la Moscova separat, scrie Lev Nikolaevici în jurnal. M-am dus la ea. Mi-e foarte milă de ea, săraca e bolnavă și slabă. Am liniștit-o, nu de tot, dar pe urmă a vorbit cu atâta bunătate, i-a părut rău, a spus: iartă-mă. M-am înduioșat bucuros.“

Această însemnare este făcută pe 17 septembrie.

A doua zi Lev Nikolaevici a semnat testamentul.

MAI REGALIST DECÂT REGELE

„Ei nu-i plăcea la Cerkovi: „suspecții“ din jurul tatii, masa comună la care stătea și Ilia Vasilievici cu ei [servitorul familiei Tolstoi – *n.a.*]. Stătea foarte rău cu nervii, își amintește Sașa despre starea de spirit a Soniei Andreevna la Krekșino. Mi-e greu să-mi imaginez ce se întâmpla dacă ea afla că aici, la Krekșino, tata a hotărât să scrie testamentul... Eu am copiat acest testament, tata și trei martori l-au semnat. Eu i-am dat copia lui Certkov, am lăsat la mine originalul, și Certkov m-a rugat să trec la Moscova pe la avocatul Muraviov ca să aflu dacă un astfel de testament are valabilitate juridică.“

„Hotărârea lui de a recurge la testament a fost luată fără știrea mea și în timpul despărțirii mele forțate de el... scrie Certkov. Eu nu numai că nu l-am îndemnat să scrie un testament «valabil juridic», dar chiar am presupus că el nu va fi de acord...“

Istoria acestui testament este teribil de tenebroasă, neclară, dubioasă. Și asta se întâmpla tocmai atunci când viața lui Tolstoi era extrem de transparentă. Fiecare cuvânt al lui, fiecare gest era înregistrat și întors pe toate părțile. Dar nu în ceea ce privește testamentul – unul dintre cele mai importante acte din viața lui.

„Ca să nu încarc expunerea, nu mă refer aici la istoria amănunțită a fiecăruia dintre aceste documente“, scrie Certkov în cartea *Plecarea lui Tolstoi*. În schimb spune cu lux de amănunte povestea testamentului din anul 1895 și a tăinuirii acestuia – o faptă reprobabilă a soției lui Tolstoi.

Nefiind de acord cu purtarea lui Certkov și neavând nici un fel de simpatie pentru el, Aleksandra Lvovna se arată extrem de rezervată în privința rolului lui în elaborarea testamentului în cel două lucrări memorialistice ale ei (*Tata și Fiica*). Cu toate acestea, aflăm din amintirile ei că anume Certkov a fost inițiatorul întâlnirii ei cu avocatul moscovit N.K. Muraviov, cunoscutul apărător în procesele sectanților ruși, căruia nu o dată Lev Nikolaevici i-a cerut ajutorul. Și tocmai de la această întâlnire a început tot coșmarul legat de problemele juridice ale testamentului, din pricina cărora Tolstoi a hotărât în cele din urmă să fugă de la Iasnaia Poliana.

Muraviov le-a explicat participanților la această istorie că drepturile de autor, ca orice proprietate privată, nu pot fi transmise „tuturor“. Ele pot fi transmise numai unei persoane sau unor persoane fizice sau juridice concrete. Din acel moment joaca lui Lev Nikolaevici cu legile Imperiului Rus, care dura de paisprezece ani, a luat sfârșit.

Trebuia să aleagă. Fie să rămână totul așa cum era și să nu întreprindă nimic, adică să nu facă un testament valabil juridic (în acest caz, moștenitori legali ar fi devenit soția și copiii). Sau, odată ce-a spus A, să spună și B.

Certkov a negat rolul său în inițierea celui de-al doilea testament oficial, scris după ce N.K. Muraviov a criticat prima variantă, cea de la Krekșino. Dar faptele sunt fapte: tocmai un tânăr colaborator al lui Certkov, Feodor Strahov, a venit de două ori la Tolstoi la Iasnaia Poliana, pe 26 octombrie și pe 1 noiembrie, ca să pună la punct această chestiune juridică.

Gheorghe Orehanov reproduce în cartea sa *V.G. Certkov în viața lui L.N. Tolstoi* două scrisori ale Sașei către Certkov, scrise pe 11 și pe 27 octombrie. Ele nu lasă nici o umbră de îndoială asupra faptului că al doilea testament valabil juridic a fost pregătit de „echipa lui Certkov“, ostilă Sofiei Andreevna.

11 octombrie: „(Cel mai important) Zilele trecute m-am gândit mult la testamentul tatii și mi-a venit în minte că ar fi mai bine să scrie un astfel de testament și să fie întărit de semnăturile martorilor, și să fie anunțați fiii, cât mai este în viață, de dorința și voința lui. Acum trei zile am vorbit despre asta cu tata. I-am zis că am fost la Muraviov, că Muraviov a spus că testamentul lui nu e valabil și i-am mai zis ce urmează să facem după părerea mea. La cuvintele mele despre nevalabilitatea testamentului el a zis: ei, ce dacă, asta se poate face, se poate la Tula. Despre rest a zis că se gândește, dar că într-o privință e bine așa, că, dacă va anunța, în timpul

vieții, care e dorința lui, n-o să iasă bine, parcă îi bănuiește pe copii că nu-i vor îndeplini voința, dar, dacă după moartea lui apare o astfel de hârtie, atunci fiii, Serioja de exemplu, vor fi jigniți că tata s-a gândit că ei nu-i vor îndeplini voința fără o hârtie notarială. Din discuția cu tata am rămas cu impresia că el va face tot ce trebuie. Acum gândește-te și hotărăște cum e mai bine. Nu se poate să punem în discuție toate operele? Te rog, nu zăbovi. Când va veni Tania o să fie mult mai greu, și poate cu totul imposibil să aranjăm ceva.“

Așadar, testamentul juridic se pregătea nu numai pe la spatele Sofiei Andreevna, dar și fără știrea celor mai mari dintre copii, Serghei și Tatiana, care erau de partea tatălui în conflictul de familie. Testamentul era pregătit în cel mai mare secret și era pregătit anume de „echipa lui Certkov“, din care făcea parte, vai, și fiica cea mică a lui Tolstoi. Pasajul cel mai neplăcut din această scrisoare este cel în care Aleksandra Lvovna ridică problema lipirii mamei sale de drepturile asupra operelor scrise înainte de anul 1881, propunând ca acest lucru să fie hotărât de Certkov.

La vremea aceea Sașa nu-și iubea mama și avea de ce într-o oarecare măsură. În copilărie ea aflate că fusese concepută în noaptea care urma primei încercări a tatălui de a o părăsi pe mama în iunie 1884. Știa de asemenea că, fiind însărcinată cu ea, mama se dusesse la o moașă din Tula și o rugase să-i provoace un avort. Moașa refuzase, lucru pentru care Sofia Andreevna i-a mulțumit după aceea lui Dumnezeu. Cu toate acestea, ea n-a răsfățat-o pe Sașa și nu i-a dat aceeași atenție ca celorlalți copii. O ținea la distanță, se enerva deseori pe ea, o jignea și o umilea. Fiica i-a răspuns mamei prin insolență și neascultare.

A ridicat oare Sașa în fața tatălui problema lipirii mamei și a fiilor de toate drepturile pentru operele lui? Din scrisoarea ei se vede clar că în problema testamentului Tolstoi n-a fost cel care a condus operațiunea, ci a fost condus („...el va face tot ce trebuie“).

Dacă analizăm cu atenție jurnalele și scrisorile lui Tolstoi din acea perioadă, vedem cât de departe era el de a lua hotărâri practice de unul singur. Nu lua nici o hotărâre fără să fie impulsionat din afară.

Dar din memoriile Sașei, ale lui Certkov și ale lui F.A. Strahov rămâi cu impresia că pentru ei a fost cu totul neașteptată hotărârea lui Tolstoi de a o lipsi pe Sofia Andreevna de toate drepturile asupra moștenirii sale literare, ca și cum acesta luase decizia de unul singur.

„El s-a dus imediat în cabinetul său și ne-a luat cu el pe Aleksandra Lvovna și pe mine, scrie F.A. Strahov despre prima sa vizită la Lev

Nikolaevici. Am să vă uimesc cu ultima mea hotărâre, ne-a spus amândouora cu un zâmbet bun pe chip. Vreau să fiu *plus royaliste que le roi*⁴⁷. Vreau, Sașa, să-ți dau numai ție tot, înțelegi? Tot, fără să exclud ce-a fost stipulat în anunțul acela al meu în ziare. Noi stăteam în fața lui, loviți ca de trăsnet de cuvintele lui: «numai ție» și «tot». Dar el le rostise așa de firesc, ca și cum ne comunica o pățanie din cele mai neînsemnate pe care o avusese în timpul plimbării.“

„Pe 1 noiembrie 1909 tata a semnat un nou testament, întocmit de avocatul Muraviov, își amintește Aleksandra Lvovna. La început tata s-a gândit ca drepturile pentru toate operele sale să ni le lase nouă, celor trei cei mai apropiați de el, lui Serioja, Taniei și mie, pentru ca noi să transmitem aceste drepturi spre folosință publică. Dar odată, când m-am dus de dimineață la el în cabinet, a zis: «Sașa, am hotărât să fac testamentul doar pentru tine», și s-a uitat întrebător la mine. Eu am tăcut. Mi-am imaginat uriașa răspundere care îmi revenea, atacurile familiei, ofensa fraților și surorilor mai mari, și în același timp mi s-a umplut sufletul de mândrie și fericire că el îmi încredințează ceva atât de colosal.

— Ce taci? a zis el.

Eu mi-am spus îndoilele.

— Nu, am hotărât, a zis el categoric, tu ești singura care ai rămas acum să trăiești cu mine, și e absolut firesc să-ți încredințez ție această treabă. Dar în cazul morții tale, și a răs duios, drepturile vor trece la Tania.“

Nimic nu ne îndreptățește să punem la îndoială veridicitatea acestor amintiri. Atmosfera în casa de la Iasnaia Poliana era de așa natură, că Tolstoi putea hotărî de unul singur să treacă toate drepturile Sașei, singura dintre moștenitorii lui în care avea mare încredere.

Dar, judecând după însemnările din jurnal, acest lucru nu l-a bucurat pe Tolstoi.

26 octombrie: „N-am dormit până la 3, am fost trist, dar nu m-am lăsat de tot. M-am trezit târziu. S-a întors Sofia Andreevna. Mă bucură, dar e foarte zbuciumată... A venit Strahov. N-am făcut nimic dimineață. Scrisoare frumoasă a lui Certkov. Îmi spune mai limpede ce m-am gândit și eu. Discuția cu Strahov a fost dificilă din cauza pretențiilor lui Certkov, pentru că trebuie să avem de-a face cu guvernul. Pare-se c-o să rezolv totul prin cel mai simplu și mai firesc procedeu – Sașa. Vreau și cele dinainte, până în 1882... E seară. Încă o discuție cu Strahov. Am fost de acord. Dar îmi pare rău că n-am spus că pentru mine toate astea sunt ceva foarte greu, și cel mai bine e să nu le facem.“

Sofia Andreevna s-a întors de la Moscova în ziua sosirii lui Strahov, lucru care a fost la un pas de a dejuca planul „echipei lui Certkov” privind rezolvarea problemei cu testamentul în lipsa ei. Lui Tolstoi îi venea „greu” să se descurce. Avea probleme cu memoria: încurca anii 1881 și 1882.

„...mă îndoiesc că voi fi viu: slăbiciune, somnolență”, scrie el în jurnal pe 28 octombrie. „...nefiresc de mult am dormit” (însemnare din 29 octombrie). „Stare deosebit de ciudată, de tristete. Nu pot să adorm, ora două (noaptea)” (31 octombrie, în ajunul semnării testamentului).

Într-o asemenea stare fizică și morală era firesc să nu semneze un act atât de important cum era testamentul lui. Dar asta în condiții normale, în timp ce situația în care se găsea Tolstoi nu era deloc normală. Acest lucru poate fi dedus din cea de-a doua scrisoare a Sașei către Certkov, scrisă pe 27 octombrie:

„Vladimir Grigorievici, deși Strahov îți remite dumitale totul, consider necesar să-ți mai expun o dată în detaliu care e părerea mea.

1) În nici un caz să nu divulgi chestiunea. Dacă familia află, ultimele zile ale tatii vor fi un chin. Amintește-ți povestea cu Stockholmul: istericale, morfină, trântit pe jos etc., nu garantez nici măcar că nu vor cere hârtia înapoi și n-o vor rupe. Destăinuirea e de neconceput. Cu asta e de acord și Lev Nikolaevici.

2) Și tata, și eu considerăm că Serioja cu jocul lui de cărți nu e deloc de nădejde.

Tania și ea, la întrebarea mea dacă se va folosi de opere, a spus: „Dar de ce să renunț eu la bani care o să se ducă pe chefurile fraților, mai bine îi iau și fac cu ei un lucru bun.” Rămân eu singură. Hotărâți, voi toți, prieteni, dacă puteți să-mi încredințați mie acest lucru de o importanță atât de mare... Eu, cea mai mică, cea mai puțin iubită dintre toți în familie, și deodată mie mi se încredințează așa ceva, prin mine se smulg acești bani familiei! O să mă urască, asta e sigur. Dar e totuna, de asta nu mă tem. După moartea tatii, tot ce rămâne de preț pentru mine sunt ideile lui. Așa că hotărâți, doar mai repede și să fie sărbătoare, pentru ca venirea lui Goldenweiser să nu trezească bănuieli. Voi veni să semnez orice fel de testamente și angajamente dacă e nevoie.”

Într-o scrisoare către fratele său Mihail, scrisă din emigrație, mulți ani mai târziu, înainte de marele război pentru apărarea patriei, T.L. Suhotina-Tolstaia spunea: „Cea care a făcut rău în această problemă [relațiile dintre părinți – n.a.] a fost Sașa. Mai mult decât Certkov. Ea era tânără... ea a văzut numai suferințele tatii și, iubindu-l din tot sufletul, s-a gândit că el

poate să înceapă o viață nouă separat de vechea lui prietenă și că poate să fie fericit.“

Scrisorile Sașei către Certkov trezesc un sentiment de compasiune pentru ea. Devotată cum era și apărându-și eroic tatăl, încrezându-se orbește în „prieteni“, oameni străini care urzeau intrigi împotriva mamei sale, Sașa nu-și dă seama că devine persoană juridică interpusă în „cazul“ transiterii tuturor drepturilor de autor ale tatălui ei... numai lui Certkov.

Dacă în locul lui Certkov ar fi fost un alt om, mânat de considerente mercantile, toată această istorie ar fi fost pur și simplu un „murdar“ subiect criminal. Dar Certkov nu căuta profit material. El lua asupra sa o colosală responsabilitate morală în fața contemporanilor și a urmașilor. *Nici un om normal, sănătos la minte, nu s-ar fi hotărât la așa ceva.* Certkov credea sincer că face această muncă „murdară“ pentru ca Învățătorul să aibă după moarte o imagine absolut curată moral, nepătată de folosirea de către familie a marilor sale creații pentru obținerea unor câștiguri materiale.

Pe 1 noiembrie, Tolstoi scrie în jurnal: „Astăzi au venit Goldenweiser și Strahov, au adus hârtiile de la Certkov. Am refăcut tot. Destul de plictisitor.“

CATASTROFA

Rămâi stupefiat când citești în succesiunea lor toate mărturiile despre viața la Iasnaia Poliana după 22 iunie 1910. Timp de o jumătate de an „echipa lui Certkov“ și Tolstoi au reușit să ascundă testamentul secret, care priva familia de drepturile asupra moștenirii literare. Când adevărul a început să iasă la iveală, a izbucnit un scandal monstruos.

Nu are nici un sens să căutăm cine a avut dreptate și cine a fost vinovat în toată această istorie. Trebuie să avem în vedere faptul că situația în care se aflau Tolstoi și apropiatii săi era fără precedent. Nici unul dintre eroii acestei istorii nu era pregătit pentru ea. Iar subiectul ei era de-a dreptul paradoxal: era vorba aici de *Regele Lear* și *Taras Bulba* la un loc.

Oricât s-a străduit Tolstoi „să fugă“ de această problemă, ea nu i-a dat pace. Îi era rușine că după moartea sa copiii aveau să afle despre lipsa de încredere a tatălui lor, despre secretul cu care trăise în ultimul an al vieții sale. Nici Sașa nu se simțea cu cugetul împăcat față de sora ei mai mare. În sfârșit, în ultima variantă a testamentului oficial, semnată pe 1 noiembrie 1909, exista și o serioasă omisiune juridică. Nu se specifica cine avea să fie

moștenitorul drepturilor de autor în cazul morții neprevăzute a Sașei.

În vara lui 1910 Sașei i s-au depistat simptome de tuberculoză. Plămânii debili erau coșmarul ereditar al familiei Tolstoi. Dmitri și Nikolai, cei doi frați ai lui Lev Nikolaevici, muriseră de tuberculoză. Tolstoi însuși se suspectase toată viață de tuberculoză, fugise să se trateze în stepele Samarei. Moartea în 1904 a lui Cehov, foarte iubit în familia lor, de aceeași boală, le stăruia încă în memorie.

Sașa a plecat în Crimeea, unde s-a pus repede pe picioare. În Crimeea ea a renunțat pentru o vreme la vegetarianism, contraindicat în tratarea tuberculozei.

Boala Sașei a avut un mare rol în istoria plecării lui Tolstoi. Chiar și faptul că el a ales ca direcție sudul (Bulgaria sau Caucazul) avea legătură cu suferința ei. Așa încât în aceeași vară a anului 1910 a apărut de la sine problema: ce urma să se întâmple cu moștenirea lui Tolstoi în cazul morții Sașei? Acest lucru trebuie să-l fi neliniștit și pe Certkov. În primul rând pe el. Testamentul lui Tolstoi își pierde sensul fără Sașa, persoana juridică interpusă. Certkov rămânea iar fără nimic. Și iată că în iunie–iulie se repetă situația din toamna lui 1909.

Mai întâi, chinuit de purtarea soției sale, Tolstoi pleacă să se odihnească la „dragul prieten“, care nu mai locuiește la Krekșino, ci la moșia Otradnoe din apropierea satului Meșcerskoe din gubernia Moscova. E însoțit de Sașa, revenită din Crimeea, dar încă foarte slăbită fizic, de Makovițki și de tânărul secretar Valentin Bulgakov. Ca și în anul 1909, plecarea a fost precedată de certuri cu Sofia Andreevna și de leșinuri.

Una dintre certuri a izbucnit din cauza cerchezului pe care contesa, urmând exemplul moșieresei vecine Zveghințeva, îl angajase ca să păzească Iasnaia. Cerkezul nu bea, nu putea fi mituit și se purta fără milă cu mujicii ruși. Într-o zi Tolstoi a văzut cum Ahmet îl duce cu arcanul pe bătrânul țăran Prokofi Vlasov, un fost elev de-al lui. Altădată, întâlnindu-se cu un flăcău, acesta l-a întrebat dacă poate să treacă prin pădure. „De ce să nu poți?“ s-a mirat Lev Nikolaevici. „Cerkezul bate rău...”

Aflându-se la Meșcerskoe din 12 până în 23 iunie, Tolstoi își odihnește sufletul și are spor la lucru: scrie două mici texte literare (inclusiv genialul studiu psihologic *Fără voie*) și face corectura cărții *Drumul vieții*. Dar mai mult se plimbă prin împrejurimi și stă de vorbă cu oamenii. Vizitează două spitale de psihiatrie care se află în apropiere, se informează cu viu interes despre condițiile de viață ale bolnavilor și stă de vorbă cu ei. După ce auzise și citise grozăvii despre aceste spitale (să amintim de *Salonul nr. 6*

de Cehov), Tolstoi rămâne foarte mirat: în Rusia nebunii trăiau mult mai sătui și în condiții mai bune decât majoritatea țăranilor! Cei mai liniștiți dintre ei erau cazați pe la țărani, în izbele acestora, plătindu-se pentru casa și masa lor nouă ruble pe lună, ceea ce era avantajos și pentru stat, și pentru țărani. Dar chiar și cei furioși, nu numai că nu erau bătuți niciodată, dar nu erau nici legați, ci doar ținuți în încăperi speciale, cu pereți moi și cu geamuri incasabile. Libertatea era aici atât de mare, încât odată un bolnav a omorât cu toporul un lucrător din personalul de serviciu. Un alt bolnav care simula boala, un ucigaș condamnat la spânzurătoare, a intrat într-o dispută îndrăznească cu Tolstoi. A reieșit că-i citise aproape toate articolele. Tolstoi a fost uluit. „Întrebați-l cum îl cheamă“, i-a sugerat obosit doctorul. „Petru I“, a răspuns în silă „bolnavul“, și Tolstoi l-a văzut că i s-a făcut rușine, că s-a săturat să simuleze.

Lev Nikolaevici îi comunică ce-a văzut Sofiei Andreevna în scrisorile trimise de la Meșcerskoe: „La noi totul e bine. Ieri m-am dus călare în sat, unde sunt femei bolnave mintal... Și femeile bolnave au fost interesante. Iar acasă au venit din Troițkoe de la trei verste doctorii să mă invite la ei la un spectacol de cinematograf. Troițkoe e spitalul districtual pentru oamenii cu bolile mintale cele mai grave. Sunt acolo 1 000 de oameni. Le-am promis că mă duc...”

Sofia Andreevna a făcut imediat o legătură logică: boala ei, fuga soțului la Certkov, interesul lui pentru spitalele de psihiatrie, unde probabil că el se pregătea împreună cu Certkov s-o închidă.

Bineînțeles că Tolstoi n-a avut și nu va avea o asemenea intenție. Dar interesul lui din acea vreme pentru problema nebuniei nu era întâmplător. Chiar în vara aceea scria articolul *Despre nebunie*. Întors la Iasnaia, Tolstoi studiază lucrarea profesorului S.S. Korsakov *Curs de psihiatrie* și găsește în ea asemănări evidente cu boala Sofiei Andreevna.

Dar în jurnal, la Otradnoe, Tolstoi scrie: „Vreau să încerc conștiincios să mă lupt cu Sonia cu bunătate și cu iubire.“ La scurt timp după aceea, soția sa citește această însemnare și vede în ea un singur lucru: „Vreau să mă lupt cu Sonia.“

Pe 22 iunie comportamentul Sofiei Andreevna scapă cu totul de sub control.

Ea le trimite soțului și fiicei ei o telegramă semnată Feokritova (pentru ca ei să nu creadă că era doar o născocire a ei): „Sofia Andreevna are o puternică tulburare nervoasă, insomnie, plânge, puls o sută, rog telegrafiați. Varia.“ După care își roagă soțul să se întoarcă fără întârziere, semnând ea

de data aceasta. Pe 23 iunie ea primește o telegramă de răspuns: „E mai comod să venim mâine, ziua, dar dacă trebuie venim la noapte.“ Cuvintele „mai comod“ o revoltă: vede în ele stilul „lipsit de inimă“ al lui Certkov.

Feokritova confirmă în jurnalul ei (însemnările ei trebuie citite cu prudență) că acea criză de isterie a Sofiei Andreevna a fost provocată de chestiunea testamentului. Ea s-a gândit că la Meșcerskoe, sub presiunea lui Certkov și a Sașei, Lev Nikolaevici va semna un act testamentar împotriva familiei. (Nu știa că un astfel de act fusese semnat deja.) Sofia Andreevna era convinsă că nu întâmplător vizitau Tolstoi și Certkov spitalele de psihiatrie: căutau un loc pentru ea. I-a strigat Feokritovei că nu va îngădui așa ceva și că-și va pune capăt zilelor înainte să se întâmple lucrul acesta. A făcut niște însemnări înaintea morții, amenințând că fiii ei le vor da după moartea ei publicității, ca să înțeleagă toată lumea că soțul ei este un ucigaș.

Și tot atunci la Otradnoe sosește vestea îmbucurătoare că autoritățile îi permit lui Certkov să se întoarcă la Teliatinki, lângă Iasnaia Poliana, cât timp mama lui va locui acolo. Formularea era ciudată. Toată lumea a înțeles că de fapt era anulată interzicerea șederii lui Certkov în gubernia Tula și că din acel moment elevul putea locui alături de învățătorul său și se putea întâlni zilnic cu el. Tolstoi se grăbește să-și bucure soția anunțându-i vestea.

Lipsa de înțelegere dintre soți, indiferența față de starea sufletească a celuilalt devin cu adevărat catastrofale. Sofia Andreevna vede în toate un „complot“ și dorința soțului ei de a scăpa de ea de dragul lui Certkov. Lev Nikolaevici este „uimit“ la culme de atitudine grosolană a soției sale față de un om atât de remarcabil. Este atât de orbit, încât pare să nu observe cum se poartă Certkov ca un despot și stăruie în a o exclude pe Sofia Andreevna din chestiunea cu împărțirea viitoare a moștenirii, neținând seama nici de cei aproape cincizeci de ani de viață conjugală, nici de dragostea ei de mamă, nici de starea ei sufletească.

EL, EA, EI

Pe 23 iunie Tolstoi și Sașa se întorc la Iasnaia Poliana. Pe 27 iunie Certkov vine „la mama“, la Teliatinki, și începe să facă zilnic vizite la Iasnaia Poliana, ceea ce o scoate pur și simplu din minți pe contesă.

Ginerele inteligent al lui Tolstoi, M.S. Suhotin, chemat împreună cu

soția sa Tatiana printr-o telegramă alarmată a Sașei, încearcă să explice în jurnalul său cauzele stării de sănătate a soacrei sale.

„1) Dragostea pentru L.N. este absolut sinceră, dar patologică într-o oarecare măsură, deoarece principala ei componentă este pasiunea nu într-un tot normală la o femeie de 65 ani pentru un bărbat de 81 ani, pasiune care, din motive de înțeles, este greu de satisfăcut.

2) Ca rezultat al pasiunii apare gelozia. Gelozia a fost întotdeauna o trăsătură negativă a S.A., dar înainte ea era totuși provocată de femeii care puteau, într-un fel sau altul, să-i placă lui L.N. ca bărbat, pe când acum e geloasă pe un bărbat, pe Certkov. De aceea gelozia trezește în creierul înfierbântat al S.A. cele mai penibile situații pentru L.N.

3) Amorul propriu rănit. Asta este de înțeles. Faptul că L.N. nu dorește să-i dea soției să citească, zicând că e vorba de lucruri intime, ce-i dă lui Certkov, iar C. la rândul lui dă spre a fi transcris secretarilor săi suspecti. Soția este într-adevăr lovită în demnitatea ei.

4) Dorința de a domina. Acest sentiment îi este lezat, firește, de Certkov. S.A. înțelege că Certkov este pe primul plan.

5) Cupiditatea. Tot ce-a fost scris de mâna lui L.N. va avea, bineînțeles, un preț mare pe care S.A. îl exagerează în asemenea măsură, încât valoarea jurnalelor în mintea ei a ajuns fantastică; iar dintr-odată ea și scumpul ei Andriuşa nu se mai bucură de nimic după moartea lui L.N.

6) Starea de isterie. Are, bineînțeles, un rol. Intensitatea percepției tuturor neplăcerilor și intensitatea exprimării propriilor sentimente sunt, evident, anormale, și poate că anormalitatea e vecină cu psihopatia.

7) Teama legată de gloria ei postumă. Cum să nu, de vreme ce jurnalele lui L.N. vor fi la un moment dat publicate, și acolo se va vedea ce «om» este S.A., care a fost mereu o grea cruce de dus pentru L.N.“

La aceste șapte puncte nu mai e nimic de adăugat. Ar fi poate doar de atenuat unele formulări. (Singurul lucru pe care nu-l ia în considerație Suhotin, nu se știe de ce, și pe care Gorki, fără să fie un apropiat al familiei, l-a sesizat este *oboseala* fizică și psihică totală a S.A., care a trăit aproape o jumătate de veac cu un om complicat și căruia i-a născut treisprezece copii.) Mult mai multe îndoieli trezește încercarea lui Suhotin de a explica comportamentul lui L.N.

„El este mai greu de înțeles. Uneori își iese din sărite, se clatină, e livid și tremură, se sufocă și spune cu tremur în voce ce bazaconii scoate din ea. Atunci e de înțeles. Dar asta e rar. Mult mai puțin este de înțeles când se poartă cu S.A. răbdător, dar rece, tandru, dar disprețuitor, drăgăstos, dar

sub această dragoste se simte numai stăpânire de sine și îndeplinirea cu perseverență a eticii tolstoiene.

Își urmează cu strictețe programul de plimbare dimineața, lucrează până la micul dejun, după micul dejun călărește, înainte de prânz se odihnește și după prânz joacă șah. Așa cum îl iubește fără margini pe Certkov, tot așa, cred eu, o disprețuiește în adâncul sufletului pe S.A. La un moment dat i-a spus fiicei sale Mașa: «Când aud mersul ei zorit apropiindu-se de cabinetul meu, mâinile și picioarele încep să-mi tremure de mânie.» Cred că mânia trece cu anii treptat într-un dispreț mai calm.“

Sofia Andreevna exprimă ce simte în văzul tuturor, în timp ce Tolstoi e mai ascuns în ce privește atitudinea față de soție. Mai ales în jurnalele lui secrete se vede lucrul acesta, el crezând fără temeii că însemnările nu erau citite de soția sa.

Din aceste jurnale se conturează un tablou deosebit de complex. Pe de o parte, Tolstoi și-a dat seama că soția sa are o boală psihică înainte ca ea să fie consultată de cel mai mare psihiatru al aceluși timp, G.I. Rossolimo. Asemenea însemnări descoperim în jurnalul său cu mult timp înainte de evenimentul de coșmar care avea să se petreacă la Iasnaia în vara-toamna anului 1910.⁴⁸ Așa încât, atunci când a scris la Otradnoe despre lupta pe care se pregătea s-o poarte „cu bunătate și cu iubire“ cu soția sa, pentru el nu era o descoperire nouă. Aceasta era poziția lui Tolstoi, el se împotriva oricărui tratament psihiatric și considera că lupta cu boala trebuie dusă „cu bunătate și cu iubire“.

Reacția lui față de consultul făcut de profesorul Rossolimo la Iasnaia Poliana a fost uimitoare. Rossolimo a fost consternat de starea Sofiei Andreevna. El a spus că nu-și imaginează cum poate trăi Tolstoi cu această femeie. Diagnosticul său a fost necruțător: „Structură dublă degenerativă: paranoică și isterică, predominantă cea dintâi.“

Diagnosticul lui Rossolimo ar fi trebuit să devină pentru Lev Nikolaevici un dar, dacă, așa cum scrie Suhotin, acesta ar fi fost „disprețuitor“ față de soția sa. Diagnosticul îi dădea lui dreptul moral *de a le cere copiilor* cei mari izolarea Sofiei Andreevna.

Cum privește Tolstoi diagnosticul doctorului?

„Rossolimo e uluitor de prost ca savant, fără speranță“, scrie el în jurnal pe 20 iulie. „Scrisoare de la Rossolimo, teribil de proastă despre situația Sofiei Andreevna“, notează în secret în *Jurnal numai pentru mine*.

Întregul jurnal secret este consacrat Sonieciikăi. „Pe ea pot s-o iubesc cu desăvârșire sincer, ceea ce nu sunt în stare dacă e vorba de Lev“ [fiul –

n.a.]. „Nefericita, cum să nu-mi fie milă de ea.“ „A ieșit la iveală că ea a găsit și a luat micul meu jurnal. Știe despre nu știu ce testament, lăsând nu știu ce nu știu cui – privind probabil lucrările mele. Ce chin din cauza valorii lor bănești! Și se teme c-o voi împiedica să le editeze. Se teme de toate cele, nenorocita.“ „Toată noaptea am văzut lupta mea grea cu ea. Mă trezesc, adorm din nou, și iarăși la fel“ (însemnare făcută pe 27 octombrie, în ajunul plecării).

Dar sunt în acest jurnal secret și alte mărturisiri. „Sofia Andreevna e liniștită, dar la fel de străină.“ „Acum de dimineată un sentiment greu, ostil față de ea, de Sofia Andreevna. Dar trebuie să iert și să compătesc, dar deocamdată nu pot.“ „Nu e nimic dușmănos din partea ei, dar mie mi-e greu cu această prefăcătorie din ambele părți.“ Și, în sfârșit: „Acum cred, amintindu-mi de căsătoria mea, că a fost ceva fatal. Niciodată nu am fost chiar îndrăgostit. Dar nu puteam să nu mă căsătoresc.“

Ultima însemnare pare o dovadă în sprijinul părerii lui Suhotin. Dar chiar Suhotin scrie în jurnal: „...în el, cred eu, dacă nu e dragoste față de S.A., atunci mai trăiește încă ceva vechi, un amestec de milă, grijă și obișnuință. Cel mai mult este obișnuință. L-am întrebat zilele trecute și mi-a spus: «Da, oricât de ciudat e și pentru mine, îmi fac griji pentru ea când nu e și mi-e dor de ea.»“

Acest lucru este confirmat de însemnările făcute de Tolstoi pe 29 și 30 august și pe 12 septembrie, zile când soția sa a plecat de la Kocuf. „Sofia Andreevna a plecat în lacrimi... Am obosit foarte, foarte rău. Seara am citit. Sunt neliniștit pentru ea“ (12 septembrie). „Și-a luat rămas-bun foarte mișcător, cerând iertare tuturor. Mi-e foarte, foarte milă cu dragoste... Mă culc. I-am scris o scrisorică“ (29 august). „E trist fără ea. Mi-e frică pentru ea. Nu se calmează“ (30 august).

Numai din jurnalele sale, și în nici un caz din mărturiile unor terțe persoane, ne putem face o părere despre ce simțea Tolstoi cu adevărat față de soția lui în ultimele luni ale vieții lor împreună. Au fost aici și dragoste, și obișnuință, și milă pentru ea, și groază față de comportamentul ei, și o permanentă dorință de a pleca, și înțelegerea faptului că plecarea va însemna un gest de cruzime față de soția bolnavă.

Dar tocmai prezența unei „terțe persoane“ în această istorie a făcut ca ea să se desfășoare după un anumit scenariu.

Acest lucru este exprimat cu o remarcabilă acuratețe în scrisorile Tatiane Liovna Suhotina-Tolstaia, trimise de la Roma fratelui său Serghei în Rusia, la începutul anilor 1930, pe când citea jurnalele mamei lor,

publicate de el. Iată câteva extrase din aceste scrisori.

„El a iubit-o duios și profund. Și numai din cauza asta n-a plecat înainte. Ea îl enerva de-l apuca furia. Și nu e greu de înțeles. Trebuia să ai o rezervă enormă de răbdare ca să suporti sâcâielile ei, dorința ei de a se prezenta, pe de o parte, ca victimă nefericită care și-a dat toată viața unui soț respingător și rău, și, pe de alta, ca tinerică drăgălașă cu aspirații înalte. Dar tata vedea părțile ei pozitive, care-l înduioșau: eforturile ei de a-și învinge părțile rele, străduințele ei de a fi mai bună. Și i-a fost o milă fără margini de ea. Dacă n-ar fi iubit-o – de mult ar fi plecat din casă.“

„Firește – noi amândoi merităm un reproș: faptul că n-am intervenit suficient în mașinațiunile lui Certkov și ale Sașei. Dar în viața părinților trebuie să te amesteci numai ca să-i faci să se înțeleagă între ei fără nici un fel de intermediari și de «indivizi care să-i înstrăineze» pe unul de altul.“

„...tu o învinuiești cel mai mult pentru evenimentele din 1910 pe Sașa. Asta după părerea mea e greșit. Pune-te în situația ei de atunci. Numai ea trăia la Iasnaia și resimțea adânc drama care se juca acolo, pe de altă parte, era foarte măgulitor pentru ea că tata o desemnase moștenitoare; ea nu înțelegea că era doar un interpus. În general nu trebuie învinuit nimeni, nici chiar Certkov. Cine e Certkov? Era un nimeni dacă nu ajungea «prietenul, editorul, continuatorul cauzei» lui Lev Tolstoi. Iar fără un testament în folosul lui, ar fi fost lipsit de principalul, chiar singurul lucru din viața lui, iar amorul-propriu și vanitatea lui ar fi suferit o grea lovitură. El s-a purtat cu papă gândind că e o tolă plină cu scrieri.“

CERTKOV ȘI FIII

Personalitatea complexă a lui Certkov poate fi privită din diverse unghiuri.

Iată, de exemplu, o faptă a lui care, omenește vorbind, este de neînțeles. Știind care va fi reacția Sofiei Andreevna, el se duce la sfârșitul lui iunie 1910 în fiecare zi (uneori chiar de două ori pe zi) în casa ei și stă de vorbă în secret cu soțul ei, pregătind textul definitiv al testamentului care e în detrimentul ei.

În același timp, în casă locuiesc sau stau aproape zilnic susținători activi ai lui Certkov și dușmani ai Sofiei Andreevna, începând chiar cu fiica ei Sașa și terminând cu cea care-i transcrie memoriile, Feokritova. Împotriva Sofiei Andreevna și de partea lui Certkov erau categoric Makovițki și Goldenweiser. Ea nu era iubită nici de țăranii din partea

locului, fiindcă îl angajase pe cerkez în urma conflictelor cu ei. Sofia Andreevna nu poate înțelege nici atitudinea soțului său față de ea, suferă dureros din pricina geloziei față de Certkov, care, după cum recunoaște singură, e mult mai puternică decât gelozia față de femei.

Singurătatea Sofiei Andreevna la sfârșitul vieții lui Tolstoi e la fel de mare ca singurătatea lui Lev Nikolaevici la începutul transformării sale spirituale. În ambele cazuri s-a vorbit despre „nebunie“. Așa cum Tolstoi a fost bănuț că „și-a pierdut mințile“, și soția sa a fost percepută fie ca nebună, fie ca simulând nebunia.

Cea de-a doua variantă e foarte importantă. În mod surprinzător, în ciuda diagnosticului pus de Rossolimo, aproape toți adversarii Sofiei Andreevna, inclusiv fiica ei, au fost convinși că ea nu e bolnavă, ci doar simulează boala. Această părere apare în cea mai grosolană formă în jurnalul stenografei Feokritova.

Feokritova scrie că „falsa“ nebunie a Sofiei Andreevna s-a declanșat atunci când ea a început să aibă bănuiala că Lev Nikolaevici și Certkov fac la Meșcerskoe un testament împotriva ei. La data aceea, ea pregătea o nouă ediție a operelor soțului ei și conta pe faptul că, după moartea lui, această ediție avea să se vândă bine. Dar era ruinată dacă Lev Nikolaevici îi lăsa totul lui Certkov. De aici interesul ei maladiv față de jurnalele soțului ei scrise după anul 1900, păstrate la Certkov (jurnalele de până la 1900 erau păstrate de ea la Muzeul de Istorie). Voia să știe dacă nu cumva se află în ele vreun testament, așa cum fusese testamentul scris în jurnalul din 1895, pe care ea îl ascunsese la muzeu. Feokritova confirmă că atunci când Sașa, la rugămintea lui Tolstoi, a adus în casa de la Iasnaia Poliana jurnalele de la Certkov, Sofia Andreevna a început să le cerceteze, bolborosind într-una: „N-o fi aici testamentul?“ După părerea Feokritovei, ea voia ca prin tandrețe, amenințări, istericale și șantaj să obțină distrugerea testamentului, dacă acesta exista. Atunci când a sustras jurnalul secret al soțului ei și a aflat din el că există un astfel de testament, situația a devenit de-a dreptul insuportabilă. Feokritova era de părere că inițiatorii acestor acțiuni ale Sofiei Andreevna erau fiii ei Lev și Andrei.

Nu întâmplător n-a fost publicat până acum jurnalul Feokritovei, deși N.N. Gusev, biograful lui Tolstoi, l-a pregătit pentru publicare în anii 1930. Acesta este într-adevăr cel mai necruțător document față de soția lui Tolstoi și, mai mult decât atât, el e scris de către o persoană pe care o adusese în casă chiar ea. Partea proastă e că părerea Feokritovei a fost împărtășită într-un fel sau altul de aproape toți cei care au participat activ la această istorie

și, mai important, l-au influențat în această direcție pe Lev Nikolaevici, care, deși era încăpățânat ca Taras Bulba, era în același timp deosebit de docil, cedând la presiunile apropiaților lui ca regele Lear.

Nu era nimic de mirare în faptul că Sofia Andreevna i-a chemat la Iasnaia pe fiii ei Lev și Andrei. Erau singurii ei apărători. Dar ei, prin prezența lor, au făcut ca tatăl să fie mult mai determinat în hotărârea sa de a lipsi familia de toate drepturile asupra moștenirii sale literare.

„A venit Liova, scrie Tolstoi pe 4 iulie în jurnal. Numărător mic, dar numitor ∞ “. Lui Tolstoi îi plăcea să exprime valoarea unui om sub forma unei fracții care avea la numărător calitățile spirituale, iar la numitor – părerea celui în cauză despre sine. Relațiile dintre tată și fii erau atât de încordate, încât Lev Nikolaevici a suferit literalmente din cauza prezenței lor la Iasnaia Poliana. Oricât a încercat să se convingă să se poarte bine cu ei, n-a reușit deloc.

„Fiii, Andrei și Lev, foarte apăsători, deși diferit, fiecare în felul lui“, scrie Tolstoi. „Andrei e pur și simplu unul dintre cei despre care e greu să gândești că e în ei sufletul lui Dumnezeu (dar este, ține minte).“ „Pe Lev Lvovici nu-l pot suporta. Iar el vrea să se instaleze aici.“

Cu câteva zile înainte ca Lev Nikolaevici să semneze la Teliatinki, în casa lui Certkov, cea de-a treia variantă a testamentului oficial corectată și completată, între Tolstoi și fiul său Lev a avut loc o scenă foarte neplăcută, o ceartă în timpul căreia, sub impulsul grijii pentru mama sa, fiul și-a jignit tatăl.

„De abia dacă mai trăiesc, scrie Lev Nikolaevici în jurnal pe 11 iulie. O noapte îngrozitoare. Până la ora 4. Și mai îngrozitor decât toți a fost Lev Lvovici. M-a ocărât ca pe un copilaș...“

În noaptea de 10 spre 11 iulie, Sofia Andreevna i-a cerut soțului său să-i dea jurnalele aflate în păstrarea lui Certkov. A fost refuzată. Atunci ea s-a dus în balconul spre care dădea camera soțului ei, s-a întins pe jos și a început să geamă cumplit. După cum a scris în jurnalul ei, în acest timp „îmi aminteam cum pe același balcon, acum 48 ani, încă o copilă, am simțit dragostea lui Lev Nikolaevici. Era o noapte rece și m-am gândit cu plăcere că acolo unde mi-am găsit dragostea, acolo o să-mi găsesc și moartea.“

Tolstoi a ieșit pe balcon și a rugat-o să plece. Ea a făgăduit că „îl omoară pe Certkov“, a fugit în grădină și s-a culcat numai în rochie pe pământul umed. Au căutat-o câțiva oameni prin întuneric și au găsit-o cu ajutorul pudelului Markiz. Dar la toate rugămințile de a se întoarce acasă a răspuns că se întoarce numai dacă vine Lev Nikolaevici.

Lev Lvovici s-a dus la tatăl său.

„ — Vrea să te duci la ea, am spus eu, zice că tu ai gonit-o.

— A, Doamne! a strigat tata. Asta nu! Nu! E insuportabil!

— Du-te la ea, i-am spus, fără tine n-o să vină.

— Ei bine, nu, a repetat el ieșindu-și din fire de disperare, nu mă duc.

— Ești soțul ei, i-am spus eu ridicând vocea supărat, tu trebuie să aplanezi toate astea.

El s-a uitat la mine mirat și timorat și s-a dus fără o vorbă în grădină.“

Chiar și în amintirile lui Lev Lvovici această scenă apare ca fiind mai mult decât neplăcută. Ea arată și mai rău în jurnalul lui Goldenweiser. „Sofia Andreevna a cerut ca L.N. să vină după ea. Lev Lvovici s-a dus la tatăl lui, a strigat la el, l-a ocărât, a ajuns până acolo încât l-a făcut «ticălos».“

Iar pe 17 iulie citim în jurnalul lui Goldenweiser că Tolstoi a copiat la Teliatinki testamentul, în care printre moștenitori figura, în afară de Sașa, și fiica sa Tatiana.

„Certkov l-a adus pe L.N. sus [în casa sa de la Teliatinki – *n.a.*]. L.N., salutându-se cu mine, mi-a strâns tare mâna de două ori. S-a așezat la masă și m-a rugat să dictez după textul actual al lui Muraviov, identic cu cel vechi, dar cu adăugirea că în cazul morții Aleksandrei Lvovna înaintea lui L.N., totul va fi trecut Tatianeii Lvovna.

L.N. era vizibil tulburat, dar a scris repede și n-a greșit. Când a sfârșit de scris, mi-a spus:

— Ei, uite ce frumos!“

Dar nu era chiar așa de frumos.

În preambulul la publicarea textelor în facsimil ale testamentelor lui Tolstoi în *Anuarul Tolstoi pe 1913*, Certkov scrie că și această variantă a textului a fost incompletă, din cauză că „s-a descoperit în testament o greșală formală omițându-se câteva cuvinte“.

Ce cuvinte au fost acelea? Din fraza „întocmit, scris și semnat de testator, Lev Nikolaevici Tolstoi, aflat în deplinătatea facultăților mintale“, în noua variantă fuseseră omise în mod ciudat cuvintele „*aflat în deplinătatea facultăților mintale*“.

Rămăsese numai: „întocmit, scris și semnat de contele Lev Nikolaevici Tolstoi“. Din această cauză testamentul a trebuit refăcut, introducându-se cuvintele „în deplinătatea facultăților mintale“.

Pentru asta a mai fost nevoie de cinci zile.

CONSPIRATORII

Cum era superstițios, Tolstoi trebuia să vadă că au fost omise „din întâmplare“ cuvintele despre „deplinătatea facultăților mintale“. Dar pe 22 iulie, în pădurea din apropierea satului Grumont (alte variante: Grumant sau Grumond⁴⁹), el transcrie și semnează de astă dată textul definitiv al testamentului său.

Istoria elaborării acestui text este descrisă amănunțit în memoriile lui Sergheenko, secretarul lui Certkov.

„Lev Nikolaevici s-a așezat pe o buturugă, a scos tocul-rezervor englezesc agățat de cămașă și ne-a rugat să-i dăm toate cele necesare pentru scris. Eu i-am dat hârtie și cartonul pregătit de mine în acest scop, pe care să scrie, iar Aleksandr Borisovici [Goldenweiser – *n.a.*] a ținut în fața lui ciorna testamentului. Punând picior peste picior și așezând cartonul cu hârtia pe genunchi, Lev Nikolaevici a început să scrie: «Anul o mie nouă sute zece, iulie douăzeci și doi.» A observat însă imediat că făcuse o greșală, scriind douăzeci fără litera «c» și a vrut s-o corecteze sau să ia o foaie curată, dar s-a răzgândit și a spus zâmbind:

— Ei, las' să creadă că sunt agramat.

După aceea a adăugat:

— Am să pun și în cifre, ca să nu fie dubii.

Și după cuvântul «iulie» a pus în paranteze «22» cu cifre.

Îi era greu, șezând pe buștean, să urmărească după ciornă, și l-a rugat pe Aleksandr Borisovici să-i citească. Aleksandr Borisovici a început să citească răspicat ciorna, iar Lev Nikolaevici scria sânguincios cuvintele, făcând liniuța de despărțire în silabe și la capătul rândului și la începutul celui următor, cum se pare că se făcea pe timpuri și cum făcea chiar Lev Nikolaevici uneori în scrisori, când se străduia să scrie clar și citeț.

A scris la început rândurile strâns, și când a văzut că rămâne prea mult loc a spus:

— Trebuie să scriu mai lăbărțat, ca să trec pe cealaltă pagină, și a mărit distanța dintre rânduri.

Când a trebuit să se semneze la sfârșitul testamentului, a întrebat:

— Trebuie să scriu «conte»?

Noi am spus că poate să nu scrie, și n-a scris.

Pe urmă ne-am semnat și noi – martorii. Lev Nikolaevici ne-a spus:

— Vă mulțumesc.“

Tot în ziua aceea i-au predat lui Tolstoi o hârtie de la Certkov, care era

cea mai importantă completare la testament. Potrivit acestei note, toate drepturile pentru operele și manuscrisele lui Tolstoi treceau la Sașa numai formal. Cel care dispunea în mod real de ele era Certkov.

Este consternant faptul că în ziua când Tolstoi a scris testamentul secret împotriva soției sale, Certkov n-a avut nici o rețineră să vină seara în vizită la Lev Nikolaevici și Sofia Andreevna. Ce conștiință trebuie să fi avut pentru a o privi pe stăpâna casei drept în ochi? Și ce atitudine o fi avut față de ea...

Iată ce a scris Valentin Bulgakov: „Când îmi amintesc de seara aceea, mă mir de intuiția Sofiei Andreevna: ea parcă simțea că tocmai se petrecuse ceva îngrozitor, ireparabil.“ „Era într-o stare îngrozitoare, nervoasă și agitată. Se purta brutal și sfidător față de musafir, dar și față de toți cei prezenți. Nici nu mai trebuie spus ce efect avea acest lucru asupra tuturor. Toți stăteau încordați, abătuți. Certkov stătea bătos: drept, cu fața împietrită. Pe masă fierbea plăcut samovarul, ca o pată roșu-aprins se vedea pe fața de masă albă o tipsie cu zmeură, dar cei care ședeau la masă abia se atingeau de ceștile de ceai, parcă o făceau din obligație. Și toți s-au împrăștiat repede, fără s-o mai lungească.“

Aceasta era atmosfera în care a fost întocmit testamentul lui Tolstoi. Pe de o parte – soția bolnavă psihic, în mintea căreia se amestecau lucruri mai degrabă contradictorii: dragoste pătimasă și gelozie față de soțul ei, teamă de a nu-l pierde și... calcul bănesc (de dragul copiilor). Pe de altă parte – Certkov cel de nepătruns, care își fixase obiectivul de neclintit de a fi singurul care să dispună de moștenirea lui Tolstoi. De altfel, sănătatea mintală a lui Certkov... trezește și ea semne de întrebare.

S-a întâmplat odată ca Sofia Andreevna și Valentin Bulgakov să se afle amândoi în aceeași trăsură, îndreptându-se spre Teliatinki. Contesa se ducea s-o cunoască pe Elizaveta Ivanovna, mama lui Certkov. Pe drum ea la rugat pe Bulgakov să-l convingă pe Certkov să-i înapoieze jurnalele.

— Să le transcrie și să le copieze toți, a zis ea, numai să-mi dea manuscrisele originale ale lui Lev Nikolaevici! Doar și manuscrisele dinainte sunt în păstrarea mea... Spuneți-i lui Certkov că mă liniștesc dacă-mi dă jurnalele... Atunci îl voi simțiza iar, o să vină la noi și o să fie ca înainte, și o să lucrăm împreună pentru Lev Nikolaevici și-l vom sluji... O să-i spuneți?... Spuneți-i, pentru numele lui Dumnezeu!

Ajungând la Certkov, Bulgakov i-a transmis rugămintea Sofiei Andreevna. După aceea el a scris în jurnalul său: „Vladimir Grigorievici e foarte agitat.

— Cum, a întrebat el fixându-mă cu ochii lui mari, albi, care arătau alarmați, vasăzică acum i-ai spus clar unde se află jurnalele?!

La aceste cuvinte, Vladimir Grigorievici, în mod cu totul neașteptat pentru mine, a făcut o strâmbătură îngrozitoare și a scos limba la mine.“

„Ești un idiot! Toți știu că ești idiot!“ a strigat la Vladimir Grigorievici, în prezența altor persoane, Lev Lvovici, care venise la Iasnaia Poliana.

Până la plecarea lui Tolstoi mai erau doar două luni...

„EI MĂ RUP ÎN BUCĂȚI...”

Unul dintre principalele motive ale durerii sufletești a Sofiei Andreevna au devenit jurnalele soțului ei scrise după anul 1900, păstrate o parte la Certkov, iar o parte – depuse din însărcinarea acestuia de către Goldenweiser, într-o casetă neinflamabilă, la Banca Crédit Lyonnais din Moscova. La întoarcerea lui Lev Nikolaevici de la Meșcerskoe, Sofia Andreevna i-a cerut soțului său să ia jurnalele de la Certkov și să i le dea ei. Tolstoi n-a fost de acord, presupunând că în acest caz jurnalele aveau să sufere cenzura soției sale, care ar fi distrus din ele tot ce i s-ar fi părut că aduce atingere rolului ei pe lângă marele om.

Pe 14 iulie 1910, la rugămintea tatălui său, Sașa a luat jurnalele care fuseseră depuse pe numele lui Tolstoi de sora ei Tatiana, în prezența mamei lor, la filiala din Tula a unei bănci de stat.

Povestea nu s-a încheiat aici. Insistența cu care Sofia Andreevna i-a cerut soțului său să-i dea cheile seifului de la bancă te face să crezi că ea bănuia că există un testament scris în aceste jurnale. Potrivit unei mărturii a lui Goldenweiser, întoarcerea Sașei cu jurnalele era așteptată cu încordare nu numai de către contesă, ci și de fiul ei Lev, care nu mai părăsea „preșpektul“ la intrarea în conac. Când jurnalele au fost puse în seif, Sofia Andreevna i-a spus fiicei sale Tatiana:

— O să-mi mulțumiți cu toții.

Ziua următoare ea l-a rugat în genunchi pe Lev Nikolaevici să-i dea cheile de la seif. Ea își dădea perfect seama că textele jurnalelor fuseseră copiate de Certkov. Așadar ei îi trebuia originalul. Fiind refuzată, a plecat în fugă în odaia ei, de unde a început să strige că a băut o sticlă de opiu. Tolstoi, care trecea în acel moment pe lângă ferestrele ei, a alergat pe scări îngrozit, cu răsuflarea tăiată. Sofia Andreevna a recunoscut că a mințit. Ea

însăși scrie în jurnal că a procedat *josnic*. Dar nu s-a putut stăpâni.

Pe 25 iulie, după ce și-a luat cu sine niște lucruri și o fiolă de opiu, contesa a plecat la Tula cu trăsura trimisă la gară pentru a-l aduce pe fiul lor Andrei. Avea de gând să întreprindă ceva, nu-i era clar ce, fie să plece pentru totdeauna, fie să-și pună capăt zilelor. Înainte de a pleca a scris o notă pe care avea de gând s-o trimită la ziare: „În pașnica Iasnaia Poliana a avut loc un eveniment neobișnuit. Și-a părăsit casa contesa Sofia Andreevna Tolstaia, acea casă în care timp de patruzeci și opt de ani ea a avut grijă de soțul ei, dăruindu-i toată viața ei. Cauza a fost aceea că Lev Nik., slăbit de vârstă, a căzut cu totul sub influența dăunătoare a domnului C...v și că se sfătuiește cu el tot timpul în secret. După ce-a suferit o lună fiind bolnavă cu nervii, fiind chemați doi doctori de la Moscova, contesa n-a mai suportat prezența lui C...v și și-a părăsit casa cu disperare în suflet.“

La gară, văzând starea anormală a mamei sale, Andrei a convins-o să se întoarcă împreună cu el la conac.

Pe 27 iulie Lev și Andrei au luat-o la întrebări pe Sașa: a scris cumva tata un testament? În cele din urmă, Andrei s-a dus la tatăl lor și l-a întrebat de-a dreptul dacă n-a întocmit o dispoziție scrisă pentru cazul morții sale. Tolstoi nu putea să mintă. Nu putea nici să spună adevărul: întreaga furie a soției și fiilor lui s-ar fi revărsat asupra Sașei. El i-a răspuns fiului său că nu dorește să discute acest lucru. Mai trebuie oare spus că aceasta era o recunoaștere indirectă a existenței testamentului?

Din acel moment Tolstoi s-a aflat prins într-o capcană. Să recunoască existența testamentului însemna să-l expună atacurilor nu pe Certkov (numele lui nu figura în testament), ci pe cea mai tânără membră a familiei, pe Sașa, care nici așa nu era prea iubită. A nu recunoaște însemna să mintă continuu, ceea ce era de nesuportat.

Tolstoi face o primă încercare să fugă de la Iasnaia Poliana pe 15 august, când pleacă pentru un timp nedeterminat la Tatiana, la Kocetî. Acesta era singurul loc unde el se putea refugia de soția lui și de... Certkov, teribil de enervat pe Sofia Andreevna, care-i ceruse soțului să-i promită că nu se va întâlni cu „învrăjbitorul“ atât de urât de ea.

Trebuie să ai un suflet prea puțin sensibil ca să vezi în faptele Sofiei Andreevna o voință vicleană. Nu era decât o voință întunecată, irațională, aceea care o conducea pe soția lui Tolstoi, și apoi, când mintea i se lumina, își spunea că n-a procedat corect, ba chiar invers decât ar fi trebuit să procedeze. Și Tolstoi aștepta răbdător aceste momente de luminare, în care a sperat până la sfârșit, chiar și după ce a plecat de la Iasnaia.

În scrisoarea de la Șamordino din 31 octombrie el îi scrie: „... întoarcerea mea *acum* este absolut imposibilă“; marcându-l pe „*acum*“, el subliniază că întoarcerea este totuși posibilă. În ciorna netrimisă a scrisorii spunea și mai limpede: „Încearcă... să te liniștești, să-ți faci viața fără mine, să te tratezi, și atunci, dacă viața ta chiar se va schimba și eu voi găsi că este posibil să trăiesc cu tine, am să mă întorc. Dar să mă întorc acum înseamnă să merg la sinucidere, fiindcă o astfel de viață în starea mea de-acum n-am s-o suport nici o săptămână.“

Cu totul altfel era văzută starea soției lui Tolstoi de către Certkov și membrii „echipei“ lui, inclusiv de Sașa. Chiar Tatiana Lvovna, care era binevoitoare față de Certkov, îl ruga printr-o scrisoare să plece de la Teliatinki, pentru a n-o stârni pe mama ei bolnavă. În schimb Certkov începe să construiască o casă mare din cărămidă, cu o mulțime de camere, baie... Apare întrebarea: de ce-a ținut Certkov să construiască o casă, deși era evident că Tolstoi nu mai avea mult până să moară? Răspunsul nu poate fi decât unul: el spera ca după moartea lui Tolstoi să facă acolo un fel de „centru tolstoian“. Trupul lui Tolstoi avea să fie la Iasnaia, „la dispoziția“ familiei. Dar spiritul lui (împreună cu scrierile moștenite) avea să se mute la Teliatinki. Aproape că așa s-a și întâmplat. De la sfârșitul anului 1910 și până la începutul Primului Război Mondial au existat două locuri de pelerinaj „la Tolstoi“: Iasnaia și Teliatinki. Războiul și revoluția au distrus planurile lui Certkov.

Când originalele jurnalelor au plecat din mâinile sale, Certkov a văzut lucrul acesta ca pe o înfrângere în războiul cu contesa și a luat măsuri.

Valentin Bulgakov scrie: „După cum am aflat de la Varvara Mihailovna [Feokritova – *n.a.*], la Teliatinki s-au strâns oamenii cei mai apropiați de Certkov – alter egoul lui – Alioșa Sergheenko, O.K. Tolstaia (sora Annei Konstantinovna), Aleksandra Lvovna, soții Goldenweiser, precum și Valentin Grigorievici însuși, și toți s-au ocupat de copierea urgentă a acelor pasaje din jurnalul lui Lev Nikolaevici care o compromiteau pe Sofia Andreevna și pe care ea, potrivit părerii lor, le putea distruge. După aceea, jurnalele au fost împachetate și trimise la Iasnaia Poliana. Certkov, stând în pridvorul casei de la Teliatinki cu pachetul cu manuscrise în mână, i-a făcut semnul crucii cu un aer glumeț-ceremonios Aleksandrei Lvovna și după aceea i-a înmănat manuscrisele. I-a fost greu să se despartă de ele...“

Acest gest persiflant al lui Certkov arăta ca o binecuvântare a Sașei pentru războiul cu propria sa mamă.

Înainte de a se despărți de jurnale, Certkov i-a trimis lui Lev Nikolaevici o scrisoare în care îl compara cu Cristos. „Astăzi am avut în minte imaginea deosebit de vie a lui Cristos, cum l-au purtat, l-au umilit, cum și-au bătut joc de el, cum l-au omorât cu încetul, cum cei mai apropiați de el cu sufletul și trupul nu s-au putut duce la el și au trebuit să-l privească de la distanță...” Iar Tolstoi a primit lingușirea grosolană ca pe ceva cuvenit. „De la Batia o scrisoare care m-a mișcat.” Asemenea tuturor „certkovienilor”, el îi spunea lui Certkov „Batia”.

Când Sofia Andreevna i-a smuls soțului ei promisiunea că nu se va mai întâlni cu Certkov, acesta a lovit din nou, răspunzând printr-o altă scrisoare către Tolstoi. Scopul era să-i „deschidă ochii” lui Lev Nikolaevici asupra dedesubturilor purtării soției și fiilor săi.

„Scopul lor era și este ca, îndepărtându-vă de mine, și dacă se poate și de Sașa, printr-o presiune comună, perseverentă, să vă iscodească sau să afle din jurnale dacă n-ați scris vreun testament care să-i lipsească pe cei din familie de moștenirea dumneavoastră literară; dacă n-ați scris, atunci vă vor supraveghea fără răgaz până ce veți muri, ca să vă împiedice să faceți acest lucru, iar dacă ați scris, atunci nu vă vor lăsa până ce nu vor reuși să invite niște doctori ultrareacționari, care să recunoască senilitatea dumneavoastră, pentru a face testamentul inutilizabil.”

Era un denunț pe față. Dar nu lipsit de adevăr. Makovițki scria în *Însemnările sale*: „Sofia Andreevna și-a dat în vileag planurile: dacă ar fi aflat că Lev Nikolaevici a scris testamentul, s-ar fi dus la țară, s-ar fi arătat săracă și ar fi cerut distrugerea testamentului lui Lev Nikolaevici și punerea ei în drepturi. Are de gând împreună cu cei trei fii mai mici: să-l declare pe Lev Nikolaevici nebun.”

Comentând această însemnare în anul 1933, Serghei Lvovici Tolstoi n-a negat că în casă avuseseră loc astfel de discuții. „Eu eram pe atunci la Iasnaia și trebuie să spun că au existat discuții ca să-l declarăm pe Lev Nikolaevici atins de senilitate și amnezic (nu însă nebun), dar n-au fost și nu puteau fi intenții serioase. Doar Sofia Andreevna, Andrei Lvovici și Lev Lvovici știau că Tatiana Lvovna, Aleksandra Lvovna și cu mine și, probabil, Ilia Lvovici, n-am fi permis așa ceva. La data aceea ei nu și-au dat seama, bineînțeles, câtă ticăloșie și prostie erau în acțiunile astea...”

Dacă Sofia Andreevna ar fi acționat cu viclenie, conștient și premeditat, ea nu s-ar fi apucat să spună în fața oamenilor acele lucruri pe care le repeta fără încetare, cu perseverența unui maniac, atrăgându-și antipatie până și din partea persoanelor care o compătimeau. Chiar și Lev

Lvovici nu mai suporta câteodată și țipa la mama sa, încercând s-o aducă la rațiune. Ea spunea că Lev Nikolaevici e îndrăgostit de Certkov, că pentru ea soțul ei nu mai este viu, că ea îi așteaptă de mult moartea și că n-o vor împiedica să-l omoare. Nu-și lăsa soțul să doarmă, nu-i dădea voie să rămână singur cu nimeni și-l șantaja continuu amenințându-l că se sinucide. Oare se poate trage de aici concluzia că a existat un plan premeditat?

Lev Nikolaevici încerca să-i explice acest lucru cu mult calm lui Certkov în scrisori:

„Sofia Andreevna este foarte calmă și bună, și mă tem că orice poate dăuna acestei stări, și de aceea deocamdată nu întreprind nimic pentru a relua întrevederile cu dumneata“ (31 iulie).

„...ea e total iresponsabilă, și nu poți simți față de ea nimic altceva decât milă, și este absolut *imposibil contrecarrer*, mie cel puțin, și prin asta să-i amplific suferințele“ (14 august).

„...mă leagă pur și simplu mila, compătimirea, căci o simt cu deosebită puetere acum...“ (în aceeași zi).

„Când te gândești cum îi e singură noaptea, din care mai bine de jumătate nu doarme, cu conștiința tulbure, dar bolnavă, că nu e iubită și că e o povară pentru toți în afară de copii, nu se poate să nu-ți fie milă...“ (25 august).

„Ea suferă și nu și-o poate înfrânge“ (9 septembrie).

Tolstoi a încercat să discute omenеște cu Certkov. Dar scrisorile lui sentimentale nu numai că nu puteau să-i schimbe lui Certkov convingerile, ba chiar îi trezeau acestuia teama că învățătorul va ceda și va reface testamentul. Și temerile lui nu erau lipsite de temei.

Pe 30 iulie la Iasnaia a venit P.I. Biriukov cu familia. I s-a vorbit despre testament ca unei persoane de încredere; acesta a dezaprobat acțiunea lor. El i-a spus lui Lev Nikolaevici că nu este corect să țină în secret un astfel de document. După cât se vede, asupra lui Biriukov avusese efect discuția cu Sofia Andreevna, care se plânsese de poziția ei în casă. Ca persoană care vedea lucrurile din afară, Biriukov a fost uluit de ce se petrece la Iasnaia Poliana și i-a spus acest lucru lui Tolstoi. Tolstoi și-a dat seama că a făcut ce nu trebuia să facă.

„Mi-am înțeles foarte, foarte bine greșeala, scrie el în jurnal. Ar fi trebuit să-i adun pe toți moștenitorii și să le anunț intenția mea, și nu în secret. I-am scris acest lucru lui Certkov.“

Această scrisoare a fost ca un cuțit în inimă pentru Certkov.

„Ieri am vorbit cu Poșa, și mi-a spus întocmai așa, că sunt vinovat că

am făcut testamentul în secret. Trebuia sau să fac asta pe față, anunțându-i pe cei pe care lucrul ăsta îi privea, sau să las totul cum a fost – *să nu fac nimic*. Și are perfectă dreptate, am procedat rău și acum mă plâng pentru asta. Rău este faptul că am făcut asta în secret, văzând răul în moștenitori și, ce e mai important, am procedat fără îndoială rău folosindu-mă de o instituție a statului pe care nu-l recunosc ca stat, întocmind un testament oficial. Acum văd clar că numai eu sunt vinovat de tot ce se întâmplă. Trebuia să las totul cum a fost și să nu fac nimic...”

Îți stă mintea în loc! Și toate astea Lev Nikolaevici i le scria aceuia care timp de șase ani, începând din 1904, desfășurase cea mai complicată activitate conspirativă pentru întocmirea testamentului lui Tolstoi! Ce însemnau pentru Certkov cuvintele „să nu fac nimic”? Însemna că întreaga moștenire a lui Lev Nikolaevici le revenea soției și copiilor săi.

Certkov i-a răspuns lui Tolstoi pe 11 august printr-o lungă scrisoare. Aproape zece zile i-au trebuit ca să-și revină și să compună ceea ce el a numit un „memoriu”. În această scrisoare Certkov îi explica lui Tolstoi cum a fost pregătit testamentul și ce anume l-a determinat atunci când l-a semnat. De fapt el îi repovestea cel mai important episod din propria lui biografie, ca și cum Tolstoi l-ar fi uitat. Și Lev Nikolaevici și-a schimbat din nou hotărârea.

„Scriu pe foicele, fiindcă scriu în pădure, la plimbare. Și aseară și azi-dimineață m-am gândit la scrisoarea dumitale de ieri. Două sentimente mi-a trezit în principal scrisoarea dumitale: scârbă față de manifestările de cupiditate grosolană și de nesimțire, pe care eu ori nu le-am văzut, ori le-am văzut și am uitat; și amărăciune și căință pentru durerea pe care ți-am făcut-o cu scrisoarea mea, în care mi-am exprimat părerea de rău pentru ce-am făcut. Dar concluzia pe care am tras-o din scrisoare este că Pavel Ivanovici a fost nedrept și nedrept am fost și eu când am fost de acord cu el, și că aprob întru totul activitatea dumitale, dar sunt totuși nemulțumit de activitatea mea: simt că se putea proceda mai bine, deși nu știu cum.”

Fără să vrei, ai impresia că Tolstoi se purta ca o giruetă, lăsându-se în voia primei pale de vânt. De fapt însă, poziția lui era mult mai complicată și reflecta concepția lui generală despre lume. Tolstoi *nu voia să rezolve nimic* această blestemată chestiune juridică și credea că ea trebuie să se rezolve de la sine, în registrul „iubirii”, pe seama resurselor sufletești încă nefolosite ale părților vrăjmașe. El încerca să acționeze asupra părților vrăjmașe „cu binele și cu iubirea”. Asta era lupta sa și chiar, dacă se poate spune așa, *războiul* său pentru „neîmpotrivirea la rău prin violență”. Și la

fel procedase în anul 1904, când a răspuns la „chestionarul“ lui Certkov și a cerut *cu binele* să fie distrus acest document. Și acum, fiind de acord cu Biriukov și comunicându-i acest lucru lui Certkov, el face apel la sentimentul moral al acestuia și îndeamnă la colaborare cu Sofia Andreevna. Primind un răspuns negativ, el cedează din nou, continuându-și totuși războiul aproape neobservat, pașnic.

Dacă Certkov ar fi înțeles poziția lui Tolstoi, ar fi dat atenție unui pasaj-cheie dintr-o scrisoare. „Dar nu cred că ar putea să fie de folos pentru ea să rămân la hotărârile mele definitive potrivit dorinței ei [soției – *n.a.*] și, chiar dacă aș crede, tot n-aș putea să fac asta. Dar, în afară de asta, principalul e că eu cred că trebuie să procedez așa, eu știu din experiență că atunci când insist e chinuitor pentru mine, dar, când cedez, nu numai că mi-e ușor, dar chiar mă bucur.“

Dacă Certkov ar fi fost capabil să înțeleagă că aceste cuvinte îl privesc pe el, ar fi înțeles că Tolstoi discută cu el cum discută cu un... nebun, cu care nu trebuie să se certe.

Oare scrisoarea de răspuns a lui Certkov n-a fost scrisoarea unui nebun? Nu demonstra el agitat că a ține în secret testamentul „este necesar chiar în interesul Sofiei Andreevna“? „Dacă dânsa ar afla limpede ce dispoziții ați dat în timpul vieții dumneavoastră, pur și simplu n-ar suporta, de vreme ce atâția ani la rând a ticluit, a urzit și a aplicat cu atâta chibzuință, prevedere și prudență planul de a pune mâna după moartea dumneavoastră pe toate scrierile dumneavoastră, încât o dezamăgire în această privință în timpul vieții dumneavoastră ar fi pentru dânsa o lovitură insuportabilă, și n-ar cruța pe nimeni și nimic, nu v-ar cruța nu numai pe dumneavoastră, sănătatea și viața dumneavoastră, dar nu s-ar cruța nici pe sine, viața sa și, ceea ce este mai îngrozitor decât orice, sufletul său – ultimele resturi de conștiință, în încercarea disperată de a smulge, de a dobândi ce este al său cât sunteți încă în viață...“

Prin ce se deosebește „sănătosul“ Vladimir Grigorievici de bolnava Sofia Andreevna, când el îl șantaja pe Tolstoi cu spaima sinuciderii soției sale, obținând păstrarea în secret a testamentului îndreptat împotriva ei?

Sofia Andreevna a procedat greșit atunci când nu și-a lăsat soțul singur la Kocetî și l-a silit s-o ia cu el, continuând să-l chinuiască și la moșia fiicei lor. Dar oare nu era viclenie și calcul, și nu nebunie, trimiterea la Kocetî a scrisorii lui Goldenweiser cu fragmentul din jurnalul Feokritovei, în care era denunțată purtarea contesei la Iasnaia Poliana în scurtul răstimp al șederii ei acolo? Despre acest denunț scrie în jurnalul său M.S. Suhotin:

„La Iasnaia locuiește o oarecare V.M. Feokritova, confidentă a Sașei și pârâcioasă când e vreo ocazie. Această V.M. ține un jurnal ca mulți alții. În acest jurnal au ajuns și cele trei zile pe care S.A. le-a petrecut nu demult la Iasnaia. Și acest pasaj din jurnal a fost copiat de A.B. Goldenweiser și trimis de el, împreună cu A.K. Certkova și V.M. Feokritova, lui Lev Nikolaevici. Conținutul este pe scurt următorul: Sofia Andreevna e veselă, absolut sănătoasă, mănâncă și doarme de minune (noi n-am văzut nimic din toate astea la Kocetî), și nitam-nisam își deschide sufletul în fața Feokritovei, mărturisindu-i ura și scârba față de soțul ei bătrân, într-un cuvânt, această Sofia Andreevna se dovedește a nu fi femeia dezbrobodită și guralivă, ci o lady Macbeth mârșavă și rea.

Citind acest denunț respingător, mincinos și ordinar, scris parcă în scopul de a-l îndepărta pe L.N. și de a-l forța să-i dea o autorizație valabilă juridic lui Certkov pentru tipărirea operelor, mi s-a făcut greață și mult timp n-am putut să adorm.“

Dar și mai mult l-a uimit pe Suhotin faptul că Tolstoi a manifestat un imens interes față de această scrisoare. Interes pe care l-a consemnat și în jurnalul său: „De la Goldenweiser o scrisoare cu un extras din V.M. care m-a îngrozit.“

Dar ce anume l-a îngrozit? Conținutul extrasului? Însuși faptul trimiterii lui?

Starea de spirit a lui Lev Nikolaevici poate fi dedusă din scrisoarea către Certkov, scrisă înaintea plecării de la Kocetî la Iasnaia Poliana. „Un lucru spun, că în ultimul timp «nu cu creierul, ci cu alelalte», cum spun țărani, am ajuns să înțeleg clar limita dintre împotrivirea – facere de rău la rău și împotrivirea prin necedare în acea acțiune pe care o recunoști ca datorie a ta în fața conștiinței tale și în fața lui Dumnezeu. O să încerc.“

El scrie că „am chibzuit la felul cum să acționez la întoarcere, pe care deja nu mai vreau și nu mai pot s-o amân...“

Este evident faptul că după o lună și jumătate de stat la Kocetî, Tolstoi s-a întors la Iasnaia Poliana cu un plan de acțiune nou conceput. Putem doar bănuî în ce consta acest plan.

Cert este un lucru: acest plan a suferit o înfrângere. Mai întâi, Sofia Andreevna i-a furat micul jurnal secret, ascuns de bătrânul ei soț în carâmbul cizmei. Din acest jurnal ea a aflat în sfârșit că testamentul există. Apoi Certkov, neiertându-i Sofiei Andreevna faptul că l-a îndepărtat fizic de Învățător, i-a trimis acestuia o scrisoare oribilă „cu reproșuri și învinuiri.“ Tolstoi exclamă în jurnal: „Ei mă sfâșie în bucăți. Câteodată mă

gândesc: să plec de la toți.“ A doua zi el îi trimite lui Certkov un răspuns dur prin care îi cere pentru prima dată (!) în întreaga istorie a corespondenței lor *să nu se amestece* în relația cu soția lui. „De rezolvat acest lucru trebuie s-o fac singur în sufletul meu, în fața lui Dumnezeu, și încerc să fac asta, orice participare străină îmi îngreunează truda. M-a durut scrisoarea, am simțit că sunt sfâșiat în două...”

A simțit cam târziu acest lucru. Situația ajunsese într-un impas definitiv. Din amândouă părțile era bombardat cu „reproșuri și învinuiri”: Sofia Andreevna și Vladimir Grigorievici cereau fiecare „drepturi exclusive” nu numai asupra moștenirii sale, dar și asupra sufletului său. În acest timp Tolstoi începe ultima sa scriere literară, povestirea *Nu-s pe lume vinovați*. A treia redactare a acestui text rămas neterminat începe cu cuvintele: „Ce ciudată, ce uimitoare e soarta mea.”

După ce Sofia Andreevna a gonit-o la propriu pe fiica sa Sașa de acasă, Tolstoi a suferit nu un leșin, ci o criză îngrozitoare, cu spasme teribile, care l-au aruncat pe pat de-a curmezișul lui, deși îl țineau câțiva bărbați. Pe urmă mama și fiica s-au împăcat. Sofia Andreevna i-a permis lui Certkov să vină în vizită la Iasnaia Poliana. După care s-a reluat totul de la capăt...

În noaptea de 27 spre 28 octombrie Tolstoi a fugit de acasă.

Note

44. Studiu al lui S.L. Firsov în *Iasnopolianski sbornik*, 2008. (N.a.)

45. Lapsus al lui Tolstoi! (N.a.)

46. Lapsus al lui Tolstoi: 81 e de fapt 3 la puterea a patra. (N.a.)

47. Mai regalist decât regele (fr.). (N.t.)

48. De exemplu, două însemnări din anul 1884: „Sărmana, cât mă urăște. Dumnezeule, ajută-mă. Dacă e o cruce, cruce să fie, să mă apese, să mă zdrobească. Dar așa, hărțuiala asta sufletească nu e numai îngrozitor de împovărătoare, de dureroasă, dar și dificilă. Ajută-mă, deci!” „De dimineață discuție și furie neașteptată. Apoi a venit la mine și m-a pisat până când m-a scos din fire. N-am făcut și n-am spus nimic, dar mi-a fost greu. A fugit de la mine într-o criză de isterie. Am fugit după ea.” (N.a.)

49. Cuvântul „Grumant” provine de la numele insulei Groenlanda, descoperită de europeni în secolul al XI-lea. Descoperitorii Groenlandei, danezi, au crezut că ea se întinde departe spre est și cuprinde în ea insulele numite ulterior Spitzberg (Svalbard, Grumant). De aceea, pomorii [locuitorii regiunilor maritime ruse de nord – n.t.] au numit arhipelagul Grumant, Pământul Grunland. Bunicul lui Tolstoi pe linie maternă, Nikolai Sergheevici Volkonski, posesorul Iasnei Poliana, fusese o vreme general-guvernator în ținutul Arhanghelsk. Întorcându-se în locurile natale, el a hotărât ca, în memoria asprelor ținuturi nordice, să redenumască unul dintre satele care îi aparțineau. Așa a apărut la trei kilometri de Iasnaia Poliana satul Grumant (cu accent pe ultima silabă). (N.a.)

CAPITOLUL X

Ploaie înghețată

La Astapovo pe Tolstoi l-au părăsit puterile. Dar vederea i-a rămas intactă. Mersul lui Lev Nikolaevici de la clădirea gării până la căsuța lui Ozolin te duce cu gândul la o pasăre mare ce nu mai poate să zboare, nu mai poate nici măcar să meargă singură, dar vede totul foarte clar, pentru că e deprinsă să vadă de la înălțime.

La căsuța lui Ozolin așezată sub un povârniș ducea o scară. Era deja întuneric. „La ieșirea din clădirea gării, își amintește Ozolin când se îndrepta spre casă, un slujbaș care-l ținea de braț pe Lev Nikolaevici l-a prevenit că vom părăsi scara. El a răspuns: «Nu-i nimic, nu-i nimic, văd.» I s-a mai atras atenția o dată și a răspuns la fel la intrarea pe scara locuinței; unul dintre slujbași a cerut la intrarea pe coridor o lampă ca să lumineze coridorul, dar Lev Nikolaevici a zis: «Nu, văd, văd tot.»“

În următoarele șapte zile Tolstoi n-a putut vedea din fericire ce s-a petrecut la Astapovo. În noaptea de 6 spre 7 noiembrie s-a pornit vremea cețoasă și rece, care vestea venirea iernii. „Vremea parcă împărtășește starea de spirit apăsătoare a oamenilor, scria despre noaptea aceea ziaristul V.A. Gotwald. A dat un ușor îngheț, iar de sus cad liniștit ba picături mărunte de ploaie, ba ceva lunecos, respingător de rece... Nu-mi pot închipui ceva mai groaznic decât această noapte. Întuneric. Pe liniile ferate, prin ceață, clipesc lugubru luminile roșii de semnalizare. În grădinița din fața istoricei căsuțe sunt câțiva mesteceni. Crengile lor sunt acoperite cu o crustă de gheață. La cea mai mică pală de vânt crengile se lovesc una de alta, crusta de gheață răsună și crapă și dă naștere unui zgomot surd ce amintește de sunetele unei muzici îndepărtate, inimaginabil de triste. Parcă undeva, în depărtare, ar plânge în hohote mulțimi de ființe nevăzute...”

„PUNEȚI STATUL-MAJOR ÎN FAȚA UNEI SITUAȚII DIFICILE“

Nu numai Konstantin Orlov, corespondentul de la *Russkoe slovo*, i-a urmărit pe Tolstoi și pe însoțitorii săi pe drumul de la Kozelsk la Astapovo. Pe urmele fugărilor s-a lansat cea mai complexă operațiune polițienească.

Tolstoi și însoțitorii săi se aflau încă pe drum când s-a trimis de la Belev la gara Kurkino o telegramă: „La sosirea t. nr. 12 a se informa imediat dacă cu acest tren merge scriitorul Lev Tolstoi; dacă merge, unde coboară din tren. Telegraf. mie. Vah. Pușkov.“ Telegrama a fost trimisă la ora 3.20 pe 31 octombrie. Răspunsul a sosit după două ore și jumătate de la Dankovo, ultima gară mare înainte de Astapovo: „Merge cu t. nr. 12 cu bilet de clasa 2 Rostov–Don. Subofițer Dîkin.“

După alte două ore, de la Astapovo a plecat spre Eleț o telegramă către căpitanul de cavalerie M.N. Savițki, șeful secției de jandarmi din Eleț a direcției poliției căilor ferate: „Scriitorul conte Tolstoi pe drum t. 12 bolnav. Șeful gării d. Ozolin l-a luat la locuința sa. Subofițer Filipov.“

La ora 10 dimineața, pe 1 noiembrie, îi telegrafia lui Savițki la Eleț chiar șeful direcției jandarmeriei și poliției căilor ferate Moscova–Kamîșin, generalul-maior Lvov: „Se așteaptă raportul cu nr. 649.“ Răspunsul lui Savițki a sosit, evident, cu întârziere la ora 7 seara: „Lev Tolstoi, însoțit de doctorul Makovițki și de două rude, s-a îmbolnăvit pe drum, a rămas în locuința șefului gării Astapovo.“

Pentru un om al zilelor noastre e foarte dificil să descurce complicata încrengătură ierarhică a rapoartelor polițienești din acea vreme. Un lucru este însă limpede: n-a fost vorba de o urmărire secretă la Novocerkask, și cu atât mai puțin de trecerea graniței cu pașapoarte false.

Figura căpitanului de cavalerie Mihail Nikolaevici Savițki este foarte interesantă. Era „ultimul“ ca grad dintre toate gradele polițienești și lui i s-a dat nu numai misiunea de a-l ține sub observație pe Tolstoi, ci și de a menține liniștea publică la gara Astapovo.

În primele trei zile Savițki, aflându-se la Eleț în gubernia Oriol, n-a controlat situația, ceea ce a provocat nemulțumirea conducerii de la Moscova. În timp ce ziarele publicau pe întrecute informațiile corespondenților lor speciali la Astapovo, căpitanul tăcea în mod ciudat, nedându-și seama poate că a fost desemnat tocmai el, ultimul ca grad între polițiști. Astapovo era înțesat de ziașiți de la ziarele din capitală și din provincie: nu aveai unde să-i cazezi, așa încât Ozolin a fost nevoit să-i ceară conducerii să pună la dispoziția acestora un vagon. Iar Savițki, care

se afla încă la Eleț, i-a telegrafiat pe 3 noiembrie generalului Lvov ceea ce știa din ziare toată Rusia:

„După al doilea semnal al t. 12, fiica lui Tolstoi, dat fiind anunțul doctorului despre starea lui extrem de gravă, s-a adresat șefului gării cu rugămintea de a-i da o cameră. Ceea ce i-a pus la dispoziție șeful în locuința sa, neavând alta.“

În aceeași zi generalul Lvov i-a ordonat printr-o telegramă cifrată (!) să se ducă personal la Astapovo cu cinci jandarmi și să preia controlul asupra situației.⁵⁰ Telegrama lui Lvov a fost trimisă la ora 3 ziua. Dar Savițki a tot târăgănat lucrurile, nu se știe de ce, și a rămas la Eleț. În seara aceleiași zile i-a venit raportul alarmat al subofițerului Filipov de la Astapovo: „Au venit corespondenții de la *Utro Rossii* (*Dimineața Moscovei*), *Russkoe slovo*, *Vedomosti*, *Reci* (*Cuvântul*), *Golos Moskvî* (*Glasul Moscovei*), *Novoe vremia* și *Peterburgskoe Telegrafnoe Aghenstvo* (*Agenția Telegrafică din Petersburg*). Măine cu trenul 11 merge Astapovo guvernatorul Riazanului.“ Căpitanul încerca să controleze situația din Eleț: „Astapovo. Către subofițerul Filipov. Nici unul dintre cei sosiți să nu stea la gară. Sosesc mâine-seară. În afară de locuința șefului gării, în clădirile gării să nu rămână nimeni. În locuința lui Ozolin să stea numai cei patru veniți înainte. Căpitan Savițki.“

Dar nu se putea să nu fie cazați corespondenții sosiți deja și cei care încă soseau. D.A. Matreninski, administratorul căii ferate Riazan–Ural, în subordinea căruia era Astapovo, aflat în acel moment la Saratov, a fost nevoit să-i telegrafieze lui Ozolin: „Aprob să se admită pentru ședere temporară de una-două zile corespondenților ziarelor din Moscova, Petersburg și altele ocuparea unui vagon de rezervă de clasa a doua cu avertizarea că vagonul poate fi cerut de urgență pentru transportul de trupe care a început deja.“

Tot atunci el a telegrafiat la Astapovo șefului secției de întreținere a căii ferate Riazan–Ural, Kliasovski, să pregătească pentru găzduire temporară o casă, s-o încălzească și s-o înzestreze cu paturi și lenjerie. Dar să nu le dea voie ziariștilor acolo până nu se va da o dispoziție specială.

Subofițerul Filipov, în urma ordinului primit de la Savițki, a interzis cazarea în casă și în vagon, lucru pe care l-a raportat căpitanului prin două telegrame, în noaptea de 4 noiembrie și în dimineața care i-a urmat. Alarmat, înțelegând că situația la gara care intra în subordinea sa devine critică, Matreninski s-a adresat pe 4 noiembrie printr-o telegramă lui Savițki: „Din cauza circumstanțelor excepționale, vă rog să nu vă opuneți

ca în casele publice și vagoanele de la gara Astapovo să se afle rudele contelui Lev Nikolaevici Tolstoi și persoanele străine sosite; în localitate sunt greu de cazat și chiar imposibil. Rugăminte să telegrafiați la fața locului și mie.“ „Pentru instalarea pe zona de trecere a persoanelor care au pașaport nu sunt opreliști, a răspuns căpitanul de cavalerie – pentru ceilalți se va hotărî diseară la fața locului.“

În aceeași zi Savițki a primit de la general printr-o telegramă o mustrare cifrată: „Până în acest moment n-am primit nici un fel de informații, cum trebuia făcut zilnic, amănunțit, prin poștă, în cazuri extreme prin telegraf, despre ce se petrece la Astapovo. Puneți statul-major într-o situație dificilă.“ Seara Savițki era la Astapovo. El a devenit unul dintre martorii prețioși ai intrigilor din jurul lui Tolstoi, care era pe moarte.

IMPERIUL A TRESĂRIT

Timp de șapte zile, de la 31 octombrie până pe 7 noiembrie 1910, prea puțin cunoscuta gară Astapovo de pe ruta Riazan–Ural a devenit un „nod“ important de cale ferată pentru toată Rusia imensă și pentru întreaga lume.

Părea că în aceste șapte zile ce se întâmpla la gara aceea hotăra soarta imperiului, și nu murea un om, celebru într-adevăr, dar oricum o persoană privată, iar felul cum avea să se hotărască soarta era urmărit pe întregul glob pământesc. Nodul de cale ferată sau, mai bine zis, vâltoarea de la Astapovo a atras un număr incredibil de oameni dintre cei mai diferiți, din toate păturile sociale și din toate colțurile imperiului rus: lucrători și funcționari feroviari, țărani din satele din jur, preoți, călugări, doctori, jurnaliști, polițiști, telegrafiști, guvernatori, funcționari de toate felurile, membri ai Sinodului, Stolîpin și Nicolae II.

Și ce este mai uimitor – fiecare se simțea răspunzător pentru plecarea și moartea lui Tolstoi, trăind-o ca pe o uriașă povară ce căzuse pe neașteptate pe umerii săi și, cum se obișnuiește, se străduia s-o treacă pe umerii altcuiva, aflat mai sus sau mai jos decât el. Fapta unui singur om, dictată de circumstanțe exclusiv familiale, a pus la încercare trăinicia unui întreg imperiu.

Pe 3 noiembrie corespondentul ziarului *Utro Rossii*, S.S. Raețki, a transmis ziarului său: „Telegraful lucrează fără răgaz. Vin întrebări de la Ministerul Comunicațiilor, Direcția căii ferate, guvernatorii Kalugăi, Riazanului, Tambovului, Tulei. Un funcționar [cu însărcinări] speciale al

guvernatorului din Tula a sosit, a făcut o anchetă. Familia lui Tolstoi e asaltată de telegrame din toate colțurile Rusiei și ale lumii.“

Sosit în dimineața de 4 noiembrie, guvernatorul general al Riazanului, prințul A.N. Obolenski, a încercat să-i determine pe ziaști să părăsească gara. Au închis bufetul gării, în ideea că foamea îi va alunga. Ziariștii s-au văzut siliți să se adreseze printr-o telegramă colectivă generalului-maior Lvov. Drept urmare au fost lăsați în pace, dar s-a pus problema cazării lor. „Pentru gara Astapovo e nevoie temporar de un mare număr de paturi cu saltele și cu toate celelalte articole...” „Rog a se trimite urgent la Astapovo zece-cincisprezece lămpi de birou foarte rezistente, bine ambalate, pentru a evita deteriorări pe drum“, a telegrafiat din Saratov șeful serviciului administrativ al căii ferate Riazan–Ural, Volinski, șefilor gărilor apropiate de Astapovo.

Guvernatorul Riazanului a vrut să-l „mătrășească“ de la gară chiar pe Tolstoi. Pe 2 noiembrie, generalul Lvov i-a cerut cifrat lui Savițki: „Telegrafiați cine a aprobat șederea lui Lev Tolstoi într-o clădire a gării Astapovo care nu e destinată pentru cazarea bolnavilor. Guvernatorul consideră necesar să se ia măsuri de trimitere într-o instituție medicală sau domiciliu permanent.“

Într-adevăr situația în care se afla guvernatorul Riazanului nu era de invidiat. Tocmai în gubernia lui i-a trecut prin cap lui Tolstoi să moară, nu se știe din ce motiv. El nu avea experiență în a organiza treburile legate de moartea survenită în gară a unui scriitor, și pe deasupra renumit. Pentru a avea o idee despre situația prințului Obolenski este suficient să citim telegrama cifrată trimisă de acesta la Petersburg locțiitorului lui Stolîpin la Ministerul Afacerilor Interne, general-locotenentul P.G. Kurlov: „Rog comunicați, după ce discutați cu arhiereul, dacă admite ca preotul local să slujească un Tedeum pentru însănătoșirea lui Tolstoi. Ieri a fost întreat, nu e dispus să accepte. Sfătuiți-l să nu admită“.

Chiar așa, imperiul a tresărit! Chestiunea unui Tedeum al preotului de la o gară oarecare pentru însănătoșirea lui Lev Nikolaevici se hotăra la nivel de guvernator, de ministru-adjunct al afacerilor interne și de arhiereu al capitalei.

Ca și în anul 1902, când Lev Nikolaevici era bolnav în Crimeea, Sinodul s-a aflat într-o situație extrem de complicată. Nemulțumirea țarului față de „excomunicarea“ lui Tolstoi în condițiile unui posibil deces al scriitorului era atât de transparentă, încât Stolîpin și-a ținut un funcționar cu însărcinări speciale lângă ușile în spatele cărora a avut loc o ședință

extraordinară a membrilor Sinodului, în care se dezbătea plecarea și posibila moarte a lui Tolstoi, așteptând de la aceștia o soluționare pozitivă a problemei.

Pe 4 noiembrie la Astapovo a sosit o telegramă de la mitropolitul Antonie, prin care acesta îl ruga pe conte să revină în sânul bisericii pravoslavnice. În același timp, judecând după telegrama prințului Obolenski către Kurllov, același mitropolit interzicea preotului local să țină un Tedeum pentru însănătoșirea lui Tolstoi.

Reacția lui Nicolae II la conflictul dintre Sinod și Tolstoi o cunoaștem din păcate dintr-o sursă nu într-un totuș sigură – cartea *Dracul sfânt* a lui Serghei Trufanov (fostul ieromonah Iliodor) despre Grigori Rasputin, unde sunt reproduse cuvintele lui Rasputin, care a vorbit cu țarul după moartea lui Tolstoi. „Tatăl [Nicolae II – *n.a.*] spune că dacă ei [episcopii – *n.a.*] i-ar fi dat consolare lui L.N. Tolstoi, el n-ar fi murit fără căință. Dar ei s-au purtat rece cu el. În tot timpul acela doar Parfeni s-a dus la el să stea de vorbă de la suflet la suflet. Semeți mai sunt!”

Menționarea în acest context a episcopului de Tula, Parfeni, este foarte întemeiată. Parfeni e acela care se întâlnise în 1909 cu Lev Nikolaevici și-i lăsase cea mai bună impresie, și tot el a fost chemat de Sinod la Petersburg și trimis la Astapovo pentru a-l readuce pe Tolstoi în sânul bisericii.

Misiunea lui Parfeni n-a reușit. De fapt nici nu putea reuși, deoarece el a sosit la Astapovo abia pe 7 noiembrie, la ora 9 dimineața, aproape la trei zile după moartea lui Tolstoi. Episcopul plecase totuși din Petersburg pe 4 noiembrie. „Încetineala” lui se explică, probabil, prin aceea că nu dorea să ia parte la ceva lipsit de speranță. În afară de faptul că știa bine care erau stările sufletești ale lui Tolstoi, cunoștea din ziare întreaga situație de la Astapovo. Parfeni știa că lângă patul bolnavului erau în permanență Certkov și Aleksandra, fiica lui Tolstoi, și că aceștia nu ar fi permis în nici un caz prezența unui preot ortodox.

Înainte de a pleca de la Astapovo, Parfeni a discutat cu căpitanul Savițki și cu Andrei Lvovici, fiul lui Tolstoi, încercând să afle de la ei dacă Tolstoi a manifestat în vreun fel înaintea morții dorința de a se împăca cu biserica. N-a fost întâmplător faptul că a ales să vorbească anume cu aceste persoane, și nu cu cei care au fost în contact direct cu Tolstoi în acele zile. Dar nici Savițki, nici Andrei Lvovici, singurul pravoslavnic cu convingeri ferme dintre toți copiii lui Tolstoi, nu i-au putut oferi episcopului nici o informație despre vreo schimbare în ideile religioase ale tatălui. Mai mult decât atât: Andrei Lvovici a anunțat hotărârea unanimă a familiei de a-l

înmormânta pe Tolstoi fără ritualul bisericesc. În darea de seamă către Sinod, Parfeni a scris: „Mirat de aceste cuvinte, eu am zis: «Dar măicuța dumneavoastră mi-a spus mie personal acum un an și jumătate contrariul...» Andrei Lvovici a răspuns că și mama, răpusă de durere, și-a schimbat poziția, «în afară de asta, ea este acum zdruncinată nervos și nu se poate discuta cu ea». Fraților poate le este indiferent, dar surorile sunt categoric împotriva ritualului bisericesc...”

Parfeni a procedat rațional și, în consecință, nu s-a pus într-o situație dificilă, spre deosebire de nefericitul stareț Varsonofi, căruia i-a fost dat să bea paharul umilințelor până la fund.

ULTIMA ÎNCERCARE

În jurul sosirii lui Varsonofi la Astapovo și a încercării sale de a sta de vorbă cu Tolstoi pe patul de moarte există multe povești și născociri care sunt departe de realitatea de la Astapovo. Dacă punem cap la cap aceste născociri, filmul fantasmagoric care rezultă ar fi următorul.

Plecând de la Iasnaia Poliana, Tolstoi s-a gândit să se întoarcă la ortodoxie. Cu această idee, el s-a dus la mănăstirea Optina, unde a vrut să rămână ca paslușnic. Dar trufia nu i-a îngăduit să se ducă la stareți. Determinat să plece de la Șamordino de către fiica sa Sașa, sosită acolo, el a plecat mai departe. Dar la Astapovo, fiind bolnav pe moarte, s-a căit și a trimis la Optina Pustîni o telegramă că dorește să se întâlnească cu Varsonofi. Cu toate acestea, părintele Varsonofi care a venit cu Sfintele Daruri n-a fost lăsat la muribund de către Certkov și fiica cea mică a lui Tolstoi. Tot aceștia nu au lăsat-o pe credincioasa și bisericoasa sa soție să-l vadă pe Tolstoi.

Povestea nu e greu de demontat, toate faptele o contrazic. Mai complicat de înțeles e acea parte de adevăr care există în ea.

Interpretând plecarea lui Tolstoi, contemporanul său Lev Tihomirov scria: „Straniu sfârșit de viață... Aici se simte o luptă pentru suflet. El a vrut să se împace cu Biserica, dar satana s-a ținut cu dinții de el.”

În aceste cuvinte există, deși nu explicat clar, un sens profund. Nenorocirea e că deseori prin „satana” lumea înțelege persoanele care au fost în jurul lui Tolstoi la Astapovo. Și tot lumea dă o importanță prea mare venirii lui Varsonofi la Astapovo.

N-a existat nici o telegramă trimisă de Tolstoi la Optina cu rugămintea

de a se întâlni cu Varsonofi, lucru pe care a trebuit să-l recunoască și preotul Gheorghe Orehanov, care a cercetat în detaliu această chestiune.

Această poveste a apărut după publicarea într-o revistă pravoslavnică din Brazilia (*Vladimirski vestnik*, Sao-Paulo, nr. 62, 1956) a amintirilor unui fost paslușnic de la cancelaria mănăstirii Optina, egumenul Innokenti. Potrivit lui, de la Astapovo ar fi venit la Optina o telegramă de la Lev Nikolaevici, cu rugămintea către *părintele Iosif* de a veni acolo, la gară. După ce s-a sfătuit, frăția mănăstirească a hotărât să-l trimită acolo nu pe Iosif, care era grav bolnav, ci pe starețul schitului, Varsonofi.

„Innokenti, cel mai probabil, a greșit, scrie Gheorghe Orehanov, și este de înțeles de ce. După toate probabilitățile, părintele Innokenti a încurcat două telegrame: o falsă telegramă de la Tolstoi și adevărata telegramă de la preasfințitul Veniamin (Muratovski), la vremea aceea episcop de Kaluga, privind desemnarea din dispoziția Sfântului Sinod a ieromonahului Iosif pentru a merge la gara Astapovo la contele L.N. Tolstoi, care s-a îmbolnăvit pe drum...”

Ar fi pur și simplu lipsită de sens ideea că telegrama lui Tolstoi, dacă ar fi existat, ar fi fost tănuțită. Toate telegramele trimise de la Astapovo, inclusiv cea cifrată a lui Savițki, au fost păstrate și ulterior publicate. Sfântul Sinod, care a fost supus unei serioase presiuni de la Țarskoe Selo și din partea lui Stolîpin, a încercat prin episcopul Parfeni să descopere fie și indicii *indirecte* ale dorinței lui Tolstoi de a se împăca cu ortodoxia. Neprimindu-le, Parfeni a încercat să se clarifice cel puțin în privința *rudelor* lui Tolstoi, și anume dacă doreau să-și înmormânteze soțul și tatăl după ritualul bisericesc. Răspunsul primit a fost negativ. Telegrama ar fi fost un adevărat cadou pentru Sinod! Dar ea n-a existat. Tolstoi nu putea trimite nici un fel de telegramă. Singura telegramă trimisă de el de la Astapovo (către Certkov) a fost dictată Sașei.

În *Letopisețul* sihăstriei Optina nu se pomenește nimic despre nici o telegramă a lui Tolstoi. În schimb se vorbește amănunțit despre telegrama episcopului de Kaluga, în urma căreia Varsonofi a ajuns la Astapovo.

„În ajun, în ziua de 4 a acestei luni [noiembrie – *n.a.*], a fost primită de dimineață telegrama Preasfințitului de Kaluga privind desemnarea din dispoziția Sinodului a fostului stareț al schitului, ieromonahul Iosif, pentru a merge la gara Astapovo de pe linia Riazan–Ural la contele Lev Tolstoi, care s-a îmbolnăvit pe drum, pentru a-i propune o discuție spirituală și consolare religioasă în scopul împăcării cu Biserica. La aceasta s-a răspuns printr-o telegramă că părintele Iosif este bolnav și nu iese afară, dar spre a

da ascultare s-a hotărât să se ducă. La care starețul de la Optina a cerut aprobare ca, dată fiind dificultatea părintelui Iosif de a se duce conform desemnării, să fie înlocuit cu părintele egumen Varsonofi. A urmat răspunsul episcopului Veniamin că Sfântul Sinod a aprobat. După aceea părintele stareț l-a întrebat printr-o telegramă pe Preasfințitul dacă este de ajuns ca, în cazul căinței lui Tolstoi, să-l unească cu Biserica prin Taina Pocăinței și a Sfintei Împărtășanii, la care a primit răspuns că persoana trimisă pentru a vorbi cu Tolstoi are a raporta Preasfințitului de Kaluga rezultatul acestei discuții, pentru ca episcopul să comunice mai departe Sinodului. În seara zilei de 4, printr-o telegramă din partea părintelui stareț Iosif, șeful gării Astapovo a fost întrebat dacă Tolstoi este acolo, dacă poate fi găsit pe data de 5 seara și, dacă pleacă, atunci încotro. La aceasta s-a primit răspuns că familia lui Tolstoi roagă să nu se profite de situație. Totuși, în dimineața zilei de azi, egumenul Varsonofi, spre îndeplinirea dispoziției Sinodului, a plecat spre contele Tolstoi la Astapovo.“

N-a existat nici un fel de inițiativă din partea lui Tolstoi la Astapovo. Dar nici din partea mănăstirii Optina n-a existat nici o inițiativă. Inițiativa a venit din partea Sinodului, iar stareții de la Optina au preluat-o ca *ascultare*.

Sosit la Astapovo, Varsonofi s-a aflat într-o situație extrem de dificilă. În primul rând, numele lui avea la vremea aceea incomparabil mai puțină faimă decât cel al lui Iosif, cu care Tolstoi dorise într-adevăr să se întâlnească la Optina. În al doilea rând, dezvăluind adevăratele motive ale sosirii sale, ar fi însemnat ca Varsonofi să pună Sinodul într-o lumină neplăcută. Varsonofi a fost nevoit să tacă. Dar în felul acesta el apărea ca un „impostor“. El nu fusese chemat nici de Tolstoi, nici de familie, ai cărei membri (cu excepția lui Lev Lvovici care trăia la Paris) se aflau în acel moment cu toți acolo.

Varsonofi era o figură la fel de „marginală“ așa cum era și căpitanul Savițki. (În treacăt fie spus, Varsonofi fusese în trecut colonel în armată.) Lui i s-a imputat răspunderea pentru greșeala comisă de Sinod în anul 1901 privind excomunicarea lui Tolstoi, la care starețul nu participase în nici un fel. În ochii sutelor de corespondenți care prezentau tragedia de la Astapovo, el arăta ca un „slugă surghiunită“, despre care scriau într-o notă zeflemitoare.

Mai mult decât atât, judecând după telegramele corespondenților, Varsonofi a fost nevoit nu numai să treacă sub tăcere, dar să și spună lucruri neadevărate despre adevăratele motive ale sosirii sale.

A.F. Avreh – către ziarul *Ranee utro (Zori de zi)*: „Tocmai a sosit egumenul Varsonofi de la Optina Pustîni însoțit de ieromonahul Panteleimon [doctorul de la Optina – *n.a.*]. Potrivit cuvintelor celui din urmă, Varsonofi a fost delegat de Sinod. Dar Varsonofi neagă, spunând că a trecut fiind în pelerinaj.“

P.A. Vilenski – către ziarul *Kievskaja mîsli (Cugetul Kievului)*: „Egumenul mi-a spus că nu-l cunoaște pe Tolstoi, că a trecut fiind în pelerinaj.“

Garnes – către ziarul *Saratovski vestnik (Buletinul de Saratov)*: „... monahii neagă scopul venirii aici.“

A.A. Epifanski – către ziarul *Utro (Dimineața)*: „Starețul în convorbirea cu corespondenții spune că merge în pelerinaj, că a trecut să-l vadă pe Tolstoi. I-a declarat lui Andrei Lvovici că Tolstoi l-a căutat la Optina.“

Garnes: „Monahii au venit cu darurile, s-au sfătuit cu preotul de la calea ferată, noaptea s-au strecurat pe furiș în casă. N-au pătruns la Tolstoi: ușa zăvorâtă, cel cu cheia dă voie cu parolă.“

Astfel de telegrame se pot cita la nesfârșit. Umilirea publică pe care a suferit-o bătrânul monah, trecut după aceea în rândul sfinților, demonstrează cât se poate de clar greșeala fatală a Sinodului din anul 1901. Au găsit pe cine să „excomunică“! Pe Tolstoi! Poate singurul om credincios din toată tagma scriitoricească! Printre corespondenții aflați la Astapovo nu era nici un „excomunicat“.

Familia lui Tolstoi nu s-a purtat în cel mai frumos mod cu starețul. Știind că primul lucru făcut de tatăl ei după fuga de acasă a fost să se ducă la mănăstire, Sașa a făcut totul pentru ca el să nu știe nimic despre sosirea preotului la Astapovo. Avea și o justificare: doctorii au recomandat ca bolnavul să nu fie tulburat. Nici ceilalți copii ai lui Tolstoi, inclusiv Serghei și Tatiana, care se aflau alături de tatăl lor, n-au insistat ca Lev Nikolaevici să fie înștiințat despre sosirea lui Varsonofi și despre telegrama mitropolitului Antonie. Dar această justificare pare foarte subțire. În Crimeea, când Tolstoi s-a aflat în pragul morții, știrea despre scrisoarea lui Antonie comunicată de soția lui n-a făcut să i se oprească inima. Noi știm foarte bine ce gândea Tolstoi despre Biserică în acel moment. În schimb nu știm nimic despre ce-a gândit el înainte de a muri cu adevărat.

În cartea *Plecarea lui Tolstoi*, Certkov prezintă unul dintre principalele argumente care susțin testamentul lui Tolstoi, potrivit căruia toate drepturile în ce privește moștenirea literară a scriitorului îi reveneau numai lui: el a fost singurul chemat de Lev Nikolaevici la Astapovo. Însemnările Sașei și ale lui Makovițki confirmă acest lucru. Cu toate acestea, n-a existat nici o telegramă a lui Tolstoi prin care să-l cheme pe Certkov. Telegrama a fost de la Sașa cu cuvintele lui Tolstoi, care dorea să-l vadă pe Certkov. Dar Tolstoi însuși i-a dictat fiicei lui o telegramă cu un alt conținut. Fiica lui a trimis pe 1 noiembrie la ora 10.30 două telegrame.

În dimineața zilei de 1 noiembrie, după cum scrie Makovițki, Tolstoi s-a simțit mai întremat. Temperatura scăzuse la 36,2°C. „L.N. a spus că-i e mai bine și că poate merge mai departe.“ Telegrama către Certkov, pe care Tolstoi i-a dictat-o Sașei, era următoarea: „Ieri m-am îmbolnăvit. Pasagerii au văzut slăbind mersul trenului. Acum e mai bine. Mergem mai departe. Ia măsuri. Dă de știre. Nikolaev.“

Din această telegramă nu rezultă nicicum că Lev Nikolaevici l-a chemat pe Certkov la Astapovo. Mai degrabă invers. Tolstoi l-a rugat pe „dragul prieten“ să rămână pe loc și „să ia măsuri“. Despre aceste „măsuri“ îi scrisese lui Certkov de la Șamordino: să urmărească starea și umorile Sofiei Andreevna și să-i comunice pe parcurs. Dar odată cu această telegramă Sașa a expediat-o pe a ei: „Ieri coborât Astapovo. Febră mare, amnezie. Dimineață temperatură normală, acum iar frisoane. Imposibil de plecat. A exprimat dorința să se vadă cu dumneata. Frolova.“

Chemarea lui Certkov de către Tolstoi, dacă a fost, contravenea făgăduielii făcute de Tolstoi în scris soției sale pe 14 iulie 1910:

„...dacă nu vei accepta aceste condiții ale mele de viață bună, pașnică, îmi voi lua înapoi făgăduiala de a nu pleca de la tine. O să plec. O să plec probabil nu la C. Chiar o să pun condiția neapărată ca el să nu vină să locuiască lângă mine, dar o să plec negreșit, pentru că a trăi mai departe cum trăim acum e imposibil.“

Data fiind starea în care era Tolstoi și atunci când a plecat de la Iasnaia și la Astapovo, nu se pot trage concluzii certe. Cu excepția uneia: Tolstoi a vrut să-l vadă pe Certkov...

Despărțirea forțată de Certkov, sub presiunea Sofiei Andreevna, a fost una dintre principalele cauze ale plecării lui Tolstoi. În ajun, pe 26 octombrie, el i-a scris lui Certkov o scrisoare care nu lasă nici un fel de îndoială.

„Acum pentru prima dată am simțit deosebit de limpede – până la

tristețe – cât îmi lipsești... Este o întreagă zonă de gânduri, de sentimente pe care nu le pot împărtăși cu nimeni altul atât de firesc știind că sunt pe deplin înțelese, așa cum e cu dumneata.“

În scrisoarea trimisă de la Astapovo copiilor săi mai mari, Tolstoi scrie: „Dragii mei copii, Serioja și Tania, sper și sunt convins că voi n-o să-mi reproșați că nu v-am chemat. Să vă chem doar pe voi fără mamă ar fi fost o mare amărăciune pentru ea, ca și pentru ceilalți frați. Voi înțelegeți amândoi că Certkov, pe care l-am chemat, se află într-o situație de excepție față de mine. El și-a închinat viața slujirii acelei cauze pe care eu am slujit-o ultimii 40 de ani din viața mea. Această cauză nu e atât de prețioasă pentru mine, cât socotesc – greșesc sau nu – că este importantă pentru toți oamenii, inclusiv pentru voi.“

Din scrisoare se vede cel mai bine cât de indestructibil era „triumfiul“ familial la sfârșitul vieții lui Tolstoi. În pragul morții, Lev Nikolaevici nu cheamă la el pe *nici unul* dintre membrii familiei, explicând că nu vrea s-o jignească pe Sofia Andreevna. Îl cheamă însă pe acela a cărui venire la Astapovo reprezintă cea mai cumplită lovitură pentru soția lui. Pentru că acest om se află într-o situație *de excepție*. În același timp, la o privire mai atentă se observă o confuzie în privința cifrelor din scrisoare. Tolstoi datează începutul transformării sale spirituale cu zece ani mai devreme decât a fost în realitate. Și toată logica scrisorii (nu vă chem ca să n-o jignesc pe mama voastră, dar îl chem pe Certkov) arată că Tolstoi nu se mai afla în acel moment în realitatea pământească și se gândea la cu totul altceva.

În aceeași zi el i-a dictat Sașei: „Dumnezeu este acel Tot nelimitat a cărui parte limitată se recunoaște a fi omul. Cu adevărat există numai Dumnezeu. Omul este o manifestare a Lui în substanță, timp și spațiu. Cu cât manifestarea lui Dumnezeu în om (viața) se unește mai mult cu manifestările (viețile) altor ființe, cu atât există mai mult. Unirea vieții proprii cu viețile altor ființe se săvârșește prin iubire. Dumnezeu nu este iubire, dar cu cât e mai mare iubirea, cu atât mai mult omul este expresia lui Dumnezeu, cu atât mai mult el există cu adevărat.“

În această „existență adevărată“ familia nu numai că nu și-a găsit locul, dar nici n-a avut drepturi mai mari de a intra în ea decât toți ceilalți oameni. Singur Cerkov a continuat să se afle într-o situație de excepție.

Și el știa acest lucru. După ce soțul său a fugit de acasă, Sofia Andreevna a mai făcut o încercare de a se împăca cu Certkov. Ea l-a invitat prin Bulgakov să vină la Iasnaia Poliana ca să discute. I s-a răspuns printr-

un refuz.

„La Iasnaia Poliana toți s-au mirat că m-am întors singur, scrie Bulgakov. Nimeni nu admitea că Certkov poate s-o refuze pe Sofia Andreevna, neîndeplinindu-i dorința de a-l vedea și a se împăca cu el.“

„Când Vladimir Grigorievici a auzit rugămintea Sofiei Andreevna, în prima clipă a fost de acord să meargă la Iasnaia Poliana, dar pe urmă s-a răzgândit.

— Pentru ce să mă duc? a zis el. Ca ea să se umilească în fața mea, să-mi ceară iertare?... Asta e capcana ei, vrea să mă roage să-i trimit telegrama ei lui Lev Nikolaevici.“

Vladimir Grigorievici înțelesese exact cum stau lucrurile. Scopul soției lui Tolstoi era să-l aducă înapoi cu orice preț pe soțul ei. Făcea aceeași greșală ca atunci când îl despărțise forțat de Certkov. Tolstoi putea suporta la nesfârșit restrângerea libertății exterioare și chiar se bucura de asta. Dar întreaga structură a firii lui respingea restrângerea voinței launtrice, folosirea forței asupra „eului“.

Văzându-se învingător absolut, Vladimir Grigorievici a continuat să procedeze cu chibzuință, dar deloc elegant și de-a dreptul nebărbătește. El i-a dat cu sânge-rece (dacă nu cu patimă) lovitura de grație rivalei sale refuzând să discute cu ea. I-a scris soției lui Lev Nikolaevici o scrisoare politicoasă, care a făcut-o pe contesă să exclame după ce a citi-o:

— Morală seacă!

Înainte de aceasta, ea pregătise o telegramă pentru soțul ei: „M-am împărtășit. M-am împăcat cu Certkov. Îmi pierd puterea. Iartă și rămâi cu bine.“ Era o încercare disperată din partea ei de a-și aduce soțul înapoi. Da, cu viclenie, printr-o nouă farsă, sugerând că moare, dar numai după ce s-a împăcat cu cel mai rău dușman al ei și cu „dragul prieten“ al lui. Certkov a ghicit stratagema ei. Ea a înțeles, a rupt textul telegramei și l-a aruncat la coș. Fotocopia acestei telegrama rupte s-a păstrat în arhiva lui Certkov.

Certkov a sosit primul la Tolstoi. Înaintea doctorilor, a preoților, înaintea membrilor familiei. Aceasta se întâmpla pe 2 noiembrie. „La ora nouă dimineața a sosit Vladimir Grigorievici cu secretarul său A.P. Sergheenko, își amintește Aleksandra Lvovna. Foarte emoționantă a fost revederea lui cu tata după câteva luni de despărțire. Amândoi au plâns. Nu mi-am putut stăpâni lacrimile uitându-mă la ei, și am plâns în odaia de alături.“

Întâlnirea dintre Lev Nikolaevici și Vladimir Grigorievici este descrisă în memoriile acestuia din urmă: „...l-am găsit pe L.N. în pat, foarte slab,

dar perfect lucid. S-a bucurat foarte mult de mine, mi-a întins mâna, pe care am luat-o cu grijă și am sărutat-o. Lui i-au dat lacrimile și imediat a început să mă întrebe ce e pe la mine acasă... Peste puțin timp a început să vorbească despre ceea ce, evident, îl neliniștea cel mai mult. Mi-a spus cu deosebită însuflețire că trebuie luate toate măsurile pentru ca Sofia Andreevna să nu vină la el. M-a întrebat de câteva ori cu emoție ce se pregătește ea să întreprindă. Când i-am spus că ea a anunțat că nu va căuta să se vadă cu el împotriva voinței lui, el a simțit o mare ușurare și în ziua aceea n-a mai vorbit cu mine despre temerile lui.“

Adevărul e că Tolstoi se temea de venirea soției sale. În noaptea de 31 octombrie spre 1 noiembrie el a delirat în somn:

— Să fug... Să fug... Ajunge din urmă...

Dar a rugat el „să se ia toate măsurile“? Expresia rece, rațională corespunde mai degrabă vocabularului lui Certkov. Și, într-adevăr, judecând după tot ce s-a întâmplat, Certkov a fost cel care „a luat toate măsurile“ nu numai ca Tolstoi să nu se vadă înainte de a muri cu soția sa, dar și ca să împiedice venirea celorlalți membri ai familiei la Astapovo.

De exemplu, venirea fiului Serghei și întâlnirea cu tatăl său puteau fi ratate. Telegramele trimise de Sașa fratelui său înainte și după venirea lui Certkov se contrazic. În prima telegramă trimisă în noaptea de 1 spre 2 noiembrie ea spune:

„Situație gravă. Adu neapărat pe Nikitin [doctor – *n.a.*]. A dorit să vă anunț pe tine și sora, se teme de venirea celorlalți.“

Telegrama trimisă la Moscova nu l-a găsit pe Serghei Lvovici, care plecase la el la țară. Primind-o de la soția lui pe drum, el a plecat de la Gorbaciovo la Astapovo.

Între timp, în dimineața de 2 noiembrie, la o oră și jumătate după venirea lui Certkov, de la Astapovo a plecat o a doua telegramă către Serghei Lvovici, semnată de Sașa, dar nu la Moscova, ci prin soția lui Certkov, Anna Konstantinovna:

„Tata v-a rugat să nu veniți. Urmează scrisoarea lui. Nu e pericol imediat. Dacă va fi, îți voi comunica.“⁵¹

Certkov nu avea nici cel mai mic interes ca lângă Tolstoi să se afle cineva din familia lui în momentele premergătoare morții. Evident, cu excepția Sașei. Și a Tatiane, căreia soția lui Certkov, rugată de acesta, trebuia să-i comunice venirea lui la Astapovo printr-o telegramă trimisă în aceeași zi de 2 noiembrie. (Nu i s-a comunicat. Tatiana, ca și Sofia Andreevna, a aflat unde se găsea tatăl său din telegrama lui Konstantin

Orlov.) Nu cu mult timp înaintea plecării lui Lev Nikolaevici, Tatiana fusese desemnată în istoria cu testamentul ca „terță persoană” după Vladimir Grigorievici și Sașa. Dar ei nu-i plăcuse toată această poveste. După cât se pare, Sofia Andreevna a aflat și de la ea de existența testamentului, nu numai din jurnalul secret al lui Tolstoi.

Prezența Sofiei Andreevna lângă patul bolnavului însemna pentru Certkov o amenințare teribilă. El cunoștea bine spiritul conciliant al lui Lev Nikolaevici față de soția sa și oscilațiile lui în ceea ce privește testamentul. În cazul apariției Sofiei Andreevna, întregul „complot” putea fi spulberat în câteva minute. Invocarea copiilor, a nepoților și, în sfârșit, presiunea psihologică exercitată de soție asupra soțului ar fi pus în pericol truda pentru elaborarea testamentului și pentru determinarea lui Lev Nikolaevici, atât de șovăielnic, de a-l semna.

Se pare că nu numai Certkov se temea de acest lucru. Se temea și Tolstoi. Frica de a-și vedea soția, care putea ridica chestiunea testamentului, silindu-l fie să-și revadă hotărârea, fie s-o refuze într-o formă dură și fără drept de apel, îl tortura pe bolnavul Tolstoi și-l apropia și mai mult de Certkov, ca de un... complice. Pe lângă legătura spirituală, erau „legați” și prin acest act secret.

În acest context poate fi înțeleasă nota ciudată, cu iz de complot, a discuției dintre Lev Nikolaevici și Vladimir Grigorievici.

„Tăceam amândoi. L.N. a întins o mână spre mine. M-am aplecat spre el. Dar el a șoptit trist: «Nu, doar așa.»

Eu: Ce este, vă e greu?

L.N.: Slăbiciunea, o mare slăbiciune.

Pe urmă, după ce-a tăcut puțin:

L.N.: Galea ți-a dat drumul ușor?

Eu: Sigur. Chiar mi-a spus că o să fie bucuroasă dacă o să vă însoțesc mai departe spre sud.

L.N.: Nu, pentru ce, nu.

Puțin mai târziu m-a întrebat dacă n-a venit la Sofia Andreevna doctorul psihiatru. La răspunsul meu afirmativ, el a întrebat: «Nu cumva Rossolimo?» Eu am spus că nu.

După o tăcere:

L.N.: Dar mama dumitale, Elizaveta Ivanovna, unde e?

Eu: La Cannes. A telegrafiat, a întrebat de sănătatea dumneavoastră.

L.N. : Cum, s-a aflat tot și acolo?“

Nici un cuvânt despre chestiunile spirituale! Totul obscur, misterios,

totul aluziv. În orice caz așa e redată discuția de către Certkov.

El sărută mâna lui Lev Nikolaevici, luându-i-o cu mânușile sale negre de gutapercă, pentru că are o eczemă. Tolstoi, în ciuda stării sale, este foarte prezent și atent la tot. În ziua următoare îl vede pe Certkov fără mânuși și se interesează de sănătatea lui. Toate acestea sunt teribil de înduioșătoare, la fel și grija lui față de Galea și față de mama lui Certkov care își îngrijea sănătatea la Cannes. E ceva nefiresc în faptul că la sfârșitul vieții, rupt de familia sa, Tolstoi arată o asemenea grijă față de o familie străină.

După Certkov au venit la Astapovo și alți „tolstoieni”: Goldenweiser, Gorbunov-Posadov, Boulanger... Ei au intrat la Lev Nikolaevici fără să fie împiedicați de cineva, au stat de vorbă, i-au dat îngrijiri. El s-a bucurat de toți, zâmbea și le spunea cuvinte duioase.

În timpul ăsta soția și fiii lor Ilia, Andrei și Mihail se aflau într-un vagon de tren pe o linie moartă. Lângă muribund se găseau Serghei, Tatiana și Sașa. Odată intrați în căsuța lui Ozolin, cei trei au rămas pe coridorul din fața odăii în care era tatăl lor, fiindcă n-au putut intra la el, dar nici ei nu se hotărau s-o facă. Sofia Andreevna abia aștepta să se ducă la soțul ei, dar doctorii și toți fiii și fiicele au hotărât de comun acord să nu fie lăsată și să nu i se spună lui Tolstoi de venirea ei la Astapovo.

„...există o fotografie făcută mamei mele la Astapovo, a scris mai târziu Lev Lvovici. Îmbrăcată neîngrijit, se furișează prin afara căsuței în care murea tata, ca să tragă cu urechea și cu ochiul la ce se întâmplă acolo. Parcă e o infractoare vinovată, speriată, pocăită, stă ca o cerșetoare sub fereastra cămăruței unde moare soțul ei, Liovocika al ei, viața ei, trupul ei, ea însăși.“

„E CA UN COPILAȘ MICUȚ DE TOT...”

Varvara Feokritova scrie în jurnalul ei că Tolstoi a ghicit, bineînțeles, că soția lui a venit la Astapovo. E greu să nu acceptăm adevărul ăsta. Învățați chiar de tatăl lor să nu mintă, Sașa, Serghei și Tatiana nu-i puteau ascunde tatălui, uitându-se în ochii lui, că Sofia Andreevna a rămas la Iasnaia Poliana. Trebuiau să treacă acest lucru sub tăcere și să abată discuția de la el. Chiar și așa stând lucrurile, Serghei a fost nevoit să mintă, spunând că se află întâmplător la Astapovo, fiind în trecere pe acolo.

În zăpăceala generală nimeni n-a observat că în odaie se află o pernuță

făcută de mână Sofiei Andreevna. Tolstoi a văzut-o. Makovițki, incapabil din fire să mintă, a fost nevoit să-i spună că a adus-o Tatiana Lvovna (care a venit în vagon împreună cu mama și cu frații ei). Tolstoi a vrut s-o vadă pe fiica sa cea mare.

„A început, îi scrie Tatiana soțului său, prin a spune cu vocea slabă și întretăiată, făcând pauze: «Ce elegantă ești și ce bine îți stă.» Eu i-am spus că-i cunosc prostul gust și a râs. Pe urmă a început să mă întrebe de mamă. De asta mă temeam cel mai mult, fiindcă îmi era frică să-i spun că e aici, iar să-l mint am simțit pur și simplu că n-am putere. Din fericire, a pus întrebarea în așa fel, încât n-a trebuit să-l mint de-a dreptul.

— Cu cine a rămas ea?

— Cu Andrei și Mișa.

— Și Mișa?

— Da. Ei s-au solidarizat să n-o lase la tine cât timp tu nu dorești asta.

— Și Andrei?

— Da, și Andrei. Sunt foarte drăguți băieții cei mici, s-au chinuit rău, sărăcuții, se străduiesc s-o liniștească pe mama.

— Bun, spune-mi ce face ea? Cu ce se ocupă?

— Poate e mai bine, tăicuțule, să nu vorbești: te agiți.

Atunci el m-a întrerupt foarte energic, dar cu vocea tremurândă a plâns și a zis:

— Spune, spune, ce poate fi mai important pentru mine decât asta?

Și a început să mă întrebe mai departe ce e cu ea și dacă doctorul e bun. Eu i-am spus că nu e și că am renunțat la el, dar că e o infirmieră foarte bună, care a servit trei ani și jumătate la S.S. Korsakov și e obișnuită cu bolnavi dintr-ăștia.

— Ea a plăcut-o?

— Da.

— Bun, mai departe. Mănâncă?

— Da, mănâncă și acum își dă silința să se stăpânească, fiindcă trăiește cu speranța să se vadă cu tine.

— A primit scrisoarea mea?

— Da.

— Și ce reacție a avut?“

Cu aceste întrebări și-a chinuit copiii și s-a chinuit și el. Dar nici n-a spus ce așteptau toți să spună – unii cu teamă, alții cu speranță. N-a spus că ar vrea să-și vadă soția înainte să moară.

Să fi spus asta ar fi însemnat să-l trădeze pe Certkov. O discuție cu

soția sa, dacă ar fi fost sinceră, nu putea ocoli problema testamentului. Și nu de bani era vorba. Era vorba despre acel „secret“ la care fusese părtaș pe ascuns de soție. Acest lucru nu putea fi trecut sub tăcere pe patul de moarte. N-ar fi fost cu puțință – de data asta nu pentru ea, ci *pentru el* – să nu atingă această chestiune când și-ar fi luat adio de la soția cu care trăise aproape o jumătate de secol. Dar era un lucru atât de chinuitor și de penibil, încât toți s-au străduit să-și întoarcă privirea în altă parte, să tacă sau *să se prefacă*.

Un lucru asemănător, numai că exact pe dos, se petrecuse în anul 1891, când Tolstoi, întorcându-și privirea în altă parte, a împărțit averea între soția și copiii săi, „ca și când ar fi murit“. Și atunci a fost chinuitor și penibil, fiindcă toți înțelegeau că tatăl lor nu murea, ci trăia. Iar acum toți se prefăceau că tatăl lor nu murea, ci că avea să trăiască, iar discuția cu soția lui putea să aibă loc după aceea, ca și întâlnirea cu superiorii de la Optina. Ca și atunci, el spera că problema juridică se va rezolva în plan moral de la sine, între cei pe care-i iubea și-l iubeau. Ca și înainte, el nu voia să recunoască faptul că această lume nu are la temelie binele, ci răul, și că natura umană e păcătoasă în esența ei.

Nu pur și simplu păcătoasă, ci îngrozitor de *bolnavă*. Doi oameni nebuni, dependenți în totalitate de Tolstoi, nu și-l puteau împărți între ei și se urau unul pe altul, în timp ce el voia ca ei să se iubească, așa cum îi iubea el. „Cum nu înțelegeți. De ce nu vreți să înțelegeți“, murmură el delirând cu două zile înainte de a muri. „Probabil că el se chinuia și se enerva pentru că nu putea explica ce anume trebuia înțeles și făcut, își amintește Serghei Lvovici. Nici noi n-am înțeles ce voia să spună.“

În dimineața zilei de 6 noiembrie, el s-a ridicat puțin și a rostit răspicat: „Doar că vă sfătuiesc să țineți minte un lucru: sunt puzderie de oameni pe lume în afară de Lev Tolstoi – dar voi vă uitați numai la Lev.“ Ce însemnau aceste cuvinte ciudate?

Poate pur și simplu: *lăsați-mă în pace?*

Potrivit însemnărilor lui Makovițki, Tolstoi spunea deseori: „Nu mă treziți“, „Nu mă deranjați“, „Nu îndesați în mine“ (medicamente).

Între timp la patul muribundului se adunaseră șase doctori.

Când i-a văzut, Tolstoi a zis: „Cine sunt acești oameni drăguți?“

Când doctorul Nikitin a propus să i se facă o climă, Tolstoi a refuzat. „Dumnezeu aranjează totul“, a spus el. Când a fost întrebat ce dorește, a răspuns: „Doresc să nu mă sâcâie nimeni.“

„E ca un copilaș mic de tot“, a spus Sașa terminând să-și spele tatăl.

„N-am văzut niciodată un astfel de bolnav!“ a mărturisit mirat doctorul

P.S. Usov, venit de la Moscova. În timp ce-l examina ridicându-l puțin și sprijinindu-i spatele, Lev Nikolaevici l-a îmbrățișat deodată și l-a sărutat.

Nici unul dintre cei care, adunați lângă Tolstoi pe patul de moarte, și-au amintit mai târziu de aceste zile (unii dintre ei au ținut jurnale) n-a observat prezența în odaie a Marfușkăi, fetișcana care spăla în fiecare zi podelele.

Tolstoi a remarcat-o. S-a interesat de soarta ei.

„L.N. a întrebat dacă e măritată sau nu, a scris Ozolin. Aflând că nu este, el a zis: «Asta e bine.»“

La un moment dat a sfătuit-o chiar el cu delicatețe: „Încetișor, să nu răstorni măsura...”

Înainte să moară a avut vedenia a două femei.

De una s-a speriat văzându-i fața și a cerut să se acopere fereastra cu perdeaua. Poate era spectrul soției lui (poate că nu). Către a doua a părut chiar că se avântă când a deschis ochii, a privit în sus și a exclamat tare: „Mașa! Mașa!” „Mi-a trecut un fior pe șira spinării, scrie S.L. Tolstoi. Am înțeles că și-a amintit de moartea surorii noastre Mașa, care i-a fost deosebit de dragă (Mașa murise tot de pneumonie, în noiembrie 1906).“

În viața lui Tolstoi au fost trei Marii pe care le-a iubit în mod deosebit: fiica, sora și mama...

Mama Maria Nikolaevna Tolstaia murise când Liovocika nu împlinise doi ani. El nu-i cunoștea figura, nu se păstrasera portretele ei, cu excepția unei siluete frumos decupate. Aproape de sfârșitul vieții sale, Tolstoi a început să-i atribuie chipului mamei trăsături nepământești și să tânjească după ea ca un copilăș. În martie 1906 el a scris pe un petec de hârtie: „Toată ziua stare obtuză, de tristețe. Spre seară starea asta a trecut în înduioșare, dorință de alint – iubire. Aș fi vrut, precum copiii, să mă lipesc de o ființă iubitoare, care să aibă milă, și să plâng înduioșat. Dar cine e acea ființă de care să pot să mă lipesc astfel? Îmi trec prin minte toți oamenii pe care-i iubesc – nici unul nu se potrivește. Atunci de cine să mă lipesc? Să mă fac mic și să mă lipesc de mama, așa cum mi-o imaginez eu.

Da, da, *mamenka*, nu i-am spus niciodată așa, nu știam să vorbesc. Da, ea, mai presus de imaginea iubirii pure așa cum o văd eu, dar nu rece, dumnezeiască, ci pământească, maternă, caldă. La asta năzuiește sufletul meu cel mai bun, care a obosit. Tu, *mamenka*, alintă-mă.“

La un moment dat cele două femei au venit la Tolstoi împreună. Aleksandra Lvovna își amintește: „În timpul zilei s-a aerisit dormitorul și tata a fost dus în altă odaie. Când l-au adus din nou, s-a uitat fix la ușa cu

geam din fața patului și a întrebat-o pe Varvara Mihailovna, care era de serviciu:

— Unde dă ușa asta cu geam?

— Pe coridor.

— Și după coridor ce e?

— Un antreu mic și tinda.

În momentul acela eu am intrat în odaie.

— Dar ce, ușa asta e încuiată? a întrebat tata adresându-mi-se.

Am spus că e încuiată.

— Ciudat, am văzut clar că din ușa asta se uitau la mine două chipuri de femei.

Noi am zis că nu e posibil, pentru că ușa dintre coridor și antreu e încuiată.

Vizibil neliniștit continua să se uite la ușa cu geam.

Varvara Mihailovna și cu mine am luat un pled și l-am atârnat în chip de perdea.

— A, uite, acum e bine, a zis ușurat tata. S-a întors cu fața la perete și pentru o vreme s-a liniștit.“

Fără să vrem ne amintim versurile lui Pușkin:

Și bucurii nu am – și-ncet, abia înfiripate,

Două spectre în față-mi se ivesc,

Două dragi umbre de soartă mie date

În zilele ce-au fost. Doi îngeri,

Dar amândoi cu aripă și sabie de foc

La pândă stau și se vor răzbuna pe mine

Și amândoi îmi spun cu mort cuvânt

Ce-nseamnă fericire și mormânt.

Versurile sunt o variantă în ciornă a poeziei *Amintiri* a lui Pușkin, scrisă în 1828, anul nașterii lui Tolstoi.

Dar e posibilă și o explicație mai prozaică a acestei stranii vedenii. Atunci când a fost aerisită odaia în care stătea Tolstoi, odaie care era cu fața spre intrarea casei, ușa de la intrare a rămas deschisă o clipă (în restul timpului era încuiată). Și în acel moment a intrat în săliță Sofia Andreevna. „Aleksandra Lvovna și cu mine ieșim în săliță. Sofia Andreevna era acolo, scrie Goldenweiser. Noi am înduplecat-o să iasă afară. Eram cu toții extrem

de bulversați și de impresionați de venirea ei. Dar, Dumnezeu! La Astapovo au venit fotografii de la o firmă cinematografică și au vrut s-o fotografieze pe Sofia Andreevna. Când noi am deschis ușa, Aleksandra Lvovna a văzut aparatul îndreptat spre tindă, a auzit țăcănitul aparatului, s-a dat îngrozită îndărăt și a fugit înapoi în casă.“

Pe lângă chinurile dinaintea morții („Cum mai striga L.N., cum se zbugiuma, cum se sufoca!“ scrie Makovițki pe 6 noiembrie), Tolstoi suferea și din cauză că cei din jurul lui nu-l puteau înțelege: limba nu-l mai asculta.

„Tata ne-a rugat să notăm pentru el, dar asta era imposibil, pentru că spunea cuvinte disparate, de neînțeles, își amintește Aleksandra Lvovna. Când a cerut să citim ce-am scris, ne-am pierdut și n-am știut ce să citim. Dar el tot cerea:

— Dar citiți odată, citiți!

Noi am încercat să notăm ce spunea în delirul lui, dar, simțind că n-are sens nimic din ce scriam, el a fost nemulțumit și a cerut să citim încă o dată.

Am încercat să-i citim din creștomația lui *Cercul lecturilor*.“ Makovițki spune în însemnările sale: „La ora 10 ziua, L.N. în delir insista «să facem mai departe». Am început să-i citim din *Cercul lecturilor*, mai întâi eu, pe urmă Varvara Mihailovna, pe urmă Tatiana Lvovna, pe care L.N. a cerut-o, mulțumindu-i pentru ceva, și a zis: «Scumpă Tania.»

Am citit de trei ori la rând pe 5 noiembrie din *Cercul lecturilor*.

Când am încetat de citit, L.N. a întrebat imediat:

— Ei, ce-i mai departe? Ce e scris aici – a insistat – ce e scris aici? Ia caută asta... Nu, acum nu obțin nimic de la voi.“

Ultima însemnare din jurnalul lui Tolstoi din 3 noiembrie: „Iată și planul meu. *Fais ce que doit, adv...*⁵² Și totul e și spre binele altora, dar, în primul rând, al meu.“

Ultimele cuvinte cu sens, spuse fiului celui mare cu câteva ore înaintea morții, pe care acesta nu le-a înțeles din cauza emoției, dar pe care le-a auzit și Makovițki, au fost: „Serioja... adevărul... iubesc mult, iubesc pe toți...“

„Pe toată durata bolii lui, își amintește Aleksandra Lvovna, m-a uimit că, în ciuda temperaturii, a slăbirii accentuate a activității inimii și a grelelor suferințe fizice, tata a avut tot timpul mintea extraordinar de limpede. Observa tot ce se întâmplă în jur, până în cele mai mici amănunte. Așa de exemplu, când toți au ieșit de la el, el a început să socotească câte

persoane au venit în total la Astapovo, și a socotit că în total au venit nouă persoane.“

Această incredibilă limpezime a minții împreună cu neputința de a vorbi despre ce era mai important îi provocau lui Lev Nikolaevici chinuri poate tot atât de mari pe cât de mari îi erau chinurile fizice. Se străduia să fie blând și liniștit cu toți cei din jurul său, al căror număr sporea. Se purta ca un copil cuminte, deși puțin capricios, care dă deoparte seringă sau clisma și cere „să fie lasat în pace“. În acest timp mintea îi funcționa perfect, iar vederea continua să-i fie ageră. Acuitatea minții și vederii nu se potriveau cu trupul suferind tot felul de manevre inutile, otrăvindui plecarea în moarte.

„Să fug! Să fug!“ tot murmură el. În seara de 5 noiembrie chiar a încercat să fugă...

„În tot acest timp, își amintește Aleksndra Lvovna, ne-am străduit să facem de serviciu câte doi, dar atunci nu știu cum s-a întâmplat că am rămas singură lângă patul tatii. Părea că a ațipit. Dar brusc, cu o mișcare făcută cu putere, s-a ridicat pe perne și a început să-și coboare picioarele din pat. Eu m-am apropiat. „Ce-ți trebuie, *papașa*?“ – „Lasă, lasă-mă“, și a făcut o mișcare ca să coboare din pat. Eu știam că, dacă se ridică, n-am să pot să-l țin și o să cadă, și tot încercam să-l liniștesc și să-l țin în pat. Dar el s-a smucit cu toată puterea și a spus: „Dă-mi drumul, să nu îndrăznești să mă ții, dă-mi drumul!“ Văzând că nu pot să mă înțeleg cu tata și că toate încercările și rugămințile mele de a-l îndupleca n-au efect, iar cu forța nu mă lăsa inima să-l țin, am început să strig: «Doctore, doctore, vino repede!» Mi se pare că în momentul acela era de serviciu Semionovski. El a intrat împreună cu Varvara Mihailovna și am reușit împreună să-l liniștim pe tata și să-l reținem în pat.“

A suferit mult când odată cu camforul i s-a injectat morfină. Ura narcoticele, îi era groază de ele! Anna Karenina a căzut sub roțile trenului după ce-a luat o doză dublă de opiu. La începutul anilor 1860, când Tolstoi și-a luxat mâna și i-a fost îndreptată de două ori sub anestezie, organismul lui s-a răzvrătit, a refuzat să intre în starea de inconștiență, și de ambele dăți a fost nevoie de o doză dublă de eter.

Când doctorii, dorind să-i ușureze chinurile morții, i-au propus să-i injecteze morfină, Lev Nikolaevici a cerut vorbind împleticit: „Parfină nu vreau... Nu trebuie parfină!“

„I s-a făcut morfină, scrie Makovițki. L.N. a început să respire tot mai greu și, fără putere, în delir, a murmurat:

— O să mă duc undeva, să nu mă mai deranjeze nimeni... Lăsați-mă în pace... Trebuie să plec, trebuie să plec undeva...”

Soția lui a fost lăsată să-l vadă numai după ce i s-a injectat morfină. Unul dintre doctori, poate Usov, poate Berkenheim, a propus să vină soția lui. „Ea a rămas mai întâi locului, uitându-se de departe la tata, scrie S.L. Tolstoi, pe urmă s-a apropiat liniștită de el, l-a sărutat pe frunte, s-a lăsat în genunchi și a început să-i zică: «Iartă-mă» și încă ceva ce n-am deslușit.”

În zorii zilei de 7 noiembrie, în jurul orei 3, Tolstoi și-a revenit și a deschis ochii. Cineva a apropiat de ochii o lumânare. El s-a strâmbat și și-a întors fața.

Makovițki s-a apropiat de el și i-a propus să bea puțin. „Umeziți-vă buzele, Lev Nikolaevici“, a spus el pe un ton solemn. Tolstoi a luat o înghițitură. Apoi numai respirația a arătat că trăiește încă.

Pe 7 noiembrie, la ora 6 și 5 minute dimineața, Lev Nikolaevici s-a stins...

Makovițki i-a legat bărbia și i-a închis ochii. „S-au stins ochii“, scrie el. După ce Tolstoi s-a sfârșit, toată lumea s-a împrăștiat destul de repede. Erau atât de obosiți cu toții după acele zile, încât aveau nevoie de odihnă. Au plecat copiii lui Tolstoi, a plecat soția lui. „În toată casa am rămas numai Makovițki și cu mine, își amintește Ozolin. Când am intrat în odaia unde ședea Makovițki cu capul plecat, el a spus către mine în limba germană: «N-au ajutat nici iubirea, nici prietenia, nici devotamentul.»“

Note

50. Telegrama a fost următoarea: „Eleț sau unde se află căpitanul Savițki. Din ordinul șefului statului-major dumneavoastră permanent 25309-14756-29393-43537-30819-58676-64726-5 a se comanda 39535-68676-71958-43269-58568-65242-47514-6 și a se trimite 56642-53835-26586-77185-95869-71419-13475-46474-839260-67971-95434-25471-519. Șase sute optzeci și opt. General-maior Lvov.“ (N.a.)

51. Istoria acestei telegrame enigmatice, pe care copiii lui Tolstoi au considerat-o după moartea lui „falsă“, expediată nu de la Astapovo, ci din Iasenki de către cineva din anturajul lui Certkov, este expusă pe larg într-un articol de V.N. Abrosimova și G.V. Krasnov, publicat în *Iasnopolianski sbornik*, 2006. Această istorie este una dintre enigmele legate de moartea lui Tolstoi în condițiile izolării acestuia de soția și copiii săi. (N.a.)

52. Fă ce trebuie, și ce-o... [fi să fie]. (fr.) (N.t.)

Epilog

Este greu de redat sentimentul pe care-l ai când răsfoiești ziarele rusești din noiembrie 1910. După cum am mai spus, primele coloane cuprindeau de obicei numai reclame de tot felul, chiar și pentru mărfuri dintre cele mai insignifiante, precum și pentru anunțuri cu pierderi, de exemplu, pierderea unui câine de casă. Dar iată, pe 8 noiembrie, pe o foaie de ziar întreagă... portretul imens, încadrat în bandă de doliu, al unui bătrân cu barbă căruntă, cu fruntea încruntată, proeminentă, încăpățânată și cu privirea fixă, severă, care pătrunde direct în suflet. „A MURIT LEV TOLSTOI.“ Nu era doar o știre. Era ceva care te asurzea și te orbea, care făcea ca o țară întreagă să tresară, să se trezească, să iasă, cel puțin pentru o zi, din ceața civilizației cu „mărfurile“, „serviciile“ și „confortul“ ei și să-și aducă aminte că există pe lume valori mai importante.

Mai importante decât viața însăși...

Trupul lui Lev Nikolaevici a fost pus într-un sicriu de stejar, fără cruce pe capac. „Dacă pe Lev Nikolaevici îl pun într-un astfel de sicriu, pe mine trebuie să mă pună într-o simplă cutie din scânduri“, a spus atunci văduva scriitorului.

După moartea soțului ei, Sofia Andreevna și-a pierdut de câteva ori cunoștința, dar după aceea și-a revenit și a stat la căpătâiul lui. „Ea mângâie cu mâna fruntea înaltă a celui care a fost Lev Tolstoi, scrie pentru ziarul *Russkoe slovo* Konstantin Orlov. Ea afirmă: totul s-a sfârșit, s-a stins marea lumină a întregii lumi. Îl mângâie duios, îi spune celui mort coborând vocea, parcă șoptindu-i: sufletul meu, viața mea.“

În ziua și noaptea de 7 noiembrie și-au putut lua rămas-bun de la Tolstoi lucrătorii de la gară și locuitorii din Astapovo și din satele învecinate. Credincioșii l-au rugat pe episcopul Parfeni să îngăduie să se țină un parastas pentru Tolstoi la biserica gării. Acesta n-a îngăduit,

invocând hotărârea Sinodului. „Sinodul a făcut, Sinodul să desfacă“, a spus starețul Varsonofi. Și a mai spus că oricât de puternic a fost Lev [Leul], tot n-a izbutit să se smulgă din cușcă. Nu după mult timp, starețul și episcopul au plecat.

Lângă casa lui Ozolin se cânta aproape fără contenire „Veșnica pomenire“. Potrivit spuselor corespondentului de la *Saratovski listok* (*Foaia Saratovului*), numai în dimineața zilei de 7 noiembrie au trecut trei mii de oameni prin odaia unde era depus Tolstoi.

Odaia era împodobită cu flori și coroane în pofida voinței lui Lev Nikolaevici. Din partea intelectualității locale era o coroană pe care scria „Apostolului iubirii“. Și – cel mai impresionant – din partea elevelor din Astapovo: „Marelui bunic de la micuțele admiratoare.“

La ora 1.15 noaptea, trenul funebru a plecat din Astapovo. Sicriul cu trupul neînsuflețit al lui Tolstoi a fost depus într-un vagon cu inscripția „Bagaje“. (Trupul lui Cehov a fost adus la Moscova la momentul respectiv într-un vagon cu inscripția „Stridii“.) S-a constatat că Tolstoi „plecase“ de acasă destul de departe: drumul înapoi a durat mai bine de douăzeci și patru de ore. A apărut o nouă problemă: unde să oprească trenul pe timpul nopții, la Gorbaciovo sau la Kozlovaia Zaseka? S-a hotărât să fie Gorbaciovo, pentru că la Kozlovka se strânseseră câteva mii de oameni, iar poliția se temea de o exprimare excesivă a sentimentelor și de nereguli. Pe 9 noiembrie, la ora 6.30 dimineața, trenul a ajuns la gara Zaseka. Sicriul a fost purtat până la Iasnaia Poliana pe brațe. Numeroase coruri improvizate cântau „Veșnica pomenire“. În față era purtat un imens steag pe care era scris de mână: „Lev Nikolaevici! Amintirea binelui tău nu va muri în rândul nostru, al țăranilor din Iasnaia Poliana rămași orfani.“ Țăranii care l-au scris n-au ținut seama de lungimea cuvintelor, câteva au trebuit prescurtate. La ora 11 dimineața sicriul a ajuns la Iasnaia.

Tolstoi a fost înmormântat, așa cum a lăsat prin testament, „fără cântare bisericească și fără tămâie“, fără cuvântări solemne. Doar un prieten al familiei, omul de teatru și revoluționarul Leopold Sulerjițki, le-a spus celor adunați de ce Tolstoi e înmormântat așa, și nu altfel. Când sicriul a fost coborât în mormânt, toți au îngenuncheat. A întârziat s-o facă polițistul care era de față. „Îngenunchează!“ i s-a strigat. Și polițistul a căzut în genunchi.

Înmormântarea a avut loc pe 9 noiembrie la ora 3.

Fiii lui Tolstoi au recunoscut testamentul tatălui lor.

Sofia Andreevna s-a judecat o vreme cu Sașa din cauza manuscriselor

aflăte în păstrare la Muzeul de Istorie. Senatul a confirmat drepturile văduvei în privința manuscriselor atât de dragi ei. Povestea era penibilă, dar, fiind subiect de scandal, ziarele s-au ocupat de ea pe larg. După un timp mama și fiica s-au împăcat și lucrurile s-au liniștit. Sofia Andreevna și-a găsit sfârșitul în brațele Sașei.

După moartea soțului ei, Sofia Andreevna s-a transformat și ea sufletește. Numai că pentru ea transformarea n-a fost la fel de tumultuoasă și de chinuitoare pe cât a fost de chinuitoare pentru Lev Nikolaevici în anii 1870–1880. Rămăasă singură la Iasnaia Poliana, contesa s-a stins încet și cu multă demnitate. A supraviețuit revoluției și începutului războiului civil, când luptele dintre roșii și trupele lui Denikin se dădeau chiar alături de conac.

„În ultimii ani ea s-a liniștit, își amintește Tatiana Lvovna, fiica ei. Ce-a visat pentru ea soțul ei s-a împlinit în parte; cu ea s-a petrecut transformarea pentru care el a fost gata să-și sacrifice gloria. Concepțiile despre lume ale tatii nu i-au mai fost atât de străine. A devenit vegetariană... În ultima perioadă a vieții vorbea des despre băiețelul ei mort [Vaniecika – *n.a.*] și despre soțul ei. Într-un rând mi-a spus că se gândește tot timpul la tatăl nostru și a adăugat: «Am trăit rău cu el, și asta mă chinuie.»“

Pe an ce trecea, pe contesă o lăsa vederea, dar ea se ducea zilnic la mormântul lui Tolstoi și-l îngrijea...

Nu poți citi fără emoție cum sună testamentul ei, schimbat de mai multe ori în decursul anilor. Ce putea lăsa ea ca moștenire? Iasnaia Poliana fusese răscumpărată de la ea de către Sașa și Certkov cu banii primiți pentru editarea scrierilor postume ale lui Tolstoi și predată țăranilor, potrivit voinței lui Tolstoi. Fiii, cu datoriile lor, aveau tot timpul nevoie de bani și mama le-a împărțit treptat economiile ei. „Nu sunt toți fericiți – și asta e foarte trist! scrie ea în jurnal. Nu e viață, ci visuri despre o viață nedefinită...”

„A venit Ilia, i-am dat 1 000 de ruble. Arată jalnic de tot, lipsit de speranță și, ce e rău, îi învinuiește pe toți.”

„A venit fiul Mișa, a cerut 1 800 de ruble...”

„A fost Andriușa, a luat de la mine 2 000 de ruble...”

„Au venit fiii, Andriușa încă nu e sănătos, și Ilia, căruia i-am dat cu împrumut (chipurile) 6 000 de ruble, și s-a înveselit imediat.”

„Dora spune că Liova a pierdut vreo 50 de mii. Biata de ea, e însărcinată grijulia Dora! De o mie de ori are dreptate Lev Nik. că i-a

îmbogătit pe mujici, dar pe fiii lui nu. Oricum se duce totul pe joc și chefuri. E respingător, și trist, și jalnic! Și ce-o să fie după moartea mea!“

S-au păstrat șapte variante ale testamentului lăsat de Sofia Andreevna, tot atâtea cât a lăsat și Lev Nikolaevici. În primul testament, scris în 1909, se indică în modul cel mai detaliat ce și cui rămâne. Nu numai pământul și casa, dar și lucrurile, vasele și obiectele de valoare. De exemplu, fiicei sale Sașa, care în anul acela începuse să pregătească împreună cu Certkov testamentul tatălui împotriva mamei ei (fără ca ea să fie anunțată), Sofia Andreevna i-a lăsat prin testament: „lornionul de argint și o brățară de aur ale mamei mele și o inimioară din cornalină în [montură de] aur și o broșă din granate cu perle.“ Pe lângă copii și nepoți, erau trecuți acolo și bucătarul, administratorul și croitoreasa, care figurau cu numele lor complete și cărora le erau lăsate hârtii de valoare. În noua variantă din 1913, fiicele Sașa și Tatiana au fost scoase dintre moștenitori. Nu le-a putut ierta faptul că tatăl lor le lăsase lor prin testament drepturile sale de autor, excluzându-i pe ea și pe fiii lor. Dar în testamentul nou apărut după o jumătate de an figurau și Tatiana, ca moștenitoare a casei și a terenului aferent, și Sașa, căreia îi lăsa o parte din bani. În varianta din anul 1916 a dispărut numele lui Andrei, care murise în acel an. În testamentul scris în august 1918, ea *împărțea totul între copii în mod egal*, dorind ca varianta din 16 septembrie 1918 să fie varianta definitivă.

În ultimii ani de viață Sofia Andreevna s-a simțit foarte singură. Doar Tatiana cu soțul ei și cu Taniecika, nepoata pe care o adora, locuiau relativ aproape, la Kocetî. Sașa a plecat ca soră de caritate pe front. Unul dintre fii, Mihail, a fost luat pe front. Un nepot, Andrei Ilici, a plecat ca voluntar. Au fost înrolați vechilul și mulți țărani. Alți doi fii, Ilia și Lev, umblau prin lume cu prelegeri despre tatăl lor. După revoluție, în timpul războiului civil, Sofia Andreevna a suferit numeroase privațiuni, a suferit chiar de foame. Cel care a salvat-o a fost P.A. Sergheenko, care avea legături cu noua putere. Dar atitudinea lui față de văduva scriitorului a fost cu totul lipsită de delicatețe.

Ultimele însemnări din jurnalul ei sunt: „Amenință războiul și lupte lângă Iasnaia Poliana“; „Pe șosea merg în șir spre Tula care, boi, oameni. Se spune că sunt refugiații din Oriol și din sud“ (octombrie 1919). Refugiații au fost ultima imagine din viața reală prinsă în jurnalul Sofiei Andreevna.

În luna octombrie ea s-a apucat să spele geamurile casei și a răcit. A murit de pneumonie ca și soțul ei. În noiembrie, tot ca el. În ultimii ani s-a

gândit mai tot timpul la el, încercând să înțeleagă care au fost cauzele adevărate ale plecării lui. Și n-a înțeles... Dar la un moment a dat o definiție atotcuprinzătoare pentru fuga lui Lev Nikolaevici:

„Ce s-a întâmplat este de neînțeles, și va fi pentru totdeauna de nepătruns.“

Bibliografie⁵³

S-a scris mult despre fuga și moartea lui Tolstoi. Pe de altă parte, există un număr destul de mic de cărți în limba rusă care să fie consacrate exclusiv acestor evenimente. Cititorul dornic să-și facă o idee despre acest subiect atât de complex trebuie să se îndrepte nu atât spre monografii, cât spre materialul faptic colosal, dispersat în surse depărtate de multe ori de obiectul cercetării. În plus, cauzele fugii lui Tolstoi apar în evenimente întâmplare demult în viața lui, începând de la naștere. Nici acestea nu pot fi înțelese fără o lectură atentă a operelor literare ale scriitorului.

Bibliografia propusă aici nu epuizează toate materialele folosite de autor, dar ea conține textele fără de care această carte nu putea fi scrisă. Ele reprezintă, după părerea noastră, acel *minimum obligatoriu* pe care trebuie să-l consulte orice viitor cercetător al problemei, care nu are încredere în „versiunile“ de tot felul.

Lista este împărțită în patru secțiuni. Prima cuprinde scrisorile și jurnalele lui L.N. Tolstoi, S.A. Tolstaia și V.G. Certkov, publicate integral sau parțial. În secțiunea a doua sunt enumerate materialele academice despre biografia lui Tolstoi. Secțiunea a treia cuprinde sursele referitoare la viața lui Tolstoi în general și care ating, într-un fel sau altul, tema plecării și morții lui. Și în fine, a patra secțiune cuprinde literatura referitoare direct la plecarea și moartea lui Tolstoi.

I

Tolstoi L.N., *Opere complete* (ediție jubiliară) în 90 vol., M., 1928–1958. Seria a doua. Jurnale. Vol. 46–58.

Tolstoi L.N., *Opere complete* (ediție jubiliară) în 90 vol., M., 1928–1958. Seria a treia. Scrisori. Vol. 83–84. Scrisori către S.A. Tolstaia.

Tolstoi L.N., *Opere complete* (ediție jubiliară) în 90 vol., M., 1928–1958. Seria a treia. Scrisori. Vol. 85–88. Scrisori către V.G. Certkov.

Tolstaia S.A., *Scrisori către L.N. Tolstoi*, M.–L., 1936.

Tolstaia S.A., *Jurnale*, în 2 vol., M., 1978.

Tolstaia S.A., *Viața mea* [dactilo]. Biblioteca Muzeului-conac Iasnaia Poliana.

Jdanov V.A., *Tolstoi și Sofia Bers*, M., 2008.

Muratov M.V., *L.N. Tolstoi și V.G. Certkov*, corespondență, M., 1934.

II

Biriukov I.P., *Biografia lui L.N. Tolstoi*, în 4 vol., M., 2000.

Gusev N.N., *Lev Nikolaevici Tolstoi. Materiale pentru o biografie, 1828–1855; 1855–1869; 1870–1881; 1881–1885*, M., 1954–1970.

Gusev N.N., *Cronica vieții și creației lui L.N. Tolstoi*, M.–L., 1936.

*** *Lev Tolstoi și contemporanii săi*. Enciclopedia. M., 2008.

Opulskaia L.D., *Lev Nikolaevici Tolstoi. Materiale pentru o biografie. 1886–1892; 1892–1899*, M., 1979–1998.

III

Arbuzov S.P., *Amintirile lui S.P. Arbuzov, fost servitor al contelui L.N. Tolstoi*, M., 1904.

Boulanger P.A., „Boala lui L.N. Tolstoi în anii 1901–1902“ în *Minușie godî*, nr. 9, 1908.

Boulanger P.A., *Tolstoi și Certkov*, M., 1911.

Bulgakov V.F., *Lev Tolstoi, prietenii și apropiații săi*, Tula, 1970.

Varfolomeev Iu.V., „Despre testamentul spiritual al lui Lev Tolstoi“, în *Voprosî literaturî*, nr. 6, 2007.

Gusev N.N., *Doi ani cu L.N. Tolstoi*, M., 1973.

*** „Jurnalul lui L.L. Tolstoi“ în *Lița. Biograficeski Almanah*, Vol. 4 SPb., 1994.

Testamentele lui S.A. Tolstaia [manuscris]. Secția manuscrise a

Muzeului de stat „L.N. Tolstoi“.

De ce a fost excomunicat Lev Tolstoi de Biserică. Culegere de documente istorice, M., 2006.

Zverev M.A., Tunimanov V.A. *Lev Tolstoi*, M., 2006. (*Viața unor oameni remarcabili*).

Interviu și convorbiri cu Lev Tolstoi, M., 1986.

„Cum a fost scris testamentul lui L.N. Tolstoi. Din amintirile lui A.P. Sergheenko“, în *Tolstovski ejegodnik – 1913*, SPb., 1913.

Kuzminskaia T.A., *Viața mea acasă și la Iasnaia Poliana*. M., 1986.

*** *L.N. Tolstoi și apropiații săi*, M., 1986.

*** *L.N. Tolstoi în amintirile contemporanilor*, 2 vol., M., 1978.

Nikitina N.A., *Viața de zi cu zi a lui Lev Tolstoi la Iasnaia Poliana*, M., 2007.

Opulski A.I., *Casa din Hamovniki*, M., 1976.

Corespondența lui L.N. Tolstoi cu sora și frații săi, M., 1990.

Corespondența lui L.N. Tolstoi cu contesa A.A. Tolstaia, SPb., 1911.

Petrov G.P., *Excomunicarea lui Lev Tolstoi*, M., 1978.

Registrele de venituri și cheltuieli ale Sofiei Andreevna Tolstaia [manuscris]. Arhiva Muzeului-conac „Iasnaia Poliana“.

„Calea arătată nouă de Cristos este calea iubirii, iar nu a răutății...“ (Scrisorile unui călugăr de la Athos despre excomunicarea lui L.N. Tolstoi), în *Anuarul secției manuscrise a Casei Pușkin – 2000*, SPb., 2004.

Sergheenko A.P., *Povestiri despre L.N. Tolstoi*, M., 1978.

„Ține-ți legământul...“. Nikolai Konstantinovici Muraviov: avocat și activist social. Memorii, documente, materiale, M., 2004.

Suhotina-Tolstaia T.L., *Memorii*, M., 1980.

Suhotina Tolstaia T.L., *Jurnal*, M., 1987.

„Textele testamentului lui L.N. Tolstoi“, în *Tolstovski Ejegodnik 1913*, SPb., 1913.

Tolstaia A.L., *Fiica*, M., 2001.

Tolstaia A. L., *Tatăl*, 2 vol., M., 2001.

Tolstaia S.A., „A cui e vina? Pe marginea *Sonatei Kreutzer* de L.N. Tolstoi“, în Daniel Rancourt-Laferrerie, *Literatura rusă și psihanaliza*, M., 2004.

Tolstoi A.L., „Despre tatăl meu“, în *Iasnopolianski Sbornik*, Tula, 1965.

Tolstoi I.L., *Amintirile mele*, M., 1969.

Tolstoi L.L., *Iașa Polianov. Amintiri pentru copii din copilăria*

contelui L.L. Tolstoi, SPb., 1906.

Tolstoi L.L., *La Iasnaia Poliana. Adevărul despre tata și viața lui*. Praga, 1923.

Tolstoi M.L., „Părinții mei“, în *Iasnopolianski Sbornik*, Tula, 1976.

Tolstoi S.L., *Schițe din trecut*, Tula, 1975.

Tolstoi S.M., *Copiii lui Tolstoi*, Tula, 1994.

Firsov S.L., „Aspecte juridico-religioase și social-psihologice ale «excomunicării» lui Lev Nikolaevici Tolstoi (Referitor la istoria problemei)“ în *Iasnopolianski Sbornik – 2008*, Tula, 2008.

IV

Abrosimova V.N., „Plecarea lui L.N. Tolstoi. Așa cum reiese din însemnările de jurnal ale lui M.S. Suhotin din 1910 și din corespondența dintre T.L. Tolstaia și S.L. Tolstoi din anii 1930“, în *Izvestia AN*, seria OLIA, T 55, nr. 2., 1996.

Abrosimova V.N., Krasnov G.V., „Istoria unei false telegrame văzută de soții Suhotin, soții Certkov și V.F. Bulgakov“, în *Iasnopolianski Sbornik – 2006*, Tula, 2006.

Bulgakov V.F., *L.N. Tolstoi în ultimul an al vieții. Jurnalul secretarului lui L.N. Tolstoi*, M., 1957.

Goldenweiser A.B., *Aproape de Tolstoi*, M., 2002.

Gotwald V.A., *Ultimele zile ale lui Lev Nikolaevici Tolstoi*, M., 1911.

Ksiunin A.I., *Plecarea lui Tolstoi*, SPb., 1911.

Letopisețul schitului cu numele lui Ioan Înaintemergătorul și Botezătorul Domnului, care se află la Kozelskaia–Vvedenskaia Optina Pustîni, 2 vol., M., 2008.

Makovițki P.D., „Lângă Tolstoi. 1904–1910. Însemnările de la Iasnaia Poliana ale lui D.P. Makovițki“, în *Literaturnoe nasledstvo*, vol. 90. M., 1979.

Meilah B.S., *Plecarea și moartea lui Lev Tolstoi*, M.-L., 1960.

Novikov M.P., *Lucruri trăite: amintiri, scrisori*, M., 2004.

Obolenskaia E.V., „Mama mea și Lev Nikolaevici“, în *Letopisi gosudarstvennogo literaturnogo muzeia*, cartea 12, M., 1938.

Ozolin I.I., „Ultimul refugiu“, în *Literaturnoe obozrenie*, nr. 9, 1978.

Lista oficială a comunicațiilor feroviare, pe apă și a altor comunicații pentru pasageri. Redactat de N.L. Brühl, SPb., 1910.

VI. Rossinski, *Ultimele zile ale lui L.N. Tolstoi* (album), M., 1911.

Preot Gheorghe Orehanov, *Judecata dură a Rusiei: V.G. Certkov în viața lui L.N. Tolstoi*, M., 2009.

*** *Moartea lui Tolstoi în lumina unor materiale noi. Telegramele de la Astapovo*, M., 1929.

Sneghirev V.F., Scrisoare către S.A. Tolstaia [manuscris]. Secția manuscrise a Muzeului de stat „L.N. Tolstoi“.

Suhotin M.S., „Tolstoi în ultimul deceniu al vieții sale“, în *Literaturnoe nasledstvo*, T. 69, cartea II, M., 1961.

Tolstaia A.L., *Carnet de însemnări*, în *Tolstovski Ejegodnik – 2001*, M., 2001.

Tolstaia A.L., „Despre plecarea și moartea tatălui meu“ (materiale inedite), cuvânt înainte și note de N.A. Kalinina în *Tolstovski Ejegodnik – 2001*, M., 2001.

Tolstaia A.L., „Plecarea și moartea lui L.N. Tolstoi. De ce a plecat L.N. Tolstoi de la Iasnaia Poliana“, în *Tolstovski Ejegodnik – 2001*, M., 2001.

Feokritova V.M., *Jurnal*, anul 1910 [manuscris]. Secția manuscrise a Muzeului de stat „L.N. Tolstoi“.

Certkov V.G., *Despre ultimele zile ale lui L.N. Tolstoi*, SPb., 1911.

Certkov V.G., *Plecarea lui Tolstoi*, Berlin–M., 1922.

Notă

53. Traducerea românească a fragmentelor citate din operele lui Tolstoi a urmat edițiile: Lev Tolstoi, *Jurnal*, 2 vol., trad. rom. Janina Ianoși, Univers, București, 1975 (selecție din *Jurnalul integral*); Lev Tolstoi, *Copilăria, adolescența, tinerețea*, trad. rom. Leonid Dimov, Univers, București, 1980; L.N. Tolstoi, *Sonata Kreutzer și alte povestiri*, trad. rom. Cezar Petrescu et. al., Minerva, București, 1971. (N.t.)

Coliță foto

Lev Tolstoi – sublocotenent. Moscova, 1854.

Tolstoi – student. Cel mai vechi portret cunoscut al viitorului scriitor.

Contele Nikolai Ilici Tolstoi – tatăl scriitorului.

Silueta mamei, Maria Nikolaevna Tolstaia, cu semnătura lui L.N. Tolstoi. Nu s-au păstrat portretele ei. Tolstoi, care nu-și amintea de mama sa, își făcuse o imagine nepământească despre ea...

„Fericitul, fericitul și ireversibilul timp al copilăriei! Cum să nu iubești, cum să nu păzești cu dragoste amintirile despre ea? Amintirile acestea îmi înviorează și îmi înalță sufletul, sunt pentru mine izvorul celor mai plăcute trăiri...” (L.N. Tolstoi, *Copilăria*)

Alee în parcul de la Iasnaia Poliana într-o zi însorită.

Turnurile albe – intrarea la conac și simbolul Iasnei Poliana.

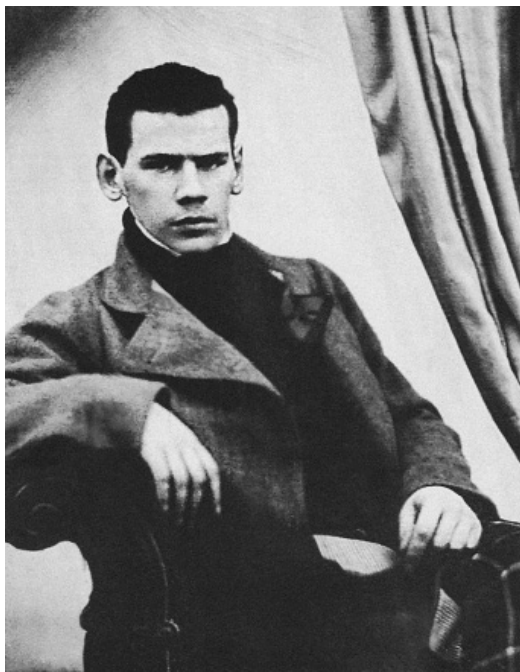
După pierderea timpurie a mamei și a tatălui, o mare influență asupra lui Tolstoi au avut-o mătușile pe linie paternă. Alexandra Ilinicina Osten-Saken și Pelagheia Ilinicina Iușkova au avut tutela fraților Tolstoi mai mici.

Frații Tolstoi: Serghei, Nikolai, Dmitri și Lev. Moscova, 1854.

Contesa Alexandra Andreevna Tolstaia (Alexandrine). Mătușă primară a lui Tolstoi, corespondenta sa iubită și apărătoarea lui înflăcărată la Curtea imperială.

Petersburg, 1849.

În februarie 1849 Tolstoi vine la Petersburg atras de o „nedefinită sete de cunoaștere“. A susținut două examene la drept penal și procesual la Universitatea din Petersburg, dar „a venit primăvara și farmecul vieții de la țară m-a atras din nou la moșie“.

Serghei Nikolaevici Tolstoi – fratele cel mare al lui Lev Nikolaevici, prototipul lui Andrei Bolkonski din *Război și pace*.

Tatiana Andreevna Kuzminskaya (născută Bers) – sora mai mică a Sofiei Andreevna Tolstaia, prototipul Natașei Rostova din *Război și pace*.

Fațada casei de la Iasnaia Poliana a soților L.N. și S.A. Tolstoi, aripa reconstruită, locuită în trecut de prințul N.S. Volkonski, bunicul scriitorului.

F.I. Tiutcev, cel mai iubit poet al lui Tolstoi. Pictor – S.F. Aleksandrovski. 1876

N.A. Nekrasov – poet și redactor al revistei *Sovremennik*, în care a publicat pentru prima dată Lev Tolstoi.

Scriitorii colaboratori ai revistei *Sovremennik*. De la stânga la dreapta: I.A. Goncearov, I.S. Turgheniev, L.N. Tolstoi, D.V. Grigorovici, A.V. Drujinin, A.N. Ostrovski. Petersburg, 1856.

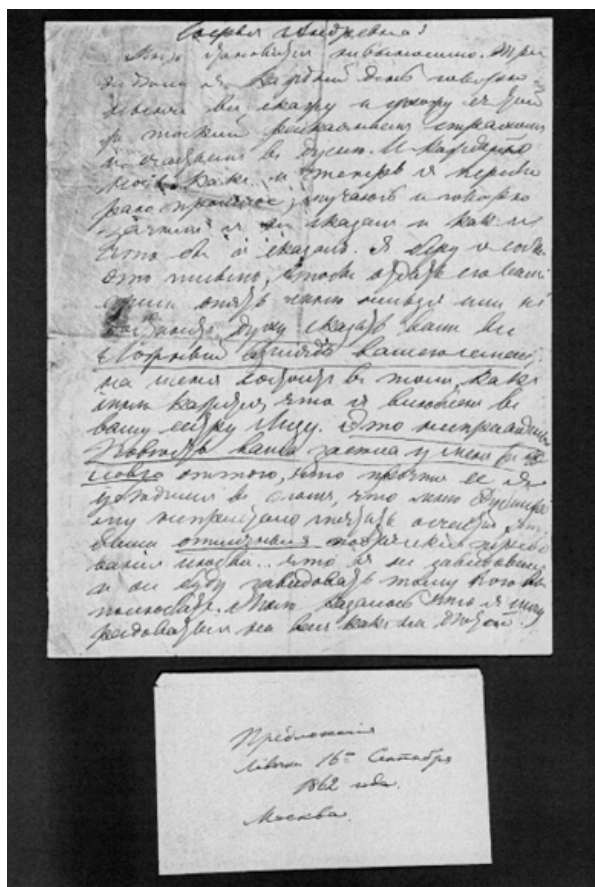
Lev Tolstoi – locotenent. 1856

Lev Tolstoy și Soniecka (Sofia) Bers – logodnici. Moscova, 1862.

Brățara Sofiei Andreevna cu portretul lui L.N. Tolstoy.

Scrisoarea prin care Lev Tolstoi o cere în căsătorie pe Sofia Bers.

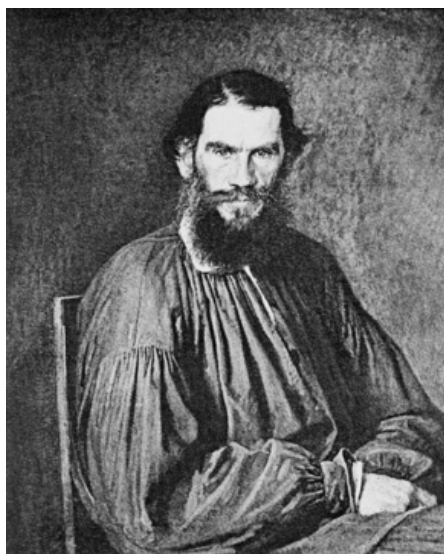
Andrei Evstafievici Bers, tatăl Sofiei Andreevna.

Icoana Sfintei Mucenice Sofia, cu care mama Sofiei Andreevna și-a binecuvântat fiica după cununie, înainte de plecarea acesteia împreună cu soțul ei de la Moscova la Iasnaia Poliana.

Satul Iasnaia Poliana, vedere spre conac.

L.N. Tolstoi. Portret de I.N. Kramskoi. Iasnaia Poliana, 1873. În acest portret Tolstoi are o înfățișare specific rusească, dar care, în același timp, depășește caracterul național. Nu întâmplător a comparat Repin acest portret cu lucrările olandezului Van Dyck.

„Ne faci rău tuturor cu articolele tale provocatoare, îi scrie Sofia Andreevna soțului său la Beghicevka, pământ unde sunt aici iubirea și neîmpotrivirea? Și n-ai dreptul, când ai nouă copii, să ne nenorociți și pe mine, și pe ei. O fi temeiul

creștinesc, dar cuvintele nu sunt bune.“

Serghei Lvovici Tolstoi – fiul cel mare al scriitorului.

Tatiana Lvovna Tolstaia – fiica cea mare.

Ilia Lvovici Tolstoi, fiul care semăna cel mai mult la înfățișare cu tatăl său.

Lev Lvovici Tolstoi, fiul care a avut, probabil, cele mai complicate relații cu tatăl său.

Maria Lvovna Tolstaia. „Era o blondă slăbuță, destul de înaltă și mlădioasă, amintind-o la siluetă pe mama, iar la față semănând mai degrabă cu tata.“

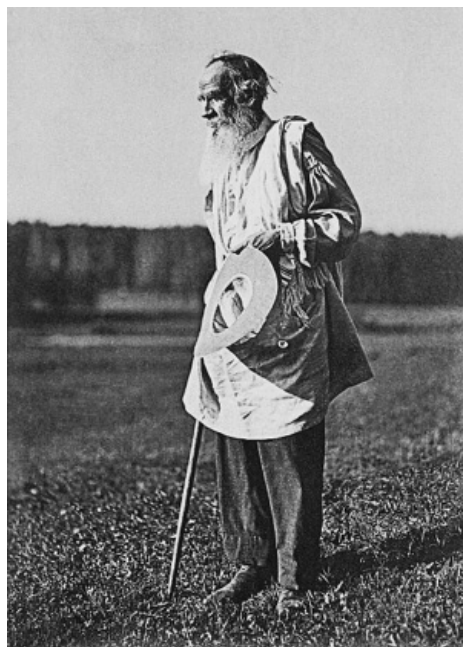
Andrei Lvovici Tolstoi. „Cât e de neînțeles că Andriușa – cu viața cea mai nereușită dintre toți fiii – este preferatul tatii!“

Mihail Lvovici Tolstoi – cel mai mic dintre fiii care au dus mai departe neamul Tolstoi.

Lev Tolstoi în anul 1876.

Tolstoi întorcându-se de la scăldat. Fotografie făcută de V.G. Certkov. Iasnaia Poliana, 1905.

L.N. Tolstoy și S.A. Tolstaia la aniversarea nunții lor.

În familie. Iasnaia Poliana, 1892.

Stejarii de la Cepîj. Desen de Sofia Andreevna. „Am avut un vis – căpșuni, o alee, recunoscută dintr-odată, deși n-am mai văzut-o, și Cepîjul cu frunzele lui proaspete de stejar, fără nici rămurică sau frunzuliță uscată...” (Din jurnalul lui L.N. Tolstoi, 1859)

V.G. Certkov. Portret în lucru al lui I.E. Repin. Sfârșitul anilor 1880 – începutul anilor 1890.

Tabloul renumit al lui N.A. Iaroșenko *Studenta*, 1883. Modelul a fost A.K. Dieterichs, viitoarea soție a lui Certkov.

Tolstoi și Certkov în cabinetul scriitorului de la Iasnaia Poliana, 1909. Certkov era singura persoană acceptată în biroul lui Tolstoi în timp ce acesta lucra. Nici măcar Sofia Andreevna nu era acceptată.

În iarna lui 1901–1902, în Crimeea, Tolstoi era cât pe ce să moară de două ori la vila pusă la dispoziție de admiratoarea lui, contesa Panina. După o pneumonie gravă, s-a îmbolnăvit de febră tifoidă. S-a însănătoșit și a mai trăit încă opt ani printr-un adevărat miracol, și în mare măsură prin grija permanentă a soției și

rudelor.

Tolstoi și Cehov la Gaspra, 1902.

Tolstoi pe terasa vilei contesei S.V. Panina. Gaspra, 1902.

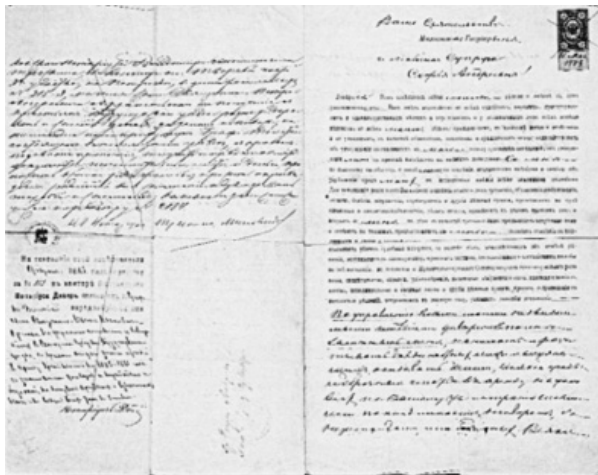
Tolstoi împreună cu soția și cumnata T.A. Kuzminskaia.

N.N. Ghe Portretul Sofiei Andreevna Tolstaia cu fiica Alexandra. 1886.

Vanecika, ultimul și cel mai iubit copil al soților Tolstoi, mort la șapte ani, în 1895. „...după moartea lui Vanecika mama n-a mai știut parcă o vreme care e rostul vieții“, își amintește S.L. Tolstoi.

Procura din 1883 prin care Sofia Andreevna Tolstaya a fost împuternicită să administreze treburile gospodăriei și problemele editoriale ale soțului ei.

„Păpușele-schelețele“ – culegere de povești pentru copii, editată în 1910, a Sofiei Andreevna Tolstaia.

Iasnaia Poliana nu era o moșie rentabilă.

Tolstoi cu soția pe terasa casei de la Iasnaia Poliana.

M.L. Tolstaia-Obolenskaia cu soțul ei, N.L. Obolenski.

T.L. Suhotina-Tolstaia cu soțul ei, M.S. Suhotin.

Cei trei Lev: L.N. Tolstoi – bunicul, L.L. Tolstoi – fiul și L.L. Tolstoi – nepotul.

Tolstoi în mijlocul copiilor de țărani. Iasnaia Poliana, 1909.

S.A. Tolstaia cu nepoții.

Tolstoi și Certkov. Serpuhov, 18 septembrie 1909. E ziua în care Tolstoi a semnat primul testament oficial.

Tolstoi cu A.K. Certkova (Galea), satul Iasenka, gubernia Tula, 1907.

L.N. Tolstoi cu fiica cea mică, Alexandra Lvovna.

Tolstoi spunându-le nepoților Iliușa și Soniecika povestea celor șapte castraveți.
 „Vine băiatul în grădina de zarzavat. Vede acolo un castravete. Uite așa un
 castravete (arăta cu mâna cât era de mare castravetele). Îl ia el, hap!, și-l
 mănâncă.“ Krekșino, 18 septembrie 1909.

Tolstoi cu sora lui, călugărița Maria Nikolaevna.

Dušan Petrovici Makovički

Ivan Ivanovici Ozolin

Starețul Varsonofi

Sofia Andreevna Tolstaia în fața casei lui Ozolin la Astapovo. „Îmbrăcată neîngrijit, se furișează la fereastra casei în care murea tata ca să tragă cu urechea

și cu ochiul la ce se întâmplă acolo. Parcă e o infractoare vinovată, speriată, pocăită...“, scrie fiul ei L.L. Tolstoi.

Tolstoi pe patul de moarte.

L.N. Tolstoi fotografiat de soția sa pentru sculptorul I.I. Ghinzburg.